ЕТНОҐРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАЄ

ЕТНОҐРАФІЧНА КОМІСИЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА.

Т. XIV.

ОПОВІДАНЯ Р. Ф. ЧМИХАЛА

ЗІБРАВ

Володимир Лесевич.

У ЛЬВОВІ, 1904.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Від Редакциї.

Хоч Етноґрафічна Комісия постановила давнійше видавати лише збірники однородних матеріялів, то деколи приходить ся їй відступити від сеї засади, що мало місце й при отсьому томі. Рішаючим при ухвалї друкованя зібраних отут матеріялів було те, що вони записані одною особою, в однім селї і від одного оповідача. Вони представляють отже собою репертуар пересїчного доброго оповідача народнього, і вже той самий факт сконстатованя величини такого репертуару представляє вартість і для фолькльориста і для історика лїтератури.

Що до змісту оповідань, то мусимо зазначити, що нових, незнаних іще в друку, приносять отсї матеріяли не багато, бо лише кілька. Та за те нема майже нї одного оповіданя, в якому не було-б якихось нових, цікавих подробиць та епізодів. Так само спосіб, на підставі якого вяжуть ся одні епізоди з другими, переходять одні в другі, доповняють себе і переміняють ся, дуже цінний і многоважний для кождого фолькльориста. Тому то й можливий закид, що друкують ся матеріяли, оголошувані вже й деінде — як се може видавати ся на перший погляд — був би тут безпідставний і зовсїм неоправданий.

Для диялектольоґів отсей том не придатний, бо записи не були роблені також із диялектольоґічною метою. Цікавий він одначе з иньшого боку, а власне тим, що вказує, як далеко в Росії поступило з'асимільоване мови простого нашого селянина з мовою державною, яку й досї дехто хоче вважати за ідентичну з нашою. Отже не вважаючи на те,

що оповідач служив при війську, де „набирав ся культури“ та що він звик із „панами“ говорити інакше, як із рівними собі селянами, оперує він дуже малим засобом російських слів і повтаряє їх де може, не зважаючи, чи вони конечно там потрібні, чи можна-б без них обійти ся. Цікаво при тім також пізнати, як оповідач несьвідомо україніщить російські слова, надаючи їм український вид, приміром говорить здрібніло „сахарець“ і т. и. Галицького читача будуть разити певно такі форми, як: бросив, лошаді, тропочка, кушать, барин, батюшка, пускай і пущай, не пугайтесь, спрашивають, син і дївушка (voc. sing.), рубашечка, тїлишки (тельбухи), пойдьом, здраствуйте, благодарю, нельзя, разві, должно, вниманя нема, напахали ся разних духов, говядина, врьош і т. и. — але вчитавшись, він звикне до них. Виправити їх — значило відобрати збірникови спеціяльний його кольорит, на що ми не хотіли зважувати ся.

Спосіб подаваня паралель теж відмінний, як у попередніх томах. Тут виписувано збірники, в яких зібрані також паралелї, але вказуваних матеріялів у тих паралелях не подавано, через що заощаджено не мало місця. Сього способу будемо тримати ся й на далї. Розуміеть ся, що матеріяли відомі нам, а не вказані в паралелях при иньших збірниках, зазначено всюди на своїм місци.

Алянд, 29. II. 1904.

В. Гнатюк.

Денисівський козак Р. Ф. Чмихало,

його казки і приказки[1].

В рефераті, що отут предкладаю, займусь я характеристикою Денисівського байкаря Родіона Федоровича Чмихала, якого портрет, зроблений звісним артистом А. Н. Шільдером ось тут бачите й прочитаю декілька уривків із казок і приказок мойого талановитого земляка.

Заданне моє спонукує мене передовсім сказати кілька слів про се суспільне окруженне, серед якого дїд Чмихало виріс і постарів ся.

Село Денисівка — родинне місце дїда — лежить у Лубенськім повітї, Полтавської ґубернії; воно далеке від міста, залїзниць, сплавних рік, почтових доріг, а навіть, хоч як скривати, від сїти сїльської таки комунікациї, розмістилось на скрутї маленької ріки, що дає доступ до села лише з одного боку. Чиж се не найвигіднїйше місце для заховання стародавних переказів й усякого фольклььора? В новійших часах одначе Денисівський консерватизм не втримав ся супроти впливу неминучих зносин із великим сьвітом і хоч Денисівка зберігає ще стародавну простоту більше нїж села в порівнанню людпїйші, всеж таки годї не признати, що фольклььор її меньшає й меньшає, особливо в тїй своїй галузи, яка виявляє перед усїм иньшим попит на таланти: меньшає в пісні й казцї. Співцї й байкарі у нас, без сумнїву, вимирають. А тимчасом як раз сї люди становили в нас до нинї сю верству людности, яка зовсїм справедливо може називатись інтелїґентною. У таких людий можна завважати духовий інтерес, що вяжеть ся з їх житєм і вони нїколи не піддають ся затоплюваню грязюкою крамарської практичности, що все дужше й дужше насуваєть ся на нас, затопила вже богато людий, що подавали за молоду великі надії. Контінґент же письменних людий, що

---

[1]) Читане на засїданю Етноґрафічної Секциї „Имп. Геогр. Общества“ 23-го грудня 1894 р.

застунає нині сю первісну інтеліґенцию, ще дуже слабий числом і не володіє в такім ступіни книжним матеріялом, як старе поколїннє казкою або піснею. По сїй причинї роля осьвіченого інтеліґента в нас іще дуже слабка й мало замітна.

Живучи на селї, годї не звернути уваги на сї спільні риси характеру, які виявляють оба роди наших інтеліґентних людий. Передовсїм впадає в очи контраст, який помічаєть ся в одних і других при порівнаню їх із героями зиску: в штуцї „купити — продати" інтеліґент, розуміеть ся, слабий і тому звичайно бідний. Його разураз тягне щось на бік від практичних доріжок: за піснею забуває про роботу та працюючи співає, „щоби не плакати". Розуміннє таких душевних станів інтеліґента, певна річ, недоступне для людий житевої практики. Годований лихвар, затоплений у своїх рахунках та мріях про улюблені проценти, переїде нераз біля такого мрійника на своїм ситім конику й не замітить навіть, що осьде під тином сїромаха з вічно молодим жаром тисячний раз переспівує свою кохану пісню, або мріє про царівнї, які дожидають на високих баштах блискучих золотом богатирів, що буяють на летючих конях, або вкінци, все і все роздумує над нелегким питаннєм про се, де правда: чи в сих книжках, які твердять, що добро вартне само про себе, чи навпаки в иньших, противних сьому?...

До такого роду інтеліґенциї належить і дїд Чмихало. Він ще й тепер[1]) памятає більш трийцяти казок і приказок та вміє оповідати їх виразно й гарно.

„Дїд Чмихало" — високий, поставний, вродливий старець, шістьдесяти пяти лїт. Казок своїх він навчив ся від батька ще в молодости, коли-ж і його батько навчив ся їх у такім самім віцї, то час сей треба відсунути на яких сто лїт, себто вважати, що цїле столїтє вже сї казки вберігались у родинї Чмихалів.

Рід їх належав колись до числа богатих козацьких родів Денисівки, та розродившись чимало, він новійшими часами, не має вже заможних репрезентантів. Наш дїд має невеличкий город, хату й одну з чвертею десятину орної землї. Ось і весь маєток, яким мусїв він вдоволятись на протоцї цїлого довгого свого житя. І що-ж? Дїд не то що вмів виживити себе й жінку, сплачувати належности, не робити довгів, вести гарно господарку, він іще з'умів зберегти здоровлє, добру память і — найцїннїйший свій скарб — веселий, живий настрій. На нього любо подивити ся! Ось він іде з довженною палицею в руцї, а ви й не подумаєте навіть, що він такий старий, хиба що біла як снїг борода його зрадить. Йде просто, певно, легко, здоровкаючись раз у раз, з ким

[1]) В 1894 р.

ДЕНИСІВСЬКИЙ КОЗАК РОДІОН ФЕДОРОВИЧ ЧМИХАЛО.

стрінеть ся. Спинити його й розпічнете річ про се, що входить у сферу його знання і він зараз же виявить свою тямучість, свій ясний ум, своє розуміннє житя й знаннє людий, а передовсім побачите в ньому поета — „поета в души", вічно молодого й живого, не дрімучого як той, що буцім то жиє в усїх нас, — коли вірити словам Альфреда Мюссе. Кілько простоти, щирости, сьвіжости в сїм піднеслім тонї житя, про яке николи торочить „культурна черпь", але яке таїть у души сей репрезентант правдивої інтелїґенциї — сей володілець таємного, але безсумнївного дару відривання себе від буденної житєвої гидкости!

„Житє прожити — не поле перейти!" І дїдусеви нашому справдї приходилось переживати проби, які йому не легко було поборювати і згадувати про них на старі лїта, на самотї з бабою, зовсїм не солодко. Дїти стратив він уже давно; племінниці його, хоча й не казали йому, як воно скрізь і все буває: „Пора вам, дядьку вмирати; ви щось-то дуже зажились!" — всеж таки не дають йому такої помочи, на яку він мав би право від спадкоємців свойого маєтку й не радують його житя; а проба взяти „приймака" скінчила ся гіркою невдачею... Все те в простім житю дїда не являєть ся дрібничкою; одначе він згадує про все з тихим жалем, спокійно, добродушно. Недавно купив він дощок на свою домовину і думка про смерть не смутить його.

Важний вплив на витвір такого настрою мали в нашого дїда: поезия його казок і богатий запас здорового глузду та гумору його приказок. Приказки й казки в достатнїм для умов його істнования ступни помагали йому глядїти з гори на житєву метушню, що розкривалась перед його очима й оцїнювати її радше зі зневажливою добродушністю, ніж гіркістю. Він знає до того, що і в отсїм вузкім, сїрім Денисівськім сьвітку зверхнїй успіх не трівкий. Його скромний погляд на сьвіт був достаточний для його невибагливого житя і він не обманив його. Являючись персоніфікациєю побіди моральної сили, опертої на дуже незначних засобах, дїд доживає свого віку з усьмішкою примиреня на устах; і щасте, що йому не прийдеть ся дожити до того часу, коли боротьба моглаб показатись йому не під силу! Бо, хтож тодї прийде на поміч иньшим людям до нього подібним? І дїд наш, що своїм талантом, умом, чутливим почуваннєм являєть ся цїлим скарбом потенціяльних сил, може ще зійти в могилу оптимістом. Судьба не схотїла йому ще тільки додати одної річи; та чи буде вона щедрійша й для будучих поколїнь таких самих Чмихалів? Чи додасть вона їм — не кажу вже дещо землицї — але до їх вродженого духового майна ще й сього дїдичного скарбу людства: штуки, лїтератури, науки!... Так, науки, а саме „наукової науки", як люблять тепер іронїзувати; як раз „наукової", себто правдивої, не фальшованої, яка замість односторонного досьвіду, сього

„пошлого опыта“, як влучно висловлюєть ся Некрасов, дасть всю цїлість вікового досьвіду, всю суму духової спадщини історії і дасть її всім, йдучи до них не бідною приблудою, тай не покалїченою нї опуртунїзмом хамелєонів, нї містицизмом прихильників темноти, анї сим бундючним, покривленим містицизмом, що в останнїй своїй сумі не є нїчим більше, як лише темним психопатичним імпульсом.

Дїд Чмихало по всїй правдоподібности мав богато спільних рисів із тою бабусею з Нїдерцверна, що розповідала Ґріммам свої казки: він так саме добре тямить, що його дар не кождому даний; йому ясно, що богато иньших зовсїм нїчого не може затримати в памяти доладно і він оповідає розумно, докладно, з оживленнєм, запалюючись своїм власним оповіданнєм. Так само по плавнім і грястнім оповіданню якої небудь казки він може знова повторити її поволи, слово по слові, від початку до кінця. Записувати за ним при такім оповіданню так легко, як за диктованєм. І в нього, в кінци, як і в бабусї Ґріммів, память тривка, що затримує вповнї всї детайлї викладу. Про сю останню прикмету я міг переконатись, порівнуючи мої записки 91-го року з його теперішнїми оповіданнями: нїщо не показало ся зміненим, або перекрученим аж до найдрібнїйших детайлїв. Зазначити талант нашого дїда одначе лише сими рисами, булоб недостаточно. Треба послухати, як він оповідає, щоби добре оцїнити його хист.

Уважаючи на його плавне, вправне й не монотонне оповіданнє, трудно й уявити собі, що перед вами неписьменний чоловік, мешканець глушини, далекий від просьвіченого сьвіта, що нїколи в житю не чув анї крихітки доброго читаня, анї хочби так виголошеної проповіди. У спадщинї по батькови тай своїм власним чуттєм і розумінєм добув він сю недоступну для других штуку — інтонацию, відповідну до цїли, жестикуляцию свого роду — все, що робить його ориґінальним та інтересним. Казка в устах нашого дїда розвиваєть ся перед слухачами свобідно, природно; се не вивчена на память лекция, лишень вітхнена імпровізация, свого роду поетична фантазия. Тільки вливаючи душу в своє оповіданнє може він приковувати увагу всякого слухача й інтересувати його поневолї таким змістом, що в Денисівцї людям житєвої практики являєть ся дитинним, а за межами Денисівки може тільки спинювати увагу етноґрафа.

Дїд Чмихало, як я вже раз завважав, оповідає чудесні казки і побутові приказки. В його казках, як і в усїх иньших сього роду, чудесні особи та їх чудесні вчинки виступають і розкривають ся на полї місцевих, побутових обставин. Окрім сього казки переплїтають ся нераз звичайними собі епізодами й місцевий кольорит виступає ще яснїйше; приказки-ж скрізь рисують нам місцеві побутові картини здебільшого

з недавної минувшини. Виклад чудесних епізодів знов у всім подібний до викладу в усіх народних казках: він простий, стислий, не кольоритний та часто сходить на просте перечисленнє довершуваних справ з повторюванним відношенєм подій то до минувшини, то до будучности. Бесіда ділаючих осіб майже скрізь тримаєть ся одної схеми й дуже рідко містить у собі слабо вискавані індівідуальні риси. Що до змісту, то казки Чмихала близькі, як се розуміеть ся само собою, до всесьвітного казкового фолькльору, але виявляють доволї значний і ріжнородний запас типових інцідентів. Коли приймемо клясифікацию інцідентів Джорджа Ґомма, виложену в його „Handbook of Folklore", то на 70 інцідентів, зазначених у списку Ґомма на казки Чмихала припадає 14[1]). Інцидентн сї комбінують ся в нашого байкаря дуже непомірно. З 17-ти його казок, 8 є лишень розвитком якого небудь одного епізода, а саме: доконання подвигів для здобуття жінок і царства, сповнення пророцтва, побіди над велитнями, утечі перед чарами, услуги зьвірят-помічників, забиттє потвори (тип Персея і Андромеди), подвигів 12-ти богатирів і побіда занедбаного члена родини (типу Чіндерелї або тогож Чіндерелюса). Дві казки дають комбінацию інцідентів по два, як примір: казка про трьох братів, — в першій частині розвиває тему про чоловіка, що підніматєь ся на небо по бобовинню, а в другій повертаєть ся довкола ідеї відділеної від тіла душі, що перебуває зразу в зьвірюцї, потім у дереві, по типови єгипетської казки про Бітіу і Анупу. Найбільше зложена одначе казка „Про Орла", що містить разом 4 інціденти: віддача немовляти чортови, приключки з дївчатами-лебедями, чудесна утеча перед переслїдованями людоїда і страта скарбу (тип Аляддина). Недостаток власних імен у казках Чмихала доходить майже до повної їх небутности. Крім деяких загальних імен, яких довільність зазначує в оповіданню і сам байкар, в усіх 17-ти казках стрічаєть ся лише три імена: козак Мамарига, Камянка Голова й назва летючого коня козака Мамариги — Гивер. Переходним ступнем від чудесних казок до побутових оповідань, називаних самим оповідачем приказками, можна вважати оповіданє „Про Золоту Гору", що оброблює тему „Сіндбада-Моряка" з „Тисяч і одної ночи" й підходить сею дорогою мабуть до єгипетської казки про розбиттє корабля зі „Збірника" Масперó. Оповіданнє про Золоту Гору так густо переплїтаєть ся реалїстичними епізодами, з незвичайно живо змальованим народнїм побутом, що майже підходить уже вповні під тип приказок. Виклад приказок, у порівнанню з викладом казок повнїйший, ріжнороднїйший, більше цьвітистий, гарнїй-

[2]) Подані тут числа відносять ся до 1894 р., коли списаних оповідань від Чмихала було лише 30. Число їх зросло опісля поверх 70.

ший; оповідач не вдоволяєть ся тут голими схемами, але змагаєть ся артистично малювати довкружне житє. В тім напрямку приказки незвичайно інтересні.

Що до мови казок Чмихала, то вона відходить далеко від чистоти народнього язика й наближаєть ся до жарґону відставних солдатів і писарів. Артистичний бік казок, а передовсім приказок, богато терпить від сього негарного та ще й дуже нерівного язика. Можливо, що на нїм відбилась та обставина, що батько нашого байкаря служив погінцем 1812 р. і прожив рік або й довше у Великоросії; можливо, що він являєть ся результатом сього теперішнього прямування до перекручування мови на панський лад, яке й нашого діда захопило, — прямуванне, якого ревність доходить до того, що вже слово „винце“ перекручуєть ся на „вінцо“. Я старав ся як найдокладнїйше зберегти особливости дідової мови, хоча робив се з тим більшим жалем, що сам дід у звичайній розмові тримав ся близше народної мови, нїж у своїх оповіданнях. Зрештою треба зазначити, що в обох разах він усе-ж таки проголошує слова безнастанно ріжними способами, тай нїколи не лишаєть ся при однім, або другім, так що, прислухуючись який час до сих химерних переходів від „хліб“ до „хлеб“ та від „їсти“ до „кушать“ починаєш поневолї думати: чиж се вже звичайна річ? і впевняєш ся неначе про се, що він, почувши сю замітку, готов зі свого боку замітити: „про мене, хоч хліб, хоч хлеб, аби він у нас був!“

Володимир Лесевич.

КАЗКИ.

1. Про дванайцять розбійників.

Був собі парень і служив він по мужиках літ двайцять. І більше місяця не був він і у одного хазяїна, а то тиждень, або два і усе кидає і кидає. Пійшов собі у ліс. Як узяв у лїсу ходить, — місяць, або й більше ходив: — находить собі льох. Льох запертий. Посмотрів він і бачить коло льоху большіє терни; убравсь він туди, проти того льоху і лежить. Становить ця вечір; приїздить дванайцять розбойників до льоху; повипрягали лошаді, тоді одмикають льох, утащивають добро із возів у льох. Тоді давай вечерять готовить; засьвічують три ставники церковних, товстих, хороших і варять собі вечерю. А той молодець лежить, та посмотрює. Наварили вечерять, сїли, повечеряли, полягали спать, перебули день, на вечорі запрягають знов лошадей їхать упять у розбой. Позапрягали і поїхали. Той вилазить віттіля, обдививсь коло того льоху округи: — там, коло льоху, як ток зроблен большой, де вони вечеряють. Обдививсь він і пішов тим слїдом, що вони поїхали, там знать: дорожечка. Виходить він із лїсу тією дорожечкою: — „Ну тепер“, — каже, — „я помнитиму харашо ету дорожку!“ Сходить собі на дорогу і довго-недовго уходить у слободу. Заходить у трахтир: там пяниці водку пють. — „Здраствуйте, господа“, — каже. — „Здраствуй“, — кажуть вони. — „Відкіля ти?“ — „Я з такої то“, — каже, — „слободи“. — „За чим же ти ходиш?“ — „Я хожу, чи ніту у вас, у селї, чоловіка при силї, при хорошій, щоб чоловіка хоч шість бив, — харошпх“. — „Та у нас є такий, що і десяти битиме“. — „Ну колиб ви мене повели до його“. — „Купи“, — кажуть, — могорича, так і поведемо“. Він узяв кварту водки: — „Пийте“, — каже, — „господа, теперички, а мене поведіть, чи укажіть, де його дом“. — „Поведи його, Іване, чи там, як його! Ну, той і каже: — „Я тебе 'dведу“. І повів його за пів гони от трахтиря. — „Ото“, — каже, — „його хата;

верх високий". — „Благодарю", — каже, — „вертай ся назад, а я піду сам".

Уходить до того хазяїна у дом. — „Здраствуйте" — говорить, — „дядюшка!" — „І де ти узявсь земляк? Ну, садись на лавці!" — Він сів на лавці. — „Чого-ж ти ходиш? — пита хазяїн. — „Мені люде параяли, дядюшко, що вам нада робочого". — „Мені нада робочого, так тольки ти для мене великий, дорогий будеш". — „Ні", — каже, — „дядюшко; я не дорогий, я дешево буду вам служить". — „Як же ти мені будеш служить дешево?" — „Я вам", — каже, „дядюшко, цілий год буду робить хорошо, а ви мені послужите троє суток". — Що-ж тії троє суток буду я тобі робить?" — „Легка", — каже — „дядюшко, робота". — „Ну", — каже, — „про мене! Давай ти будеш мені служить год, а я тоді троє суток".

І став він служить у того хазяїна. У роботу заступає і так робить добре, що хто уже знає і як. Уже хазяїн і хазяйка просять, щоб олдихнув, а він усе робить, усе робить, усьо харашо. Цілий год робив добре, так, що уже не можно чище і не нада. Добув год; хазяїн і каже: — „Оце сьогодні, Іванько, тобі год кончаєть ця". — „Ну, слава Богу! Не счувсь, — каже, — „коли і пройшов! — Питає хазяїн: — Що будемо ми завтра робить? — „Я сьогодня", — каже, —- „не скажу, хазяїн, що ми будемо завтра роботать, а виспимось, та встанем, та позавтракаєм, тоді і будем ту роботу заступать".

Виспались, позавтракали; — „Ну, щож будемо, Іванько, тобі роботать? — „Ото у вас, хазяїн, осичина стоїть у саду, так зрубайте, не жалійте, три осичин, — я заплачу. А як зрубаєте, повивозьте сюди, до хати". Хазяїн ізрубав і не то, що повивозив, а плечима повиносив. „Ну, тепер, хазяїн, робіть стриноги такі, що ви у полї кашу варите. Кору на їх поздіймайте, вершки пообрубайте, а то, чим єсть у ввишки, так, щоб такі стриноги і були. А потім, підіть, хазяїн до попа і випросіть цеп большой". Зробив хазяїн усьо і до попа пішов, цеп випросив. Поп знакомий — дав йому цепу. Тодї вони узяли і цепом замотали у гору тії три осики і пустили так, щоб кінець цепу із гори, примерно у сажень косовий, до долу не доходив. Іздїлали: — „Положи", — каже, — „хазяїн, оті стриножки на віз: — ото і уся твоя робота сьогоднї.

— „Ну, що завтра будемо роботать?" — пита хазяїн. — „Переночуєм оцю ніч, позавтракаєм, тодї і скажу". — Переночували, позавтракали. — „Щож будемо, Іванько, тепер роботать?" — „Підіть упять до того попа і випросіть отой казан, що на пятьдесять чоловіка косарів готовлять їсти". Пішов хазяїн, випросив того казана, приніс. — „А що іще, Іванько, роботать будем?" — „У вас єсть бочка, що пятьдесять

ведер улазить води; — налийте її і щоб вона на возу стояла. І той казан на віз положіть. І куль околоту положіть, — і снопик дробненьких дровець". Поробив хазяїн і оту усю роботу. Двоє суток кончилось. — „Що будемо, Іванько, завтра роботать? — „Переночуєм оцю ніч, позавтракаєм, тоді скажу". Переночували, позавтракали. — „Ну, щож будемо, Іванько, роботать?" — „Запрягайте", — каже, — „дядюшко, воли. Я нагодував їх харашо. Будемо їхать". — „Кудиж ми будемо їхать?" — пита хазяїн. — Не бойтесь, не далеко будемо їхать: проїздимось тільки". Запрягли і поїхали. Як узяли їхать — доїжжають у слободу; сонце заходить". Доїжжають до кладовища, аж ідуть люде з кладовища. — „Здраствуйте! Де ви були, що ідете з заступами? — „Се", — кажуть, — „чоловік помер, так ми загребли". Люде пішли, вони поїхали дальше. — „Ну, тепер, дядьку, їдь, та помаленьку, оглядувайсь назад". Хазяїн їде помаленьку, а Іванька пішов на кладовище і найшов той гроб і давай землю вигортать віттіля. Викидав землю із гроба, отриває із труни віко, бере мертвяка на плече і гайда з кладовища на дорогу. Хазяїн їде і поглядуває; сей махнув: обождіть, дядюшко!" Той став. Приносить він мертвяка; хазяїн іспугавсь кріпко. — „Не бойтесь", говорить, що я мертвяка тащу: він нам стане у помочи, у великій". — „Чи далеко ще?" — питає хазяїн. — „Ні, вже недалеко".

Под'їжають далі, ліс становить ця; звертають у ліс із дороги. — „Стой, хазяїн! Тепер оддохнем, побалакаєм!" — „Ну, щож ми будемо, Іванько, балакать?" — „А то, як нам би видумать, щоб усе для нас харашо було... Смотри, щоб ти мене дядюшкою називав і по отчеству: чи Іванович, чи Микитович, чи як? Щоб так ти мене звав. Як приїдем на місто, то я попрошусь, щоб нас пустили переночувать; — ти воли випрягай, а я ляжу на бок. І будеш ти стриноги здіймать і розвішувать, кашу варить... І мене будеш все спрашувать: Іван по батюшку!" Побалакали; пішов Іванька лісом, а хазяїн за ним поїхав. Доїжжають до розбойників. Розбойники саме кашу отстановлюють. — „Здраствуйте, господа!" — оцей кричить. — „Благословіть і нам отут переночувать!" — „Почуйте!... Чого вам нада, те саме у руки і лізе!" — Той ліг на бок оддихать, а той воли випряга. Випряг воли, привязав. — „Іванька Григорович!" — гукає хазяїн; — „чи будемо вечерю варить, чи, може, не будемо?" — „Как? ти не знаїш? У нас шкура болить — їсти хочеть ця!"

Двавайцять розбойників сіли вечерять і ставники уже горять; вони і обзивають ця: — „Господа, не трудіть ця! Оце у нас кашиці останеть ця, то буде і вам". — „Поминайте батька свого кашою своєю! Мені вашого казана не показувать!"

Хазяїн ставляє стриноги. Ті положили ложки і посмотрюють, що такі стриноги большиї і з цепом. Начипляє він казан, наливає з бочки води у казан; вода так і пудить із бочки у казан. — „Чи будемо повен варить, дядюшко Іванько Григорович, чи не повен?“ — гукає хазяїн. — Ти падлец, що ще ратуєш ся? Ти знаєш, що сей казан нам помалий!“ Тоді він налив повен, як раз у щерть; бере тупор і давай рубать осику на дрова. Нарубав дров много; підпалює тепер куль соломи. Куль занявсь здорово. Дрібненьких дровець, що узяв із дому на розпалини, скинув; осичини наклав большую купу. Занялось; сильно так горить що і Боже, як горить. Розбойники і ложки попускали, та смотрють, як горить. Знимає чоловіка з воза, узяв за чуба і водить перед огнем над казаном. Розбойники полякались і кажуть: — „Видиш! вони людей їдять!“ Цей водить мертвяка над казаном за чуба да й каже: — „Дядюшка, оцей баран худой!“ — „А чи ти не бачиш де ситії?“ „Ось у червоній рубасці, що уси напрутив, — той ситий! — Отого бери, та у казан!“ — А той схопить ця, та до їх, а вони на втікача. Сей гукає: „Переймай, лови!“ Розбойники повтікали; все покинули, тільки з душами поутікали.

— „Повно тепер, дядюшко, кашу варить, а закачуйте віз до льоха!“ Закотили віз до льоха; — льох одипертий. Беруть ставники, ідуть у льох; давай дорогі вещи витащувать і класти на віз. Зложили дорогі вещи на віз, скільки можна волам повезти, потім понаходили сундуки, порозбивали і позабирали деньги. Тоді узяли, запрягли воли і поїхали. Узяли тільки чоловіка мертвого, а казан і стреноги покинули. Ноччю бере він того мертвяка за плечі і таскає у той гроб. Притаскав, положив у труну, загорнув землею. Тоді узяли і поїхали до дому.

Приїхали до дому, позносили усе до дядька у комору; повходили у хату, поздоровкались. Посадила хазяйка їх їсти; поїли, полягали спать; виспались, повставали.

— „Ну, ідіть тепер, дядьку, що захоче він за казан, та за цеп, те і платіть!“ Пійшов хазяїн, до попа і питає, що платить. Той сказав скільки. Він заплатив, прийшов до дому і давай балакать з Іваньокою. Той і каже: — „Ну, благодарю, дядюшко, що ви мене послухали. Я буду чоловіком і вас трошки піддержу“.

Випродали вони усе добро, що привезли; тоді він дав хазяїнови пять тисяч серебра: — „Оце тобі, дядюшко, а оце мені!“ Попращавсь, хазяїна ще раз подякував і пішов собі.

2. Незнайко.

Чоловік був Іван, та жінка у його, та один син Іван. І було йому літ 17. І він іграв на скрипочку хорошо. І був той чоловік багатий, комнати у його хороші і жив він на трахтовому селі. Хоч у його і не був постоялий двор, а раз уїхав до його пан шестеркою, поччю, як люде у йому обіснули. Приїхав і на кучеря каже: — Біжи, колоти хозяїна, нехай одчиняє. — Кучер і пішов і давай гукать. Той обзиваєть ця: — Зачим? — Пустіть мого барина переночувать! — Не пущу, каже, у мене не постоялий двор, а там постоялиї двора́, туда їдьте. — Кучер приходить, каже: — Не пускає, у його не постоялий двор. — Іди, скажи, хай пуска, бо мені хочеть ця у його. — Кучер упять іде, каже: — Пустіть! — Цей каже: — Не пущу! — Приходить знов і каже, що не пуска. — Під'їзди до воріт, каже пан, одбивай замок. — Кучер одбив, тоді уїхали у двор, давай лошаді випрягать. Хозяїн видить, що одбили замок і уїхали: Се, каже, якісь самоправці, треба їм сьвітить, та комнату одводить. Засьвітив, ті коні поставили, підходять до комнати, він одчиняє. — Здраствуй! хозяїн. — Здраствуйте, барин. — Ну одведіть нам комнату. — Узяв хозяїн, одвів комнату і пішов собі у свою комнату. Кучер самовар поставив. — Іди, позви хозяїна ік мені, випить чаю по стакану. — Кучер приходить і каже: — Ідіть, хазяїн, барин просить по стакану чаю випить. — Я, каже, не умію чаю пить, я його нікогда не пив. — Кучер приходить і каже, що хозяїн не хоче іти, бо не вміє чай пить. — Іди, нехай іде; коло мене хоч посидить. — Нада йти, каже хозяїн. — Прийшов. Наливає чаю. — Я з роду його у руках не держав, так я його боюсь і пить. Барин випив стакан, а хозяїн, чи пив, чи не пив, і стали вони на розмові, той те, а той те. Повставали у до-сьвіта. І встає Іван, одіваєть ця, за скрипочку бере і іграєть. Як заграв, так як бжола, загуде, луна пішла по комнатах. Питає барин: — Хто у вас, хозяїн, іграє ето так на скрипочку? — Се, каже, мій синок Іванька. — Ну, я, говорить, проїхав сьвіт на вхрест увесь, та не видав і не слихав такого скрипача, як у вас. Ви, хазяїн, найміть його мені, моїх синов обучить на скрипочку. — Не найму я, барин, каже, ні за якії деньги. — Ну, не наймете, так позвіть у мою комнату, хай заігра у моїй комнаті. — Іде хозяїн і каже: — Барин просить, щоб ти, Йванька, заіграв у його у комнаті. — Прийшов Іванька у комнату, поздраствував ся, та як заіграв, так у пана аж волося підіймають ця у гору. — Ну, Іванька, каже, я прошу, щоб отець наняв тебе моїх синов обучать на скрипочку, так отець твій не панимає. - Чому не наймає? — каже Іванька, —

я наймусь. — Ось, каже пан, Іванька напімаеть ця з охотою. Чомуж ви його не напімаете? Я хороші деньги заплачу за год. — Ховяїн дрібаеть ця, не хоче, а Іванька каже: — Найміть, я наймусь з охотою. — Про мене, каже батько. Коли охота твоя, так і напімай ся. — Ну, що же вам, хозяїн, за год за Іваньку? — Коли Іванька напімаеть ця, пущай він, каже, і ціну за себе править. — Що ж, Іванька, тобі за год? Оце батько на тебе здаеть ця, так ти за себе кажи і ціну. — Дайте мойому батюшці десять тисяч за год, так то і буде. — Так він виняв і дав, а Іванька оддав батюшці: — Нате вам, деньги, за мене. — Ну, іди Іванька, убірай ся, скоро сьвіт будемо їхать. А ти, кучер, іди лошадей запрягать. — Увійшов Іванька убірать ця і матері каже: — Отак і отак, наняв ся, я до барина. Мати плаче і старий плаче, бо він у їх один. Тут лошаді під крильцо под'їхали, Іванька попращавсь з батьком, та з маткою, сіли вони с паном і поїхали.

Їхали вони до того барина суток двое. Приїхали до двору. Чистоколом двор обгороженний і позагострюванний чистокол у горі і чоловічі голови на усіх колах, тільки на семи дубках і нема чоловічих голов. Добігае пан до двору, аж ворота самі одмикають ця, одчиняють ця; в'їздить пан, вони зачиняють ця, замикають ця. Кучер поїхав із коляскою у конюшню, а пан з Іваньком пішов у комнати. Війшов у комнати, пан найшов собі наїдків, напитків разних, наїлись, напились: Що, доволен, Іванька? — Доволен, барин, каже Іванька. — Бери тепер, каже, свою скрипочку, та виходь на город, бери її за ручку, заплющи очи і закинь її, і щоб ти про неї і не думав. — Вийшли із Іванькою, Іванька заплющив очи, узяв і закинув скрипочку. — Підем тепер, Іванька, я тобі найду діло! — Уводить його у конюшню, стоїть на станках дванайцять кобилиць: — Оце, смотри, Іванька; оце тобі діло; щоб ти їх почистив; як ти видів московських лошадей когда, так щоби отакі чисті були і кобилиці мої. Оце тобі гребло, оце щотки, щоб ти їх чистив. Я поїду тепер, а як приїду, то щоб перед усякою кобилицею стояло цебро води і мірка овса і щоб чисті були, будеш тоді ти молодець у мене. А як ніт, нечисті будуть лошаді, чи води не буде, чи овса не буде, то мені піч, а тобі голова з пліч; твоя голова буде поуз оту голову. Смотри, Іванька, старай ся, а я зараз од'їзжаю. — Поїхав, а Іванька остав ся; давай чистить кобилиць; ось вичистив одну, до другої, а та лігла і умаралась; поставить воду, виверне; поставить овес, виверне. Старав ся, старав ся Іванька, аж у його сорочка мокра, так нічого не вдіе: грявні кобилиці стали. Прибігае ховяїн у другії сутки. Сейчас у конюшню: Щож то у тебе, Іванька? — Нічого, каже, не вдію; до тієї, ту вичищу, а та помаралась, воду вивертають, овес вивертають. — Ну, смотриж, Іванька, я тобі сей раз прощаю. До трех

раз по вашому закону прощати му. А коли не зробиш третій раз, то тобі тоді голова долой. — Узяв у комнату, напоїв, нагодував Іваньку упять. І сказав Іванці: Ти по двору і по саду проходить можеш, а от до того льоху не підходи і близько, бо дух такий зайде, що пропадеш. Смотриж, Іванька, коло кобилиць старай ся, а я поїду. — І поїхав, а Іванька давай старать ця коло кобилиць упять, давай чистить, давай ходить од тієї до тієї, ту почистить, та помаралась, оцю почистить, та вже знов помаралась. Приїздить упять барин, сейчас у конюшню, коли кобилиці попачкані, так як і були. — Чому, Іванька, кобилиці не чисті, і піту овса і води? Тобі голова долой. — Не могу, барин, у мене рубаха мокра, я стараюсь, так не могу. — Прощаю і цей раз, а коли у третій раз не буде, тобі голова долой. — — Повів у комнати, дав їсти і пити. Повів упять у конюшню: — Смотри, Іванька, старай ся. Коли цей раз не буде, як я казав, то зараз, Іванька, тобі голова долой. А до того льоха, щоб ти, Іванька, не доходив, бо там дух такий, що помреш. — Поїхав, а Іванька зостав ся. Каже: — Що він буде мені голову здіймать? Піду лучше зараз до того льоху, щоб пропасти! — Прийшов, коли двері деревяні замкнені; замок хороший; бив, бив, не одбив; тоді узяв у нів пуда гирю і одбив замок. Одчинив двері і пішов далї льохом; підходить, коли двері залїзні і трома замками замкнені. Підійшов, стукав, стукав, коли чує, конь одзиваеть ця: Ой, Іванька Іванович, де ти узяв ся? — Мене, каже, заніс змій. — Виходь, каже, із льоху, а я напну ся, чи не достану копитом дверей; клапті, як летїти муть, то щоб не убили тебе, так вийди відсїля. — Він вийшов, а конь напняв ся і вдарив у двері і розсипались двері, на дрозґи полетїли. Поздравствував ся конь і каже: Оце у третьому часу буде змій, так треба нам управить ця, щоб утекти. Так шукай у яслах два каламарчики мого прежнього хозяїна, так вони тобі здадуть ця. — Шукав він, шукав, так знайшов один маленький як мизинчик. — Шукай і другого. — Найшов і другий. Подивив ся конь і каже: Оцей заховай, а з оцього випий, а не множко зоставляй, а оце на долоню насип, та і три собі голову. — Він напив ся, а остальне насипав на долоню, та давай терти голову. І стала у його голова золота, кучерява. — Як же ти тепер, Іванька, надієш ся на свою силу? — Я, каже, так надію ся, що як оцей стовп вирву, то він полетить у гору так, як хлопці кидають смілку*). А конь був прикований цїпами залїзними до того стовпа. — Ну, повно, нам Іванька, розговорювать; скорійше нам треба управлять ця, щоб убрать ця. Іди, каже, тепер Іванька, до кобилиць. Там

*) Кульки зі смоли завбільшки курячого яйця.

за дверми у уголочку тупор і осиковий кілок; і возьми той кілок, зараз на 12 колушків порубай і позатісуй і позабивай перед усякою з заду і хвостом поприв'язуй до колушка і гребло возьми і усяку почисти понемножку і перед усякою постав мірку овса і відро води. І тоді піди до других дверей, там дротяная пліть висить на кілочку; і тоді возьми оту пліть і усяку кобилицю од першої і до послідної один раз учисть; і вроби то діло і зараз до мене явись. — Він усе те зробив (повторене) і зараз до коня явив ся. — Біжи, тепер, каже конь, до його комнати; як дверей не одчиниш, так бий окошко, улазь у комнату і там на тім місті, де ви Богу молитесь, у його стоїть судничок, а на судничку дощечки стоять, а за дощечками гребешок, щоточка і платочок. Забери їх і живо до мене явись. – Побіг він, у окно уліз, усе те забрав і тод до коня прибіг. Конь і каже: Тепер ціпи кругом мене обривай. — Він як возьме ціпи у руки, то так їх і перетре. Тоді вивів коня на город. — Тепер, каже конь, сідлай мене, та давай тікать, бо скоро ось у цьому часу буде! — Осідлав коня, сів Іванька Іванович на коня. Конь і каже: – Ну, тепер ти, Іванька Іванович, будеш мені хозяїном; мого первого хозяїна кончив, каже, змій, так ти мені за хозяїна будеш. Може і тебе кончить змій, так не довго будеш! І пита конь: — Як же тебе нести тепер: чи поверх дерева, чи у-пліп дерева, чи поверх комишу? — Як знаєте, каже Іванька на коня, так і несіть, а я не знаю. Питає Іванька: — Як, каже, вас звуть? — Мене звуть, каже, конь Семіверст, бо у мене скоку сім верст. Тепер, каже конь, помолись Богу, Іванька, щоб Бог тебе спас от змія! — Іванька помолив ся і сказав: Господи, поможи, та і поскакав. І все біжить і все біжить на втікача усією силою, як би швидче, щоб утікти.

Приходить той час, приліта змій до дому. Зараз у конюшню. Увійшов і бачить, що коні чисті, хороші, овес хороший, вода стоїть перед усякою. Він і питає: — А котра моя доч Іванька Івановича полюбила? — Да, кажуть кобилиці, хорошо полюбила, як Іванька Івановяч уже убрав ся і любимого вашого коня уворував. І нас каже, батюшко, обідив, нам ребра поперебивав. — Тоді він узяв, порозвязував хвости, поодпускав, вони поперекидались баришнями і войшли у комнати і давай одна одну гоїть лікарствами. Сіли, змій із дочками, попили, поїли; виходить він тоді у сад, на площадь, припадає головою до сирої землї і заіржав богатирським голосом конським; і розступаєть ця земля і конь із трьома головами і із шістьма крилами являєть ця: — Ей, пане мій любий, на що ти мене требуєш? Він каже: — Іванька із чужого царства мого любимого коня украв і моїх дочок обідив, так чи ми можем його догнать, чи не можем? — Як не можем? Ось у вас лїсу трийцять десятин дубини, так заходимось, та вирвем та на боки

постягаєм, та пшениці насієм, та вродить, та намолотим, та коржів напечем і наїмось і ще Ваньку нагоним. — Ну, нічого затруднять ця, то довго буде, а то сій час нагонім. — Ну, каже, як знаєте! — Ну, давай сідлать коня; осідлав і давай нагонять тим слідом, що Іванька поскакав і за сутки нагоняє. Змій гука за 25 верст богатирським голосом. А, Іванька, чи втік? Змій гука: Од моїх рук не втечеш. Як на якому колку я нарік твою голову настромить, так на тому і настромлю. — Випімайже, Іванька, каже конь, щотку і бросай назад і проси свого Бога, щоб нас Бог помилував. Виняв щотку Іванька, помолив ся і бросив через голову назад. Як кинув і стала за ним дереза через увесь сьвіт і до самих небес і сім верст скоку і за ним сім верст дерези іде. Добіг змій, наткнув ся па дерезу, хотів, щоб де проминуть, так ніде не проминє і в гору не перелетить. Тоді узяв змій і вернув ся назад, набрав тупуров і лопаток залізних і прибіг унять до дерези і давай собі рубать дерезу і робить ход; і прорубав собі ворота. Тоді сіда, у ход унять за Іваньк[о]ю. А той Іванька усе тіка. Конь і каже: Устань, Іванька, припади ухом до сирої землї, чи женеть ця змій, чи нї? — Він устав, припав до землї і каже: — Не розберу, ще далеко. — Ну, садись, будем тікать. Устань у другий раз, каже конь. — Він устав, припав і каже: — Голова відскакує од землї; вже недалеко, ось скоро буде гукать. — Аж змій гука богатирським голосом (повторене). — Випімай, Іванька, гребешок (повторене). — Як кинув, стала дубина через увесь сьвіт аж до самих небес і сім верст скоку і за ним сім верст дубини іде. Добіг змій, наткнув ся, (повторене). Тоді узяв змій і вернув ся домой за тупурами; давай дубину валять, щоб вибігти і прорубав собі ворота і тоді сів і давай унять за Іванькою гнать ся. А Іванька усе тіка. Конь і каже: — Устань. Іванька, припади ухом до сирої землї (повторене). — Коли гукає змій (повторене)... Конь каже: — Винімай платочок (повторене)... і стало море, через увесь сьвіт і скільки не скакав Іванька, а за ним і море іде. Наткнув ся змій до моря і питає свого коня: — Чи можемо ми перелетіть, чи переплинуть? — Каже: — Не могу нї переплинуть, нї перелетіть. Я, каже, 12 суток не їв, не пив, так я, каже, охляв, не могу. — А коли я половину вппю, так тоді можем переплинуть? — Тоді, каже, могу. Він лїг і давай пить і поти пив, поки лопнув.

Тепер каже конь Семиверст: — Змій лопнув, тепер ми вольні; давай оддихать. — Оддихали вони пятеро суток. Отдихнули, конь питає: — Куди, хозяїн, будемо ми їхать? — Я, каже, не знаю; я чоловік молодий, ніде ще не бував. — Ну, каже конь, я свого хозяїна по сьвітах носив, так я знаю, куди їхать. Поїдемо, каже, ми у чуже царство, у королївство; там королївна-другівна на пятьетажному дому си-

дить і батько її нікуди не пускає, щоб ніхто не спрозорив її красоти, а нам, каже, треба її за себе за муж узять. — Ну, неси мене у те королївство. — Як же, каже, пане мій любий, тебе нести, чи поверх дерева, чи у пліч дерева, чи поверх комишу? — Як знаєте, як вам нести, так і несіть. — Приніс він його під те королївство: Тепер вставай, хозяїн, та пускай мене, я піду у луги пастись, а ти йди у город, тілько з мене вирви волосину, та заховай; когда треба мене буде тобі, так припалиш, я явлю ся зараз. А ти йди у город на базар і зайдеш у різницю і купиш пузир і натягнеш на голову, щоб ніхто не знав, що у тебе золота голова і поверх пузира надїнеш яку-небудь шапочку, так і ходи собі. Як будуть питати, хто ти, віткіля ти, як тебе звуть, так ти одвічай одно: Я не знаю. Тебе продражнять незнайкою і будеш ти незнайка. І по базарю станеш ходить і проходитиме бибич і буде тебе нанїмать і спрошуватиме, хто ти, ти будеш казать: — Я не знаю. І він найме тебе у сад. Питати ме за цїну, так триста рублей у год. І сказав ще конь: Бережи отой каламарчик, що у тебе, та як будеш у саду, так може ще чим будеш у того короля, так випроси собі землї неудобної, так там собі сад заведеш і як кликнеш, та скажеш, яке дерево іщеб у лїнїї було, так і буде, яка ограда щоб була, така і буде. Він і пішов на базар. Наняв бибич їх трийцять чоловіка, повели у двор, дали їсти, повів потім у сад, наказав їм роботу. Сього продразнили Незнайка. Незнайко питає: Скільки ямок копать? — Да, хоч би ти викопав три ямки сьогоднї. — Зачали роботать, так викопав Незнайка сто ямок. Над вечори пішов бибич, посмотрів роботи і бачить, що ті викопали по пять, по шість, а Незнайка викопав сто ямок і такі красиві, що нема красивійших. На другий день викопав Незнайка триста ямок. Посмотрів бибич і сказав: Ось молодець Незнайка! На третїй день бибич іде у сад, а Незнайко за кущом стоїть і нарочно, щоб бибич почув говорить: Дурак оцей бибич; наняв 30 чоловіка, вони пачкають, сад засирають, а я сам би управив ся за усїх трийцять. Бибич почув оце і водворот лїнїї пішов до короля і каже: — Незнайка, говорить, що дурак бибич і король, понанимали людей, сад пачкають, засирають, а я сам би управив ся і сад чище би у мене був. Король і каже: Потребуйте його ік минї. — Потребовали Незнайка до короля. Приходить Незнайко, здраствуєть ця: Здраствуйте, ваше царське величество! — Здраствуй, каже, Незнайко. — За що ти мене ругав? — Я, каже, вас не ругав. — А тиж ругав бибича, що він дурак (повторенє). — Я, каже, говорив на бибича, а не на вас. — Так ти можеш сам управить ця? — Каже: — Могу. — Ну так управляй ся! — Отих зараз рощитали, остав ся сам Незнайко у саду. Пробув два місяцї у саду, такий став сад зелений, молодий, усьо чисто, хорошо. Ну, полюбив король Не-

знайка і каже: — Іди до мене на конюшню і будь у мене за конюха; куди я буду їхать, так ти будеш за кучеря, бо нема от тебе вірнійшого. — Як ви самі знаєте! Коли кидать сад, так кидать. — Кидай, каже. — Пробув він з місяць — міста на конюшні, куди король їде, туди і Незнайка. Ну, оце підходять королеві менини, давай приберать ця король на менини. І зиває він із свого царства і із чужих царств царів, королів на менини. Поз'їздились, так король і каже: Ти у мене будеш, Незнайка, мені посуду підносить на менинах. — Підносить Незнайка раз і два. І спрашують короля, що оце у вас за молодець, що ми такого і не виділи, як оце у вас? — Король і каже: — Его у мене із чужої землї, так він Незнайка. — Ну, і молодець же ваш Незнайка, кажуть другії. — Попили, погуляли, трое суток. Усі розхвалили Незнайку. Ось він і просить короля, щоб подарував він землї неудобної, за городом верстов за пять. — На що вона тобі? пита король. — Я, каже, собі там сад заведу. — Та земля неудобна, се пісок. — Ні, менї вона буде удобна. — Много тобі дарувати? — Дайте менї десятин сто. — Я могу тобі і триста подарувать. — Ні, менї тільки сто. Да дайте менї і купчу, щоб вона була собственна. — Іздїлали купчу, завірили, сховав купчу Незнайка: Благодарю, каже, що ви менї її подарили. Тепер отпустїть мене от себе, я піду сад заводить. — Ступай, увидим, який ти там сад заведеш! — Він і пішов. Ото було над вечори дїло. Прийшов він до тої землї, копнув у углї і каже, щоб отака ограда за мною ішла, залїзної краски. Іде, за ним і ограда іде. Як узяв іти, гонів четверо, чи пятеро, так дойшов скільки там йому треба було, знов копнув, тодї повернув на другий бік на причілок і ограда як ішов, так за їм і ограда ішла. Так він знов йшов гонів четверо, чи пятеро, тодї упять копнув на углї, та повернув на третїй бік і пішов і ограда за ним і знов прийшов до четвертого боку, копнув і каже: — Щоб тут була мідная ограда, бо то од линия; тут ворота сребні щоб були, на двоє одчинялись, хороші; і пішов, ограда за їм; дійшов до середини, стовпи і ворота за їм дїлають ця; тодї дійшов упять до угла, ото кончилась ограда, огородив уже сад. Тепер іде первою лїнїєю, копнув раз і каже: — Щоб отакі яблунї були! — Вони з конця і до конця так і стали і рядів двайцять лїнїями яблунї стали самі. Яблунї кончив, копнув упять, і сказав, щоб отут були щепи — грушї, так воно і стало упять. І що є у саду: виногради, ялози, сливи, то усе як копне та скаже слово, щоб яке де було, так воно і є. Як посадив усе зразу, так і зацвило усе чисто.

Король виспавсь, вийшов на крильцó і увидїв, що сад Незнайчин цьвіте. — Що оце за знак? — каже; завів сад живо, а воно вже і цьвіте. — Вивів своє семейство · Смотріть, як Незнайчин сад цьвіте

разними цьвітами і білими і красними і жовтими і голубими і усякими! — Ну, самовар готовий? — Готовий. — Давайте же по стакану чаю випєм, да зараз запрягайте лошадей у коляску, я поїду у Незнайчин сад, посмотрю. — Кучері запрягли лошаді у коляску, под'їхали под крильцо́, він війшов, сів. — Ну, погоняй до Незнайчиного сада. — Він тронув. Доїзжають до сада: мідная ограда, ворота сребні; доїздять, ворота самі на двоє одчиняють ця. Він у сад не уїздив, а як доїхав до воріт, схативсь з коляски, уходить у сад, сейчас, як війшов, стоять яблуня, високая і товстая і гиля аж до землї висять і яблук ряснїйше чим листу. Посмотрів він на яблуні, узяв яблуко сейчас вирвав, да кусь, як куснув, так у його рог і став з аршин крамарський. Почухав ся, дай ще укусить раз, кусь, став ще рог, стало у його два роги, по аршину, по крамарському. І як держав те яблоко, так і бросив і стоїть собі із рогами, руки опустив. Тепер іде Незнайка лїнією йому на зустріч із мітлою на плечах і гукає: Хто убравсь у Незнайчин сад? — Да, Незнайко, се я убрав ся, се король, — посмотріть твій сад. — Приходить Незнайка: Здраствуйте! — Здраствуй Незнайка. Е, каже, Незнайка, може ви знаєте, як би ви з мене оції роги скинули? — Е, каже, я думав, що ти король, так ти і розумний; а ти, каже, дурак. Так, як ти з рода яблук не видав, так ти без Незнайчиного позволеня мерщій ухватив яблуко у рот. Хоч би у тебе не два, а одно око було, так і то видить, що тут написано, щоб без Незнайчиного позволеня яблук не рвать, не пробувать. — А я байдуже, на надпись не дивив ся, а на яблуні мерщій смотрів, та рвав, та пробував чи хороші? — Ну ось і узнав без Незнайчиного позволеня; тепер ходи з рогами. — Пожалуйста, Незнайка, може ви можете скинуть оті роги; скиньте з мене оції роги, ослобоніть мене од їх! — Узяв Незнайка, вирвав листок із яблуні і кругом рога поти тер, поки він упав, а тая знов вирвав листок і знов тер кругом рога, поки і цей упав. — Ну, благодарю покорно, що ти із мене скинув роги. Тепер король Незнайцї поклонив ся: Прощавайте, каже. — Щасливо, каже Незнайка, ще приходіть посмотріть на мій сад, я обвожу вас по саду, по свойому. — Ну, він вийшов, тодї сїв і поїхав домой. І суток троє дома собі живе і не хвалить ця, що йому було. Королївна-другівна письмо написала до батюшки і подала служабцї і принесла служабка оте письмо ік королю. — Позвольте менї, я у Незнайчин сад піду хоч подивитись, бо ви мене не пускаєте пятий год на білий сьвіт, так я хоч у Незнайчин сад із служабкою. Не надо менї коляски, я так піду у проходку. — Батюшка написав: Іди, дочко, у Незнайчин сад, тільки не пробуй нічого без його позволеня. — Прийшла служабка, оддала письмо, вона прочитала, убралась і пішли із служабками у сад. Доходить до воріт, ворота одчиня-

ють ся, вона уходить у сад, сейчас тут і яблуня, а на яблуні підпись: Князївна-другівна, смотри, тут у Незнайчиному саду твій муж, щоб ти його узнала, а як не узнаєш, то до віку не підеш замуж. — Посмотріла вона на той підпись і зразу од ворот пішла назад, на своє місто. Написала письмо упять, послала із служабкою до свого батюшки: Батюшко, дайте мені на оцю ноч трийцять чоловіка салдат, 15 кінних, а 15 піхоти, з усім нарядом, з ружжями, з шаблями, з піками, з усім. — Написав: Будуть, хиба у нас нема салдат, чи що? — Написала вона знов, щоб були вони у мене до заход сонця. Нарядив він, вони пішли до її дому і стали. Вискочили вони, поздраствувались: Здравія желаю князївні-другівні. — Вона і каже: Смотріть до Незнайчиного сада і як я на вас гукну, так ви мені його поймаєте, та до мене й ведіть; тікати ме, так ви лошадьми наганяйте, та не бийте, а так живого й ведіть. Загадала вона службу, дала їм по крищці водки і закусить. Випили, закусили і як уже смеркло, вони смотрють, а вона у прозорну трубу на пятиетажах у окошко смотрить. Незнайко рано дуже устав із постелі і скинув колпак і став умивать ця, у себе, у саду. Вона увиділа, що як скинув колпак, так сад осіяв, так крикнула: Біжіть, ловіть! — Вони так і залопотіли усі туди. Той чує аж земля реве, біжать. Він зараз колпак надів, та за мітлу, та до воріт: Куди ви, ви ще мою ограду звалите? Я, каже, як стану мітлою вас мести, щоб ви сюди не наближали ся. — Вони нікого більше не видали і з тим і вернулись назад. — Ну, що, каже, ви нікого не виділи? — Нікого, кажуть, тільки Незнайко нас у сад не пустив і трохи не бив. — Ну, сказала, ступайте по містах, а у вечеру, щоб ви упять були до мене на ноч. Над вечори вони упять поприходили, як і у первий раз. Дала їм вона упять по крищці водки і проказала (повторене). У прозорну трубу вона смотрить; зовсім уже сьвіта, нічого не видать, а тут як стало свитать, так Незнайко скинув колпак і скинув пузир і став умивать ця, сад так і осіяв і вона його увиділа як перед собою. Тоді крикнула: Ребята, ступайте по своїх містах! — Вони розійшлись. Вона написала письмо: Позвольте мені іти у Незнайчин сад. Я тоді була, так тільки вийшла, так і нерозсмотріла, зараз і вернулась. — Король пишеть: Ступай, тільки нічого не пробуй, без його позволеня. Убрала ся вона, пішла із служабкою у Незнайчин сад. До саду доходить, ворота одчиняють ця, уходить у сад і пішла лінією; ідуть собі, розсмотрює, а Незнайка не видать. Прийшла на середину саду, повернулась, аж на зустріч Незнайка іде із мітлою. Доходить і кричить: Що за сволоч у мій сад увійшла? — Вона одвічає: Се не сволоч, се я, князївна-другівна! — Хиба ти не сволоч? У тебе глази погані, з твоїх глаз сад у мене висохне. — Ніт, Незнайко, не бойтесь, у мене глази хороші, не буде сохнуть сад. —

Доходить. Здраствуй! — Здраствуй. За ручки, поруковались. У Незнайка течуть із носу соплякп, вона утирає платочком своїм. — Ви поведіть мене, Незнайка, де ви спите. Може у вас нема постелї, простинї, подушечки якої, так я вам представлю. — А що у мене за постель? Камень у голови, цурпалок дерева у боки, а що на менї є, тим стелюсь і укриваюсь. — Ах, ,Боже мой, як ви, Незнайка страждуєте. Я вам представлю постіль хорошу. — Повів він її до своєї будки. Одчиняє. Увійшли у будку, тут ширма; він за ширму ухватив, шморгнув, а там комнатка, так уся у золотї і сяє і ліжко такоє і перини такії, що нема таких і у батька у її. Посмотріла і говорить: — Е, Незнайко, у мого отця нема перин таких, як у вас. Теперички прощавайте. — Щасливо! — Як би ви, Незнайко, завтрашнїй день до мене прийшли на поштеніє? — Як же, говорить, до тебе прийду, когда до тебе нельзя, говорить, доступить ця? — Я, каже, пришлю до вас служабок-дївок дві, три, і платя принесуть і убраниє, як баришнї убирають ця і вас уберуть і приведуть до мене. — Пришли, говорить, можно.

На другий день, узяли служабки платє і усе убраниє і принесли отой весь убір і убрали його у платє і пішли і повели його баришнею до королївни-другївни. Вона позвала його у високий дом, на пятий етаж, а служабки остались тут, ниже. Приходить: Здраствуй, королївна-другївна. – Здраствуй Незнайко! Порукались. – Садіть ся, Незнайко, на стульцї, оддихайте. — Сїв Незнайко на стульцї. Посидїв і знов устав і проходить сюди-туди по комнатї у проходку. Вона і говорить: Я буду у вас, Незнайко, чогось просить. — Чогож ти будеш у мене просить? Я не узяв тобі із саду якого гостинця. — Менї не треба із сада, я не хочу. А я буду просить: покажіть менї, Незнайко, свою красоту. — Якая у мене, королївна-другївна, красота? Сопляки у мене течуть із носа, — оце у мене і красота, пузир на лобі, — оце вам і красота моя. — Пожалуйста, Незнайко, покажіть менї красоту, пожалуста, покажіть. — Ну, когда уже просиш, оберни ся глазами до стіни, тільки не поворочуй ся, покудова я не скажу, бо як повернеш ся, то як ударю, то так і вилетиш аж на той бік із стїною. — Обернула ся вона, він на задї, узяв, скинув з голови своєї пузир і осіяла комната, стала золота, саме золото сяє у комнатї. Стояла, стояла, тодї надів пузир на голову: — Ну тепер обворочувай ся. — Вона обернула ся. — Ну, чи видала мою красоту? Каже: Видала. — Випили по стакану чаю, закусили. Дала вона тодї перстень свій на руку, а він свій дав їй. — Ну, прощавайте. Його і вирядили. Служабки провели його у сад, розібрали його, забрали своє платє і вернулись назад, а Незнайко остав ся на свойому містї. Вона виготовила письмо, поки вона ходила і дає служабцї і каже: неси до батюшки. — Служабка подала письмо. Він по-

дивив ся і бачить, що вона просить батюшки, щоб за Незнайка за між вийти. Він і каже: У Незнайки тільки сад, а він голий, у його нема нічого. — Так що, каже, що нема, так у нас єсть. Позвольте вийти за його за між. — Ну він крутивсь, крутивсь, а вона каже: — Я смерть собі заподію, коли не оддасте за Незнайку! — Так він позволив: Коли твоя охота, так іди. — Обвінчались, свадьбу одгуляли; тепер і каже Незнайці король: Бериж ти, Незнайко, свою королівну-другівну і іди, куди ти знаєш, хоч із сього царства, хоч і у мойому, так щоб ніхто і не знав, що ти є у мойому царстві. — Запрягли коней шестерку у коляску, дав три чоловіка салдат і служабку, да денег міліонів три дав: Ступайте тепер, куда хочете. Тепер мені добре буде одписувать ця, як вас не буде тут. Царевич із чужої землї тебе свата уже годів два, а тепер я уже буду одписувать, що ти за Незнайка вийшла і вас нема у мойому царстві. — Розпрощались, сїли, поїхали. Верстов півтораста їхали, дивить ця Незнайко у сторону — больший лїс. Звертай у лїс! Звернули, їдуть до лїса. Приїхали до лїса, лошадї випрягли, пустили пасти, самі сїли, покушали. — Ложіть ся оддихать, а менї оддихать ніколи: я піду, чи не найду собі міста хорошого. — Підійшов гони півтори од їх, там больші провалля, скали, камнї. Обдивив ся він коло тих провалїв, тодї вернувсь і каже: Оддихнули? — Оддихнули. — Ну, запрягайте, да поїдем; я найшов місто, де нам буть. — Під'їхали. Повипрягали лошадї: Тепер, каже, ідїть до свого короля, менї вас не надо, нї служабки, нї салдат, а лошадї тут оставте, а ступайте піхо́м. — Вони пішли, а він з королївною-другівною, почую остав ся у тому провалї. І зробив собі келійку хорошую із перегородою і бере ружжо, устрелить чи там утку, чи гуску, чи дрохву, чи кого попаде, приносить і дає: — На, королївна-другівна, готов кушать! — Та готовить. І пожили там в місяць-міста. Узяв ружжо і пішов; приходить у лїс і найшов дуб великий із гилями і полїз на того дуба, аж у гору і смотрить на королївський дом; коли підходить неприятель, що очима не можна воглянуть, скілько підходить війська. Він з̄лїз з дуба, найшов волосину і припалює волосину. Незнайка дивить ця, лист сиплеть ця і кінь біжить і кричить: — Ей, пане мій любий, на що ти мене требуєш? — Як же менї тебе не требувать, то ми узяли королївну-другівну за себе, а під його підходить неприятель, так чи можем ми його повоювать, чи не можем? — То нам повоювать того неприятеля так, як травку перебігти. Як ти був у того короля за кучеря, та конюшню вимітав, так ізділай і тепер мітлу, тільки більшу і зріж дуба, гиля одчухрай, тільки зверху остав, бери ту мітлу на плече, так тою мітлою їх і виметеш. Сїдай і будем їхать!

Він мітлу зділав, бере на плечі, садить ця на коня. Конь пита: Пане мій любий, як тебе нести, чи у плїв дерева, чи поверх дерева? — Неси мене поверх дерева! — Як сів, так і полетів. Летить прямо на дворець, па королів. Король молебствує, виряжає ця на зустріч непріятеля із своїм войськом. Сей летить прямо поверх дворця, а король да бибич, вийшли да і просять: Господин багатир, спустїть ся випить по стакану вина, на побіжденіє непріятеля іти воювать. — Завертайте, каже, войсько назад і дайте їм пить, гулять за моє здравіє на троє суток, а я поїду, сам постраждую за вас грішних. — Так як обізвавсь так і полетів. Войсько завернули назад і дали пить, гулять на троє суток, а він як добіг до неприятеля і спустивсь на землю і давай їх мітлою мести, так як полову; навхрест проїхав, так остало ся по углам по немногу, руки у гору підняли, просять ця. — Завертайтесь, каже, назад і другий раз як под'їдете, так вибю до одної душі. — Тоді вони вернулись назад, до того царя, а він на лошадь поднявсь тай їде прямо на дворець упять. Увиділи, що він летить, так король і бибич, повибігали, стали на колїнках і просять: Господин богатир, пожалуйте випить по стакану за побіжденіє неприятеля. — Благодарю вам, король, я доволен женою! — Крикнув і полетів собі. Прилїтає до того дуба, сїдло зняв, коня пустив, конь пішов пастись, він узяв ружжо, убив дрохву і приніс і дає королївні-другівні: На, готов, я ляжу спать на троє суток, а як встану, щоб тоді кушанє було готове. — Лїг на троє суток оддихать, доходять треті сутки, готове кушанє, устав, покушав, бере ружжо, іде у лїс, прийшов до того дуба самого і поліз у гору і смотрить через королеві доми, аж войська скільки як і було і ще й два багатиря. Встає він з дуба, припалює волосинку, земля движеть ця, лист сиплеть ця, конь біжить і кричить (повтореня). — Як нам траву перебігти, каже конь, так нам те войсько звоювать, а на богатирей, розженемось зразу і побєм обох. — Узяв шаблю булатную, копіє, ружжо, сїли, їдуть (повторенє).. Дайте на девятеро суток ребятам пить і гулять, а я сам поїду за вас, постраждую за всїх. — Поїхав і кричить богатирським голосом на богатирей: — Виходьте до мене на простор! — Вони так і повискокували. Ну, біжить він прямо на їх, правою рукою учистив шаблею по голові, голова злетїла у його, а того копієм у груди ударив і того убив. Проскочив навхрест туди і сюди, що конь топче, вибиває, а що він шаблею і копієм побиває. Пооставались по углах, подняли руки у гору, просять ця, а він і каже: Ступайте, тільки третїй раз не спитуйтесь, бо вибю до ноги, (чи душі). Вони пішли собі, а він подняв ся на лошадь і летить через дворець тією стороною самою, що і летів. Вибіг король і бибич (повторенє)... Я ляжу на девятеро суток оддихать, а як устану, щоб кушанє було готове. — Виходять

девяті сутки, кушане готове. — (Повторене). Поліз у гору, ще більше іде неприятеля, чим було і три богатиря, два простих, а оден із трьома головами і шістьма крилами. Припалює волосинку (повторене). Чи можем повоювать? Тепер, каже, конь, Бог зна, тепер може нам і смерть буде ще. У праве ухо улазь, а у лівое вилазь, бери зброю добрую на себе і на мене. Бери дві шаблї, одну затупиш, бросиш, а та щоб була гостра. І як я крикну, так щоб ти мене слухав. — Він уліз у праве ухо, та лївим виліз і де усе узялось: Конь чавуном став облитий і він сам, тільки на глаза па одні пущено і дві шаблї узяв і копіє і ружжо. Убрали ся, сів тодї і полетів тим слїдом, що і тодї летів. Король і бибич (повторене). Дайте на дванайцятеро суток гулять войську, а я поїду грішен сам, постражду за вас. — Долїтає до войська, верстов за двайцять, глас богатирський подає: Виходьте на простор, богатирі, я на вас іду бить ся. Ті вискочили на простор, він розігнав ся із своїм копєм і побив обох. — А з тобою, гукає на третього, як будемо бить ся, чи будемо розгонить ся, чи будемо так бить ся? — Так нельзя, у нас сили большії, треба розгонить ця! — На пятьдесять верстов розігнались і той на того летить на зустріч, а той на того, огонь так і пашеть. Як збігли ся, так Незнайко як ударить його, так дві голови полетїло, а третя осталась. Так отой богатир із горячого часа як ударив Незнайку, так він з коня упав і у землю аж по коліна угруз. Той богатир, що з одною головою остав ся, на землї качаєть ця, кричить, а Незнайка у земли кричить, так лошадь підскочила: Бери, хозяїн, мене за шию! — Він як ухватив, конь як дергнув, так і вирвав його із землї. — Тепер садись. — Він сїв і до того богатиря, добивать. Конь ногами бєть, а сей копієм колеть. Узяли і кончили його. Тодї як стебнув по войську, так і летить як полова, що конь топче, а що він бє. Навхрест пробіг, сюди, туди, так і виклав, а ті що по углах остались, підняли руки у гору кричать. Ну, сїв він на лошадь, тією дорогою летить, що і летів. (Повторене). — Я доволен своєю женою. — Пожалуйста, богатир, ви кровію ізійдете. Він з горячого часу і не бачив крові. Спустив ся, вони його узяли під руки, цілують, милують, не знають де його й діть. Сапог скинули, мастю рану залили і король і бибич своїми лентами ногу обмотали. Випив стакан вина: Просим, богатир, закусить! — Нї, каже, я доволен женою! — Сїв і поїхав. А вони і не знають, що воно Незнайка. Прибігає до королївнидругівни, із лошадю, убраний як був. Крикнув, вона вискочила. Розбирай лошадь. — Е, каже, коли сїдла з лошадї не скине! — Тодї розібрав лошадь і сам розібрав ся і лїгає на дванайцятеро суток оддихать. І каже: — Як виходити ме дванайцятеро суток, то тодї зготов кушать.

А король із усім своїм царством радують ця, пють, гулять, що богатир побив неприятеля, постраждував за їх. — Як би нам Незнайку знайти, та королївну-другівну, щоб і ті біднятка погуляли з нами! Їх одвозили салдати, так може помнють. Так одного салдата убито, а другий помер, а третій живий. Найшли його по записам, потребовали ік королю; прийшов. — Чи знаєш, питає король, де Незнайка і королївна-другівна. Де їх ти дївав? — Знаю, каже, ваше царське величество. — Ось я напишу письмо, там ти поїдеш. — Написав письмо, дали йому коня доброго. Лошадї, кажуть йому, ти не жалїй, поскоренько справляйсь. — Сїв, приїхав у той лїс, найшов провале, уходить у дверi. — Здраствуй королївна-другівна. — Здраствуй служивий. — Виніма письмо, дає. Розпечатала, розірвала, подивилась і сказала: Шестеро суток мій Незнайко спить, а як проспить ще шестеро, то ми ік вам прибудемо. — Служивий сїв собі, поїхав, подає письмо. Вони подивили ся, а король і каже: — Пошли дурака, він тобі і справить ця. Хиба єсть такий чоловік, щоб спав шестеро суток, а ще шестеро буде спать? Ти у мене бибич, молодець; той салдат тебе поведе, ти у мене справиш ся, заразом їх і привезеш! — Сїв бибич з салдатом у коляску і поїхали. Добігають туда, стали. Пішов салдат у перед, бибич за салдатом. Підійшли, одчинили двері. Здраствуйте, каже бибич. — Здраствуй, бибич. — Пожалуйста до нас на побіждениє неприятеля, на потопеніє. Ми пємо, гуляєм, так і вас батюшка потребував. — Як виспить ця мій Незнайка, так приїдем; оце семеро суток спав, а ще пятеро буде. — Е, каже, королївна-другівна, такий у тебе Незнайка засранець і скілько много спить! — Нї, каже, бибич, у мене Незнайка не засранець. — Узяла за шнурок, шморг, аж тут Незнайко лежить, а він як гляне, аж ленти королевські у його, так він так і охолов. — Ну, із тим бибич і одряжай ся. Як виспить ще пятеро суток, так ми приїдем. Він так назад і поїхав. Приїздить на місто до короля і каже: — От богатир, то Незнайко, то він усе дїлав. І ленти, як обмотували, так вони і єсть. — Ну, слава Богу, що він, сказав король. — Тепер пють і не пють, дожидають. Вистелили килимами стовпову дорогу за 25 верстов од города і усї сьвященики і зо всїма сьвятощами молебствують. Ось Незнайко буде у такому часу. Звони ревуть по усему городу і по селах скрізь.

Незнайка виспав ся. Королївна-другівна каже: — Що так і так просять нас. — Благодарю, короля, надо їхать! — Позапрягав конї, убрав ся. Припалив волосину. Явив ся конь (повторене). Поїдем, каже, до короля треба, щоб і тебе увидїли, який є конь у мене. — Конь убраний біжить тепер позад коляски. Доїзжають. Вони стоять, молебствують. Як доїхав, вони попадали на колїнки, підняли руки усї. Схва-

тивсь він з коляски; вони підняли ся із землї. Підходить король із хлїбом і з сілю до його, кланяеть ця. Сїв тодї король на його коляску, гайда усї у город. Приїхали у город, давай пить, гулять. Веселять ци так, що хто знає і як. Попили, погуляли суток троє усе царство, і Незнайко говорить: — Де бибич, звіть його сюди. — Визивають бибича. Він уже нї живий, нї мертвий. — Здраствуйте! — Здраствуй бибич! А що ти про мене говорив? Раззі такі засранцї як я? — Е, ваше царське величество, жалуйте і милуйте. Я так... виpвалось, сказать. — Я чоловік хороший, а то я б тобі голову ізняв. Ступай із своїм семейством, куда хочеш, із мого царства! —

Паралелї: Лїтература до сеї казки вказана в Етноґр. Збірнику, т. IV, ст. 106—112. Ч. 20. — Аѳанасьевъ, Народ. русскія сказки. Москва, 1897. Т. II. Ст. 109—222. Ч. 165. — Grimm, Kinder- u. Hausmärchen. Т. II, ст. 208—216, ч. 136 і т. III, ст. 213.

3. Орел.

Чоловік був собі богатий; поїхали його сини та робочі на поле жито сїять, а він опісля лошадь запріг тай поїхав. Приїхав, посмотрів як сїють, загадав і назад з тим поїхав. Стало хмарно і став дощ. Їде, їде він дорогою, смотрить, аж птиця якась сидить над дорогою. Схватив ся він з воза, торкає її чоботом під крило: Не торкай мене, дїду, під крило, бо у мене і так ребра болять; возьми мене, дїду, на три годи і корми три годи, я зробю тебе чоловіком на усе царство. — Чим же я тебе буду кормить? — Однією говядиною самою. — Як же тобі, чи пекти, чи варить, чи так давать? — Нї, нї пекти, нї варить, а тільки кожу здійми, та середку викидай, та так і давай. Тіки, щоб один ти, дїду, до мене вхожував, а більш щоб нїхто до мене не вхожував. Говядина щоб була, да і вода. А ти, дїду, будеш тодї тіки костї викидать із хати. — Як же я тебе на повозку возьму? — Під'їдь, каже, сюди, тай возьмеш. — Під'їхав, та і узяв її на повозку. Привіз до дому. Ізсажує її, таскає у хату. Що се за птиця така, питають його баба, невістки? — Се така птиця-орел. — На щож ви узяли його? — Буду, каже, кормить.

Поприїздили до дому сини з поля. Жінки хвалять ся: Наш батько привіз орла і уже, каже, валашечка зарізав і одніс йому — орлові. — Ми, каже, того орла викинемо і убємо; а валашка сами із'їмо.

Стали казать батькові. Батько каже: Не ваше дїло, я сам те знаю! І потім, давай його кормить, давай його кормить. Овець у його було

півтори тисячі, да стільки рогатого скота. Як став він кушать, то один тиждень їв по одному, на друге став по два. І що тижня видаток прибавляєть ся. Коньчаєть ця год, остаєть ся тіки 3 місяці до году; по шість валашків-овець їсть у день і по бочці води випиває. Кончив за год усі вівці, півтори тисячі, на другий год поступає: давай він рогату скотину різать; по 'днїй товаряці у сутки. Кончаєть ся год, кончає й худобу; нема овець, нема й худоби. На третій год поступає; у діда много було денег: купує він скотину і годує орла. Кончаєть ся третій год, кончає він і деньги, остав ся він голий. — Ну, діду, благодарю; оце завтра кончаєть ся третій год. На завтрашний день купи хорошого бугая, щоб було що покушать, то будемо одряжать ця у моє царство. Я тобі поповню усю худобу і деньги і в десятеро ще й своїх дам. І щоб ти пішов до сьвященника, висповідав ся, запричастив ся; родию поклич, попращай ся, тоді будемо ми отряжать ця.

Він пішов, бугая йому купив; на другий день кожу зняв; унесли його у хату, води йому наготовили, унесли йому; тепер пішов дід до сьвященника, висповідав ся, запричащав ся, послав, щоб зібрали рідню: синів своїх. Поприходили усї. Попили, погуляли. Брати його і сестри питають: — Куди ти, брате, будеш одряжать ця? — З орлом, каже, поїду, в орлово царство, за деньгами. — Ну, тоді узяв, попращав ся. Пішов до орла. Орел спрашує: Що ти, діду, справив ся? Готовий? — Готовий, каже. — Ну, щоб у тебе був поясок мнягкенький, довгенький. Піди і внеси, щоб менї на шию накинуть, щоб було за що тобі держать ся. Як на лошадї да оброть держить ся, так і на менї за поясок будеш держать ся. Пішов дід, уніс поясок до орла. — Ну, накидай, діду, да завязуй добре, щоб не розвязав ся. — Закинув дід, завязав хорошо. — Ну, тепер виводь мене, як лошадь виводять із конюшнї, виводь мене на город. І возьми собі торбиночку через плечі надїнь і вкинь паляничку у торбиночку; як захочеш їсти, то перекусиш. А я благодарю, діду, ви мене добре накормили, менї не скоро захочеть ця їсти.

Виходить, паляничку бере, прощаєть ця з братами, з сестрами, сідає тоді на орла. Підіймаєть ця орел у гору з дідом. Стоїть їх душ пів сотнї і смотрють, що понес у гору діда. І поки смотрили, поки усьо унес у гору, не стало і видать. — Оце, балакають, нести ме, нести ме, та як пустить, то і кості розібють ця, не тіки сам батько. Ото нашому батькові і плата буде уся. Деб та тиця набрала денег, щоб ще платить нашому батькові деньги? — І несе його орел і тиждень і другий. — А смотри, каже, діду, наперед, чи не видать тобі нічого? — Що то, каже червоніє. — То, каже, діду, моя сестра

сама старша живе. Пріїдемо до сестри, то вам, діду, буде там уся плата. — Під'їзжають поближе: — А що, діду, видать харашо? — Нельзя, говорить, і очима глянуть, сяє сильно. — Ето моеї сестри доми під золотом і усе чисто під золотом. — Під'їзжають до огорода, спускають ся на землю: — Вставай, діду, тепер з мене і поясок із шиї, із моеї, знимай. — І скинув дід пояс. Ударив ся орел об землю і став паном. Стій же тут, діду, а я піду у комнати, так до тебе вийдуть і тебе возьмуть. — Пішов орел до сестри у комнати, здраствуеть ця: — Де ти, брате, пробував, оце 10 літ ми не видались. — По чужих, говорить, царствах пролітав, та охотник ішов та пострелив мене, так я трохи не пропав. Ну, Бог наніс мені такого діда. Узяв мене і годував мене три годи. Став я на місті, на своеї силї. Тепер, сестро, діда там під барканом, пошліть і позвіть його сюди, у комнати. — Послала по діда, увели у комнати; посадили діда за гостя, за первого і благодарять, що ви, діду, мого брата оздоровили. — Покушали собі, пішли у проходку. — Вам, діду, плати, скільки за мого брата давать? — Я, каже, сударння, не знаю. Скільки дасте, каже. — От у мене, каже, 10 жеребців стоять, по півтори тисячі жеребець стоїть, позапрягай у повозки, понасипай золота і сребра і бумажок і чого вам угодно і вас домой я приставлю. — Ну, а орел йому сказав уперед: — Чого не даватимуть, золота, серебра так не бери, а нущай тобі дадуть золотий корець із 12 замками і з шовковим шнуром. — Так він і каже: — Я, сударння, благодарю, я не хочу ні серебра, ні золота, а дайте менї, сударння, золотий корець, із 12 замками і із шовковим шнуром. — Нї, діду, я свому батькові родному не дам корця золотого з 12 замками і із шовковим шнуром. Просив, просив і брат плакав. — Нї, каже, не дам. — Поки, каже, я діда довезу у свое царство, то у діда не стане і віку. — Нема менї діла за дідушкиним віком, а я корця не дам. — Така ти, сестро, менї, каже, рада! — Дай діду хоч булку на дорогу. Та мене накорми хорошо. — Накормила його, тай дала і діду булку. — Ну, прощавай, сестро, тепер. Вийшов на огород, перекинув ся, став орлом. — Ну, діду, поясок винїмай, менї на шию закидай і сідай, будем їхать. — Закинув дід, сів; підіймаеть ся орел у гору; полетів і летів неділь дві, питаеть ся у діда: — Смотри, чи не видать нічого? — Нї, каже, видать, щось біліе. — Се моя підстарша сестра, живе; під серебром дом її. Приїзжае до баркану, перекидаеть ця, спускаеть ця. Спустив ся, став опять чоловіком-паном. — Ну, діду, ти мене обожди (повторене). Пішов поздраствував ся до сестри. Сестра рада, за 13 літ у глаза не видались. — Де ти, брате, пробував? (повторене). — Та охотник їхав (повторене)... Я не помер... (Повторене) Дід поставив мене на стану,

на моїй спині. Так я несу його за платою, щоб йому заплатить і зробить чоловіком на усе царство. — Заплата є, братіку, разві у мене нічим заплатить? Пошліть, говорить, (повторенє). — Ну, що ви возьмете, діду (повторенє). Повела вона його у клетові комори, а там у закрамах сребро і золото. — Оце я вам 15 повозок понасипаю і провожу вас домой. — Благодарю вас, судариня, я вашого серебра і золота не хочу. — А чогож вам, діду, желаєть ця? — Дайте мені, судариня, корець золотий з 12 замками і шовковим шнуром. — Не дам я вам, діду, корця золотого з 12 замками і з шовковим шнуром. Я і отцю рідному його не дам, не тіки вам. — Просив брат, плакав (повторенє). Ну з тим, сестро, прощай. Дай діду хоч булочку на дорогу. — Дала, діду, у торбинку укинув. Виходить (повторенє).

Як узяли їхать, упять неділь дві (повторенє). — Що то каже червонїє? — Се, каже, моя сестра, діду, сама менша. То її доми, каже, під мідю. Сама менша, сама найубогійша. — Під'їзжає (повторенє), уходить. Здраствуєть ця, узяла, схватилась, плаче, годів 15 не видала у вічі. — Ми думали, що тебе, братець, нема і на сьвіті живого. — Слава Богу, остав ся живий. — Благодарю, діду, (повторенє). — Благодарю, судариня, за ваше серебро і золото (повторенє). Поки умоляв, поки вона унесла корець і оддала його діду. Попили, погуляли, опять. — Ну, прощавайте, на тепер, судариня; благодарю, що ви мені за брата заплатили. — Орел каже: Ти, сестро, не остїсняй ся, що ти за мене заплатила, я тебе не оставлю. — Ну, тепер, попращались із сударинею, орел і дід. — Я, каже, діду проведу, а опісля верну ся і ще у вас погостюю. — Вийшов, перекидаєть ця, становить ся орлом опять. — Садись, діду, на мене. Я тебе проведу і розкажу дорогу, куди іти. — Сів дід, поїхали. Провіз, спустив ся на землю, став паном. — Щож ти, діду, будеш з оцім корцем робить, що ти його узяв? — Я, пане, каже, не знаю, що з ним робить. — Вот, що, дід робить, тіки ти мене слухай. Узяв тоді, розложив шнур із того корця, він замотаний у шнур — косовий аршин. Тепер, діду, бери у праву руку шнур, да привяжи, щоб він так і був у тебе коло руки. За шнур держись, а корець буде котить ця, куди він котити-меть ця, туди і іди. Хоч буде де ліс, хоч звіра много, ти іди, тоді буде проходка, не бійсь нічого і він укотить ся аж у твою хату; і не дай Бог тобі його одчинить і посмотрить; ти посмотриш його аж у своїй хатї. Буде котить ця, докотить ця він до моря, поверх моря котитиметь ця, так не бійсь — іди і ти поверх моря підеш.

Розпращали ся; орел полетів назад, а дід узяв за шнур; корець котить ця, а він за їм іде. Ішов довго-не-довго, місяць міста, і більше. Докотив ся корець до чорного моря. Докотивсь корець у море.

Дід шнуром назад вивернув корець, боїть ся у море іти. Корець опять схватив ся у море. Він опять шнур дергнув, корець опять полетів назад. Ну, теперички, 3-ий раз опять корець у море; він опять видернув на сухе, корець вибив ся назад, розсердив ся, лежить на однім місті. Тоді він і вдумав: — Який я, каже, дурак? Давали менї ті сударинї по десять повозок чи золота, чи серебра і з лошадьми і з повозками, хотїли до дому приставить, а я не схотїв. Що менї з того корцю, що воно таке і що воно стоїть? Думав, думав, да і каже: — А возьму я да на його подивлюсь! Одчиняє він корець і дивить ця у той корець ї голови часа три не підняв у гору, а усе дивить ця у той корець. Аж як підійме голову, а він у комнатах; троетажнї оті комнати і ограда обгороджена усе мідю і кухнї і лавки і плетові комори усе мідю оброблені. Походив, походив він скрізь по двору, по комнатах, по коморах, по лавках; товари разні; шовк, матерії, одежа всяка, напитки, наїдки, усьо єсть. І побув міста місяць там і думає: Як минї тут жить, що я душею сам, нема нїгде і яличка? — Приходить до його лихий дух: Здраствуй, говорить, пане; чого ти тут вселив ся на наших играх? — Я не знав, що ваша игра, а я тільки встроїв ся, загородивсь, так то й моє. — Убірайсь, каже, із наших міст. — Нї, каже, не убірати му ся, а ще буду пригорожувать, ще стіки! — Як же ти, каже, будеш тут жить? Твоє посїмейство єсть; ступай до посїмейства до свого! — Як ти хочеш, щоб мене тут не було, то убери усьо у корець і пристав до дому. — Могу, каже, старик, приставить тебе до дому, тіки отдай менї те дома, що ти не знаєш! — Ну, думав він, думав: — Я усьо знаю, що дома. Дарую, каже, що я не знаю дома, тіки убери у корець і пристав мене до дому. — Підпишись, каже, що ти даруєш те, що ти не знаєш дома! — Він грамотний, підписав ся на листочку і дав. Той заховав собі оту підписочку. Виходь тепер, каже, старик на город і винось корець. Клади його на землї і оддалеки будеш смотріть. — Положив корець, а лукавий увяв кійок, підходить до покутньої сохи, як ударить об соху кійком: А в корець убірай ся! Зпід тієї сохи та під другу, та знов кійком: Убірай ся у корець! По углам, по усїм оббіг, ударив, крикнув; комнати ровнались, брящать, убірають ся у корець. Підходить у лавки, бє по углах: Убірайтесь у корець! І що не було, усьо убралось у корець, самий пісок остав ся: не знать того і міста. Умотуй тепер шовковий шнур об корець і скільки тобі на проходку було кінця шнура, стіки і брось. — Замотав він сам і стіки покинув, скільки було. Ну, тепер, бери ся, діду, за корець, я тебе вести домой не буду, а тебе, корець доведе у твою хату. Ступай тепер, каже, корець у море; а дід не хоче. — Ступай за корцем, каже лукавий, бо як схвачу за ноги, то так і укину у море. Ти знаєш, що тобі орел приказав не боять ця води,

чогож ти не послухав слова орлови? — Тоді корець покотив ся, а він і пішов за корцем. Ішов довго не довго, увів корець його аж у його дом. Приходить до дому, здраствуеть ця: — Здраствуйте! говорить. — Здраствуйте! одвіча старуха, сини і другі. — Ми вас одпоминали разів десять, думали, що вас нема й на сьвіті. Девятнайцятий год наступив, як ви із дому вийшли. — Ну, тепер каже синам, покличте братів, сестер і сусід близьких. — Пішли, покликали; принесли водки, наготовили кушаня. Приходять. Здраствують ця: — Здраствуй брат! — Здраствуй брат! Ми думали, що орел заніс тебе так, що і кістки росипав, аж ти живий. — Слава Богу, каже, живий остав ся і до дому прибув. — Щож, брат, орел заплатив хорошо тобі? — Слава Богу, каже, хоч з душею вирвав ся. — Та ми, кажуть і балакали: — Деб то у орла взяло ся, щоб він ще і платив йому? — Попили, погуляли, порадували ся, почоломкали ся, поцілували ся. Стоїть парень, у одвірок обпер ся, большой і хороший. А старик і каже: Що то, старуха, за парень стоїть? — То, каже, твій синок. — Не може стать ця, каже. — Так ось уже сталось; він і єсть твій. — Чомуж ти, синок, до мене не чоломкаєш ся? — Тому, каже, я батюшка, до вас не чоломкаю ся, що ви мене подарували, лукавому. Я є не ваш, каже, а лукавого. — Заплакав тоді старик, волося поскуб на голові: — Так тому і буть, як не знав, що ти єсть на сьвіті. — Ну, печи мені, матко, на дорогу хліба, я піду; я не ваш. — Заплакала: Кудиж ти, сину, підеш? — А вжеж піду; я не ваш. — Напекла мати хліба, узяв він хліб у торбиночку, попрощав ся і на другий день у ранці пішов. Старик почує дома перву ніч, одчиняє собі корець, становлять ся доми, троєтажні і ограда огорожуєть ця, і кухні і лавки, і комори, і усьо добро, що в сьвіті; товари разні і деньги і усьо. Молодець переночував і видів усі ті постройки, а по утру пішов. Прибігають брати, сестри, сусіди, дивлять ця: Де воно отаке узялось за одну ніч? — А слава Богу, я ходив 18 літ, так орел мені заплатив. Тепер буде мені і моїм дітям і унукам. — Живуть і богатіють. Тепер пішов молодець, щоб свою душу визволить. Ну, як узяв іти, як узяв іти, довго-не довго, місяця три. Підходить до моря; над піском тернина стоїть (кущик терну), напив ся водички він з моря, пішов під купу, під тернок, у холодок і ліг собі і лежить до гори черевом і дивить ся, аж летить три утиці і проворно летять і сіли проти його кущика, де він лежав, ударились і стали баришнями. Плаття з себе скидають, купають ся. Поскидали, уська своє згорнула у трубку і пішли купать ця. Він тоді рачки, підлазить до плаття ближе, підхвачує одніеї убраня, усьо як було, так і забрав і підліз собі під купу і сів. Викупались, баришні, вибродять; підхвачує та своє, а та своє платя, понадівали, а та плаче, ходить... — Ну, сестро, ти свого шукай, а ми

підемо домой. — Ударились об землю, стали утицями, полетіли собі опять. А ся ходить по над морем, плаче. — Хто, каже, моє убраня узяв, обзивай ся; у старих літах з женського полу, то будеш мені за матку, за рідну, а в молодих літах — будеш за сестру, за рідну! Гукнула, не чути нічого. — Ну, обзивайтесь, каже, в чоловічеського полу. У старих літах будеш за діда, а ще в старших літах будеш за батька за рідного! — Не чуть, не обзиваєть ця. — А у молодих літах, літ 18-и до 20-и будеш за мужа, а я тобі за жену. — Вот я здісь і єсть! Схватив ся і іде до неї. Він до неї, а вона до його, на зустріч. Хватились за руки, поцілувались. Оддав він убранє; понадівала вона убранє на себе. — Ну, де ти взяв ся, молодець? Де ти був, що ти моє убранє узяв? Став він розказувать, як його отець ішов домой з таким то корцем і поселив ся по над морем, там лукавий сахнув ся до його, що се наші ігри, чому ти тут вистроїв ся? — Каже: Я не знав, що вони ваші, чи ні. Убрай ся, каже, із тих міст — то наші. Убрать ця, каже, не буду, а ще стану пригорожувать ця, та строїть ця. Як же ти будеш жить без посімейства, твоє посімейство дома. — Убери мені усе у корець, так я не буду строїть ця, а поїду домой. — Так він сказав, що я тоді уберу у корець усьо, тіки подаруй мені дома те, чого ти сам не знаєш. Так мене батько і подарував; не знав мене, що я є на сьвіті і оддав лукавому підписку. — Вона тоді і говорить: Се у його батька і підписка твоя; підем, каже, у дом. — Пішли і розговорюють собі речі разні. — Ну, каже, як ти прийдеш і у ліву руку дом стоїть, поздраствуєш ся, відеш. Він скаже: — За чим, до мене прийшов? — Ти йому одвічай: І, ти сукий син, я не винуват, що мій отець тобі дав підписку, а ти мені її оддай, щоб моя душа вольна була. — Могу оддать, каже, аби ти зділав те, що я тобі зговорю. Стоїть дуб серед двора, так щоб ти його ізрубав і коріня витяг і спалив, а де яма буде і карасї будуть, так щоб ти карасів наловив і напік і приніс мені на снїданє, тоді получиш і підписку! Ступай із тим. — Узяв він з тим і пішов на кухню, до неї. Приходить на кухню, вона і говорить: — Ну, що говорив? — Каже: Говорив, щоб (повторенє). — Ну, каже, ложись спать; — то усьо буде готове. Будить вона його по утру і каже: — Уже карасї готові, неси. Принесеш, скажеш: На, їж, щоб ти їми подавив ся, як ти мене до отаких трудів призвів, що моя рубаха і досї не висохла. — Ну, взяв він, їв, не їв, а той каже: Отдайте ви мою записку. — Ні, каже, подарунчику, я тобі ще не оддам записки. А ще діло другоє загадаю, щоб ти ізділав. Стоїть десять десятин дубини, щоб ти її сорвав, на боки стягав і щоб проса посіяв і щоб вродило і щоби ти мені каші на снїданє приніс із того проса із самого. Ступай тепер. — Він пішов опять на кухню, до неї. — А що, каже, загадував тобі діло

якоє? — Каже: Оце 10 десятин дубинв, щоб (повторене). — Дала вона йому покушать і каже: Лягай спать, се усьо буде сповнене. — Пішов спать, а вона усе виготовила і будить по утру: Неси кашу і кажи: Щоб ти єю подавивсь, що ти мене до трудів до таких призвів, що я аж підсадив ся. — Приніс він і так усе і сказав: — Ось я усе діло сповнив, отдайте записку. — Ні, каже, подаручнику, я не отдам записки. А як по вашому закону, третю штуку іздїлаєш, тодї і отдам, не буду крутить. У мене під дубом стоїть криниця, там щось ночю випива воду із неї; так щоб ти піймав і до мене привів, тодї оддам записку. Ну з тим ступай. — Він з тим і пішов. Уходить до неї на кухню, а вона каже: Що він тобі загадав? — А ось що (повторене). — Се, каже, ось яка штука: се він сам воду буде пить коньом, так він хоче тебе убить, щоб записки не дать. — Дала йому покушать. А я піду да куплю тобі припосу. Вийшла, перекинулась утицею і полетїла проворно у город. Прилетїла, стала баришнею і тодї пішла на базар. Купила вона на базарі уздечку новую і три кієчки залїзних, ніж і торбочку. Усе у торбочку склала і тодї назад домой прилетїла. Приходить до його, він уже покушав; отдає йому торбу: На, через плече і надївай і ступай, я тебе проведу і розкажу, що дїлать. З тим і повела його, поки стало дуба видать того, що криниця під тим дубом. Тепер, каже, я тобі скажу, тіки ти замічай мої слова, да щоб ти не боявсь його; він прибіжить коньом і стане воду пить, а ти стій під дубом; а ти його тодї, як він нахилить ця, бери за гриву і загуздай його і садись на його; одною рукою держ за поводи, а другою, кієчком у голову бий, усе у голову, у одно місто. І де він тебе не носити ме, а ти усе бий; побєш один кієчок, побєш і другий, а на третьому він упаде і тодї зіскакуй з його, обдирай оцїм ножем кожу з його і бери за хвіст і тягни у горницї; і він буде лежать у дому і голов задирати буде; а ти тодї возьми оту кожу і отдай йому і скажи, що оце з того, що воду випивало. Ну, тепер, скажеш, я сповнив дїло, отдай же ти менї записку. — Він оце усе так ісповнив і каже: Отдай записку! — Той схватив із під голови, узяв і кипув. З тим він і пішов собі, а сей своїм загадав, що: Не пустїть його, держїть його ще у двору. Я роздумав ся, це не він оте дїло дїлав, він не може, а це дочка моя, котора із трех. Призиває доч у компати у свої: Котора здїлала оце дїло усьо? — Та, каже, не я, і та каже, не я. — Говоріть, признавайтесь, бо я вам голови позніmаю. — Ну і сказали ті дві: то дїлала сама моложа. — Тодї він і загадав: Возьміть їх обоїх і запріжїть у плетову комору, я тодї у ноч піду, то я їх поїм. Там їм і постїль постелїть. — Постелили їм постїль, забрали їх, повкидали у плетову комору і замкнули там. Тодї вона говорить: Оце стоять бочки меду, а оце бочки дьохтю; так вона узяла

і перекотила оті бочки, де їм лягать: одну бочку дьохтю, а одну меду. Перекидай ся тепер комарем, та будем шукать сціленьки, щоб нам утекти, а то з'їсть нас обоїх. — Як же, каже, буду я перекидать ця, як я не умію? — Як ти був малим, ти перекидав ся через голову, то і тепер так перекинь ся, то комарем так і будеш зразу. — Поперекидались обоє і гудуть, шукають сціленьки. Як узяли шукать, як узяли шукать, — найшли сціленьку, повилазили і пішли собі у ход на втікача. Він у яких там часах приходить до комори, отпирає комору, уходить у комору і сильно він сердитий уходить, ті бочки ламає і їсть. Поїв той деготь і той мед і убрав ся собі. Поутру посилає: Підіть, каже, кості із комори повикидайте. — Пішли, посмотріли, а там тіки клепки поставались. Сказали: Оце, барин, ви їли мед, да деготь, тіки клепки оставались, а вони убрались. — А я, каже, як їв, так менї з горячки показалось одно погане, а друге хороше, так я думав, що погане, то наше мясо, а хороше, то христіянське. І каже на стару, на змію: Ти, каже, тепер біжи такою то дорогою і ти кого зустрітиш, того і рви, то вони. — Узяла стара, полетїла; летить, а дочка чує: — Е, се, каже, за нами женеть ся моя мати; як нажене, так, каже, і порозрива. Стану я вокопом проса, а ти станеш старим дїдом і як вона пробігатиме і питатиме, чи не бачив паровиці, то ти кажи: Не бачив, а шу-шу горобцї. Вона розпитаєть ця собі і подасть ця. — Надбігає; вона стала просом, а він дїдом; питає (повторенє). — Дїд одвічає: Не шли — і горобцї гонить, шукає. Розпиталась вона і вернулась назад. Поперекидались вони і знов у ход, на втїкача. Прилїта змія до дому; питає він: А що, побачила кого небудь? — Каже: Не видала нїкого, тіки дїд один горобцї гонив із проса. — Ну, каже, чомуж ти не їла проса і дїда, то вони самі. Я тобі приказував: кого наженеш, того й їсп, то вони самі. Ворочуй ся назад, кого наженеш, того і рви, а то я тобі голову здійму. — Розпалилась вона сильно і полетїла огнем, Боже мій, якою сердитою. Дочка і каже: Женеть ця мати ще сердитїйша, як скажена, то й кості порозриває. Я стану церквою старою, а ти попом старим і кадильниця у руках і ти тодї і кажи: Господи помилуй нас, Господи помилуй! Пробігати ме і питати ме, а ти кажи: що не бачив і кади і кажи: Господи нас помилуй, Господи нас помилуй!

Прилїта вона і каже: Чи не бачив (повторенє). Розпиталась і з тим вернулась назад. — Поперекидались (повторенє). — Прилїта змія до дому (повторенє). — Ударив її шаблею по потилицї і каже: Паганяй і кого наженеш, того і з'їш, щоби ти кончила оцїм разом, а то я тебе саму кончу. — Повернула вона (повторенє). Махнула вона платочком і стало море через увесь сьвіт: вона утицею перекинулась, а він морем і пливуть собі усеж таки на втїкача. Набігає змія до моря; із сили

вибилась сильно, суток троє не пила, не їла і жарко летіла, схотілось їй пить кріпко. Як лягла, як дупула води, випила половину моря і лопнула там. — Ну, тепер мати лопнула, каже, тепер ніхто не буде гнать ця. — Довго не довго, доходять вони до своєї слободи, і доходять до царини, у царині сидить баба, а у її дівка калічка. Він каже: Оставай ся тут, з бабою, коло будки, а я піду до дому, та запряжу шестерку коней у коляску, тоді возьму тебе і поїдем. — Ти, каже, як підеш до дому, то мене забудеш. — Ні, каже не забуду. — Ну, когда не хочеш мене брать, то іди собі до дому, а як кинуть ся чоломкать ця, то з тітко̂ю старшою не чоломкай ся, а як почоломкаєш ся з тіткою, то ти мене забудеш. — Приходить він до дому, здраствуєть ця. Збігають ця усї у їх хату, родичі і не родичі, чоломкають ця, цілують ца, підбігла та сама тїтка і він з нею почоломкав ся, — запомнив, що вона його визволила, як би з роду її і не бачив. І се весною діло, а вона з бабою у будці сидить, а він дома, аж уже стала осївь. Давай він тепер сватать ця. Найшов він у купця, верстов за пів сотні, багатирку хорошую. Тепер у суботу зачинаєть ця у їх свальба. Узяла вона своє плате і надїла на дівку на калічку і послала до його: — Стань, каже, у одвірку, то може він побачить, чи не кинеть ця. — Вона стояла; він бігав яких-небудь разів 50, а на неї і не смотрів. Приходить дівка-калічка до будки. - А що, каже, чи поуз тебе ішов? — Да разів з 50 йшов туди та сюди поуз мене, а так як і не бачить. — Ну, підіть, бабко, ви тепер туди на свальбу. І будуть бгать шишку князецьку, так ви украдьте того тїстечка і тоді прийдете назад до будки. — Бабка пішла (повторенє). Отдала тїсто, вона заховала. Ну, у неділю поутру поїхали за молодою. Вона з того тїста зробила голуба і голубку. Голуб золотий, а голубка срібна і вони балакають, голуб і голубка одно до одного (як дальше); голуби готові. Везуть молоду поуз будки і повезли до дому. Забрала вона голуби ті і отдала бабі і сказала: Як молодих посадять за стіл, ти їх посади на столї і як посадиш, то хоч чуняй, хоч домой іди, і я тебе не оставлю, ти у мене будеш за рідную матку, не знатимеш на чім спать і на чім лежать; як за мене постараєш ся, то так тобі буде роскошно.

Баба принесла (повторенє); пішла в угол і стала. Як посадила на стіл, зарав голубка: Буркуку! Народу повна хата, дивлять ця на ті голуби. — А ти чого буркукаєш, він пигає? — А ти не знаєш? А хто визволяв твою душу от такого то? — Ні, каже, я знаю (повторенє). А молодий тут же і усе слуха. А знаєш, як ти мене привів до царини, то сказав: (повторенє). А знаєш оце усе? — Знаю, одвічає голуб. — А ті усі це слухають і він вислухав, схопив ся на лавку і стрибнув хрестом у хату, тоді кричить: Запрягайте менї шестерку коней у ко-

ляску! — Вони: На що тобі, сину? — Запрягайте, кричить, запрягайте, у перву коляску! Запрягли, під'їхали. Сіда на коляску, поганя коні до царини, до будки, до тієї. Аж вона стоїть коло будки. За ручки схватились, здраствують ця, цілують ця. — А що, не на моє стало, каже, що я казала, що як підеш, то мене забудеш? — На твоє стало, каже. Прости мені, коли я так обішов ся. Садіть ця на коляску, поїдем ми тепер до мене. — Підхватив він її, приїздить до дому. Ну, каже, я тобі ще роскажу, як тобі що ділать зо мною. Прийдем домой, тоді за руки поберемось іти у твій дом. Як поріг переступимо, так ти увійдеш у хату, а я упаду через поріг, та ниць і лежатиму троє суток, а ви мене не трогайте. А ті нехай собі роз'їзжають ця і молоду свою проганяй, щоб ти її не бачив. Уїхали (повторене). Пролежала вона троє суток, тоді вона підводить ця, він пустив їй у рот того лікарства, якого вона загадала. Вона устала, підкріпилась собі. — Ну їдьте тепер по сьвященника. — Пішов, привіз сьвященника. — Шукай тепер кумів, яких сам знаєш; будете мене вихрещувать у свою віру. — Найшов він кумів собі любимих. Заходились: сьвященник її вихрестив, тоді взяли, обвінчали ся, сватьбу гуляють. Одгуляли сватьбу, тоді вони узяли бабу і дівку-калічку от царини у свої комнати. За одним столом кушають із нею. Тепер на том оснуванії остались і живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Етноґр. Збірник, т. VII. Ст. 111—115. Ч. 59. — Weryho, Podania białoruskie. Ч. 1. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. II. Ст. 244—247. Ч. 182. — До мотива про те, як герой виконує ріжні трудні роботи при помочи дївчини, втїкає опісля з нею, а за ними гонять ся, пор. Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. I. Ст. 80—84. Ч. 58. — Гринченко, Этн. Мат. Т. I. Ст. 165—170. Ч. 160. — До мотива, як герой забуває про свою любку, пор. Grimm, Kinder- und Hausmärchen. T. II. Ст. 338—368. Ч. 193.

4. Сто сїмдесять і один богатир.

Був собі купець і у купця доч. За кучеря був у його чоловік, а імя йому Копито. І знялась та баришня із тим Копитом — із кучером. Жила вона з їм довго-недовго, тепер заваготіла і вивела ночю сина і спрятала його, щоб мати або батько, щоб не узнали, а сама лежить больна. Ночю, як старі обіснули, запряг Копито лошадї у коляску, узяли дитину і поїхали. Верстов за сїмдесять у степ убігли. Тодї вона узяла того хлопчика, кинула у траву і сказала: — Будь ти по імени Бух, а по батьку Копитович. А дитина, що як і вилупилось, так ба-

лакало. І на йому нема шкури, а усе тіло як копито. Попрощались, поцілувались, дала йому харчів і сказала: Сиди тут, а я тобі буду харчі приставлять. — Сіли і поїхали. Коні добрі, гайнули назад, коней випрягли; вона легла собі і не знав купець і його жінка, що вони їздили. Побули місяці два, чи три, повіз Копито свойому синови харча. Повидались, поцілувались, харч бросив і поїхав знов назад. І росте той Бух Копитович не по часах, а по мінутах, і ширинюю і вишиною. Місяця через три упять наготовила вона йому харчів і одіваня і поїхали вже обоє сей раз. Приїхали, а вона і питає: — Чи не треба тобі привезти шаблю або піку? — Він сказав: Не треба, мамко, у мене і за шаблю і за піку кулаки будуть; каже: тепер через пів года ви менї знов харчів привезїть, а там вже й не треба. — І пробув він на тому містї самому, де його покинули, шість год. Два аршини з половиною у плечах і два з половиною вишини у того Буха Копитовича і сила у його 33 пуди з восьминою; по три пуди кулака одного. І покинув він те місто і куда дивить ця, туда і йде: там доріг нема. Пройшов день, два, як покинув те місто своє, на третії сутки ідеть-біжить два богатирі назустріч йому лошадьми. Прибігли, поздраствувались. — Що ти єсть таке? питають. — Я єсть Бух Копитович. А ви хто єсть такі? — Ми богатирі. — Не може буть, щоб ви були богатирі. — Нї, богатирі. — Якіж ви багатирі? Ви мерзавцї! — У їх серце стало руба і вони хоч би його посікать, порубать. Ми тебе, кажуть, у гріб ужелем. — Нї, я вам кажу, ви мерзавцї, щоб мене у гріб увігнали. А хочете сили Бух Копитовича попробувать, так іберіть 8 чоловіка, сім чоловіка попробують Бух Копитовича сили, будуть воювать ця, яка у мене сила — оце менї сьомий год пішов, — а 8-мий буде за сьвідїтеля, буде дивить ця, як ми будем воювать ця. — Ти утечеш! — Нї, я вас не боюсь, я на цім містї буду. Ви приїздїть з тими богатирями, так ми і зробим тут воїнство. — Розбіглись вони на своїх конях добрих і позвали богатирей; вони знають, де вони проживають. Ось і прибігло 8 чоловіка. Вони і сказали, що він сказав, так кажуть: Ми його с...сина могли би і у двоїх кости посїкти, а він каже, щоб сім чоловіка було. Що нам тут і бить у семи чоловіка? — Прибігли, він на тім містї, здраствують ця. — Здраствуйте, господа, чи ви усї богатирі? — Усї, кажуть вони. — Якіж ви богатирі? Я думав, що богатирі народ прудкий, а ви мерзавцї! Вони так і покіпіли. — А ти ось як, усїх нас зовеш мерзавцями! — Ну, як же ви будете мене воювать? Чи шаблею да піками будете мене колоть, чи як? У мене нема віякого струменту; у мене тільки кулаки. Мене ваші шаблї і піки не возьмуть, позагинають ця. А чи не хочете і ви на кулаки? — Ми, як ти скажеш. Чи на кулаки, так на кулаки, ми согласні. — Ну, давайте. Зложіть свої струменти на

на землю, лошадей попускайте, а ти восьмий стій на лошаді, дивись на наше воїнство, ти будеш за сьвідітеля і будеш богатирям росказувать, що такі то набігли у степу Буха Копитовича — семий год пішов, а він на сім богатирей став воювать ця.

Поскидали свої струменти, підходять до його і кажуть: Хтож буде зачинать? Ми до тебе приїхали як у гості, так ти і зачинай, Бух Копитович і нас коштуй попереду! — Як же ви согласні, як ви тепер стоїте, чи може, ви станете один проти одного? І як вас чи у груди, чи у плечі? — Як знаєш. — Ні, мені по грудях жалко, розібю, бува, груди, а буду бить у плечі. — І стали вони у один ряд усі, у одну сторонку. — Ану, каже, нехай Бух Копитович попробує богатирської сили. — Розмахав свій кулак, та як бухнув у плечі крайнього, так три чоловіка у землю вігнав, так і угрузли, а чотири зверху. — Ну, йди, каже, він на того, що був за сьвідітеля, дивись, чи живі твої богатирі. А сам не бій ся, я тебе не тропу. — Той устав, подивив ся: — Які там живі, вони вже давно не живі! — Ну, копай на своїх товаришів яму пікою і шаблею. Треба їх так не кидать, а треба їх у сиру землю загорнуть. — Вирив той яму, поукидали, позагортали. — Ну, богатир, чи ти чув такого богатира? — Ні, такого не чув і не бачив. — А ви розсердились, що я вас мерзавцями назвав, та хотіли мене погубить! Ні, мене не погубите. Ти тепер по усьому сьвіту їдь і заказуй усім, що ти такого богатиря бачив, що сім богатирей одним кулаком убив. І щоб ви усі собрались до мене: я буду коло синього моря. Там мене шукайте, там мене найдете. А я вам що небудь там проповідую. Над вами нема старшого. Над вами старший той, хто вас подужав. А тепер буде над вами Бух Копитович старший. — Богатир поклонивсь і поїхав собі.

Бух Копитович пішов к синьому морю. Там скали, гори большиї, самий камень, у 20 аршин у гору. Він прийшов і ходить попад синім морем, по під тими скалами. Ходить, а там пісок і найшов у піску тропочку і пішов цією тропочкою. Дійшов до гори, до каменя. Тропка звернулась у куточок; він туди, у той закуточок, а там нікого нема, камень самий. Він став і стоїть. Узяв да долоню і гладить по каменю і найшов сучечок як горошинку. Тоді за той сучечок пучками узяв і одчиняють ця двері: Комната больша, золота, так і сяє. Стоїть у комнаті стіл, стульці, а комната порожня, нема нікого. Похожає сюди да туди по комнатах Бух Копитович, руки назад заклав. Ходив, ходив да тим богатирським голосом як обізветь ця, так аж комната затрусилась: — Лебедка, чи ти тут? — Каже: — Тут, Бух Копитович. — Чи можна мені кушать подать? — Єсть, говорить, можна. — Кулаком Ле-

бедка як ударить по столу, так стіл зараз і набрав ся наїдками і напитками усякими. — Ну, тепер, Бух Копитович, що вам желаніє, то і кушайте, — каже Лебедка; що вам надо, то я буду і подавать. — А сама коло порога стоїть. Бух Копитович напивсь, наївсь хорошо. Тепер, каже, Лебедка, хоч прибирай. — Лебедка зараз до стола, прибирає. — Ні, стій, не прибирай. І ти покушай — Налив румочку водки. — Пий! — Вона сумлїваєть ця. — Пий, він каже. — Вона випила і каже: Спасибі вам, Бух Копитович, я своїму первому хазяїну як служила 30 літ, та за 30 літ не дав менї і румочки водки, а ви первого дня дали менї румочку водки і кушать позволили. — Ти согласна, Лебедка, що куди я піду, так щоб і ти йшла? — Я согласна, говорить, я свого старого хозяїна брошу, а лучче вам служить. — Ну, Лебедка, нема у тебе капелїї, музикантів? — Є, каже, у мене капелїя, 12 чоловіка музикантів. — Подай їх менї; нехай вони заіграють. — Лебедка до столу приступила, бє кулаком у стіл і кричить: Музиканти, вискокуйте, Бух Копитовичу заіграйте. — Вискокують із шахви 12 молодців-музикантів і давай іграть Бух Копитовичу. Як заіграли, так йому показало ся, що комната на двоє розділяєть ця. А Бух Копитович по комнатї ходить, та як ударить ногою, так камень на дрібен мак сиплеть ця. Грали, грали, довго не довго, дякує Бух Копитович: Довольно, господа музиканти, благодарю! — Перестали грать. Лебедка, насип музикантам по румцї водки. — Лебедка насипає їм по румочцї водки. — Підходїть тепер, господа, закушуйте. — Підходять, закусують. Поблагодарили Бух Копитовича, що він дав їм випить і кушать. — Ви, господа музиканти, согласні, щоб куди я, так і щоб і ви при менї були? — Коли Лебедка согласна, так і ми согласні, бо як ми у старого хозяїна були, так він нам і за 30 літ нї румки водки, нї закуски не дав. — Лебедка каже: — Я давно согласна. — Підем же, ребята, і як я вас спрошу, так, щоб ви передо мною і були. — З тим вони покинули отую комнату і їх як нема. А Бух Копитович вийшов, пішов. Зійшов він на стовпову дорогу, іде стовповою дорогою. Од синього моря та стовповая дорога за 15 верст. Пройшов 15 верст Бух Копитович от тих скал, дивить ця, стоїть стовп каменний большой над дорогою. Дійшов до того стовпа, узяв, стїни і змірив, аж по 3 аршини косових стїни, та 12 аршин косових у того стовпа обіймицї, а 15 аршин вишини, а 15 аршин той стовп у глиб пішов. І у тому стовпі живуть змії, самії старшії, самії богатирі. Мелкії, так ті живуть по скалах, по норях, а оцї комнші собі отії іздїлали. І їх тут змій із женами і з дїтьми; і комнати у стовпу оддїлені. І вигнутий той стовп булавою у гору, а на тій булаві невидимка-шапка надїта, шовковая шапка і кругом неї драгоцїннії камушечки у 5 разів обцяцьковані. І того стовпа, скільки не йде мира, так ніхто

не бачить. Дійшов Бух Копитович до того стовпа, гляне, аж шапка на його шита, і понисана піднись, що вона на його шита. Глянув: — Лебедка, чи ти здісь? — Я здісь, каже. — Це моя шапка? — Оце ваша. — Як би її достать? — Я поліяу, скину, так вона не розібєть ця. — Полізла, скинула. Він подивив ся, а там написано, щоб ти Бух Копитович злапав, побідив, то і Бог тобі поможе. — Узяв він тую шапку, надів, обрадував ся, що таку шапку дістав. — Ну, Лебедка, розкинь палатки. Оддихнем тут. — Вона розбила палатки. Тоді він каже: — Нехай тепер музиканти грають. Обрадуєм ця тепер, що Бог нам таку шапку дав. — Стали музиканти грать, аж біжить шестеркою лошадьми білий цар із жандарами і весь апарат при йому; повозки, служабки і усе. — Ну, господа музиканти, ось добіга білий цар, так грайте погрозній! — Стали вони ще лучче грать. Цар добіга, а Бух Копитович шапку невидимку надів. Добіг цар і на кучеря каже: — Стій! Де оце музиканти грають? — Ніхто не бачить. Він дивить ця і у гору і по боках, а не бачить. Стояв, стояв отой Бух Копитович, а потім і скинув шапку; цар його і побачив. — Здраствуй, говорить. — Здраствуйте ваше царське величество. — Хто єсть ти такий? — Я єсть, говорить, Бух-Копитович. — Деж то грають, Бух Копитович? — Се моя капелія, каже; се я розвеселяюсь. — Чим же ти розвеселяєш ся? — Тим, що Бог мені отаку шапку післав. — Прибігає два богатиря, що його шукають, коло синього моря, вони вже давно його шукають. А Бух Копитович і каже: — Скілько вас єсть? — Нас, каже, 170 чоловіка. — Сей час, щоб ви були сюда до мене. — Вони й поїхали. А він царя присогласив у свою палатку. Цар сів у його палатці. Сидять вони з царем, розговорюють. За три часи їдуть усі чисто богатирі 170 чоловіка. Приїхали, лошаді попускали і усї разом крикнули: — Здраствуй, орел Бух Копитович. — Здраствуйте, господа богатирі. Бог післав нам царя вашого і нашого. Хоч я од його сильнїйш, то я йому покоряю ся, так і ви усї должні. Так цар буде дивить ця на той стовп, що я нашов, так і ви усї подивитесь; от полаток за одні гони стовп стоїть. — Привів він їх усіх, і царя і богатирів до того стовпа: Дивіть ця, господа, на той стовп. Хто його може розбить? Чи ви, господа богатирі, чи Бух Копитович може його розбить? — І читає він піднись на шапцї про той стовп. Вони подивились і зміріли і кажуть: Ми ніяк отого стовпа не можемо розбить! — Хоч чим хочете, його воюйте. — Нічим ми не можем його воювать і розбить. — А я, каже, могу його своїм кулаком розбить. Розсиплеть ця він на дробен мак. — Як у вас сила, то у вас і посиплеть ця, а ми його не розібєм. — Як ви його не розібете, так щоб ви присягли менї і щоб ви менї поклонились, як люде царю і Богу поклоняють ця і щоб ви менї служили по чотири чоло-

віка і щоб ви знали зміну, хоч по тижнях, хоч по місяцях, і усе робили, що я закажу: чи самовар ставить, чи почистить, чи що! Він зараз до царя: Дайте їм присягу. — Цар сказав, щоб вони підняли руки у гору і присягли, що будуть служить по його й вік. — Тепер підем у мою палатку, випєм, закусим, оддихнем, а тоді підем сього стовпа воювать. — Пішли усї у палатку — цар, Бух Копитович і усї богатирі. Бух Копитович і каже: — Лебедко, палаток щоб прибавить, бо маю гостей багато! Да кушать нам подавай. — Зараз Лебедка усе і зробила; палатки прибавила, напитки, наїдки подала. Бух Копитович сїв з царем у однїй палатцї, кушають. Богатирі тож посїдали по палатках і стали кушать. Покушали, поблагодарили, полїгали на оддих; полежали півтора часа, оддихнули. Ну, підем ваше царське величество і ви, господа богатирі, до стовпа. Повидите, як я буду воювать отой стовп і зміїв. Лебедка, обмахни шовком менї правую руку! — Узяла Лебедка, обмахнула хорошо, обвязала. Тоді й пішли ік тому стовпу. Прийшли до того стовпа, тоді і сказав Бух Копитович: Одходьте, ваше царське величество і ви господа богатирі на сїм верст от того стовпа, а на осьмій верстві становіть ця. Равное місто тут; видать. — Одійшли вони і стали на восьмій верстві. І сказав він: Которий не видержить стоя, так припади до сирої землї; хоч земля і буде трусить ця, держись за землю, не бій ся. — Вони і слухають, а Бух Копитович ходить кругом того стовпа і забрав голову у гору і попросив Господа: Господи, поможи менї отой стовп розбить і зміїв побідить. — Просить Бога і кулаком розмахує. Три рази сказав, три рази рукою махнув. А тоді як бухне у стовп, так той стовп і посипав ся у дрібен мак і земля на 70 верств затрусила ся. І провалилась бездня на сїм верст у округи і зробилось озеро і вода пополам із кровію стала; і хто її напєть ця, той пропаде. І взяв він і пішов поверх води і вийшов на сухе. Прийшов. Прийшов до богатирей і до царя. — Що, слишали? — Як не слишали, як ми од землї аршин два-три одскакували, а потім до сирої землї припадали. — І спрошує цар, чого вода там нечиста? — То, каже Бух Копитович, із кровю вода, бо там були змії із женами і з дїтьми. Прошу тепер упять до палаток. — І давай пить, гулять. Попили, погуляли. Цар просить ця: Одпустїть мене, Бух Копитович, до дому, і прошу вас до мене у гості; тільки подасьте менї звістіє, щоб я знав, коли ви будете. — Од'їзжайте з Богом, ваше царське величество, а я до вас прибуду. — Попрощались вони, поцїлували у руку, той того, а той того; остав ся тепер Бух Копитович із богатирями. — Ну, господа богатирі, тепер од'їзжайте собі, а менї оставляйте чотири чоловіка і шукайте менї жени, па мою силу, хоч на половину. — Вони сказали: Будем шукать, господин Бух Копитович. — Вони роз'їхались, чотири

чоловіка осталось; оддихнули. Тепер у дорогу; у Бух Копитовича лошаді нема, він піхота, а богатирі на лошадях, сидять. Один уперед іде, два по боках, а один із заду, а Бух Копитович по середині іде. Довго не довго, пройшли верстов десять, аж біжить кіньми становий чи що і кричить: Звертай з дороги! — А Бух Копитович каже богатирям: Хиба він мене старший? Старше мене і у сьвіті нема. Мені цар поклоняєть ця, а сей не поклоняєть ця. Хиба я йому буду звертати да поклонять ця? — Добігає той становий і прямо летить на їх. Тут передвий богатир і каже: Богатирі уперед! — Вони усі і вискочили уперед. — Хто ти такий єсть, що не звертаєш? — А той кричить: Хто ви такії, сукії сини, що не звертаєте? — А Бух Копитович і каже: Покажіть йому, як звертать! — Вони кинулись, витягли його з карити і як стали плітьми бить, так і сюртук і усю шкуру побили. Він кричить, просить ця: Я не знав. Буду звертать і другим заказувать. — Ну, тепер, каже Бух Копитович, киньте його у карету, нущай собі їде до дому. — Вони укинули його і повіз його кучер назад до дому.

У бік видать сад большой, а Лебедка обізвалась і каже: Ото мого прежнього хазяїна сади, самого старого змія — Жеретія; так підім до його у гості, щоб ви його пригостили. — Пішли навпростець, дійшли до того сада, а там комнати каменні стоять, камень барканом обкидані. До воріт два леви люті стоять поприковані, такі що людей їдять; кріж свого хозяїна нікого вони не пустять, розірвуть і з'їдять. Дійшли до воріт: — Не ідіть, се такі леви що й вас розірвуть, а надівайте шапку невидимку, то вони вас не побачать. — Бух Копитович зараз на себе шапку невидимку, пішов, вони його не бачать. Один богатир з одного боку іде, а другий — в другого; як дійшли, так зараз шаблями тим левам голови і позрубали, той того, а той того. Пройшли шагів 20 — ворота і два ведмеді люті поприв'язувані. Шапку він надів, а богатирям загадав — вони голови тим ведмедям поздоймали. І пішли вони тоді у сад прямо; тут слуга змієва увиділа і його розбудила і говорить, що оце прийшли якісь богатирі, наших левів і ведмедей покололи і тепер у сад пішли і усе розоряють. — Не довго розорити муть, поки я добіжу до їх. — Узяв шаблю ручную і побіг до їх лютий такий, огонь так і пашить. Бух Копитович шапку надів, а вони по боках. Він біжить поуз їх, а їх не бачить. — Ну, богатирі мої, чи побєте змія без мене? Бийте його! — Той з того боку, а той з того боку пікою його як настромлять, так він до землї упав, а вони його і посікли, порубали, — богатирі самі, той і не мішав ся. — Тепер підем, каже він, на богатирей. — Ні, кажуть, позвольте піти в його комнату, у його серебро-золото должно буть, ми заберем. — Ідіть, як вам нужно, каже, беріть. — Вони пішли, поперекидали усе, сундуки по'дбивали, забрали, що найшли

у свої карманп, а Бух Копитович не брав собі нічого. Тоді він написав, що йде до білого царя у гості. Ішов ще суток трое, четверті; уходить у город. У городі дзвонить ця, скільки е церков — усі дзвонять і цар вийшов на зустріч і два полки салдат з собою узяв. Дійшов він до царя, цар йому поклонив ся, хліб, сіль, йому у руки дав; він узяв, тоді вони поздраствувались, поцілувались. Просить тепер його цар у свій дом. Привів його цар у свій дом. Поздраствував ся він із царицею, поклонив ся. Не знають, де його і посадить, бо такого богатиря другого нема і у всім сьвіті. Давай він гостювать і богатирі із ним, їх одинаково із їм поштують. Попили, погуляли трое суток. Чи ви не чули де-небудь, щоб на мою силу та баришя була, пудів щоб на 20, чи хоч на 18? — Ні, не слихав, такої нема. — З тим прощавайте! каже. — Щасливо, коли не хочете гостювать. — І пішов собі. А богатирі по усьому сьвіту розсипались, йому жінку ськають, щоб була на його силу хоч на половину. І найшли вони царівну у дівочому царстві, а вона сама і царствуе. І сили у неї 17 пудів. Приходять вони до Бух Копитовича і кажуть, що найшли таку у такому то царстві. — Ну, говорить, як найшли, так і ведіть. Зараз схватили ся і пішли у те царство.

Ішли довго не довго, приходють. Як дійшли, він письмо подав отій царівні, що: прийшов до тебе, царівна, богатир Бух Копитович у гості. — Як прийшли, каже, нехай ідуть у мій дом. — Прийшов він з богатирями, війшов у царський дворець. Богатирі іздали лошаді свої на конюшню, а самі ідуть за Бух Копитовичом. Прийшли, він як обізвав ся, — здраствуй жена! так затрусились комнати усі. — Садіть ця, оддихайте на стульцях, гості мої, просить царівна. — Посідали на стульцях. Служабки кушаня несуть. Покушали, поблагодарили. Погостювали трое суток. Він ще не казав, що буде її сватать, а на четверті сутки каже: — Питайте нас, чого ми у ваше царство забились. Ми забились у ваше царство, щоб ви були мені жоною, а я вам мужом. — Е, ні, каже, я замуж не піду, Бух Копитович! — Почомуж ви не підете? — А потому, що я обіщалась замуж не йти. — Не підете по охоті по своїй, так я возьму по неволі. — Е, як по неволі брать, так лучче брать по волі. — Так ви би і говорили. — Післали вони письмо. Із'їхались із чужого царства князі, королі. Їх тоді малость і було, а що було, то було, усі із'їхались. Сьвященикови дали знать, пішли у церкву, обвінчав їх сьвященик. А через дні два чи три сватьба зачинаеть ця. Він розіслав своїх богатирів, щоб усі богатирі із'їхались, як до свого царя. Усі 170 і із'їхались. Підняла ся сватьба, давай пить, гулять. Полкова музика тої царівни грае, а він і каже: А дай, я своїм музикантам загадаю, чиї лучче грають. — А загадуйте, каже. — Він

каже: Лебедка, загадай музикантам грать. — Лебедка позвала свою капелїю. Зійшлись вони усї на площадь, вокруг стали і давай усї 170 богатирей танцювать. Земля движеть ця, по домах посуди поссувались, побились, декотрі пани, що стояли навкруги, попадали на землю. Вона і просить, щоб перестали танцювать, а то стїни пороспадають ця. — Ну, повно, ребята, аби царі і королї повидїли, як ви танцюєте. — Мизики утихомирились, пішли по комнатах, давай унять пить, гулять. Попили, погуляли, роз'їхались усї чужі царі, королї, остались самі свої.

Живе він тепер з женою. І не він, а вона орудує царством. Він не хоче, щоб йому присягти, хай, каже, тобі служать. І живуть вони годів шість, богатирі служуть йому по чотири чоловіка, як і служили. Пройшло шість год, цариця дуже опустилась, усе больна, крінко жовта стала і ходить, ногами плутає, як та гуска, що на яйцях висидить ця. Іде два богатирі і він іде із жоною, аж стоїть лавка. Вона і каже: — Ось я ізважу ся; як я за вас ішла так було 17 пуд, а тепер чи прибуло, чи уменшилось? — І зайшла на лавки, богатирі положили залїзо, коли у її тільки 8 пуд. Вона сострахнулась і стала як бумага біла на виду і з лавок не вийшла, богатирі звели. — Що оце з вами? кажуть вони. — Я, каже, сострахнулась, що 9 пудів у мене одійшло за шість год. — Узяв богатир її за одну руку, другий за другу і повели у комнати, посадили на ліжко. Вона посиділа, а там і лягла, захворіла. Полежала суток троє і думає; як би менї його кончить, бо він мене запакує. Думала троє суток і надумала. — Нічим його не кончить, як дам йому яду лютого стакан, а я тодї останусь вольна. — Одужала, стала веселїйш, живуть як і жили, балакають. Узяла вона мишаку і поколотила круто стакан, бо як він при силах при великих, так щоб його кончить. Приготовила той стакан, накрила і ховає. На другі сутки вона і каже: — Випємо ще по стаканчику! І підносить йому того, що наповнила. Він хильнув і зразу і випив. Через дві мінути отой яд давай його забирать у середині. Тодї він схватившсь із стульця і кричить: А ти менї яду дала, ти мене запакувала! — Крикнув, позвав богатирей і каже: — Оце жена моя запакувала, яду менї дала напить ця. Так, як я умру, та щоб і ви її кончили і царство її кончили і щоб ніхто її не радував. — Вони стоять, а він бєть ця; як ударить рукою об стїну, так стїна і упаде. — Виведїть мене на воздух, на город! Як крикнув: Ратуйте, господа городяне! — На 50 верст городу і усї услихали, як перед вами, а він упав і духу нема. Тодї богатирі позвали своїх богатирів ховать Бух Копитовича. Усї збіглись, царицю у залїза закували, у темну заперли до слушного часу. Заховали свого Бух Копитовича. А тепер із'їхалось усе царство дївоче,

і із чужих царств судить оту царицю. Давай судить і осудили: Як хочете богатирі, вам воля дана, хоч голову їй здійміть, хоч на шибеницю, хоч у землю закопайте, хоч як, а коли вона душу із сирого чоловіка випяла, так вона винувата. — Станем ми ще з нею водить ця, з такою цяцькою. Ми їй по нашому закону зразу голову долой. А се дівоче царство, так щоб воно кончилось, бо воно негодяще і щоб ніхто і не споминав, бо хто його стане споминать, так і тому голова долой. З тим і прощавайте; хоч ви оце царство розділіть, хоч заберіть, а воно вже кончилось. — Ну, оті царі і королі розібрали те царство, а богатирі розійшлись і стали жить, як і попереду жили. І тепер про те дівоче царство ніхто і не згадує.

5. Про Оха.

Був собі чоловік та жінка і в їх хлопець був; а що був він один і вони його розбалували: батька не слухає, матери не слухає; зимою на печи сидить і пересипає ця зерном, яке є на печах, а літом ходить по городах, по садах по чужих, то-що. — Що ми будем з його робить, що він такий ледащий? Оддаймо його в кравці. — Оддаймо! — Оддали. Він пробув дві три, чотири у того чоловіка і бросив. Оддали його на друге село, верстов за 15; побув і там тиждень і бросив і того кравця і прийшов домой. — Чого ти, сину, прийшов? — Бє́ть ця; так я, каже, не хочу. — Що ми будем з тобою робить, як ти виростеш здоровий, а невмітимеш нічого робить, а ми помрем, так ти пропадеш з голоду. — Баба і каже: — Оддамо його у город верстов за 60. — Найшла коняку діду, да й вези. — Один руб є да й той оддам. — Ні, лучше підем пішком; коли настигнемо, тоді і будемо. — Пішли собі, йшли день, переночували, на другий день ідуть унять. До города, верстов за пять не доходя, могилка, не дуже велика, а крутенька, височенька. Зайдем, синку, під ту могилку, спічнемо трошки. — Зайшли вони, а дід сів, утомивсь, да й каже: — Ох! — Аж могила розступається ця, являється ця пан: Чого ти, старик, мене требуєш? — Я вас не требую, а то я стомивсь, та кажу і ох. — А я Ох і єсть, так я думав, що ти мене требуєш! Кудиж ти ідеш? — У город, каже. — Чого? — Се веду хлопця, щоб оддать у кравці, чи у столярі, щоб він чому небудь навчивсь. — Оддайте мені, каже Ох, я його усьому обучу, що тільки у сьвіті є, те і знатиме твій син робить. — Ну, возьміть, пане, коли вивчите. — Підем, каже Ох, у мій дом. — Узяв його, війшли, там у його барипя і діти; найшла вона закуски, випили могорич за сина, щоб він його вивчив робить усьо. Покушав отой дід і бачить, що водка зе-

лена і пан зелений і барння зелена і усьо; дід і сумнівасть ця, а пан і каже: Кушай, старик, не бій ся; воно хорошее. — Дід і став кушать, коли нічо — хороший. Покушав дід, поблагодарив панови і паниї: Ну, учіть же мого сина, а я піду домой. – Той пан і каже: Іди, діду, домой, а у год і прийдеш; як узнаєш свого сина, так і возьмеш, а не узнаєш, так і не возьмеш. — Я, каже, свого ледащого узнаю. — З тим пішов і приходить до дому, до баби. — А що оддав? — Оддав. — У городі? — Ні, не у городі, а під городом, оддав Охови. Сижу я під могилою, да й кажу: Ох! (повторенє).

Вирядив Ох діда, да і каже хлопцеви: Бери тупор, да іди дров рубать! — Прийшли, аж купа дров: Бери ті дрова, та складай у купу. — Він рубав, рубав, та схотілось йому спать; він на купу ліг, на дрова, тай заснув. Приходить пан сей, Ох, і увидів, що він спить, пішов, огня узяв, прийшов, дрова підпалив, дрова згоріли і він згорів. Оставсь маленький цурпалок, не згорів. Тоді Ох живущої води узяв і скропив його, він і ожив; став він красивійший і проворнійший, чим був. Нагодував його, напоїв і каже: Ну, ходи, я тобі роботу найду унять. — Привів його до купи дров і каже: Рубай і складай у купу. — Поки рубав, поки спать схотіло ся, тупор положив, ліг на купу і заснув. Приходить Ох, подивив ся, а він спить. Пішов у комнати, огня узяв, ті дрова підпалив, вони занялись; погоріли дрова і той молодець згорів. Приходить Ох, подивив ся, що ізгорів, що один попіл; він тогди узяв живущої води, скропив на попіл той, він ожив, став молодцем, красивим і проворним і тоді вже, що Ох йому не загадає, він не спить, усьо робить.

Виходить год; баба і каже: — Іди, діду, по свого сина, він хоч і ледачий, а ми скучали без його; ось год ми його не видали. — Пішов дід. Йшов дід довго не довго, дійшов до тої могили, сідає і каже: Ох. -- Могила розступаєть ця, виходить Ох: За чим, діду? — Прийшов за сином, каже. — А, се ти той, що сина оддав. Ну йди! — Прийшов у комнату, поздраствував ся. — Садись, діду! — Сів він на стульці. Дали йому їсти й пить. Наївсь дід і напивсь. — Ну, іди, діду, узнавай тепер свого сина. — Приводить дід у другу комнату, а там дванайцять баранів білих і їдять з корита овес. — Ну, пізнавай свого сина! — Він дививсь, дививсь і так і каже: Я вам давав сина, а се барани. — Тут і твій син є; пізнавай. — Не пізнаю, каже. — Ну, а як не пізнаєш, ступай домой; а у год прийдеш іще, може пізнаєш. — Прийшов дід домой, баба і каже: Чи привів сина? — Тиб привела, каже, як він із сина зробив барана і 12 баранів білих стоїть, овес їдять, я і не пізнав. Пан казав, приходь у год, може пі-

знаєш. — Вибув год, пішов дід знов до могили і сказав ох. Явив ся Ох, узяв його до себе у комнати, дав їсти і пить. — Тепер підем, будеш свого сина пізнавать. — Переводить у другу кімнату, коли 12 півнів білих їдять просо насиплене. — Пізнавай свого сина. — Не пізнаю, каже. — Ну, як не пізнаєш, так ступай ти домой, та прийдеш на третій год, а як і тогди не пізнаєш, так і не ходи, тоді буде мій. — Випрядив. Приходить домой. — Чи привів сина? питає баба. — Тиб привела! То були барани, а тепер півні білі. Я не пізнав, а він сказав: Приходи на третій год, а як тоді не пізнаєш, так і не ходи, буде уже твій син мій. — Доходить третій год, уже не далеко; десять день остаєть ця і випустив Ох своїх учеників на прогуляне, на три часа. Їх 12 і вони усі брати, а оцей і каже: Брати мої, тут ви гуляйте три часа, а я до свого батька полечу і скажу, щоб мене узнав, бо менї жалко батька, матері; їх до смерти догодувать. — Ну, ступай, кажуть, ми не скажем, аби ти поспів у три часа. — Перекинув ся він яструбцем і полетів до свого батька. Покудова летів, утомив ся, перекинув ся другою птицею і летить; разів пять перекидав ся. У двір прилетів до батька, знов перекинув ся молодцем. Уходить у хату, поздраствував ся: Чи ви пізнали мене, чи нї? — Нї, кажуть. — Я ваш є син, що ви оддавали Охови мене учить. От 3-тїй год як виходить, прийдете ви мене узнавать, так будем ми яструбцями, а я буду з правого боку і крильце у мене одно висшеє, а другоє висшеє і сльози будуть у мене капать. А тепер менї треба поспівать. Прощавайте, менї нїколи розговорювать. — З тим вийшов і перекинув ся і полетів. Прилїта до братів, аж доходить третїй час, пора до хозяїна. Вернулись, хозяїн їх нагодував, вони і уступили на свою роботу. Доходить третій год, убираєть ця дїд, іде до Оха. Прийшов до могилки, сказав ох, розступаєть ця земля, виходить Ох: Здраствуй, дїду! — Здраствуй, пане! — За чим ти старик? — Свого сина прийшов узнавать. — А, се той дїд, що приходить сина узнавать? Ступай за мною. — Війшов у комнати, посадили дїда, дали йому їсть і пить. — Ну, йди, дїду, узнавай свого сина. — Переводить його у другу кімнату. Дванайцять голубів білих сидять, їдять пшоно. — Ну, узнавай тепер, дїду, свого сина. — Як став він дивить ця на тих голубів і узнає свого сина; з правого боку сидить, крильце опустив і не їсть, а сльози капають. Нахиляєть ця старик, бере того голуба і каже: Оце, пане, мій буде син. — Може, старик, бува не обмилив ся, може не твій. — Нї, каже, мій буде се. — Ну тепер, обворочувай ся на другий бік. — Обернув ся він і став паничем таким, що нї здумать, нї згадать, развї у оцїй казцї сказать. — Ось, каже, старик, ти менї оддав хахла неповоротного, а тепер видиш, якого я то тобі панича зробив і що у сьвітї робить ця, то він і мо

же. — Благодарю вас, пане, за ваші труди, що ви вивчили сина мого так. — І з тим випили по стакану вина. — Ну, прощайте, каже, ідіть, і богатійте собі, як знаєте. Не баловати меть ця, так буде паном, а баловати меть ця, так буде хахлом. — Розпрощались і пішли вони собі домой. Ідуть і розговорюють оба із батьком: Чи у вас що є, чи коняка, чи коровина, чи що? — Нема, каже, синок нічого. Коли єсть що їсти, а коли так і нічого й їсти. — Як же ви мене приведете у слободу такого панича, що такого і нема, красивого і хорошого, а у вас нічого й їсти? — Щож, сину, я не пропив. Що було от батька, те і є, а я не гожусь робить. — Ну, нічого, батюшко, розживемось, дасть Бог. — Ідуть вони стовповою дорогою, дивлять ця, їде пан шестеркою лошадей. Тепер, каже, син батькові: Я, тату, перекинусь соловієм і сяду у вас на голові і буду співать разними голосами, а той пан почуєть, здивуєть ця і буде купувать. Спитає за ціну, кажіть, тисяча рублей, а не спускайте, так вийме і дасть. — Їде, а він співає на голові. — Що то, дід, за птиця, на голові співає так, що я із рода не слихав, щоб так співала птиця? — То, пане, каже, соловей. — Ти, старик, продай його мені. — Купіть, каже, пане. — Що тобі за його, старик? — Тисячу рублей, каже. — Много буде. — Ні, не много. — Він схватив ся з голови і полетів. Ось, каже пан, його й не буде. — Ні, каже, пане, буде; він полетить, да знов прилетить. — Він і прилетів і сів. Виняв пан тисячу рублей і оддав старику. — Надо до города доїхать, та клітку купить, а то він втече. — Ні, не надо, пане клітки; у клітці він занудить ця; не бійтесь, він не втече. — Їхали вони до вечера, соловей співає, полетить собі, нема довго, прилетить упять. Пан радуєть ця; ось птиця яка, стоїть пять тисяч, не то тисячу. Приїхали на постоялий двор, стали, собравсь пан у компату, а і соловей тут, сидить на голові у пана і співає, да по вікнам, по полицям лазить, крихотки їсть, чай пєть, що пан їсть, то й він їсть. Пішли, поїли, ліг пан спать. Соловей одчинив окенко, вибрав ся і полетів свого батька нагонять, а пан спить. Пан прокинув ся: Де мій соловей? Тут на того хозяїна, чиї комнати: Ви мого соловія украли! — Я, каже, не знаю, чи був у вас соловей, чи не був. — Пан почухав ся і з тим і поїхав; пропало тисяча рублей. А він нагнав батька, перекинувсь упять паничем і розговорюють собі: Ось, батюшко, є у вас тисяча рублей! А поки дійдем, ще може розживемось. — Ідуть вони, аж пан їде шестеркою; він і каже: Я перекинусь хортом, пан буде їхать, стане мене у вас купувать, а заяць біттиме, я дожену зайця і принесу до вас живого; пан зрадіє і дасть вам тисячу; ви тільки заправте, він так і дасть. — Під'їжає пан, він перекинув ся хортом і шерсть у його рябенька і різних цьвітів і білих і чорних і усяких. Пан і каже: Чи

продажнйй? — Продажній. — Що тобі за його? — Тисячу рублей. — Може много, старик? — Ні, не много; він як зайця увидить, так хоч би і далеко, так живого принесе до вас. — Коли тут зайчик біжить; він побіг за зайцем, піймав і приніс живого. Тоді пан одщитав деньги, заплатив, дід пішов, а пан поїхав. Хорт біжить біля пана, смотрить кругом, чи не видать де якого звіря. Пробігли верстов 50, побіг хорт, приніс пану живого у коляску. Пан радуєть ця, що такий хорт, що живих зайців ловить; посидить у пана на колінах, у колясці і там знов біжить, дивить ця, чи нема де звіря якого. Проїхали верст пів сотки, піймав він упять зайчика, приніс панови. Їдуть довго не довго, біжить лисиця, хорт за лисицею; пан смотрить, зліз аж на будку, став на дорозї, на стовповій, аж не видно хорта, так далеко; пробіг він версту міста за лисицею; лисиця собі побігла, а він вернув ся на дорогу та і нагнав батька. Розговорює собі, як би іще розжить ця; уже дві тисячі є! А пан стояв, стояв, та ждав, аж нема, та сам собі і думає, що лисиця должно мого хорта задавила Лопнула моя тисяча, тільки три зайчика менї за тисячу рублей піймав. — Батько з сином ідуть і радують ця; дивлять ця, аж верстов за пять курява йде, як вихор; пан у кариті їде. — Я, каже, перекинусь жеребцем, так щоб ви, як стане купувать, так три тисячі рублей заправте і не спускайте, тільки без уздечки продавайте, а то мене і до віку не побачите, мене заїздить і я пропаду. — Перекинув ся він жеребцем і старик його веде, а жеребець такий, що і у всім сьвітї такого нема. Схватив ся пан: Чи продажний? — Продажний. — Що за його? — Три тисячі рублей. — Чи не много? — Ні, не много, він по городах за 5 тисяч іде, а тут я продам і за три тисячі; менї старому його вести, та ще вирветь ця! — Торгувались, торгувались, прибили руки, пан став платить; тодї старик каже: Пане, я без уздечки продаю, уздечка моя! Де хочте беріть уздечки, а я без уздечки. — Де я возьму тут уздечку? — Як так, то і деньги беріть назад, а я не продам з уздечкою. — Я тобі, старик, за уздечку 500 рублей прибавлю, бо нічим менї заундить жеребця. — Старик усе не хоче. — Клопотались, клопотались; ось пан і дає за уздечку тисячу рублей; забив старика, взяв він тисячу рублей; тодї привязали жеребця і поїхали собі, тільки пил схватив ся. Прибігає домой той пан, а то і був сам Ох і каже до конюхів: Сього жеребця нового возьміть на первий станок у конюшню і завяжіть кріпко, щоб не вирвав ся. — Лошадей повипрягали, завели у конюшню, а пан пішов собі у компати. Уходить у компати і хвалить ця своїй барині Осипі, що я ученика свого назад завернув, хоч 4 тисячі лопнуло, а тепер він у моїх руках пропаде, я його заїжжу. — А підем і я посмотрю на його, чи хороший жеребчик? — Ідуть до конюшнї. А він як вийшли усї із

конюшні, давай бить ця об землю, обчухувать ця об стінки усіма силами; поки бивсь, поки зорнув з уздечки. І дивить ця, дірка у горі, у конюшні; він перекинув ся кібчиком і подав ся собі на втїкача у гору. А сей доходить з своєю барнпею до конюшні і видить, що той вилетів із конюшні. Се, каже, мій ученик утїк! — Зараз перекинув ся, кібцем большим і у ход за тим кібцем. Як узяв летїть, от, от наганяє; ну сей дивить ця, сили нема, як перекинеть ця утицею, а той собі селезїем, та за тим таки у погоню; тут у утиці сили уже не стає. Долїтає до моря, як спустить ця, так як куля, та в воду бовть, а селезень і собі у воду, та за нею; як ударив ся утицею у воду, так став окунем, а Ох став щукою большою: — Окунець, окунець повернись, ми поговоримо! — Говори, каже, я не глухий, я чую. – І поки плив, поки плив, поки доплив до пристани до гульбища царського на морі; там гуляла царівна із своїми служабками; він скочив собі на лавку і перстенем золотим перекинув ся. Царівна найшла той перстень і показує служабкам: Ось який я перстень найшла! — Приходить домой і хвалить ця своєму батюшці і матусьці, що ось я, найшла який перстень! — Посмотріли: Ну, заховай! — Вона заховала. Переночували, аж у дванайцятому, чи там у тринайцятому часу являєть ця павок до царя з чужої землї. Представляєть ця, щоб допустили його до царя, лично поговорить. Допустили. Приходить, здраствуєть ця: Здраствуйте, ваше царське величество. — Якої землї? — Оттакої землї. — За чим же ви до мене? цар питає. — По своєму нещастю являюсь я до вас. — Якое у вас там нещастя? — Я у царя, у такого то підданий; і поїхали ми морем і там у вас гульбище ваше, чи не знаю що, і там я перстень упустив, що цар менї дав, так тепер я як не зискаю того перстеня, так менї цар голову долой. Так, може, чи не чули, ваше царське величество, чи не найшов хто того перстеня? — Пожалїйте моїй душі, а я переймн дам скільки схоче, а то мене запакують! — Цар вислухав оце усе, що він росказував і говорить: Моя доч найшла оттой перстень, як ти росказуєш! — Прикажіть, ваше царське величество, своїй дочці, хай вернуть менї перстень, моїй душі пожалїють. — Призиває цар свою дочку у комнати. Уходить: Здраствуйте! — Здраствуйте! Се, доч, подданий такому то царю; цар дав йому сохранить перстень, а він його потеряв. Оддай тому чоловікови перстень, а то йому голова долой через перстень. — Пішла, винесла перстень і каже: Смотріть, чи се він, чи нї? — Оце він, каже, самий! — Ну, оддай же, доч моя, каже цар, тому чоловікови. — Жалко і давать, каже царівна; ну хоч не з своїх рук! — Узяла, так і трахне; він ударив ся і розсипав ся пшоном, а сей підданий, що стояв, перекинув ся півнем, та давай то пшоно їсти; клює, поскінає, як би швидче. Царівна оторопіла, стоїть; а цар

тож собі на стульци сидів і силить, слова не вимовить, поторопів. Той півень їв, їв, окошко вибив і полетів, а царівна на одну пшонинку наступила башмачком і угрузла та пшонинка у підошовку, у башмачок. — Що се за диво, питає цар, із перстеня пшоно стало, а з чоловіка півень, поїв пшоно, вибив окошко і полетів собі. Що се таке, доч моя? — Говорять, що є такі волошебники, так се який небуль волошебник із нас посьміяв ся. Пішли у другу кімнату і своєму семейству і хвалять ця: Оттак і так случило ся. — Ті дивують ця, що таке нашому батюшці і нашій царівні случило ся. Пішла царівна у свою комнату отдихать і скинула башмачки і лїгла па свойому ліжку; лежала довго, не довго, встає, обуває ті башмачки упять, обвернула підошовкою, коли на підошовці страмить пшонина, крупина; вона викулупала нігтиком, вона покотилась до долу і упала і став зразу парень, такий парень, що ні здумать, ні згадать, разві у оній казці сказать. — Садіть ця, друг мій, на мойому ліжку, а я піду до батюшка! — Побігла і сказала, що ось якого Бог дав їй жениха. Усї прийшли, поздраствувались, порукувались, поцілувались і пожила з ним год невінчана, а тепер просить батюшку, щоб обвінчали; батюшко не хоче, що він бідний; за то у нас, каже царівна, багато усього, а менї Бог дав такого. — Цар одумав ся, поблагословив, обвінчали їх, сватьбу одгуляли і живуть вони собі год іще. Старий уже не спосібний царювать, садовить його на своїм місті царем, уручив йому своє царство і присягло усе царство новому царю, і покоронував ся він і тодї давай уже царювать у своїм царстві. І тодї пішов за своїм батьком і матерю і привіз у своє царство і каже: Я вам казав, не продавайте з уздечкою, а ви пожаждували на тисячу, да й продали; хорошо, що я вирвав ся, а то пропав був би зовсїм. — Він мене так замотав, так за ту уздечку, що я не знав, що і казать, а то я б не оддав. — На том оснуванії вони остались і живуть, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 30-33. Ч. 6. — Grimm, Kinder- und Hausmärchen. Т. І. Ч. 68. Ст. 324—326. Т. III. Ст. 114—116. — Аѳанасьевъ, Народ. русскія сказки. Москва, 1897. Т. II. Ст. 127—136. Ч. 140. — Národopisný Sborník, т. IV—V. Ст. 132. Ч. 6. — Надто: Materyały do antrop. Т. II. 2. Ст. 112—114. — M. Federowski, Lud białoruski. Т. І. Ст. 91—93. — Шейнъ, Матеріалы. Т. II. Ст. 57—60.

6. Козак Мамариґа.

Козак Мамариґа служив у мужиків 25 літ; не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова. Тодї пішов у службу, служив цареви 25 літ;

не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова і от царя. Прийшов тоді опять домой і пішов тоді у путь-дорогу, куди Бог дасть. Тепер як узяв іти, іде тиждень або два, усе стовповою дорогою. Зострічає його парнюга. — Здраствуйте, говорить, що ви єсть таке? — Я єсть, каже, козак Мамариґа; служив у мужиків 25 літ, не заслужив ні вола, ні коня, ні доброго слова. І царю 25 літ служив і не заслужив і у царя ні вола, ні коня, ні доброго слова. Тепер прийшов собі домой, та і пішов, куди Бог дасть. А ти, каже, що єсть такоє? — Я, каже, у папа у такого то був за поваря, та ніс посуду большую дорогую, та спіткнувсь, упав, побив посуду, так на мене учерашний день поготовили много різок, щоби мене сікти, так я оце втік. Так прийми мене, брат козак Мамариґа, за меншого брата, буду тобі служить. — Побратались вони та ідуть собі. Так много, не много ішли вони, тижняку, чи більше; тепер вострічає їх третій, з батіжком. — Здраствуйте, говорить, братя. Що ви, каже, єсть за люде? — Сей каже: Я і єсть козак Мамариґа; а я, другий отповів, був у папа за поваря, та там як мене мали сікти, так я утік, а оце ми побратались. — Ну, каже, прийміть і мене за 3-го брата. — А ти, каже, що єсть за чоловік? — Я, каже, чумак був, гнав 12 волів чи з рибою, чи є сілю. Розбойники набігли, тай забрали у мене деньги і худобу мою, та з душею тільки я і убравсь, та от з цім батіжком. — Приняли, оце стали три брати і їдуть собі, дорогою стовповою; де випросять собі хліба, тай ідуть. Теперечки дошли, що стоїть собі стовп і 3 дорозї парізно. Подививсь козак Мамариґа і каже: Тут, братя мої, треба нам різнить ця. Тепер попрощаємось собі, котрий на котору хоште, туда й ступайте, а мені яку покинете, така й буде. — Теперички узялись, розпращались і пішли, той на ту дорогу, той на ту. Як узяв козак Мамариґа ходить, ходив собі годів десяток. Ходив і убравсь собі у ліс. Ходив у лісу довго-недовго, находить собі хатку. Кинувсь до дверей, заперті двері: Отчиніть, каже. — А дві женщини сьміють ся, не отчиняють. Просивсь, просивсь, не отчиняють. Узяв тоді двері, виставовив і уходить у хату: Здраствуйте! каже. Лежить чоловік на печі: Що ти такий за самоволець, що прийшов до мене, та двері виставовив? Вот я, говорить, як устану, та возьму мяло, то я як попомну тебе, щоб ти знав мене. Що ти є такоє? — Я, говорить, єсть козак Мамариґа. — Е, говорить, прости брат, що я тебе поругав, ти мені єсть брат старший мене. — Який же, каже, ти мені брат? — А той, каже, що я от папа утік, а ти мене приняв за брата. Ну, тепер просить за стіл брата, садить його за стіл, їсти і пить братові дають. — Як же ти, брате, досї собі поміста не найшов? — А ні, говорить, не найшов і досї. — Ну попили, погуляли там собі. — Ось, каже, брате, у мене дві жінки, так бери, яку хочеш собі за жінку. —

Ні, каже, брате, благодарю, я не хочу. — Побув троє суток у того брата, отдихнув собі, тоді сказав: Прощай, брате, піду, куди Бог дасть. — Пішов от того брата у путь-дорогу, та іде собі, куди Бог дасть. Ішов він без міста дней 3 або 4 от того брата. Дивить ця — гонить пан хортами зайця і біжить той заяць дорогою прямо на його; він ударив палкою, тай вбив і сів таминьки коло його. Прибігли хорти, подивились і полягали коло його. Добігає пан. — Здраствуй, говорить, мужик! Тут заяця ти не видав? — Ні, каже, я вот заяця убив. — Каже: Що єсть ти такоє? — Я, каже, єсть козак Мамариґа. — Е, говорить, брат, прости, може я тебе наругав як небудь. Схвачуєть ця з лошаді, береть ця за руки і цілуєть ця. Ти, говорить, єсть мені брат старший мене. Помниш, як ви два брати ішли, а мене 3-го привали? — Так, помню, якже не помнить? — Ну прошу, брат, до мене у гості, я тепер живу хорошо! Садись, брат, на коня, на мого. — Ні, говорить, благодарю брат, за лошадь, бо я на лошаді не умію їздить. — Ну, ідуть собі, побрались за руки, коня закинув пан собі на другу руку. Ідуть і розговорюють собі. — Що ти, брат козак Мамариґа і досі собі міста не найшов? Ось я уже 18 літ, як женив ся і живу тут. — Приїхали домой до того пана; уводить він його у свій дом. Вішли, поздраствував ся він. — То, говорить, жена моя, я знайшов свого брата у степу — у дорозі. — Тепер посадили, давай пить, гулять і не знають, де його і діть, такі раді вже вони йому. — Ну, тепер, присоглашає він брата свого Мамариґу на своє жительство і каже: Я тобі, брате, половину усього отдам. Тебе, брате, оженю; ось, каже, хоч у оціх компатах будеш, або вистроїм тобі, або мені. — Ні, благодарю, брате, за твоє слово. Слава Богу, що ти собі нажив, а я собі, що наживу, то моє буде. — Побув він цілий місяць у сього брата, погостював. — Ну, тепер, каже, брат, краще піду собі, куди Бог дасть. — Ну, брат і плакав і уговоряв, що брате, оставай ся тут. — Каже: Благодарю, не хочу. — Може, каже, брат, дать тобі лошадь хорошу на дорогу? — Благодарю, каже, за лошадь. — Тепер дав він йому сот чи дві, чи три, на дорогу. Попращались, пішов собі у путь-дорогу опять. — Ішов опять довго-не-довго, дивить ця, аж 3 чоловіка бєть ся на могилї. Він тоді навпростець швидче туди. Здраствуйте, господа, та за що ви бєтесь? — Каже: За свою батьківщину. Нас три брати єсть. — Якаж у вас батьківщина? — Оце у нас конь Гивер, та торба — волосяна, така, що дає їсти і пить, та чоботи такі, що поверх води ходять. Оце тільки у нас і батьківщини. Так отой каже, що я возьму те, а отой каже, що я возьму те, то ми і бємось за те. — А ти, каже, що єсть за земляк? — Я, каже, єсть козак Мамариґа. — Ну, розділи, каже, брате козаче Мамариґа, нашою батьківщиною. — Я, каже, братя, вас розділю;

ніхто чище вас не розділить, як я. Согласні ви на се, що я вам буду говорить? — Согласні, кажуть вони, аби ти козак Мамариґа нас розділив. — Ну, каже, я буду вам, братя, говорить. Ступайте, каже собі за півтори гони от мене і тодї я махну і біжіть усї разом; хто по переду прибіжить, яка любимая твоя штука, ту й бери, а котрий вторий прибіжить, той бере собі тож любиму штуку, а задньому те, що останеть ця. — Вони пішли собі за півтори гони, тодї він махнув. Конь Гивер у їх стоїть осідланий, готовий. Тепер він забирає собі торбу волосянку через плече, сапоги обув, тодї у стремено ножку і сїдає собі на коня, на Гивера. — Ей, каже конь Гивер, як пане, тебе нести, чи поверх дерева, чи у плїн дерева, чи поверх комишу? — Неси, говорить, мене у плїн дерева. — Братя біжать назад, увидїли, що він подав ся, а вони підняли руки у гору. А він і крикнув ще: Чище, як я, ніхто вас не розділить. — Він поїхав, а вони почухали собі голови, та і пішли собі домой. Як узяв їхать козак Мамариґа цією лошадю, так собі їхали поки потомились; тодї стали, собі палатки розбили. Торбочку-волосянку тодї він розшморгує. — Торбочко-волосяночко, дай їсти і пить. — Тут де узяв ся стіл: наїдки, напитки разні і йому і лошадї. Наїлись, напились. — Торбочко уберись! — Воно убралось знов у торбу: нема того нічого. — Ну тепер, хазяїн, лошадь пита, куди будем їхать? — Каже: Я й сам не знаю. Ось як я пішов із свого міста, так хожу більше 20 літ. — Кудиж, каже, ви думаєте? — Та, каже, я не знаю сам; куди Бог произведе. — Ну, лошадь каже, поїдьмо у чужу землю. Там отдає король свою доч заміж. Там у його стоїть дуб у дворцї; хто може його зрубать, за того отдає доч свою і царство отписує. Можете, каже лошадь, той дуб зрубать? — Ну, каже, зрубаєм, не зрубаєм, а попробуєм. — Ну, тепер і поїхали туди. Їхали суток там троє, чи там четверо, під'їзжають у ліс, через ліс переїзжають. Чують, що у лїсу то рубають, то пилють, гемблюють; смотрить — не видать ніде людей. Потихоньку ще ближе, устав з лошадї, веде ӥ у руках, прислухаєть ця поближе; дивить ця, аж на дубі торба висить дротянка. Він ухватив орапник у руки, як лясне, так луна пішла по усьому лїсу і крикнув тодї: У торбу убірайтесь собі! — Тодї бряжчить усе, да все у торбинку убираєть ця. Убралось; уже не чуть того нічого. Лїзе тодї на дуба, підхвачує тую торбинку у свої руки, сїдає на лошадь і гайда. Прибігає у тую землю, до того короля і оповіщаєть ця, що приїхав з такої землї. Потребував король його у свій дом. — Ну, за чим, господин, ти забив ся у мою землю? — Ви ваше сіятельство, свою доч отдаєте за між за того, хто може зрубать дуба вашого. — То вірно, говорить, так; аби ти зрубав, то ти мені зятько будеш; тільки щоби зрубав і коріня

з його повитягав, поколов, склав і спалив. Єжели не зробиш того, що я говорю, то бачиш там чоловічі голови, то там і твоя голова буде. — Дав він йому випить, закусить. — Ну, ступай тепер, вступай у роботу. Ось там дуб стоїть, от крильця недалеко, так іди, зрубай його. — Як пішов до того дуба, розшморгує торбу — дротянку. — Ну, ступайте, говорить, робята у отот дуб у середку і рубайте його там при низу. — Убралось усьо у дуба, так що і не видать. Він собі ліг і отдихає. Довго-не-довго, а його кличуть обідать. Він взяв, пішов. — Ви, робята, немножко отдохніте, поки я покушаю. — Пішов він кушать, а робята отдихають. Вийшла королівна, смотрить на того дуба, чи він много його врубав, коли він і не трогав його. Підходить до батюшки і каже: Се якись ледар до нас прибув. Ось, каже, инші хоч почнуть, а сей не почав і досї. — Ну, каже, то нічого, його голова буде там, де й тих. — Покушавши, сей знов приходить до дуба. — Що, робята, говорить, отдихнули? — Отдихнули, господин хазяїн. — Ну, беріть ця, робята, опять за роботу. — Узялись за роботу опять. Тут довго-не довго через час-міста, дуб брязнув об землю, аж земля здвигнулась і каміне забрящали. Вибігає король на крильцо, коли лежить дуб долї. Ей, доч моя, виходь сюди; се, говорить, найшов ся молодець, дуба звалив. — Підіть, його позвіть у комнату мою, та дайте покушать. — Приходить він. — Ну, говорить, ти молодець козак Мамариґа: може будеш моїм зятьком. То я голов більше сотні на дубях положив за того дуба.— Прошанував його, дав йому стакан водки, балакав з їм, усьо хорошо. Покушавши пішов знов козак Мамариґа до своєї роботи. — Ну, робята, отдохнули? говорить він, на свій струмент. — Уже отдихнули. — Ну старайтесь, робята, щоб сегодня його скласти, бо уже не рано і щоб спалить і розвіять попіл по вітру. — Ухватились за роботу робята опять. Через час-міста склали усе у кучу у вишки як дзвіниця і підпалили і згоріло чисто, тодї і попіл розвіяли. — Ну, тепер робята, збирайтесь у своє місто, у торбину дротяну. — Собрались вони у місто, взяв він, зашморгнув. Посмотрює король та королївна. Се, кажуть, не з простих, що такий уяв ся! — Ну, ще сонечко не зайшло. Пішов козак Мамариґа на базар, купив собі скрипочку, орішків, пів кварти лютого спірту, поскладав собі в торбинку, приходить к королю з базаря. Вечер. Дайте, каже король, перекусить йому де-чого. — Дали йому. Він перекусив. Загадав він своїм жандарам: Укиньте його у комнату до ведмедя, то той його, каже, оженить. — Узяли його, ухватили його силою і увбросили туди у комнату до ведмедя і заперли його там. Уйшов він до ведмедя і здраствує ця: Здраствуй, говорить, ведмідь. — Той кивнув головою. Прохожує собі козак Мамариґа по хатї туди-сюди; виймає свою скрипочку із торбочки, торбочку волосянку знімає

з своїх плечей: Торбочко волосяна, дай мині їсть і пить! — Тут де взяв ся стіл, набрав ся всякими паїдками і напитками. Сів, кушає. — Прошу, говорить, ведмідь, кушать до мене ідіте. — Приступив ведмідь блище до його стола. — Ну, каже, що ти єсть такоє? Я стільки тут людей поїв, ну такого не видів, щоб поставив на стіл паїдки і напитки, що і у короля таких нема. Ну дає, ведмідь собі бере, кушає. Наливає того спірту у румочку, козак Мамарига, здоровкаєть ця до ведмедя, пє. — Що то, говорить, ви пєте такоє? — Се, каже, водка така хороша. — Длячого, каже, ви її пєте? — То, каже, для сьмілости ми пємо водку. — А дайте і мині, я попробую. — Налив він стакан йому. Роззявив він рот; узяв, висипав йому у рот. Закусив. — Ну, каже, не розібрав, дайте ще другу. — Наливає він другу, він випива. — Випив, закусив. — Тепер козак Мамарига бере свою скрипочку, давай грать. Пішов ведмідь танцювать. — Ще буде стаканчик, випийте і сей для сьмілости. — Дав, він випив і той. Тай пішов танцювать. — Ну, козак Мамарига, колиб ти вичучив мене так грать, як сам граєш. — Я, каже, могу вичучить сейчас, аби охота. — Ну, то моя охота, вичучи, пожалуйста. — Прошморгує він свою дротяпку-торбу, витягає клиня залізні і молот, а у комнаті лежить половина дуба товстого. Він узяв, клинями набив, розколов той дуб хорошенько. — Ну, стромляй, каже, сюди лапи, я буду тобі виправлять, щоб ти перебирав хорошо, так як я. — Давай він устромлять у колівашину свої лапи; а він каже: Іще далї стромляй, глибше стромляй, покудова, що дальше нїгде стромлять. — Узяв він тогди, клиня повибивав і вступив ся той дуб, а ведмідь крутить задом і каже: Випусти мене, козак Мамарига, уже ти менї повиправляв руки. — Нї, каже, ще не пора тебе випускать. Вот я, говорить, стіл уберу, та тогди покажу! Торбочко-волосяна уберись, каже. Торба убралась. Повісив він торбочку, виніма орапник дротяний і давай тодї ведмедя з заду почащать. — Ей, каже, козак Мамарига, пусти, за що ти мене беш? — А ти, каже нашого брата уже много поїв. Як я тебе нагодую, ти більше не схочеш нас їсти! — Тодї став його кнутом гостить із заду так, що шерсть летить тільки. Він реве, та просить ця, а той гостить. Ну, бив, бив, утомивсь, ліг отдохнуть. Отдохнув; опять за свою роботу, опять бє. На половинї ведмедя в обох боків вибив йому шерсть всю чисто. Ліг, заснув, козак Мамарига. Тепер сьвіт, розвидвілось. — Підіть, посилає король, викиньте кості козака Мамариги. — Підходять до окошка, окошко перегороджено залїзом, смотрять у окошко; увидів ведмідь їх, що прийшли. Вони обзивають ця до ведмедя. — Мовчіть, каже ведмідь, мовчіть, бо пан мій спить; бо як устане, то буде упять бить. — Вони услишали, назад пішли. Говорять: Щось обзиваєть ця ведмідь, должно буть козак Мамарига живий. —

Ні, не може буть, а підіть, узнайте. — Пішло їх чоловіка 4, чи що. Підходять до дверей, отпирають двері. Отчинили, коли ведмідь у дубові стремить. Каже: Мовчіть, бо пан мій спить; ступайте собі, бо як устане то буде бить. — Підходять вони до короля, кажуть: Козак Мамариґа спить, а ведмідь у дубові стремить. — Ні, говорить, я не повірю. Хтоб його у той дуб засадив? Ну, підемже тепер. – Узяв собі чоловіка із шість і пішов. Підходять, а той собі спить, а ведмідь у дубові стремить і шерсть лежить ведмедеві по коліна, а він у дубі стремить. Увійшли; встає козак Мамариґа. Що, каже, куди ви мене, господини, заперли на ноч? Щоб ведмідь мене з'їв? Вот я його погодував, він більше не схоче нашого брата їсти. — Ну, козак Мамариґа, випусти, пожалуйста ведмедя із того дуба. — Можна, каже; по вашому слову я могу випустить. Виймає клиня із торбочки і молот, поставляє у розколину, розводить дуба опять. — Ну, видергувай тепер лапи! — Узяв він, повитягав. Повкидав він свій струмент у торбу упять. – Ну, тепер, підем, козак Мамариґа, тепер ти будеш мні зятьком; такого нема і у сьвіті, як ти. — Приводить його у дом, угощає його. — Ну доч моя, то твій муж, а мій зять; коли він з ведмедем переночував, то ділать уже нічого. — Сей час убрали козака Мамариґу у одежу, у саму перву, до сьвященника вінчать. Обвінчали їх. Сватьбу давай гулять. Сватьбу отгуляли. Дав їм комнату: От тут собі живіте, у тій комнаті! Отписує козакові Мамаризі половину царства. Козак Мамариґа каже: Я не хочу половини царства; у вас царство малое, отпишіть мені усе царство, так я і согласен, а половини я не хочу. — Ні, каже, я усього не отдам; як умру, то тоді буде твоє усьо, а тепер твоя половина і моя половина. — Ні, говорить, половини я не хочу. — Не хоч, не хоч, то твоя воля, а я другої половини не отдам, поки не умру. — Виводить козак Мамариґа із конюшні свого коня Гивера, бере жену за руку: Пращайте, говорить, когда не хочете отписовать усего царства, так я поїду у своє царство з женою. — Сідає на коня і жену сажає. — Ей, пане мій милий, як тебе нести, чи вилії дерева (повторене). — Неси поверх дерева. — Поніс кінь-Гивер, тільки кура схватилась. Несеть його суток двоє, на Чорное море заніс. Моря більше ніж землї. Скілько не їде, все море чорное. Найшов камень серед моря. Остановив ся на тому камені отдихать. Став отдихать на тому камені, розбив собі палатку і здіймає торбу-волосяну із плечей, із своїх: Торбо-волосяна, дай нам їсти і пить. — Тут стіл сейчас де взяв ся; наїдки, напитки на столї, що королївна-другівна і не видала і у свого отця таких наїдків і напитків. Наїлись, напились. — Торбо-волосяна уберись. — Торба убралась, не стало нічого, всьо у торбочку убралось. Зашморгнув. Тепер собі отдихають на камені. — Положіте мені голову на

коліна, то я подивлюсь, чи є що! — Положив він голову на коліна, давай вона шукать у голові. Довго не-довго вона довбалась у його у голові, покудова він заснув. Заснув хорошо, міцно. Давай вона плате витягать і назад собі отсовувать ця. Висунулась, а він лежить собі, спить. Вона у стремено ногу. Конь-Гивер питає: — Судариня, куди тебе нести? — Носи, мене, каже, до мого отця. — І забрала вона ті торбочки, і волосянку і дротянку. Поніс її кінь до батька. Виспавсь козак Мамариґа, устає, нема ні лошаді, ні жени. — Е, козак Мамариґа, вон когда говорить, пропав. — Пішов по камени туди-сюди. Дивить ця, лежать сапоги. Е, слава Богу, ще козак Мамариґа не загине. — Убуває чоботи; пішов собі поверх води. Перейшов море. Пройшов суходолом одні гони. Стоїть кущ вишневий із ягодьми. Вириває ягодку, кидає в рот; становить ця у його рог у боці. Вириває другу, кидає у рот, стало два роги. Е, пропав козак Мамариґа, роги по аршину, по крамарському, як я буду жить? Полно їх, скілько я їх буду кушать, то всьо будуть роги по мені. — Пішов от тих вишень шагів десять. Другий кущик стоїть ягод. — А дай, каже, вирвать і сю попробувать, що, каже, буде. Вирвав і з'їв і спав рог один. Другу вкида в рот ягоду і спав і той. Ну слава Богу, тепер козак Мамариґа вольний. Нарву я сіх у платочок, вернусь, та нарву і тих. Нарвав і тих і тих по платочку і тепер двинув у те царство, де його жена. Підходить туди до крильця, до огорода. Гука: по ягоди. — Піди, на служанку каже, що воно за ягоди. — Та приходить: Здраствуйте! — Здраствуй. — Які ягоди, звідки, каже, чи сьвіжі? — Ні, каже, сьвіжі; у нас хороші ягоди. — Як у вас рано поспівають! У нас цьвітуть, а у вас уже і готові. Дорогі, каже, ягоди? — Хороші, так дорогі. — По чому? — По рублю серебра ягодка, каже. — Пішла вона, отказала королівні. Се каже, от такі ягідки. — Отчитала вона рублів пів-сотні: На каже, возьми, отнеси. — Пришла вона, отдала деньги, він дав ягоди на счет. Приносить ягодки вона назад. Бере королівна-другівна ягодки, укладає у рот, становить ця у її 3 роги, два по боках, а третій на животі. Сострахнулась вона. — Що се таке? — Дай по ще укинуть у рот. Укинула ще штуки три, ще стало три роги. Ну, і смаковиті такі ягоди, що не могла удержать ця. Надо їсти і поки їла, поки штук сорок із'їла. І стали по їй, по усій роги. Сорок як із'їла і сорок рогів стало по їй, по усій. І так вона на тих рогах і висить. Тут сейчас до короля: Ідіть, що там сталось з баришнею? — Убігає король, сострахнув ся. — Що се таке? Що ти їла? — Каже: Купила ягідок, носив якийсь то мужик, там попоїла, — оце стало по мені. — Біжіть! — посилає солдат, хто носить ягоди, сюда його тащіть! — Шукали, шукали, нікого не найшли з ягідьми. Так і сидить королівна на рогах. Давай король отписувать у чужі царства, щоб були

такі докторі і лікарі, щоб оті роги зогнать. Поз'їздились із чужих царств і із свого царства докторі і лікарі. Посмотріли, посмотріли, нічого не зділають, не спадають; чим там не мазали, однаково. Роз'їхалось те усе опять по своїм містам, а чоловік ходить по базарю і каже: Я могу ті роги ізогнать королівні без зіля. — Тут дали знать королю сейчас же. — Де він єсть той молодець, представте його у мій дом. — Узяли, представили його королю. — Можеш ти ізогнать роги без зіля у моєї дочери? — Могу. — Вот отписую тобі царство і ось твоя жена. — Вивезіть мені возів із два трісок на площадь. І виїздіть усі городяне за 25 верст от города. Буду такі лікарства розпускать, що як зайде, то умре народ увесь. Витащіть її у сад до тої купи дров. — Витаскали вони її до дров, а тогди вони убрались усі. Узяв він дрова, запалив, три бичі врубав дубових, запарив, бере тоді бичі і потягає між рогами. Вона кричить. Се, каже, бє тебе козак Мамарига, твій муж. Де ти мого коня Гивера діла? — Той кінь живий, на станку; не муч мене. — А торба волосяника, та дротяника де? — То у батюшки все поховане. Буде тобі перед лице усе, тільки мене не муч. — Більшеж мене не будеш кидать? — Не буду до віку вічного. — Ну тогди він бере ягідку, роздавлює їй у рот і спадає рог; підіймає вона тоді голову вище, а то він її бичами зовсім уничтожив. Укидає знову їй ягод дві, три у рот. Поїла, ще три роги остало. Оспльнїла вона ще. Тогди ще дає їй, ще побільше. Ті роги на мій осипають ця. Із'їла штук сорок ягід; поосипались роги; стала королева дочка така, як і була. — Ну, смотри, щоб ти знала як за-між іти. — Пішли у кімнати, там найшли, що пить, що їсти. Попили, поїли. Через час міста біжать городяне у город. Прибігає король у кімнати, зостріча його доч. — Слава Богу, слава Богу! — що Господь пустив тебе на сей сьвіт. Ну, теперички, давай пирувать, пить — гулять. — З якої ти землї, хто ти єсть? — питає король того, що вігнав роги. — Я, говорить, єсть козак Мамарига, ваш зять первий; мені вінчать ця не надо, я уже вінчаний. — Так то ти? — Я, говорить. — Ну, тепер отписую тобі усьо царство. На том основанії і царствує козак Мамарига у тім царстві. Він почитає жену, а жена його і живуть у тім царстві.

Паралелї: Пор. статю Г. Потаніна: „Св. Касьянъ и сказка о больной царевнѣ", друковану первісно в „Эти. Обозр." і видану окремо, де ся казка надрукована в цілости. Там указана й відповідна література до неї. — Ся казка зложена з мотивів, що оброблені також окремо в казках, які становлять для себе цілість. Мотив про чудесні предмети пор. Етноґр. Збірник, т. IV. Ст. 81-96. Ч. 14—16. — Národopisný Sborník, T. IV—V. Ст. 134. — Grimm, Kinder -u. Hausmärchen. T. I. Ст. 167—178 і 246—252. T. III. Ст. 65—66 і 88—92.

— Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Москва. 1897. Т. І. Ст. 304—313. Ч. 108—109. — Мотив про нарастане і лїчене рогів пор. Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. І. Ст. 328—333. Ч. 113. — Grimm, Kind. u. Hausmärchen. Ст. 122, 193 і 203. — Мотив про те, як медведя (або вовка) вчать грати, не виступає звичайно окремо. —

7. Золота гора.

Було два брати купцї. На усьо царство вони багатї сильно. Мали вони по 12 кораблїв з матросами і ходили у чужу землю за красними товарами. Лїт 20 ходили вони усе по чужих землях. Сегодня помолебствували, завтра виходять; приходить меньший до старшого, старший брат заболїв сильно. — Я, каже, не гожусь, я може і помру. — Помреш, не помреш, а надо їхать, усе готово. Дай менї Іванька свого, хоч для охвітности менї буде. — Убірай ся, Іванька, ти ще не був, так із дядею поїдеш. Дивись на дядю, приучай ся хазяйнувать, щоб не буть тобі дураком. — Іванька вибрав ся з дядею і поїхали вони у путь-дорогу морем, кораблем. Їхали місяцї три, а на пятім місяцї доїхали до міста, до пристанї; обявили цїну на пшеницю і на льона і забрав купець один пшеницю і льон. Получив він деньґи і свої і племенникові. Тепер підходять у гамазин, торгують красний товар, того часть, другого часть. Понанїмав звощиків, возять вони з матросами товар у кораблї. Суток за троє понавозили, понакладували у кораблї, як слїдує буть. Як бувало з братом їздять, то найменьше за місяць, за півтора накладували, а тепер за троє суток. Оце і каже дядько племеннику: — Що се за знак, що я їздив з моїм братом, а твоїм батюшкою, так ми місяць товар розпродували, а тепер за шестеро суток і спродались і накупили і зложили. Чи воно ти щасливий, чи то нам Бог дав, що так попалось хорошо? — Наняв сьвященника, помолебствували, у путь-дорогу одряжають ця. Винїмає гаман і дає 300 карбованцїв своєму племеннику. — Іди, купи собі значок такий, який там любимий, щоб знали у нашому царстві, який то купеческий син молодець! — Побіг він красною улицею верству-міста, там пятьетажні доми стоять хороші і лїсниця з долу аж у гору; там грають дами у ґітари, у гармонії, у ладонї плещуть: — Сюда, господа купцї! — Він і біжить, смотрить на лїсницю і поскакав туди. Поздраствував ся, поручкав ся там з усїма. — То господин купчик, як би нам познакомить ця! Садїть ця, випємо винця стаканчик. — Садовлять його за стіл; він сїдає. Наливає, він пє. — Випивайте для сьмілости весь. — Він випив увесь. Через мінуту міста із стульця упав. Вони сейчас із кармана деньги узяли, виняли, його у попонку

у кіньску обгорнули, винесли за город у провалє, де гній возять і вивертають, туди бросили і пішли собі. Дядя дожидає племеника, вот уже і часи пройшли, пора і одряжать ця, а племенника нема. Ще часів три підождав. Проспав ся Іванька у тому гною, встає, штани обтер і гайда до дяді потвидче. Прибігає. — Де ти, Іванька, був, довго так забарився? Ось ти і молодець і не хорошо ізділав, що довго був. — Дядя, говорить, я виторгував таку штуку, що у пашому царстві нема. Триста рублїв дав завдатку, а ще дядя дайте 500 рублїв. — Винімає дядя, дає: — Тіки не барись. — Нї, каже, не буду; то поки сторгував, а тепер сторговано; деньги оддам і зараз возьму і прийду. — Узяв деньги, біжить тією самою улицею, що і тодї біг. На тих пятьетажних домах тодї були ігрища, а тепер ще чище; гукають: Сюди, сюди, купчики! І в долонї плещуть. Він добіга і поскакав як зайчик у гору по лїсницї. — Добіг, поздраствував ся, поручкав ся до усїх. Просять: Садїть ця, господин купчик, за стіл до нас. — Сїв; підносять йому стаканьчик вонця. — Випийте, господин купчик, для сьмілости; може попляшете або що? — Через мінуту — міста із стульчика упав на землю. Витащили у його деньги, завернули у попонку і викинули у провалє, у гній. Дядя жде, жде: перейшли уже часи, не має Іванька. Посилав прикащиків, не найшли. Пять часів ще підождав, над вечори дїло. Перехрестив ся, одрядив ся у путь-дорогу. Іванька проспав ся, встав, пробрав ся, побіг, коли нема, уже дядя убрав ся. Почухавсь Іванька за голову собі, вернув ся у город і ходить собі по городу; у його нема і одної копійки денег. Походив суток троє, голоден ходить; він походив, да свою одежу продав і купив собі одежу старицькую драную і натяг на себе. Теперички ходить по городу і зострічаєть ця із купцем і здраствуєть ця. Дивить ця купець, лице на йому хорошеє, а одежа плохая. — Чи ти не наняв ся б до мене на год у робочі? — Яка у вас робота? Коли легкая, то наймусь, а коли тяжка, то я не умію робить. — У мене робота, говорить, легкая; тільки пить, та гулять, та як умієш, танцювать. У мене три баришнї є, дочки; так я прийду домой, поубирають ся вони, введу їх, вибирай, яка тобі любима. Живи з нею, як із женою, цїлий год. Комнати тобі одведеть ця, і найдок і напиток. Проживеш год, а менї троє суток пороботаєш, що я загадаю. — Ну, що, господин купець, ви менї за год посуляете? — У мене цїна постійна, я нанімаю що-года: 300 рублїв і тобі, Іванька. — Договорили: Садись на коляску, Іванька! — Сїли на коляску, поїхали домой. Купець ускакує у дом: — Убирайтесь, дочері, у хорошеє платя. — Поубирались, вийшли. — Ну, вибирай, Іванька, яка тобі любима! — Узяв він з правого боку большую, хорошую. Дві були больших, а третя маленькая, карличка. Узяла вона повела у свою комнату

Іваньку, найшла наїдків напитків, напивсь, наївсь Іванька хорошо. Цілий год живе із тією баришнею, гуляють, плясають, у гітари грають. Пройшов год, загадує купець. Завтрашний день тобі, Іванька, у роботу заступать. Щоб ти на сьвітані лошаді запріг у повозки і тоді мене збудив. — Рад старать ся, господин купець; то усьо сповнено буде діло. — Як він до 12 часов пив, гуляв, то і запомнив те, що хозяїн говорив; заснув тай байдуже. Хозяїн устав, повозки помазав, лошаді понапував, понагодував, позапрягав, тоді до оконка стучить, Іваньку будить. — Ех, хазяїн, як я опоздав! — Нічого, говорить, убирай ся, та садись, уже готово. — Вийшов Іванька, убрав ся: Де мені хазяїн, на якій повозці сидіть? — Садись, говорить, Іванька, на задній. — Сіли тоді і поїхали. — Як узяли їхать, одні сутки і другії і лошадей не випрягають. — Чи ще, господин купець, далеко їхать? — Ні уже, Іванька, не далеко. — Як узяли їхать, на третії сутки доїжають до моря, аж сяє золота гора. — Що се сяє? Іванька спрашує. — Се золота гора, Іванька, ми їдемо за золотом. — Доїхали до моря, стали, лошаді повипрягали, поставляли до повозок, понасипали овса, лошадям, їдять лошаді. Хозяїн ростиляє килиминку коло воза: Садись, Іванька, будемо кушать. — Тут наїдки, напитки; сіли кушать. Отчиняє ящищок хазяїн; випімає два каламарчики водки, здоровкаєть ця до Іванька, випив хазяїн каламарчик і Іваньці підносить, випив і Іванька. Через мінуту Іванька на бік ліг; тоді хазяїн сей-час устає, коня убив, із середини усьо вибросив і кожу зняв, а Іваньку у ту кожу угорнув і затяг туда його і положив тудиж залізну лопатку, мітолку, тоді під віз ліг у холодок і посмотрює на його коня. Через час — міста прилітає птиця больша з залізним носом, з кігтями із большими, ухопила ту коняку і потягла на гору, на золоту; і там об'їла його чисто, остались тільки самі ребра і полетіла. Іванька проспав ся, у ребрах у кінських щокотить, не витягнеть ця ніяк; гукає: — Куди ти оце, хазяїн, мене затяг? — Обзиваєть ця хазяїн: Не бій ся, там єсть лопатка залізна, так ти копай золото, та горни сюди; я з повозкою під'їду, а ти всіма силами горни; як нагорнеш усі три повозки, я скажу, де уставать; устанеш, підем домой. — Сей час хазяїн запрягає чалого жеребця у повозку, сіда і поганя до могили морем. Під'їздить і закотив повозку і каже: Іванька, старай ся, горни. — Іванька стараєть ця, горне лопатою прямо у повозку золото і драгоцінні камені. Нагорнули повозку золота, хазяїн узяв, обложив усьо хорошо і виїхав повозкою; тоді випріг і у другу повозку запріг; упять поїхав; Іванька нагорнув упять і сю повозку; виїхав і сією повозкою, тоді запріг третю повозку, під'їхав з третьою повозкою; нагорнув Іванька і третю, виїхав хазяїн і третєю. Тоді хазяїн коня чалого не випряга і запрягає ті коні у повозки.

Іванька гукає: Куди мені вставать, так і я поїду. — Хазяїн отповіда: Там вас много дураків пропало, так і ти пропадеш. Ось прилетить та тиця, що жеребця з'їла, то і тебе, Іванька, з'їсть. — І поїхав собі. Іванька плаче, журить ця; кругом могили море клекотить, так що не можна вибрести. Часов два клопотав ся, журивсь, а потім укутав голову у кобилячу кожу, та коло шиї завязав руками кріпко дуже, та тоді узяв, перехрестивсь, тай покотив ся із могили прямо в море. За одну мінуту Іваньку вода як хватила, так понесла верстов 15. Рибаки закинули невід, тягнуть; і вігнала вода того Іваньку у невід як раз. Як узяли тягти, як увяли тягти, не могуть витягти — тяжке; знов як узяли тягти, як узяли тягти, витягли на берег. Витягли на берег, давай хрестить ця: — Се ми витягли сатану — чи що? Отступають ся назад, а він почув християнський глас і каже: Не бійтесь, се не сатана, а християнин; се завязано, розвяжіть мене, або розріжте. — Вони виняли ножик, розрізали, отгорнули, коли парень, молодий, хороший. Подякував він, каже: — Спасибі вам, що ви мене виручили, покорно благодарю вас за ваші труди. — І дав він їм по драгоцінному каменю. Подякувавши і пішов собі. Ішов він у тому самому царстві днів два і прийшов у той самий город, де і був. Одежу, що на йому була, оддав старцеві, а старчеськy на себе надів і пішов у город і ходить по базарю. У його були волоси хороші, а то тепер узяв — обстриг чисто, тоді ходить собі по базарю; коли отой купець самий, що він у його був, ходить і наймає робочого. Здраствуй, говорить! — Здраствуй. — Якого ти царства? — Оттакого, оттакого, говорить, я царства. — Як тебе звуть? — Каже: Я Гриша. — Не наймеш ся ти до мене? (Повторене)... Узяв, став. Поїхали, сіли у коляску (повторене). Гриша узяв карличку. Повела його у кімнати, убрала у одежу. Покушали, погуляли. Пють, гуляють цілий год. Доходить год, вона й каже: Ей, Гриша, пропадеш. — Через віщо? — Вона і каже: Там вас много пропало і ти пропадеш. — Пожалуйста, постарай ся, Дунька, щоб я не пропав. — Мені жалко тебе, жалко і отця; коли ти не пропадеш — отець пропаде. — Отець твій нажив ся добре, нас душ 20 запакував. — А возьмеш мене за жену? — Возьму, каже. — Пішла вона на базар, купила 2 каламарчики водки, булки, закуски. Поставила усе у ящичок і сказала: — Смотри, щоб знав, щоб із сього пив, а сього батькові даси. — Він бере четвертого жеребця, негодящого; так як приїдете, так ти того жеребця убий і з середини усьо витаскай і затягни його у середину; так тиця прилетить, понесе його на могилу і там з'їсть. — Доходить год; у вечері хазяїн загадує: — Ну, завтра тобі у роботу заступать. — Хорошо, говорить, могу старать ця. — Ото тобі, Гриша, родина (повторене). Гриші повно гулять, а усе, що хазяїн загадав, усе

поповнив і у тім часу, як хазяїн загадав, будить хазяїна. Хазяїн схвачуєть ся, умиваєть ся. — Ну, Гриша, молодець; скільки я не держав робочих, так не було молодця такого, як ти; вот 300 рублїв жалованя я ще прибавляю. — Дайте менї їх на руки. — Він узяв, оддав їх йому на руку. Сїдають на повозки. — Сїдай, Гриша, на передню, а я на заднюю. — Нї, хазяїн, я у вас служу, так я буду не на передї, а по задї; може де ви заснете, так я буду управлять кіньми; на те я вам робочий. — Вот молодець, Гриша, такого молодця я й не находив. Вот тобі ще 300 рублїв. — Пожалуйте менї їх на руки. — Він оддав йому 300 р. Сїли тодї і поїхали. Гриша на задї, хазяїн на передї. Їдуть одні сутки і другі. Питає Гриша: Чи ще далеко їхать? — Нї, уже, Гриша, не далеко. — Доїзжають до чорного моря. — То що хазяїн? — То золота могила, там золото і драгоцїнний камень. — Чи не можно нам його достать? — Нам не можно його достать, каже хазяїн. — Доїхали до моря, до чорного; випрягли: Хазяїн до ящичка, шукає кушать. Гриша увидїв і питає: Що ви шукаєте? — Кушать хочу. — Е, за чим то? Я у вас жив год цїлий, пив, гуляв; благодарю покорно. Оце ваша доч наготовила менї кушане. Бере ящичок, простиляє килимочку. Виймає каламарчики, дає хазяїну каламарчик. — Пий. — Гриша собі узяв, випив. — Дає другий хазяїнові. Узяв хозяїн, випив той каламарчик, кришку хлїба у рот укинув; через мінуту хозяїн на бік упав. Гриша устає, того поганого жеребця убив, кожу ізняв, із середини викидав, угорнув хозяїна у кожу у кіньську і втяг у тулубище у кіньське і тодї лїг у холодку і посмотрює. Прилїтає тиця (повторене). — Виспав ся хозяїн, цокотить у ребрах у кіньських. Е, говорить, Гриша, куди ти мене затаскав аж на могилу, що я нїяк не вилізу із ребер із тих? — Я, каже, не Гриша, а Іванька, той що прошлий год у вас був, так я знаю, куди вставать із могили і виходить морем на сухе. Там хозяїн, залїзна лопатка; я під'їду чалим жеребцем, згорніть менї золото, сребро і драгоцїнні каменї, тодї я скажу куди вставать. — Запряга чалого жеребця у повозку, під'їзжає і каже: Беріть, хозяїн, да побольше драгоцїнного каменю. — Давай хозяїн старать ся, давай горнуть. Нагорнув він оцю повозку, виїхав (Повторене). — Запряга конеи. Хозяїн пита: Куди менї вставать? — Ось я скажу, як позапрягаю жеребцї. — Позапрягав, рушає їхать, а хозяїн питає: Куди менї уставать? — Ти казав, що нас много дураків пропало, пропадай же тепер за нас сам один! — Поїхав собі. Як узяв їхать, як узяв їхать, як узяв їхать, доїздить до города і дума: де я дїну таку дорогу вещ? Я не сього царства, у мене тут нема причалу нїякого. — Верств зо 20 не доїхав до города, звернув у бік, там була друга стовпова дорога із другого города; дорогу минув, а там за верству міста ліс, провалє.

Узяв він, доїхав до того проваля, повозки поперевертав у провалє, у одно місто, поліз туди, поодгортав до одної купи, буряна понакидав, землї, лопухів зверху, щоб не видно, як сяє. У кармани яких небудь міліонів 15 узяв собі, тодї сів на повозки і поїхав у той город у самий. Приїхав у город, лошадї з повозками попродав, купечеську одежу собі купив і похожає по городу і розмишля своєю головою: Як би менї усе оце золото і драгоцїнні каменї у своє царство переставить? Думає, так ніяк не видума. Ходив, ходив, зайшов у кабак. У кабацї салдат старий, учора випив много, а сьогодня нічим йому опохмілить ця, та так йому на похміле нехорошо. Купець ходить, руки заклав і питає; Що, салдат, учера випив много, а сьогодня нічим опохмілить ця? — Вчера того много було, господин купчик, каже, а сегодня хоч би рюмочку, — нема. — Подай, кабатчик, восьмушку водки оцьому салдату! гука купчик. — Кабатчик підносить. Випив служивий. — Подай закусочки. — Подав. Закусив. — Ну, благодарю вас, господин купчик, що ви мене немножко поправили. — Що, на стану стала душа? питає. — Нї, ще не на стану, каже. — Подай ще восьмушку. — Подав кабатчик. Випив салдат, закусив. — Ну, благодарю покорно, господин купчик, що ви мене поправили. — Чи на стану́ душа твоя стала? питає купчик. — Нї, каже, колиб третя по серединї, то тодї як раз на стану́ би стала. — Ну, подай кабатчик, третю. — Подав він і третю. — Поправив ся, служивий? — Тепер благодарю, господин купчик, тепер як раз на стану стала душа. — Подай на закуску, кабатчик, тицю жарену та булку. — Подав птицю жарену і булку. — Ну, кушайте, тепер господин служивий; випили, так кушайте. — А ви почому не кушаєте? — Я, говорить, уже позавтракав. — Ти, говорить, служивий, єсть у тебе тут, чи сини, чи дочки, чи брати? — Нї, каже, я сам один. Я отслужив царю 25 лїт, а тепер як прийшов, лїт 15 живу собі по городу; а у мене нема нї кола, нї двора. — Ходить собі купчик по хатї, руки назад заложив і смутний такий. Служивий і говорить: — Ви мене підправили, а самі смутні. — Я, говорить, твоєму горю поправив, а ти моєму горю не поправиш. — Говоріть, господин купчик, признавайте ся, може і поправлю. — Нї, не поправиш. — А може я такий, що і могу поправить; говоріть, що такоє? — Вийдем, служивий, із кабака, я тодї розкажу. — Вийшли, сїли під забором. — Я, говорить, такого то царства купець і у мене єсть золото і драгоцїнні каменї; у нашому царстві їх нема, так як би приставить їх у наше царство? — Я буду вам говорить, а ви слухайте, чи дїло, чи не дїло. Підїть ви в думу і призвіть сьвященника і нехай вам позволять вистроїть капличку на тім містї, на стовповї дорозї; ви скажіть, що вам сон снив ся, щоб тут гроші збирать на вашу церкву; а мене пошліть оті гроші збирать і ска-

жіть, що зараз зложете тисячі дві, чи три, а що я зберу, то піде на церкву, на вашу-ж. А я там біля проваля ночю буду робить цегли і у середину буду складать драгоцінні камені і золото; а там як небудь те цегло ви у ваше царство і преставите. — Він вислухав єто і пішов у думу і сказав: Позвіть сьвященника; і тоді він і сказав (повторене). — Вони сказали, що ми раді, ми позваляєм. — Він зложив їм тисяч із три, купив шалївки і зробив і капличку і калавурку і повів тоді салдата і показав йому усе. Салдат прочистив собі там і став робить цегли. Купив йому купчик тачку і лопатку. Він в інше время позвонить, як їдуть які великі попи, а то усе цеглу робить і закладає у цеглу золото і драгоцінні камені. Купчик ходить, смотрить, що робота хорошо іде: він йому наїдки і напитки представляє і рад, що робота хорошо іде. — Як оце усе зробите, та поїдете зо мною у наше царство, там мені за отця за рідного будете. Я буду вас до віку до вашого поіть, кормить. — Як узяв служивий робить, так за 3 місяці виробив цеглу усю. Купчик ходить собі по городу, розслухуєть ся. Того царства купець замотав ся: 12 кораблів з матросами у його. Із казни та у купців много денег набрав і не оплачуєть ся тепер, так ціновка буде на оттакоє число. Він розслухав про те і в голові і держить те. Підходить те число. З'їхались купці зо всього царства на ціновку; як узяли цінувать, той дає стільки міліонів, той дає стільки міліонів. Мало один раз, крикнули у другий: Хто більше? — Він обізветь ця: Я чужого царства, чи мині можно прибавлять? — Можно, хоч із чужого царства, аби більше. — Я стільки то даю міліонів, сказав купчик. — Як крикнули: Хто більше? — Ніхто не отзиваєть ця. Тоді в долоні заляпали, у барабан вибили, деньги отщитали і за ним осталось. Купець заможний був, люди його плохії, не доппвали, не доїдали, як мертвії зробились. — Я, каже, вас господа, підправлю. — Слава Богу, у нас був і плохий хозяїн, так ми слухали, а як ви добрі будете, то нам ще лутше буде.

Набрав він води, харчів і товару разного на 6 кораблів, а 6 оставив порожніх. Наняв сьвященика, помолебствував і тоді одрядив ся у путь, у море. По над берегом, поки мирно кораблям пройти, прийшов він до тієї цегли; тоді сказав: Заякоруйте, господа. — Заякорили, на легкі лодки посїдали, тачкою возять ті цегли, скидають на лодки і возять у корабель. Днів за 10 убрали усьо чисто, поскладали, тоді зрядились у путь-дорогу, морем поїхали. І купчик про салдата сказав: Се, господа, усьо ровно, що мій отець, ви його слухайтєсь. — І той служивий їми роспоряжаєть ця. І їхали вони суток десятеро і увидів купчик уперед верстов за три глас знакомий. — Ну, господа матроси, ви тут їдьте, а я сяду на легку лодку і поїду у перед і узнаю, що воно

такое, чи не знакомий то мені глас? Єжели знакомий, то я там погостюю, а єжели незнакомий, то я і верну ся назад. — Сів, поїхав лодкою; доганяє за верству міста і познає, що то отеческьий глас. Под'їзжає до корабля, гукнув: — Стійте, господа, най ваш хазяїн вийде. — Хозяїн вийшов. — Чи ви такого то царства купець? — Такого, каже. — А звуть вас там то, Григорій Іванович? — Так. — Яж єсть ваш племенник! Заякоруйте корабель, там ось мої кораблї підойдуть, так ми у вас погостюєм. — Позаякорювали, позустрічались, поцїлувались. Дядько каже: Де ти був? — Той росказує. — Щож, дядя, мій отець живий? — Ні, каже, помер твій отець тоді, як я вернув ся, а мать живая. — Підходить і Іваньковиx 12 кораблїв і давай пить, гулять. І сказав Іванька: Я отпускаю на троє суток своє довольствіє своїм і вашим матросам. — Дядя каже: Який ти богатий! Де ти розбогатів? Хоч би своїм було у тебе що їсти! -- Я, каже, дядя, не богатий, так я щедрий. — Дядя і розпитує: Де ти нажив оце усьо, де ти ті кораблї узяв? — Дядю, каже, як ви мене бросили, так менї Бог оте дав. — Почому, Іванька, Бог менї не дає, як я оце літ 30 їзжу за товаром, а як тобі, так Бог дав? — Потому, каже, дядя, що ви старі, грішні, матросів обіжаєте, людей обманюєте, так вам Бог і не дає, а я чоловік молодий, нікого не обманюю, так менї і Бог дав. — Попили, погуляли. — Ну, які у тебе, Іванька, товари? — Я, везу, дядя, каже, цеглу. — Ти не єсть купчик, каже, дядя, а єсть самий главний дурак. У твого отця стільки цегли, що нікуди і дївать, а ти везеш ще цеглу. — Може, дядя, я поставлю хату яку у себе або що; уже, каже не покину, коли везу. — Поговорили, поспускали кораблї і їдуть собі в своє царство. Проїхали суток троє, доїхали до порогів, до каменних, стали. Тут треба кидать лукавому гостинцї, а то лукавий не пускає. Навязує дядя у платок у шовковий гостинцї лукавому, і каже: Я і за тебе налажу, бо у тебе нїчим лукавому заплатить. – Я, каже, який товар везу, такий йому у зуби і давати му, так і пройду. — Не пройдеш. Через тебе і мої кораблї лукавий побє каменем. — Ні, каже, не побє. Ви, каже, сховайте свої товари, а я за вас кину дві цеглини, та за себе дві, а менї за ті дві цеглини, що я за вас кину, дайте менї підписку, що вони стоють, так щоб ви дома оплатили. — У мене стільки там мілїонів цеглини, так возьмеш, як дома будем. — Чи возьму, чи не возьму, а дайте підписку. — Він і дав підписку. Узяв він дві цеглини, у платок увязав і у другий дві і кинув за себе і за дядю лукавому на пороги. Тоді пішли кораблї із разу так тихо і ловко, що хто знає і як. Пішли, троє суток ішли упять. Під'їзжають тоді у своє царство. Проїхали ще суток двоє. Під'їхали до одмилї проти царського дворця, тоді позаякорювали кораблї і дядя каже: — Тепер підемо до царя,

понесем гостинчик йому. У тебе, небож, нема гостинчика; ти лукавому за мене заплатив, а я наберу гостинця для царя, собі і тобі у платок навяжу та дам. — Ні, я, дядя, з яким товаром їду, таким і царя буду дарить, а вашого не хочу. — Ти менї страм здїлаєш, каже дядя. Як же будеш ти царя цеглою дарить? — З якими товарами їду, такими і царя буду дарить. — Набрав дядя свого товара у платок, у шовковий, а племенник дві цеглини узяв у платок, у свій. Сїли на легку лодку і поїхали ік царю, до пристанї. Наняли бержу і поїхали до царя. Приїхали до царя, уходять у кімнати, здраствують ця. Питає цар старого купця: Се що за купчик, що я його не видав ще? — Се мій племенник, каже дядя. Кланяєть ся старий купець, дає гостинець. Принїмає цар гостинець, кладе на стіл. Тепер сей кланяєть ця собі, царю гостинець дає. Цар сумнївавсь, що цегла, а надо принїмать. Узяв цар, положив на столї, одвернув ся. Він простягає руки, кланяєть ця, дає другую цеглу; цар простяг руки, а сей норовить так, щоб упустить до долу. Упустив цар, упала на камень, розбилась. А драгоцїннії каменї розкотились, стали грать і кімнату усю осіяли. Перестали каменї грать, стишились, тодї позбірали їх на тарелку на каменну і положили на стіл. Тодї цар зрадував ся і молодого купчика поцїлував у голову: Се я, каже, як і царем став, так не бачив, щоб такі вещі дорогії представляли у моє царство. І як бувало купцї принесуть гостинець, так цар гуляє із ними не більше, як три часа, а сїх купцїв троє суток держав і пили вони з їм і гуляли. Подякували царя, одряжають ся на свої караблї. Дядя вийшов уже з кімнати на двір, а племенник ще у комнатї остав ся. — Заверніть, каже, дядю у комнати; він менї дав записку, скільки він менї денег винуват? — Завернули. — Се я, каже, завернув. (Повторенє). — Се каже дїло пустоє. — Нї, не пустоє. Узяв ту записку і дає царю. Подивив ся цар, що він за дядю купув лукавому дві цеглини і в тих цеглах 32 штук драгоцїнного каменю. Потребував цар щотників із синода 10 чоловіка і сїли вони щитать на щотах. Як стали цокать, часов сім цокали. Розпитуєть ся цар у старого купця: Скільки у тебе лавок є? — Говорить: вісїм лавок. — Земля у тебе є, чи нема? — Півтораста тільки десятин, говорить, є у мене. — Доми, говорить, є? — Доми двоетажні, два доми, кухнї, хороше усьо. — І усьо? — Да ще 12 кораблїв з матросами, да і усьо. Нема у мене більше нічого. — Ті десять чоловіків, десять часов считають, скільки денег буде винуват дядя племенникові. Сосчитали, бумагу здїлали. — Підпишись, каже цар, скільки ти довжен племенникові денег! — Він узяв, підписавсь. — Вот скільки ти довжен платить, за ті дві цегли! І лавки і доми і землю і кораблї — усьо за племенником остаєть ся і ти з жоною ще на год до племенника у робочі. — Почухав купець голову,

де й не свербіла; потім поблагодарили вони оба царя, одрядили ся. Прийшли до пристані, сіли на легку лодку, поїхали до кораблів. Приїхали до кораблів, сіли, поїхали домой. Проїхали суток троє. Напуває він своїх матросів, годує і просить: Погубім мого племенника і матросів, щоб получить серебро і золото і драгоцінні камені у цеглі; тільки, щоби знали про те ви да я, да Бог, а ніхто більше! — Раді, господин хозяїн, старать ся усіма силами. Ви нас знаєте, а ми вас. Погубим, у нас сила більша, чим у їх. — Позаякорували корабель, підождали ночи і поплили тоді у кораблї племенника і давай їх бить. Племенникові матроси не знали; вони на їх сонних набігли, один корабель усїх побили, у воду побросали. Із первого у другий і у третїй і бють і укидають у воду. Осталось кораблїв пять, яких небудь; тоді крик сочинив ся: — Ратуйте! Кричать матроси. — Старайтесь, робята, скорше, щоб не почули кораблики які небудь. — Постарались вони, побили і побросали усїх у воду і піймали племенника на послїднім кораблї. Хозяїн говорить: Стійте, робята, не вбивайте сього на віки. — Ну, щож йому дїять? — Поодрубуйте в його ноги і руки. — Вони узяли, поодрубували йому ноги і руки і побросили у воду. Теперечки за верству міста видно стоїть остров. — Схватїть його, каже, хозяїн, і одвезїть його на той остров і там бросьте на сухе. — Узяли його на легку лодку, одвезли його на остров і бросили, під дубом, під большим і вернулись. Попили, погуляли із радости, що їх побідили і дав він робятам ще по сто рублів. З тим вони поїхали. Радіє хозяїн; достав серебро і золото і каже: — Тепер буду купцем на усьо царство. — Він і поїхав, а Іванька лежить під дубом, тільки що живий, тільки що дух зводить ся. Облягла глупая ніч, лежить Іванька. Прилїтає три ворони і сїдає на тому дубо і у горі і давай балакать. — Що ви, братцї, знаєте? — А що? — Я у такому царстві запер воду, нема води у всему царстві. — А той другий каже: — Я ослїпив усьо царство, усьо царство стало слїпе. — Третїй ворон каже: Ви, братя не по правдї робите, ви, каже, хто винуват і хто не винуват, а ти ослїпив; тоб там чи царя, чи короля ослїпив, чи його семейство, а не усе царство. А ти воду запер у усїм царстві за чим? Так, ото нехай люде помірають у усїм царстві через тебе? Ти запер би воду у царськім колодязї, так він би і догадав ся, а то ти у усїм царстві, так люде і погибають без води. — То можно, каже, отворить, там кущі лози стоять, і лозу ту сорвать, і там чоловіча голова і голову ту рушить з того міста, так вода піде там, що з города треба тїкать; а як суток за троє вона ізийдеть ся упять, так тоді знов у город із'їздить ся треба. — А я, другий каже — хоч і ослїпив, так можна їх оделїпить: там дуб лежить большой — колода, біля царського дворця, а під дубом жаба із по-

мийницею; там оту жабу убить і з її жовч брать і мазать очи друг другу, так будуть видіть усї. — Ну, каже, третїй, ви не по правдї дїлаете, а я по правдї дїлаю; я чище вас усїх знаю. Сей ранок роса така буде, що у кого рук, ног, очей нема, так як сю помазать, то й буде. Колиб знали люди християнські про те, так не знають! — З тим залопотїли і полетїли. — Іванька повертаеть ся під дубом сюди-туди тулубищем своїм. Повертаеть ся, лапа своїм тїлом, так нема роси. Дав Бог сьвіт, качаеть ця Іванька своїм тулубищем, не має роси. Стало сонечко сходить, стала роса садить ця і больша роса, така, як вода. Покачав ся Іванька своїма плечима, стали руки у його обі, так як і були. Руки стали, він бере росу сипать туди, де ноги у його були і стали ноги у його уnять. Перехрестив ся Іванька. — Слава Богу, що Бог мене визволив, дав менї і руки і ноги. Вибрав лопуха, давай росу збірать і в лопух сипать іназбірав роси як з осьмушку у той лопух. Вийшов тодї з лїса до моря, давай кричать Іванька: Сюди под'їздїть, беріть мене, я такий то християнин. — Почули у лїсї, кричить чоловік, сїли на легку лодку, під'їхали, узяли Іванька на корабель. Прийшов Іванька, поздраствував ся на кораблях там: Здраствуйте, ребята! — Здраствуйте. — Сїм кораблїв іде. Купець чужий з товарами у свое царство їх гнав. Там чоловіка три чи чотири по одному оку. Помазав він, стали у їх очи. Там був чоловік з одною рукою, помазав — стала рука. — Куди ви, господа, у якое царство їдете? — У такое то. — А менї треба іти, у царство, у Прусію, так як туди? — Дійдемо до пристанї, тодї поїдете, куди треба. Доїхали до пристанї, а там його і узяли на кораб і викинули його у те царство, у Прусію, чи як там його называють, де люде без води, так каже: Там люде пропадають, треба туди поспішать. Давай він тут наймать хвурманщика везти у город. Підвезли у город, пішов він прямо ік царю. Прийшов, поздраствував ся. Походив по комнатї сюди-туди. — Напить ся водички, каже, дайте! — Нема, господа, у нас води; оце уже девяті сутки починають ця, як у нас не стало води. І не тільки тут у мене, а у всїм моїм царстві. — Що ви, ваше царське сїятельство подаруете, як я вам воду одкрию? У вас вода як була, так і буде. — Каже: Я тебе, молодець, чим ти хочеш награжу, хоч міліонами, аби ти одкрив. — Я могу, говорить. Я би і не говорив, а то могу; дайте менї бумагу таку, що ви менї винуваті міліонів 30, або 20; менї тепер не треба, а опісля оддасьте. — Сей час цар потребував із синоду писарей і зараз зробили бумагу, що от такий то цар, оттакому то должен аж таку то суму. — Тепер, каже, усї із города убирайтесь за город, а нам зоставте тройку коней хороших і два чоловіка; так як вода піде, так і ми до вас бу-

дем утікать, а тут вода у три сяжені у косових буде іти і весь город зальлеть. — Ті виїхали за 20 верст, на кряжі, на большії, а йому оставили тройку лошадей і два чоловіка з лопатами і з заступами. Обкопали вони той кущ лози, узяли його, виверпули і стала вода появлять ся хорошо; давай зливать і давай копать, а лошаді коло їх посідлані стоять. Стали копать, докопались до чоловічої голови. Чоловіча голова большая, так як з казан. Обкопали і голову у глиб, підложили кіл під голову і давай важить, щоб зірвать голову. Як узяли, один бік зірвали, вода на три косових сяжень пішла; вони зараз на лошаді і гайда. І вода за один час залила увесь город до вікон пятьетажних домів. За троє суток вода розійшлась і стала по своїх містах. Тоді уїхали і стали жить, де хто жив. Цар Іванькові рад і просить, щоб він жив у його. — Ні, каже, мені треба їхать у друге царство, бо одно царство сліпоє єсть. — Сів, приїздить у друге царство, до царя, до другого. Уїхав у город, до царя приходить, іде прямо у комнати. І кого не вустрічає у городі і у царськім дворці — усьо сліпі. Прийшов, поздраствував ся до царя: Якого ви, господин, царства? — Оттакого, оттакого я царства. — Що ти єсть, чи простий, чи не простий? — Я, говорить, простий, отець мій купець. — Дали йому їсти, пить, так усі сліпі лапають, знають, де усе стоїть. — Через що ви то усе сліпі? — Моє усе царство, каже цар, сліпе. — Чи год, чи два, чи три, що ви сліпі? — Пятнайцятеро суток, каже, як ми посліпли. — Що ви мені становите, що я вас оделіплю? — Що хоч, то тоді і буде. Ось моя доч, подивись; коли по праву підойде, вона буде тобі жона. Я сам старий і усьо царство тобі одписую. — Позвіть, я подивлюсь, яка у вас доч? — Позвав. Уходить царівна. — Ну щож, Іванька, питає цар. Согласен, щоб буть у мене зятьком? — Согласен, каже. — А ти, дочко? — І я согласна; чи не лучше мені іти за його, чим нам усім буть сліпими? — Давайте мені, каже, 10 чоловіка хороших із вагами, із заступами із дрючями. — Тут зараз чоловіка 20 прийшло. — Обкопуйте, каже, колоду оту. — Обкопали вони, позастромлювали. — Беріть, каже, щоб перевернуть її з сього міста. Три чоловіка, щоб тут стояли з ружями позаряжуваними. Вали позастромлювали, ще прийшли чоловіка 20, перевернули ту колоду на другий бік. Там жаба большая у моху, як копиця горохова, гніздо собі звела і там і сидить. — Ну, бийте ребята, осю жабу із ружей. — Як спалили трьома ружжями, трьома кулями, так та жаба і розлетілась. — Шукайте жовчі. — Найшли жовч, як кулі дві жовчі. Перізав він немножко жовчі, пішов, помазав очі царю, цариці, царівні, стали видіть. І порізав він жовч ту на 100 чи на 200 манісенькі клаптички і зачав друг другу мазать очі. Заходились мазать очі; неділь через дві усі у городі стали видіть. Із села в село пода-

ють — мажуть, і усе царство одслїпив. Прожили суток пятеро собі, погостювали. Раді вони, що Іваньку Бог приніс із такого то царства. Давай тодї до сьвященника, давай вінчать ся із царівною Іванька. Обвінчали ся; послав він до того царя, щоб подав 10 міліонів на сватьбу і щоб і сам прибув на сватьбу. Привіз той цар деньги і сам приїхав з жоною на сватьбу. Отбули сватьбу, пороз'їздились усї царства, отписав цар усе своє царство, став Іванька царем і тепер вони живуть хорошо. — Сиди, жено, каже, дома, а я поїду до матки у гості. Я привезу її сюди, щоб вона віку дожила, тут при менї. — Приставляй мать сюди, то твоя охота, каже. — Узяв він три кораблї, полк салдат і три пушки, одрядивсь собі морем і поїхав. І під'їхав під своє царство, вигрузив ся на сухе, за 25 верств, от города і тодї давай з пушок бить. Почули, що неприятель підходить. Що його тут діять? Давай посланника послать. Нарядили коня, посадили солдата. Їдь, кажуть, узнай, що воно такоє? Посланника не сїкуть, не рубають. — Полетїв він лошадю туди. Дивлять ся, біжить, полно бить, перестали. Прибіг, поздраствував ся салдат-посланник. Іванька зараз одписав: Вишли менї оттакого купця; вишлеш, я тобі буду гость, а не вишлеш, я твоє царство розорю і тебе возьму за конюха. — Дав письмо посланникови; посланник побіг з тим письмом до свого царя. Прочитав цар і подумав, що то менї? Зза одного чоловіка клопіт! — Послав жандар, щоб оттакого купця хватили і взяли його. Він устає, іде і шаблю держить. — Здраствуй, говорить, дядя. — Дядя уклонивсь низько, а він як замахнув ся, так тільки кончик уха урізав. — Ну, дядя, не бють з двох раз. Ти знаєш, хто я такий? — Нї, каже, я не знаю хто ви такі. — Ти знаєш у кого ти взяв золото, серебро і драгоцїнні каменї і дванайцять кораблїв і матросів погубив. Знаєш? Оцеж, каже, я! Много, каже, є мого золота ще? — Нї, каже, і вашого нема і моєго. — Ага, каже, чужою потекла чужа кров, де вона дїнеть ця? А вона на тобі уся сїла! Усе пропало, що ти не забрав? Ступай домой, живи, я тобі дарую. Мав голову знять, не попав, іди тепер до дому. — Сїдає на лошадь, їде к своєму царю. Приїздить, здраствуєть ця. — А що, купця вислали? Побояли ся, щоб я вашого царства не розорив? Ну благодарю, я вам буду гость тепер. — Ну, щож тот купець здав ся вам, що я вам вислав? — То мій дядя рідний. (Тут оповідає пригоду з гостинцем). — Знаю, знаю, каже цар. — Ото я самий і єсть. (Тут оповідає історию зради дядї і свойого вибавлення). — Я ото к дядї на рощот приїхав. — Ну, що ви свому дядї здїлаєте? — Я замахнувсь шаблею, промахнувсь. Тепер нїчого йому не треба дїлать. — Я знатиму, що він у мене не купець, а душогубник; він много душ погубив. Я його вошлю туди, куди зсилаю душегубників. — Каже: Ви про то знаєте! —

Зіслав цар того купця у той край, куди душегубників ізсилають, а Іванька розпращавсь і поїхав до матки, до своєї. Приїздить, здраствуєть ця. Матка його не узнала, давно виділа. — Чи узнали, матко, хто я єсть? — Ні, каже, не узнала. — А у вас був синок Іванька, оцеж він самий. — Схватила ся за голову, заплакала, поцілували ся. — Ну, тепер, матко, у моє царство поїдьмо жить. У мене є царство, я царйом. — Матка деньги забрала, сіли, поїхали. Приїхали до салдат, перебрались на кораблї на свої, приїхали у своє царство. Сказав жені: То моя матка, щоб ти її поважала. — Тепер вони живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: З першою половиною пор. Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. 1897. Т. II. Ст. 118—119. Ч. 136: Золотая гора. — Hahn, Griechische u. albanesische Märchen. T. II. Ч. 15.

Друга половина сеї казки про зраду дядька і про вилїчене племінника та його пімсту сходить ся майже цїлковито з відомою казкою: Як брат братови очи вибрав. Пор. Етноґр. Збірник, т. І. Ст. 69—76. Т. III. Ст. 229—234. — Národopisný Sborník. T. III. Ст. 113. Ч. 36. -- Archiv f. sl. Phil. T. XIX. Ст. 244. Ч. 6. — Романовъ, Бѣлор. Сборникъ. Т. III. Ст. 319—327. — Materyały antrop. T. II. 2. Ст. 24—26. Ч. 7-8. — Andrejanoff, Lettische Märchen. Ст. 44—47. — Krauss, Sagen u. Märchen d. Südslaven. T. I. Ч. 95. — Чубинський, Труды. Т. І. Ст. 185—186. — А. Веселовскій, Разысканія въ обл. дух. стиха. Вып. V. Ст. 77. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. 1897. Т. І. Ст. 101—109. Ч. 66. — Grimm, Kinder- und Hausmärchen. T. II. Ст. 89—100. Т. III. Ст. 183—184. Ч. 107. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. І. Ст. 177—179. Ч. 163.

8. Про Свиріпу.

Був собі чоловік по прозванії Свиріпа. Оженив ся він, узяв жену за 30 верст от свого села. Посовітували йому тітки рідні. І пожив годів три і стала у їх дитина, хлопчик; і втішають ця вони. Хлопчикови тому ще тільки годок пройшов, а він вже балакає. Ось мати раз і каже: Твій батько Свиріпа, то він каже, бреше. — Ах, якоє гіркоє слово, ти менї сказала, що я брешу! Узяв її попобив хорошо. Оце щоб другий раз не говорила так! — Поїхав Свиріпа на другий день на поле. Вона вдягла ся, деньги — рублїв 300 було, забрала, ребенка бросила і пішла до свого батька, сказала: Я до него не піду, бо він мене убє. Прийшов він домой, розпитав ся, люде кажуть: Вона тебе бросила. — Кинувсь він до сундука, деньги забрала. Пожив він тиждень-міста, запрягає, їде у ту слободу, де його жінка, приїздить до тітки. — Посо-

вітуйте мене, що мені робить. Чи мені у її просить, чи як? — Ужеж треба просить, вона так не піде. — Ну, підем же, тітко! — Пішли і став він її просить: Іди до дому, я тебе не буду бить. Коли що і скажеш, я у шутки прийму, а бить не буду. — Вона й говорить: Хоч ти проси, хоч не проси, я до тебе не піду; живи, як знаєш. — Так він із тим і поїхав домой. А там місяців через два унять приїхав просить: Що, пожалуйста, іди жить до мене. — Вона сказала: Не ходи і не їздь, я не піду до тебе, живи як знаєш. — Пожив він із год міста сам, без жінки, і та дитина у його жива така. Давай він просить, у сина своєї тітки, у брата, значить, у свого: Ти її убий а то мені нельзя женить ця. Як же я буду жить без жінки? — Той сказав: Коли убить, так требаж подумать, як і убить, щоб таким разовом, щоб тільки Бог знав та я, що я її убю. — Ну, брате, сто рублів тобі денег, як її убєш. — Він знав що вона сама собі у хаті, що нема нікого; він пішов і її убив. Кинулись по утру, убита женщина. Виїхало слідствіє, так не найшли того, що хто її убив. Заховали її. Свиріпа оддав свому братови сто рублів і каже: Ну, брате, помовчуй, щоб тільки ти знав, та я, та Бог. — Свиріпа давай женить ця. Оженив ся, повінчав ся, сватьбу одгуляли, живе собі із жінкою. І пожив він не більше пів года, живуть хорошо собі. Поїхав він на охоту з хортом, взяв ружжьо. Приїзжає з охоти домой, у двір, чує, його дитьонок не своїм гласом кричить у хаті. Пустив він коняку і ускочив у хату, дивить ця, коли вона бє його дитину. Убіга, крикнув: На що ти так дитьонка обіжаєш? — То за то, каже, що він казав, що мене матірю не буде звать, так я його учу, як матірю звать мене. — Так ти би так не обіжала, тиб мені преставила, а не то, що так обідила, що рубаха уся у крові. — А Свиріпа був при силї, як розправить кулак, як ударить її під ухо, так вона там і полетіла собі. — Оттак, каже, бють, а не так, як ти бєш. — Лежить вона, а він каже: Вставай, а то під друге вдарю, щоб знала, як бить. — Вона не встає; він до неї, аж нема й духу; як ударив так і одубіла, як упала. Тоді він узяв бумажку і карандашик і написав: Не шукайте, хто убив, а вбив я, муж її Свиріпа за дитьонка. — Написав, на столї положив і пішов собі. Пішов сьвіт за очи, за десяте царство у інше государство. Увійшов у степ, не найде нї лїса, нї села, нї хутора, нічого, самий степ, як дим. Камиші больші, є й сухі; він нарвав, натяв, розвів огнище і гріеть ця, бо уже осінь, холоднувато. Коли дивить ця, оддалеки трава розлягаеть ця. — Що воно, чи вітерок повіває такий, чи що воно такоє, що трава розлягаеть ця? Довго не довго, аж являєть ця комашия ік йому і здраствуеть ця. — Здраствуй Свиріпа! — Здраствуйте! — Як ти далеко, Свиріпа забрав ся із свого царства? — Потім і каже: Пропусти ти мені, Свиріпа, дорогу, а то

ти на дороаї, на моїй поклав огнище. Я тобі у превеликій пригоді стану. Закоти рукава і згорни голою рукою оцей огонь! — Він узяв і закотив його і тоді згорнув голою рукою. — Підиж ти, Свиріно, і знайдеш ліс, а у лісі Бабу-Яґу найдеш; і буде та Баба напимать тебе пасти три кобилиці за лошя; так ти не бери саме лучше, а бери саме найпоганше. Оце я тобі приказую. А що тобі придеть ця яка стичка, так щоб місто було порожнеє. І з тим прощавай. — Комашня поліізла, а Свиріна пішов собі. Іде собі, до ночи дійшов, став ночувать. Коли чує, гуде. — Щож воно таке оце гуде? Дальше дуще гуде, поближаеть ця до Свиріни поближе. Чує, то голову на землю положив, а як загуло, злякав ся, підвів ся і сидить. Прилітають комарі ік йому, сила велика, не видать і неба. — Здраствуй Свиріна! — Здраствуйте! — Підкріпи нас, Свиріна, немножко силою. — Не розбираю я вашого язика, каже Свиріна, чим я вас підкріплю? — Іскинь, Свиріна, рубаху і ляж, а ми крови поссемо, підкріпимось і ми тобі у превеликій пригоді станем! — Щож, комарі, говорить, ви мене так запакуєте, що я і не встану, із мене кров виссете чисто. — Не бій ся, Свиріна, вреду тобі ніякого не буде. То тільки старші із нас немножечко ухватять! — Тоді він рубаху іскинув і ліг. Вони і ухватили немножечко, піддержали собі сили і полетіли. Ми тобі у пригоді станем! — вони сказали. А Свиріна надів рубаху і пішов собі, бо поки се діло діялось і сьвіт став. Ішов довго не довго, откриваеть ця море. Підходить він до моря поближе; верстви за три не дійшов до моря. І піднялась погода сильна і стало бить море, хвиля беть ця і стали долітать бризґи аж до Свиріни, його як дощ помочив. Свиріна далї одступаеть ця. І буруни большії мете хвиля і на сухе викидає, верстов за дві, чи за три. Уничтожилась та погода, стало тихо, вода хлянула назад, унять на своє місто. Підходить Свиріна поближе ік морю, дивить ця у ступні у воловому щука двигаеть ця; він узяв її, дивить ця, любує на неї, вона аршин крамарський довжини, а втовшки як рука у чоловіка. Підходить він із щукою до моря поближе. Коли випливає щука, голову із води витріщає і каже: Пусти, Свиріна, дитину мою, я тобі у великій пригоді стану! — Він узяв, як держав, так у море і кинув. І пішов він тоді попад морем скрізь. Ішов суток троє і війшов у ліс, у темний тогди. Коли находить хату у лісу. Уходить у хату, коли там Баба-Яґа. — Здраствуй Баба! — Здраствуй Свиріна! — А чогож ти забрав ся аж до мене? Чого ти ськаєш? — Ми чогоб, бабушко, не схотїли, як би по нашому, а буде так, як Бог дасть! — Ні, ти, Свиріно, признайсь, чого тобі найдуще хочеть ця. — Ні, бабушко, не буду говорить. Чогоб ми не схотїли, по нашому не буде. — Так от ти становись у мене на год пасти мої три кобилиці, от вони пожереблять ця і ти виберещ собі із трьох любимого

коника і тоді поїдеш і станеш ти царьом. — Благодарю, каже, бабко, за совість за вашу за таку; я, каже, як стану, так буду харашо ваші кобилиці пасти і глядіть! — Договорили, він і став пасти тих кобилиць. А ті кобилиці то її дочки, та вони кобилицями перекидають ця. І пасе він ті три кобилиці. Баба Яґа його благодарить: Скільки у мене не було пастухів, так не випасували так, як ти випас мені кобилиці. — Остаєть ця троє суток до году, вона і приказує: Щоб ви поховались од його, щоб він вас не найшов, щоб у його год пропав. — Він погнав, а вони стали ховать ця; побігли у ліс, він за ними. Ховались, ховались, пригнав таки до дому у вечеру. По утру узяла вона кочергу і давай їх бить: Щоб ви не поховались од його? — Погнав він, напаслись у лісу і зараз подались у ліс, тільки зашуміли. Остав ся Свиріпа далеко, прийшов у ліс, шукав, шукав, не найде. І уявсь за голову і давай плакать: Пропав мій год! І почув його глас той комар, що його крови пробував. Прилітає до його і каже: Чого ти, Свиріпо, плачеш? Говори мені. — От я, каже, у Баби Яґи кобилиць пасу, так поховались, ніяк не найду, а тут год підходить як раз. — Виходь ти із лісу і стань на просторому, а ми заходимось, так ми їх виженемо із ліса. — І заказав той комар усім комарям, щоб вигнать кобилиць. Вони як заходили ся, де кобилиці не ховались, вони їх ссали і ґулї понаростали у їх як кулаки і поки їх ссали, поки вигнали із ліса. І тоді занял їх Свиріпа і загнав їх у загон. Переночував. Баба бере по утру кочергу, бє їх: Щоб виж ховались! — Ми ховались, кажуть, ось ґулї які на нас, так не можно ніяк, усі комарі із ліса на нас! — Так ви у воду ховайтесь, каже баба. — Погнав Свиріпа і пасе; попас, приверта до моря, до води, щоб напоїть їх. Прибігли вони до моря, стали раком, напили ся і пішли собі на дно у море. Свиріпа ходить тогди по над морем і плаче: Пропав мій год! — І зачула та щука Свиріпин глас у морі, випливає, витріщає голову. — Чогож ти, Свиріпо, плачеш? — Як же мені не плакать, як я у баби Яґи кобилиць пас за лошонка, а вони поховались у море, а оце год виходить, сьогодня попасти тай годі. — Стійже, Свиріпа, на просторому і смотри, ми їх виженемо і тогди займай і жени до дому. — Пішла та щука, а вона сама старша у морі і заказала усій рибі, яка не є у морі, щоб вигнать кобилиць із моря. Вабунтувалось море і стало сколоченою водою, а риба стараєть ця вигонить тих кобилиць; покусала їх риба. Не хотіли вони виводить із моря, так треба. Увидів їх Свиріпа, заняв, погнав і загнав у загон. Повечеряв Свиріпа і ліг спать спокійно. Вони тієї ночи і пожеребились усі три. Узяла баба та із двох лошонків силу вибрала і в одного вложила. І ті лошонки, що силу вибрала, так вони, срібна шерстинка, золота шерстинка, срібний копитець, золотий копитець; а той

третій, що силу йому вложила, той завялий і поганий, лежить, тільки стогне. Став Свиріпа по утру, умивсь, покушав. — Спасибі тобі, що ти мені випас кобилиць; іди і бери свого лошонка; я годувать не буду, бери і іди куди хоч! — Він узяв свого лошонка, поблагодарив бабі і пішов собі. Ішов суток троє із лошонком і каже лошонок: Пусти мене, хозяїн Свиріпа, до матки до моєї, я наберу ся сили, да назад і вернусь. Я її обманю, скажу, що втік от Свиріпи, що я уже ваш тепер. — А як я тебе пущу, та ти мене бросиш, що я тебе і не бачити му? — Ні, пускай, не бій ся, ти мене заслужив, а я твій васлужник, так я тебе не покину; ти мій хазяїн, ти мені вішний і я тобі вішний, хиба смерть которому. На сім місци мене обждай троє суток, а через троє суток я прибуду до вас. — Оставсь Свиріпа на тім місті, а лошонок потаскавсь собі. Прибігає лошонок до матки і каже: Я покинув свого Свиріпа і утік. Він мене тепер не пайде! — Побув півтора суток у матки, нассав ся як павук, пабрав ся сили і убрав ся собі; був такий, тай нема. Прибігає до хозяїна, до свого. Хозяїн рад такий. — Тепер, каже, садись на мене безпечно, не бій ся. — Сів, він і потаскав його. Подались у город, прибігли, купив він уздечку на його хорошу. — Треба, каже, ще й сїдло, бо без сїдла плохо! — Купили і сїдло, дороге й добре; приправили. Сів і поїхав. Кінь питає: Куди тебе хозяїн везти? — Я не знаю. — І я також не знаю, я молодий. — Їдь, куди влучим, куди очи, куди Бог дасть. — Уїхали вони у королевство, у маленьке, корольок собі живе. Убіг він туди, прямо у дворець. Представили корольку, корольок вийшов, поздраствувались. А Свиріпа парень молодий, хороший, чи купець, чи царевич — не видно, а підойти підходить. Повів його корольок у компати, у свої. Війшов у компати. Семейство там якоє єсть. Приняли його за гостя, посадили, давай шапувать, давай розпитувать: Якого ви царства? — Я, каже, царства оттакого і такого. — Білого царя. — Чогож ви просякаєте, їздите по чужих царствах? — Чи признавать ця, чи не признавать ця, — я шукаю собі поміста хорошого, як би найти. — Я вас посовітую, каже королик, вам помісто. — Ну, пожалуйста, посовітуйте, я увідаю; удасть ця, не удасть ця! — За пять тисяч верст от мене єсть Соячеченський град і у тому городї цар; і він оддає доч свою за того, хто може зробить діло такеє, що я загадаю. Так я ще не дійшов, що він загадує. — Ну, я узнаю, а вас благодарю за совість. І дасть Бог, що я ізділаю то діло і там уселю ся, то я вас прошу на сватьбу; вибудете у мене первий совітник, так як отець мій. — Розпращав ся, поїхав прямо у Соячеченський град. Поскакав тисяч дві, питаеть ця, куди дорога. Оттуди, туди! Він дороги не глядить, а навпростець, манівцями (прямо). І поскакав і уїхав у Соячеченський град. Без ніякого допросу

прямо у дворець, через ограду, так і перелетів. Тут царю зараз дали знать, що такий богатир, чи що, прямо через ограду, у дворець ускочив. Цар виходить, здраствуєть ця. — Здраствуй! — Здраствуйте, царське ваше величество! — За чим ви до мене прибули? — Я у вашому царству не був, так ось вас увижу, а ви мене повидите. — Просим покорнійше у дом у мій! — Бере за руку, веде, садовить на стульчик і тодї давай розговорювать: Якого ви царства, що ви до мене прибули? — От такого і такого царства. — Чого ви ськаєте та їздите по царствах? — Я поміста собі ськаю. — Ви хорошеє налучили собі поміcто. Як би іздїлали, що я вам згадаю, то оце вам і поміcто. Я вже не гожусь царствувать, так оце вам і царство, а оце доч моя, ваша жена. — Позвав дочку, питає, чи согласна. — Вона каже: Согласна. — І він каже: — І я согласен. — Вкпили, пішли у прохідку по саду, по двору, по войськах усїх, по казармах, по городу. Прийшли, повечеряли, тодї цар і позвав його у свою комнату. — Як твоє імя, чи прозваніє? — Я, каже, Свирипа. — Ну, хорошеє імя, я такого ще і не слихав імени, як у тебе. Вот за городом у мене, за пять верст по правую руку, 300 десятин пшеницї. Щоб ти вибрав її до зерна і вносив у закрами і усипав і змолов і спік три булки і приніс до мене по утру. От ти тогди будеш у мене зять рідний. Я тодї тебе царем поставлю. А як не здїлаєш, то і ступай туда, відкіль узяв ся! — Бог поможе, може і здїлаю. Тільки, щоб місто було порожне, поодчинене усьо. — Хорошо, каже, я тобі покажу; поведе тебе житник у гамазини, поодчиня, поодмикає. Приказав житнику. Житник поодмикав, поодчиняв гамазии. Свирипа з царем попращав ся і пішов. Приходить Свирипа до царівни. — Ну, що тобі мій отець приказував? — Він і говорить. (Повтореиє). — Вони витївають такоє, що менї за муж не можна піти. Мене уже много сватали, так того нїхто не може іздїлать, що вони загадують! Як Бог поможе, так може я і здїлаю. — Вона засьміялась і каже: — Не може буть, щоб ви іздїлали! — Бог поможе і здїлаю. — Ну хай Бог помага. — Я піду на три часа, щоб дїрок не було у закрамах. Пішов, засьвітив, подивив ся, що дїрок нема нїгде. Вийшов відтіля, коли здраствуєть ця: — Здраствуй Свирипа! А не видать нїкого. — Що ж до мене здраствуєть ця, що я не вижу? — Я є комашня, вот на землї. Оце я підійшла, щоб тобі услугувать. Я казала тобі, що у великій пригодї тобі стану, як ти менї огонь згортав голою рукою на моїй дорозї. Де та пшениця? — За городом, у пять верст, у праву руку. — Гамазини поодчиняні? — Поодчиняні усї! — Тепер ідїть, ложіть ся спать, а те дїло буде сповнено. По утру ідїть, беріть булки і несїть царю. А пшениця уся буде у закрамах і зернини не

останеть ця. — Він пішов, ліг спать, виспав ся до якого часу, устав, умив ся, пішов у гамазини, пшениця рядками уся по закромах складена чисто і булки три спечені такі, що по усіх царствах таких ніхто не спече і ніхто таких і не бачив. Прийшов, посмотрів, булки у платок, у хороший забрав і іде до царя. Приходить і кладе на стіл: — Нате вам гостинець. — Той узяв, розвязав, подивив ся на оті булки і вострахнув ся аж, що таких булок, як і царем став і по других царствах їздив, не видів нігде. А що, чи ти ізділав то діло, що я приказував? — Ізділав, батюшка! — Бере за руку, цілує у голову, бере жену і доч і ідуть у гамазини. Прийшли, подивились, аж застрахнув ся, як усе чисто зложено. Послав посланників: Посмотріть, полапайте, чи нема зерна у тій пшениці, що він вибрав. — Подивились, прийшли і кажуть: Нема ні одної зернини у усіх триста десятинах. — Ну слава Богу, що Бог приніс мені такого зятька. Вот благословлю вас! — Пішли до сьвященника, повінчались і сватьбу одгуляли і усе царство зараз присягло новому царю Свирині і на том оснуванії він царствує; живе, хліб жує і постолом добро возить

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. І. Ст. 13—17. Ч. 5. Т. VII. Ст. 101—104. Ч. 54. — Grimm, Kinder- und Hausmärchen. Т. І. Ст. 89—93. Ч. 17. —

9. Розбійники і дївчина.

Був собі купець із жепою і в їх доч Маша. Пятнайцять літ дочці. І од'їжжає він верст за півтораста на сватьбу. Чи брать Машу, чи не брать? — Ні, не брать, щоб бува як небудь на сватьбі не перепугалась. А бросимо її у сьвященника. Сьвященник благочинний, чоловік богатий і розумний і у його також баришня сама; вони собі уже подругували, живуть собі, ходять друга до другої! — І одвезли вони її до сьвященника і кажуть: Нехай, покудова ми приїдем, а то сватьба пяний народ, а вона у нас ніжна, там як би її не перепугали, так нехай буде у вас. — Вони й поїхали сами на сватьбу, а Маша осталась у сьвященника. Сюю ноч мати переночувала благополучно із баришнею, з поповою, у комнаті. На другую ноч пішла під вечори бабить. Був собі папок плохенький і вона і бабить у того папка. Стала ноч, люде обіснули і вийшли оті баришнї на город, у прохід. І так як ота баришня, то вона і вийшла у-двоїх. А поп дивить ця, що вони вийшли, та вийшов з комнати і став за дверми, у сїнях. Баришнї погуляли собі не много і назад ідуть. Попова по переду ішла, двері одчинила і вій-

шла у комнату, а та до дверей, а він попав, обняв, та у свою комнату тащить, а вона рветь ця, та кричить. Поки рвалась, поки обірвала на собі плаття і вискочила тоді з двору і гайнула собі на втікача; вибігла з города на стовповую дорогу, звернула з дороги у ліс і побігла лїсом. Покудова бігла, покудова була у неї сила, а тогди упала собі на землю і лежала, аж поки день став. Встала і пішла лїсом; не біжить уже, а пішла собі ходом. Як узяла собі ходить по тому лїсу, так і радаб вийти, та не найде края тому лїсу. Ходила місяці два і стощала так, тільки що живая. То була нїжная, а то попалась в горе, їсти нїчого. Ходила, ходила по тому лїсї і найшла собі дом, большой дом, преогромний. — Ну, слава Богу, найшла собі дом. Піду у той дом. Хоч смерть менї дадуть, хоч дадуть поїсти чого-небудь! Увійшла у дом, здраствуєть ця. Не чуть нікого. Постояла у порога час-міста, чи пів часа. Іде, — двері; увійшла, здраствуєть ця. Не чуть гласа нїякого. Постояла, постояла вона там і стала ходить по комнатах. Стоїть у комнатї стіл большой і шахва. Одчинила шахву, аж найшла булочку начатую, масло, рибку, сальце, ковбаску, усьо, що кушать. Вона сїла на стульчику коло шахвочки, виняла собі і на столику і кушає. Попоїла, узяла усе, у шахвочку положила, зачинила. Давай тепер упять ходить по комнатах, упять роздивлять ця. Вийшла із комнат у сїнцї, там двері. Одчиняє двері, там єсть мука, говядина, дїжа стоїть, горшки, чавуни. Сейчас вона за дїжу ухватила, унесла у комнати, поставила на стульчик. Набира відро води і льлє в дїжу. Набира пшеничного борошна, насипа в дїжу і місить. Як узяла місить, у її аж із голови піт капає; замісила. Дрова під печию, вона у печ кидає, підпалила і топить. Найшла теперички кувшин большой відер більше двох — сировцю і говядину. Стала варить борщ, насїкла мяса, попекла пирогів. Попекла хлїб, булки вийшли большії, високії, білі такі, що білійших і нема. Повиймала пирожечки і з'їла, а два пирожечки узяла собі у карман. Потім пішла у куточок, вірвала дошку, улїзла під поміст, притягла дошку, сїла і сидить собі.

Довго-не-довго, як уже люде обїснули, приїздять у двір розбійники. Повипрягали лошадей, кражу позносили, тогди уходять у дом. Сьвітять ставники сейчас. До стола, на столї булок дванайцять по пів аршина крамарського у вишки, білиї, як бумаги, лехкії як перина. Узяли, дивують ця. Тодї до печки, аж печка топлена. У печку, аж там борщ такий, що вони і з роду такого не кушали. Пироги тож хорошії. — Що се таке, що нам і літ за трийцять не було такого стегенця? Сїдайте! Дай Бог здоровля тїй душі, що нам наготовила такої трапези хорошої і хлїба такого хорошого. — Їдять і дякують. Покушали, полягали спать. Виспались; на другий день запрягли лошадей і поїхали собі на

охоту, на кражу, чи там людей бить, чи збирать деньги, чи що попадеть ця, так вони вже і не подарують. Як вони поїхали, підіймає дошку і вилазить з під помосту у комнату. Набира відро і друге води, виливає у діжу, набира борошна, засипа у діжу, рукав засукує й місить. Замісила, тоді руки помила; дрова у печку, підпалює у печі. Готовить борщ, кришить буряки, укинула говядину і варить. Кувшин большой, відер дві. Тоді говядину січе і робить пиріжки. Поробила, покачала тоді булки, вигорнула з печі, тоді узяла і посажала булки і пиріжки. Попеклось, повинимала, поклала на стіл; булки хорошії високії, білії як бумага. Тоді взяла пирожочок, із'їла, узяла собі два пирожечки, дошку підняла, туди улізла, дошка хляпнула упять, а вона там і сидить собі. Довго-не-довго наступає вечер, приїздать розбійники, лошаді випрягають і зносять кражу з повозок. Позносили, уходять у дом. Сьвітять ставник, один і другий, церковиії, товстії, большії. Дивлять ця — повен стіл булок упять. — Що се таке, братя, що ми ті булки поїли, а що не поїли, забрали, а се повен стіл упять? Да і у нашому дому, щось жарко. — Коли до печки, а там витопляно і дві макітри пирогів помащених і кувшин большой борщу. Тоді становлять борщ на стіл, борщ добрий такий, що не в'їстись; насипають у миски. — Ні, каже, отаман, стійте. Се у нашому дому є щось, що нам готовить трапезу і хліб пече. Так я буду просить трапезувать до себе. Може Бог дасть, що воно явить ця до нас. — Вставайте господа! — Встали у ряд. Атаман і каже: — Обзивайсь, хто є у нашому дому? В старих літах баба, так будеш нам за бабушку, за рідную. — Мовчить, не обзиваєть ця. — А в таких літах, що літ 35, 40, то будеш за матушку, за рідную! — Не чуть. — А в молодих літах, літ 15, 20, то будеш нам за сестричку, за рідную. — Вот я здісь. — Вилазьте! — Відняла вона дошку, вилізла і зараз до їх, бере усякого за руку і цілує у руку і у голову. — Як ваше імя? — Ну, слава Богу, що Бог нам дав сестричку Машу. Садіть ця! — Посадили, теперка береть ця один сипать. — Ні, братя, вам не сипать, а я молодшая, я готовила, так я буду й сипать. — Ну спите, Маша, й ви. — Ну як Бог дав нам сестру, так по радости випємо стакан водки. — Випили і сестра випила. — Ти нас не бійсь, ми тебе не обидим нікогда. От, у нас ситці усякі, колінкор, так ти нам ший рубахи, подштанники, як умієте. Собі шийте платьтя з любимого. Собі пошили, нам шийте. — Я умію шить, каже вона. — Ну, слава Богу, що умієте, так і шийте! А тепер пора лягать спать. Оце тобі, сестро, ми даруєм первоє ліжко, під золотом, перини такії не одінені. — Благодарю покорно, братики, що ви мені даруете ото ліжко первое. — Лягла і усі полягали; переночували, повставали, випили собі по стакану чаю. — Ну, тепер, брати, я вам буду варить обідать. —

Ну, трудіть ця, сестричко, благодарю Бога, що він нам вас післав. — Стала унять місить діжу і вони їй позносили отой увесь документ, що нада його готовить. Вона заходилась, наготовила і попекла і поварила. І не ішли вони цілий тиждень на охоту і розговорювали такі речі: — Ти нас, сестро, не бійсь, що ми розбійники, ми тебе не обидим, хоч ми й вори, так для тебе, а ми вори, що людей обіжаєм, а тобою ми довольні, що нам Бог тебе послав. Ось ти нам напечеш, навариш, нашиєш, ми тобою довольні. — Цілий тиждень не йшли, тепер запрягають лошаді у повозки, прощають ця з сестрою: Прощай, ти тут, що хоч ділай, хоч гуляй і не бій ся, сюди, у наш дом ніхто не ходить; тут у нашому лісі людей нема.

Приїздить отой купець, батько оцієї баришні домой. Як приїхав у двір, так сейчас і післав кучера привезти баришню до дому. Кучер і поїхав. Приїздить до сьвященника і каже: — Де наша баришня? Скажи, каже піп, що вашої баришні нема. — Кучер приїздить до дому. Ну, щож то, що нашої баришні нема? — Вашої баришні нема. Незвісно, де ділась, — сказав піп. — Стало у батька горяче коло серця, слези покотились. Трошки одійшло, тоді сідає і гайда знов до сьвященника. Приїздить до сьвященника. Що ви таке, кучерю, натолкували про нашу баришню? — З вашою баришнею минї клопіт. Первую ноч переночувала і на другую ноч незвісно, де й ділась. Я обявив поліції, записали іськали по волостях скрізь і по урядах, так ніде не чуть.

Приїхав купець до дому і каже менї і плаче: От не взяли з собою, а піп її і запакував. — Каже, що первую ноч переночувала з баришнею, а на другую ноч незвісно, де ділась. — Записав купець жалобу і давай позивать попа; де хоч бери, а щоб менї була моя доч! Як узяли позивать ця, так год з пять позивались. То був купець багатий, а то оголів зовсім; а як був ситий дуже, а то вже і коси висипають ця з голови.

Ходить тепер старець такий, що знав його доч. І став той старець по тому лїсу ходить і ходив із год і найшов той дім розбійницький і входить у дім. Вона сидить на стулї перед столом, шиє. — Де ти у Бога узяв ся, нищий; що я тут живу годів чи пять, чи сім, так я не видала ще у глази чоловіка, окроме своїх братів? Ну, а ви давно по тому лїсу ходите? — Я, каже, не знаю, я погубив уже днї і тепер з того лїса не виплутаюсь. — Ну, садіть ця. — Він сів, вона дала йому покушать, дала рюмку водки випить, дала рубаху, потжачник новий, ще дала рублів трийцять денег. — Ну, тепер, я вас справлю на дорогу; так ви вийдете із лїса. — Ну, благодарю вас покорно, баришня, як ви мене виведете із лїса. — Повела його гонів пять і сказала: Ідіть сією дорогою, не звертайте нікуди, вийдете із лїсу, а там буде

дорога стовповая, тоді і ідіть, куди Бог дасть. — Випровадила, він вийшов і потяг собі у свою слободу, до дому. Прийшов і іде до попа. — Здраствуйте, батюшка! — Здраствуй! Що ви і досї позиваєтесь із тим купцем за його доч? — На що тобі? — Да я так і спрошуюсь тільки вас, чи ви позиваєтесь, чи ви помирились? — Каже: Позиваємось і досї. — А я каже її находив, я з нею говорив. — А коли так, Олексій, так ось тобі сто рублів, а я пошию платьтє, так щоб вона при тобі надїла, тоді вернеш ся, я ще дам сто рублів. Тільки примовчуй, тільки щоб ти знав, та я, та Бог. — Пошив він платьтє і каже: Неси, та скажи, що те платьтя дав твій отець, та твоя мати і просили, щоб ти надїла при мині! — Узяв він, поніс, приніс і дає і каже: (повторенє). Вона узяла, надїла. Як надїла, так зразу і упала і духу нема. Він прислухав ся, нема духу і умерла; він злякав ся, вийшов, зачинив двері, та на втікача. Приходить до попа. — Ну, що? каже. — Так і так, сказав, а вона як надїла так і упала і духу нема. — Ну, ось тобі ще сто рублів, та помовчуй. — Мовчати му, менї оби деньги.

Приїздять розбійники домой, повипрягали лошаді, зносять кражу, уходять у дом, сьвітять ставник, коли серед дому сестра лежить нежива. Тоді вони у голос собі, давай плакать. Кинулись до неї: — Ну, що плакать, не поможе. Убрали як мертвяка і положили на стіл. — Нехай лежить, будем на неї хоч дивить ця, а то буде легше нам. — Ходили вони робить те, що й робили, приїдуть, подивлять ця, покушають і знов їдуть, а вона і лежить собі як лежала.

Царь післав свою охоту царську поохотить ця; і поїхав царенко з охотою і собі. Їх чоловіка мабуть з пятьдесять, вони і розпустились по тому лїсу. Один салдат найшов той дім і війшов; дивить ця, лежить мертвець. Вийшов із того дому і давай трубить у ріг по московському; вони і знають і збирають ця. Зібрались усї до міста. Він і каже: Я найшов у тому домі на столї таку красавицю, що і на сьвітї нема над нею, так тільки чи вона жива, чи вона мертва? — Царенко й каже: — Підем, я посмотрю! — Пішли усї охотники. Подививсь царенко, тоді приказав узять її і положить на повозку. — Полно охотить ця, я повезу її у свій дім! — Повіз її домой. Приїхав і положив у своїй комнатї на столї. Тоді пред'являє її отцю: Ідїть, подивіть ця на мою найду! — Якую? каже. — Побачите. — Увів його у кімнати. Цар подивив ся: Вона така, що тільки, що не говорить. Цар старий і каже: На що ж ти мертвую узяв її домой? — Вона, каже, хоч і мертвая, од її у сьвітї нїт красавицї, так я буду на її смотріть, хоч на мертвую. — Тепер давай писать письма, ґазети і посилать по усяким царствам, щоб приїздили царі, королї, хвершали, знахорі, смотрить на таке диво,

що найшов син отакую барпшню, що на її і соглянуть не можна, така красавиця.

Із'їхались царі, королі, принци, дохторі, знахорі, хвершали, — усі поз'їздились; наїхало їх тисячі три. Пирували вони і смотріли на ту барпшню, на мертву. — Як би її, господа, оживить? Вона ось тільки що не заговорить. — Подімають її, а вона мяхкая, не дубленая. Прошу вас, дохторі, знахорі, як щоб ви її оживили? — Ваше царське величество, ми би раді її оживить, так таке не случалось на нашій жизни і по переду не случалось: за стільки літ ніхто не скаже. Так не можем ніяк її оживить. — І подіймали і носили на руках і становили, троє суток із нею водились, ну, а не ожива. Тепер уже на четверті сутки де котрії і поїхали, а де котрії остались, гуляють. Старого чужого царя агліцького була бабка на том удивленії, триста літ бабці. Ну, каже, як я її не зведу, так ніхто не зведе, а я, може і зведу. Сейчас беріть шовк і крайте на неї платьтя; будем шить платьтя нове. — Зараз заходились, там їх барпшень усяких, прочих а триста на тім удивленії. Приміряли як завздовж, тоді одібрали шовк і давай шить платьтя. Звели платьтя зразу. Тепер і каже бабка: — Здімайте з її платьтя, а не здімете, так обдирайте, щоб вона осталась, як мать породила; і тоді теє новеє на її надіньте. — Ось вони теє обідрали, а нове сейчас на неї наділи. Нове як наділи, так вона сей час і схватилась. — Здраствуйте! до усіх, скільки їх не було, не минула ні старого ні малого, бере за ручку і цілує. Возрадував ся царенко так, що не знає, як і стоїть. Попили, погуляли усї і чужі царі, принци і королі, усї возрадувались. Вона така, що нема і краще над неї. — Ну, каже, царенко, прошу покорно, господа царі, принци і королі, не заїздіть, а зараз будем сватьбу гулять. Прошу вас благословенія, вас батюшко, і вас матушко, менї на Найді вінчать ця, щоб вона була менї жена, а я їй муж. — Благословимо, благословимо, благословимо, говорить царь, синок, усї три рази. То тобі Бог дав так. Вінчай ся і живи. — Убрались і сей час у церкву до сьвященника, вінчать ця. Обвінчались, сватьбу 'дгуляли, усї чужі роз'їхались, баришнї, царі, королї, остались самі свої. Живуть один місяць і другий, хорошо. Царь і цариця і молодий радують ця сильно. Теперка вона і каже: Поїдемо тепер до моїх братів там, де ти мене брав, повеземо їм калач, а то вони за мною плачуть. — Які брати, чи рідні? — Ні, вони не рідні, а так по Христу ми брати, а вони розбійники. — Так до їх, каже і страшно їхать, щоб бува мене не вбили, а тебе тоді возьмуть. — Не бійтесь, мужу мій, сього і до віку, що ви думаєте, не буде. Вони будуть раді нам. — Запрягли конї, узяли собі кучеря, поїхали. Вона дорогу знає. Приїхали у дім, у розбойческий, уходять у хату: Здраствуйте, бра-

ти! — Здраствуй, сестричка! — Пізнали ви мене? — Як же не пізнали? — Ми вас пізнали, Маша! А се хто другий, що з вами? — Се мій муж, наслідник нашого царя, царенко. — Слава Богу, що тобі Бог дав царенка. Була ти у нас годів сім, обшивала нас, варила їсти, хліб пекла, ми тобою були довольні, спасибі вам, що ви трудились над нами. Садіть ня, господа, на стульцях. Вас просим, сестро і вас господин царевич. — Подмостили стульці їм, посідали вони. Найшли закуски, вино; давай наливать і випивать. — Ну, брати мої, послухайте мене, що я вам буду говорить. Послухаєте мене, хорошо буде, не послухаєте мого совіта і то хорошо. — Ну, говоріть, сестричко, ми послухаємо, що ви нам будете говорить. — Полно вам, брати, розбойничувати, ви уже розбойничуєте годів двайцять, так бросайте, а ідіть по моєму совіту, так я вас поженю і дам по три корови і по парі лошадей і по чотири парі волів, построю доми і дам по сто десятин землі усякому. — Благодарю покорно, сестричко, за ваш совіт, ми раді і душею і тілом, аби ви і зділали, що кажете. — А іздїлаю, аби ви послухали. — Посхвачувались, поцілували і її і його за її совіт. Позабирали вони свою кражу усю, позапрягали лошадей і поїхали із ними разом. Приїхали вони, одміряли їм ґрунти під ряд. Тепер, каже, будемо вам строїть доми. Плит заказали, понавозили, руських понанимали. За місяць, за два, готові доми; дванайцять домів, залїзом покриті, по десятинї ґрунта. Як доми повистроювали, сей час поженили їх усіх, дали по чотири пари волів, по три корови, по парі лошадей. Ну, тепер, вам брати оце ґрунта, хата, земля, худоба, полно розбойничать, хазяйнуйте! Як знаєте, люде хазяйнують, так і ви хазяйнуйте. — Благодарим вас, сестричко, добре нам хазяйнувать, як ви нас хазяїнами зробили! — Ну, тепер же, братіки, я вас наградила, що ви мене не обіжали, я вас наградила.

Вони й хазяйнують. Тепер вона й каже: у мене єсть отець і мамка, так вони за мною скучили, а я за ними скучила, ось уже год десять, як вони мене видали, а я їх. — Ну так — щож таков, жена! Поїдьмо! — Набрали собі денег, запрягли коней, узяли кучеря, поїхали.

Як узяли їхать; довго-не довго, приїздять у той город, де її отець. Приїхали вони у вечеру, заїхали до волости, спитались, чи є такий купець, чи він живий? — Живий, кажуть. — Сів десятник, чи сторож, отвіз'їх. Привіз. Уходять у комнати до того купця. — Здраствуйте, господин купець! — Здраствуйте! — Пустіть нас на ніч. — Слава Богу, що Бог вас приніс. Разві у мене комнат нема? Ось вам комнати, ночуйте! — Позносив їм кучер чемодани у комнати, лошаді повипрягав, вона й каже: Піди, хай іде сюди купець і його жона до

мене у компати. — Ідіть, каже, царівна наша вас требує. — Хіба це царівна? вони питають. — А як же, се наш царенко, а то його жона.

Поуходили вони, поздраствувались. — Садіть ця! — Та ми й постоїм. — Ні, ви старії, садіть ця. — Ну, розкажіть, чи були у вас дітки, чи син, чи дочері? — Вони плачуть. — Були у нас сини та померли, а була у нас доч Маша, одна, та їхали ми у чужу сторону на свальбу, та уручили її сьвященнику, а він Бог зна', де її і дів; так ми позиваємось із сьвященником ось уже десятий год. Я, як був купцем хорошим, так повертав я міліонами, а тепер нема і сотки, вивозив за свою доч позиваючись із сьвященником за одинайцять літ: латаєм ми з сьвященником панам каршани. — Може у вас доч була, що на мене похожа, чи ні? Ви не замітите? — Як не замітить? Може й похожа трошки. — Придивляйтесь хорошо. Може се вона, ваша доч? — Ні, не должно бить. Деб вона у Бога узялась, нашої дочери нема і на сьвіті досї. — Ні, каже, вона досї живая, може вона і є сама. — То і так у її сльози пекли, а то не удержала ся, стала плакать, бере за руку, цілує у руку і у уста. — Се я, ваша доч Маша! Доч плаче, а батько та мать ще дужче плаче. — Ну, полно плакать. Слава Богу, усе благополучно, що не було, то усьо минеть ця. — Я слава Богу жива і здорова і ви живі, слава Богу. Так ви, папенька, і досї з тим кацапом позиваєтесь? — І досї, каже. — Пошліть же ви робочого свого, нехай прийдуть із думи — старшина, засїдатель, сторожі, сотський. Я пописала записку, щоб були сюда до мене. — Поніс робочий оту записку; як подивились там у думі, так хто був, хто не був, попаходили усїх. А се діло було, як люде уже обіснули. Поприходили, війшли у дім, поздраствували ся. — За чим требуєте ви нас? — А я за тим вас требую, щоб ви узяли залізо і пішли до свого кацапа; закуйте його, посадіть у темную до дванайцяти часа, а тоді ведіть сюди, до мене. — Узяли вони заліза і пішли до сьвященника, гукають: — Одчиняйте, батюшко. А він спить. — Прийдіте завтрашнїй день, а не ночю, що ви мене ґвалтуєте? — Вони роскошні, оті сьвященники. — Одчиняй, каже, а то оконки повилїтають! — Післав він, одчинили. Засьвітив. Уходять у кімнату. Здраствуйте, батюшка. — Здраствуйте. За чим ви до мене прийшли? — А ось за чим. Зараз беруть його за руки назад; закували і поцупили до думи, у темну; туди його і заперли. У дванайцятому часу, на другий день, ведуть його до купця; привели, поздраствували ся. Хто ото вас, батюшко, окував залізами? — Та я не знаю і сам за що. Прийшли, узяли мене і закували. — То за мене тебе, каже купець, закували. Що я був купець багатий, міліонами повертав,

а тепер ти мене з'вів: у мене нема і сотки рублів. Так ото мої мілїони тебе закували! —

Приготовлені були судї. Привели сьвященника на крильцо, давай судить його. — Так ти, батюшко, не знаєш, як от тебе ота баришня, доч оцього купця, утекла? — Не знаю, говорить, почю утекла, хто знає, де вона дїлась. — Тут і вона стоїть, а він не зна, що воно таке. — А ти, говорить, кацап, як ухопив мене на обемерок і я покудов рвалась, покудов у тебе і платьтя третя часть осталась, а я утекла, так ти і не знаєш? — Він і побілїв як глина. — Так ось оце вона! — Давай судить, давай судить, осудили його на розстріл. На третії сутки назначили і по усьому царству, по своєму заявлено: попам, панам, і усїм, щоб їхали на треті сутки у такий то час, буде отакому сьвященникови розстріл. З'їхались, попи, пани. Вивели попа за город, закопали стовп, привязали попа до стовпа. Підвели тодї пушку, вдарили, так і рознесла його пушка на дрібний мак.

Попили, погуляли. Попи і пани поїхали. Узяла вона тодї свого батюшку і матушку із собою, а дворище і все батько її подарував онукови своєму. Поїхали вони у своє царство і там вони живуть, хлїб жують, постолом добро возять.

Паралєлї: Сеї казки не можна змішувати з оповіданєм про те, як відважна дївчина постинала голови одинайцятьом розбійникам, а дванайцятого лише зранила та як він хотів із нею женити ся, щоб помстити ся на нїй. Паралєлї до сього оповідання пор. Гринченко, Этногр. Матеріалы. Ст. I. Ст. 199—202. Ч. 170. — Етноґр. Збірник. Т. I. Ст. 49—51. Ч. 14. Т. VII. Ст. 159—161 і 166—168. Ч. 74 і 77. — Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. II. Ч. 199—200. Ст. 301—305.

Наша казка зложена з двох частин: 1) Купець передає доньку під опіку попови, а той хоче її зневславити, через що вона примушена втїкати. Пор. Гринченко, Изъ устъ народа. Ст. 346—347 (сей варіянт врештою дуже неповний). 2) Дївчина пробуває у розбійників, через чари завмирає, її знаходить царевич і женить ся з нею. Пор. Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 112—117. Ч. 21. — Т. IX. Ст. 43—45 і 59—60. Ч. 23 і 30. —

10. Дванайцять богатирів.

Був собі цар і у його син. І поїхав царський син у чуже царство, у гостї. Погостював і тепер їх душ пять у прохідку, городом, красною улицею, пішли. Ідуть вони у прохідку, аж стоять дві баришнї під присїнками, під лавками і смотрють на його і балакають проміж

себе: Се із чужого царства... Чи царевич, чи що воно такое? — Перва каже: Колиб мене отой царевич узяв за жену, так я б йому усе військо з'одівала одним починком. — Вони і слухають. А друга каже: Колиб він мене узяв за жену, то я-б йому дванайцять синів би вивела, як соколів, — по локті у золоті, по коліна у сребні, по потилиці звіздочки, на лобі місяць. — Царевич іспрашує: Чи то прості барншні? — А ті що з ним були і кажуть: Ні, ота, що каже, що дванайцять синів виведе, так та королівна, у вас тут королик є такий. — Так він тоді узяв, карандашик виняв, замітив собі на бумазці, у карман укинув і знов пішли вони собі по городу. Прийшли на своє місто, погостював він, погуляв і поїхав домой.

Приїхав домой. Через пів года давай його батько женить: Деб отіскать за його невістку? — А він і каже: Я отіскав собі уже супругу от у такому-то царстві королівну. — Ну, хорошо, говорить цар. — Поїхав він тоді до тої королївни, посватав. Свадьбу 'дгуляли; приїздить з нею у своє царство. Пожив годів два — помер старий цар. Став він царем; присягли йому — новому царю. Царствує собі молодий цар.

Тепер у другій земли война піднимаєть ця і просить той цар сього царя на поміч. Він і дав полків із пять салдат і сам випряжаєть ця поїхать, посмотріть. Од'їзжає, а жена його і каже: Ви од'їзжаєте, а як же тут без вас буде, коли без вас який случай дасть Бог? А вона вже була така, що ось скоро розсипати меть ця. — Він і каже: Як Бог дасть: чи хорошо, чи не хорошо... Пришлеш письмо, так я, може буть, приїду, а не можна буде — і без мене одбудете.

Поїхав цар, а вона суток через троє давай розсипать ця. І родила вона чотири сини. А та волошебниця, що казала — „починком я войско зодягну“, так та діти забрала, а цуцинят попідкидала. Кинулись бабки до тих діток, коли не діти, а цуценята. Письмо пишуть до царя: — Твоя жона привела чотири пси. — Він одписав: „Що не привела, до мого приїзда нехай так і буде. Я скоро буду домой.

Приїзжає цар домой: А де ті сини, що ти привела? Писали до мене, що ти чотири пси привела! — Ні, я не чотири пси вам привела, а чотири сини; я вивела їх, як соколів — по локті у золоті, по коліна у сребні, по потилиці звіздочки, на лобі місяць, а якась волошебниця їх забрала, а цуценят попідкидала. — Ну, що вивела, то вивела. Прощаю оцей раз; буду жить з тобою, як і жив. — Давай знов жить із нею, як і жив — хорошо.

У год знов на того царя, що була война, упять — іде; і той просить цього, щоб дав помочи. Він полків пять салдат одпустив і випряжаєть ця сам. А вона упять такою ходить і каже: (як перше).

— А цариця й каже: Не дай Бог, щоб случилось тоє, що й тоді. — Бери бабок собі хоч з пів десятки, щоб діток, що виведеш, берегли, щоби ніхто не уворував.

Поїхав він, а вона суток через троє давай розсипать ця. Упять чотири сини вивела. Бабки коло неї ухожувають, а волошебниця дітки побрала, цуцинят попідкидала. Кинулись, аж там не дітки, а цуценята. — Чи вона вивела дітки, чи цуценята? Та пита тієї, а та тієї. — Да я, каже, спугалась, так і не розібрала, чи воно цуценя було, чи дитина. — Одписують упять до царя, що, — ваша жона привела чотири псы. — Одписав цар: До мого приїзду не оддавайте їх нікуда; я скоро буду домой.

Приїхав домой, поздраствувавсь. А деж ті сини, питає, що ти мені вивела? — Каже вона так як і тоді: Забрала волошебниця, а цуценят попідкидала. — Ну пращаю тобі і цей раз, до трьох раз; а тоді уже не прощу. — Давай жить із нею як і перше — хорошо.

У год упять война іде на того, що і тоді воювавсь, а оцей, що і просив на поміч, знов просить. Послав цар полків пять і сам од'їжжа. А вона упять така ходить і каже: Що-ж ви од'їжжаєте, а таке нещастє нам случаєть ця! — Ну, говорить, щож як нельзя? Треба од'їздить!... Прибав бабок, возьми салдат, жандар... І щоб тебе берегли вони хорошо, — щоб не уворувала дітей сей раз. — Вона прибавила бабок і узяла три жандара-салдат у комнату у свою. Суток через троє, як цар виїхав, стала вона дітки водить. Упять чотири сини. Вивела первого сина і' узяла — у пазуху укинула і руками узяла і так його й держить, а потім ще три сини вивела. Волошебниця їх узяла, а три щенята підкинула. Пишуть упять до царя, що — твоя жона привела три пси. Він написав письмо: „Щоб до мого приїзду і не було у мойому царству її. Хоч ви її повісьте, хоч розстріляйте, а тільки щоб покудова я приїду, її не було у моєму царству. — Прийшло то письмо; подивились, так жаліють: вона добра, плоха була. Свекруха плаче, жаліє. Загадали, щоб у бочку її укинуть, задлить, вивезти у море і збросить з лодки. Пущай вона там собі плаває. Укинули її у бочку, одвезли, пустили на море.

Приїздить цар, пита: А де-ж ви її діли? — Кажуть: У бочку положили, задили й пустили. — Цар і каже: Того нема по усіх царствах, а у мене такоє ведеть ця. — Через місяць, давай він упять женить ця: Поїхав і узяв собі за жону ту волошебницю, що казала, що — усе войсько одним почипком зодягну. Цар і живе.

А та бочка плаває, чи год, чи й більше. А той хлопчик виріс і уже не розправить ця у бочці, зігнув ся. І каже: Позвольте, мамо, мені розправить ця. — Ні, каже, не можна, ми потонем, ми на мори. —

Як узялиж хвилї гонить і вигнали ту бочку на косу, на пісок, на сухе. Покачуєть ця він собі у бочцї; і не льопає вода ради того, що уже на сухому. — Позвольте менї, мамко, розправить ця, роди ми на сухому. — Увіряй, що на сухому. Бува, щоб не на водї! — Він покотив бочку і каже: Нї роди на сухому. Позвольте розправить ця. — Ну, розправляйсь. — Він розправивсь. Се головою видавив дно, а те — ногами і повискочували оба дна, те од голови, а те од ніг. Повилазили, перехристились: Слава Богу, ми тепер на сухому. Підем тепер до лїса ближе. — Так їй не можна іти, позминало жили. Він узяв, підвів її за руку, війшли у лїс; лїс хороший: Сідайте, мамко, а я ще посмотрю, де буде наше місто любиме, тут буду строїть я собі дім. — Чим би ти, синок, строїв, як у тебе нема нїякого струменту? — Найдемо, мамко. — Обійшов лїс, найшов місто рівное, просторое; перейшли вони на те місто. Сказав він тепер: Мамко, одпихайте, а я піду, за струментом. — Ударивсь у землю, перекинувсь соловієм і полетів.

Прилетів у город; тут понабирав пилок, гемблїв, тупурів, щипцї, вилка, — приносить до мами повен мішок струменту. — Вот, ви мамко, говорили, нема струменту. Вот повен мішок приніс. Тепер буду строїть дім. — Який же ти, синок, будеш строїть домок? — Трьохетажний, каже. — Да ти хоть би який небудь! Нї, каже, я такого не хочу. Узяв розпустив свій струмент і каже: Ідїть, тепер, робята, рубайте триста дубів і стащуйте сюда до міста; тут будете пилить. — Зрубали триста дубів, гіля обчухрали і стягли на площадь усю дубину. Тепер, давай, пилить. Зачали пилить. Тодї він виписав план і каже: Смотріть же, робята, щоб ви менї отакий дім поставили, щоб як раз, по плану, і у висоту і у ширину і усьо. — Стали робить, ті пилють, ті гемблюють, ті збивають довбнями, — за місяць поставили і мідю покрили.

Ось їдуть тепер купцї морем і видють, що на острові дім, а його преже не було. Кораблї заякорили, сїли на легку лодку і поїхали до його дома, що видють на острові. Приїхали, вигрузились, приходять туди. Увидів він з третього етажа, що купцї їдуть морем, вийшов на бережок і здраствуєть ця з купцями. Купцї виходють, здраствують ця. — Благодарю вас, господа, купцї, благодарю, що ви мене посітили. — Ми, кажуть, їздили що года, так дому отого не було, а тепер є, так ми увидїли і приїхали посмотріть, що воно за дім. — Підем, господа у дім. — Повів він їх. У домі мамка його, барння молода та красивая така, що нї здумать, нї згадать, разві у казцї сказать. І він, молодець такий, що не тільки не видали, а і дїди не розказували, щоб такий був: по локтї у золотї, по колїна у сребнї, на лобі місяць, а на потилици звіздочки і красивий такий, що нельзя на його надивить ця.

Він пришанував їх хорошо, попили, погуляли вони десять часов. Підем тепер, каже, посмотрим, по мойому дворі. Пішли, а там гонів за двоє роблють ця комнати другі, преогромні пятиетажні, а нікого не видать; пили пилють, гемблї гемблюють, тупури замки зарубають, довбні збивають, стружки летять, вилка у кучечки зброшивають, щипчики складають, мітолки замітають, діло іде, аж шумить. Подивились вони і тодї сїли на лехку лодку і врядились собі. Когда ви до царської пристани будете? — У троє суток доїдемо, кажуть. — Ну, так ви царя не минайте. — Нї, ми нікогда царя не минаємо, ми царю гостинець несемо. — Вийшло троє суток, як він їх вирядив, тоді він перекинув ся соловієм і полетів.

Вони вигрузились — царю гостинець несуть. Він прилетів і купцеви у карман сїв. Прийшли купцї до царя, здраствують ця, кланяють ця, дають гостинець. Цар приніма, кладе на стіл: Садїть ця, господа, купцї, на стульцях. — Сїли на стульцях. Може ви де яку новину виділи, то розкажіть і менї, говорить цар. — У чужому царству, кажуть, усе одинаково, а у нашому царстві не було на острові дома, а тепер стоїть трехетажний, а у домі барния молодая та красивая такая, що нї здумать, нї вгадать разві у казцї сказать; і у тої барнї син, молодець такий, що не тільки не видали, а і діди не розказували, щоб такий був — по локті у золотї, по коліна у сребнї, на лобі місяць, а на потилицї звіздочки; і красивий такий, що не можна на його надивить ця. Таке ото диво видали. Нас там приняли за гостей і не знали де нас і діть; раді нам були. І ми попили, погуляли; і бачили ми, що за гони два од дому робить ця ще дом пятиетажний. І робить ця він, а нікого не видать; пили пилють... (повторене). Оце там таке диво, що нікогда такого дива не видали. — А цариця і говорить: Чи то диво! Коли ви бачили одного богатиря, та красавицю таку, так то ще що? А ось диво: у такім то царстві єсть віл печений і ходить він, а з боку ніж: вріж і їж! А вкусна говядина, хороша! Ото диво, а не то, що ви бачили! — Ну, з тим прощавайте, купцї, цар каже; вони й пішли.

Як вийшли купцї, соловій вилетів з кармана і полетів у те царство, до того вола, а купцї собі поїхали. Заняв він того печеного вола і пригнав домой, нїхто і не видав. Пригнав його і каже: — Мамко, посмотріть! Я печеного вола пригнав. — Вийшла, попробувала, так така добра говядина, що нікогда такої і не пробувала. — Садїть, мамко, а я полечу — притащу домой ще одну штуку. Як я за тим волом летів, так я ту штуку у одному королевстві бачив, так я за нею тепер полечу. — Якая, синок, штука? Повидите, мамко, як я притащу. — Прилітає у те королївство, а там дуб стоїть у дворци — трийцять ар-

шия косових у гору. І облитий він золотом, а на дубі — гнїздо, а у гнїздї кіт. — Кіт сам чорний, хвіст красний, а голова золота. Уходить він у дворець, вириває того дуба, бере на плече і каже котови: — Ти не ескакуй; тобі буде у мене лучче, чим у сього короля; я тебе поїти му і кормити му хорошо. — Приніс до свого дома і поставив той дуб. Дивіть ця, мамко, якая штука! — Справдї, каже, то штука!

Ідуть другі купцї; бачуть той дім. Заякорили кораблї і йдуть дивить ця, яке то за удивленіє. А він зробив уже пристань і сам вийшов і здраствуєть ця з купцями. — Благодарю вас, господа купцї, що ви мене приїхали посїтить. — Увів їх у комнату, там його мамка. Увійшли, поздраствувались. Їх поштують, дають їм їсти і пить. Попили, поїли, погуляли, тепер ідуть у прохідку. Його дім тепер вже оградою обкиданий, а той дім, пятиетажний, ще робить ця: Чимало уже. Стали, дивлють ця: пили пилють, гемблї гемблюють, тупури замки зарубують, довбнї вбивають, стружки летять, вилка у кучечки вбрашивають, гунчини окладують, мітолки замітають, усе чисто як на столї, дїлаєть ця. Посмотріли; веде упять, показує вола печеного. — Разві він печений? — Печений! Вріжте, укушайте, якая говядица! — Узяв, урізав один, попробував, дає другому, той попробував. — Да і хороша, укусна якая говядина! Вріжу клаптик, у платочок уверчу, в карман заховаю, дам кому попробувать. — Урізав, увертїв у платочок, у карман заховав. Тепер од того вола привів він їх до того дуба, що золотом облитий. Привів і каже: Коте, ступай сюди, на-низ; пущай посмотрють господа купцї на тебе! — Кіт спускаєть ця у низ і каже казки, а знов у гору іде — піснї поєть. — Що, господа купцї, чи бачили такого котика, як у мене? — Нї, господин, ми і не чули по усїх царствах, не то, що виділи. — Осмотрили усьо кругом; — з тим прощайте! — Прощайте! Нехай Бог вам помага! А до царя чи будете заїздить? — Будем. — Чи скоро? — У третї сутки будемо до царя виряжать ця на пристань.

Доходять третї сутки, він перекинувсь соловієм, полетїв і у карман уліз купцеви. Уходять купцї до царя, здраствують ця, дають гостинчик; принимає цар гостинчик. — Садїть ця, господа купцї, розказуйте, якое диво виділи по чужих царствах! — Не виділи ми нїчого у чужому царстві, ваше величество, а у нашому царстві, на чорному морі не було острова, а тепер є (повтореиє). Розказав усе і дав царю попробувать говядини. — Е, яка укусна! каже цар. — Чи то диво? каже цариця, а ось диво: стоїть на стовпі млин, а на млинї город; стануть той стовп рубать, люде стануть кричать: не рубайте! Так ото диво! — Попили, поїли купцї і розпрощались. Він виліз із кармана і по-

летів прямо у те царство, де стоїть стовп, узяв той стовп і притаскав і поставив у дворі у своїм.

Тепер ідуть купці, інші вже, до пристани пристають. Він увидів і сам прийшов туди. — Що, господа купці, приїхали до мене у гості? — Приїхали подивить ця на диво, якого ще не бачили. -- Уходить його матка; здраствують ця. Дали винця. Попили, поїли, пішли у прохідку. — Ось увидите, господа купці, яке моє построєниє. — Приходять, аж пятиетажний дім вже кончаєть ця, пили пилять,... (повтореньє). Підходють до того стовпа, де кіт. Хазяїн і говорить: Ну, коте, ступай у-низ... (повторенє). — Купці вострахнулись, що вони і од рода не видали такого кота і не чули. Пішли од кота, аж іде віл печений. — Ось, господа, у мене віл печений... (повторенє). Чи ви видали, чи слихали про такого вола? — Підводить він тепер їх до того стовпа, що на йому млин, а на млині городок і тупор лежить. Возьміть тупор, та порубайте стовпа. — На-що? — кажуть. — Увидите, який крик тут сочинить ця, — диво, каже тут буде! — Узяв тупор купець, да як урубне того стовпа, а народ, як закричить: — Не рубай нашого стовпа! — і такий крик сочинивсь, що він аж отерп і тупор бросив. Той богатир і пита: Чи видали таке диво? — Ні, не виділи ми із рода такого і не чули! — Ну, з тим прощавайте. — Прощавайте. — А чи доїздити мете до царя? — А як же, заїздити мем. Ми з чужої землі з товарами, так будемо заносить царю гостинчик. — Чи скоро? (Повторенє). — Треті сутки підходють, він перекидаєть ця соловієм і купцю у карман влазить.

Купці вигрузились; підходють до царя — гостинці дають. (Повторенє)... — Чи отож диво? каже цариця. А ось диво: єсть дванайцять богатирів у лїсї у дубовім, над Чорним морем. Вони і живуть у лїсу. Так ото диво, а не то, що один. — Випили, закусили; виряжають ця купці од царя.

Він виліз із кармана і полетів у той дубовий лїс, верстов яких-небудь тисячу, а може і дві. Як улетів, як узяв по тому лїсу лїтать, так троє суток лїтав; на четверті сутки найшов. Вони грають ця собі на земли, на точку. Він перекинувсь таким як і вони, підлїз, не видали і коли і давай грать ця. Погрались, погрались, тодї ідуть у свою хату: дуб витрюх, вони там собі і живуть і двері зашморгують тирмою. Війшли у свою хату, — давай лїчить, чи всї, чи не всї? Стали лїчить, налїчили дванайцять. — Як же то? — Було нас одинайцять, а тепер дванайцять? — Може нас і було дванайцять? — Ні, нас було одинайцять, а не дванайцять! А сей, що прилетів, і каже: У нас братя, єсть мамка своя, ходїм до своєї мамки! — Як же ми, кажуть, підем? — Перекидайтесь, каже, як і я, полетимо! — Як же перекидать ця? —

Дивіть ця, як я, так і ви перекидайтесь. — Перекинулись вони. — Тепер, каже, летіть за мною; куда я, туди й ви. — Прилетіли у двір, у його, поперекидались молодцями, тоді уходють у комнату. — Оце мамка ваша, а я ваш брат! — Здраствуйте, мамко! — Здраствуйте, синови мої! Поцілували свою мамку у руки, у ноги, у голову. І усі дванайцять одинакові і на красоту і на ріст; ні один не більший і ні один не меньший.

Упять їдуть купці; заїзжають упять на диво дивить ця. Здраствують ця... (повторене). Посмотріли вони на усьо; — ну, тепер, прощавайте, господа купці! — Пращавайте! — Чи будете заїздить ік царю? —. А як же; будемо заносить гостинець царю. — Просіть же його до нас у гості... (повторене).

Треті сутки виходять... (повторене). — Просили і вас, кажуть купці, до себе у гості. — Щож, треба їхать! каже цар. Се таке диво, що я ніколи і не бачив. — Цариця каже, що може буде не время, або що, так купці кажуть, що нічого — ми, кажуть, свої кораблї позаякорюєм, а вас, ваше царське величество, на легких лодках повеземо. — Вирядились, поїхали. Із пятиетажного дома дивить ця він у прозорцую трубу і каже: Ось везуть царя дивить ця на теє диво. Ну, смотріть же, говорить він братам, як приїде цар, так щоб ви його поцілували у руку і у голову; він людям цар, а вам батько рідний. — Приїхали, вигрузились. Він один вийшов їм на зустріч і увів у комнати. Як цар увійшов, вони усї одинайцять його поцілували у руки у голову, потім посадили його на стул. Попили, погуляли хорошо. — Ну, що-же? Чи ви узнали, хто ми такії? питає цариця. — Ні, не узнав! — Як же то? Може вам було такеє, як ви женились, то, як-небудь у розмові молода ваша казала, що виведу вам отаких синів... Так пізнавайте! Може оце ваші сини, а я ваша жона? — Може мої сини, моя жона, так я ніяким разом не могу знать! І здвигує плечима. — Як же, каже, своєї первої жони та не знаєте? Може як небудь, та і пізнаєте? — Тодї він ухватив її за руки і каже: Прошу прощенія, що я тобі такоє ізділав! — А та, каже, цариця, що ти узяв за жону — то волошебниця! — Ну, тепер будемо їхать у мой дом. — Ні, тепер почуйте, а завтра ми ізділаєм морем міст от свого крильця до вашого і поїдем. — Пішли до двору, обводили свого батька по своїм дивам і показали усе... (Повторене).

Переночував він. Ночю вони міст ізділали от свого крильця до царевого крильця. Повставали, наїлись, напились, тепер їхать. Посїдали вони у карити і їдуть тим мостом. А той, що й попереду летів і тепер полетів уперед. Прилїтає, а тут стоїть стакан наколоченого яду. Вона

знає, що їй буде, так і дума: випю, пропаду! Він випив той яд, та чистої води у той стакан і насипав. Вони доїжають, повставали, їдуть. Ось на поріг становлять ця, а вона зараз випила той стакан і як була, так і ходить. Вони уходють, здраствують ця. Вона ні жива, ні мертва. А цар і каже жандарам: — Возьміть мою жону і заприть її у темну, та смотріть, щоб вона не повісилась, чи не хватила чого! — Узяли її, заперли. Тепер вони усі у місті із тими купцями давай пить, гулять. Попили, погуляли троє суток, цар визиває суд із синоду і каже: Тепер судіть оцю волошебницю, що із єю ділать! Чи її показнить, чи її закопать живу, чи як її осудите? — Осудили її казнить: возить по усіх городах і різать, хоч і не жива, поки ізріжуть усю, щоб каяли ся другі. Так вони і зробили, а цар із дванайцятьма синами і з жоною остався і на тій основі вони живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Ся казка розповсюднена дуже широко в ріжнородних варіянтах. Пор. Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 117—122. Ч. 22. — Кіевская Старина. 1903. Кн. V. Ст. 282—300: Ц. Нейманъ, Три сестры, царевичъ, степъ и море. — Národopisný Sborník. Т. IV. Ст. 135. Ч. 22. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. 1897. Т. II. Ст. 188—203. Ч. 159 160. —

11. Про царівну жабу.

Був собі король, а у короля три сини і пятьдесять год самому послідному. Король каже: Пора вас, сини, сватать. Берiть, говорить, золоті луки та йдіть на могилу і будете стрілять, пускать ті лучки золотії. — Забрали вони ті лучки, стрілки, пішли, вистрілили, а отець сказав: — Куди вистрілиш, туди і іди, там твоя жена буде. — Зайшли на могилу і вистрілили, той туди, той сюди і пішли за стрілками. Старший і підстарший пішли, той взяв царівну, той королівну. Забрали і поприїзжали до дому, служабки забрали віттіля. А того самого меньшого нема; той ходить і шукає своєї стріли, так не найде ніде. Пішов у луг, озеро у тім лузі і коло озера будка. Підходить він до тої будки, заглянув, сидить жаба така большая і його стрілу в роті держить. Він поглядів, жаба його стрілу в роті держить; і начав утікать, а вона каже: Не тікай! — Він завернувсь назад, а вона і говорить: Може ти, каже, їсти хочеш? — А він отвічає: — Хочу, суток троє ходив, не їв нічого. — Махнула вона платочком, тут став стіл: на столї напитки, наїдки разнії. — Кушай, ти, говорить, мой друг, кушай, що тобі

желанiє. — Напивсь, наївсь, вона махнула назад, стіл убрав ся та і нема нічого. — Із тим, каже, назад іти? — Ні, каже, бери і мене є собою. — Я тебе, каже, бою ся, як же я тебе, брать буду? — У мене, каже, єсть ящичок такий. Взяла ящичок, влізла туди. Бери мене, каже, під руку, та і неси. — Взяв він ящичок під руку, та і потаскав до дому. Отець питає: Чи привів жену собі, чи ні? — Привів — каже, батюшка; в ящичку моя жена. — Отчинили ящичок, дивлють ця, сидить така жаба большая, ряба, да погана. Він же її питає: Ти, каже, мені жена; як же я з тобою буду вінчать ця? — Не бійтесь, каже, я на вінчанє буду баришнею, як люди. Обвінчаєм ся, тогди опять буду жабою. — Тут вона перекинулась і стала баришня, да і така хороша, що ні здумать, ні згадать, разві у казці сказать. — Поїхали, обвінчали ся. Свадьбу отгуляли, вона опять стала жабою, якою була. Тепер йому сміють ся жабою ті брати та жони їх. Тепер король старий, дає він пряжу, щоб йому зробили по ковру, по хорошому. Однесла служабка пряжу царівні і королівні, щоб поділали коври. Понесла вона і жабі. Ся старшая царівна послала служабку: Подивись, каже, що буде жаба робить. У жаби єсть служабка. Вона каже служабці, щоб порізала і вибросала за окошко. Та порізала і викидала, а та дивить ця, що прийшла, смотрить. — А що, каже царівна, жаба робила? — Порізала та викинула за окошко. — Возьми, каже, і ти поріж, да і викинь. — Жаба, як та вийшла, к окошку і каже: — Вітер буйний, піди до моєго отца і принеси мені ковер, хоть буденний. Сегодня дає пряжу, а щоб на завтрашний день і коври були готові. Королівна виткала тією пряжею, що їй принесли, жабі буйний вітер приніс, а у царівни не має. Королівна каже: Що ти, жаба, кончила ковер? — Кончила. — Понесла же своєму батюшці? — Жаба каже: Мені ще лізти! Я служабку пошлю, вона і понесе. — Тая несе сама, а у жаби служабка. Король говорить: Почому, каже, царівна нічого не принесла? — Королівна каже: — Вона, каже, пряжу робить, бо ту порізала. Ся кланяєть ця, говорить: Приміте, батюшка, ковер. — Він приняв його на руки, розвернув, посмотрів і говорить: — Понесіте отой ковер на конюшню, нускай лошаді буде попонка; він не годить ця. — Служабка жабяча дає королю ковер. Він приймає у руки. Розвернув, посмотрів і говорить: — Сей ковер заховайте; як будуть у мене самі первії гості, так тим ковром стіл застелять. — Через сутки, приносить царівна ковер, уже зділала. Посмотрів він і каже: Возьміте його на конюшню, буде лошаді попонка. — Дає по пуду борошна і дає служабці, щоб спекли хліб. Служабка розносить хліб всім троїм. Царівна післала свою служабку: Посмотри, як буде жаба робить у борошно. — Жаба загадала своїй служабці: Возьми муки і насип в діжечку і розколоти водою. —

Прийшла до царівни. Вона каже: Що жаба робила? — Висипала, каже, в діжечку і розколотила водою. — Висип же, каже, ти і розколоти. — Жаба до окошка, отчинила окошко і каже: Буйнії вітри, принесіте мені пів десятка булочок, що мій батюшка у будні кушаєть. — Буйні вітри притаскали їй пів десятка булок отаких, що не видів король, як став він жить. Царівна кинулась до діжечки, де муку водою учера розколотила, а воно не годить ця. Давай з своєї муки пекти булки. Понапікали, ідуть і заходять до жаби, разом нести булки королю. Жаба отрядила служабку з їми, щоб забрала булки і понесла королю. Царівна подає свої булки, а король каже: Понесіте їх на кухню, може хто стане їх кушать, а то собаки з'їдять. — Дає служабка жабяча булки королю. Посмотрів, каже: Заховайте тії булки, тії на первий стіл; я як родив ся, каже, таких булок не їдав. — Суток через три його менини; він просить на менини других царів. З'їзджають ся у двір царі, гості. Поїхав і той син, що царівну держить, і той, що королївну. Менший, що жабу держить, каже: Як же я з тобою на іменини поїду? Будуть там гості, а я тебе жабу як же понесу? — Не бій ся, говорить, мій мужу. Я, говорить, пішлю вітрів, щоб пригнали мені карету і з лошадьми і служабками і з кучерями. Одчинила окошко і каже: Іди, вітер буйний, прижени мені от моєго отця карету буденну з лошадями і служабками. — Через час-міста стоїть перед крильцом карета з лошадями, з служабками, зо всім. Перекинулась жаба і стала баринею такою, що ні здумать, ні згадать, разві у казці казать, убраною, хорошою. Посідали обоє у коляску: Погоняйте до короля у дворець, прямо до крильця! кучерям загадує. — Як поїхали поближе, комнати трусять ся у короля у дворці; вибігає король, усі гості, смотрять, біжить коляска такая, що не видав вже ніхто із рода такої коляски ловкої; кучері поубирані такі і служабки, що нельзя на них і взглянуть. Що воно таке біжить, не узнав ніхто, і з роду не видав. Король вискочив, очиняє окно, виходить, син і каже: Не пугайтесь, батюшко, то, каже, моя жаба повзеть. — Посідали, давай пить, гулять. І кушають, не кушають, а усе на жабу глядять, що се поділалось. Спрашивають, що се за барння? То, кажуть, нашого королевича жаба. Водку пєть, що вона пєть, що не пєть, в рукав виливає собі. Говядину, кісточки у рукав другий. Сидить царівна, смотрить на невістку і що не допєть, у рукав посилає, а у другий кісточки. Погуляли, попили, вийшли на площадь у прохолоду, у прохідку і так гулять. Загадав король музиці іграть. Пішли, пляшуть другії баришні, та і барині. Дійшло до жаби, жабі надо плясать. Пішла жаба плясать. Як махне рукавом правим, що водку зливала, стало озеро больше. Лівою як махне, стала разная птиця на озері плавать. Подхвачивають за руку царівну, пляшеть опять. Як махне вона рукою тією,

що водку зливала, очи заливала усім баришням; утирають ця, стоять і говорять: Що таке вона ділає? — Як махне рукавом тим, що кісточки — тому пробила щоку, тому лоб, а тому око вибила кісточками. Тут жабячий чоловік, королько, побіг до дому і думає, як би зробити, щоб вона осталась такою баринею? Положив жабячий тулуп на огонь, та і спалив. Возвернув ся до батюшки во дворець. Смотрить — нема його жени; питає других: Де моя жаба? — Не видали її, нема її, нема жаби, нема нї коляски, нї кучерей, усе убрало ся. Прийшов домой, пожив суток троє, возвращаєть ся до батька: Що менї робить, батюшка, мене жаба бросила? — Щож, каже, ти зробив? — Я, каже, тулуп спалив. — Булоб не палить. Ступай шукать, може де і найдеш. — Як взяв шукать, де не ходив, де не ходив, влїз у лїс большой. Найшов хатку на курячій ножцї. Гукає на хатку: Хатко, хатко, обернись до мене передом! — Хатка обернулась до його передом. Отчиняє хату. У хатї бабка. Здраствуйте, бабко. — Здраствуй, синок. Чи по волї, чи неволї ходиш? — Добрий молодець, бабко, нїкогда не ходить по неволї, а усе по волї. — За чим же ходиш? — Жени своєї шукаю, бабко; була у мене жаба, да убралась, так я шукаю. — Що ж же ти їй зробив? — Тулуп її на огнї спалив, щоб була такою всегда баришнею як була. — А вона, каже, у мене отдихає. Вона прилетить, каже, покушать, ляже отдихать, так я тебе до неї припущу; держи тілько кріпко, щоб вона не вирвала ся. — Бабка його спрятала. — Прилїтає вона, покушала, легла отдихать на кровать. Чує бабка, що вона заснула, виводить його до неї. Розкутав він її, до себе прихватив, держить. Прикидаєть ся вона разними гадами. Спугав ся він, пустив. Вирвалась вона і убрала ся. Пішов він опять. Прийшов у другий лїс, за триста верст от сего міста. Найшов у лїсу хатку на курячій ножцї. Хатко, хатко, вернись до мене передом. — Хатка обернулась до него передом. Уходить у хату там бабка. — Здраствуйте, бабко! — Здраствуй, синок! Чи по волї, чи по неволї ходиш? — Нїкогда добрий молодець по неволї не ходить, а все по волї. — Чого шукаєш, чи счастя, чи долї? — Шукаю я, бабко, своєї жени, жаби. — Через що вона тебе бросила? — Я їй, каже, тулуп спалив на огни. — Вона, каже, у мене отдихає, квартирує; за пів часа буде у мене дома. — Взяла його, спрятала у компату. Прилїтає вона за пів часа міста. Покушала, легла спать. Приводить бабка і каже: Не бій ся, чим не буде перекидать ся, не бій ся, не пускай своїх рук. — Ухватив він її у свої руки. Як стала вона перекидати ся звірем разним: вовком — держить, медведем — держить, левом перекинулась, давай кусать за руки — випустив, злякав ся. Тепер дала бабка покушать і пішов він опять собі. — Іди, каже, за триста верстов у лїс, там вона буде у моєї тре-

тьої сестри. — Пішов він за триста верстов і входить опять у ліс. Найшов хатку на курячій ножці. — Хатко, обернись до мене передом! — Обернулась хатка. Входить у хату. Здраствуйте, бабко! — Здраствуй, синок. Чи по волї, чи по неволї ходиш? — Ні, добрий молодець нікогда по неволї не ходить, усе по волї. — Чого ти шукаєш? — Жени, жаби. — Через що вона тебе бросила? — Через то, що я її тулуп спалив. — Вона, каже, через час міста буде сюда до мене. Вот я спрячу тебе, вона прилетить, прокушає, ляже на ліжку отдихать, тогда я приведу тебе до неї. — Прилетїла, покушала, ложить ся спать на кровать. Виводить бабка його до неї. Смотриж, каже, не бійсь; Як сей раз вирвеоть ся, до віку тобі не видать. Буде кусать тебе за морду, за руки — ти держи одно. — Повела до ліжка. Він її обхватив, взяв у руки і приспав. Стала вона перекидать ця усїм, він її держить. Щоки поввривала, руки, кров біжить, а він держить. Перекинулась вона у кінці баришнею такою, що нї думать, нї згадать, разві у казцї казать. — Нема, каже, у вас бабко, лїкарств, щоб згоїть мого мужа? — Бабка найшла лїкарства, вона обмазала усе. Яке було лице, руки, таке і стало; того не знать, що було покусано. Тогди розпращаєть ця з бабкою, бере свою жену за руку, іде домой. — Питає: Далеко, каже, домой? — Девять сот, каже, верст. — Так, як же так і підем. У мене, каже, денег нема напимать лошадей. — Я, каже, не привикла ходить піхо́м, треба лошадьми їхать. Гука на вітер: Буйний вітер, піди до мовго отца і возьми коляску буденную, щоб нас підвезти до дому. — Тут сейчас коляска; та самая, шестерко лошадей і кучері і служабки; за три часи дома стали. І він три годи її шукав. Почув батько, що син приїхав з женою. Брати ідуть і батько до його у дім. Найшов, син, жену? — Слава Богу, батюшка, найшов. — Що, говорить, тепер невістко, не будеш в жабячий тулуп ховать ся? — Нї, не буду, яка єсть, така і буду. — На том основанії остали ся, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелї: Афанасьевъ, Народ. рус. сказки. 1897. Т. II. Ст. 154—162. Ч. 150. — Grimm, Kinder- und Hausmärchen. Т. I. Ст. 307—310. Ч 63 Т. III. Ст. 109—111. — Рудченко, Народ. южнорус. сказки. Т. II. Ст. 99—106. Ч. 28. — Gliński, Bajarz polski. Т. I. Ст. 58—75. Ч. 3. —

12. Царевичі лебеді.

Був собі цар і царував він з своєю женою. І було у їх 12 синів лебедів. І знов заваготнїла цариця. І приснив ся сон, що упала зоря

на його палати і осіяла усї його палати і увесь двір. Він і хвалить ця по утру женї, що снив ся сон, упала зоря з небес у палати і осіяла усї палати. Так, як дасть Бог, говорить, що ти доч родиш, так я синів своїх погублю, а дочері своїй царство вручу. — Який ти будеш отець, що ти своє чадо будеш губить? Хоч дочері ти своє царство і одпишеш, а своїх синів не губи! — Нї, каже, не ти старша, а я; так мого слова не перемінять! Як я сказав, так так і буть.

Столярів позвав, дошки їм оддав і загадав робить 12 гробиків для синів для своїх. Поробили і поставляли рядом у якійсь темницї і там їх запер, що як родить цариця доч, так щоб і синів там заперти у гробках.

Пішла цариця у прохідку з сином, з самим меньшим, у сад. І вона смутна. Він і спрашує: Чого ви, мамко, смутнї? — Я, каже, синок, от того смутна, що хоч я і скажу, так ти моєму горю не поможеш. — Поможу, не поможу, а скажіть, мамко! — Вот говорить, синок, що отець ваш безумний видумав, що хоче вас погубить. Як я рожу доч, так він вас погубить. — Отой синок Іванька, самий меньший, зараз припав ся братам, що отак і отак, наш отець хоче нас погубить, як мать родить доч, а нашу сестричку. Так ми уберемось з свойого царства. Спросились вони у мамки у який край тікать? — Вона й каже: Ідїть з города і у лїву руку повертайте, там буде лїс видать. Ви у лїс повертайте, ідїть у лїс, і там собі живіть. Тепер зима, так у полї ви помрете, а у лїсї, може, будете жить; я буду у Бога просить, щоб Бог вас обогрівав і огника вам посилав. І там у лїсу ви пожикете місяць міста і там є дуб-кушка і злїзете на його і обернетесь на своє царство. Єжели я рожу сина, то знамено викинеть ця біле, то ступайте тодї домой, а єжели я рожу доч, то знамено буде красно, тодї убірайтесь ще далї у лїс, а те місто кидайте.

Вони ночю і убрали ся. Мамка дала їм харчів; вони і пішли у той лїс. Йшли довго-не довго, дійшли до середини лїса, розгребли листя аж до землї, зробили собі точо́к і стали собі жить. І у їх єсть підстолетики і вони ходють собі по лїсу, стріляють, а ночю улазять собі у лист, да там собі і сплять. І пробули вони там 30 днїв. Тепер і кажуть: Мамка нам говорила, що як трийцять днїв вийде, так щоб злїзти на дуба, на кушку, на самий верх і посмотріть. — Ось і злїз і глянув на своє царство, коли знамено красне так і горить, нельзя і соглянуть. Злїз і каже: Тепер, брати, давайте тікать далї. Мамка говорила, що нас будуть шукать! — Пішли вони далї, ще йшли тим лїсом днїв десять. Прийшли, аж хатка стоїть. Вони у ту хатку, а там нїкого нема, сама хатка, порожня. Вони війшли і стали там жить. — Ну, слава Богу! Бог дав нам хатку; то наша мамка упросила у Бога. Ну,

і давай вони у тій хатці жить, а самий менший Іванька, той пече, варить їм кушаня. Корінячко копають, корінячко їдять, мясце Іванька жарить, а ті ходють, та стріляють, та носють. І прожили вони у тій хатці 10 літ.

Доч у того царя росте; і виділа вона, що мамка ночю стоїть на колїнках, Богу молить ця, і виділа вона і раз, і два, і три, і пита вона мамки: Чого ви що ночи Богу молитесь, на колїна становитесь? Я вас виділа разів з пять. — Вона каже: Я так звикла, я так що ночи. — Нї, каже, признайтесь. Може ви про віщо умоляете Бога? — Що, каже, доч моя! Було у мене 12 синів-лебедів і отець твій безумний сказав: „Що як родиш ти доч, то я синів своїх погублю, а царство дочері вручу. Так вони вийшли. — Гаразд, що ви, матко, сказали; так я піду своїх братів ськать, я їх найду. — Нї, доч моя, твої брати пішли, може їх нема і на сьвітї, то і тебе не буде на сьвітї. — На який вони путь у первий раз? — Вони пішли у лїс, у первий раз, так може їх звіри лютиї поїли, а може померзли, чи з голоду померли! — Я піду їх ськать. Не кажіть таткови, а я уберусь сейчас ночю! — Як же ти, дочко, своїх братів пізнаєш, ти ж їх не знаєш! А ось я тобі дам 12 рубашечок і як найдеш, що признають ця до рубашечок, що оце моя, а оце моя, то ото твої і братїки; цїлуй їх і милуй.

Дочка вислухала, узяла рубашки, склала у корзиночку і убралась по тій дорозї, про якую мамка сказала. І вішла вона у лїс і пішла лїсом скрізь, і шла суток троє, чи четверо і найшла точок коло дуба, коло кушки. Там вона оддихнула да і каже: Тут щось було, та убралось! І пішла лїсом упять у ход далї. Ішла суток троє чи четверо упять лїсом; доходить, стоїть хатка; вона до тієї хатки. Приближаєть ця, аж менший лебедь Іванька повидів, що іде дївушка-красавиця. Він думає: відкіля вона узяла ся? Ось ми живемо літ з десять і не бачили й одної душі, а то іде дївушка-красавиця, що незьзя на її і соглянуть. — Вона прийшла, поздраствувалась: Здраствуй! каже. — Здраствуй. Де ти взялась у сьому лїсу, дївушка-красавиця? — Я ськаю своїх братів. — А хтож ти така? — Я, каже, царівна. — А як же твоє імя? — Моє імя „Золота Гвізда". — Ну, підем у нашу комнату. Тут ви оддихайте. — Увів її у комнату, у свою. Вона держить платочок у руках із тими рубашечками; війшла і положила на столик, розвязала, там рубашечки поскачувані. Він смотрить і бачить на комірах номери золоті, чи мідні і каже: Се моя! — Вона каже: Як твоя рубашечка, то ти і єсть мій браток! — Тодї схватились, поцїлувались, заплакали собі. Деж ті братки? каже. — Пішли по лїсу на охоту. Ось скоро будуть. Де менї тебе схоронить, щоб вони зразу тебе не увидїли. Заховай ся отсюди, за куток! — Вона там і сїла.

Уходять вони. Ну щож, брат, готово кушане? — Готове, говорить. Щож ви, брати, виділи по лїсу, що ходили? — Видали новії звірі такі, що ще й не видали таких. — Ви по лїсу ходили, да не виділи, а я у комнатї сидів чище од вас. — Що ж ти видав? Покажи! — Покажу. Тоді вона одсуває кушак і здраствуєть ця до усякого. Поздраствувала і знов розвязала рубашечки. — Ну, коли ви брати мої, то узнавайте свої рубашечки. — Ухватили вони усї, затрусились, зрадїли; оце моя, а оце моя, кажуть. — Ну, ваші рубашечки, так ви мої братики. — Стали вони тепер ходить на охоту, а вона із самим младшим, із Іванькою, готовить кушать братам. Пожила вона із братами місяць, чи два: Поскидайте рубашечки, я піду їх помию, бо ви вже їх немного позапачкували. — Вони поскидали, вона забрала і пішла до моря мить. Причалились до моря і давай їх мить; і як держала у містї усї 12, так і упустила; вони і поплили аж на дно. Тодї вона схопилась за голову, тоскує і плаче, що братам таке наробила, такії дорогії рубашечки, да й упустила. Тоскувала, тоскувала, да нїчого робить, треба іти до братів хвалить ця, що рубашечки потеряла; і іде вона назад. Іде на зустріч бабка: — Здраствуй, говорить, царівна Золота Гвізда! — Здраствуй! говорить, бабка! — Що ви такії хмурнії, такії ідете? — Як же менї не буть хмурною, як я упустила рубашечки, такії дорогії, моїх братів, так оце іду їм хвалить ця, що потеряла. Так я журюсь і скорбую. — Не журись, царівна Золота Гвізда, говорить, се ще не журба, а у тебе тілько іде ще до журби. — Як журба, хуже і не буде, як я рубашечки упустила у море. — Нї, се не журба, а ото журба, що твої брати возвратили ся лебедями і полетїли у чужії царства. — Чи я, бабко, увижу їх на своєму віку, чи не увижу? — Як що ізділаєш, так увидиш, а як нї, так не увидиш. — Так ви мене научіть, щоб менї моїх братиків увидїть. — Ну ти менї віри не пиймеш; а ти іди у комнату у ту, де ви були з братами і побачиш, що їх нема; тоді підеш у праву руку от комнат, там тропочки єсть; на верству міста знайдеш льох і у тім льоху тобі буде пища: сухарцї, корїня і водичка; і поверх того льоху кропива большая; і рви ти ту кропиву і обдирай на її личко і плети тодї братикам своїм рубашечки, от первого до послїднього. І хто до тебе явить ця, так щоб ти не обзивалась, покудова рубашок не кончиш, тодї тільки і можна тобі обзивать ця. А як рубашечки виготовиш, так вони возвратять ця до тебе і сядуть і ти надївай на їх рубашечки і вони стануть людьми, як і були. А так як ти нїжного поколїня, то та кропива жалкая, вона буде тебе аж до серця пекти. А ти як що хочеш видїть братів, то ти плети, а не доплетеш, чи до кого обізвеш ся, то твоя робота пропала і ти братиків і не увидиш.

Вона прийшла, їх нема у комнаті; тоді вона вийшла, пішла у праву руку, де тропочка і найшла той льох і на тому льоху кропива больщая, так як очерет і у тому льоху їй пища: сухарики, коріня і водичка, і не запертий льох так і стоїть. Пройшла вона, покушала сухарчиків, корінів, водички напилась і оддихать не оддихала, а зараз ухопилась за роботу: рве, обдирає лички і плете рубашку зараз первому братїку; і та кропива жалить до самого серця, а вона усе роботає: хай пече, а вона привикає. І виплела вона шість рубашечок і у трубочку поскачувала і почала сьому плести.

Поїхав царенко на охоту з своїми охотниками і знайшли вони її у лїсу, на льоху, там; там вона сидить і там собі і своє дїло робить. Хто побачив, представили царенкови, що ось такую дївушку прекрасную найшли у лїсу. Затрубів у рог і зібрались усї до міста; і приходять до неї. Царенко і каже: Здраствуй прекрасная дївушка! — Вона головою тільки махнула, склонилась і не обзиваєть ця ніяк. — Се дївушка прекрасна, каже царенко до охотників, так німая, должно бить, що не обзиваєть ця. Ну, я її возьму домой. — І давай її брать домой. Як став її брать домой, так вона кланяла ся, головою і руками одмахувалась, так усеж таки він її узяв. Беріть її, робята, тащіть на повозку. — Посадили і повезли. Вона узяла з собою оті рубашечки, що виплела і ще узяла окомелок чи жмутик кропиви. Привіз він її у своє царство і представляє її батюшці і мамушці, що: ось я найшов такую дївушку, що нема над неї у всїм царстві красавиці. Тільки того хвальша, що вона не обзиваєть ця, так вона должно німа. Благословіть, батюшко, на їй женить ця. — Так вонаж німа? — Так що, що німа? Їй же робить нічого, а я з єю хочу жить, хоч і німа. — Позволив батько, вони обвінчались, сватьбу одгуляли. Десятого дня як сватьбу одгуляли, помер цар старий і присягли новому, наслїднику. У сього царя мати була собі відьма і волошебниця. Вони живуть, а та, що цар узяв за жену, робить своє дїло і не обзиваєть ця ні до кого. І повипікала отая кропива тїло до самих ліктів, тільки косточки остались. Виплела вона ще три рубашечки і стало уже девять. І не стало тепер того жмутика, що вона набрала. І як почю обіснули, вона убралась собі і пішла у той лїс, аж до того льоху кропиви собі рвать і нарвала снїп і звязала, тут не драла, а на плечі узяла і гайда собі до дому, щоби прийти, щоб ніхто і не видав. Як ішла вона назад, увиділа її свекруха ув окошко і виділа, що вона несе снїп чогось. Поутру повставали і представила вона синови: Се у тебе якась волошебниця, а не жена: вот я виділа, як обіснули, що вона унесла снїп чогось у комнати. Ти її прожени, да оженись, другу возьми, а її погуби, чи прожени з свого царства. — Він не слухав, що матка говорить. Вона разів з десять

казала, він і послухав і предав її судови: Судіть, як знаєте, по закову. — Давай вони судить; і осудили розікласти посеред полат костер і іскинуть її туди і запалить і нехай вона там і ужогне собі. І поклали костер дров і узяли її, вивели туди і вийшло усе царське поколїнє і усї студенти і члени і усї повиходили. І спрошує тепер цар: Ти, може, можеш говорить? Я тобою рад і усе моє царство радуєть ця, так ти тільки сознай ся, єжели можеш говорить! — А вона тільки головою маха, да руками одмахуєть ця.

Узяли, запалили той костер, вивели її до костера, а вона забрала ті рубашечки, що плела. Вона виплела усї 12, тільки самому меншому одного рукава не виплела. Запалили костер, летять лебіді і сїли кругом костера усі. Тепер вона заходить і надїває рубашечку первому і другому і усїм дванайцяти і обратились вони людьми і стало 12 богатирів лебедів; а 12-му і не доплела рукава, так у його і стала 1 рука, а 1 крило. Вона поручкалась, поцїлувалась і давай говорить до братів. Цар почув, що вона говорить, він возрадував ся дуже, що у неї глас почув. Вона обернулась до його і каже: Ти мене губив, а я як би заговорила, то братів своїх по свій вік не видала б. — Що-ж ти єсть, говорить, якого поколїня? — Я царівна, Золота Гвізда! — Цар возрадував ся, що царського роду і імена хорошії. Вернулась вона у свій дім і тепер заказав він на троє суток пить, гулять, радувать ця за царицю, за Золоту Гвізду. Малось погубить, а дав Бог, що вона стала говорить. А його мать сїйчас убралась з свого царства. Вони у своє царство не схотїли іти і як батько отих лебедів умер, так вони сказали: Що як наш отець хотїв нас погубить, так ми не хочем у своє царство. І остались на том основанії і живуть, хлїб жують, постолом добро возять.

Паралєлї: Grimm, Kinder- und Hausmärchen. T. I. Ст. 220—226. Ч. 49. Т. III. Ст. 78—82. — Деякі спільні мотиви має ся казка з иньшою у Ґріма. Пор. Т. I. Ст. 128—130. Ч. 25. Паралєлї до останньої диви: Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 112—117. Ч. 21 —

13. Про двох братів Єґорів і про залїзну бабу.

Були собі два брати Єґорі. Вони були стрільцї, хороші охотники. І спродали вони усе своє імене на деньги, покупили лошадї хороші собі і поїхали собі у поле стрілять. Як узяли вони їхать, сострічають вовчицю з вовченятами. А забігай, каже, брате, я на сей бік, а ти на той бік, чи не вбєм? — Той став забігать, а вовчиця й каже: — Брати

Ґорі, не бийте мене, а возьміте у мене по дитині собі у заслуги. — Ну, давай, кажуть. Узяли собі по вовку. Вовчиця побігла собі, а вовченята за Ґорами біжать. Їхали довго-не-довго, зострічають ведмедку, ведменята. Вони забігають, стріляють: Чи не убєм сієї? — кажуть. Вона обзиваєть ця: Ой брати Ґорі, не вбивайте мене, а возьміть собі у мене по дитині, щоб вам услугувать. — Взяли вони по ведмедю, той собі, а той собі, а ведмедка потягла собі з осталими далї. Ґорі ідуть, а вовченят пара і ведменят пара за їми біжить. Їхали упять довго-не-довго, зострічають лева. Забігають сего стрілять. — Ей брати Ґорі, не стріляйте мене. Возьміть собі по дитині, щоб вам услугували. — Собрались по три штуки і ідуть собі дорогою. Із'їхали на стовпову дорогу і ідуть стовповою дорогою. Доїхали, стоїть дуб больший, високий і піднись на тому дубові, що: вам тут, брати Ґорі, різнить ся. Вони оба грамотні, посмотріли, покушали, тодї розпрощались. Узяли вони шовковий красний платок і послали ведмедя, щоб він повісив його у-горі на дубі. Той поліз, повісив. Тодї вони сказали один другому: Як прийдем до сего дуба і побачим, що платок такий, як тепер, то я ще живий а як стане як сажа чорний — то помер. — Розпращались, узяли по три штуки: по вовку, по ведмедю і по леву і поїхали собі дорогою. Старший як ішов дорогою стовбовою, як пішов собі і війшов у город. Тажиньки зустрів кого чи купців, чи міщан, поздоровкавсь. — Відкіля ти, якого ти царства? — спитали вони у його. — От такого, каже. — Що се у тебе за охота, що за тобою бігає звір, як собаки? — То, каже, моя охота. — У нашому царстві, кажуть городяне, є змій, їсть людей. Так можеб ти його побідив? — Точно, говорить, я могу його побідить. — Ну так ти ступай сією дорогою до самого царя. Може ти побідиш змія? — Він і поїхав тією дорогою. Швидче коня підганяє. Добігає до города, чує, аж дзвони ревуть, Боже сохрани як. Уїхав він у город, на обидва боки смотрить. Нема людей, самі хати порожні. Проїхав шість верств і не видав і одної душі. Смотрить, коли дїд ходить коло хати. Забігає він прямо у двор до дїда, до того: Здраствуйте, дїду! — Здраствуйте, господин! — На що то, дїду, дзвонить ця у вас так сильно? Скілько я не проїхав, а усе дзвонить ця. — Се, каже, господин, змій уселив ся у нас у царстві, так їсть він людей. Так ось пожертвували йому царівну на пожирене. Може Бог нас чи не помилує після царівни. — Ось, каже, колиб він у лапи мої попавсь, то я би показав йому, як царівну їсти! — А ви разві можете, господин, змія побідить? — А як-же! Я могу. — Просим покорно, господин, до мене у дом. — Зазвав він його у дом. Війшов він у дом, поздраствував ся. У дїда єсть і баба. Іди, бабо, сьому господину чого-небудь перекусити. — Посадили його за стіл, натили вівца

румочку-дві. — Ну, каже, проси, бабо, господина, щоб вони закусували, а я вийду на город, подивлюсь, щоби лошадь не одорвалась або-що. — Вийшов дід, да на свою лошадь, да до царя. Прибігае, прямо у дворець, до комнат. Посмотрів цар, що він біжить, виходить, на зустріч, на крильцо. Здраствуй, каже. — Здраствуйте, ваше царськое сіятельство. — За чим, діду, ви до мене? — У мене є господин. Господь приніс його з якого то царства і говорить, що „я змія погублю". — Цар гукнув: Запрягать лошадї у коляску. — Лошадї зараз готові, позапрягали, под'їхали до крильця, хватають царя і діда і поїхали до діда. Вводить той дід царя у свій дім. — Здраствуй, господин! — Здраствуйте, ваше царське сіятельство! — Якого ти єсть, говорить, царства? — Отакого то, оттакого, він сказав. — Можеш ти, побивать, господин, змія? — Могу, говорить, царське ваше сіятельство! — Підхвачує він його у коляску. Привязав він лошадь свою. Куди він, туди і охота за їм побігла. Прибігли у дворець. Бере його цар за руку, веде його у комнати. Війшов він, поздраствував ся. Позвав він тодї свою доч: Іди сюди, доч. Як тебе, говорить, господин, звуть? — Я, говорить, єсть Єгор. — Так оцей, каже цар, змія погубить, щоб він тебе не їв. Согласна ти за його за муж іти? — Каже: Согласна. Хиба лучше, щоб змій мене з'їв? — Дзвони усе ревуть і вона уже на смерть убрана, у білому і сама таки як коліикор біла. — Так ось, як ти змія погубиш, то оця твоя жена буде і половину царства тобі отписую, поки живий, а як помру, то твоє усе. — Там, ваше царське сіятельство, пустячка хорошенького убийте, та моїй охотї дайте покушать троха. — Сей час загадав, сей час убили, оттягли, ті їдять. — Ну, тепер сьвященника, сказав, призвіть менї. — Призвали сьвященника, виcновідав, запричастив його, Богу помоливсь, узяв своє ружжó, шаблю, охоту свою: Ну, ведїть мене до його нори. Ну, ви ідїть, ваше царське сіятельство, і всьо ваше поколїнє, дивить ця, як я його погублю; а ти, царівна, іди зо мною у місті, щоби ти видїла, як я його погублю. Тоб твоя смерть була, а то його смерть. — Підводять його до тої нори, де він. Підходить він до нори, а нора больша; і становить себе і приказує: Як голову сюди появить, щоб ти його за голову брав і вишуплював, а ті щоб брались із заду. — Той час підходить, що йому царівну на пожирене. Він і гука, що: давайте менї царівну на пожирене! Тут Єгор уже над норою стоїть і оддалеки причот царський увесь стоїть. — Вилазь, говорить, ось царівну тобі на пожирене привели! І шагів на пять царівну на зустріч нори поставили. Ну, він вилазить з нори сей час. Повів голову немного, углядів царівну, швитше став вилазить. Як голову в нори повів хорошо, попав його лев за голову своїми лапами добре; тут ведмідь поскакує, вовк надскакує і беруть його. Той

тягне назад у нору, кричить, а сї цуплять сюди. Видернули його сюди на город. Як видернули, схватили, так там і порвали його на клаптї. Уляв він, склав його у купочку, покропив спіртом хорошим і підпалив; і згорів він і попіл розвіяв. Тоді посїдали у коляски і поїхали у царський дом. Тодї царівна убралась у одежу свою, у саму перву. Убірають і Єгора у царську, у хорошу одежу. Поїжають вони до церкви вінчать ця. Обвінчались, приїхали домой, давай свальбу гулять. Одгуляли свальбу і живуть собі місяць, другий і розговорюють собі з Єгором річи разні. Усї раді і не знають, де його і посадить. Він годує тож свою охоту хорошо. — Ну, говорить, зятько, є у мене десятин 70 лїса, хорошого, такого, що й неба не видно, а у тім лїсї живе баба залїзна і не допуска до того лїса; скілько не допускаю, так усїх людей побідить; і салдат посилав нїсколько полків, так усе побиває; так я його і отцурав ся. — Ну, говорить, батюшка, спрос не біда; поїду, попробую, каже. Хоч бабу убю, хоч баба мене. Підїть, говорить, сьвященника до мене призвіть, повисповідаюсь, запричащусь — Призвали, висповідавсь, запричащавсь, попращавсь тодї з усїма: Ну, одводьте мене. Чи той лїс далеко? — Нї — кажуть, верстов півтораста. — Запріг шестерку коней хороших у колясу, сїв Єгор. Ну, каже, давайте таких, щоб знали, як мене до того лїса довезти. — Пішли чоловіка з два, сїли, поїхали. Верстов на десять не доїхали до того лїса Оце, каже, той лїс і ступайте туди. а ми боїмось ближе приїздить. Чи нам вас дожидать, чи їхать домой? — Нї, мене не дожидайте; ступайте назад. — Поїхали вони назад, а він пішов із своєю охотою до того лїса. Увійшов у лїс, сїв отдихнуть. — Ну, смотріть, каже, рабята, як набіжить залїзна баба, то щоб ви брались, щоб ви її побідили. — Отдихнув, пішов собі у лїс дорожкою. Як узяв собі іти, верстов пять-шість ішов. Слухає: лист сиплеть ця, земля трусить ця. То, говорить, баба залїзна біжить. — Ну, смотріть, рабята, беріть її добре. Старайтесь! — Добігає баба до їх: Здраствуй! — Здраствуй, бабка! — Почему ти, Єгор, із своєю охотою паршивою у мій лїс убравсь? — Нї, каже, бабка, се не твій лїс, се лїс царський. — Де ти узяв ся, Єгор, що кажеш: царський? Я 70 літ живу, то мій лїс, а ти говориш, царський. На, говорить, закури менї трубку! — Взяла і бросила до їх люльку. Взяли вони, огню викресали, закурили їй трубку. — Ну, подавай лев, да смотри, щоб вона тебе не ударила. — Розкурив і подає лев їй трубку; вона достає, та не за трубку, а як свисне долонею лева, так лев і полетїв собі шагів десять. Упав і не струснувсь і нема в йому духу. А ті як стояли, то так і стоять собі не живі, і Єгор і ведмідь і вовк. Тодї бабка поїхала на своє місто. Оцей Єгор убіравсь у лїс баби побіждать, а другий Єгор убіравсь до дуба, чи брат живий? Прибігає до дуба, гляне, а як сажа платок.

Умивсь собі слезами хорошо, утерсь, давай тією дорогою їхать, що брат їхав, лошадю на весь опор. Приїжає у дворець, прямо до того царя. Охота одинакова і вони одинакові і одежа і усе чисто одинаково, так, що вони його не узнали; думає цар, що зятько, а царівна думає, що муж. Вибігла царівна, вибіг цар на зустріч. — А що, говорить, синок Єгор, бабку побідив, чи ні? — Ні, каже, коло тієї бабки не так надо старать ця! одказує він; і догадавсь, що його брата побідила баба. — Війшли, давай пить, гулять. Пожили тижняку і ложить ця Єгор спать з тією царівною на їдній кроваті. Так вона каже, як би з мужем гріх сотворить, а він каже: — Нельзя мині гріха творить, а як бабку погублю, то тоді. — Прожив тиждень, посилає за сьвященником, каже: Піду бабку колотить. — Свою охоту годував хорошо, поправляв. Висповідавсь, запричащавсь, сказав: — Давайте мені таких людей, щоби знали, де той ліс. — Запрягли у колясу коней упять шестеро; сіли ті молодці, що і тоді одвозили, оці упять повезли. Підвезли до того міста, верстов з 5 не довезли до ліса. Ну, оце той ліс, що як дим стоїть, а ми ближе боїмось доїздить. Ну, чи вас дожидать, чи не дожидать? — Ні, не дожидайте, поганяйте домой. — Вони поїхали, а він підходить до того ліса. Сів, отдихнув. Каже тепер: Смотріть, рабята, тут мій брат Єгор помер і його охота; тут і ви поляжете, коли не будете стеречись. — Раді старать ся, хозяїн Єгор, усіма силами. — Тоді він перехрестивсь і пішов собі лісом. Верстов пять лісом іде. Став лист сипать ся, земля движеть ся. Єгор говорить: Охота моя, біжить баба не далеко. Смотріть, щоб стереглись. Тут смерть ваша, да й моя! — Підходить і натикаєть ця на брата свого Єгора і на охоту. Перехрестивсь, поцілував брата, заплакав: Смотріть же, робята, оце мій брат помер і оце його і охота. Старайтесь, щоби нам Бог поміг бабу звоювать. — Тут добігає баба здалека. Здраствуєть ця: Здраствуй, каже, Єгор! Здраствуй, бабка! — За чим ти з своєю паршивою охотою убравсь в мій ліс? — Ні, се не твій ліс, бабка, се ліс царський. — Вот я одному Єгорові показала, який то ліс царський, покажу і тобі! Кинула трубку. — Нате, мені трубку запаліть! Трубка 25 пудів. Узяли, викресали, запалив лев трубку. Подає, а Єгор приконує: Смотри, каже, бережись, щоб не достала, а як достане, то тут ми і не встанем; буде як мій брат і його охота. — Той подає, та достає баба. Як замахне баба кулаком, а той голову на бік, а вона немножко із лошаді похилала голову як замахнулась, а лев її тоді за голову і вірвав її сей-час із лошаді. Як ухватили тоді у троїх, як узяли бабу мнять: Смотріть, робята, давіть, а не рвіть! — Мняли, мняли, уже з баби моцю вибили. — Е, Єгор, синок, каже баба, що ти з мене хочеш, то тобі і буде, пусти мене тілько, не муч. — Каже: Могу пустить, не буду мучить, тілько ти мені ізділай

то, що-я тобі скажу. Дай, мені, бабко, цілющої води і живущої води — Сказала: Могу дать, тільки пусти мене, не муч. — Ну, полно мучить. — Полягала його охота, а баба посеред їх лежить. Крикнула своїм богатирським голосом на весь ліс: підлітає усяка птиця, гайворони, кряки, поуз бабку летять. Питає, бабка, де вода сцілюща і живуща? — Не знаєм, не знаєм, одвічають. — Перелетіли, крикнула другий раз. Другі надлітають. Питає бабка, чи не знають такої води сцілющої і живущої? — Не знаєм, не знаєм, одвічають. — Перелетіли. Летить підстрелений кряк. — Чиж знаєш ти, кряче, сцілющої і живущої води? — Знаю, бабко, я там літ 15 свої діти силожую. — Садись коло мене, каже. — Сів кряк коло баби. Нема у тебе, синок Єгор, каламарчиків? — Ні, каже, бабко, єсть. — Чи порожні, чи не порожні? Повипивали там що було. Привязуйте тепер крякові під крило; один під се крило, а один під те. — Узяв, попідвязував Єгор: Ну, ступай, тепер кряче, каже бабка, да представ мені води. Представиш мені воду, то будеш у мене первим кряком. — Знявсь, полетів той. Прилітає до колодязя, у колодязі перегорожено. Звернув один колодязь, а там два колодязі: у одному живущая, а у другому сцілюща. Спустивсь він, набрав з одного каламарчик, тоді підлітає да у другий спускаєть ця, набірає з другого колодязя. Вибравсь, полетів тоді і швиже всіма силами. Приліта, спускаєть ця до баби. Порозвязував Єгор, узяв каламарчики: Ну — я тебе, говорить, кряче, зроблю самим первим кряком. Ступай собі на своє місто, а опісля до мене прилетиш. — Кряк убравсь, полетів. Бере Єгор каламарчики з живущою водою, підходить до брата, пускає у рот води немножко, раз і в другий і в третій, став немножко підіймать братови голову і ще побольше водички, оздоровів зовсім брат; ухватились за руки, поцілувались, сльози покотились у обох; пішли тоді з тим каламарем до лева, сціляє йому голову сцілющою водою; вона зростаєть ця, він замазує; поки тер, поки мазав, сцілив зовсім. Пускає в рот тоді живущої води, раз і в другий, в третій; схвачуєть ця лев, погладили по головці; слава Богу. Підходять до ведмедя; дають живущої води, оживили і ведмедя; до вовка підходять опять, дають вовкови живущої води, оживили і вовка. А ті сидять над бабою. Поприходили до баби усі тоді: А беріть тепер, каже, бабу да розірвіть її на клапті, на дрібні! — Розірвали її і поїли. Беруть люльку з 25 пудів домой, шапку 50 пудів золотую, коня бабиного беруть домой. Собрались і ідуть собі до дому. Шапку несуть на коромислі леви у двоїх, а люльку несе ведмідь, той піднесе, той піднесе; підходять вони тепер домой, у царський дворець. Увидів цар і його жена, так повилітали обоє і здраствують. — Здраствуй, синок Єгор — Здраствуй, папаша. — Тепер пішли у комнати, давай пить, гулять. Попили, погуляли і живу-

ють ся на лошадь на ту, на бабину, що нема такої у всїх царствах, преогромная такая і її цїни нїхто не може зложить, отсїй лошадї. І шапка така і трубка така. Шапка золота, а трубка 25 пудів. — Де ти узяв собі товариша? питає цар. Чи се твій брат, чи товариш? — Таки брат мій рідний. Як би не брат, то я би помер. Се брат мене визволив, от смерти одблагав. — Ну, живуть вони собі і спать ложать ся вони собі поруч; вона не зна, де її муж. Вона стане казать, де її муж, вони сьміють ся. Пішла вона до бабки, до ворожки. — Заворожіть менї, бабко, щоб я свого мужа узнала. Їх два брати і їх на лицї не можна розлїчить! — Бабка набрала пузирчик крові: Прийди, каже, домой і попали: признайтесь, котрий між муж. Вона так і зробила, а вони сьміють ся. Як не признаєть ся, котрий мій муж, так умру. Уяла, легла на лавцї, руки склала і роздавила на своїх грудях пузирок із кровю. — Він кинувсь до неї: Що ти, дура, дїлаєш? Смерть собі робиш? — Вона хватилась тодї йому за шию; тодї уяла печатку, приложила до лоба. Тодї і живуть на том основанії. Там і брат його оставсь.

Паралелї: До поодиноких мотивів сеї казки пор. Grimm, Kinder- und Hausmärchen. T. I. Ст. 278—299. Ч. 60. T. III. Ст. 100—105. — Аоанасьевъ, Нар. рус. сказки. 1897. T. I. Ст. 211—217. Ч. 92. — Етногр. Збірник. Т. VII. Ст. 45—48. Ч. 36.

14. Притупей-прапорщик.

Був собі цар, царствував уже скілька лїт, а дїтей у його нема. І давай цар і цариця просить у Бога, щоб Бог їм дав чадо. Потім цариця забеременїла і привела собі доч. Охрестили ту доч, попили погуляли. Ну, цар і каже: І якіїж ми грішні, що Бог не дав нам сина, а дав нам доч! — Тодї узяв і зізвав зо всього свого царства знахорів, колдунів і волошебників. І вийшов цар до їх і виніс їм по три стакани водки і дав закуски. — Ну, то я дав вам, ребята, водки для сьмілости. Говоріть менї тепер про мою доч. Яка буде у мене доч? Чи вона виросте, чи не виросте? Чи буде з щастям, чи нї? І добра буде, не добра? Говоріть менї у глаза, не бійтесь; вам нічого не буде. — Посмотріли оті знахорі і волошебники по волошебних книгах і говорять тодї: Ваше царське величество, ми боїмось про вашу доч говорить, щоб ви нам голов не познимали. — Я говорив вам, що не бійтесь. Говоріть, яка вона не буде, щоб я знав. — Вона виросте, ваша доч, вона буде красива і хороша і чотирнайцяти лїт вона піде у блуд, в нехороший

і будуть з її приїздить партрети вдіймать і з сього царства і з других царств і будете ви терпіть от неї горе і нужду. — Усе? — Усе! — Ну, ступайте. — Погодувала її три годи мамка і тоді одвів їй комнату і посадив дівку-чорнявку та давай її кормить і обуча письма і язикам. І наступило їй 13 літ і вона питає у дівки чорнявки: Як там на городі дієть ця? — Я, каже, вам не скажу, як там на городі дієть ця, бо я боюсь твого отця, а нашого царя. Мені приказ такий! А ось служебки як принесуть кушать, так приготов письмо і дай служебним. Може батюшка тебе і випустить. — Приготовила письмо: Пустіть мене до себе, посмотрю на вас, на матушку. Свій сад посмотрю, а тоді хоч запрете мене упять. — Узяли письмо, принесли царю, він прочитав і ожалив ся. Каже він цариця: Пустім нашу дочку, пусть побуде сутки, чи двоє, тоді упять її і зачиним. — І написав він їй письмо, щоб приходила. Принесла служебка те письмо і привела її к царю. Поздраствувалась, поцілувалась із батьком, із матірю. Позвольте, батюшка і ви матушка, посмотріть у вас у сад, які цьвіти цвитуть хороші і запахи од їх ідуть хорошиї? — Посмотри, каже, іди із служебками. — Повели її служебки у сад. Іде вона лінією первою і не налюбуєть ця на цьвіти: питає, які оце цьвіти? — Вони розказують, вона рве їх, любує. Сад до моря підходить. Обводили вони по саду скрізь і зійшли до моря. Дійшли до моря, а на мори стоїть золотий корабчик, що й очима не можно зоглянуть і з того корабчика на сухе дошка лежить і черепятка поуз дошку лежать і пройти двом нельзя, а тільки одному. Ну, стійтеж ви тут, а я піду на той корабчик, подивлюсь, а як зайду та платочком махну, тоді і ви по одній ідіть туди. — Вона як пішла, та у корабчик увійшла, корабчик одсунув ся геть на глибину, а дошки черепятка як були, так у воду і попадали. Зараз волшебник паруси підняв, корабчик і полетів; служабки тоді кинулись ік царю, біжать, кричать. Повибігали, питають. Отак і так, золотий корабчик був під садом, царівна на корабчик зійшла, він і полетів собі. Полно, каже цар, плакать та тоскувать, на то вона рождена. Поіськаймо її, може, хто й отіська, а коли ні, нехай і так буде. — Він поробив письма і розіслав їх по свойому царству по полках: Хто може мою доч отіськать, так я за того мою доч оддаю і своє царство уручаю йому. І нехай унтер-охвіцери те письмо читають і дать всякому салдату по три кришки водки і по храньцюському пирогу на закуску, може хто такий і обявить ця. — Пють ту водку усі полки і ніхто не обявляєть ця; остаєть ця один полк — некрути самі. Попили і у цему полку. Остаєть ця самий задний некрут, підходить той пить. І спрошує унтер-охвіцер: Чи не можеш ти царівну одіскать? — Випємо, каже, та тоді і повидимо. — Випив три кришини водки, храньцуського пирога закусив і каже: Ну, щож, госпо-

дин унтер-охвіцер, чи я послідний некрут, більше ніхто не буде підходить? — Ні, більше ніхто не буде. — Пожалуйте мені іще 3 кришки випить. — Разві тобі мало? Три кришки вилупив, тай ще й мало? — Точно, що мало. — Ну вилупи іще. Усьо равно, водка остаєть ця. — Випив ще 3 кришки, укусив пирога. — Ну пожалуйте мені ще три кришки. — То щож, ти вилупиш усю водку з сього барила. — Ну, як знаєте, а тоді я вам усю щирую правду скажу. — Ну пий, каже унтер-охвіцер, і вже і розсердив ся. — Випив, із'їв пиріг. — Ну, ще пити меш? — Ні, каже, довольно, тепер не хочу. -- Ну тепер що ти будеш говорить, як вилупив девять кришок? — Вот я, говорить, могу царівну одіськать. Пишіть до царя. — Так ти як вилупив 9 кришок, так ти думаєш із небес гвіздочки достать, а не царівну достать. — То що вилупив, то вилупив, а що говорю, так те я достану, я царівну одіськаю. — Ну той до того, той до того і пишуть, що оттакий то некрут, місяць як принятий, може одіскать царівну. Одписує цар у той полк, щоб зараз преставили того некрута; його сейчас і представили. — Здраствуйте, царське величество! — Здраствуй, братець! То ти служивий, що можеш мою доч одіскать? — Точно так, ваше царське величество, я могу вашу доч одіскать. — Благодарю, братець; як можеш одіскать, ти тоді будеш мені не служивий, а вятько: я тоді тобі і царство уручу. Як же ти будеш одісківать, суходолом, чи водою? — Водою, ваше царське величество; вона узята водою, водою буду і одісківать. — Скоро, чи не скоро будеш одісківать? — Один тижник, говорить, подумаю ще. — Ну, ступай. А чи єсть у тебе деньги? — Нема, ваше царське величество. — Ну, на тобі, брат, півтора тисячі. Тобі буде на увесь тижник. — Як пішов служивий у кабак, так не виходив день і ніч і у тижни кончив ті півтора тисячі. Вийшов тижник, підходить же, що цар требує до себе, а в його нічим і опохмілить ця. Став шукать, найшов у уголишку двугривенник, узяв, опохмілив ся. Підходить до царя: Здраствуйте ваше царське величество! — Ну, що? Надумав? — Надумав, ваше царське величество. Кораб мені давайте хороший з матросами і щоб 3 пушки було і на три годи води і харчів. Дали йому кораб, харчі, води і денег міліонів з десяток. І наряжає цар копитана за підрядчика на той кораб, хорошого чоловіка, щоб порядкував. Нарядили, одмолебствували, ось уже їм і виряжать ця. Ну, і сказав цар: Будь ти у мене притупей-прапорщик; сей чинок я тобі жалую. — Ви садовите копитана на кораб, так треба, щоб він мною не порядкував, а робив, що я скажу. Так ви йому так і прикажіть. — І сказав цар копитану: Ну, смотриж ти, щоб ти притупей-прапорщика слухав. Се я тобі приказую! — Знялись вони і поїхали у путь-дорогу.

Як узяли їхать, два годи їхали. Доїзжають, на мори остров больший, деревом зарощений. Під'їхав він, скільки можна було, тоді кораб заякорили, а притупей-прапорщик сів на лехку лодку з чотирма матросами, а копитану приказує: Ти з сими тут будь. І кільки я не буду, хоч пів года, ти тут сиди, мене ожидай! — Увійшли у ліс, ішли лісом, обібрали собі містечко, стали оддихать. Птиці разної у тім лісї стілько, що нельзя і розглянуть. Вони узяли, убили птиці і стали варить собі у котелочку супик. Наварили, покушали. — Ну, братець, каже притупей-прапорщик на салдата, ти тут сиди, а ми підем по лісу, чи не стіськаємо чого небудь. — Пішли вони і ходили до вечера; підходють унять на те місто. Той, що остав ся, птиці набив, супику зготовив. Вони прийшли, супик поїли, полягали спать. Виспались, позавтракали, а тому приказали, щоб супик був на обід, як прийдуть. Пішли по лісу верстов пять, чи шість, аж салдат найшов тропочку протоптану і каже: Притупей-прапорщик, ось я вам тропочку найшов. — Він пішов, подивив ся і пішли вони усї тією тропкою. Ішли верству міста, чи півтора і найшли домик. Уходять, нема нікого, а посеред хати котел большой, чоловіка на десять, умощений. Подивились, нікого нема, тільки кошелок та столик; тоді притупей-прапорщик післав одного салдата, за тими, що остались. — Нехай, каже, оце буде кватира. Тутички будемо і жить. — Стали жить тут. Варють собі у тому котілку у большому, а той маленький свій поставили у куточку. Покушали. — Ну, смотри братець, щоб ти нам наготовив супику смачненького, а ми підемо по лісу. Пішли по лісу, а той що остав ся, заходив ся птицю скубти і супик варить; і зварив вже супик, як уходить у ізбочку чоловік. — Здраствуй, служивий! — Здраствуйте! — А що ти брат, тут наварив у сім котелку? — Наварив, каже, робятам своїм супику. — Чи можно, щоб ти дав мені свого супику попробувать, чи хороший, чи нї? — Нї, не дам, я наварив для ребят, для своїх, у пропорції як раз, да вам і оддам? — Ах ти, говорить, падлець; у моїй кімнатї і у мойому котелку наварив, да не даси менї супику попробувать? Узяв тодї той Немал-чоловік — так назвав ся — отколотив того салдата на всї боки, тодї заходивсь, супу випив половину котелка, говядину поїв, тодї і пішов. Він пішов, а той зараз птиці наскуб, води долив і варить собі у друге. Доварює, коли надходить решта. — Що ти, брат, так опоздав і досї супику не наварив? — Живіт у мене так болїв, що я не міг і супику варить, а ось зараз буде готовий. — Сїли, поїли. Не смашний щось супик у тебе сегоднї. — Звинїть, каже, як живіт болїв, так я не міг хорошого зробить, такий уже сей раз удавсь. — На другий день переночували. Притупей-прапорщик того салдата узяв, а другого бросив. — Нехай, чи не справнїйший ти будеш? — Став той варить супик; супик

готовий. Іде Немал-чоловік. — Що, гоговорить, салдат, кушать вариш? Чи не можно мені того супику попробувать? — Ні, я прапорщий варю, так коли дам, мало буде моїм ребятам. — Він уаяв, того одколотив на усї боки, супик випив, говядину поїв, пішов. Той води доляв, тицю у казан накидав, давай упять варить. Підходять робята кушать. — Готовий супик? — Готовий, говорить! Попробував притупей-прапорщик супу: Ах який невкусний супик. — Звиніть, у мене живіт болів, так тим і не вкусний. — Покушали, полягали спать. На третії сутки притупей-прапорщик і каже: Ну, йдіть ви у ліс, а я сам захожусь супик варить; ви мене отим захоруєте. — І варить супик, притупей-прапорщик і коньчає, ось уже доварюєть ця. Уходить Немал-чоловік і говорить: Здраствуй! — Здраствуй! каже. — Що вариш? — Супик. — Чи можно попробувать? — Як не можна! Для милого дружка сережка з ушка. Садіть ця. — Набрав у чашку: Ну, кушайте. — Сіда Немал-чоловік за стіл. — Ну, кушайте, каже притупей-прапорщик. — Кушайте ви! — І я буду з вами, каже. — Немал-чоловік кушає супик і похвалює: Ну, я такого супику і з роду не кушав. У твоїх робят я кушав два рази. так не такий як оце. — Випив ту чашку, набирає другу. — Кушайте супу, стане усїм моїм робятам. — Нема у тебе до того супику та ще випивка? пита Немал-чоловік. — Нема, каже. Ось рад би я вам душею і тїлом, так нема. — Немал-чоловік тоді по столу стук-стук, аж повний став стіл вина і разних випивок. Як узяли пить, пє Немал-чоловік, пє і притупей-прапорщик. Було пляшок з десяток, а то тільки дві пляшки не допиті. Немал-чоловік поки сидів на стульці, поки голову не похилив і не заснув. — Притупей-прапорщик думає, щоб йому ізділать? Отрізать руку, чи ногу? Так усьо равно він мене побє! Виняв свою шаблю і зняв голову Немал-чоловіку. Ізняв голову і кинув ся до його, до кармана, що у його є і найшов три ключі золотих. Тоді узяв, прикрив його, став думать: До сих ключів єсть що, чи льохи, чи комори. що їх можно одмикать. І давай ходить по тих стінах; і дивить ця, аж у стіні дірочка, як раз для ключика. Поцокав одним ключиком, не уходить; тоді узяв другий, одімкнув, одчиняють ця дверці: уходить, аж комната так, що не можна і зоглянуть. З тої комнати знов двері; він одімкнув їх другим ключиком, а цего третього, ще не випима. Уходить, аж знов комната пуста. Він одмика з сієї комнати двері третїм ключиком, аж там комната золота і сидить там царівна і шиє. Поздраствував; царівна і пита: Відкіля ви? З якої ви землї? — Каже: Оддакої і оддакої! — З сієї землї сюда і ворон костей не занесеть. — Вірно, говорить, що з тієї землї. Ось у мене письмо є. — Виймає і дає письмо від її батька. А у тому письмі написано: Хто тебе оліскає, за того ти і замуж підеш і тоді і моє царство ваше буде.

— Тоді вона схватилась і поцілувала його у голову і у руку і зняла свій перстень золотий обручильний і дала йому.— Ну щож з того, що ти мене найшов? Ось Немал-чоловік явить ця, так він тебе сейчас погубить. — Е, каже, вже я з Немал-чоловіка голову зняв. — Не може буть? — Вірно, каже. — Забирайте, що тут дорожше і станем їхать, у нашу землю, у мене тут кораб є. — І стали вони збирать ця і складать ця. А ті салдати прийшли і зачали той суп їсти, що недоїдиний і ті дві пляшки водки, що зостались, випили і зачали вже спорить ся, гомін больший завели. То почула царівна: Що то за гомін, чи не їде Немал-чоловік? — Ні, каже, у Немал-чоловіка голов ізнята, а то мої робята. — Тоді вони узяли, золото, срібло, де було у сундуках, посkладали у одно місто у сундучки і тоді дарай золото обдирать од стін, де лучче. Він заходивсь золото обдирать, так зняв свій перстень і положив на лушко. Забрали усьо і пішли. Слава Богу! ребята, найшли ми те, що іскали. — Тоді всї вони пішли лїсом до моря, сїли на лодку і поїхали до свого кораба. Убрались у кораб, тоді вони возвеселились і возрадувались. — Слава Богу, що Бог дав нам те, що ми іськали. Дав водки стаканчиків по три робятам, сам випив, а царівнї дав румку. — Ну ударте тепер од радости у барабан і ґрайте полную музику, робята. — Салдати сейчас заходились іграть полную музику і у барабан ударили. Водяниї люде голови з води витріщають, дивлять ця, що вони таке, що вони з рода ще не чули; і кит риба і жаба большая, так як комора у більшки — поверх води випливає та сидить, та слуха. І звірі усякії водяниї. — Царівнї скучалось і каже: Притупей-прапорщик, уничтож то, полно грать, бо я сильно скучалась! — Він сейчас загадав ребятам з пушок погрівать на водяні люде, на звірі, на жаби, на кит-рибу. І воно поховалось трохи, як стали з пушок бить. Тепер собрались їхать, парус підняли, їхать вже пора, як притупей прапорщик хватив ся, що перстень на лушку, як обдирали, положив. Вона каже: Не треба, пущай він пропаде. — Ні, каже, не можна, то обручильний перстень, не можна. Обождіть, а я піду. — Сів з шістю матросами на лехку лодку і поїхав. Стали доїздить до того лїса, як піднялась сильная погода. І стали вони доїздить до того лїса, а буря така, що і пропадать. Об камень лодку як ударило, так усї шість матросів потопило, а притупей-прапорщик як сидїв на доску, так його на сухе викинуло. Перехрестив ся, да своє: побіг у тую комнату, схватив перстень і приходить до лодки. Сїдає і їде сам. А копитан, як тільки притупей-прапорщик одрядив ся з шістю матросами, зараз одрядив ся на море далї і тодї сказав царівнї: До Бога високо, а до царя далеко. Становись менї за жену, а нї, то у море на дно. А як прибудем до дому, то кажи,

що тебе дістав копитан, а притупея-прапорщика я не виділа і у глаза і не знаю.

Притупей-прапорщик подивив ся, що кораба не видно, вернув ся упять у ліс. Пішов у ту компату і став шукать їсти, чи не найде чого, аж нема нічого. Бросив і пішов по острові скрізь, куди очи. І ходив одинайцять день, не пив, не їв. Повернуло на двапайцяті сутки; як уляв ходить, найшов верхи, а з самих верхів покот аж до землї, землею і укрито, а окошки при землї. Дійшов він у гору, аж до верхів до тих. Туди зайшов, аж там труби і рожки лежать. І узяв він трубу у рот і давай грать. Як заграє у трубу, коли лїзе змія старая, повзе черевом до його. — Е, притупей-прапорщик, убирай ся ти відсіля і поскорій і не оглядай ся, бо зберуть ся і тільки косточки з тебе посмокчуть. — І зійшов він з того покоту і пішов собі лїсом; іде собі, іде, сяде, посидить, сидня не бере, ляже, полежить, лежня не бере і Бог смерти не дає. Зігнув ся і іде помаленьку собі. Вийшов із лїсу на площадь — площадь простора, зеленая, большая. Дивить ця, коли іде юноша, молодець. — Ну, слава Богу, хоч іде щось за християнин. Підходить до його оцей хлопець, здраствуєть ця: Здраствуйте, притупей-прапорщик! — Здраствуй, сей одвіча. — Ну, притупей-прапорщик, пожалуйста до мене у гостї підем. — Як звете, так підемо! — Веде він довго-недовго — троетажний дом стоїть. Уводить у дом той, садовить його за стіл; находить хлїбушку житню, кладе на стіл; виниман з шафочки грохвинчик з водкою, наливає йому румочку маленькую. — Ну, пийте, говорить, притупей прапорщик, румочку. — Він узяв, випив, урізав він йому манісіньку скибочку хлїба, дав і тодї балакає, розговорює, відкіль і дещо. — Дайте менї їсти попереду, каже, притупей-прапорщик, а то я їсти хочу; я би той хлїбчик ваш і вразу проглинув, тодї і розкажу усьо. — Наливає той юноша, його Іванькою зовуть, ще румочку і дає закусить більшенько трошки; немного поговорили, тодї третї дає і тодї і каже: Тепер кушайте, скільки душа принимаєть, я ще хлїбчик унесу. — Привіс, покушали. Подякував притупей-прапорщик Іваньцї за кушаня, тодї Іванька каже: Не могу я тепер з вами розговорювать, бо менї нікогда: зараз буде мій начальник, ґенерал-полковник. І він буде тебе нанїмать: три тисячі у год жалованя і тобі хорошо буде, а менї лучче буде, бо самому менї тут скушно. Підем тепер на зустріч ґенерала-полковника. — Вийшли за верству міста і стали на дорозї, той по той бік дороги, а той по той бік. Ідуть, вони честь воздали йому, тодї ґенерал-полковник каже: Ну, сїдайте, ребята, на коляску. — Сїли, від'їхали до комнат. Тодї ґенерал-полковник і спрашує: Ну, що притупей-прапорщик, ти согласен у мене на год нанять ця? Бо туди ти, брат, не попадеш куди копитан твою невісту повіз; туди 13 тисяч верст. — Ну,

не попаду, так не попаду! Согласен я, значить, напять ця. — От тобі, братець притупей-прапорщик, три тисячі жалованя у год. Підем тепер у чахаусь; яку я зверху московську одежу возьму, таким чином ти у мене і будеш служить. — Пішли у чахаусь, одміряє і бере одежу верхнюю, надіва на його; надів і поздоровляє його підполковником. — Служи-ж ти, брат, у мене, тілько не ходи у гору, у третій отаж, у комнати. Да не ходи у подкот нижній, а оце два отажі, так ходи, де вгодно. Розпорядивсь і прощайте; покинув їх і поїхав.

Побув притупей прапорщик суток троє. — Щож, говорить, то мені приказ, щоб я туди не йшов! Ось Іванька пішов у проходку, дай-ко я піду туди! — Пішов туди, аж там труби і рожни; узяв він рожен і заграв. Собирають ця салдати нісколько полків, у хворменій одежи, у всім; а притупей-прапорщик гра. Послушав Іванька глас, що іграє у рог, біжить усіма силами, аж спотикаєть ця та біжить: Що ти, притупей-прапорщик ділаєш? Сказано тобі, щоб ти не ходив у той отаж і не трогав нічого; от тобі наруга буде і тисячі рублів долой. — Іванька замирив усьо: пішли ті салдати по містах. Приїздить ґенерал-полковник упять; от Іванька ізділав так і так. — Я, говорить, знаю то усьо. Ну, смотри, притупей прапорщик, щоб ти більше так не ділав; ось тобі тисяча рублів жалованя долой. Покинув їх, поїхав. Побули вони троє суток упять. Пішов Іванька у конюшню, до жеребців. — Що, каже, що мені ґоворив, щоб я не йшов у нижний отаж? Дай, піду. — Пішов, аж там теж саме; рожни, труби. Узяв трубу, як заграв, так набігло звіру різного, полків яких-небудь пів сотні. Услушав Іванька, що іграє, біжить усіма силами, становить ця, падає. — Що ти наділав, притупей-прапорщик? А ти ще і підполковник! Що ти наділав упять? — Замирив; звір пішов по своїх містах. Приїздить упять ґенерал полковник у треті сутки. Іванька жалуєть ця, що той наділав. — Да я, говорить, знаю, що він наділав. Призиває його: Ну, щож? ти у мене не хочеш служить; тебе кортить ота невіста, що ти одіскав? — Точно, кортить, ваше високоблагородіє, чи там як він його назива. — Іди, Іванька, у конюшню, виведи білогривця-старика; пущай він піде за своєю невістою. — Побіг Іванька, вивів білогривця старика із конюшні, привів до крильця. — То я тобі дарую білогривця-старика. Він попередить копитана твого, він зна, де ваше царство. — Благодарю вам, ваше високоблагородіє за старика. Поклонив ся. — Іди, Іванька, у мою кімнату і возьми шаблю стару. — Побіг Іванька і зараз тащить ту шаблю із ножнями. — Се я тобі дарую оту шаблю; бува тобі яке нападеніє буде, так сією шаблею ти повоюєш усе, де що на тебе нападеть ця. Вийми, посмотри на її! — Він виняв, аж вона іржава сильно, тільки і держить ця, тільки що іржа її не переїла. — Та шабля, каже, притупей-

прапорщик і одного чоловіка не зарубає; вона не годить ця. — А сядь на твого коня, на білогривця, та попробуй отієї шашки; ось ліс стоїть, як дим, так ти по тому лісу поїдь, та попробуй, як вона не годить ця. — Як сів, та сказав: Вези мене, коню мій, у той ліс! — так за півтора часа вже і в лісі, а тут дубики у два і у три обіймища стоять. Як прибіг, як махнув навхрест шашкою, за 12 верст дубики так і вилягли густо усі. Тоді він із лошадю назад прибіг і дякує ґенерал-полковнику за шашку: То шашка хороша. Пожалуйте мені іще, говорить, сотеньку чи дві, денежок, ваше високоблагородіє. Дорога больша, у мене нема і копійки. — Побіжи, Іванька, у старую комнату, там котелок старий висить. — Іванька полетів і несе котелок. — Дарую тобі той котелок. Узяв притуней-прапорщик, витрусив одну калиту старенькую і говорить: Тут у калиті у уголочку одна копієчка старенька, ваше високоблагородіє. — Убрось, говорить, у трясовилник, бо се не котелок, а трясовилник: скільки будеш трясти, стільки і буде сипать ця. Ну, ступай же і як у тебе ота невіста, що ти одіскав, буде женою, то не кажи їй правди, не признавай ся, що у тебе є хорошоє, а що не хорошоє; щоб тільки ти знав сам. А як скажеш, та до мене ти прибудеш, так я загадую, щоб тебе з двору мого грязною мітлою вимели. З тим прощай!

Попрощались і гайда: поніс його, кінь білогривець. За семеро суток притаскав його у той самий город, до того самого царя. Приїхав на костяний двір, наняв собі кватирю, комнати самії первії, лошадь поставив на конюшню, наняв конюха до лошаді і сказав пить-їсти лошаді, що вгодно, то нехай і їсть; тоді позвав хозяїна у свою комнату. — Ну, господин хозяїн, ви знаєте оту історію, що притуней-прапорщик поїхав царівну іськать, так чи він прибув, чи ні? — Ні, ще не прибув. — Ну так, як прибуде, ви мені обявите. — Я обявлю, як прибуде, бо я почую. — І сидить у тих комнатах притуней-прапорщик дванайцятеро суток; і вийшло 12-ро суток і позвав поваря і каже: — Спроси ти у свого хозяїна, чи може він мені обід іздїлать на 50 тисяч на одну душу? — Я скажу хозяїну, чи може, чи не може. — Пішов, сказав: — Ось спрашує господин, чи можете ви іздїлать обід на 50 тисяч? — Ізговори, що можно, а на які сутки? — Пішов, сказав: Можна іздїлать, да на які сутки? — Той сказав от такі і на такі сутки, щоб було. — Той одказав, ну і готовлять. Тоді узяв і написав на дощечці, що у такі і такі сутки одному чоловікови буде обід готов на 50 тисяч. І проїздить цар з царицею тією красною улицею і дивить ця, що воно таке, за одну душу і 50 тисяч за один обід. А він дивить ця. А як раз того часа, що і кушать сїдать скоро. Він узяв і вибіг:

Здраствуйте, ваше царське величество. — Здраствуй, чиновник підполковник, — бо на йому підполковницький чин. — Пожалуйте, ваше царське величество, до мене на кушанє. — Ті здвигнули плечима; не нашого царства підполковник і просить на кушанє; треба йти. Узяли, пішли. Прийшли у компати, у золоті у такі, що мабуть він платить за одні сутки тисячу, або дві. — Що, готове кушанє? Подносьте. — Ту зараз повари один за одним, те ставляють, те підносять, той те, а той се. Поблагодарив цар, розпращавсь і поїхав. На другі сутки купець обявляє підполковнику, що копитан привіз царівну, а що притупеяпрапорщика не слишно. — Ну, благодарю хозяїн. От і усе. — Цар і цариця возрадувались, що привезли доч І вручає цар тому зятькови своє царство. Вінчать ця царівна з копитаном буде, ось як лождемось воскресеня. Цариця і каже на царя: Позвать того підполковника, що ми кушали, на свальбу. — Точно, каже цар, а я запомнив. А вжеж позвать. — Його позвали; він поїхав до їх. Звуть у компати; там вже із других царств царі, королі, принци і з свого царства усі члени, равні. Він поздраствував ся, сів, а вона рядувала. А той молодий копитан, у його чуб аж на плечі розчесаний, сидить на крузї посеред комнати, а кругом його господа сидять. Вона як рядовалась, так доходить до притупей-прапорщика ряда; дає йому румку; він кланяєть ця: Звольте собі випить! — Вона мулить ця, трошки покоштувала, а то хотїла доливать. — Ні, каже, випивайте усю. Випила усю, налива, йому дає. Бере він румку із її рук, а вона й угледіла, що перстень на руці, на правій; він випив, а вона крикнула тоді три рази: На здравіє притупей-прапорщика! — А той копитан, що на крузї, на золотім стульці сидить, так і в штанки нас..в; нани тільки одвертають ця од його. Вона давай тоді хвалить ця: — Не сей мене достав, а сей отаким і таким робом. — Тоді узяли копитана зараз і у залїза да і заперли у темну до слушного часу. Убрали притупей-прапорщика у царську одежу, у саму перву і у первеж воскресеня, що малось, повели у церкву, повінчали і давай свальбу гулять. Одгуляли свальбу. А на свальбі був із за чорного моря князь Дадон, молодий, да такий красивий, що і на усій свальбі такого не було. Одгуляли свальбу, ров'їхались. І присягли тепер притупей-прапорщикови царем; уступив, значить, старий цар молодому.

Пише тепер цариця молода письмо до того князя до Дадона, за чорноє море. Написала письмо і подала. Прийшло письмо, Дадон прочитав і узяв те письмо; і в тому письмі пише вона: Дадон, я желаю твоєю жоною буть. Приїзди і мого мужа погуби і царство мого отця розори. — Він одписав, що буде на такі часи із воїнством. Прийшло письмо, вона дала старому батькові прочитать; прочитав, заплакав і пі-

шов у сад, тоскує. Іде назад і зустрів ся із молодим царем, із зятем. — Чого ви, батюшка, такі хмурниї? — Е, каже, зятько́, зятько́! — Колиб ти знав, яке письмо прийшло от князя Дадона, що моє царство прийде розорать, тебе убє, а твою жену возьме собі за жену. — Ех, батюшка, дайте менї полк салдат своїх, я його розорю із пірям, зовсїм. — Бери, синок, скільки угодно полків. — Нї, менї один полк тільки дайте! — Полк салдат вирядив, сїдає на свого коня білогривця, бере свою шашку і їде. Їде і минув полк своїх салдат, побіг уперед. Добігає за пять верст на зустріч Дадону; як добіг, як вийняв свою шашку, як махнув, так войська, що їх було кілька мілїонів, усїх помертвив, тільки і осталось трийцять чоловіка, да сам Дадон. І вернув ся назад і зустрів своє войсько і каже: Вертайтесь, братцї, назад, я сам погубив Дадонове войсько. — І вернулось назад його войсько. Дадон і пише тепер до її: Допроси ти свого мужа, чим він такий важний, що нїхто його не може повоювать. — І давай вона його допрошувать; підсипалась до його і каже: Скажіть менї, чим ви воєнні такі, що вас нїхто не повоює? Як ти мій, а я твоя, ми нїкого не боїмось, так признай ся, чим ти воєнний? — Я, каже, оцією іржавою шашкою воєнний. — Подивилась вона на ту шашку, іржава сильно, погана і дивить ця: І поганенькс яке, каже, а яке воєнне! — Покушали собі і лїг цар молодий на кроватї, у своїй компатї, на оддих. Вона тодї поманїсїньку підошла і вийняла із ножен ту шашку і другу іржавеньку устромила туди. І тодї зараз письмо написала і шашку у бумагу увертїла і послала Дадону: Іди тепер, не бій ся, тепер погубиш і царство повоюєш. Оце та шашка, що він воєнний був. — Убрав ся Дадон, ізнов і написав, що ось іду із войськом. Прочитав цар старий оте письмо і ходить собі, журить ця. Зострічає його молодий цар: Що ви, батюшка, тоскуєте? — Ех, каже, як би ти знав, що я стар і слаб, а Дадон пише, що царство моє розорить, а тебе убє, а доч мою возьме собі за жену. — Е, батюшко, благословіть, я сам поїду і із його і піря розорю; не треба і полка салдат. — Сїда на свого коня білогривця, бере свою шашку і їде прямо на зустріч. Іде войсько і Дадон попереду на своїй лошадї біжить. А сей собі біжить до його. За верству міста не допустив Дадона; мах, не падає Дадон і його войсько; мах ще раз, не падають. Тодї Дадон підскочив і махнув шашкою, так шашка перевернулась і він ударив; тодї притупей-прапорщик із лошадї покотивсь і ухватили салдати його у плїн. Узяли у плїн, а Дадон роздивив ся, що царство се лучче, він його не розорав, а став сам тут царствувать і царівну собі за жену уаяв, а його самого притупей-прапорщика держить у темнїй до слушного часу. Вивели через скільки суток притупей-прапорщика на площадь і суд вийшов і давай його судить, що йому зробить. Узяли

судять і осудили, що його погубить. Був князь старий, літ триста, з чужої землї, паїжжащий. Князь сей і каже: Нї, господа, його убить нельзя, він получив престол сьвятий, він назначений царем. А у його кінь був? питаєть ця той князь. — Був, кажуть. — Ну виведїть його коня і увяжіть його до хвоста і випустїть у чисте поле, його кінь його і убє сам. — Вивели того коня, його увязали до хвоста, до кінського і узяли того коня і пустили. Пустили і бють його, щоб він біг, а він помаленьку іде: Вийшов він з того круга, де його судили, де народа тисяч десять було, тодї скинув його задними ногами на спину і обізвав ся: — Держись мене за гриву руками і зубами, щоб не упав! — Тодї підняв ся собі на воздух і полетів. —

І у три часа приніс його до того ґенерал-полковника, де він його дістав, і сам ґенерал-полковник як раз тут був. Як кінь заржав, Іванька вибіг, розвязав його, узяв од хвоста і вводить його у комнати до ґенерала-полковника. Увійшов у хату, здраствуєть ця і падає на колїна і просить ця. — Нї, — нї, мерзавець, я тебе поучав, щоб ти не признавав ся своїй женї, а ти признав ся... Возьмиж, Іванька, грязную мітлу, вибий, вимети його з двору і двір замкни. — Вибив його Іванька мітлою і двір замкнув. І пішов він лїсом і найшов отой самий покот, що і тодї його находив і пішов тим покотом аж у гору, до верхів. І взяв ріг у руки і затрубів рогом. І прибігає лютий звір. — Е, притупей-прапорщик, убірай ся, бо тут звірі набіжать лютї, так з тебе і костки посмокчуть. А ти іди го того ґенерала-полковника і проси, так він змилуєть ця. — Він з того покоту бігом збіг і побіг упять до комнат, до того ґенерала, убіг у комнати, упав у ноги, просить: Помилуйте, ваше високоблагородіє. — Нї, притупей-прапорщик, у мене слово твердоє, я тобі приказував. Іванька, возьми грязную мітлу і вибий його за двір і двір замкни. — Вимів Іванька його з двору і двір замкнув. — Він тодї лїсом пішов і знов на той покот зайшов, що був той раз, і узяв трубу і затрубів у трубу і повзе жовтобрюха і каже: — Ей, притупей-прапорщик, да ти ще і підполковник! Іди до ґенерал-полковника і проси, він змилуєть ця, а то гад як насуне, так тільки твої кости посмокчуть! — Пішов він упять до ґенерал-полковника, упав у ноги, просить: — Милуйте, і милуйте. — Ну, полно, устань, да сядь на стульцї. — Устав він, сїв на стульцї. Одчиня ґенерал-полковник шахвочку і виніма́є три зїля: Оце тобі первоє, зїлє — жовтоє; як прийдеть ця тобі що-небудь у перед, так щоб ти його із'їв, так ти будеш знать, що тобі дїлать. Возьми ж його, заховай окроме. — Він узяв, поблагодарив і заховав. — А друге зїля — синеє. Прийдеть ця, так із'їси тодї у другий раз, тодї знати меш, що іздїлать. — Він узяв — заховав. — А третоє зїля — білоє. Оце, як прийдеш у своє царство,

так із'їси! Ступай тепер піхом, коня я тобі не дам білогривця. Тоді треба було, як давав берегти, а тепер, ступай! — Він поблагодарив, поклонивсь і пішов.

Ішов, довго-не довго, може пів году, зайшов на таку землю, що самий гад, нельзя ні пройти, ні проїхать. Він і здумав, вияв, посмотрів і з'їв жовте зїля і став жовтобрюхом і поліз поверх гаду, так і зашелестів. Суток троє ліз, переліз гад. Перевернув ся, знов став чоловіком, іде. Ішов довго не довго, пів-году унять і дійшов до синього моря: небо, да море одно. І здумав він і вияв синїй цьвіт і із'їв; як із'їв, так і пішов поверх моря. Перейшов море і зайшов на дорогу і пішов дорогою стовповою. І ішов довго не довго, півтора году і війшов у своє царство. І узяв він цьвіток білий і став конем і побіг тодї, так і полетів. Добігає до того городу, де цар живе і у міщанина у одного одчинені ворота і кінь його із жолоба їсть овес. Він туди улетів, того коня прогнав, сам став і їсть. Увиділи таменька робочі і кажуть, що убігла лошадь і прогнала вашу лошадь і із жолоба їсть овес; і така лошадь, що і проглянуть не можно, ми із роду такої не видали. — Хазяїн вибіг, посмотрів і возрадував ся. — Се, каже, лошадь не оцінена, такої і я із роду не бачив. — Убіг у сїньці, узяв недоуздок із своєї лошадї і крадеть ця, щоб надїть недоуздок із за карити. Кінь увидїв, що хозяїн крадеть ця, він сам голову простяг і кладе у недоуздок. Хозяїн тодї надїв недоуздок, да й каже: — Щож тепер робить з тією лошадю? Треба вести на базар і продать, бо цар як увидить, так одбере даром. — Узяв і веде його на базар. Доводить його до базаря, аж сам цар Дадон його зострічає. — Здраствуй, міщан, каже. — Здраствуйте, ваше царськоє величество. — Де ти, братець, такую лошадь узяв, що я і з рода не видав? — То менї Бог дав. — Що? ти продаси його? — Продам, каже. — Що тобі денег за його дать? — Трийцять, говорить, мілїонів. — Не много буде, братець? — Ні, не много; то кінь не оцінений! — Заплатив і повели того коня жандари, що були коло царя, на конюшню, а він сам пішов хвалить ця їй: Іди, душенька, посмотріть, якого я коня любимого купив, такого, що ти і з роду не виділа. І пішла вона із ним. Посмотріла і говорить: Се не кінь, а се твоя смерть; се мій первий муж, притупей-прапорщик. Виведїть його у степ і привяжіть його до стовпа і ударте у його із пушок, рознесїть його, тодї складайте його і запалїть і попіл розвійте! — Відтіля вони ідуть, а сама старша служабка, що у горницях рядує — туди, та нахилила голову до гриви і стала плакать: Коню мій, який ти уродливий, та хороший, не оцінений, що і у всїх сьвітах над тебе нема такого коня, а тебе будуть сей час у степ виводить, привязувать до стовпа і розстріляють! — Кінь і видить, що нема нікого, кромі тієї

служабки, у конюшні і каже: Служабка, спаси мене, я тебе возьму за жену; — я — первий цар, притупей-прапорщик. Як вести муть мене у степ, так ти попросись у царя, щоб тебе одпустили подивить ця на диво, що як коня будуть стрелять. Як підеш, там як станути стрелять, то тобі у хвартух упаде з моєї голови зуб. І ти сейчас іди тоді і посади той зуб під углом біля комнат і як виросте яблоня і будуть рубать, то щоб ти там стояла, і тоді упаде тобі у башмачок щепочка. Ти її і однесеш на море і укинеш. — Він розказав, тут уже і ведуть його у степ. Вона, одпросилась і так усе зробила, як кінь сказав. Зараз пішла, зуб понесла і посадила, як їй сказано. Виходить цар по утру, як виспав ся, аж яблунька стоїть, гіля аж на землї, яблочко золоте, яблочко срібне. Він вирвав, хотів укусить: Ні, каже, не буду кусать; піду до жени, похвалюсь. — Похвалив ся, вийшла, посмотріла. Вона і говорить: Се не яблуня, се притупей-прапорщик, се мій первий муж! Сейчас її зрубать, викопать, корінічко повитягать, порубать, скласти, підпалить і попіл розвіять. — Стали рубать, та служабка тут уже; перва трісочка їй у башмачок упала; вона її однесла і у море укинула. І став селезник, головка золота, пірячко сребное і красное, — ненадивний селезник. Тую яблоньку кончили і от по утру, цар виспав ся, іде із ружжом, а служабка ходила по воду, воду несе, вострїла царя і говорить: — Там тиця є ненадивна красива, біля купальні, біля вашої! — Він прибіг туди і точно тиця така красива, що скільки не дивись, так і не надивиш ся. — Він націляєть ця стрілять, а тиця і не тїкає, у одному місті сидить у воді, з краю. Ну, не надо бить тої тиці, каже: я і так руками піймаю: вона плохая. — І став красти ся, а шабля тая іржавая у його висить через плече: Скину я тую шаблю, бо вона менї мішає — Скинув, положив коло ружжа і шаблю; і вбрив у воду немножко і лапає рукою, так не вдержить, воно слизьке. Як узяв його манить, що стало уже у холяви води набирать ця, тодї він узяв, да лоп-лоп крильцями, да на берег, ударив ся — став чоловїком і узяв за шаблю: А виходь тепер, Дадон князь! Чи будемо бить ця, чи будемо мирить ця? — Е, пожалуста, дайте менї живота, я ще чоловік молодий; се ваша жена мене так підвела, що я вас погубив! — Вибрав і зараз став на колїнки перед їм, просить ця. — Як ти князь розумний, то хиба не найшов би собі жени, а брав мою волошебницю? І її узяв собі за жену і мене погубив. — Він шаблю виняв із ножен, ударив, так голова і полетїла: Ти мене не жалував і я тебе не пожалїю. — Тепер іде до комнат, коли вона із окошка дивить ця і бачить, що іде; вона його зразу не узнала, думала, що Дадон. — Чи піймали? каже, чи убили? — Ні, каже, не піймали, не убили, тиця хитріє от вас. — Вона тоді на колїна: Жалуй і милуй, муж, мене! — На що

таку волошебницю жалувать, або милувать? Зараз шаблю вийняв, так голова і злетіла. Уходить у комнати, поздраствував ся: Здраствуйте, каже — Здраствуйте! — Служабки! Признавайтесь, котра спасла мене од смерти? — Одна на одну дивить ця, не знають. — Котра? Говоріть! — Я, каже. — Він тоді узяв її, поцілував: Ну, благодарю, що спасла; будь ти моєю женою! — А вона як вийшла з комнат, так як у воду упала; хто знає де і ділась. Ськають, ніде не одіськають. Він уже аж задосадував. І не було її троє суток. Явилась вона четвертих суток. — Де ви були? Я за вами скучив, аж задосадував. — Почому ви за мною досадуєте? — Як же? Тиж моя жена! — Ні, я не хочу женою буть вам, а я вам жену найшла, не себе, царівну крапивяного царства, красива така, що нельзя і соглянуть. От я вам найшла за жену. — Где ж вона єсть? — У змія, у купція; вона служить йому за жену. Як ви воїн, то можете її одобрать собі за жену. — Ну, поведи ти мене ік йому, я не знаю, де він. — Сейчас я вас поведу! — Узяла і повела його лісами зеленими і лугами. Вийшли на площадь у лісу, на простору, коли купцій іде на зустріч його і веде царівну за руку і оддаєть, кланяєть ця, на коліна паде: тільки мене не губіть! І не буде над вами воїна у всім царстві, тільки ви будете, та я буду! — А царівна сказала: Коли ви мене берете за жену, то ви його погубіть, бо він вас погубить, а мене упять возьме за жену. — Тоді він посік його, порубав і попіл із його розвіяв. Привів і живе з тою царівною і пита: Чи є старий цар і цариця, чи він їх погубив? — Кажуть, що є, заперті вони у темниці і їм дають по кружці води і по кусочку хлібця. Їх заперла ще доч їх, як за Дадона князя виходила. — Так воно і справдилось, що від тої дочки горе і нужда їм буде. Він їх одіскав, випустив і узяв до себе, у свої комнати. Там вони цілували його у ноги і у руки. Він у свої комнати їх взяв і вони живуть у місті на том оснуванні, хліб жують і постолом добре возять.

Паралелї: У сїй казцї приходить цїлий ряд мотивів, що становлять окремі казки, вр. як герой відбиває пірвану царівну та як її хватає знов иньший, за що герой опісля мусить мстити ся; як жінцї не треба нїколи правди казати; як герой переміняєть ся в ріжні істоти, живі й неживі, і ин. До останнього мотиву пор. Етногр. Збірник. Т. IV. Ст. 129—132. Ч. 25. — Т. III. Ст. 155—163. Ч. 12—14. — В. А. Клоустон. Народнї казки та вигадки. Ст. 106—147. —

15. Камнянка-голова.

Був собі купець, а у його була доч, да прижила собі дитину, да попросила тоді робочого, щоб запріг кобилицю у віз. Тоді вона узяла ребйонка, сіла і повезла у чистий степ. Узяла, бросила у степу, і нарекла йому імя: Будь, каже, ти мій синок, Камнянка-Голова. — Тоді і поїхала домой, а лошонок остав ся коло ребйонка. Приїхала вона домой. Дитина росте собі і лошонок росте. Пожили собі не більше міста, як місяць один. Сїдає він на того лошонка, прокотуваєть ця собі. Дивить ця, коли біжить заяць; він тоді на лошонка, та за зайцем. Заяць усе біжить, а він за ним. Пoти бігли і добігли до лїса. Заяць у лїс, він і собі у лїс. Коли стоїть дім і обгорожен той дім частоколом. Заяць перескочив у той двір. Камнянка-Голова бігав, бігав, найшов ворота, коли замкнені. Він узяв, замок одбив і собі у двір убрав ся. Підходить за угол, за ті комнати, коли там змія прикована до дуба. Увидїла Камнянку-Голову: Здраствуй, говорить, Камнянка-Голова; не бій ся мене, Камнянка-Голова, я тебе не тропу, а ти мене от смерти отблагай; де то ти узявсь? — За зайцем, говорить, я увігнав ся. — Ну, полно, говорить, тобі зайця шукать, іди до мене. — Прийшов він. — Піди, говорить, Камнянка-Голова до комори до плетової, там по вашому говоря, у правую руку, крайна комора, так там на присїпках лежать гирі, бери гирю і одбий замок. Одібєш замок, уходь у комору. Там по вашому, полички у причїлку, а на поличках, там барильця маленькі стоять, пів-сотки; і забирай їх і ступай до мене. — Він одбив замок, забрав ті барильця, підходить до змії, до баби*), оддає бабі барильця. Подивилась вона на ті барильця, забрала їх у руки: На, каже, Камнянка-Голова із оцього барильця випий усьо. — Він випив. Тепер, каже, бери цепи і обламуй коло мене. — Він руку заложує по-уз неї і так, як заложив, так той цеп і перетер рукою. Обірвав усї цепи коло неї. — Ну, благодарю, каже, Камнянка-Голова, що ти коло мене обірвав цепи. Тоді баба бере оті барильця і оттикає і випиває один за одним. Усї чисто попила. Повела тоді у комнати Камнянку-Голову, найшла наїдків, напитків, посадила і Камнянку-Голову; наїлись, напились. — Я, каже, Камнянка-Голова, як би не ти, то яб пропала. — Хто ж вас, питає Камнянка-Голова, закував до дуба? — Каже: — То мій син мене закував. Третїй місяць я не пила, не їла. — Ну, тепер.

*) По словам оповідача Камнянка-Голова називає змію бабою зі страху.

Каминка-Голова, становись за угол, бо скоро мій син буде летіть. — Каминка-Голова за углом став, посмотрює, коли летить змій, спускаєть ця на землю у двору. Сейчас змія і злапала у свої руки, та як злапала, так і порвала па клапті на дрібні. — Ну, тепер, каже, Каминка-Голова, я вольна. Підем тепер у комнати, будем ще пить, гулять. — Пішли у комнати опять; пришанувала Каминку-Голову змія; наїлись, напились. Тепер можеш, каже, Каминка-Голова, отдихать, не бійсь мене. — Побув він у тої змії, у баби, дві неділї-міста. — Ну, каже, я буду тепер, бабко, од'їздить. — Кудаж ти будеш, Каминка-Голова їхать? — Там, каже, куди Бог дасть. Буду міста собі шукать. — Ну, од'їзди, говорить, Каминка Голова, коли не хочеш у мене жить. Ну, коли ти поїдеш, та яка тобі неміра буде, так до мене явиш ся, то я мабуть тобі поправлю за те, що ти мене от смерти отблагав. — Ну, тоді він розпращавсь із бабою і уїхав.

Поїхав він собі на стовповую дорогу і зострічає він богатиря. — Здраствуй, каже, господин богатир. — Здраствуй, каже, Каминка-Голова. Куди ти їдеш, Каминка Голова? — Я, каже, і сам не знаю; куди Бог дасть! — Так ти, мабуть, чогось іськаєш, або що? — Точно, я іськаю; колиб мені помісто найти. — Ступай, говорить, у такую то землю; там, говорить, царь отдає свою доч за між. — Ну, благодарю, каже, господин богатир.

Поїхав богатир на своє місто, а Каминка-Голова у те царство. Пріїзжає у те царство. Там приложили царю, що пріїхав з такої-то землї богатир. Позвав він його у свій дом — Що ти єсть, каже, такоє? — Я, каже, єсть Каминка-Голова. — Ну, каже, приличний у тебе імена. Ну, становись, каже, у мою конюшню за конюха. Як повижу, як ти будеш старать ця, який ти будеш молодець, тоді я отдам доч свою. Там є уже два конюхи, а ти будеш самий меньший. — Одвели його, став він на конюшнї, коло лошадей. Побув він міста не більше місяць. Увидів цар, як він стараєть ця коло лошадей, як і лошадї виходять. Наставляє він тоді його старшим конюхом. А ті конюхи, що годів по десятку уже служать, на його розсердились: Ми служим стільки, а він тільки місяць, а бач над нами старшує. По ночах бережуть конюшнї: той ніч, той ніч. Як Каминка-Голова мав ніч берегти лошадей, вони давай присмотрювать ця, що він ділає. Усю ніч так як конюшня не займеть ся, горить сьвітло. Вот вони спрошують ця: Як ти, Каминка-Голова, не боїш ся так сьвітить, а як спалиш конюшню, то лошадї там згорять? — Я, каже, не сьвічу нікогда. — Нї, каже, ми виділи. У тебе, кажуть, як твоя ніч, так як конюшня не займеть ця, так горить. —

То, каже, Камнянка-Голова, то не сьвітло. А що воно у тебе таке? — Я, каже, жар-птиці перо знайшов, так то перо сьвітить там.

Тоді ті конюхи приходять до царя. Ваше велико-сіятельство, кажуть, у отого конюха єсть од жар-птиці перо. — Позвав царь Камнянку-Голову у комнати. У тебе єсть, Камнянка-Голова, перо жар-птиці? — Точно єсть, ваше велико-осіятельство, у мене єсть перо жар-птиці. — Деж ти його узяв, питає царь. — Найшов, говорить, у степу, на дорозї. — А іди, менї притащи, я увижу, яке воно. — Камнянка-Голова приніс. Так воно, питає царь, сьвітить ночю? — Ото, каже Камнянка-Голова, ваше царське величество, як засьвітите десять сьвічей, то не так буде сьвітить, як отоє перо жар птиці. — Ну, тепер іди, каже, Камнянка-Голова, на своє місто, а перо нехай мині.

Пішов він на конюшню і там знов усї три стали лошадей доглядать. Оцї конюхи на його сердиті: Як би, кажуть, його із сьвіта істребить, бо через його нема нам добра. Щоб нам, кажуть, ще таке видумать, щоб царю представить і щоб його царь послав що небудь доставить, а він щоб там пропав? Ось і видумали вони, що коли він дістав перо от жар-птиці, то нехай достане і жар-птицю. Пішли і кажуть царю: Ось дістав Камнянка-Голова перо од жар-птиці, нехай достане і жар-птицю. — Призиває царь Камнянку-Голову: Ти, каже, от жар-птиці дістав перо, Камнянка-Голова? — Я, каже, ваше велике осіятельство, не дістав, а найшов перо од жар-птиці. — Ну, каже, достав, не достав, найшов, не найшов, а коли достав перо, то достань і жар-птицю.

Пішов тоді Камнянка-Голова у конюшню, сїдлає свого коня, од'їзжає. Виїхав на стовпову дорогу. Їхав довго-не-довго, вострічає богатиря того самого, що й тодї зострічав. — Здраствуй, говорить, богатир! — Здраствуй, Камнянка-Голова. А що? Ти в тім царстві, що я тобі насьвітив? — В тім, каже, Камнянка-Голова. — Так щож? Ти ще не вінчав ся з царівною? — Да оце, каже, царь видумав, щоб я достав жар-птицю. А де її достать, як я не знаю, де вони, чи, може, її і нема. — Каже богатир: Їх много є жар-птиців. Вот я тобі посовітував їхать у ту землю, так я достану тобі жар-птицю. Поїдьмо зо мною.

Узяли, поскакали. — Поганяй за мною! Доїзжають у луги. Луги поминули, став лїс больший. — Тут-же, каже, Камнянка-Голова, надо переночувать. Так я, каже, ночю її піймаю. Тут їх гнїзда, так у отих гнїздах вони ночують.

Розбили собі наметки, давай пить, їсти, а лошадї пасуть ся у лузї. Стала ноч. Стали жар птиці налїтать. У тому лїсу стало так, що

хоч голки збирай вночі. Поприлітали, посідали у гніздах. Через час міста сідає богатир на свого коня: Подіймай ся, каже, мій коню, вище дерева, як би нам схватить жар-птицю. -- Кінь підоймає ця у гору потихоньку до гнізда. Підхватив він жар-птицю у свої руки, спустив ся до Камнянки-Голови. Каже: Вот, уже жар-птиця єсть. — Благодарю, каже, господин богатир, що ви потрудили ся мині достать.

Тоді розпрощались і поїхали: богатир на своє місто, а той до царя. Привозить царю жар-птицю. — Нате, каже, ваше велике осіятельство, ось я жар птицю достав. — А ті конюхи і кажуть: Ось чого не видумає, як же то можно? Жар-птицю і ту достав. Щоб, кажуть, ще йому видумать? Може царь щеб його післав, то мабуть він там і остав ся б. — Приходять конюхи опять до царя. — Достав Камнянка-Голова жар-птицю, ваше високе осіятельство, пущай він вам достане і прекрасну Настасію.

Призиває царь Камнянку-Голову: Вот, ти достав, Камнянка-Голова, от жар-птиці перо, і достав і жар-птицю, доставь мені ще і прекрасну Настасію. — Ну, достанем, не достанем, ваше високе осіятельство, а спитаємось. — Приходить на конюшню, сідлає свого коня. Виряжає ця у путь-дорогу і думає: Як же мині достать оту прекрасную Настасію? Дай но поїхать до баби, до змії, чи не посовітує баба-змія?

Поїхав до баби-змії. Уїжає у її двір. На кольцо закидає поводами лошадь свою. Уходить у комнати. Здраствуй, бабушка-змія! — Здраствуй, Камнянка-Голова, говорить. За чим ви до мене прибули? — За совітом, говорить, бабушка-змія. — За яким? — Щоб достать прекрасную Настасію, бабушка-змія. — Можно, Камнянка-Голова, для тебе постараюсь, що ти мене от смерти отблагав. Садіть ця, будем кушать. — Сіли, покушали. Одчиняє вона двір. Крикнула зміїним гласом. Іде череда у двір. Зачинила. — Ну — давай тепер, Камнянка-Голова, бить отії бугаї. — Много, бабко, бить бугаїв? — Сто бугаїв, говорить, бить треба. — Заходились, убили сто бугаїв. Тілишкі випустили, поз'імали із їх кожу; 50 бочок отаких, що по 100 пудів у їх улазить. Давай рубать, давай скидать говядину у бочки. Наклали 50 бочок говядини і забили і набрали води 50 бочок. — Ну, тепер захожуй ся, Камнянка-Голова, до моря перекочувать оті бочки. — Заходивсь поперекочювати до моря. Склали їх на кораб. Ну, тепер, Камнянка-Голова, оставай ся тут, а я буду їхать у воду. — Пустилась собі на дно, у море. На дванайцятеро суток, говорить, я од'їзжаю. Тогди будеш мене виглядувать, як дванайцятеро суток вийде.

Пройшло дванайцятеро суток, являєть ця баба із моря. Приближаєть ця на берег. Повиділа Камнянку-Голову: Ей, Камнянка-Голова,

дай мені що небудь у рот укипуть, бо сяду я на дно, охляла я! — Каминка-Голова гляне сюди-туди, а у його нема нічого. Сапог з ноги долой. Виймає нож з кармана, одрізує свою литку, приближаєть ця до баби і кидає їй у рот; проковтнула вона. Вот уже не далеко, як пальцею два рази кинуть, до берега. — Ей, Камнянка-Голова, подай мені ще що, а то охляла, сяду на дно. — Він і з тієї ноги сапог долой. І другую литку одрізує свою. Укидає змії у рот. Вибралась на берег. — Вот що тобі треба, то і єсть! Достала я тобі прекрасную Настасію! Що ти, Камнянка-Голова, укидав мені у рот, як я на тебе кричала? — Вот я, каже, свої литки поодрізував і тобі у рот поукидав. — Вона зараз як надметь ця, як ригне, так ті клапті литок і повискакували у її із рота. — Бери, Камнянка-Голова, побмивай їх хорошо. — Забрав побмивав. — Пиднимай у гору халати, буду притулять тобі твої литки! — Узяла, попритулювала обидві; мастю позаливала хорошо, так як вони там і були: Ну, тепер, підемо, каже, у мой дом, там отдихнем, бо я потомлена.

Поїхали до баби, до змії, отдихнули троє суток. Бере він тоді прекрасную Настасію, розпращав ся з бабою змією: Благодарю вас, баба-змія, що ви достали мені прекрасную Настасію! — Приїжає к царю. Отдає прекрасну Настасію. Оце, ваше осіятельство, нате прекрасну Настасію. Я достав. — Ну, благодарю, Камнянка-Голова, що ти і сповнив моє приказаніє.

Пішов він на своє місто опять до конюшні. Ті конюхи опять видумують, що би таке видумать, щоб його не було у нашому царстві. Приходять к царю оті конюхи. Ваше царське сіятельство, достав Камнянка-Голова жар птицю і достав прекрасную Настасію, почому перед вашими палатками не сьвітить місяць? Пошліть його, нехай він у місяця допитаєть ця, для чого місяць не сьвітить перед вашими палатками. — Призиває Камнянку-Голову. — Вот ти достав, Камнянка-Голова, жар-птицю? — Достав, говорить. — І достав прекрасную Настасію. Тепер спросись у місяця, чого він перед моїми палатками не сьвітить? Тогди, як місяця допитаєш ся, тогди будемо царство отписувать і тебе вінчать з дочерю. По над тебе, Камнянка-Голова, нема у всему сьвіту молодця. — Доїдем, не доїдем, каже Камнянка-Голова, а попробуєм.

Приходить до конюшні, сідла свого коня, одряжаєть ця у путь-дорогу і думає сам собі: Де той місяць живе, де він ночує, почому я знаю? Дай поїхать опять до баби, до змії. Приїзжає до баби, до змії, уходить у дом: Здраствуй, бабушка змія! — Здраствуй, Камнянка-Голова! За чим ви, говорить, приїхали до мене? — За совітом приїхав, бабушка-змія, ще. — За яким? — Як би допитать ця місяця, чого він

перед царськими палатками не сьвітить? Де він почув? – Можна, Камнянка-Голова, для тебе постарать ця, ти мене от смерти отблагав. — Сїли кушать. Покушали. — Ну, тепер я перекинусь змією, ти садись на мене, Камнянка-Голова, а лошадь свою покинь, нехай у лузї пасеть ця. Я тебе понесу до місяця. —

Сїдає він на неї. Полетїла вона. Летїла, летїла, перелетїла землю. Стало море чорноє. Перелетїла і море. Там ліс стоїть. Доми преогромні. Підносить вона його до крильця. –– Тепер, говорить, Камнянка-Голова, ступай у комнати, там місяць отдихає, а встане, так там тебе спросять, за чим ти?

Уходить він у комнати. – Здраствуй, говорить. Куховарка похожає по комнатї. — За чим ти, говорить, земляк сюди забив ся? — То, каже, до місяця спросить чого місяць не сьвітить перед царськими палатками. — Ну, садїть ця, скоро виспить ця, то я зговорю тогди. — Сїв, посидїв, міста часа. Встає місяць. Пішла служанка, зговорила. Іди, каже, уведи його у мою комнату. — Приходить вона. Пойдьом. — Повела його до місяця. Уходить він, здраствуєть ця. — За чим, Камнянка-Голова? — До вашої милости. Послав мене, наш цар: По чому ви не сьвітите перед царськими палатками? — По тому я не сьвічу перед царськими палатками, що до прекрасної Настасії вечерницї много сходють ся! Ото і ступай собі, Камнянка-Голова, от то тобі і весь. — Благодарю за ваше слово.

Виходить собі за комнати, далї подалї, а там змія. Що? Справив ся? питає змія. – Справив ся, бабко, каже. — Ну, садись, тепер на мене! — Сїв він. Принесла вона в свій дом. Сїли, наїлись, напились. — Благодарю, бабушка-змія, за ваші труди! — Сїдає на свого коня. Приїзжає до царя. Уходить у комнати. Що справив ся, Камнянка-Голова? – Справив ся, ваше царське сіятельство! — Ну, почомуж місяць перед моїми палатками не сьвітить? — По тому, говорить, що вечорницї до прекрасної Настасії много ходять. — Ну, тепер, на завтрашний день, Камнянка Голова, будеш ти моїм зятьком. Будеш вінчать ця з моєю дочерю.

Переночували, убрали Камнянку-Голову у царську перву одежу, пішли, повели їх до церкви. Обвінчав він їх. Прийшли, давай сватьбу гулять. Оттуляли сватьбу. Ну, тепер, отписуйте менї усьо своє царство за мої труди, ваше царське сіятельство. — Сейчас, Камнянка-Голова, благодарю тебе. — Позвав собі сенаторів разних, давай отписувать. Отписали і вручив йому і оддав у його руки: Ото ти, Камнянка Голова, на мойому містї царьом.

Ну, живуть собі. Призиває Камнянку-Голову прекрасна Настасія: Почому ти мене достав, Камнянка-Голова? У чому, говорить, я буду у

вас тут ходить? — Разві у нас ні з чого шить, або у нас нема матерії теї на рубахи? — Ні, я не хочу, каже, вашого надівать на себе. А когда ти, говорить, мене достав, так достань у морі, каже, мого добра 12 сундуків. — Тепер Камнянці-Голові треба їхать за її добром. Сідає на свого коня. Одряжаєть ця у путь-дорогу. Поїхав. Поминув землю. Начинає море. Доїзжає до моря, когда море гра. Він наближив ся і двинув назад верстов десяток. Море розігралось сильно. Він стоїть, дивить ця. Потім море втишило ся. Він і їде тоді своїм коньом. Приближаєть ця до моря, коли виполоч. У виполочі тріпаєть ця щука. Устає він з коня. Попав тую щуку у руки і приближаєть ця до моря. Випливає із моря щука до берега, обзиваєть ця, каже: Здраствуй, Камнянка-Голова, де ти узяв мого дітвака? — Там, каже, у виполочі тріпалось, так я і узяв. — Пусти його, каже, у море. Що скажеш, те тобі і буде. — Там у морі прекрасної Настасії 12 сундуків добра, так витащи їх сюда на сухе. — Пущай, каже, сейчас витащу. — Узяв він, пустив. Ляспули вони хвостами по воді, пішли в море. І стало море упять грать. І зділалось собі море багном, сколотною водою. Тут часів через три, сундук за сундуком летить на сухе. І витащили всї 12. — Ну, Камнянка-Голова, усї сундуки? — Усї, говорить. Благодарю за ваші труди, що менї витащили. — А я благодарю тебе, Камнянка-Голова, що ти пустив мого дітвака.

Покинув він сундуки коло моря, поскакав у город. Там наняв 12 чоловіка із лошадьми оті сундуки везти. Притащили вони у город і так з города у город наніmає він фурманщиків. Приставляє добро прекрасної Настасії царю. — Ну, тепер, каже, прекрасна Настасія, я не знаю, що у їх єсть, а я твої сундуки преставив. – Благодарю, Камнянка-Голова, усьо моє добро ціле.

Живуть вони і оце той цар старий хоче женить ця на прекрасній Настасії. Вона сказала: Поставлю 12 котлів молока і 12 котлів води у ряд. Як вискакаєте усї котли, із котла у котел, тогди піду за вас за-між. — Надоїли 12 котлів молока і налили води 12 котлів. Підпалили пічки у ряд. Наставляли ті казани, давай їх гріть. Закипіло воно у ключі. Тоді цар на Камнянку-Голову: Попробуй ти скакать, а тогди я. — Камнянка-Голова сказав: Позвольте менї коня мого сюди вивести, щоб він знав, де я, а то у мене тільки і роду, що кінь. — Виводь, каже, іди. — Пішов він за коньом. А куди підемо? — кінь пита. — 12 казанів, каже, молока і 12 казанів води кипить, так, каже, мене посилають, щоби я стрибав із казана у котел, от первого до послїднього. — Не бійсь, каже кінь, як стану я зустріч казанів, то як присну, тогди стрибай, не бійсь нічого. — Привів він коня, поставив назустріч казанів. Кінь приснув. Скида він сапоги тоді. От первого до послїд-

нього, з того вискакує, а у той вскакує і прекрасна Настасія смотрить і царське величество там. Вистрибав він казани ті, обуває ть ця у сапоги; прекрасная Настасія говорить йому: Ото, Камнянка Голова, як ти мене достав, так ти мені будь мужем, а я тобі жена. — Цар обаиває ть ця: У його, говорить, жена єсть; я за його свою доч оддав. — Його жена, каже Настасія, уже не жива, вона уже померла. — Ні, я, каже цар, Камнянці-Голові не попущу; може я вистрибаю, так ти за мене підеш? — Ну, попробуй, каже, вискакай, так я за тебе піду. — І скидає він сапоги і розгоняє ть ця. Первий казан молока, і грає він у ключ добре. Розігнавсь царь, як скокнув, так тільки виділи як скакав, а то став молоком у тім казані і його кости молоком стали.

Тогди Камнянка Голова похоронив свою жену перву, з прекрасною Настасією вінчає ть ця і живе на тім царстві, на тім оснуванії.

Паралелї: Ся казка відома у двох редакциях і вони обі надруковані в Аѳанасьева, Народ. рус. сказки 1897. Т. І. Ст. 258—268. Ч. 102—103. Наша казка схожа з другою Аѳанасьева, п. н. Жаръ-птица и Василиса-царевна.

16. Чарівний перстень.

Гришин отець помер, а з матерю він остав ся. Вони були люди бідного состоянія. Остало ся 300 рублїв батьківських денег. Держить їх мати, до зроста лїт, сину. Синови лїт 17 стало уже. Матка обявляе: Є, синок, у тебе 300 рублїв денег.— Каже: Дайте менї 100 рублїв, так я піду на базар, та куплю дещо, чи кобиляку, чи вола, а то хтож за мене піде? Ми голї, а тодї знатимуть, що у нас дещо є, як куплю. — Дала мати 100 рублїв: Іди, синок, купи; що підійде любиме, то й купи. — Він іде на базар, коли чоловік несе в мішку кота. — Здраствуй, каже, земляк. — Здраствуй, каже. — Що ти несеш у мішку? — Каже: Кота. — На щож ти його несеш? — За город, каже, несу; як винесу, то там і убю, бо ледаще таке, усе нівечить. — Продай, каже, його менї, чоловіче. Що тобі за його? — Каже: 100 рублїв денег. — Ну, каже, розвязуй, випускай. — Розвязав, випустив. — Ну, каже, і кот, який хороший, а ти хотів його убивать! — Вийняв деньги, узяв, оддав. — Чи йому, каже, є імено, чи тільки, каже, кот. — Нї, каже, імено йому: Кот-Виноход. — Ну, підем, каже, Кот-Виноход, домой. — Пішли собі домой.

Приходять домой і кот отой у хату убігає: А що ти, синок, купив, що так скоро повернув ся? — Ось каже, матко, Котика-Виноходa

я купив. — Да усї деньги, каже, ти оддав? — Усї, каже. — Вона тодї за качалку, та давай його качать: Ти, каже, ось як я деньги держала, а ти за кота перевів їх? — А він на втїки. І кота вигнала. Пішли із хати обидва.

Отсердилась матка. Уходить у хату Гриша. Ну, як можна, синку? Я думала, з тебе буде хозяїн, а ти перевів деньги: за кота оддав. — Ну, матка, каже, не чужі, свої.

На другий день, чи на третїй, знов каже: Дайте менї ще 100 рублїв, піду ще що небудь куплю. — На, каже, сукин-син, перевів ті деньги, переводь і сї! — І дала йому вона ще 100 рублїв. Пішов він на базар опять; він іде, а котик за їм біжить. Доходить опять до базарю, коли чоловік веде собачку на уривку, на шию їй налигав, а собачка кричить. — Здраствуй, каже. — Здраствуй. — Куди ти ту собачку тягнеш? — Туди, каже, за город, там дерево є, то я її там повішу. — Як тобі не жаль, таку собаку та вішать? Що тобі за його? — Сто рублїв денег. — Виніма є деньги, отдав. Як його зовуть, каже, чи собачка, чи ще яке імено єсть? — Ні, він у мене собачка Валет. — Ну, пущай же його тепер. — Заплатив і вернув ся домой. Уходить опять у хату. Матка пита: А що, синок, купив опять? — Каже: Ось, матка, я купив собачку Валетика. — Вона за качалку, да його качалкою. — Держала, каже, деньги, пропали деньги. Перевів, каже, сякий-такий. — Він утїк з котом і з собачкою. Мати отсердилась, він через час міста увійшов у хату. — Перевів деньги, каже, ті за кота оддав, а сї за собачку. Лає його, плаче.

Через день міста каже він: Дайте мині і ті останні, піду ще чого куплю. — Унесла мати, узяла, оддала і ті: На, каже, переводь, коли пропали ті дві сотки, пропаде і ся! — Узяв він пішов на базар опять. І Валет біжить, собака і котик за ним. Доходить до базарю, коли чоловік у двоє лозину зогнув і тягне гадину із города. — Здраствуй, земляк! — Здраствуйте! — Що се ти тягнеш? — Каже: Тягну гадюку. — На щож ти її тягнеш? — За город витягну, та там за городом убю. — Що тобі за неї? — Сто рублїв, каже, денег. — Виняв, узяв оддав. Пустив він гадюку і вернув ся назад. Він по переду, а кот, собачка і гадюка за ним. Приходить домой і каже: Ти під піч, гадюка, ховай ся, щоб мати тебе не побачила, бо вона буде тебе бо ять ця. — Війшов, гадюка під піч полїзла. — А що, синок, купив третю штуку? — Каже: Вийшов на базар, так, каже, хтось з кармана деньги виняв. — Ну, каже, проізвів ти до ума, то, каже, хоч котик та валетик, а то так пропало!

Ну й живуть вони там на том оснуванії. Справив він собі ружжó, ходить на охоту. Собачка-Валет, Кот-Випоход за ним ходять на охоту.

що небудь убє, принесе матці, чи там журавля, чи утицю, чи зайця. Матка наготовить, покушають усї. Годів 2 походив він на охоту. І ту гадюку годує, під піч дає їй їсти, що матка не знає. Повернуло на третій год. — Ну, Гриша, каже, гадюка, підем до мого батюшки, я тобі одплачу за то, що ти мене од смерти одблагав і годував два года. — Чи підем, так підем. Узяли і пішли. — Котика і собачки не бери, пущай дома остають ся, підем у двох. — Ну, матко, годуйте тут мого котика Виноходика і Валетика — собачку! — А ти, куди підеш? мати пита. — Я піду на сутки, недалеко тут! — Не признаєть ця він матцї. Переночували собі, раненько собі встає, випускає гадюку, пішли собі з гадюкою. Ну, тепер, каже, гадюка, я попереду лїзти му, а ти за мною. — Як узяла лїзти, як узяв він іти, дійшли до моря. — Ну, тепер, каже, Гриша, не бій ся у воду іти, а за мною іди; куди я, туди й ти. Сей час у воду. Становить ця вона на хвості, розділмає воду, там вода і розступилась при дну, так як чоловікови пройти. Вона лїзе, та роздима, а він за єю іде. Перейшли море. Пройшли довго не довго, видать компати. — Не видать нїчого, каже, Гриша, смотри у перед! — Нї, каже, видать горницї, чи трехетажні, чи пятьетажні. — Нї, у мого батька пятьетажні доми. — Приходять до забора. — Тепер, оставай ся, Гриша, а я піду у перед, скажу, вийдуть служанки, та тебе возьмуть.

Перекинулась зараз баришнею такою, що нї здумать, нї згадать, разві у казцї сказать; тогди й пішла. Гриша аж іспугавсь, як вона перекинулась баришнею красивою. Уходить у дім свій гадюка, здраствуєть ця, до батька, до матері. Тут її ухватили, плачуть: Де ти, дочко, проходила, де ти була, що тебе стільки времени не було? — Я, каже, була б досї, так попалась я у руки у чужі, так мене хотїли убить, а парень мене од смерти одкупив. Він коло забору стоїть, підїть, та возьміть його у компати. — Біжи, на служанку, сей час. — Побігла служанка, веде його у компати. Поздраствував ся. Посадили їсти, пить і благодарять, що дочку одкупив од смерти. І не знають, де його дїть, так його шанують. Пошанували, пішли у проходку; поприходили, полягали спать, проспались. Вечір, полягали на ніч спать. Уякому одвели компату і кровать. Полягали, поснули. Уходить помаленьку вона до Гриші: Що ти, Гриша, спиш, чи нї? — Да, так, каже, сплю і не сплю. — Смотри, каже, як буде тобі мій отець плату давать за мене, то ти не хоти нїчого. А скаже він, що ж тобі дать? Дайте минї, скажи, золотий перстень той, що з 12-ю вічками. — Сказала, собі і пішла. — Спи, каже, тепер!

Переночували собі. Повставали. Попили чай. — Ну, що тобі, Гриша, що ти мою доч од смерти одблагав, що тобі плати? — Я, каже, нічого не хочу, добродію, а дайте мені золотий перстень з 12-ю вічками... — Е, ні, каже, я перстеня не дам. — Давай вона плакать: — Такі то ви мені раді, що він мене од смерти одблагав, а ви йому не платите, чого він желає? — Ну, водились, водились, узяв він і оддав перстень. Ну, прощавайте, тепер, добродію, піду домой. Спасибі вам. А ви, говорить, баришня, проведіть мене за город. — Сейчас, я, говорить, проведу. — Ну, з тим пішли вони собі. Вивела його за город. — Ну, прощай, тепер, баришня. — Щасливо, Гриша! Ступай домой да хозяйнуй хорошо. А як ожениш ся, так жінці не довіряй, що у тебе є. Оце, каже, як вечір стане, та з руки на руку перстень перекидай, стане кругом тебе 12 молодців. Будуть тебе спрашувать: барин, що роботать? Щоб ти не сказав, то тобі і буде.

Вона вернулась, а він пішов. Ішов довго-не довго. Став вечер. Виніма́є він перстень. Із руки на руку перекида, становить ця перед ним 12 молодців. — Що, барин, прикажете нам роботать? — Сей час, каже, робята, щоб я часа за три дома. — Тут часа за три дома й став. Уходить, здраствує́ть ця, до матері. Кот Виноход йому на груди, собачка Валет йому на груди, соскучили, він гладить їх по головках. Сіли, покушали собі. Посилає матір до царя сватать за себе царівну. Мати й каже: — Що ти, сину, надумав з своєю головою? За тебе колиб пішла наймичка путященька, то й то ми були б раді. — Що ви, мамко, говорите? Я, каже, і не хочу смотрить на наймичок. А як я, каже, посилаю, то й запитайте царівни за мене, що він скаже цар? — Пішла мати до царя. Підходить і спрошує́ть ця, щоб пустили ік царю, так не пускають. Пішли, доложили, що от така бабка хоче, ваше осіятельство, з вами говорить. — Введіть її сюди у мою комнату. — Увели вони. Поздраствувала ся бабка до царя. Ну, за чим ти, бабко, до мене зайшла? — У мене є, ваше царське сіятельство синок, а у вас — дочка, так щоб нам посватать. — Нічого, хорошо, колиб так попало ся, каже цар, так у моеї дочері нема шуб. Так ти свому сину скажи, щоб він мені пригнав сто живих зайців на шубу царівні А коли він не прижене мині зайців, то скажи йому: мині ніч, а йому — голова з пліч. Ступай, бабко, домой. Смотри, щоб пригоняв мені зайців, а ні то так і ти прогоняй. — Пішла бабка до дому. Приходить до дому. — Ей, сукин син, каже мати, схотів, каже, пропасти, пропадеш тепер. — За чим, каже, я пропаду? — Зговорив цар, каже, щоби царівні пригнав сто зайців на шубу. — Я йому, каже, прижену пять тисяч, а не сто. Шукайте, мати, конопель; буду батіг плести. — Найшла мати, він виплів батіг довгий. Ночують. Бере він перстень, перекида з руки на

руку. Становить ця перед ним 12 молодців. — Що, барин, прикажете, нам роботать? — Щоб було сто зайців царівні на шубу під одну шерсть. — Хорошо, будуть і не розбігуть ця. — Ложить ця спать. Устає, стоїть сто зайців у куточку коло дверей, стоять готові. — Берітъ, мамка, батіг, каже, гоніть у дворець, до царя. — Пігнала зайців к царю. Пропустили її до царя. Входить. — Здраствуйте, ваше царське величество. — Здраствуй, бабка. — Я по вашому приказанії пригнала царівні сто зайців, у куточку стоять. — Благодарю, бабко, що потрудилась. Насипає їй румочку водки, вина бабі дає. Випила бабка, закусила. — Отряжай ся, бабка, щоб пригнав мені завтра десять вовків на другую шубу царівні. — Приходить бабка до дому. А що, говорить, цар? — Говорить, щоб ти завтра десять вовків пригнав. — Ложітесь-ко, мамка, спать, вовки будуть готові. — Устають по утру, стоять десять вовків в місті так, що розрізнить ця вельзя. Беріть, мамка, батог, догоніте во дворець. — Пігнала бабка вовки. Дали їй дорогу прямо до крильця. Входить. — Здраствуйте, ваше царськоє сіятельство. — Здраствуй, бабка. — По вашому приказанії мій син пригнав вашій дочери десять вовків на шубу. — Наливає рюмку вина бабі; взяла бабка, випила. — Із тим говорить, ступай бабка, до дому, щоб син десять лисиць пригнав на третю шубу. З двума шубами стидно царівні іти за муж, надо третю шубу. — Пішла бабка домой, приходить до дому. Питає синок: Що говорив цар? — Каже, щоб десять лисиць пригнали на третю шубу. — Устають по утру; лисиці готові стоять. — Гони, мамка, каже, лисиці во дворець до царя. — Пригнала до крильця. Входить во дворець. — Здраствуйте, ваше царське величество. — Здраствуй, бабка. — По вашому приказанію пригнала десять лисиць на третю шубу. — Благодарю, бабко, тобі і твойому синкові; наградили царівну, що будуть у їй і шуби. Садись, бабко, на стульчик. — Сіла бабка на стульчик. Наливає їй стаканчик вина. — Пий, бабко! — Пийте і ви, ваше царськоє сіятельство! — Надо, каже випить бабка, може будеш свахою. Молодець у тебе синок, що сповняє мої приказанія. Дивись, бабко, які у мене доми, кухні, постройки, щоб у твого сина, за сю ніч чище було, чим у мене. Бо мні стидно в такую хату оддавать доч. Щоб двоетажні, пятиетажні були доми, желізом покриті. — Приходить, бабка, домой: А що цар говорив? — Дивись, бабка, говорить, які у мене постройки, кухні; приказав, щоб за сю ніч у тебе було чище, чим у його. — Ложіть ся, мамка, спать. Постройки у нас будуть готові за сю ніч. — Полягали спать. Устає він, перекидає з руки на руку перстень: Що, барин, прикажеш нам роботать? — Смотріте, ступайте до царя, посмотріть на його постройки, щоб у мене було погоразній і золотом покрито, щоб було. — Ліг спать. Зачали

роботать. Чи спав, чи не спав, сьвітає. Вони збудили: Вставай, барин, вже готові доми стоять! — Він встав і взяв і поліз на горище, на пятиетажні доми, і усе золотом покрито. Які кухні, які що, — все золото. Тепер встає цар, гляне, верстов за 15 сіяє дом. Він там позвав свою жену, доч. Ето, должно, його доми, що я говорив, зятька, бо що не зговорю, все так єсть. — Він ударяє молотом; там на горі, як ударить, так яко лупа іде на царя. Встає з гори, посилає мамку до царя. Мамка пішла к царю опять; не дійшла верству міста до царя, два жандарі бігуть, беруть бабку за руки, ведуть до царя. Входить. Здраствуйте, ваше царське сіятельство. — Здраствуй, бабко, садись. Сей час її стульчик під ж... сує; сіла бабка, отдихує. Випили, собрались цариця і доч і вирядили бабку. Ступай, бабка, домой. Я вижу, що доми хороші, чище од моїх, все золотом покритоє. Скажи свойому синові, щоб зробив од свого крильця до мого крильця міст, одна мостинка золота, друга срібна, як гривна. За сю ніч, щоб був міст, от крильця до крильця і тоді ти прийдеш до мене. — Приходить бабка домой. — Що говорив цар? — Каже, щоб от сего крильця до твого був міст, одна мостинка золота, друга срібна, як гривна кругленька і щоб були перилчата. — Ложітесь, мамко спать, готово буде всьо. — Полягали спать. Устає він. З руки на руку перстень перекида. Становить ця перед ним дванайцять молодців. Що, барин, прикажете нам роботать? — Вот, ребята, смотріть, щоб от мого крильця до царевого був міст, одна мостинка золота, друга срібна, як гривна кругленька і перилчата золоті. За сю ніч щоб було готово. — Виспались, посилає матку. Теперка не заблудитесь, мостом ступайте прямо. — Приходить матка. Гони за півтора підхвативають бабку у коляску люде і везуть до царя. Здраствуйте, ваше царськоє величество! — Здраствуй, бабка. — Посадив бабку на перший стульчик, що сам садить ця. Випили, закусили. — Благодарю, бабка, тобі, твойому синови, що він старається; що не зговорю, він діляє. Ступай, бабка, домой, скажи синові, щоб на сю ніч були в обох сторон моста яблоні, за пять шагів яблоня од яблоні і пташки, щоб на кождій яблоні сиділи і разними голосами співали. І говори, щоб їхав він до мене вінчати ся завтрашний день і щоб яблоні цвили, самі щоб розвились і щоб він їхав лошадьми шістю, каритою і щоб без погоняйка. Під'їзжать має от свого крильця до мого і брати царівну в собор вінчать ця. І щоб под'їзд до собора-церкови, щоб сам одчиняв ся і сьвічі самі щоб засьвічались і щоб попи вінчали, щоб ми їх і не видали. В перед їхать, щоб яблоні цвили, а із церкови, щоб яблока були готові мні на кушаніє. — Запріг в кариту коней, поїхав во дворець, тілько іскри сиплють ця; яблоні цьвітуть, птацки поють разними голосами. Під'їзжає до крильця, царівну

підхватує, садить ця у коляску. Цар па своїй лошаді вперед подав ся увірить ця, чи буде сама отчиняти ся церков! Доїзжає тілько до церкви, церков одчиняеть ця. Смотрить цар, церков одчиняеть ця, сьвічі засьвічають ця, попи становлять вінчать ця, їх ніхто не видить. Обвінчали, цар поїхав домой. В'їхав на мост, — яблока лежать, не можно їхать, яблок по коліна. Схватив ся, набрав у платочок. — Бери, каже, і ти душенька, я папаші, а ти мамаші на гостинець; се каже, яблока наші. — Приїхав, отдали, вона мамі, він тестьові. — Нате, каже, по вашому приказанію то все я сочинив. — Давай сватьбу гулять: він скликав чуже царство і своє. Одгуляли сватьбу, просять покорніще молодий, що і до них їхать. Їдуть мостом, так іскри і сиплять ця. Входить він в свою комнату, все так золотом і осіяло. Попили, погуляли, поблагодарили і роз'їхались; поїхав цар і ті всі поїхали. Остав ся він з женою і з матерею. Живуть у троїх. Живуть собі міста год цілий, хорошо. Ходить він на охоту зі своєю собачкою Валетиком і з Виноходком котиком: там що небуль устрелять, принесе, вони жарять, покушають собі. Вона і спрашує його: Почому ти, душенька, таку штуку удрав, що тобі батюшка не говорив, ти все сповняв? — Каже він так: Ні, каже, так нельзя. — Взяла його питать ця, він сознав ся; у мене, душенька, єсть перстень золотий, з 12 вічками, я його з руки на руку перекину, стане перед мною 12 молодців, що прикажу, то і буде. — Деж ви його, каже, носите? — Сказав; у кармані у мене схоронено хорошо. — Вона каже: Як такую штуку так носить? Я в сундук його заховаю. — Він дав. Нате, каже, заховайте. — А вона на перед зналась з королевим сином за морем, за Дніпром, верст за 500, і з ним вона уперед любилась, а за сего пішла так собі, по неволї. Пішов він па охоту і поки там ходив, припізнив ся, пізно. Винимає вона з сундука перстень, перекидає з руки на руку, становить ця 12 молодців коло неї. — Що, судариня, прикажете нам роботать? — Щоб мій муж, де він ходить у степу, щоб він там став стовпом. — Як вона сказала, так його там камень обгородив, обняв, тілько в горі дірочка, дихать йому, як продухвина. Валетик бігає кругом стовпа і кот Виноход, плачуть. — Щоб, каже, сію ніч уся постройка у того короля, по той бік моря, опинилась і мост щоб от королевого крильця був до мого. — Раді старать ця, судариня; все буде сповнено по вашому предсказанію. — За ніч все там стало за морем, тілько та негодящинька стародавня хата його осталась. Кот-Виноход і Валетик плакали, плакали, думали, що таке робить, що хозяїн помре з голоду. Котик каже на Валетика: Підем на базар, будем красть бублики, осельдочки, дробниченьки, будем носить хозяїну. Дійшли до городу, кот говорить: Остань ся, я до тебе буду прятать, бо тебе у городі увидять,

отнимуть. — Пішов кот, давай красти бублики, носить до Валетика. Носив бубликів, оселедочків. Понесли до хозяїна, до стовба. Повскакували на верх, давай ломать бублики, цілого же нельзя кинуть; покидали оселедочки і бублики туда. — Кушай, хозяїн, а ми ще побіжим, притащим. — Побігли, опять пакрали, опять паломали, накидали. І вернулись вони за той день три рази. І накидали хозяїну по коліна тої їдової вещі. — Говорять: Чи буде тобі, хозяїн, на місяць харчів? — Він говорить: Благодарю; тих, говорить, харчів я не поїм за два місяці. — Оставайте одні, а ми, говорить, підем по той бік моря, може вирвем у жени той перстень. — Взяли, пішли вони до моря. Там отдихнули коло моря. Пливи, котик, ти. — Ні, каже, пливи ти, ти сильний, будеш воду розгонять, а я за тобою. Валетик розогнав ся і поплив, а котик розогнав ся і йому зада учіпив ся. Переплили на сухо, через море. Струшиваєть ця Валетик, каже, утомив ся; а котик каже, та й я ж втомив ся. Недалеко тутечки доми стоять. Підходять в двори. Вона саме вийшла у проходку, та царівна. Вони увиділи, сей-час до неї. Вернула ся вона в комнату і гукає: Оце ж охота того сукиного сина! — Нагодувала їх, живуть собі, в одній комнаті спять собі. Вона їх годує хорошо. Неділї дві побули, ніяк не можна перстень у цариці украсть. Під одною кришею у того короля 12 комірок і там у него завело ся многе множество крис. Взяв кот Випоход і пішов туди під ті комори і давай криси давить. Вони кинулись на него, думали давить, а він їх усї давить і задавив їх тисяч десять. І піймав їх ту матку, саму старшу, що їми завідувала. — Ей, кот Випоход, каже, ти моє військо запакував, пусти мене, що ти хоч, то тобі і буде. — Він каже: Достань менї той перстень, що у царівни в роті ночує, я тебе пущу. — Достану, пусти, каже. — Ходїм, каже. Котик біжить, вона за ним; на окошко, новлазили в комнату. Найшли муки. Взяли, поввискали ся, умазали в муку хвост. Івлїзли на кровать, криса по той бік, а кот по сей і потягли хвіст по губах. Вона плюнула, перстень сейчас і вилетів з рота. Котик за перстень, вибіг на огород. — Ей, Валетик, де ти? Слава Богу, перстень вже достав! — Прибігли до моря: Пливи ти, каже, Валетик. — Ні пливи ти, ти вже плив, а я за тобою. Давай плисти; котик опять за Валетика хватив ся, той пливе, а той на їм сїдить. Допливають міста так, як палицею тільки кинуть до берега. Оглядаєть ця Валетик, каже: У тебе перстень, я же тебе і везу, дай перстень, щоб і мене хозяїн жалував. — Котик Випоходик каже: Перепливеш, так я оддам тобі на суху, а то опустим в воду. — Ні, каже, дай тут, а то каже, затоплю. — Так, каже, бува, пустимо в море. — Ні, не пустимо, давай! — Дає той, а той бере і пустили перстень: він і поплив на дно. Переплили на сухе. Як взяв котик Валетика бить

лапами по висках, так тілько кров біжить, а він його чеше. Валетик не обороняєть ця, плаче. Плакали оба. Підем до хозяїна, чи він живий, чи ні. Приходять до хозяїна, вскакують. Здраствуйте, хозяїн. Чи ви живі, чи ні? — Каже: Слава Богу, живий ще. — Каже на хозяїна: — Єсть у вас харч? — Каже: — Єсть. — Каже: У твоєї жени перстень достали назад, да через море перепливали, Валетик напав ся, дай менї; я став давать і упустили в море. — Я, говорить, жалував би обоїх одинак, все равно, хтоб не ніс. — Живиж, хозяїн, а ми підем ще на місяць, чи не достанемо. — Ступайте, да мене не забувайте — Прийшли вони до моря, там заброди рибу ловлять неводами. І пристали вони до забродчиків. Забродчики їх годують рибою, сами їдять і їх годують. Неводами закидають, витягають рибу, а Валет і котик там смотрять в рибу. Побули ж міста тиждень там. Тепер витягають рибу, вони там смотрять. Витягнули рибу, дивлять ця, сяє риба, як золото. Парень, молодий забродчик, ухватив рибу у руки, виймає ніж з кармана, розпоруе рибу, коли там перстень золотий з 12 вічками. Дивлять ця забродчики, а їх 12 чоловіка і кажуть: Однеси його, каже, у хату і там його заховай; се перстень, должно, дорогий. — Він несе, котик за ним біжить. Війшов в хату, взяв, у платочок його увертїв. Котик лежить і смотрить, де він його діне. Він звертїв, у сундучок за ікони положив і пішов. Котик смотрить, уйшов вже далеко. Скакнув із стола котик на сундучок на той, поваляв ікони до долу, скакнув і попав лапами у сундучок, упав сундучок до долу. Упав перстень. Хватив перстень у рот, вибігає на улицю. — Ей, Валетик, де ти, каже? Вже слава Богу, достав перстень. — Давай хозяїну таскать. Прибігли до хозяїна, вскакують на стовб. — Слава Богу, достали хозяїн перстень. — Ну, молодці, що ви за мене постарались. Я вас буду жалувать проз свій вік. — Що, хозяїн, подавать вам туда? — Давайте! — Взяв його у руки, так там і осіяло. Бере він у руку, перекинув з руки на руку, становить ця в округ того стовба 12 молодців. Що, барин, прикажете нам роботать? — Сього стовба щоб я і клаптика не видав. — Так сейчас і рознесли чисто і остав ся він сам. Пожалував котика, пожалував Валетика: Молодці, що постарали ся про мене. Приходить домой, а матка в старій хаті тілько жива. — Здраствуй синок! Я думала, що тебе нема вже на сьвіті. — Ні, слава Богу, каже, котик да Валетик мене визволили. Дайте, матко, чого небудь да перекусить моїй охоті і менї. — У мене нема нічого; се молодиця принесла паляничку. Возьми, перекуси. — Сам поїв і охоті дав. Ложать ця спать. Устає він, перекидає із руки на руку перстень, становять ця 12 молодців коло него. Що, барин, прикажете нам работать? — Щоб моє все, що було тут, було все на місті і його, де лучша постройка, щоб тут була

і мост так, як був, щоб і був. І щоб вони обоє як сплять, щоб обоє були на сему місті! — Ложіть ця, барин, спать, все ваше приказаніє буде сповнене. — Земля гуде і тягнуть все віттіля, становлять все, як було і своє все і його де лучша постройка і вони обоє. Взяв він кнут і ходить по комнатах; вони сплять, одно на сїй, а друге на дальнїй постелї. Він ходить в кнутиком; вона прокидається ця, на служанку: подай ти друго... Вот я сей час подам. Бере, що укутано в голови, він кнутом упоров, вона укачалась і лежить. — Довго-не довго, король гукає на служанку, а він каже: — Вот я сей час. Підходить він до того з кнутом і упоров його кнутом. Він і схватив ся. — Забрав моє добро, думав поживить ця, яж тебе научу! — Посилає він письмо царю, щоб були на суд судить ця. Убрали ся, ідуть на суд тим мостом. Приїхали на суд. Давай судить. — По закону судить, не по мошеньству; як твоя доч мене не побоялась запакувать, так щоб судить по закону. — Як взяли судить, то розсудили, що її хоть на шибеницю, хоть на ростріл. А він, король, не винен, як сама вона к нему приїхала, тілько вона винувата. Її повісили зразу, а король каже йому: Коли мою сестру полюбиш, так бери собі за жену, щоб були ми знакомі. — Я, каже, до вас навідаюсь, посмотрю, вона на мене, я на неї. — Узяв, поїхав туди по той бік моря, до того короля. Посмотріли одно на друге, полюбились, повінчали ся і сватьбу там отгуляли зразу. — Оставай ся, жена, тут, а я піду домой, да переведу ще мост од мойого крильца до вашого, тогди возьму тебе. — Приїхав домой. — Перекинув перстень... (Повтореніє). — Що, барин, прикажете работать? — Щоби сей мост був от мойого дворця до королевого. Буду завтра їхати по жену. — За ніч так і стало готово усе. Запрягли кариту конями, шестеркою, їдуть по жену, без погоняїв так, як змії їдуть, тілько іскри сиплють ця з мосту. Під'їхали, випили, сїдає вона на коляску, їдуть домой мостом; — Смотри, жена, може ти також едїлаєш, як була у мене царівна, може ти мене запакуєш? — Нї, каже, не бій ся. Я нїкогда. На том основанії живуть, хлїб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. VII. Ст. 39—44. Ч. 35. — Аоанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. I. Ст. 316—328. Ч. 112. — Gliński, Bajarz polski. T. II. Ст. 101—114. Ч. 4. —

17. Про Гришу і змію.

Був собі мужик богатий і у його був синок Гриша. І померли старі обоє разом. Гриші ще було літ 17 од рода. Попродав він усе чисто: на деньги перевів і землю і город і худобу і купив собі коня, дав півтори тисячі і сїдло і зброю на коня, купив ще шаблю, ружжо двустволку, попрощав ся з слободою зо своєю, сказав: Прощайте, господа слобожане! — і поїхав собі на три-девять земель, в тридесяте царство, у інше государство. Їде, аж дивить ця, степ; була дорога, а то нема нїякої; уїхав у травку, травкою їде. Суток десять їде травою, не виплутаєть ця, дороги не найде. І просить Бога, щоб дав йому смерть, або щоб звір з'їв, або що. Слухає, аж гукає; слухає глас християнський. Слава Богу, щось гукає, чуть християнський глас. Потім пóд'їжжає ближе, гукає і спіткнув ся конь, став. Конь стоїть. Гукає змія із ями: Витягни мене, Гриша, із ями, із горлатої. — Устав він, посмотрів і думав, що там яка небудь женщина, аж то гадина у ямі. — Якже я тебе буду витягать, як я тебе бою ся? — Подай менї оранника конець, так я схвачусь, так ти мене і витягнеш. — Схватившись він із лошадї, подав їй оранник, вона хватила ротом за конець і злякавсь і дьорнув він її так, що на пів гони упала вона од його. Як упала, так і іде до його барння така, що нї здумать, нї згадать, разві у оцїй казцї сказать. Прийшла, здраствуй! говорить, Гриша Іванович! За руку порукувались, поцїлувались. Слава Богу, і де ти узяв ся, що ти мене вицупив із ями? Ну, тепер, Гриша, чи ти доволен, щоб я тобі була женою, чи сестрою? — Подумав Гриша своєю головою: Вона змія, а менї женою буде, пущай, буде сестрою. — Будь ти менї сестрою, а я тобі братом! Поцїлувались. — Ну, ріж з правої руки мізинця, щоб я поссала твоєї крови, а ти моєї, щоб ми були роднї. — Якже різать, сестра, як я боюсь різать свого мізинця. — Що боять ця? Віть так немножечко урізать. Виймає ножик сам з свого кармана. — Ну, брат, хоч ти сам ріж, хоч я сама врізну. — Ріж, сестро, сама, бо я боюсь. — Урізнула вона трошечки шкурочки от мізинця і поклала собі у рот і сее. Держали, держали у ротї. — Ну, виймай, брат, довольно. — Тодї узяла, урізала свого мізинця. — Бери, брат, у рот, сси і мою кров. Узяв він у рот вже її мізинець і став ссать кров. Поссав. — Ну, довольно брат. Тепер ми будем роднї, од сієї крови ти менї брат, а я тобі сестра. — Ідуть собі, на руки поводи накинули і речі разні розговорюють. Довго-не-довго йшли, открилась дорога. Ідуть опять дорогою, довго-не-довго, а тут видать стадо коней; очима не доглянеш, таке большое, нема його

і краю. — Чиє то стадо, сестро, большоє такеє лошадей видать? — То, говорить, брат, моє стадо. — Поминули те стадо і ідуть, ідуть собі, розмавляють разні речі собі. Пройшли верстов дві упять от того стада. Сидить опять череда така, що й очима не вглянеш. — Чия то, сестро, череда така, що і очима не вглянеш? — Се каже, моя череда. — І думає Гриша своєю головою: Лучше була-б вона моєю женою, як сестрою, вона така богата. А потім питає: Чия ота степ, що я їхав десятеро суток, а не найшов ні доріжки, ні нічого, поки аж тебе не найшов? — То усьо, брате, мої степи. — Ну ідуть собі, розговорюють опять. Поминули череду верстов дві. Откриваєть ця отара овець така, що і очима не можно вглянуть. — Чию, сестро, отару видать? (Повторенє). То, говорить, сестро, так много, що і очима не вгляну. — У мене, каже, 50 тисяч отари. — Поминули отару, ідуть собі упять. Видать дерево оддалеки большоє. — Що то видать за дерево оддалеки большоє? — То, брате, мій сад, там за деревами мої комнати. — Вот недалеко і доходить, верстов пять. Ідуть собі, розговорюють, розпитують, яке то царство, як поїхав, який родом. — Мій отець, каже, був богач, я такого то царства... (Повторенє). Ось я-ж поїхав і попав аж сюди. Приходять вони до її дому, барканом дом обкиданий, доми трьоетажні, красками разними покриті, усякими мережками, кружечками зділані, зеленими, чорними і разними красками. Подходють до воріт, одчиняє ворота сестра. Одчинила, війшли, зачинила. Повели лошадь на конюшню. Там є конюхи; вона сказала: Поставте лошадь у станях, годуйте її хорошо. — Брата бере за руку — пішли у комнати. Уходять, а там одинацять баришень за столом сидить, шиють. Здраствують ця: Здраствуйте, баришні! — Здраствуй, молодець. — Ні, каже, се не молодець, звіть його братом, но мені він і вам брат. — Посадили його за стіл, давай пить, гулять. І вони йому крінко раді, не знають, як його годувать, і де його посадить. Підем, каже, брате, у проходку, у мій сад. — Пішли у сад, у проходку, у первую лінію. Пройшли по первій лінії гонів із двоє, лежить поперек лінії зелізная кочерга. Переступила вона і каже братові: Возьми оцю кочергу і скинь із лінії, бо вона мині увірилась; усе іду і усе спотикаюсь. — Ухватилсь він за ту кочергу, так і не здвигнув з міста ніяк, така вона тяжка. — Е, каже, яка у тебе мелкая сила; як ти по сьвітах їздив з такою силою мелкою? — Мені, сестро, не попадалось ні з ким бить ця, так у мене і сила така. Такаж єсть, яку Бог дав. — Попереступали ту кочергу, пішли по саду, по лініям по усім. Він погостював у сестри днів десяток. Упять пішли у проход, у сад, тією лінією. Лежить та кочерга опять. — Зверни, каже, брате, ту кочергу хоч із лінії. — Схватив ся він, так не двигне ні яким робом із міста. Пішли

по саду, погуляли, уходять у комнати. Давай вона сестер просить, щоб дать вашому братові силу таку, як у них єсть. Треба, сестри, старать ця усіма силами і нам братові силу дать таку, як у нас єсть. — І сіли вони прясти сейчас хвунтового лену усі 12. Попряли почники по два, давай сейчас снувать і на варстат накидать і ткать. Накинули і виткали, і 12 квіток золотих нашили на сорочці. За ніч, за одну, усьо зділали і напряли, поткали і пошили і 12 квіток золотих нашили, 12 сил богатирських дали йому. Збудили його і наділи ту сорочку на його. Тут розвиднілось. Походили до которого часу, давай чай пить. Попили, поїли: А підем ще, брат, у проход, у сад у мій. — І всі вони ідуть 12. Дійшли до тієї кочерги, лежить та кочерга поперек лінії. — Возьми, брат, оцю кочергу, откинь от дорожки. — Береть ця він за конець. Як хватив, як кине ту кочергу, так вище дерева полетіла. — Спасибі, брате, каже сестра, що ти оту кочергу із дорожки скинув, вона мені увірилась, я забуду да усе на її спотикаюсь. — Побув він ще днів десять. Ну, сестро, говорить, пора мені од вас їхать! — Куда же ти поїдеш? — Да куди Бог дасть. — Я тебе оженю; у мене усього много, землї много, худоби много. — Ні, каже, благодарю сестро, не хочу. — Ну, щож ти, брат, думаєш їхать од мене, а у тебе нема і лошаді хорошої. — Ні, мій конь добрий дуже. — А піди, брат, попробуй свого коня. — Пішов він на конюшню, давай гладить лошадь свою. Погладив по спині долоню, так на коліна лошадь і сїда; не здержить його руки. — Ну, точно, не годить ця моя лошадь, каже він до сестри. — А яж говорила вам, що не годить ця. — Ну деж, сестро, узять мені лошадь? — Даж ви виділи у мене богато лошадей, то може виберете собі любимую? — Сейчас вийшла, богатирським посвистом свиснула і реве земля, гуде, — стадо коней у дві тисячі прямо у загон так і летить. Увійшло у загон усьо, убігло. Узяла, двері зачинила. Ідіть, брат, тепер вибирайте собі лошадь, яку знаєте. — Пішов він у загон, давай вибірать коні; ті брикають ця, він узяв за гриву вона і упала, узяв за ногу, упала; і скілько штук перебрав, так не годить ця ні одна. Виходить і каже: А враші лошаді усе у тебе, сестро, не годящі. — Не годящі, треба випускать. — Узяли, випустили ті коні. Свиснула у другий раз богатирським посвистом; біжить друге стадо, прямо у загон. Зачинила і ті. — Ну іди, брат, вибирай ще собі лошадь. Пішов він опять вибирать і зділалась у загоні грязь большая. Перебирав, перебирав, виходить: Сестро, забарив ся я, ніяк не найду собі лошаді. — А, брат, спотикали ви того, що по середині загона у болоті стоїть? — Е, то такий, що не виберець ця із грязї. — А підіть того попробуйте. — Підходить він до того, бере його за гриву. Як рвепе він із грязї, як возьме носить його по загону! Вона

сьміють ця: Держи, брат, не подай ся. — Удержав, подали йому уздечку; узяв, уздечку на його наділи, повели його на конюшню, поставили його на станок. Погодував його місяць, очистили його і кормили його хорошо. — Ну, сестро, пора мені од'їздить од вас. - Як хоч, брат, коли не хочеш у мене жить, так з Богом одряджай ся.

Попращавсь він з сестрами. Вивели коня, осідлали. Ну, як ожениш ся, брате, не довіряй жінці і не кажи, що у тебе є, а сієї сорочки не скидай, а як скинеш, то так ти і погибнеш. — І сказала вона коню: оце твій хозяїн, щоби ти йому вірував. Коли хозяїна хто убє і можна буде вирвать ця, то ти, коню мій добрий, щоб ти тоді до мене явив ся. — Дали вони братові шаблю булатную і піку і сказали: Як ти, брат, звелиш, так кінь тебе і нестиме; чи поверх дерева, чи в пліч дерева, чи поверх комишні, чи по землї, чи як знаєш. — Вирядив ся вітти. Поїхав за тридевять земель, у десяте царство, у інше государство. Доїздить у город большущий. Чує, звонить ця у городї, аж земля гуде. Приближаєть ця, ще дуще чуть. Ще поблище, так реве, що він собі уші позатикав, а то, каже, й голову розірве. Уїхав у город і на обидва боки смотрить, хати видить, а людей не видно. Звони ревуть усе одно. Проїхав городом міста із верству, смотрить у двері — дід ходить. Приїздить до діда: Здраствуйте, говорить. — Здраствуй, говорить, купець, чи добродію, чи як вас звать? — Як, каже, не назвете, так і буде! Що воно за знак, діду, проїхав я з верству міста, у городї нікого не видать, тілько вас первого я і вижу. І на що у вас так звонить ця, що ніяк нельзя і їхать, і я уже позатикав і уші. — То, каже, господин купець, у нас людоїд оселив ся і вкїв уже два уїзди людей у нашому царстві. І, каже, одсудили ся, щоб дать йому царівну на пожиреніє, так оце і звонять, що може нас Бог чи не помилує. — Як би він у мої руки попавсь, то я би його нагодував, не схотїв би він царівну їсти. — У діда була кобилка, так він оставив того молодця у хатї із бабою, а сам вийшов, та на свою кобилку, та до царя. Отак і так, ваше сіятельство, Бог приніс з чужої землї такого молодця, що може людоїда погубить. — Тут цар сказав, щоб запрягли лошаді у коляску. Підхвачує діда і їдуть до діда. Прибігли. Убігає цар у хату. Здраствуеть ця, за ручку береть ця. З якого ви єсть царства, господине? — Оттакого-оттакого, — білого чи там якого. — Ви можете погубить людоїда? — Могу, каже, аби він поймавсь у мої руки. — Просим, господин, у мой дом. Сїли, поїхали і коня він узяв свого. Казав: Коня на станок поставте, щоби йому було сіно, овес, вода постоянне, щоб йому було хорошо. — Коня узяли на станок. Самі уходять у комнати. Тут цариця, доч царя, сини. Здраствують ця. От, говорить, як ти погубиш людоїда, то ось тобі доч моя

за жену, половина царства отписую, поки живий, а помру, усе твоє буде царство. — Ти согласна, доч? — Як не согласна? хіба лучше іти людоідові на пожревіє, чим іти за христіянина, що Бог приніс у наше царство. Желаю я душею і тілом. — Сіли, покушали хорошо, випили. Підходить той час, що вести чи везти до людоїда. Собірайтесь усі, конче для сьвіта, хто де не є, щоб ви виділи, як я його буду погублять. І позвіть мені сьвященника, щоб висповідав і запричащав. Я на свою силу надіюсь, що погублю, а там Бог зна, так я висповідаю ся і запричащаюсь. — Позвали сьвященника. Виїхали потім і стали за пів гона од нори усї городяне. Бере він царівну за руку, отводить ік норі поближе. — Виходь, говорить, людоїд, ось царівна на пожиреніє. — Він усмотрів царівну і сейчас і вискочив. Як вискочив, він його нікою ударив, а той і впав: оце тобі, говорить, царівна. — Зарів людоїд своєю силою і давай він його шаблею булатною сікти так, що усї городяне здивували ся і сострахнули ся. Він з його голову зняв, убив його, посік і склав його у купу, наспіртував, підпалив і попіл розвіяв. — Смотри, говорить, жено моя, що я зробив людоідові. Щоб ти мене почитала як мужа, бо я тебе от смерти одблагав.

Вернулись у город і давай пить, гулять, що Господь приніс із чужої землї такого молодця, що людоїда погубив і за його здоровле пють, гуляють. Попили, погуляли троє суток, тоді до сьвященника, відгуляли свадьбу, живуть. Половину царства цар одписав йому, вручив: пожив годів три, помер цар. Остав ся він над всїм царством царем намісним старому царю. І жили вони год 20 і не було дітей у їх. І був у їх він добрий, у городї, і оставсь у його син-хлопець, сирота літ пяти. І приняли вони його за сина. Поки виріс, літ 18 уже був. Довели вони його до ума хорошо. І більший виріс і красивий такий, що і у всїх царствах красивійше того приймака не було. І цариця злягласъ з тим приймаком. Давай тепер допитувать ця у старого царя: Чого ти тієї рубашки нїкогда з себе не скидаєш? — Я, каже, так привик, вона завсегда білая, білійша чим ті, що ти даєш, так і не треба скидать її. — Мій батюшка, каже вона, по три рази рубашки надївав у день, а ти і за вік свої не скинеш! — Ну не скидав він, не скидав, аж вона усе своє: Скиньте, та скиньте, хоч ми вимиєм її. — Ось узяв він і скинув оту рубашку. Як скинув, вона узяла, на другі двері подала ту рубашку приймакові, а той сейчас на себе і надїв. І як надїв, зараз за шаблю і уходить у комнату до царя, до старого. Увійшов і каже: Здраствуйте, батюшко, аж чи будем бить ся, чи будем мирить ся? — За щож нам, синок, бить ся? — Той каже: Ось за що! Як ударив шаблею, так голову з його і зняв. Тогди на куски посїк його шаблею і сказав: Зберіть його оцей труп у мішок і завяжіть його і виведіть його коня із

конюшні і привяжіть до хвоста і пустіть і щоб його не було і лошаді його не було у мойому царстві. — Привязали до хвоста, а лошадь у плін дерева пішла, а він до хвоста привязаний висить. І став добігать верстов пів сотні, а конь як заіржав, так вона і узнала, щоірже конь — Добрян і убігла у комнати: Нема, каже, сестри, нашого брата. — Повибігали усї і смотрять. Конь добігає, перед крильцом спустив ся, став. Вони узяли мішок той, розвязали от хвоста. Понюхала вона: Се мій брат рідний! — Тоді коня на конюшню отвели, поставили на станок. Уносять мішок у комнати, рестиляють драгоцінний килим і висипають той мішок. Поскладали костї, як їм буть, тоді складають клапті, труть і цілющою водою змазують. Часів за три змазали, лежить чоловік як йому буть, тільки не живий. Давай тоді живущої води пускать йому в рот по маленьку. Давай він двигать ця потроху. Вони пускають, а він двигаеть ця. — Підойміть йому, сестри, голову вище! — Підняли, тоді всипали йому води живущої більше. Він тоді встав. — Де то я? каже. — Тут давай сестри кликать: О так, брат, заснув тай на віки. Я тобі, брат, приказувала, щоб ти жінції не открував, а ти открив тай помер на віки. Яким же робом ти помер, брате? (Він розказує, як було). Посїдали, покушали. Вони раді йому усї Підем у сад у проходку. Пішли у сад. Лежить та сама кочерга, що і тоді лежала поперек лінії. — Возьми, брат, оцю кочергу, скинь її з лінії. — Він кинув ся, так не зрушить із міста. — А що, брат, отдав силу своїй жонї, а чомуж ти мене не слухав? — Дайте менї, сестри, оттакого здоровля, як ви менї оттоді були дали. — Було-б берегти того, що тобі дали. Бог не дає два рази здоровля. Як я чи сестри тобі оддам своє здоровлє, так ми останемось без здоровля. Ми тобі свого не дамо, а ти своє потеряв. А я тобі, брате, дам мудрощів та хитрощів таких, що ти не потеряєш про свій вік. — Чого, сестро, дай, так дай, аби було хороше! — Уходять у комнати, отчиняє шахву. Бере каламарчик, налива у рюмку, дає випить: На, брате, випий. — Узяв він, випив. — Ну, тепер, каже, брат, чим ти хоч перекинуть ця, чи конем, чи птицею якою, отим ти і будеш. — Він чим сказав, тим і став. Побув він троє суток ще із сестрами Попили, погуляли, порадувались. — Ну, сестро, буду я одражать ця у своє царство. Чи не дасть Бог, що я одвоюю свого царства. — Ну, смотри, що як тобі було од неї, то щоб і ти їй так зробив, а то, як приймеш за жону, то вона опять тебе запакує. — І з тим виводить коня. Попращавсь він із сестрами, одрядив ся: Неси мене, коню-Добряне, у моє царство! — Кінь його і поніс у те саме царство і у той город, де цар живе. Їде городом, красною улицею і бачить, що у дворі ходить міщанин, дїд старий. Поздраствував ся. Дїд ввів його у комнати. Бабка що то не весела. Слези течуть

у бабки. Ходив, ходив по хаті і питає: Чому ви, бабко, не веселі? Чи помер у вас син, чи доч? — Я, каже, плачу про наше нещастє, у нас кобилиця лошонка скинула! — А дайте каже, я піду посмотрю, може вона приведе і другов. Підем, дід, я посмотрю на вашу кобилицю. — Пішли, посмотріли: Не журіть ця, діду, вона, каже буде сюю ноч із лошонком, з таким, що ви ніколи не бачили. — Увійшли у хату. Дід хвалить ця: Оцей купець говорить, що наша кобилиця, бабко, сюю ноч із лошонком. — Вірно, бабко, буде! — Посадили його вони за стіл. Насипали стаканчик вінця, сїли, випили і йому дають. Покушав, поблагодарив. Пішов він у проходку тогди. Проходив ся, вечером вони полягали спать. Коня свого пустив у луги. Спав, не спав, устав. — Благодарю вам, діду і бабко, за кватирю! І пішов собі. Пішов він до кобилиці, перекинув ся лошачком, золота шерстинка, срібна шерстинка, золотий копитець, срібний копитець, і зрисованого такого лошачка нема. Пішов дід кобилиці їсти класти, аж той лошачок біля її грає, що дід і злякав ся, як його увидїв, і не доніс і тієї пашні, що ніс, кинув, побіг у хату і слова не вимовить, тягне бабу за руку. Баба опинаєть ця: Куди ти мене, діду, тягнеш? — А дід слова не вимовить. Через час міста прокинув ся, та тоді і каже: Іди подивись, якого лошонка наша кобилиця вивела, такого і у всїх царствах нема! — Пішли з бабкою, посмотріли на того лошонка, полюбували. — Бери тепер, діду, кобилицю і веди на базар, да продай, за що хто дасть, а то цар возьме даром. — Дід повів кобилицю на базар. Лошонок попереду гра. Доводить до базарю, зустрічає його самий цар із жандарами, питає: Де ти, діду, такого лошонка узяв? — Вивела, ваше превосходительство, моя кобилиця. — Ти, діду, не продаш того лошонка менї? — Продам, каже. — Що тобі за його? — Як би з чужим царьом, я знав би що править, а з вас — пять тисяч дайте, тай довольно. — Виняв він пять тисяч, отщчитав, оддав діду деньги. Купили оброть, надїли на того лошонка. Повів його жандар, а цар іде да смотрить. Ведіть його тепер на станок у конюшню! — а сам цар пішов у комнати хвалить ця жонї. — Як раз на воротях була перва служанка Оляна; вона побачила того лошонка і як цар пішов із воріт у комнати, а вона пішла у конюшню. І як той, що вводив лошонка, вийшов, лошонок і питає у Оляни: Чи ти знаєш, Оляна, хто я? — Ні, каже, не знаю. — Ти знаєш первого царя? Оцеж я! Ти знаєш, що мій приймак мене посїк, порубав, а оцеж я самий і є. Так знай же, як будуть мене стрілять, так ти возьми, умочи платочок у крові, укопай у землю отой платочок, там яблоня виросте і як будуть яблоню рубать, так щоб ти узяла трісок і однесла на ріку і бросила. І тікай тепер відсїля, щоб тебе рідко хто

і видів. — Вона обійшла на другі двері, а цар бере за руку царицю і веде до лошонка. — Виведіть його на простор, я посмотрю. — Вивели його конюхи на простор. Вона оддалї посмотріла і каже: То не лошонок, а мій первий муж. Укопайте серед двора стовб і привяжіть його і тодї із пушок його і розбийте на дрібен мак. — Привязали і з пушок розбили. Служанка там собі ходить і вмочила платочок, у рукав потягла, пішла у сад і закопала у саду. Наспіртували, запалили і попіл розвіяли з того лошонка. — Ну хорошо, що ти не дотиркував ся до того лошонка, а то він би тебе убив

Переночували, виспались, пішов цар у сад. Пройшов гони, аж стоїть яблоня, новая за ноч виросла; яблочко золоте, срібне. Вибрав собі яблочко, хотів кусать. Нї, говорить, піду у жони спрошусь. — Приходить: Іди, жона, смотри, яка у нас яблоня узялась. — Подивилась вона: Се, каже, не яблоня, а мій первий муж. Возьміть, порубайте і коріня повитягайте і спаліть і попіл розвійте. — Стали рубать. Тут служанка та ходить, набрала трісок, пішла до ріки і кинула їх. Яблоню порубали, попалили і попіл розвіяли. Переночували ноч, як яблоню кончили. Попили чаю. Узяв він ружжо, пішов у сад до ріки. Аж Оляна несе воду відтіля. — Ідїть, каже, до того міста, де ми воду беремо, там така птиця, що я і з роду не видала такої птицї — Повернув він туди, прийшов до того міста, прицїлив ся, аж вона не тїкає. Скинув він сапоги, підхватив халати і давай брести, щоб так її хватить руками. Брів, брів, аж халати у водї, і торкає ту птицю, так рукою не здержить, піре слизькоє: Вернув ся: Зніму, каже, рубаху і підштанники, та піду так і схвачу. — Тодї побрив знов до тієї птицї. Як узяв брести, аж по пояс місто; лапне, так не удержить. Заманила його у воду далеко, аж одна птиця крилами залопотїла, ударилась на берег і стала чоловіком. І ту самую рубаху, що з 12 квітками, що цар скинув, назад на себе і надїв. Цар сострахнув ся, стоїть у водї. Сей каже: А що, синок, чи будем бить ся, чи будем мирить ся? А вибродь, каже. Стояв він часів три у водї, думав. — Думай не думай, а вибродь. — Узяв, вибрив. Він його зараз посїк, порубав і входить тодї у комнати і як крикне богатирським голосом: Здравя желаєм! — Вона зараз його узнала, так і охолола. — А де моя душегубчиця? Ступай сюда. Не йде, пішов він сам. Скільки раз ти мене стребила з сьвіта і царя і лошонка і яблуню. Ти видїла як я людоїда погубляв, ти там стояла коло мене. Стояла і присягала, що мене будеш почитать за мужа. То так ти менї платила, що я тебе од смерти одблагав? Виведіть її у сад. — Вивели її. Він голову їй стяв, посїк, порубав, спалив, попіл розвіяв.

Убрав Оляну у царьску одежу. До сьвященника — вінчать ця. Обвінчались, а на ту недїлю свадьба. Сїдає на свого коня, на Добряна.

Неся мене, коню, до сестер, буду просить їх на свадьбу. — Сів, поїхав поверх дерева конем Добряном до сестри. Приїздить, здраствуєть ця. Раді сестри такі, що і Боже сохрани, не знають, де його і діть. Хвалить ця: Поконав його і її і тепер з служанкою, з первою, свадьба. Благодарю, сестро, тобі за твої мудрощі і хитрощі; як би не твої мудрощі і хитрощі, то я би не зобернув свого назад. І тепер я мою силу назад завернув, що ви мені дали. — Погуляли, попили двоє суток у сестер. Посідлали вони свого коня і поїхали усі у гості до брата на свадьбу. Одкрилась свадьба. Усі, що з других царств — царі, королі — і з свого які небудь князьки, питають: Що воно за баришні такі, що ні здумать, ні згадать, разві у казці сказать? — Говорить: Се мої сестри. — Свадьбу отгуляли, усі чужі пороз'їздились; сестри остались. Погостювали ще троє суток сестри самі. Пють, гуляють: Щож ти, Оляно, може й ти так нашого брата кончиш, як кончила та перва? — Ні, я мелкого состоянія, так я буду почитать, як Бог велить! — Поїхали сестри, а вони остались і на том оснуванії живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Мотиви сеї казки приходять і в попереднїх, тільки тут обширнїйше оброблені. Пор. ч. 5 (переміни), ч. 12 (чудесна сорочка) і ч. 14. — Про чудесну сорочку єсть окрема казка (пор. Аѳанасьевъ. Народ. рус. сказки. Т. II. Ст. 21—24. Ч. 120: Чудесная рубашка) та вона представляєть ся иначе витягом нашої, далеко докладнїйшої. Окрема казка єсть також про вратуванє царівни-змії (пор. Аѳанасьевъ, Нар. рус. ск. II. Ст. 162—163. Ч. 151). Наша казка лучить обі казки Аѳанасьева в одну. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. І. Ст. 99—104. Ч. 195. —

18. Дїдова дочка і бабина дочка.

Були собі дїд і баба; у дїда була своя дочка, а у баби — своя. І незнавиділа дїдової дочки баба.

Дїдова дочка і бабина дочка ходять на досьвітки. Дїдова напряде починків два, а бабина ні одного не напряде. Ідуть вони поутру із досьвіток до дому; бабина уперед перескочить через перелаз і каже: Подай, сестро, я подержу твоїх починків, поки ти перелїзеш. — Вона візьме, їй дасть; і як візьме та починки, так біжить до дому. Прибігає до дому і показує матері починки: Дивіть ця, мамо, скільки я напряла! А та прогуляла, та з хлопцями пролежала і нічого не напряла. — Уходить дїд у хату; баба показує йому починки: Та дивись таки, дїду

моя дочка стільки напряла, а твоя — нічого! На що її і держать — таке ледащо! Не ймеш мені віри, — так дивись — ось ось-сї! Од сього время куди хоч завези, щоб я її й не бачила! — Е, сяка-така дочко, ти мені й голову проїла! Та вже, чи завезти, то я й завезу! — Запрягає дід коняку: Поїдьмо, дочко, у ліс за дровами. — Вийшла дочка, сіли вони і поїхали.

Їхалиж вони не за дровцями, а повіз він її верстов за сімдесять і привіз у ліс; привязав кобилу до глодини і каже: Бери, дочко, мішок, та чи не назбираємо ми поперëду тут яблук; у сьому лісї, говорить, много яблук. — Уаяла дочка мішок і пішли вони у ліс далї. Ввійшли вони у ліс гонів двоє, аж стоїть хатка; увійшли вони у хатку, аж нема нї душі у хатцї, стоїть тільки кругленький столик, а на столику три десятки яблук разного сорту: Красного десяток, білого десяток і зеленого десяток. Винимає дід нож із кармана і ріже кожного сорту по яблуку: Пробуй, дочко, которого сорту добріше? — А ви-ж, тату, чом? — У мене, дочко, зубів нема. Менї як би варененьке, або в periжку, от тодї б... — Попробувала вона красного сорту і каже: Кислі. Попробувала білого і каже: Винні. Попробувала зеленого і каже: Далеко, тату, солодші од меду. — Сиди-ж ти, дочко, в отцій хатцї, а я піду і найду отцього сорту яблуню і тодї будемо рвать оцього сорту яблука. І не виходь з хатки, покудова я прийду до тебе, бо тут звірів много; вони тебе ізїдять, розирвуть. — Пішов до коняки, сїв і поїхав.

Приїздить до дому. Вийшла баба і питає: Де ти її дїв? — Нехай тобі полегша: завіз у ліс. Уже їй не приходить віттіля, там звірів много, вони її із'їдять.

Наступила чорна хмара, кругом обложило і пішов тучний дощ, так як з відра льеть. — Казав мій батько, що не виходь з хатки, тебе звір ізїсть, а тепер мого батька зальле дощ, або звір ізїсть! — Ну, і сидить вона. Наступила ніч і зажглась у тій хатцї лампадка: виднійше стало, — як у день.

Довго-недовго, — біжить вовк. Добігає до хати: Дївонько, одчини! — Як почула вона глас, то усею силою до дверей, — одчинила. Уходить вовк: Здраствуй, дївонько! — Здраствуйте! — Де ти узялась, що у нашу хатку ввійшла? — Мене, говорить, батько мій привіз сюда, да й привів у оцю хатку. — Де-ж твій батько? — Пішов, каже, солодких яблук шукать у ліс. — Якого сорту? — Оцього, каже, сорту зеленого. — Того сорту нема у нашому царстві, — то з чужого царства яблука достані, — за пять тисяч верст. — Може мого батька звір із'їв, або дощ залив? — Нї, каже вовк, не журись своїм батьком; він дома! А дай менї, дївонько, води напить ця: менї аж душно. — Сей-

час дівчина за кухоль — набрала води, дала: Добре здоровля пивши, каже і поклонилась. Напив ся вовк. — Тепер підсади мене, дівонько, на ліжко! — Узяв ся передними ногами за ліжко, а вона задні вхватила, — підсадила.

Тепер біжить ведмідь. Добігає: Дівонько, одчини! — Вона сейчас, як куля, з ліжка, — одчинила. Уходить ведмідь: Здраствуй, дівонько! — Здраствуйте! — Дай, дівонько, води напить ця. — Набрала, дала: Добре здоровля пивши! — Напивсь. — Підсади тепер на ліжко! Узяв ся передними ногами за ліжко, а зад підсадила. Поліз, ліг на ліжку і каже: Даруємо тебе, дівонько, щастям! Що є у Бога найбільше, то тим тебе щастям й даруємо!

Вона ще й не обізвалась, як стучить-грючить, — кобиляча голова котить ця; аж ходором та хатка ходить. Дідова дочка злякалась, не знає, де й діть ця. — Не бій ся, дівонько, — се наш, кажуть, старший брат біжить. Добігає і гукає: Дівонько! Одчини! — Вона зарав, як куля, — до дверей і одчинила. — Дівонько, пересади мене через поріг. Пересадила. — Дай води, дівонько, напить ця. — Дала: Добре здоровля пивши. Поклонилась. — Підсади мене, дівонько, на ліжко. — Вона підсадила. — Заглянь, дівонько, мені у лівоє ухо, а у правоє вилізь! — Заглянула і в праве вилізла, і така стала гарна, що не можна й надивить ця. Вона гарна, а убор ще луччий — увесь шовковий.

Тепер усі три обратили ся панами — вовк, ведмідь і кобиляча голова. І стали коло їх лакеї, поварі, а коло барині — служабки. А та хатка стала комната большая, у два отажа.

— Щож, каже той пан, що був вовком, чи согласна, дівонько, буть мені женою? — Вона каже: Согласна, як возьмете!

Удруг стали пани, барині; стали їми повні отажі — спідний і верхній. І давай пить-гулять; пили-гуляли троє суток. Через троє суток розійшлись, остались тільки ті три молодці та жена молода.

Удруг коляска під'їздить. Сідають на коляску ті три молодці і молоду беруть з собою. Сіли і поїхали, а та хатка возбратилась; яка була, така і знов стала.

Їхали довго-недовго, приїжжають у двор; двор чистоколом огороженний, а у дворі комнати, одні золотом покриті, а другі — серебром, треті — мідию. Повибігали служабки, підхватили барина і бариню і повели у комнати, у ті, що під золотом. Пожили вони тут один місяць. — Поїдьмо, мужу мій, до мого батька у гості, а то мій батько думає, що мене звір із'їв. — Щож, жоно! Я не одказуюсь поїхать; а ти-ж утрапиш до свого батька? — Ні, каже, я не втраплю. Я не

знаю, на яку сторону їхать: чи на ту, чи на ту, як ви мене завезли далеко. — Ось, бачиш, ще й в гості каже! Ну, як тобі вже схотілось до батька, так поїдьмо; нікого не будемо і спрашувать: ми втрапимо!

Запрягли у золоту коляску восьмеро лошадей, сіли два кучері, служабка, і поїхали. Уїжжають у двор; виходить дід. — Щож, оце твій батько? — Каже: Оце він. — Батько сострахнув ся, що оттаке лицо лізе цілувать ця. — Що, каже, боїтесь? Разві не пізнаєте? Я ваша дочка! А отце мій муж! — Ну, як ви наші діти, — прошу у хату ідіть! — Служабка поднима платьтя, через поріг не перелізе, не перетягне платьтя сама. Погостювали, поговорили: Із тим прощайте! Дала батькові шубу хорошу, жупан, дві парі сапогів, півтора тисячі денег. — Не довго, отець, будете самі, — не більше, як годок; а то я приїду, заберу вас у свой дом віку доживать. — З тим вони і поїхали. Уся слобода здивувала ся, що такий богатий пан, що й нема у нашому царстві, узяв дідову дочку за муж, — таку голу, як кістка. — Оттаке, кажуть, щасте!

Тепер каже баба: Моя дочка ще краща од твоєї; поведи і мою на те місто, то мою возьме ще й не такий пан, як твою, а кращий. Запрягає дід коняку у віз: Ну, сідай, дочко! — Сіли і поїхали. Привіз її у той ліс, повів у ту хатку: Ну, сидиж, дочко, не виходь із хатки, покудова я прийду, бо тут звірів много, так вони тебе з'їдять.— Наступила чорна хмара, кругом обложило і пішов дощ тучний. Ніч обняла; біжить вовк: Дівонько, одчини! — Не великий пан, і сам одчиниш! — Дай, дівонько, води напить ця. — Не великий пан і сам нап'єш ся. — Підсади, дівонько, на ліжко. — Не великий пан і сам ізлізеш. — Біжить ведмідь: Дівонько, одчини! — Не великий пан і сам одчиниш. — Дівонько, дай води напить ця. — Не великий пан і сам нап'єш ся. — Підсади, дівонько, на ліжко. — Не великий пан і сам полізеш. — Тепер котить ця кобиляча голова, аж хатка ходором ходить. — Дівонько, одчини. — Не великий пан і сам одчиниш. — Дай, дівонько, води напить ця. — Не великий пан, і сам нап'єш ся. — Підсади, дівонько, на ліжко. — Не великий пан і сам полізеш.

— Що, братя, і вам, так як і мені одказувала? — питає старший брат. — Оттак брате, і нам усім, як і тобі! — Ну, що то таке? Де тут воно узяло ся і прилізло на наш оддих оце превелике ледащо? Не можна на неї і смотрить! Піди, брате, гукни на товаришів, — нехай вони його повечеряють! — Вийшов вовк і завив по вовчи, і прибігло вовків із пятнайцять. — Їжте, братця! — Витягли вони її із комнати, — розтерзали на куски. — Кісточки одкладайте, братця; де великі — то переламуйте на двоє. — Вони ізїли її і кісточки по-

клали у купочку; таке було приказанья; потім кісточки ті забрали, у дротяну торбинку склали і повісили на гвоздочку. Як вітрець повіє, то ті кісточки аж торохтять у торбинці.

У діда сучечка рябенька; вона влізе на призьбу, та — гав-гав, каже, дідова дочка — барння, а з бабиної дочки тільки кісточки у торбинці торохтять. — Баба за кочергу: Сукина ти собачка, що ти кажеш? І піде у хату, а сучечка знов ізлізе на призьбу: — Гав-гав-гав! Дідова дочка барння, а з бабиної дочки кісточки торохтять! — Запряжи, діду, коняку, та поїдь у ліс, та довідай ся, чи вона жива, чи не жива, — моя дочка? — Запряг дід конину і поїхав. Доїздить до хатки, коли у торбинці кісточки торохтять. Подивив ся він у хатку, — не мав. Він узяв тоді торбинку і поїхав. Приїздить до дому: На тобі, каже, бабо, твоєї дочки кісточки. Яка наша сучечка правдива: так, як там і була! — Так, стара собако; як схотів, так мою дочку і запікував! Та за кочергу, та діду по боку. — Ти не в тій хатці посадив мою дочку! — Та ні, я в тій. Що то, ти бабо, шуткуєш, або що? — Ні, не шуткую, стара собако! Я тобі голову пробю!

Тут дзвоник дзеленчить такий, що ніхто і з роду не чув: біжить дідова дочка шестеркою кіньми з двома кучерями. Убігає у двор. Покинула діда бить баба. А вона уже коло порога: Здраствуйте! Садись, мій родителю, у коляску; поїдем к становому приставу. Я научу мачуху, як бить отця! — Сіли вони і поїхали. Тільки земля загула, так мов грім загремить; а не до пристава вони поїхали, а вони старика повезли у свій дом прямо. Приїхали, вона узяла під руки і повела у комнати. — Ну, тепер, отець, отце тобі місто по смерть. Тут спокійно буде!

І на том оснуванії вони живуть, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелї: Етногр. Збірник. Т. II. Ст. 51—53 Ч. 15. — Афанасьевъ Нар. рус. сказки. Т. I. Ст. 74—76. Ч. 54—55. — Gliński, Bajarz polski. Wilno, 1881. Т. III. Ст. 112—130. — Рудченко, Нар. южнорус. сказки. Т. II. Ст. 65—67. Ч. 21. —

19. Царевичі Васильки.

Був собі цар, а у його син. Цар старий, що уже скоро йому не годить ця царствувать, бо помре, а син подходячий, щоб женить ця. Він його і оженив. А цар уже не спосібний царствувать; він і увольнив ся і здав на сина. Синові присягли і він став царствувать. І по-

жив він із женою своєю, уже царем, два годи. І в таком положенії вона стала, що він уже скоро дожидає годин. І підходить його дворець до моря; вони часто доходять до берега і там лодка у їх єсть і вони сідають, проїжжають і вертають ця, бо далеко боять ця їздить. І пішла цариця із служабками і сіла на лодку у троїх; служабки узяли весла, управляють лодкою і їдуть. Проїхали од берега так, як разів три палицею кинуть, лодка перекинула ся, служабки потопились, а цариця утицею перекинулась і полетіла поверх води по морю. А то волошебниця їх переверпула, а сама стала як цариця і так лице підобрала, як у цариці і прийшла до царя і каже: Ось нещастя, яке случилось; перевернулись у морі, так я вихватилась, а служабки потопились. — І живе він з єю, як з тою жив; у його і вниманя нема, що се вже друга. Ось і їде цар, туди, чи сюди; тодї ще залізних доріг не було, а набере собі шестерку коней, кучерей і їде. А цариця утицею літає і смотрить, куда він їде. Він стовповою дорогою їде, а вона верстов за десять наперед полетіла, спустилась, стала знов жінкою, і родила два сини. І дала їм по голубячому яєчку кожному під плече, під праве і сказала: Їжте, сини мої, не заїдайте; спіть, не засипайте; пийте, не запивайте! Обгорнула їх коліпкором хорошим і на стовповій дорозї положила. — Доїжжає цар; вона і посунула ся із дороги рачки у траву. Улізла у траву, обернула ся сюда мордою і смотрить проти діток, проти своїх. Доїжжає цар, смотрить, коліпкору жмут больший. Доїхали і стали. Лошаді ворохоблють ця. — Піди, каже цар, на кучеря, подивись, що такоє? — Схватившь один кучер, побіг, посмотрів, прибігає і хвалить ця: Се двоє діток, маленькі, тільки що рождені. — І цар схватившь, посмотрів на їх і каже: Берітъ їх у коляску. То малось їхать у чужу землю, до принца чужоземського, а то узяв дітки і вернув ся домой. Вернув ся домой, сїй час позвав сьвященника і охрестив тих дітей і дав їм обом імя Васильки. І ростуть вони не по часах, а по мінутах; за один місяць стали вони ходить, стали й говорить. На другий день стали уже і грамоти занимать. І красивії такі дітки, що не можна на їх і надивить ця. А його жона, цариця, ненавидить їх так, що як би із сьвіта зігнать. Пішов цар із дому на троє суток у якийсь город, у большущий. І вона знає у який час він буде домой. Узяла вона і тих діток і потроїла. Поубирала їх хорошо і положила на стіл обидва. Приїздить цар домой, доносять йому, що ті дітки, що ви найшли на дорозї, Васильки, померли. Уходить він у комнату, діти лежать на столї мертві. Узяв ся він за голову, заплакав. Чого вони умерли? Тоб один, а то оба разом? — Жена одвіча: Хиба я винувата? Вони як попопили, похворіли і вмерли разом! — Зробили столярі труну і він позолотив її, із середини і з окола. І призвали сьвящен-

ника і унесли у церкву, а на завтрашний день, щоб поховать на цвинтарю. Спрошуеть ця дід: Позвольте, ваше царське величество, переночувать коло тих діток. Буду я салтир над їми усю ноч читать. — Читай, братець, каже цар, я дурно не хочу; я заплачу тобі деньгами. Ну, і почує таменьки і читає. Глупая ноч. Біжить піп, що над їм орудує і каже: Чого ти убравсь? Ступай, там діла єсть! — Він не слуха, чита. Піп увійшов, прибігає дячок, по приказанію поповому; гонив, гонив, він одно робить, чита. Тут біжать три жандари із шаблями. — Чого ти ослушаєш ся? Зараз до сьвященника, а то голова тобі долой. — А він одно робить — чита, нікуди і не дивить ця. Не стало того нічого. Шибочка у горі, у церкві брязнула, спускаєть ця утиця на землю. Спустилась, стала баришнею. Одчинила гроба і стала плакать над дітками над своїми. І каже: Любимії дітки мої. Яж вам яєчка дала. Яж вам казала: їжте (повторене)..., а ви заїли, запили і заспали. Як би вас, діточки, не хоронили ще одну ніч, то я б вас, діточки, оживила у ту ніч. — Дяк усе оце чує. А вона плаче, так золото з очей, як слези сиплеть ця, а говорить що, так сребро із рота дрібное сиплеть ця. Упять ударилась утицею і у ту самую шибочку і вилетіла. Стало сьвітло, приходить той дяк, що читав, ік царю. Доложив ся, уходить: Позвольте, ваше царське величество, не казнить, а речі говорить. — Говори, брат, цар каже. — Ті дітки, нехай вони ще одну ночку переночують. Вони оживуть. — Коляб знаття, що оживуть, так і десять ночий нехай почують. — Ні, не десять, а тільки одну. — Ну, нехай; на тобі тисячу рублів і іди собі. — Він узяв, пішов домой, випив стакан чаю і ліг, спить. Виспав ся, узяв салтир і пішов ізнов у церкву. Увійшов у церкву і окружив себе кругом і поробив хрести округи того круга, по середині став і став читать: він уже зна, що буде. Читав і читав до глупої ночи. Являеть ця до його повний полк салдат, штухають його: Вон із нашого міста! — А круга вони не перейдуть. Він одно робить, чита. — Гонили, гонили, піками шаблями махали, нічо йому не зроблють. Уничтожилось оце, явили ся змії огнені, кричать: Тікай, оце церква горить. Вона як би і горить, огонь так і сиплеть ця. А він усе чита. Уничтожились оці змії, являють ця чорти главнії самії: Тікай, дяче, собачий піддяче, а то зараз бездна провалить ця! — вони кричать. Гонили, гонили, а він усе чита. Уничтожилось оце усе, являеть ця утиця, уліта у ту саму шибочку, спускаеть ця, плаче і каже: Чи вірної я вам води достала? — Підняла головку одному, успнала раз, два, точно, невірна водичка. Мені вас так жаль, я поспішала, так не з того колодязя води ухватила! Убивалась, убивалась і вилетіла через ту самую шибочку. Дяк узяв тоді, позмітав серебро і золото; те в один краєчок платочка, а те у другий у узличок.

Тоді йде він до царя. Доложив ся (повторене). — Аби ожили, я тебе награжу, ще й не так. Поклонив ся, узяв гроші і пішов собі домой. — Діждав третьої ночи і пішов собі у церкву, круг іздїлав і у крузї став собі і читає. Тут настала глупая ніч. Прибігають жандарі із шаблями, із піками і кричать: — Ступай з церкви! — Він одно робить — читає. Гонили, гонили, не зогнали. Вони і уничтожились. Явились тогдї чорти самії. Тікай, кричать, се бездна буде, тікай, бо оце усе провалить ця! — А він собі одно робить — читає. Вони його огнем засипали, церква так і горить і на його саме поломя сиплеть ця, а він одно робить — читає. Гонили, гонили, не зогнали. Тії чорти уничтожились, хто його зна, де вони і дїлись. Прилїта тепер утиця, до того окна, де шибочка вибита улетїла, стала баришнею. А дяк тодї уже з крилоса перелїз і під сукно, під труну сховав ся. Вона як стала баришнею, одкрила труну і стала плакать. — Тепер, каже, я, любимиї мої синочки, праведної води достала! — Підвела головку одному, потім другому, поналивала їм води у рот, вони і ожили і давай з єю балакать! — Смотріть же, діточки мої, тепер ви живіть, яєчкє уже не заїдайте, пийте, не запивайте і спіть не засипайте. І хай вам Бог помага, а я собі уберу ся. — Балакала над їми і пішла, а як сказала „прощайте“, так дяк схопив її за ноги; вона стала виривать ця, а він усе держить. Як півні заспівали, вона і каже: — Тепер пусти, вже пройшло время, я утікать уже не буду. — А він не вірить і усе коло неї сидить. Проспав ся цар і у дванацятому часу попив чаю і питає: — Чи не було дяка? — Кажуть: Не було. — Цар і послав якогось там посланника, чи жандара, чи кого, щоби спитать дяка. Той посланник пішов до дяка, аж там кажуть, що не було, усе у церкві. Він у церкву, аж дяк і каже на того посланника: Іди ж тепер і скажи царю, що його дїтки ожили і жена його перва тутички із їми. — Посланник вернув ся до царя? Каже йому: Що дїтки ваші живі і жена ваша перва коло їх. — У царя, чуприна у гору полїзла: Як же то жена? Аж жена моя коло мене? — Я не знаю, каже посланник, так менї дяк сказав. — Зараз запрягай у коляску лошадей! — Сів і поїхав. Доїхав до церкви, ускакує у церкву, аж там і дїтки і цариця. Пізнали вони один другого, почоломкались. Він і спрошує: Як же то? — Вона і каже: То волошебниця, що ти з єю жив; вона служабок покончала і мене хотїла покончить, так я перекинулась утицею і улетїла, а вона думала, що усїх нас потопила. — Сїли вони на коляску, дїток узяли, цар одного за руку, а вона другого і поїхали до дому. Приїхали до рундука, а у її мішак готовий вже був; вона хватила і зараз і лопнула. Цар увійшов: Ну, приберіть її; виրийте яму на роспутьтї, укиньте її і загорніть, як собаку! — А з сією живе, дїтками втїшають

ця. діточки хороші, Васильки обидва і на том оснуванії і остали ся, живуть, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелї: В сій казцї приходять ріжнородні мотиви: а) як цариця переміняєть ся в качку і назад стає царицею; б) як відьма умертвляє царські дїти і стає царицею, а опісля мусить сама за кару випити отрую; в) як дяк відчитує псалтир і тим способом спасає зачарованих. До мотиву а) пор. Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. II. Ст. 152—153. Ч. 148: Бѣлая уточка. — До мотиву б) найбільше підходить широко розповсюднена казка про царевича і три сестри, що обіцяють щось чудесного зробити на випадок, колиб він оженив ся з ними. Пор. Етн. Збірник. Т. III. Ст. 117—122 і повисше ч. 10. — Про сторожу при мерци і відчитуванє пор. Етн. Збірник. Т. VII. Ст. 35—39. Ч. 34. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. II. Ст. 324—325. Ч. 207.

20. Килиминка, баранець і кий.

Був собі чоловік бідний із женою і дїтей у його було много. І скопали вони собі на городї з ток міста і посіяли гороху. І той горох як узяв рости, так до самих небес доріс. І Бог узяв і з його вершки і норвав. І попадав він на землю і висох. Жінка і каже: Іди, каже, чоловіче, позивай Бога; па що він наш горох запакував? — І кудиж я піду? Хиба я знаю де Бог? — Іди, каже, добрі люде поведуть, куди іти, а іди! — Він і пішов.

Довгѐ не довго, йшов півтора місяця. Пішов і лїг собі на оддих. Бог зна, куди він іде і посила сьвятого Петра попросить того чоловіка, куди він іде. От св. Петро спустив ся і іде до того чоловіка. — Здраствуй, земляк! — Здраствуй! — Куди ти, чоловіче, ідеш? — Іду Бога позивать! — За віщо? — Мій горох пірвав. — Стій же ти тут на сїм містї, а я до Бога піду і спрошу ся, що тобі за горох Бог дасть? — Я буду дожидать, ідїть. — Св. Петро ізняв ся, полетїв на небеса, являєть ця ік Господу і каже: Ото той чоловік, що шукає вас, вас позивать, що ви його горох пірвали. — На-ж, каже, возьми оту килиминку, понеси і дай і скажи, що як захоче їсти, то нехай скаже: Килиминка-килиминка, розгорнись! Дай менї їсти і пить. Наїсть ця, напєть ця, тодї скаже: Килиминка-килиминка, уберись! Вона й уберет ця. — Приніс св. Петро тую килиминку до того чоловіка і каже: Наж тобі, чоловіче, килиминку, оце тобі Бог дав; як захочеш їсти (повторенє). Так оце тобі буде про твій вік і дїтям твоїм, да не позивай Бога. — Узяв він килиминку і пішов. Як узяв іти, довго не довго, захотїлось йому їсти і звернув із дороги, аж могилка; і зайшов він на

могилку і прослав сіру керейчинку і положив килиминку. — Килиминка, килиминка, дай мені їсть і пить! — Килиминка розгорнулась: наїдків, напитків усяких, чого вгодно, так що і не поїсти. Напивсь, наївсь, тоді сказав: Килиминка (повторенє). Вона згорнулась. Тоді він лїг спать. Заснув, виспав ся, устав і пішов: Ну, слава Богу, що Бог дав мені таку килиминку; не треба мені ні панства, ні царства! — І війшов він у своє село, у царину. Тут зараз, шинок. І зайшов він у шинок. — Сип мені кришку водки. — Деньги єсть? — Ні, денег нема, а у мене килиминка неоцінена. — Якаж у тебе килиминка? — А така, що дає їсти й пить, що ти такого й не бачив. — Ну, а положи на стіл, та загадай, так я тобі пять кришок, не тільки одну! — Він положив і сказав: Килиминка, килиминка, розгорнись! — Вона розгорнулась: Наїдки, напитки, чого душа зажажа, повен стіл. Попоїли, попили, хто не був у кабаці. — Ну, килиминка, уберись. — Килиминка убралась. Як узяв він пить, як узяв йому Євтух, отой трахтирщик, наливать, так він випив тринайцять кришок. На лаву схилив ся; тоді Євтух узяв отую килиминку, сховав собі у скриню, а йому згорнув такую саму і положив під голови. Він виспав ся, узяв килиминку і пішов. Підходить, а діти дивлють ця: О! іде наш батько і щось несе під рукою! — Уходить у хату: Здраствуй, жінко і ви дїтки здраствуйте! — А що виходив? — Слава Богу! Простиляй, жінко, рядно: буде що їсти, буде що й пить! Сідайте, діти, кругом рядна! — Посідали діти, сіла і жінка. Положив килиминку. — Килиминко, килиминко, розгорнись! Дай їсти і пить! — Не розгортаєть ця килиминка. Разів три сказав, не розгортаєть ця. — Ну, дожидайте же, діти, я таки вас нагодую! Устав, узяв ціпок і пішов.

Іде тою самою дорогою, що тоді і на те саме місто, що і тоді і лїг оддихать. Коли іде св. Петро. — Здраствуй, чоловіче! — Здраствуй! — Куди ідеш? — Іду, каже, Бога позивать. — За щож? каже; тобі Бог дав килиминку таку, що тобі про твій вік і твоїм дітям їсти і пить буде. — Тільки раз та килиминка мене нагодувала.- Та килиминка негодяща, більше не дає. — Ну, дожидай же мене! — Пішов знов до Бога сьвятий Петро. Бог сказав: Возьми баранця біленького і поведи і оддай. Як захоче їсти і пить, так скаже: Баранець струснись, дай їсти і пить! — так він і дасть. А наїсть ця, так скаже: уберись! — він і убереть ця. — Пішов св. Петро і оддав баранця і сказав усе, що Бог йому приказав. Той чоловік узяв баранця, налигав на ріжечки і пішов собі. Доходить до могили, сходить з дороги, простиляє сіру керейчинку і каже: Баранець, струснись, дай мені їсти і пить! — Баранець струснувсь. Він наївсь, так як бик і сказав: Баранець уберись. — Баранець убрав ся. Він упять пішов до дому. Уходить у ца-

рину і зараз у шинок заходить. Євтух шинкує. — Насип мені кришку водки! — А деньги єсть? — Ні, нема, так у мене баранець, ось дивись який, що дає їсти і пить. — А нехай дасть їсти і пить, так тоді скільки хоч, пити меш. — Він розослав рядно, баранець струснувсь, дав їсти і пить, паїдків і напитків, яких душа забажала. Напились, наїлись; сказав: уберись! воно і убралось. Випив він знов тринайцять кришок водки і каже: У мене положеніє таке: Я по тринайцять пю! Випив, ліг на лаву і заснув. А Євтух підставив йому свого баранця біленького, а того узяв тай заховав. Сей виспав ся, узяв баранця, да й веде до дому. Діти дивлять ця. — Е, ось батько баранця веде біленького. — Увів у хату, поздраствував ся. — Ну, батько баранця привів, так заріже, мати борщу наварить. — Сего баранця гріх різать, се такий баранець, що буде нас кормить і поїть. Простели, жінко, рядно і сідай і діти сідайте! — Діти так і попадали кругом рядна, а жінка каже: Я сяду, як побачу, що буде що їсти, а то як килиминка погодувала, то може так і баранець нагодує. — Звів він баранця на рядно: Баранець, баранець струснись; дай їсти і пить! — Баранець як струснув ся, так тільки бруньки посипались по рядну. — Баранець, баранець струснись! — Так нічого — одні бруньки. Ось жінка і каже: Погодував, що приказував сідать коло рядна? Бруньки я буду їсти, або що? — Шукайте, діти, ножа! — Узяв, зарізав баранця, обілував, порізав на шматки. — Вари, жінко і печи. — Вона часть зварила, часть іспекла. Наїли ся, тоді він за ціпок і пішов. — Ждіть мене! Я таки найду, щоб чим вас годувать!

Пішов знов тією дорогою і на те саме місто. Аж іде св. Петро. — А куди ти ідеш, чоловіче? — Іду Бога позивать. — За що, каже, коли Бог тобі дав килиминку і баранця? — Щож, говорить, раз дала килиминка, а раз баранець! Більш нічо. Так я зарізав баранця, та нагодував дітей. — Ну, дожидай мене тут, а я піду до Бога. — Приходить, а Бог уже зна, де він килиминку і баранця подівав і хто у його позабирав. І дає Бог кійок і каже: На тобі оцей кійок і понеси йому і оддай і скажи: як захоче їсти і пити, то скаже: Кійок, кійок, вивернись, дай мені їсть і пити! То він виверне ця, то він його погодує. — Узяв св. Петро і оддав той кійок, а він і пішов тоюж дорогою. Іде, сходить на ту могилку, простяга сіру кирейчину і каже: Кійок, кійок вивернись, дай мені їсти й пить! — Кійок як виверне ця, та як дасть йому під бік, та у спину, тай і каже: Тобі дав Бог килиминку, так ти пропив; Бог тобі дав і баранця, так ти і баранця пропив; усе Євтух у тебе забрав! — Тай бє і бє, добре бє. А він просить ця, каже: Не буду й пить, аби ви не били. — Не будеш, так полно. Веди мене, що куди ти пооддавав килиминку і баранця. — Він і веде. Вій-

шли вони у шинок. Ось він і каже: Насип мені, Євтуше, кришку водки. — А чи деньги є? — Ні, нема, так у мене кійок хороший, так він заплатить. — Е, твій кійок кришки не стоїть, такий і у мене є. — Так як не всиплеш мені кришки, то оддай мою килиминку і мого баранця. — Ти, каже, узяв до дому свою килиминку і свого баранця. — Ні, каже, ти мою килиминку і мого баранця оставив, а мені дав свою килиминку і свого баранця. — Оце вони балакають, а кійок слухає. — Та і не оддаси? Ні, не оддам. — А, виверпись, брате кие, та попроси його, щоб віддав мені килиминку і баранця! — А кійок, як виверпеть ця, та шинкаря по під боки: Ти, каже, оддай! То йому Бог дав, а ти не дури пяниці! — Євтух узяв, уніс і килиминку і баранця: Нате, тільки не бийте. — Пооддавав, забрав той чоловік і пішов. Доходить до дому; діти дивлять ця і хвалять ця матері: Батько йде, щось несе під рукою, баранця веде, ще й кійок несе! — Уходить у хату, здраствуєть ця. — Що діти, голодні? — Голодні. — Простеляйте, дітки, троє ряден. Буде що їсти і пити! Сїдайте, діти, сїдай і ти жінко. — Нехай, я сяду, як буде що їсти і пити! — Простиляє рядна, він положив килиминку, увів баранця: Килиминко, килиминко розвернись! Баранець-баранець, струснись! — Як розвернулась килиминка, та як струснувсь баранець, так і стала повна хата наїдків і напитків. — Їште, діти і ти жінко! — Напились, наїлись. Поніс він килиминку у комору, а баранця у винбар повів. У коморі стала одежа усяка, купеческа і усяка і гроші, а у винбарах — товари усякиї, сапоги, юхти, усьо, що у съвіті є, повно так і понапиняно. І давай він тепер ходить у купечеській одежі і жінка і діти. І давай по селу люде, друг по другу балакать: Відкіля він набрав? Се він поворував. Або до його возять, вори. — Доложили старшині, старшина — голові, голова — становому, становий — окружному, і виїхало слїдствіє про його. І пройшли і подивились на його добро. Він усе поодчиняв. Вони і сказали: Се точно і у нас того нема; се вори возють, відкіля йому узять. Сеж у його на міліони, не які небудь, добра! — Давай його судить і осудили його вішать на шибеницю. Вивезли шибеницю із села у поле і узяли і його, того чоловіка і давай його вішать; і потягли його у гору, а він кричить: Підіть, мого брата кия возьміть і повісьте во мною у місті. — Е, у його ще й брат є; підіть, приведіть його, повісьмо й його! — Побігли, прийшли і питають у жінки: Де його брат кій? — Вона каже: Ось, у коморі! — Пішла, винесла і дала. Вони узяли і понесли. Принесли, а він і кричить: Е, брате кіє! А виверпись, да оборони мене, що вони не по правді мене вішають! Бог мені дав, а вони кажуть, що я наворував і мене вішають! — Кійок, як виверпув ся, да як зачав панів бить, окружних, та станових, він уже зна яких, які

винуваті, котрі не винуваті, тих не бє. Бє, та і каже: Ото йому Бог дав, а ви знаєте, як судить! Не по закону судите. Та аж 50 панів убив. А останні кричать: — Одпустіте, бо вибє усіх. — Одпустили; він тоді кійови поклонивсь. Спасибі, брате кіє, що ти мене оборонив. — Поцілував його, узяв і пішов до дому. Живе він і багатіє і більш ніхто його от того часу не займав.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 81—96. Ч. 14—16. — Grimm, Kinder-u. Hausmärchen. Т. I. Ст. 167—178, 246—252. Т. III. Ст. 88—92. — Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. I. Ст. 304—313. Ч. 108—109. — Národop. Sborník. Т. IV—V. Ст. 134. —

21. Три брати Кондрати.

Було собі три брати і всї три Кондрати. І пішли у поле орати і дідівського буланого коня узяли, да забули огня узяти. Повипрягали, стали кашу варить, — нема огня. Кому їхать за огнем? кажуть. — А хто ж старший, той і їдь. — Осїдлали буланого коня: Неси, коню, буланий мене, деб огню достать — кашицю варить! — Кінь як стояв, так його поніс поверх комиша. Прибігає кінь до двора; двір чистоколом оббитий, а на позаострюваних колах чоловічі голови стремлять. Приїхав, на крючок коня буланого свого накинув; ворота самі одмикають ця, одчиняють ця; він іде у двір; ворота знов зачиняють ця і замикають ця. Уходить прямо у комнати, здраствуєть ця. — Здраствуй, діду! — Здраствуй, небоже. — Із трьома головами людоїд сидить. Як той поздраствував, він устав. — Дайте, діду, огня; виїхали орать, да забули огня узяти. — Дам я тобі, небоже, огню, тільки скажи мині не думаючи приказочки; а як приказочки не скажеш, то черес сїдельник здійму от потилицї до пояса, яшною половою натру, да по потилицї вдарю і виряжу, бо я у сутки три рази кушаю; ось трьох чоловіка із'їв, так мені не надо їсти постоянно. — Як сказав оте дїд, так він став, як води у рот набрав. Дїд ждав — ждав. — Ну, що не будеш казать? — Мовчить. Дїд тодї на три пальцї черес сїдельник от потилицї до пояса зняв, яшною половою натер, по потилицї ударив і вирядив. Сїдає він на коня буланого: Неси мене, коню, до братів моїх. — Кінь поніс його поверх комиша, так і приніс до братів. Брати питають Що, брат, огню привіз? — Не привіз, каже. Найшов у дїда, так не дав дїд мені огня. — Ну, нам без кашки нельзя жить; тепер ти, підстарший, сїдай на буланого коня, їдь. — Сїдає підстарший брат (повторене). — Ось і каже менший брат: Я, каже, хоч і дурень, а я поїду

да й привезу огня. — А їдь, привезеш може, як і ми привезли. — Сіда він на буланого коня (повторенє..). — А, каже, будеш, діду, слухать. — Буду, каже. — Ну, садіть ця! Посідали обидва. — Тільки з таким договором, щоб ви не перебивали моєї приказочки. — Ні, каже, перебивать я не буду. — Ось і став він казать свою приказочку: Жили ми бідно із дідом, а то своїм розумом де далї стали богатїть; а мого батька ще не було і на сьвітї; там богатий чоловік у нас за кушку молотить гречку, я хожу туда гулять, там ми розговорюєм; я їм брешу се-те, вони слухають, сьміють ця. У того богатого чоловіка здохла свиня годована большая. Він узяв, витяг її у провалє. Я спрашиваюсь у того чоловіка: Чи позволите менї, діду, із неї шкуру стягти. — На що вона тобі, Кондрате, оця шкура? — Да я, діду, босий хожу, а мій дід уміє постоли морщить, так він менї із сієї свинячої шкури постоли поморщить. Ізняв я шкуру із тієї свинї, приніс до діда, він менї сей час постоли поморщив, поверх щетиною -- і большї, як больша коробка. Поморщив, вони підсохли, я обуваю і хожу до того богатиря, що гречку молотить; і там балакаєм се-те, там видумуєм і я тими постолами усе підсовуюсь до вороха, поки понабіраю повні постоли гречки. Тодї кажу: треба іти домой, бо буде дід мене ругать. Прийду до дому, роззую ся, гречку на рядецце висипаю із постолів і принесу більше пуд ека; перевієм, дід зважить, похвалить: — Вот молодець у мене Кондрат, що гречку носить. — Поносив я тієї гречки днів сім, наносив я пудів сім і радимо ся: Що будем, діду, робить? — Дід розумний, я от діда розумнійший такі. Я діда слухаю, а дід мене слухає, друг друга слухаєм. А що з тієї гречки робить? А насіймо ми, діду, тієї гречки. — Насіймо, каже дід. Де ж ми будем сіяти? каже дід, як у нас не має землї. — Насіймо, діду, у хатї! — Про мене, насіймо і у хатї. — Я проворненький був, зараз побіг у город, дві копаницї купив, давай із дідом у двох копать хату. Як узяли копать і скопали хату усю, а печ покинули дідови, живіт парити. Дід каже сіять. — Ні, кажу я, наношу я води, поллю, а тодї будем гречку сіять. Наносив і налив, посіяли гречки, як узяли із дідом волочить, волочили троє суток. Гречка у троє суток зійшла. Зійшла і пішла рости, лопуховата, хороша. Суток за троє до пояса доходить наша гречка. Ще троє, дійшла до потолоку, вершки згинають ця. — А що, діду, треба потолок здіймать? — Узяли із дідом, потолок і скинули, скинули стелю і покрівлю і пішла наша гречка рости і пішла рости; суток за троє, як задереш у верх голову, видно вершки, да не дуже; і усьо село сходить ця, люде дивують ця, що із роду не видали такої гречки, яка росте у діда, да у нас. — Через що у вас такая гречка росте? — Через то, кажу я, що у нас вона трудовкая дуже. — Я видержав, а дід не ви-

держав, я діда шестеро суток на печі парив. Ще за троє суток не видать і вершків, до небес уже вершки підходять. І поспіла наша гречка, готова жать. — А що, каже, чи будем женців приймать, чи самі жать? — Самі, кажу, будем жать. — Пішов я на базар, купив шилів четверо, дідови двоє і собі двоє. Давай підкосювать гречку, гречка падає до долу. — Ви, діду, як спина болить, то лежа підкосюйте. — Дід лежа підкосює. Увяли ми, іжали гречку з дідом; навязав я сто кіп гречки і поклав дві скирті больших. Дід каже: Чи будем молотників приймать, чи будем самі молотить? — Не треба, кажу, молотників принимать, будемо самі молотить. — Давай молотить, а я проворненький. Дід мало помага, а я сам надулужаю, та молочу. Ізбили ми гречку і повіяли; 300 пудів гречки навіяли ми з дідом. — Ну, дід і питає мене: Чи будемо у мельницю возить, чи будемо як небудь дома? — Ні, кажу, у мельниці треба буде мірошнику могорич купить, а він ще буде красти, дома помелем. — А в діда черепок больший із макітри і я мну у тому черепі дідови табак, так я і думаю: помелю у тому черепку гречку. І заходив ся я молоть ту гречку і зсипать у бочки муку. За девятеро суток помолов я усю гречку 300 пудів; пішов у город, купив дров хороших, наняв хвуру, привезли до дому; купив ще дві сковороді больших, давай діда питать: Чи не пекти нам оладочки? На базар буду носить, чи не буде нам польза якая небудь? Пік я троє суток і носив на базар оладочки, і узяв я у сутки по 30 рублів серебра, за троє суток, 90 р. узяв. Дід мій не уміє оладків пекти. Як узяв я діда припоронлювать, став він пекти оладки, як і я. Дід пече, а я ношу на базар. Як винесу: Сюди, сюди, горяченьких оладочків! — Збіжать ця, так і заметуть оладочки. А я проворний біжу до діда, беру знов оладочки, знов гукаю. Попік дід десятеро суток, а я усе ношу, і зсипаємо ми деньги у сундук нещитані. Випік дід ту муку, я виносив усю. Ну, давайте, діду, будемо считать, чи много ми денег за гречку узяли, за свою. — Простелили рядно, висипали із сундука деньги. Лічіть, діду, да не помиляйтесь, на столі у купки складайте. — Як узяли ми з дідом считать і насчитали три тисячі з конієчкою. — Слава Богу, слава Богу, що нам Бог дав, що ми тепер покриєм усю слободу; наша тепер слобода! — Живемо ми з дідом, купуємо собі підштанки, рубашки. — Треба тебе женить, унук, каже дід. — Ви то знаєте, діду, чи женить. Женіть. — Ми своєї суми не обявляли у слободі, а люде думають, що ми голі; а мені треба брать богатирку, у купця, чи у попа у большого. Дайте мені півтора тисячі денег, так я піду у ярмарок та куплю що небудь любимоє, щоб люде знали, що у нас єсть. — Дав дід $1^1/_2$ тисячі, пішов я у город, на ярмарок. Прийшов; ярмарок больший, не сходимий; і ходив я троє суток, вибірав, щоб купить любимоє;

ходив, ніяк не найду, щоб мені підошло по нраву; іду і накинув оком лошадь большую і поближе до тої лошаді добираюсь; добравсь до лошаді, у мене стало тіло трусить ця: большая лошадь, сильно большая і сліпая на обоє ока і на трьох ногах. Дійшов я, тіло трусить ця і питаю хозяїна: Що, хозяїн, лошадь продажная? — Каже хозяїн: Продажная. — Що за неї денег? — Каже: Так, щоб не торгувать ця, так півтора тисячі. — У мене тільки $1^1/_2$ тисячі денег було, так я не торгував ся, а як хозяїн сказав, так я і оддав. Заплатив я; купець підбігає, дає уже мені пять тисяч за неї. — Не продам я, господин купець, ні за якую суму; гаразд, що у мої руки попала ся. — Сів я на неї і поїхав домой, до діда; не доїхав верстов пятнайцять домой, там панська гребля була і обсадив пан греблю вербами, поросли верби большії і злились до міста; приїхав я на тую греблю і їду тою греблею, голову нахилив я, щоб верби не зачіпали, щоб з лошаді не спасти, і гильки так мене зачіпали, що самий струп зробили на спині; переїхав я греблю тую, панську, тут луг большнй, паша больша, лошадь моя їсти хоче, хватає комиш той, їсть. Устану я з лошаді, лошадь моя попасеть ця, а я тоді знов поїду до діда. Як я їхав, я назад не смотрю, а на перед смотрю. Повернув ся я вставаючи з лошаді, коли гляну, а у лошаді гилька вербова стремить, больша. Дайко вирвать оту гильку! Схватив ся, ніяк не вирвать: приняла ся. Такая думка: нехай росте; лошадь хороша і верба буде хороша; як виросте, тоді спилю, так діду буде на труну. Схатив ся з лошаді, ліг на землї оддихать. Лежав я і заспув собі. Спав довго чи не довго, чи час, чи два, прокидаюсь, гляну, де моя лошадь, аж вона не далеко коло мене пасеть ця. Гляну, коли верба до самих небес виросла і тільки у горі гиля, а то, як сосна, нема нігде і гилечки. А я проворний, як котик, бувало деру яйця сорочі і воронячі по дереві. Прийшов зараз, на лошадь ізліз. На лошаді — до тієї верби і подрав ся на ту вербу у гору, як котик. І підліз під самії небеса, коли там, дірка; — я туди і поліз. Походив я на небесах скрізь, налюбував ся, тут хорошо, а там у десятеро лучше, чим тут. Подумав я: І тут би мені хорошо жить, так до діда треба явить ця, діда догодувать до смерти. Прийшов я до тієї дірки, де влазив, аж лошадь моя одішла, нельзя мені злїзти, далеко падать: убюсь. Яшної полови большнй костер коло дірки насиплений стоїть; давай я веревку вить із сієї полови; і лежить рубель, що снопи втягаємо. Переложив я отой рубель поперек на тому окні, привязав конець до того рубля і вю і пускаю з гори на землю. Звив я усю ту полову на веревку і пустив на землю і показалось мені, що веревка до землї достала. І пустив ся я по тій веревці на землю і дійшов до кінця веревки, гляну на землю, далеко ще земля, упаду, убюсь. На мені рубаха хороша

була; я пірвав її і доточую сієї веревки. Порвав, вижу ще далеко, упаду на землю, убюсь. На мені підштанники були хороші, дорогі; я і підштанники порвав, доточував веревки, ще далеко на землю падать; упаду, убюсь. Остав ся я голий, як мать народила. На мені волоси були кучеряві, чорнії, як уголь і чуб большиий був і давай я на собі чуб рвать, давай веревки доточувать; і обірвав я чуб, тим я і шолудивий. Висів я, висів, ще далеко на землю падать, високо — убюсь. Руки у мене помліли. І взяв, що Бог дасть, пустив ся на землю; убюсь? — убюсь! Упав, так прибив ся аж на той сьвіт! — Як же, небоже, на тім сьвіті? людоїд обізвав ся. — На тім сьвіті так, як хто зробив. Мій батько да твоїм батьком у пекло дрова возить. — Е, каже, брешеш, сукий син, щоб твій батько да моїм батьком у пекло возив дрова. — А тиж, каже, діду, говорив, що не будеш перебивать, на щож ти мене перебив? — Шабля того людоїда лежала, і ухватив Кондрат той і вчистив зараз дві голови людоїда. — Ну, не надіяв ся, Кондрате, щоб ти мене запакував. Когда ти мене кончив! — Булоб не перебивать мене, на що ж ти перебив? І узяв і ту голову ізняв із його; понаходив деньги, забрав усї, на буланого коня сів і поїхав до братів до своїх, огонь повіз. Як поїхав за огнем отой брат-дурак, так каже один: — Що тобі, брат, було? — Каже: так і так. — І мені так! Так, як приїде брат дурак, так поїдем домой гоїть ся. — Привозить сей огня, брат-дурак. — Як він тобі, брат, огня дав? — Я, каже, як прийшов, так на коліна упав, да давай просить у діда огня. — Що ж, тобі нічого і не було? — А вам, що було? — Вони поспускали сорочки: — А ось що нам було! — Заходились, каші наварили, наїлись: давай запрягать, до дому їхать гоїть ця. Позапрягали, поїхали домой. Приїхали, показали свому отцеви: Хто вам ото так поробив? батько пита. — Вони сказали: Людоїд з трема головами так нам поділав, як ми до нього їздили коньом буланим за огньом. — Ну, слава Богу, що він вас хоч живих пустив; се погоїмо. — Заходились гоїть. Погоїли. І ті два жонатих, а дурень не жонатий. І помирає їх отець і зазвав їх у свою компату і сказав: — Смотріть, я це помру, щоб ви не били ся, щоб не ругали ся, щоб усе на троє мов мініє пішло і щоб дурневі одинаково, що й вам було. Я помру, ви поховаєте і щоб три ночі ви ходили на мій гріб салтиря читать; усяк свою ніч: той у ту ніч, а той у ту.

Помер отець, заховали отця; зійшлись люде над капуном сидіть; смеркло, засьвітили сьвічу у хаті. Старий і каже: Комуж з нас іти сю ніч салтиря читать на батьків гріб? — Дурень з печі і обзиваєть ця: — Комуж іти? ти старший, ти і іди у первую ніч. — Е, я

не піду, каже, я бою ся. Кого б охотника такого напять, щоб на батьків гріб ішов салтиря читать? — Дурень з печи і каже: Найми мене; я піду на батьків гріб салтирю читать. — Що ж тобі, каже, дать за ніч, за цю? — Даси, брат, 100 рублів грошей, да свій жупан сьвятний, та сапоги сьвятнії, да даси свій кісет та люльку. — Сто рублів грошей він уніс сей час і жупан і сапоги і кісет і люльку, що требував, те він йому і оддав. — Устає він, одягаєть ця у той жупан, сапоги обуває, бере салтир і іде. — Прийшов на гріб, сів і читає. Пришла глупа ніч; став гріб стугоніть; приближаєть ця ближе до землї батько і питає: Чи ти синок старший мій? — Мовчить. — Чи підстарший? — Мовчить. — Чи ти сину-дурню? — Я, батюшко. — Простромлює батюшка руку і подає білу волосину і каже: Заховай ту волосину: як тобі треба буде, пропалиш, білий кінь явить ця. — Поліз назад; сей дочитав до сьвіта прийшов домой. Питають ця: Що тобі було, дурню? — Каже: Мене дураком зве, а над тебе дурака нема, як ти, брат. На півтораста рублїв заплатив за те, що я читав ніч за тебе на батьковім гробу; так що ночі плати, так я буду ходить. — Та, що ж тобі, каже було? — Та не було, каже, нічого. — Дали румку водки дурневі; закусив, випив, поліз на печ. Зійшлись, брати, людей кликнули, обідають, поминають батька. І поминали з утра поки і сьвічу засьвітили упять. — Ну, підстарший і каже: Се моя ніч іти на батьків гріб салтирю читать. А може ти, дурню, наймеш ся за мене салтиря читать? — Наймусь, каже, аби ти мене наймав. — Що ж тобі давать? — Ти, каже, знаєш, що брат давав; за ту ціну піду я і за тебе. — Уніс і сей брат 100 р. грошей і жупан і сапоги, сьвяточне усе, і люльку і кисет. Дали йому повечерять, узяв він салтир і пішов читать. Дочитав ся до глупої ночи. Земля, чуе, стугонить, приближаєть ця отець до його поближе, обзиваєть ця (повторенє)... Подав йому сіру волосину і сказав: (повторенє)... і пішов він домой. — Прийшов він домой: Що тобі було? питають. — Нічого не було. — Діждав вечора, як сонце зайшло, він і пішов. Дочитав до глупої ночи: Се ти, дурак? батько обзиваєть ця. — Я батюшка! — На і твою волосину ворону (повторенє). Прийшов домой (повторенє). — Як попоїш, кажуть, іди конюшню вичищать. — Попоїв, пішов конюшню вичищать. Вичистив конюшню, дали пообідать і кажуть: Іди у ліс по опеньки. — Пішов, опеньків приніс.

Тут чужий цар построїв такий стовб, у десять аршин косових вишини перві палатки, а там далї у 20 — другі, а третїй ватаж — то уже 30 аршин косових у горі. І там стульчик поставлен і убрана царівна на стульчику сидить. І сказав той цар: Хто може туди доскочить, даю її за між і царство своє одписую. — І розписав він ґазети по всїх сьвітах, щоб їхали на такоє то гасло. Сїдлають брати Кондрати

двоє коней дивить ця на то диво; вони бач жонаті, так хоч щоб подивить ця на диво. Дурень і каже: Дайте мені того коня, що я гній у провалє вожу, може б я доскочив сим коньом, та царівну за себе узяв. — Мовчи, дурню, кажуть вони, чисти конюшню, а там дадуть тобі шаньку, так іди по опеньки. — Ну, каже, я вам те згадаю, коли не даєте мені коняки. — Еге, кажуть, згадаєш, що би ти не згадав! — Поїхали вони по утру днів за 5 уперед, щоб доїхать до того гасла, якоє там позначено. Він конюшню повичищав, дали йому молодиці пообідать. — Іди, кажуть, по опеньки. — Пущай, каже, завтрашний день піду. Переночували, виспав ся, покушав, дають йому шаньку: — Іди по опеньки! — Узяв і пішов. Прийшов у ліс, нагорнув у шаньку усяких печериць, узяв, на дубі шаньку повісив, тоді винімає волосину старшого брата білу, припалює, земля трусить ця, лист з дерева сиплеть ця, кінь біжить. — Пане мій любий, на що ти мене требуєш? — Вот цар посадив на стовбі царівну (описав стови), так чи можем ми доскочить? — Не то доскочить, можем і перескочить. Тіки, що до трьох разів буде він її садить і збірать усі царства, так тепер доскочить ще не треба. Тепер влізай у лівоє ухо, вилізай у правоє, коня убірай і сам убірай ся ще чище. — Уліз він і виліз, коня убрав і сам убрав ся так, що сяє як золото. — Ей, пане мій милий, каже кінь, як тебе нести, чи поверх дерева, чи уплін дерева, чи посеред сьвіта? — Неси, каже, мене посеред сьвіта. — Сів і поніс кінь посеред сьвіта. Часів за три наговяє своїх братів. Брати уже треті сутки їдуть. Коневі своєму говорить: Спускай ся на землю, то мої брати їдуть, треба їм скинуть по арапнику. — Кінь став спускать ця. Вони увиділи, що спускаєть ця щось золоте, огнепне, так огонь і пашеть. Посхвачувались із своїх лошадей, постановились на коліна, шапки поздіймали; і спустив ся він до їх, того раз арапником ударив, того раз, тодї знов у гору підняв ся, полетів собі. Прилітає туди; там уже повен двір: чужі царі, королі, зо всього сьвіта понаїздили. Він прибіг, на первиї палатки став лошадю, одну мінутку постояв, упять сів і полетів. Не таке диво на царівну, як на такого багатиря: не по землї, по воздусї коньом летить. Ну, ті царі пройшли, царівну віттіля осадили, роз'їхались ті усї. Суток через пять знов цар просить: З'їздіть ся упять на диво, на такеєж самоє, як і се було. Поїхали, посиділи дома суток троє, знов їдуть — царі, багатирі, усякиї. Дурень приїхав у той ліс, коня пустив, у свою одежу убрав ся, узяв шаньку, приносить, оддає печериці і каже: Нема опеньків, люде позбірали усї. — Дали вони йому попоїсти; наївсь і поліз на печ. Суток через двоє приїздять брати до дому; питають їх жінки: Що ви бачили там за диво? Росказуйте і нам! — Ми не вспіли кажуть, треба як їхать, так уперед іще їхать, а нам було диво: їхало

щось посеред сьвіта золоте, огненне, і спустило ся і угостило нас по плечах, так і повиривало тіло і шкуру до кісток. — А спускайте сорочки, ми подивимось. — Поспускали: ой-йой-йой, як здорово! — Дурень і каже: Я вам казав: дайте менї оттого коня, що я навоз вожу, а ви не дали, а я казав, що вам згадаю, отож я вам і згадав. — Ти не досождай, кажуть, у нас і так болить, а він ще досажда; ось як возьмем батіг, та станем чистить, так знатимеш, що і у тебе боліти ме. Ну, оддихнуть суток двоє, та упять їхать. — Оддихнули, убирають ця упять. — Дурень і каже (повторенє)... Спускав ся він до братів і вдарив ораппиком того кінцем по голові, того кінцем, по голові і іздиймав у їх шкуру ораппиком з голови. — Узяв, полетів собі. Приліта, прямо на круг на другий, спустив ся, пів часа постояв, оддихнула лошадь і полетів упять. (Повторенє). — Суток через пятеро упять убірають ця, упять їхать. Дурень і каже: — (Повторенє)... і поїхали вони уперед за десять день. (Повторенє). Прилетів на той самий круг, де царівна, став, царівна схватилась, поцілувались, царівна садовить його на стульчик, положила румочку випця: Ізвольте пить! — Пийте собі, говорить. — Узяла вона, випила, потім він випив, закусили, поговорили собі немножко, випили іще і по другій. Дає вона йому кольцо своє і платочка пéредерла на двоє і половину собі, половину йому дала. — Із тим, говорить, прощайте. — Попращались, сів на лошадь і полетів. Прилетів у ліс (повторенє). — Питають жінки, що виділи, розказуйте! — Тепер, кажуть, воно нас не паганяло, а приїхало і доскочило до царівни і з пів часа з царівною побалували і з тим і полетіло собі; ми тодї і роз'їхали ся. — Живе цар і царівна місяць і другий, а нема того її друга, що доскочив. Ждали, ждали, вони місяці два: нема його; чи убив його хто, або що? Давай тепер обід строїть, на усі царства розіслав, щоб прибули усякі, які не єсть люди: цигани, чи які там єсть, аби охота.

Убірають ця його брати на обід, він і каже: Дайте менї лошадї, я піду до царя на обід, яка там царська страва, я ще не пробував? — Да й не думай; ще він поїде! — Я вам, каже, згадаю! — Посідлали вони лошадї, поїхали на обід. Суток через двоє він шапьку бере, іде по опеньки. Приходить у ліс, припалює волосину, являєть ця кінь його вороний. — Е, пане, на що ти мене требуєш? — Як же менї тебе не требувать? До царя на обід поїдем. (Повторенє). — Поніс його кінь поверх дерева. Нагоняє братів, верстов з пять не доїхали до царського дворця. — Се, каже, мої брати їдуть. Треба їм по ораппику дать! — І спускаєть ця до їх, то вони на колїнах були, аж до землї поприпадали. — Ну прощаю я вам, братія, оцей раз, два рази я вам дав, а тепер прощаю! Обізвав ся він так, тай поїхав. — Оті повста-

вали, да й кажуть: Оце наш брат дурень, каже один, оце він; а другий каже: Де йому? Се не він. — Приїхав він верстов за дві, лошадь пустив, тоді йде купцем. Усї сидять уже по лавах. Царівна ходить по лавах і розсмотрює, узнає свого мужа. Іде вона туди, а він віттіля і зустрілись: Здраствуй! говорить. — Здраствуй! — Узяла за руки, вона не узнала: і він і не він. І грахвинчичок носить: Звольте пить винця румочку! — Випила вона і він випив і укинув у румку перстень. Вона глянула, виняла перстень. Вот де мій друг! — і веде у комнати. Тут усї царі чужі і королї. Тоді посадили його за стіл. Цар просить господ, щоб не роз'їздились: Свальбу сей час гулять будуть. Обвінчали ся, сей час свальбу отгуляли. І одвів цар молодих у комнати у другі і сказав: Оце вам комнати будуть. Подивлюсь я, каже, як ви будете жить кілька суток, тоді я буду одписувать йому царство. — Він собі і живе там під теплоє время; у дворцї там паничі, баришнї; він штани скине, гріє ця, баштан робить, то що. І лозову лозину рясну тяга за собою. Де йдуть баришнї чи одна, чи дві, так він за їми, вони утїкають. Кричать, а він дожене да по долу, по плятю не бє, а тільки лякає. Приходять ті баришнї до царя і кажуть і жалують ця: Такий у вас зятько, що скоро не можна буде ходить до вас у дворець. — Я, каже, хорошеє жительство надумував, коли на плохеє вийшло! І з того міста він цілий год так ділає: гонить ця за баришнями, не окаєть ця. А у царя ще два зяті передних; оце він третюю доч оддавав і каже зятям переднїм: То, каже, мало ся дурневі одписувать, так не гіден він, а ви достаньте менї баранця дикого, так я вам царство одпишу. Беріть собі суми, кільки угодно, лошадї, які хочете, доставайте баранця дикого. — Ось вони побрали собі міліонів десять, лошадї посїдлали і поїхали. Царівна приходить до свого мужа, до дурня да й каже: Тиб пішов і у двох підем попросимо, хай дадуть коня і тобі, а то як достануть ті зяття, то нас і з царства виженуть, нам ніде буде й жить. — Приходить вона з ним у комнати до батька: Дайте менї, каже, лошадь, то я поїду, може достану, то менї одпишете. Малось раз одписувать, да не схотїли. — Він із радістю сказав своїм жандарам: Осїдлайте того жеребця, що у 15-ти чоловіка виводите, осїдлайте, хай він їде. — І він нарошно того жеребця дає, що рад, щоб він його убив: Кінь такий, що ні од його, ні до його: — Привели його: Вот, тобі лошадь, садясь, їдь! — Він садить ця до хвоста мордою. Сьміють ця усї, аж качають ця: Ось, кажуть, дурень, не знає де і сїдать. — Сїдає до хвоста, за хвіст бере, бє долонею, погоняє. Виїхав з двора за ограду, схватився на перед, так шкуру з його і зодрав: Сороки та ворони, цар вам прислав обід, а кожу, каже, однесіть, хай цар натїшить ця нею собі! — Однесли, тоді він уходить верст за дві

у лужок, припалює волосину, кінь являєть ця і рже: Паве, на що ти мене требуєш? — То цар, каже, видумав, щоб ми баранця дикого достали, чи можна, чи не можна? — То пустоє діло, як сядеш, так і у руках буде. — Сіли, поїхали у луги, там і схватили баранця. Виїхав за стовпову дорогу, дивить ця, де вони їдуть; сам палатки розбив, лїг на кровать, оддихає, лошадь стоїть, овес їсть. Приїхали вони проти його, дивлять ця, що воно таке: Може то той баранець, що ми його ськаєм. Спитаємось. Шапки під руки, ідуть на спинячки до палатки, тихенько; боять ця. Він видить, що вони крадуть ця, виходить: вони клавяють ця: Що се, брат, у вас за звірок? — Се, каже, баранчик дикий. — Продайте нам за яку суму. Що ви схочете за його? — Я, каже, піякої суми не хочу, у мене суми много, а коли хочете, дайте менї по пальцю, по великому, урізать на правих руках. — Одійшли вони, порадились: Се, каже, пустоє, ми погоїмо, можна нам жить! — Пішли, він поодрізував; баранця дав, вони узяли і поїхали. Він на свого коня сїв, приходить до жени. Жена пита: Достав баранця? — Хіба, каже, такі достають, як я! — Суток через двоє приїздять його зяті і привозять баранця дикого. Не знає цар, де їх і діть: Ось які у мене зяті. — Одписуйте, батюшко! — Ні, каже; нельзя, до трьох раз. Достаньте менї свинку-золоту щетинку. — Вони посїдали на ті самі лошаді, побрали суми міліонів по 20 і поїхали. Ся приходить до мужа (повтореиє; просьби у царя, дістає свинку і т. д.). — Одрізує він правоє ухо у зятїв. — Вони тоді узяли свинку, поїхали. Він сїв на лошадь (повторене). — Він як робив, так і робить: гонить ця, за баришнями з лозиною, аж приїздять зяті і шапок не здіймають, у шапках ходють. Знов цар каже: (повторене: цар жадає жар-птиці). — Угодно вам жар птицю, так я от потилиці до пояса полоски поздіймаю, ото вам жар птиця. — Вони отішли, порадились. Вернулись, кажуть: Нате, спускайте. — Узяв він, поспускав. Оддав їм жар птицю. Сїв на коня, став дома. (Повторене сцен повороту). — Як вернулись зяті, цар рад їх на руках носить, тільки важкі. Царівна, що за дурнем, ходить тут і чує: Тепер одписувать царство. Цар позвав із синода писарів і счетників і давай одписувать своє царство усьо; і пишуть вони троє суток. І вони похожають у шапках і у пальцятках його зяті, що достали оцю всю штуку. Зладили вони усю ту бумагу, тільки печатки не приложили: Покушаєм, тоді печатку приложим і усьо царство їх уже. — Приходить жена дурнева до його і говорить: — Підем і ми випросим, може батюшка по моїй просьбі огляпеть ця і дасть нам клиночок десятин хоч з 50. — Убіраєть ця дурень у драгоцінную, у багатирськую одежу, бере булатную шаблю у руки: Підем, каже, жена, повидиш, що я їм буду ділать. То писанє їх, то дурноє усьо. — Приходить у комнати, як поздра-

ствуеть ця богатирським голосом, так комнати так і затруслись. — Що, говорить, одписали усьо? — Усьо, говорють, тільки печать не приложили. — Де тая бумага? — Вот, здісь! — Узяв бумагу у свої руки і перед ними пірвав на клапті. Як крикне: Почому ви в шапках? Да як тупне ногою. Узяли, шапки поздіймали, стоять. Він сей час: Де ваші уши? — Вони мовчать. Виймає він з кармана уші: — Се, каже, свинка золота щетинка. — Де ваші пальці? — Виймає і каже: Се баранець! — Скидайте рубахи! Виймає, полоси прикладає: Се ваше? — Наше, говорять. — То, говорить, жар-птиця. Разві такі штуки такими лошадьми доставать, як ви їздили, чи як мені цар дав? То не такі лошаді достають! — Розсердив ся, вискочив, припалює ті волосинки; біжать усї три жеребці разом. — Ну, виходїть, смотріть, якими лошадьми доставать такії штуки! — Повиходили усї, він по головах погладив і каже: Ступайте, робята, по двору погуляйте! — Як пошли гулять, земля движеть ця, комнати розпадають ця, лавки роспадають ця по городу, купцї подїмають руки у гору, просять: Господин богатир, уловіть ваші лошадї, бо город ваш пропаде. — Смирно, ребята! Призвав, по головах погладив: Ступайте, да по своїх містах. — Пішли лошадї да по своїх містах. — Тепер одписуйте менї усе царство! Заходились, усе царство йому вручили. Тепер він царствує і на том осанованії остав ся, хліб жує і постолом добро возить.

Паралелї: Ся казка зложена з двох, зовсїм не залежних від себе: а) З небилиці. б) З казки знаної під назвою жерцевих дарів. До першої диви: Етногр. Збірник. Т. IV Ст. 157—161. Ч. 37—38. — Т. VI. Ст. 326—329. Ч. 664—665 — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. II. Ст. 334—343. Ч. 241—247. — Гринченко, Изъ устъ народа. Ст. 352—357. Ч. 333—336. Ст. 449—451. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. II. Ст. 374—383. Ч. 231. Grimm, Kinder- u. Hausmärchen. Т. II. Ст. 117—118. Ч. 112. Т. III. Ст. 188—190. — Сумцовъ, Разысканія въ области анекдотической литературы. Ст. 181—187. — L. Aurbacher, Ein Volksbüchlein. Т. I. Ст. 134—136 (видане Рекляма). — До другої казки пор. Етногр. Збірник. Т. I. Ст. 36—39. Ч. 10 і першу половину ч. 8. — Т. VII. Ст. 136—141. Ч. 65—67. — Мотиви про жар-птицю, свинку-золотощетинку і дикого барана порушені тут лише принагідно; де інде виступають вони зовсїм самостійно. —

22. Про царство, що за тьмою.

Був собі цар і живе він за тьмою і він знає, що ще є царі і просить інчого царя до себе у гостї. Писав і раз і два і три, і разів

з десяток. Наш одписує, що мені ніколи по гостях їздить, а угодно, ви приїдьте до мене. — А той пише таки. Наш цар зібрав своїх ґенералів, князів і усяких московських панів і спрашує. Хто з вас поїде за мене, погостює за тьму, я того награжду, як приїде, великим чином. — Їх усіх було тисяч із три, так не хоче ніхто; кажуть: Може він мене пустить домой, а може вбє. — І був тут служивий, салдат ундерохвіцер і сказав він: — Ваше царське величество! Я согласен поїхать погостювать за вас. — Цар сказав: Благодарю тебе, молодець. Ти як поїдеш, та приїдеш назад, так я тебе зроблю самим старшим ґенералом у свойому царстві. Когда ж будеш виряжать ця? - Через троє суток, каже; дайте мені 60 чоловіка салдат із лошадьми і щоб були кобилиці із лошонками. — Ну, хиба за тим у нас щот? Є у мене і салдати і кобилиці; бери. — Через троє суток вибрав він 60 чоловіка салдат і 60 кобилиць з лошонками; провізію забрав, сьвічей і усього, попращав ся і пішов. Їдуть вони і місяць і другий і третій: три місяці їхали і підїхали під ліс, під темний; стали, розбили палатки, троє суток отдихали; і рубали дерева і зділали загов больший рублений для тих лошонків; загнали їх туда і зачинили і оставили при їх трьох чоловіка сторожей із запасних людей, що у його були, із ружями, із шаблями і з пушкою. — Набирайте же, господа салдати, собі хліба на троє суток, у торбинки, собі через плечо. — Набрали вони харчів собі на троє суток. І узяли вони по дві сьвічи хороших, по два аршина крамарських, на чоловіка. І з тим і поїхали. Уїхали у ліс, зовсім стала тьма, один одного не видить. — Сьвітить собі всяк сьвічі! Засьвітили вони, їдуть, вітру нема, сьвічей не гасить; охвіцер уперед, вони за їм їдуть. Їхали двоє суток лісом і тьма. Ліс переїхали і їдуть полем і тьма, не видать, як ніч темная. Проїхали ще сутки, розвиднілось, так як і у нас. Дав Бог сьвіт. Слава Богу, переїхали ту тьму! — Як переїхали тьму, видать город, больший такий, що і очима не зглянуть, так і сяє у золоті увесь. І їдуть, а по дорозі золото і драгоцінний камень лежить; як у нас по земли, так вони там по золоту та по драгоцінним каменю їдуть. Салдати, — спрошують у свого охвіцера: Що то за камінчики, господин охвіцер, що аж лошаді, спотикають ця? — Се, господа, каже, кай. — І з тим і їдуть; доїзжають до города. Цар той чужий, що за тьмою жив, у підзорну трубу побачив, що іде войсько; узяв хліб і сіль і біжить на зустріч: — Се, каже, цар до мене у гості їдуть! — Вийшов з хлібом і з солю і кланяєть ця: сей принимає. — Благодарю ваше царське величество, що приїхали. — Доїзжають до двору, цар крикнув, лошадей забрали, у конюшні позаводили, а він їх усіх у свої комнати забрав. Війшли, поздраствувались, посажали кругом

на стульцях усіх робят і раді їм так, що Бог знає і як. Ще як до двору доїздили, так охвіцер сказав салдатам, що як буде цар рядувать нас, так щоб по одній румці сховали, а як стане питать, так щоб говорили, що у нас так, як цар рядує у свойому домі, так румки наші. — Посадив, дає румку охвіцеру, а його за царя щита. Він випив і у карман румку і вкинув. Він глянув тільки, а там і другим дає. — На що ви хонаєте румки? — А се у нас так, ваше царське величество, як цар нас рядує, то румки наші. А румки у його золоті. От первого до послїднього рядував усіх і усї 60 чоловіка випили і румки у кармани поховали. Попили, погуляли троє суток; радувались, веселились, що он як. Обводив він їх по свому городу по усьому, по строєніям по усїм. Тепер письмо до його прийшло: треба йому, тому царю їхать. Од'їздив і приказував своїм найстаршим, завідующому ружжом, городничим і прочим: Щоб ви їх пе пустили; я хочу їх у свойому царстві оставить, щоб вони були наші. — Поїхав він, куди знав, а вони остались у його двору. Поїхав сьогодня, а на другий день охвіцер покомандував: Сїдлайте, робята, своїх кобилиць, будем одряжать ця. — До конюшень, а їм лошадей не дають; лошаді позапирані. Промеж тими салдатами є старший, зводний, чи який, так він і каже: Се наш цар буде нас учить, щоб ми служби не забули, а ми тїкать не будем. — Як посїдлали лошаді, забрали свої ружя, усю зброю і гайда! А у тих нема струменту, щоб їх бить, да не пустить. До застави доїхали, там остановились, не пускають. Там старший, отютант, самий первий того царя сказав: Ждїть, поки наш цар приїде, тодї він вас одпустить, а як ми пустим вас без позволеня, то він голови нам поздіймає. — А сей охвіцер, що його за царя щитали і каже: Ваш цар нам дав значки, що він нас одпустив; і показує свою золоту румку. — І усї пооддавали свої румки; той тодї заставу підняв і одпустив їх; з тим вони і поїхали. Як узяли їхать, їдуть, а там і золото і драгоцїнний камень качають ця по земли; тодї він і сказав: Возьміть собі по грудочцї каю. — Вони і узяли: хто грудочку, хто дві. А там уїхали у тьму, тодї давай сьвітить ставники; тодї як сюди їхали, 30 згоріло, а тепер другі 30 сьвітять, а кобилицї до лошат деруть ця; вони б і не знали куди їхать, так кобилицї знають. Як їхали до того царя, так через тьму їхали троє суток, а тепер за півтора суток стали; кобилицї не своїм духом летять, салдати їх не вдержать. Добігли до загону, тодї лошонки повипускали до кобилиць, вони їх поссали. Оддихнули немного: Часів три, господа салдати, оддихать можно, а то, щоб нас не нагнали. — А що се такії за грудочки, питають, що ми набрали? — Се, каже, золото та драгоцїнні камені; колиб я позволив вам їх брать, то і ко-

билиції вас не довезлиб. То кай, оттож ви і каєтесь, що його не набрали. — Оддихнули три часи, да й гайда на втікача тогді. Двоє суток вийшло, аж той цар приїзжає назад: Де мої гостї, що не видать? — Вони, каже, поїхали домой. — Він тоді і крикнув: Хто може без мойого позволеня їх одпустить? Нагоняйте, ежели не наженете, то я вам голови поздіймаю. — А той отютант, що їх випустив і каже: Ви-ж, ваше царське величество, подавали їм значки, що ви їх одпустили. — То вони самі поховали, а я їм не давав. — Ну, каже, так вони нас одурили. — Військо зібрало ся; побігли їх нагонять. Виїхали вони за тьму, там загон стоїть, вони ще верстов пів сотнї загнались, нїчого не видать; вони й вернулись. — Ну, що, нагнали? — Нї, кажуть і не видать. — Хорошії люди попались у наші руки, так випустили дураки.

Приїхав сей, що їздив до сього царя у гості, ундер-охвіцер, назад до свого царя. Цар і пита: Що, хорошо вас цар шанував? — Шанував, каже, хорошо, а як би не одурили, так ми би там і вікували. — Якже ви їх одурили? - Він і розказує: Так і так (повторене). — Тепер цар того ундер-охвіцера первим ґенералом поставив, а салдатам чисті отставки дав і по 100 рублїв у год по їх жизнь жалованя.

23. Снїжниця.

Були собі дїд да баба бездїтнї. У піст снїг мягкий; дїти баби качали із снїгу. Дїд і каже на бабу: Ходїм і ми скотїм бабу собі. — Баба і каже: На що тобі баби? Баба у тебе є, а коли тоє, так скотїм собі дитинку. — Ну ходїм, скотїм. Чи дитину, й дитину. — Пішли і давай дитину котить. І скотили і давай дитині ніжки робить і ручки, голову, уши, рот, — усьо поробили. І як зробили вони усю дитину, стала шкура дитяча обтягать ця, стала вона личком ворочать. Дїд да баба радїють; ось у нас буде дитинка; вже, слава Богу, рушаєть ця. Через час міста стала дитинка ходить і балакать. Дївчинка. І дав дїд імя: Снїжниця. Живе вона, росте не по часах, а по мінутах. За 15 день стало пів дївки і проворна така, зве дїда дїдом, а бабу бабою. Вони нею утїшають ця. І біла вона як снїг і волоси і лице, так як бумага біле. Сусїдні дївчата познакомились і бігають до неї гулять, і вона бігає до їх. Після великодних сьвят як сонце пішло вище, стало тепло, так вона як на сонцї стала потавать і ховаєть ця вона у холодок. І дожила вона до купала Івана. Наплели дївчата вінки і наклали огнище у березї і просять у дїда і у баби Снїжницї стрибать через

огонь. Пустили її, дївчата вінок на неї надїли і повели. Давай тепер стрибать через огонь і співать. — Ну, Снїжниця, бери і ти за ними. — Розігнала ся Снїжниця за ними і як збігла на огонь, так тільки і бачили. Вона там і розтопилась. Прийшли дївчата до дїда і до баби і кажуть, що Бог зна, де їх Снїжниця і дїлась. — Вони і кажуть: Вона із снїгу виросла, так як на огонь наскочила, так і ростала. Як би ви дївчата не просили б у нас її, то щеб жила, а то через вас вона розтопилась. Ми би поутїшались, а тепер через вас вона і розтопилась. Так і дїд і баба як були, так і остались.

24. Цариця-вівчарка.

Був собі цар, у царя син. І дійшов він зроста лїт. Шукає, де собі найти пару. Проїхав увесь сьвіт, свої царства і чужі, не найде собі такої, як йому хочеть ця. Його отець лає: Чому усї находять, а ти не найдеш? Усьо тобі не любиме. Хиба будеш не жонат? — Не найду такої, як менї хочеть ця, буду й не жонатий; а найду — оженюсь. — Осїдлав коня, узяв ружо́ і поїхав на охоту. І проскакав од города верстов сїмдесять. Їде, бачить у тім містї, де сонце сходить, червонїє. Ну, проскакаю далї, що воно, чи сонце сходить, чи яке там диво? — Прискочує туди поближе, коли ватага овець ходить. І половина ватаги червонї вівцї, де поближе од вівчарки. Прискакує він до вівчарки поближе: Здраствуй, прекрасна дївушка! — Здраствуй, ваше величество! — Що ти, дївушко, вівцї пасеш? — Вівцї, каже, пасу. — Якого ти єсть поведеня? Роскажи менї. — Я поведеня такого, що отець мій вівчар. І мала дитина скаже, що він Яким вівчар. Отак і хвамілїя наша: Вівчар. Вівчарева я Ганка. — Якої же ти, дївушка, слободи? — З Красної Слободи. — Ну прощай, дївушка. — Прощай, щасливо, з Богом! — Узяв і поскакав.

Прискакав у слободу і пита: Де тут живе Яким вівчар? — Отам-отам! — Зараз і повели. Увійшов: Здраствуйте, дїду! — Здраствуйте, ваше царське величество. — Є у тебе доч Ганка? — Є ваше царське величество. — Деж вона? — Каже: Пасе вівцї у степу. — Ну, смотри, дїду, щоб вона більше овець не пасла. Хоч паси сам, хоч найми вівчаря. Я тобі деньги заплачу, за що ти наймеш ся. Ти согласен її за мене за муж оддать? — Согласен, аби ви брали, ваше царське величество. — З тим він і поскакав до дому.

Прискакав до дому і зараз хвалить ця, що ось: Я знайшов у Красній Слободї таку жену, що нема такої у всїх царствах. І благо-

словіть, батюшка і ви матушка, на їй мені женить ця. — Бог благословить. Усі три рази. І ми благословимо. — Позапрягали лошадей у карити і поїхали собі. Приїздить він тепер до Якима, до вівчаря. — Здраствуй! каже. — Здраствуйте. — Щож ти, Ганка, согласна за мене за муж вийти? — Согласна, ваше царське величество, як возьмете. — Ну, я тебе возьму за жену, так тільки, як я скажу слово, так щоб мого слова ти не переміняла. Єжели моє слово перемінеш, так ось шабля і злетить тобі голова з плечей долой. — Я вашого слова перемінять не буду. Ви то знаєте. — Узяв він її, привіз у дворець у царський. Пошили їй платя з самого первого шовку, убрали її. Поїхали тоді до сьвященника, обвінчали ся. Позвав він на свадьбу з чужих земель царів, королів. З'їхались, побачили його жену: Хоч і шукав довго, так і найшов ловку. Хоч і вівчарка, так хорошая! — Одгуляли свадьбу, роз'їхались чужі королї, царі, принци усї. І живуть вони собі. Помер старий цар. Присягли сьому новому. Сей став царем на батьковім містї.

І живе він із своєю женою год і два. І вивела вона йому сина. Попили, погуляли і тепер він і говорить: Ти роду вівчарського, а я коліна великого, так я не пущу його, щоб він царствував, а я його кончу. — Вона і каже: Ви то знаєте. — У чужому царству його сестра за мужем, за царем, чи за князем, він і дав їй його вигодувать, а їй сказав, що я його кончу. — Год, два, вивела вона доч упять. Та як вивела, так замок весь осіяв. Вона красавиця, а доч ще у двоє чище од неї. Охристили, попили, погуляли. Він і каже: Вивела ти уперед сина, так я сказав тобі, що його кончу, а тепер ти доч вивела; хоч як хороша, а не пущу її у царське поколїнє; я і її кончу. — Вона каже: Ви то знаєте! — Написав він до сестри і передав і доч туди, де синок його. І пожили вони 15 літ після того. Нема уже чада. — Ну, каже, я з тобою нажив ся, 19 літ жив, я возьму собі молоденьку, а з тобою жить не хочу. Надївай гидкоє платє і ступай до свого отця овець пасти. — Сейчас вона із себе платя хороше зняла, гидкоє одягла, поклонилась і пішла собі. Посидїла днів три, чи чотири у батька і давай упять вівцї гонить пасти. Теперка він привів свого сина і свою доч од сестри домой. І собрав він зо всїх царств, з чужих, і з свого, усїх королів, принців і каже: Привезїть менї тепер мою стару жінку-вівчарку! — Поїхали за єю його лакеї, чи салдати. Приїхали у Красну Слободу, допитали ся, де Яким вівчар живе, приїхали до Якима, до вівчаря. — А де наша цариця? — Ваша цариця вівцї пасе у степу. — Сейчас, щоб вона була домой! — Поїхали, привезли її домой. Дають письмо їй у руки. Вона дивить ця. Її цар навчив, вона таки там розбирала трохи. Подивилась у письмо, зараз сїла і поїхала. Привезли її,

вийшла вона, поздраствувала ся, поклонилась. — Ну, іди, жінко моя, надівай первую самую одежу. — Вона сумнівасть ця, не хоче. — Ну йдіть, йдіть, я вам загадую. — Пішла, убрали її у саме перве платя і у всьо. І вийшла серед двора у круг, де стояли і царі і королі і принци усї. На крузї, по середині, цар, його жена, син і доч; а ті усї у круги. — Ну він і спрашує у жени: Ось я тебе прогнав, а молодую узяв. Смотри, чи буде хороша менї жена? І показує на свою дочку. І ви господа царі, королї і принци усї, смотріть, чи з первою женою, чи з сею молоденькою менї жить? — Ви то знаєте, вони кажуть. — Нї, як ви менї по закону посовітуєте? — По закону із старою треба жить. Колиб вона умерла, а то жива, так із нею треба жить! — Благодарю вас, господа царі, королї, принци, усї, що ви менї посовітували із старою жить женою. То, жена моя рідная, а оце мій і твій син, моя і твоя доч. — Вони тодї до неї, поцілували друг друга. — Що, господа, довго я іскав по усїх царствах, не найшов. А оце Бог мене повів на вівчарку і нема у всьому сьвітї такої умної, як вона. Вивела сина, я сказав, що його кончу, вона нїчого не сказала; вивела доч, я сказав, я її кончу, вона нї слова не сказала. А чи єсть друга така, щоб нїчого не сказала? Нема такої і у сьвітї. Друга би і очи видерла, а моя і слова одного не сказала. — Оце вірно, ваше царське величество. — Тепер, жено моя, тепер царствуй, як ти знаєш.— І стали вони усї, царі, королї і принци усї пить, гулять. Суток троє пили, гуляли. — А тепер, ти, моя жено рідна, посилай, нехай привезуть твого батька і матір і годуй їх. Що ми їмо, те щоб і вони їли! — Післали вони по Якима і Якимиху і привезли їх і вони їх до смерти догодували. На том оснуванії вона остала і так живуть, хлїб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Ся казка дуже неясна, видно, що або оповідач її забув, або чув уже недокладний варіянт. Переслїдуванє цариці нїчим не умотивоване. Зовсїм інакше представлена подібна, хоч не ідентична подія в Етноґр. Збірнику, т. III, ст. 186—189, де переслїдуванє викликане образою царя.

25. Жінка-безручка.

Був собі купець; його отець був багатим, а він вже мелким купцем. І старик кидає свою доч лїт дванайцяти. І як помірав, сказав синові: Смотри, сину, щоб ти сестри не обіжав. — Старика заховали і пожили вони годів три — нїчого, харашо. І стало тїй баришнї годів

шіснайцять. У її брата ярчук-собака; пятьсот рублів давали — він не оддав; ініякого звіря собака до городу не допускав. І того брата жінка незнавиділа баришню. А вона — та баришня усім хорошая: і словом і ділом і красивая такая, що ні здумать, ні згадать, разві у казці сказать. Привела її брата жона ребеночка, — хлопчика, ще перве. Вони утішають ця, не знают, де діть дітвака того; і та баришня тоже. Хазяйка узяла і отруїла того ярчука; пропав ярчук. Не було хазяїна дома, а як він приїхав домой, хазяйка його сейчас на порозі зостріла і каже: Ось ти за своїм ділом уїхав, а твоя сестра отруїла ярчука. — На щоб вона його труїла? — Через те, що до неї паничі ходять, так щоб не рвав паничів. — Ну, собаці собача і честь! — він каже. Побув собі, на другий день упять поїхав за своїми ділами.

Давали хазяїву пять тисяч за жеребця, а хазяйка його отруїла; пропав жеребець. Приїхав хазяїн, хазяйка зострічає його на порозі і каже: Твоя сестра ярчука отруїла, а тепер жеребця! — Собаче мясо собаки і з'їдять. — Упять поїхав хазяїн, а хазяйка отруїла свого дітвака; йому годок був. Приїздить тут хазяїн, а вона вибігає, голосить, руки підійма і каже: Твоя сестра ярчука отруїла, жеребця отруїла, а тепер — твоє дитя!

Сьвященників позвав, дитя поховали. Поняв він віри своїй жінці: Може вона і правду каже; сама вона не стане дитини травить! — Запрігли у коляску тройку коней хороших. — Уберіть ця, сестро, та поїдем, у свій ліс посмотрим; давно не були у своїм лісу. — Убралась та баришня, сіла на коляску з братом. Узяв брат топор больший на коляску. Поїхали у ліс, верстов пятьдесять до ліса. Приїхали у ліс: Стійже, сестро, та постій у лошадей, а я посмотрю у лісі, а тоді підем у двоїх. — Пішов він до ліса і найшов вербу — її вітер зломив по полам, а була у три обійми і дуплата. — Ну, підем тепер, сестричко, у ліс, а там означим, що рубать будем. — Привів сестру до верби і тим топором узяв, поотрубував руки обі. Сестра кричить: За що ти, брат, мене накуєш? — Через то, каже, сестро, що ти ярчука мого отруїла, жеребця, а ребенка на що отруїла? — Я, братіку, каже, не отруїла, а твоя жена, як вона мене ненавидить. — Ні, вона свого дитяти не труїла, то ти отруїла. — У тій вербі прорубав печки і лізе на вербу і сестру тягне туда. І бросив її туди у середину, у ту вербу. Тоді прийшов до лошадей, сів і поїхав домой. Приїхав домой, жена питає: Де ти сестру дів? — Де дів, не дів, а тепер, запакував, говорить. Може гріх береш, може сама, каваля, дітвака отруїла, а на сестру звернула? — Якая яб дура була, щоб я своє чадо труїла? Ну, каже, тепер будем жить хорошо, а то через неї нам добра не було. — Живуть собі, а сестра лежить собі у тій вербі. — Іде царенко охотить

ця по тому лісу із салдатами і з ружжями і з собаками. Вивюхав собака тую вербу, став там і скавучить, щоб ішли туди. Почув солдат, недалеко був, приходить до тої собаки, де він скавучить. Дивить ця салдат: по тій вербі печки порублені; лізе по тій вербі. Гляне туда — там дівка і уся верба сяє от тої дівки. Бог дав, що вона стала ще гарнійша. Солдат обзиваеть ця: Що ти єсть такоє, чи живоє, чи не живоє? — А вона лежить. — Отзовись, каже, я солдат! — Витащи мене вітіля, служивий. — Схватив ся солдат за рог і давай трубіть; собрались усі, їх чоловік дванайцять і царенко. Поїхали туда, баришню витащили вітіля; у їх і повозка єсть. Дали їй немножко випить і покушать немножко, може криха дві-три. — Полно охотить ця! Сейчас одворот домой! — Привезли тую баришню у царський двор, у дворець. Увяв він у свою комнату, царенко, її. Убрав у первоє платє її, у хорошоє, потребували лікарів самих первих, щоб лічили ті міста, де руки були. За троє суток вилічили усе, нема того нічого. І не явив він то свойому батькові, поки не вигоїв тих міст. Тоді сказав: Батюшка, ідіть у мою комнату, посмотріть, якую я найшов собі найду. — Уходить цар у комнату, поздраствував ся; вона сейчас схватила ся, поцілувала у руку, у голову царя. — А що, каже, хорошую я собі, батюшка, найду найшов? — Нічого, каже, синок, хорошая баришня. Де ти її найшов? — На охоту їздив, так у лісу у вербі найшов я її. — Хто їй потрубував руки? — Її брат (вона йому вже говорила, він, царенко її розпитував). Позвольте мені, батюшка, женить ця на моїй найді; благословіть, щоб вінчать ця. — На що вона тобі, синок, здалась, що вона без рук? — У нас робить їй нічого. єсть кому годувать, я желаю брать і без рук. — Чого ні ділав, — ні, благословіть вінчать ця. — Благословив отець, повінчав ся він. Повінчав ся, свадьбу одгуляли. Пожили годів три, хорошо собі пожили, помирає старий цар, становить ця він царем на місто, на батькове. Тепер война підходить не на його, а на другого короля. А той король з сім царем живуть хорошо і просить той король, щоб дав він помочи йому. Взяв він полків пять солдат і поїхав на смотрінє — дивить ця на ту войну. От'їжає, вона йому і каже: Як же ви от'їжаєте, дасть нам Бог який случай, худий, чи добрий. — А вона заребеніла. — Нельзя, жена, треба мні отлучать ця. Як Бог ні дасть, пришлете до мене письмо. — Поїхав він, а вона суток у три родила два сини. Родила два сини і написали царю письмо, що Бог дав, твоя жінка-безручка родила два сини, як соколи. Їде письмо по поштах, а тій баришні брат, що руки їй потрубував, держить пошту. Попалось то письмо братовій жінці у руки. Посмотріла вона і каже: Гляди, чи не вона письмо то написала, безручка? — Те письмо долой, друге написала, що: твоя жінка безручка привела

два пси. І пішло те письмо до царя. Прийшло до царя, посмотрів у те письмо, що: твоя, царю, цариця привела два пси. Отписав другое письмо: Що не привела — усе до мого приїзда, я скоро буду. — Іде, письмо то і попалось опять на ту пошту. Узяв той, що пошту держить у свої руки, посмотрів, що цар пише, — те письмо долой, написав друге: Щоб покуда я приїду, щоб її не було у моїм царстві: хоч утопіть її, хоч закопайте живу, щоб не було її. — Посмотріли то письмо, роспечатали, пише цар: Де вгодно діньте мою жену, хоч потопіть, хоч розстрельте — щоб не було до мого приїзда. — Синод судив її, акую їй кару ісполнить, чи повісить, чи живую закопать. Осудила дума, щоб її з тими дітками у бочку і камени наложить і спустить в воду, щоб вона ко дну пошла. Мати царева осудила не так: Я, каже, желаю посадить її на коляску і отвести верстов за полтораста або за двіста і там збросить, щоб шла, куда хоче. — Запрягли у коляску, отвезли за двіста верст, там ссадили, там вона і остала ся, лошадьми вернулись назад. І звернула вона сейчас в правую сторону на луг і пішла вона по лугу. Пройшла верстов три і пить хочеть ця сильно, а у їй рук нема. Як взяла вона Бога просить, щоб дав він їй води напить ця. Смотрить, коли креничка маленька є і вода чистая так, як скло. — Слава тобі Господи! — Сейчас упала на землю пить, до тієї кринички. Нахилилась пить, а дитина з пазухи, да в криничку, на дно і потонуло. Нахилилась вона, щоб ротом тую дитину витягнуть з кринички. Як зогнулась вона і замочилась до тих пор, де руки поотрубані — сейчас у неї руки стали і витягнула вона дитину руками з криниці. Перехрестила ся, поблагодарила Господа, що дав він їй руки. Напилась водички, узяла свої дітки у руки і пішла. І шла цілий год. І прийшла вона у той город, де її отець та брат. І наняла там хатку у чоловіка богатого і давай там жить у тій хатці. Приїзжає цар з войни домой. — Де моя жена? — Нема вашої жени. — А деж? — Виж приписали, щоб ми її зі сьвіта стребили. — Який я був би, щоб я свою жену велів з сьвіту стребити? Я ще і не нажив ся з нею. — Вийняли письмо, показали царю. Роздивив ся цар: Що ви за болвани такі? То не моя рука, не я писав. — Запечалів цар сейчас за своєю женою. Запрягають у коляску шестерко коней, бере кучеря собі і лакея і їздить по своїм царстві, шукає жени. І приїхав у той город, де його жена живе у сусідах і на пошту туда до її брата, у него на кватирі остає. Потребував хозяїна у свою комнату і каже: Чи нема у вас, хозяїн, такого старика, або хлопчика, щоб мені баєчку збаїв, тоску мою розогнав? Я їжу, шукаю своєї жени. — Нема, каже, не слишно у нас в городі, щоб хто говорив баєчки які небудь. А єсть у вас тут такая барина, живе у міщанина, а у неї єсть два сини, годів по сім, так вони могуть сказать

баєчки. — Піди, хозяїн, скажи, щоб вони прийшли до мене сказать баєчки, я їм заплачу. — Пішов хозяїн і каже: Пусти до мене синків. Приїхав із чужої землї чи цар, чи князь і просить, щоб пустила ти синків своїх, щоб сказали йому баєчки. — Деж він на кватирі? — У мене, каже. — Ідїть же ви, а мої хлопцї самі знають, де ви живете, так прийдуть до вас. — Він уйшов, він не знав, що вона його сестра, а вона знала, що він брат. Вона і каже своїм дїтям: Підїть, кажїть баєчки і кажїть ви баєчки вот такої. — Був купець старий, остав ся син женатий молодий і доч, дївка лїт пятнайцяти. І помірав старий і казав, щоб не обижав своєї сестри... Ну, сказала, щоб так і так казали... Приходять, поздраствувались, поцїлували дїтки царя у руку, у голову і такі учтиві, такі ловкі, та красиві. І вона знала, що приїхав її муж і сказала вона: — То, дїтки, ваш отець. — Цар не знає, де їх і посадить. Посадив їх на столї і смотрить. — Ну, говоріть менї баєчки. — Посїдали, цар, хозяїн і хозяйка, кучер і лакей того царя, слухать байки. Сказали: Ми будем баєчки баять, а щоб нїхто нас не перебивав. — А цар говорить: Хто перебє один раз, пів сотнї різок сейчас, другий — сотню. — І був, кажуть, купець, а у него остались син і дочка, така баришня... починають хлопцї казать. І жена синова не взлюбила сестри і не зиввидїла. І у него собачка був ярчук і давали купцї пятьсот рублїв. Він не продав. А ярчук до городу звіря не допускає. Вона отроїла того ярчука... А вона, хозяйка, на стульцї: Яка би я хозяйка була, щоб собаку таку добру отруїла? — Хлопцї сейчас устають: Благодарим покорно, ідуть, значить, вона перебила. — Стійте, стійте, хлопчики! — Узяв цар, посадив їх опять. Кладїть сейчас хозяйку. — Узяли, положили, завалили пятьдесять різок. — Ти думала, що ти у своїй хатї, так і бить тебе нельзя? Я тобі говорив, щоб не перебивала. — Ну, брат зговорив. Собацї собачая і честь. Поїхав хозяїн опять, вона отруїла жеребця, давали пять тисяч рублїв. — Чухаєть ця вона туда-сюда і нїчого не зговорила: кров у нїй тече. — Ну, хозяїн поїхав; був у неї хлопчик, год чи два, вона розсердила ся на мужа, що судить не по її, а по сестрі і отроїла своє дитя. — А хозяйка каже: — Якая то мать була би, щоб своє дитя отруїла? — Хлопцї устають і ідуть. Цар опять їх завертає і посадив на своїх містах. Положили хозяйку опять, дали сто плетей. — Проїхав муж, поховали того хлопчика і подумав брат, що правда, може, вона дитя не троїла, а сестра отроїла. Запрягає шестерку коней у коляску. Збирай ся, сестро, поїдем у лїс, ми були давно. І положив топор больший на коляску. І взяв сестру і поїхав у лїс. Приїхав у лїс, найшов вербу, чоловіка у три обіймища, зломлена, дупланата. А царева жена, хозяї-

нова сестра, стоїть вже від вікном слухає. — І взяв він сестру і привів до тієї верби і взяв, руки сестрі поотрубував і бросив її у ту вербу. А хозяїн каже: Який же то брат би був, щоб своїй сестрі руки поотрубав? — Хлопці встають, кланяють ця, і до порога. Цар їх вертає, посадив опять на своїх містах. — Кладіть хозяїна і дайте пів сотні плетей. — Уходить та сестра, а того царя жена. Здраствує ця, бере мужа за руку, цілує у руку, у голову, облилась слезами. — Що, мужу, пізнали ви мене, чи не пізнали? — Ні, не множко пізнаю, а тілько у мене жена була безрука, а ви з руками. — Як брат мені руки отрубав, так Господь дав руки. — Ну, хозяїну накласть пятьдесять плетей. — Ні, каже, то не хозяїн, а мій брат, так йому не пятьдесять, а двіста плетей. — Е сестро, жалуйте, милуйте! — А як ти мене не милував, мені руки отрубав, а тобі двіста плетей дать, так милувать? — А вона усе поділала, каналія, і письма ваші скрала і що мене брат запакував. Брату дали двіста плетей і взяли, у залізо закували до сьвіта. Дав Бог сьвіт, з'їхав ся суд судить, якое наказане їй давать. Осудили її і порізали на клапті живу, а братови простили, тілько двіста плетей дали. І взяв жену і діток і поїхав той цар у своє царство. І живуть, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 117—122. Ч. 22. Пор. також ч. 9 повисше.

26. Лихо.

(Переказ про Поліфема).

Чоловік був богатий і три сини були у того чоловіка і не знали з роду лиха. — Позвольте, тату, ми підемо шукати яке воно є лихо, чи не найдемо? — Позволив батько, пішли вони шукати лиха у троїх. Ходили цілий год. Війшли у степ, нема ніде хати, усе степ, усе степ. Ходили, ходили, дивлять ця, стоїть дом у степу. Дійшли туда, частоколом дом обгороженний, на кождім колу чоловіча голова. Доходять, ворота одмикають ця, одчиняють ця. Війшли, сей-час ворота замикають ця і зачиняють ця самі. Уходять у дом, лежить дід-людоїд. Здраствують ця. — Здравствуй, діду. — Здравствуйте, синки. А мні, каже, сон снив ся не дурно, буде обід і вечеря. — Встає, кидає дрова у печку, підходить, бере одного за чуб і кидає у печку. Іспік, покушав того, з'їв, води напив ся добре. Чи спав, чи не спав, опять устає, опять, кидає дрова у печку, опять палить печку. Бере за чуб, другого у печку

кидає. Іспік, з'їв і сього. Отдихнув немного, кидає дрова на третього. І він на один глаз сліпий, той людоїд. Кидає дрова у печку, а третій каже: Ви, каже, папоче, сліпий на один глаз? — Каже: Сліпий, синок. Ти, каже, можеш мені око вставить, синок? — Могу, каже, папоче; я хожу по сьвіті, та очі вставляю, хто сліпий. — Устав мені, синок, очи, я тебе їсти не буду і награду дам. — Шукайте, каже, папоче, у вас сало є, я буду ростоплять. — Найшов сало, дав йому. — Шукайте, каже, папоче, казана; сало ростоплять у казані. — Найшов сало, печку вкопали, сало у казані кіпить. — Шукайте, каже, папоче, чи є у вас веревка, я вас буду от ног до голови обмотувать до дуба, щоб ви не здвигнули голови, як я вам буду око вставлять. Аршина на три крамарських найшов заліза сало мішать у казані. Взяв заліво, сало розмішав, залїзо розплескав, заострив. Найшов веревку, обмотав його з ніг до голови до дуба веревкою. — А здвигнітесь, каже, папоче, може, веревка трухла, так щоб не спортить! — Взяв він, здвигнув ся, так веревка і розлїзла ся. — Шукайте, папоче, нових веревок. — Найшов він нових; обмотав він його до дуба новими. — Воздвигніть опять, папоче: може і сї розлїзуть ця. — Воздвигнувсь — полопались і ті, нові. — Нічим вас, папоче, примотать хорошим, щоб не лопалось. — Є, у мене, каже, квашії (ремені). — Ну, каже, дайте квашії, їми обмотаю. — Найшов він квашію і обмотав опять до дуба квашією. — А здвигнітесь, каже, опять папоче, як воно буде. — Воздвигнувсь, не порвалось, а квашії витяглись так, що він пролїз. — Обмотав опять от ног до шиї, добре обмотав. — Найдіте, каже, платків білих, завязать вам голову усю, щоб ви не видали і не злякались. — Найшов він платок і чорнилами назначив против доброго ока. Вони балакають, а те сало кіпить, він залїзом міша. — Стрясніть ця, каже, не оттягнеть ця тепер квашія? — І стряснувсь — нї; на одкім містї. Ведер пять у тому казані кіпить сала. І черпак з ручкою довгою у него єсть, щоб сала набірать. Взяв він то залїзо вострое, направив против того доброго ока. Як направив руками і всїми силами дергнув, аж залїзо вискочило із голови у дуб. Тогди людоїд рветь ця, кричить усїми силами, а він черпаком сало бере, та на него лєє. Як взяв рвать ця, розірвав квашію, вирвав з ока залїзо. Ходить, кричить: Сукий син, запакував мене, каже, от моїх рук не утечеш. — Ходив, ходив він по двору, двор версти дві, вийти нельзя віттіля. Війшов упять у його дом, а у него козка і цап. Він у комнату ускочив, зарізав цапа, надїв на себе кожу з рогами, зо всїм, на руки і на ноги. Приходить людоїд до дверий і говорить: Цапок, ступай сюда. — Підлазить він руками і ногами до його і роги держить. Він полапав його за роги, за шерсть — ступай, цапок, пасти ся; козка, ступай і ти сюда. Пішла і козка пасти ся. Іде його

товар і коні до дому із степа на ніч. Людоїд у дверях стоїть і каждую скотину лапає, щоб не проскочив той чоловік. Прийшла скотина на ніч, ночує. Поутру опять випускає її у степ пасти ся. Стоїть у дверях, опять лапає. Скотина пройшла, приходить цап. Полапав він за роги, за шерсть — ступай. Пройшла і козка. Вийшов із двора уже на простор і гукає: А що, каже, паноче, ти казав, що я з твоїх рук не вирвусь, а вот вирвав ся! — Людоїд за ним, руками лапає, а очей нема. Бігав, бігав, не піймав, утік той. Сей, що ходив лиха шукать, приходить до батька. — Здравствуйте, батюшка! — Здравствуй, синок. — А де, синок, подівав своїх братів? — Поїв, каже, людоїд братів, а я, слава Богу, вирвав ся. — Якеж воно є? — Большоє як хата і страшноє і такоє, що не попаде, то і їсть. — Поведи і мене, сину, я посмотрю. — Хочете жить, так не ходіть. — Ні, поведи, я побачу. — Напав ся, так треба вести; не хотів, а повів батька. Привів до його двора, а на кажнім колу голова. — Вот, каже, батьку, ваших синів голови і тут будуть ваша і моя голова. Стійте по сей бік і ждіть три часа. Як не буду через три часа, так мене і на сьвіті не буде. — Остав ся батько тут, а ворота одчиняють ця і замикають ця: пішов син у комнати. Уходить у комнати. — Здравствуйте, діду! — Здравствуй, синок. — Просив, діду, вас сват і сваха на родини. Сват, сваха і ваша дочка і ваш зять і баба пупорізка — просили на родини приходить. — Спасибі, каже, синок, дочері і зятю, сватови і сваcї і бабі і тобі, що кличеш. Підожди, каже, синок, я возьму черпачок, понесу гостинці. — Одчиняє шахву у стола — повна шахва золота. Підходь сюди, синок, буду ділить золото. — Він підойшов. — Куда тобі сипать золото? — У мене, каже, мішочок, через плечо. — Ну, давай, каже, мішок. — Він підойшов, а він сипле у мішок, один черпачок сватови і свасї, а се, зятю і дочці, а се, йому — усім по черпачку. Прийдеш, каже, до дому, розділиш ся, тоді тобі шосту часть віддїлять. — Ідуж я, тебе проведу. — Ворота отчиняють ця і вивів його на огород. — А він гукає: А ви мнї, паноче, за то золото дали, що я вам око вставив? — А се, каже, ти, сукін син? — А се я! — Ну, каже, і хитрий! І попре за ним. А вони з батьком утікли. І стоїть ліс, а вони у лїсу бігають, а він лапає і не може піймать. І держить людоїд топорець золотий у руці. Як кине топорець, а топорець угряз у дубі, так і сяє золотом. Батько, каже: — Взять, топорець! — А син: — Ні, не беріть; там остапетесь і людоїд вас з'їсть. — Підбігає до топорця і хватає за топорище і пристала рука до топорища і топор гукає: — Сюда, паноче, я держу, піймав. — Той людоїд добігає на глас топорця, а син прибіг, да руки батька ножом і отрізав: Тікайте тепер, батьку. —

Батько кричить: Ратуйте, лишенько, лишенько! — А син каже: Щоб ви знали, що за лихо, а то ви не знали.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 3—12. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. I. Ст. 1—2. Ч. 2. — Т. II. Ст. 2—4. Ч. 4. — Аоанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. II. Ст. 229—233. Ч. 170. — Ріжні версії переказу про Поліфема зібрав G. Krek, Einleitung in die slavische Litteraturgeschichte. Ст. 665—759. — Також G. Polivka, Nachträge zur Polyphemsage (Archiv f. Religionswissenschaft. I Bd., 4 Heft, ст. 305—336). —

27. Про салдата, вовка, медведя і сокола.

Іде два салдати у гості домой. Зустрічає їх на стовповій дорозї цар. Здраствуйте! — Здраствуйте, ваше царськоє сіятельство. — Що, говорить, робята, домой чи по білету, чи у чистую отставку, чи у гості? — Нї, у гості, ваше царськоє сіятельство. — Що, каже, робята, хорошо службу поняли? — Один каже: Хорошо поняв. А другий каже: Поняв і не поняв. — Ну, ти, каже, що поняв і не поняв, ступай домой, а ти садись сюда, поїдем домой ко мнї. — Той і пішов дорогою; як взяв, як взяв іти, обняла ніч, він звернув з дороги на бік, чи в траву, чи у хліб, там давай ночувать. Лїг і заснув. Прибігає вовк: — Посторонись, каже, служивий, з моєї хати, ти на мойому дому лїг. — Нї, каже, се царськая земля, а не твій дім; я утомив ся, не хочу куражить ся. — Пожалуста, служивий, посторонїть ця; на моїх дверях прямо лежите, нельзя ввійти. — Устав солдат. Вовк отчиняє двері. — Просим покорно, каже, служивий в мій дім, може ви голоднї? — Війшов у дім. Комнати хороші і під золотом, так і сяє усьо. Сїли кушать, покушали. Полягали на кроватях спать; той собі, той собі. Устають по утру, проходили ся, поумивали ся, позавтракали опять. — Що, каже, ти, служивий, служив? Знаєш царську службу? — Нї, каже, развї я вовчу службу учив? — Ну, надо, каже, щоб ти і вовчу службу знав; царськую службу знаєш, надо, щоб і вовчу знав. — Стоїть золотий круг у куточку. Ну, лїзь говорить, служивий, на круг на той. — Поставив він стульчик, взяв, влїз служивий і сїв на крузї. Взяв вовк за кольцо і тільки раз обкрутнув, начав круг вертїть ця, так служивий і злетїв з того круга. Тепер знаєш, служивий, вовчу службу? — Тепер знаю. — Як ти знаєш вовчу службу, так ми тепер побратаєм ся! — Побратались. Покушали опять. Ну, тепер брат, прощай, іти надо. — Прощай. — Взяв, вирядив його, дав булку і сто рублїв денег на дорогу. Пішов

служивий. Як взяв іти, як взяв іти до ночи опять, ніч обняла солдата. Звертає служивий опять з дороги і ложить ця спать. Чи спав, чи не спав, прибігає ведмідь. — Устань, каже, служивий, з мойого дома, ти лежиш прямо на дверях, не можна ввійти. — Що, ви, каже, ту ніч не дали спать і ту; де не ляжу, усе ваші доми. — Пожалуйста, служивий, устаньте. — Устав служивий. — Може ви їсти хочете, так підем у мій дім. — Війшли у дім. Дім під волотом, хороший, самий такий, як у вовка. Війшли, сіли, покушали, полігали спать. Виспались, встали, поумивали ся, проходили ся, позавтракали. — Ну що, говорить, служивий, ти царю служив? — Служив. — Знаєш царськую службу? — Знаю. — А ведмежу службу знаєш? — Ні, каже, разві я се учив? — Надо, говорить, щоб знав ведмежую службу. — У куточку круг волотий, як у вовка. — Садись, каже, служивий на круг. — Вліз служивий. Як взяв за кольцо, як обкрутнув, як начав круг густи, густи, поки не скочив служивий з круга. — Знаєш, каже, тепер ведмежую службу? — Тепер знаю. — Ну, як знаєш, так давай побратаймось. — Узяли, побратались. Покушали опять. — Ну, прощавай, брат, тепер піду домой. — Дав йому булку і сто рублів денег на дорогу. Пішов він опять от сього. Як взяв він іти, як взяв іти, опять до ночі, обняла ніч служивого. Звернув він з дороги і ліг спать. Прилітає сокол до його. — Здравствуй, служивий! Устань, ти на моїх дверях лежиш. — Що вочю ви мені спокою не даєте? — Пожалуйста, служивий, устаньте. — Устає служивий, отчиняє він двері. — Підем, служивий, у мою комнату, може ви їсти хочете? — Дім такий самий, як і у тих, під золотом. Сіли, покушали, полігали спать. Виспались, проходились, поумивались, сіли завтракать. — Ну, ти, служивий, у царя служив, знаєш ти царськую службу? — Знаю, говорить. — А соколову знаєш? — По чім я знаю, разві я учивсь? — Ну, так садись на круг; а круг такий, як і у тих. Вліз служивий. Бере сокол за кольцо, як обкрутне, як загуде, як загуде, солдат так і злетів соколом з того круга. — Знаєш, тепер соколову службу? — Тепер, каже, знаю. — Як знаєш мою службу, так давай побратаймось. — Взяли, побратались. На стіні висять золоті палцатки. Сокол каже: Дарую тобі сії палцатки. — Ну, спасибі, брат, що даруєш. — А я, каже, не дам. — Почому же ти даруєш, а не даси? — Потому, каже, що тепер вони золоті, а як ти помреш, то вони будуть як сажа чорні. Ми тебе будем через них поминать. Ти побратавсь, говорить, з вовком? — Побратавсь. — А з ведмедем? — Побратавсь. — То мої брати, тепер нас чотири брати. — Вирядив він, дав булку і сто рублів денег. Пішов служивий. Пройшов верстов двайцять, трийцять. Тут маніхвести, щоб салдати були у своїх полках на місті: страженя подимаєть ця. Завернули сього салдата назад, пішов

він у полк. Зібралось усьо войско царське і ідуть на войну воювать. Зібрались на полї усї і цар виїхав і забув свої бойниї стріли золотії узять дома. Поставив салдат у ряди верстов на три і спрашивае салдат: Чи не може который представить менї моєї бойної стріли золотої за сю ніч? За того я свою доч отдаю і пів царства отписую. — Скілько не питав, усе отвічають: — Не можем, не можем, нема такого рицаря, щоб достав. — Доходить у ту лаву, де той солдат стоїть і спрашує: Не можете менї, господа служивії, за сю ніч стрілу достать? Хто дістане, за того доч отдаю і пів царства отписую. — Я могу, каже служивий, за стілько-то часів доставить бойную стрілу золотую. — Ну, молодець, каже цар; погладив по голові і поцілував. Стоїть там ґенерал і каже: Що ти дрянь! Разві ти можеш достать, куда ти лїзеш? — А служивий каже: Не ваше діло. — Бере його цар на свою коляску, того солдата, їдуть собі у дом. Отписує йому записку до цариції і до дочки: Се твій муж, а мій зять, єжели доставить за пять часів мою бойную стрілу. — Дав йому записку, дав йому і кольцо своє, знак до дому. І з тим він і отрядив ся от царя. Пішов він у лїс верстов за пять. Війшов у лїс, перекидаєть ця вовком, підняв хвіст і скілько сили є, побіг. І поки біг, поки біг, поки моци не стало, аж упав. Перекидаєть ця ведмедем. І всїма силами побіг, скілько сили у него є. І прибігає у лїс, там ведмідь, звіри, а він усе біжить, усе біжить. Добіга до чорного моря; ударив ся об землю, став соколом, зняв ся і полетів. Упав перед царським крильцом і став солдатом-чоловіком. Уходить у комнату. Здраствуєть ця. Винимає письмо і дає цариції. Розірвала цариця письмо і гукає: Галя, ходи сюда. — Читає царівна і взяла вона дивить ця. Бере салдата за руку, цїлує у голову, у руку, садовлять його кушать. Покушали, написала цариця письмо до царя, дала бойную стрілу. Повела царівна його у комнату другу; я що ни будь зговорю. — Як ви, говорить, пробігали от степа через гори, там вовки, як вони вас не з'їли? — Каже: Я вовком перебігав. — Не може буть, щоб ти хрестянин вовком перебігав. — То вірно, каже, що я вовком перебігав. — Ну, перекинь ся вовком, щоб я увиділа. — Взяв він, перекинувсь перед нею і став вовком. Узяла вона, ножичками шерсти врізала і завязала у платочок у краєчки. — Се лїси, каже, такії, що там ведмеді, як ти там перебігав? — Ведмедем, каже. — Ну, каже, перекинь ся же передо мною. — Взяв він, перекинув ся перед нею ведмедем. Узяла вона шерсти, завязала у другий краєчок. — А чим ти, говорить, моря чорниї перелїтав? — А я соколом перелїтав. — Ну, перекинь ся же передо мною соколом. — Він взяв, перекинув ся перед нею соколом. Врізала перя соколові, у третїй голушок у той платочок завязала. Взяла, розідрала платочок на двоє; половинку йому

дала, половинку собі узяла, і кольцо своє отдала йому, дала йому стрілу. — Ще покушать? Ні, не хочу, щоб не прозівать часів, к пятому часу, щоб поспіть туда. — Попрощав ся, вийшов на рундук, перекинув ся вовком і побіг, скілько сили є. Добіга до синього моря, перекидаєть ця соколом, полетів. Перекинув ся ведмедем і добігає вже до своїх салдат. А ґенерал поставив десять салдат, дав їм по сто рублів і сказав: Буде нести той солдат стрілу, убийте його; а убєте, я вам ще дам по сто рублів. — Перекинув ся той солдат чоловіком, перебігли тії солдати, узяли стрілу і убили солдата, а стрілу передали ґенералу. Однесли стрілу, дав ґенорал ще по сто рублїв солдатам Приносить ґенорал стрілу царю і отдає. То, говорить, служивий мені брав ся представить стрілу, а то ви? — То пяниця, каже, лядащий. — Тогди взяв його, поцілував у голову.

Тії салдати як служивого убили, зібрали труп у мішок, понесли у лїс і повісили на дубі. І сочинила ся война тогди. Троє суток була война день і віч. Замиренії, замирились, труп давай ховать. Прилітає сокол домой, довго не був; як глянув на палцатки, а вони як уголь чорні. Заплакав сокол, виходить з комнати і летить до ведмедя. — Ти, каже, дома? — Дома. — Уставай, каже, нашого брата убито на войні. — Схватив ся. ведмідь, заплакав; побігли у двоїх до вовка, до брата. — Ти, каже, дома? — Дома. — Е, каже, наш брат солдат убитий. — Заплакали усї, сокол говорить: Біжіть туди і узнавайте брата свого, а я буду лїтать і смотріть. — Побігли, нюхають, ховають много тисяч побитого, нема брата. Сокол лїтає, тоже не видить брата свойого. Як взяв сокол лїтать, як взяв лїтать, попав у лїс, видить мішок: підлїтає, нюхає, брат його. Тоді гукає на вовка і на ведмедя: Вот я найшов брата! Побігли у лїс вовк і ведмідь. Взяли, зняли, потаскали у дім. Принесли, винули килим драгоцінний, розіслали, висипали мішок, поперекидались усї чоловіками і стали його складать, кістка до кістки, шматок до шматка і цілющою водою його змазують. Зробили так, як слїдує, тільки не живий. Давай живущої води по каплї у рот пускать, пускать, покуда він устав. — Ах, заснув я, каже. Заплакали вони і говорять: На вік заснув, брате. — Що, узнав ти нас? — Нї. — А вони кажуть: — Ми твої брати, сокол, ведмідь і вовк. Яким тебе робом, брате, убили? — Люде убили, да не люде, а ґенорал за стрілу, що я дістав. — Попили, погуляли троє суток усї братя чотири. Вот, ти брате, говорив: Дай менї палцатки; даруєш, та не даєш. Вот ми тебе оживили, а дав би тобі палцатки, не знав, чи вбито тебе, чи нї. Вот палцатки пускай висять, коли ти умреш, ми будем знать, тебе поминать. — Ну, давно він, той ґенорал крутить ця, щоб з тою царівною вінчать ця, а вона все откладає. Питає його, як же він степи пе-

ребігав? — Лошадьми їхав. — А чорне море? — Кораблями перевозили мене. — Вона догадуєть ця, що не так воно і все откладає. — Погостювали брати. Ступай же, брат, туда; через троє суток буде свадьба; поставить вона обід на усї царства. — Вирядили вони його. Пішов той солдат, перекинувсь вовком, соколом і став там у царя. Открили обід на усї царства, свої царства і чужії. І приказ: Поставлена страва і ложки півтора аршина держак і за кончик держать ця і кушать. Закуска поставлена, пирожечки; усе то поїли, а страва стоїть цїла. Підходить сей солдат на той обід і приходить у первую лаву. Здраствуйте! господа. — Здраствуй служивий! — отвічає народ. — Почому ви страви не кушаєте? Разві нема вам позволеня? — Нї, позволенє є, да за держак держать ця, так нельзя до себе привернуть ложки до рота. — Ви, каже, на зустріч сидите? Подавай той тому, а той тому, та і кушайте. — Як стали друг догови на зустріч подавать ложками страву, усю й поїли. — Біжить царівна: Хто вам, каже, показав так їсти? — Вот кажуть: Служивий. Вона підняла платє, побігла. Нагоняє солдата. — Здраствуйте, говорить. — Здраствуйте. — Вот я вам, служивий, не давала румочки. — Не давали, так дайте. — Насипає вона йому стаканчик: Пий, служивий! — Нї, пийте самі, а тодї я. — Взяла вона, випила. Наливає йому, випив і він. Випив, виняв кольцо і кинув у румку. Смотрить вона — кольцо у румцї. Узяла, заховала кольцо, узяла солдата за шию і за руку і повела у комнати. — Вот, говорить, мій муж, а не сей. Возьміть того ґенорала, запріте, на обахту до слушнього часу. — Заперли ґенорала на обахту. Обвінчали ся, свадьбу одгуляли. Цар отписав йому половину царства. Вивели того ґенорала на суд судить, що з ним дїлать? — Посїчіть його, каже служивий, у мішок поскладайте і у землю заховайте. — Посїкли його і заховали у землю, а служивий остав ся, живе з царівною, хлїб жує і постолом добро возить.

Паралелї: В сїй казцї приходять дуже ріжнородні мотиви: а) Побратимство героя зі зьвірами, що оживляють його по підступнім убийстві. б) Баль із довгими ложками. в) Пімста героя на підступнику. До першого мотиву в поданій тут формі не знаю паралель. До другого пор. Етноґр. Збірник. Т. XII. Ст. 40. Ч. 6. — Твори С. Руданського. Т. II. Ст. 164—166. XIII. — До третього мотиву: Етн. Збірник. Т. IV. Ст. 129—132. Ч. 25.

28. Про Марка Богатого.

Був собі купець Марко, на усе царство він сильний богатир і в його хвабрики усї, які єсть на сьвіті і товари різниї і двадцять винниць і він не знає числа, що скілько у його єсть денег; і хиба на вагу. І у його тілько і одна доч, літ дванайцяти. І тепер він видумав обід сострої̈ть такий, щоб на усе царство; і розослав по усьому царству письма, щоб на такоє число були на обід до Марка і післав по свойому царству і в чужі царства післав. І царів і королїв і чернь і кому вгодно. — Ну, тепер, каже, треба і Бога просить, щоб Бог прийшов до мене на обід. — І вислав на 25 верст дорогу драгоцінними килимами і поставив сторожу на обох сторонах, щоб ніхто не міг їхать або іти, а як Бог буде іти, так щоб Бог тільки і йшов. — Сторожі стоять і бережуть, щоб ніхто не йшов і не їхав. Стоять і смотрять, коли іде два старці тими килимами. Увиділи ті сторожі і кажуть: Куди ви зібрались? Хиба то для вас, то для Бога дорога! — Узяли їх, випхали із тих килимів; вони собі і пішли геть поза килимами дорогою і пішли такі на обід до Марка, до купця. Ждали, ждали оті сторожі над тими килимами Бога, нема Бога. Один приїзжає до хозяїна і звіща, що ждемо, так нема Бога. — Ще переночуєте, та завтра до 12 часів постойте, може опоздав де, так чи не прийде. Як не буде до 12 часів, так тогди складайте килими у повозки і їдьте домой! — Підождали вони до 12 часів, нема Бога; поприбирали вони килими, поскладали у повозки і поїхали до хозяїна. Приїхали, килими поскладали у коморі, у сундуки. Тоді давай уже обід сочинять; Бога вже не буде. Открив обід, черня уся, царі, королї з всего царства і з чужих царств троє суток пили, гуляли. Теперка попили, погуляли троє суток, které поїхали домой, которі у його в комнатах ще єсть, отдихають. У Марка єсть воловник над волами і жінка його була і сам воловник був у Марка на обіді; і пішли два старці до жінки до воловникової у вечеру, уже пізненько і просють ця: Пусти нас, женщино, переночувать. — Воно і можна, каже, да чоловік бува прийде з обіда, нагрузить ця, так щоб і вам не було беапокойство. — Ні, нічого говорить, женщино; ми полягаємо у куточку собі, він, коли пяний і прийде, то нас там у куточку не займати ме. — Може вам, старці, дать обідать? — Ні, кажуть, ми були у купця, у Марка, на обіді, так ми не голодні. — Богу помолились, так тогди полягали собі оті старці — Бог і св. Петро. Чи поснули, чи не поснули, аж прийшов той чоловік-воловник. Вона питає: Чи засьвітить, чи так будеш розбирать ця? — Сьвітить, каже, не треба. Я не голоден, так я розберусь і буду лягать спать, бо менї по утру

треба іти рано. — Як розібрав ся, перехрестив ся, лїг на пол і заснув зразу. Заснув він, а жінка розбуркалась і не спить. І часа два лежала а то полїзла на піч та легла, а усе не спить таки. Прилїтає ангел до окошка, сїдає на лутки і питає: Боже милостивий! Яке щастє даруєте ви оттакому молодцеви. У чоловіка 11 синів є, а оце 12-й уродив ся, так яке щастє ви йому даруєте? — Я, каже, у Марка, у купця, був на обідї і дарую Маркове купцове щастє тому младенцеви. — Ангел полетів. Тут через час міста сьвіт. Устали вони, поумивали ся, Богу помолились, жінцї поблагодарили і пішли собі.

Тепер вона чоловіка будить; уставай, каже, уже сьвіт, умивай ся та йди до хозяїна. — Устав, а вона і питає: А що, чоловіче, ти не чув нїчого? — А що би я, каже, чув? Як прийшов, заснув, так оце ти мене збудила і я нїчого не чув. — У мене, каже, два старцї ночували, та, каже, як ти прийшов, та лїг спать, а я не спала; і довго-недовго, аж прилїта, чи приходить і із окна обзиваєть ця: Боже милостивий! Яке щастє ти даруєш молодцеви, що народив ся: 11 синів у чоловіка єсть, а ще 12-ий народив ся. — Каже: Я був у Марка, у купця, на обідї і дарую Маркове купцеве щастє тому молодцеви. Вони як сьвіт устали і я вирядила. — Чоловік умив ся, Богу помолив ся, і пішов до хозяїна. Вийшов у двор, зустрічає пани, панї і разних, так і давай розказувать: У мене ночувало два старцї і, каже, жінка моя не спала (повторенє). Розказав, а пан питає: Хтож то чув? Моя жінка, каже. — Пан сказав купцю, Маркови, що ось ваш воловник чув оттакую штуку. Зараз воловника позвали: Що ти чув? — Я, каже, нїчого не чув, а моя жінка чула. — Сейчас по жінку послали, привели жінку ік хозяїну: Що ти чула? — А що я чула? У мене, каже, два старцї ночували (повторенє). — Ну, кудиж вони пішли? — А, там на дорогу вони вийшли із села, тай пішли собі. — Тодї Марко повозок пять послав у погонь за старцями по усїм дорогам тай ще і верхом по глухих дорогах. — Біжіть і яких старців не найдете, завертайте у мій дім, которі верхом, а которі на возах, беріть на вози і везїть тоже у мій дім. — Поїхали повозками і побігли верховії по дорогах по усїх по стовпових і по глухих доріжках. Як поїхали, їздили, їздили, не бачили і одного старця, так і поприїздили назад.

Марко тодї записав собі у книжку, якого числа народив ся у чоловіка 12-й син. Записав собі, скотив і у карман укинув. Побув після того обіда місяцї два дома і кортить його і сон його не бере, купця Марка. Тодї загадує запрягать тройку коней хороших у коляску. Запрягає конї, купець Марко убираєть ця, бере собі суми мілїонів там десяток, поїхав по городах, по великих, по своїм царстві і з городів по ґуберніях, шукає він того молодця. І давай він їздить по селах од попа

до попа і шукає того младенця, як у його там записано. І як узяв їздить, так цілий год. Наступило на другий год і їздить із села у село постоянно. І уїде у село, прямо до попа і йде. Сейчас же як приїхав, поздраствував ся: А найдіть, батюшка, по метриках, що у чоловіка 12 синів і якого то числа наймолодший родив ся. — Подививсь батюшко, каже: Єсть, у мене єсть як раз. — Вам, батюшко, знакомі голова та старшина у селї? — Каже: Знакомі. — Пішліть, нехай прийдуть до вас. — Післав, поприходили: голова, старшина, писар волосний. Поприходили, поздраствувались. Він став казать попови, голові, старшині: Знаєте ви, хто я такий? — Нї, кажуть, ми не знаєм. — А ви, каже слихали, у вашім царстві єсть Марко купець, богатир. — Слихали, кажуть. — Оце я і єсть. Давай водку, ставляй самоваря, батюшко, ставляй кушанє самеє первоє; то не твоє, то моє усьо. — Випили чаю, водки, попили, поїли добре. Виймає він деньги, дає усім по тисячі рублїв і попу і голові і старшині і усім. — Ну, тепер, підем, господа, до того чоловіка. Я за то вам деньги даю, щоби ви уговорили того чоловіка оддать мині хлопчика маленького. У мене синів нема, так я його возьму і зроблю чоловіком, щоб він пожив моє мущество. — Пішли до того чоловіка усї, поздраствувались: Садіть ця, господа, де ви у Бога узялись? — Прийшли до тебе у гості. — Я, каже, чоловік мелкий, так менї нічим вас і шанувать. — Ось йому і кажуть: Оце приїхав купець, так ти оддай хлопця якого купцеви, се купець Марко богатир на усе царство наше. — Я, говорить, з охотою, якого любимого, такого і вибирайте. — Вийшов, гукнув, повходили усї ті одинайцять хлопців, у хату ввійшли, поздраствувались. — Ну, господин купець, якого любимого, вибирайте із одинайцяти; я отдам, якого ви виберете. — Нї, говорить, я тих хлопців, хозяїн, не хочу, а оддай менї того хлопчика маленького, що у колисцї. — На що вам той хлопчик, господин купець? Того я не отдам, то маленький, то от груди ще. — Менї желаєть ця той маленький. Хиба у мене нема мамок? Нічого, буде їсти, пити. У мене є, говорить, мамки. Отдай менї маленького. — Нї, я маленького не хочу отдавать. — А я ніякого іншого не хочу; отдай менї маленького. — Давай, уговоряють його і чоловіки і старшина і піп: Отдай, говорять, маленького, він зробить його чоловіком. — Покудова уговоряли, щоб отдав, поки вони согласились: Беріть, говорить, господин купець. — Ну, щож тобі за його дать? питає купець. — Що дасьте, каже, господин купець, а не дасьте, то і не треба. — Він виймає 10 тисяч серебра і дає старику: На тобі, старик 10 тисяч серебра за твого хлопчика. Виймай з колиски, укупай; сейчас будем од'їздить домой. — Узяли вони, вийняли, заплакали, поцілували, звісно жалко, — отдали;

отдали, узяв він. Зимою було. Укутав його у шубу, другу на себе надів, розпращались і поїхав, а ті люде пішли по своїх містах.

Як узяв їхать, довго не довго, уїхав у ліс. Через ліс іде дорога стовпова. Уїхав у ліс, серед ліса стоїть дубина товстая сильно так, що чоловіка у трьох обіймища. — Стій, говорить Іванька, — на кучеря. — Став. Випимає дитину, розкутав, розмотав пелюшки і дає кучерови: На, Іванька, бери за ножку і іди до того дуба і розжени і удар добре, щоб із його полетіли клапті; ото йому і буде Маркове щастє. — Бере Іванька за ножку ту дитину, підходить до дуба; стало Іванькови дуже жалко того хлопчика і він не міг піднять його у гору, ні сюди, ні туди, щоб його ударить. Зайшов за дуба, дуб товстий, узяв, за дубом і положив. Підходить тоді до хозяїна. — А що, Іванька, кончив того хлопця? — Як ударив, каже, так половинка у руках осталась, так бросив і ту половинку. — Ну от тобі, Іванька, сто рублів жалования. — Виняв і дав йому. Приїхав домой і живе дома.

Часів через три по його сліду їхав до його купець за товарами. І купець такий їхав, що замотаний, так бере плохонький товар. Доїхав у той ліс і йому показалось, що там є щось коло того дуба. І посилає робочого: Піди, посмотри, що там є коло того дуба, що мені показалось, що там єсть. — Підходить робочий за той дуб. Сніг ростав, а там на споді трава зеленіє і цьвіточки цвитуть і хлопчик там лазить. Той увидів: Сюди, господин купець, сюди ідіть. — Пішов купець туда. Прийшов, коли там хлопчик. — Скакай туди і подай мені його! — Робочий ускочив туда, хозяїн нахилив ся, робочий подав дитину хозяїнови. Хозяїн сейчас роздів ся, укутав дитину, до саней її принесли, положили у сани: Тепер сади ся, Гриша, та поганяй скорій лошаді, як би селеція пошвиче, щоб нам не заморозить дитини. — Приїхали у село, у купця він знакомий. Нераз ночўвали у попа. Заїхали до того попа. Уносить він того хлопчика у комнату до попа. — Здраствуйте! — Здраствуйте! — Нате мою найду да збережіть; як я назад возвернусь, так я вам заплачу за то, що ви будете його глядіть. — Покинув того хлопчину і поїхав до купця, до Марка, за товарами. Приїхав, набрав плохенького товара. В'їздить по дорозі до сьвященника і бере того хлопчину і їде собі домой. Приїхав собі домой, уносить того хлопчину на руках: То, говорить жені, я найшов собі найду. — Яку ти собі найшов найду? — Оце, каже, дітвак. — Я думала гроші або що, а ти дурень да дурень; у нас і своїх багато. — Йомуж каже, не помирать у лісі. Може нам Бог що дасть за те, що ми його прибережем і вигодуєм.

Давай того дітвака кормить. Дома його глядять, годують. Товари, що попривозили, постащували з саней у лавки і давай торгувать. І він

як привезе, так два годи продає, а сей за оден місяць випродав. Випродав: Слава тобі, Господи, як мені Бог дав! То було продаю два годи, а оце за оден місяць випродав. — Сосчитав тогді деньги усі. Слава Богу, дві части пользи. — Тоді упять запрягає лошаді і їде упять за товарами. І набирає сей раз трошки лучшенького товара. Набирає, приїздить, посташував, давай продавать упять. За один місяць упять випродав. І так год цілий возив товари і що місяць усе дорогші товари бере, усе лучші. На другий год наступило, поїхав упять. І був він різним купцям суми много виноват і він оплатив за той год до копійки; не винен нікому. Поїхав до Марка на другий год і набира товару самого первого. Питає його Марко купець: Почому ви, господин купчик, самі були винні много суми другим купцям, а я тепер слишу од купців, що ви оплатили до копійки і я слихав, що ви і другим позичаєте деньги і тогди побирали товар плохий, а тепер самий первий у мене берете? Ви мені скажіть, як вам Бог дав щастє, що ви були голі, много виноваті і замотані, а тепер усе поплатили. Роскажіте, може вам яке стеченіє було, що ви стали такі сильно богаті? — Ну, вот я, господин купець, їхав через ліс ув отакому то году, так найшов дітвака у лісу маленького, так може от того дітвака у мене і щастє. Я його бережу і гляжу і обучаю письма, як свого рідного сина. — Ви, господин купець, наділите мені того дітвака, він вам не нужен, у вас діти свої єсть. Що скажете, так я вам і дам. Вот ви прислали 30 повозок за товаром, так набирайте самого первого даром, аби ви мені його отдали! — Согласив ся той купець, отдав; давай товарів набирать самих первійших. Понабирав товарів, поушнуровували усьо. — Виряжайте своїх людий, пусть їдуть, а я з вами заразом поїду; возьму на коляску і поїдемо уперед. — Виправив той купець свої підводи з товарами. Марко купець загадав запрягать коні у свою коляску. Запрягли кучері, тоді посідали і поїхали до того купця. Довго-не-довго їхали, суток там троє, четверо, — приїхали. Погостювали, випили чаю, чи вина. — Ну, говорить, давайте, бо мені ніколи. Садись, маленький, на коляску, будем їхать домой. — Сіли і поїхали. Уїжжають у той ліс упять і Марко, як переїздив той ліс, так видав колодязь і помнив його: і уїхав у той ліс і проти того колодязя і кричить на кучеря: Стій, Гриша! — Уже у його сей раз був другий кучер. Гриша став. — А вставай, каже, маленький, тут у лісу єсть яблока сладкі, так підемо, нарвемо, кушать будемо. — Устали, пішли. Той іде, він за ним біжить. Колись той колодязь був такий, що воду пили, а тепер запустів. Дійшов він до того колодязя із дітваком, узяв його за голову і укинув його у колодязь. Укинув у колодязь і тогди давай цурпаля із дерева і трюхла кидать і накидав повен колодязь. Ото тобі Маркове щастє буде. Повно на ку-

черів надіять ця, а то як сам укинув, так то йому і щасте буде. — Прийшов, сів і поїхав домой і радіє: Оце, каже, я його уже кончив. Він од'їздить, а забродчики у той ліс сейчас приїхали за дровами і давай збирать по лісу дрова, де хороші і накладають на повозку дрова. Той дітвак почув, що людський глас у лісу і давай кричать у тому колодязі. Один услихав і каже: Десь кричить дітвак малий! — Як узяли слушать і на глас його пішли: оце той колодязь і затасканий цурпалями. Давай оті цурпаля із того колодязя виброшувать, покудова достали; а там один поліз у колодязь і шваркою покидає цурпаля, а ті витягають, поки витягнули усі цурпаля із колодязя. Коли там дітвак і не тронутий ні одним цурпалям, благополушний. Витащили отого дітвака, витягнули і того забродчика і поїхали собі на своє місто, до свого заброда. У їх там єсть і хозяїн: Ми, кажуть, найшли дітвачка у колодязі. А він парнишка такий хороший, красивий, проворний. — Ну, слава Богу, говорить, що найшли; може Бог дасть щасте і вам і мені, що найшли. Тепер будемо його кормить, одівать, глядіть. — Заброд плохий, улову нема, забродчики голї, хозяїн голий. Ну, давай закидать невід, чи не піймаємо собі хоч на обід рибки. — Закинули собі невід і тягнуть. Доцуплюють уже до краю, щось тяжке, цупить. Вицупили на берег, аж риби возів трийцять чумацьких красної, самої дорогшої риби. І пораділи вони всї: Боже храни, що отакої риби дорогої і скілько витягнули. Наварили каші собі, а тую рибу посклядали у шаплики; на другий день приїжає хвура: Чи нема де красної риби купить? — Єсть у такому то заброді. — Подчиняли, поторгували, забрали чумаки тую рибу. Закидають вони упять невід; витягають упять возів 40 чумацьких самої красної риби, самої дорогшої. Побув він із год у тому заброді і заброд підчинив ся хорошо і суми нажив той хозяїн много. Під'їздить із города піп у той заброд купувать риби. Той дітвак бігає там, йому уже літ десять. Священник на його дивить ця і питає: Що то, господа забродчики, у вас за дітвак? Чи хозяйський, чи ваш? — Ні, кажуть, се ми витащили із колодязя у лісу, так він уже у нас цілий год і живе. — Деж ваш хозяїн? Підіть, позовіть, щоб ішов до мене. — Пішли, позвали. — Ось піп приїхав рибу купувать, та вас требує, ідіть. — Разві ви без мене і риби не продасьте? — Так, вас же, кажуть требує. — Прийшов хозяїн, поздраствував ся. — Здраствуйте, батюшка. — Здраствуйте! — Отдайте мені того хлопця, що ви найшли. — Я, каже, його не находив, то мої забродчики. Як отдадуть, то і возьмете. — Він спросив: Господа, отдайте мені свого найду. Я його научу письма і зроблю чоловіком, а вам на що він, господа? — Согласились забродчики і хозяїн і отдали його попу. Узяв його піп і поїхав домой. Привіз його домой, а сї стали закидать невід, так ви-

тягнуть тільки на одну харч, а то нема і для харча. Той піп привів його і шанує і письма його обучає і їм утїшаєть ця. І побув він у того попа годів три. І став той піп такий сильно богатий, що не знає своїм деньгам і числа. І свою церков іздїлав і із середини і із наружа самим золотом і по других церквах і у монастирі видав кілька міліонів золота. І теперечки почув Марко друг по другови, що такий то піп є, що не знає і щоту своїм деньгам. Почув, приказує кучерям запрягать у коляску троє коней і їде, як прописано, у яку ґубернію і уїзд, де той піп живе. Поїхав у той уїзд, із того уїзда у тую волость і приїхав до того попа. Приїхав, поздраствувались собі, питає: Ви знаєте, що я єсть за купець? — Той піп каже: Нї, я не знаю. — Я Марко купець, на усе царство. — Марка купця ми знаєм, він описаний на усьо царство. — Наставили самовар, посїдали за стіл, приняли за гостя, попили, покушали. Тодї посїдали собі, давай гулять і речі розговорювать. І каже купець: Почому ви, батюшко, стали такі сильно богаті, що ви уже у своїй сумі і щоту не маєте? Я оце купець на усе царство, а ви сьвященник на усьо царство. — Каже: Так менї Бог дав. — Бог — то Бог, а може вам що небудь случило ся, яке небудь стеченіє було? — Каже: Случилось, я у забродї дїтвака узяв. — А ті забродчики де його узяли? — Каже: У лїсу, у колодязї. — Тодї йому стукнуло у голову: Оце він і єсть отой самий. — А де він, щоб менї його увидїть? — Його гукнули, він убіг. — Оце, каже, той самий. — Ви, каже, батюшка, отдайте його менї, у вас свої сини є, на що вам він? Я вам, скільки схочете, денег дам. — На що менї деньги, у мене і своїх богато! — Ну, то так подаруйте. — Хіба так возьміть, коли так попадаєтесь. — Я його, каже, зроблю чоловіком — Ну так возьміть.

Марко купець ізрадів здорово, що він сказав йому „возьміть“. Написав письмо, запечатав. Призиває того хлопця, йому уже лїт 15 і каже: Ото тобі письмо, нікому його не давай, а їдь до мене у дім, там оддаси хозяйцї моїй, а по дорозї питай Марка купця, тобі всяке покаже, куди їхать. — І він у тому письмі написав: Я його кончив два рази, а ти, щоб як приїде, кончила і з сьвіта істребила. Єжели ти його не кончиш, то я, як приїду, то я тебе кончу. — Той собі пішов із тим письмом; на стовпову дорогу вийшов і пішов. Ішов, переночував і на другий день іде. Каже: що менї нанимать, нехай оті гроші для мене зостануть ся. Іде і зустрічає старця: Здраствуй, говорить. — Здраствуйте! — Куди ти ідеш? питає старець. — Я був у такого то сьвященника, так приїхав купець Марко і випросив мене у попа. Піп той і подарував мене купцеви, так я оце і іду до купця. А письмо несе у руцї. — Що ти такоє несеш? — Дав Марко письмо, так я несу. — Дай, каже, я подивлюсь. — Приказував, каже, щоб я нікому не давав,

а отдав хозяйці, як прийду. — Він, каже, не бачить, а я подивлюсь і отдам, а ти отдаси такі хазяйці. — Він взяв — дав. Старець зараз розпечатав його і підвів його руку і знов запечатав і у тому письмі написав: — Щоб, як прийде отой хлопець, так ото наш зятько, так щоб ти у три дні кончила сватьбу і дочку нашу за його видала. — Но, каже, тепер іди, і оддаси хозяйці, як він приказував. — А той старець, то був Господь. І каже він: Денег не жалуй, а нанимай і швидче їдь, хоч і до копійки оддаси. — Дійшов він до слободи і став питать людей, деб тут нанять підводу, щоб їхать у такоє село. Наняв, підвіз його фурманщик верстов з 50, там другого наняв і на другі сутки доїхав такі до двора купця-Марка. Підвода завернулась, він уходить у двір. Скрізь двору комнат із пятьнайцять стоїть; він зустрічає чоловіка і питає: Де Купчиха Маркова жиє? — От у тих комнатах, каже. — Підходить він до тих комнат, сидить та купчиха у окошка; видить, сторонний парень іде, вислала вона служанку на зустріч. Він підходить, поздраствував ся. Каже: Дома Маркова купчиха? — Дома. — Веди мене, де вона? — Уводить вона його у комнати. Він поздраствував ся. Вийимає письмо із за пазухи, дає їй у руки; розпечатала і дивить ця у то письмо. Дивилась, дивилась і гукає: Маша, ступай сюда! — Вбігає у комнати. — Смотри, Маша, от то письмо! — Смотрили обі, дивились, дивились. Бере тоді його Маша за руку, веде у свою комнату, дає йому їсти, пить, що саме найлюбійше і наймилійше. — Скидайте усе, оце нове усе буду вам давать. — Одягла його в одежу, драгоцінную, усього його убрала. Письма скрізь, по купцях, по ґенералах, усіх просить, щоб зараз на сватьбу з'їжались. На ніч усі поз'їздились на сватьбу, повен двір так і набігли. На другий день повели молодих вінчать ця. Обвінчали, давай сватьбу грать. Окончили сватьбу за три дні чисто і роз'їхались усі. Тут прибігає у вечеру, пізненько, купець Марко. Убігає він у комнату. Тут його жена у комнаті; він і здраствуєть ця. Чи ти його кончила? питає. — Уже кончила, каже, всі уже і роз'їхались. — Він плюнув. Що ти мені говориш? — Я, кажу, як було: сватьбу кончила, а діти у комнаті, гуляють собі. — Дивить ця вона, що він пополотнів, змінив ся з лиця. Вона у шкаховку, тут письмо лежить. — Ось, дивіть ця, ви ж оце написали. — Узяв він те письмо, дивив ся і давай рвать волоси на голові. — Ну, як же оце я обішов ся написать отак? — Трохи пересердив ся, переночував і каже: — Звіть їх сюда! — Позвали їх: — Ну, зятько, розпоряжай ся усім хозяйством, не чиє буде, а твоє. Ідіть тепер і живіть отам. — І одвів їм комнати особливо, вони там і живуть, а старі тут остались. А Марко купець розмишляє своєю головою, яким би способом його кончить?

Закінчене першого варіянта.

Подумав Марко-купець: Єсть змій такий большиї, що як його до змія послать, так той змій його уже кончить. І написав він письмо, запечатав, призиває свого зятя у комнати: — Ну, смотри, зятьку, оце тобі письмо до змія. На чорнім морі на косї є змій; так оце, щоб ти до його дійшов і письмо оддав і от його получив, щоо він написав: Чи є мойому хозяйству щот? Набирай собі суми на дорогу, скільки хочеш, щоб ти справив ся. — Набрав він денег, приходить до жени, жена питає: — Ну, на що ж батюшка требував? — Каже: Письмо дав до змія, щоб я до того змія добив ся і спитав, чи є його хозяйству щот? — Вряд ти, мій мужу, будеш живий! Той змій тебе розірве, або з'їсть. — Ну, що не буде. На одного Бога надія, а надо, каже, слухать. — Запрягли коні, він убрав ся, сів, поїхали собі. Їхали місяць, чи півтора місяця: доїздять до моря. Випрягає кучер лошаді попасти, сїли, попоїли, легли, заснули немножко; вынимає він тисячу рублів і дає кучерови і каже: — Їдь домой, а я, чи буду живий, чи ні, а як буду живий, так прибуду. — Кучер поїхав домой, а він остав ся один, по над морем ходить. Ходив сьогодня по над морем, ходив, ліг спать, обняла ніч. Виспав ся, встав на другий день і ходить з верству міста і дивить ця на море. Видить, їде чоловік лодкою. Він і скинув із себе шапочку, давай гукать і махать. Увидав той перевозчик, давай приближать ця поближе от берега: під'їхав перевозчик ік берегу: Здраствуй! каже. — Здраствуйте. — Ну, каже, перевозчик, добрий молодчик. То ви кілька годів по морю проїздили, чи ви не виділи змія тут на чорному морю на косі живе? — Видів, каже. — Одвезіть мене до його. Що ви мені скажете, то я вам і заплачу. — На що він тобі? Ти чоловік молод. Той змій, він тебе розірве. — Чи розірве, чи не розірве, ви, каже, невинні будете, а одвезіть тілько. Я вам деньги заплачу, які ви скажете. — Перевозчик-молодчик говорить: Мені, господин, ваших денег не нада, разві я ваші деньги у воду укину. Мені ваших денег не нада, а ви про мене скажете у змія одно слово. Садіть ця. — Він під'їхав поближе, той побрив, сїв і поїхали. Повіз він його. Як узяв його везти, як узяв везти, сутки одні і другі везе; посеред моря лежить чоловік наверх води і рот розявив і біжить вода через рот і кричить він пить. Вони тільки глянули і поїхали; їхали ще двоє суток упять, доїхали, аж на мори два стовпи золотих і міст золотий; і на тих стовпах лежить трям і на тому трямі висить чоловік. Подивились і поїхали. Як узяли їхать, на другії сутки видать уже його комнати на косі. Підвозить він його як раз аж до коси. — Ну, тепер,

каже, ступайте і що знаєте, то йому і говоріть. — Ну, перевозчик-молодчик, я піду, а ви мене ждіть, покуди я справлюсь; а я прийду, ви возьмете і перевезете туда, де брали мене. — Пішов косою, йшов гонів двоє, підходить у двір до комнат поближе. Увиділа його барипя із комнат, що іде чоловік такий молодий, вискочила на зустріч. Підходить він поблище, скидає шапочку: Здраствуй, говорить, судариня. — Здраствуй, говорить молодець: відкіля ти узяв ся, що ти прибув сюда на пожирєніє змія? — Пожалуста, судариня, як би ви мене спасли от смерти, я вам буду благодарить, поки живий на сьвіті. — Ну, за чим же ти сюда до його прибув? питає. — Післав мене Марко-купець; він такий сильно богатий, що числа не імє і мене прислав, чи єсть мойому імєнїю щот. — Хорошо, говорить, я йому, каже, говорю то. — Ну, тепер, судариня, скажіте йому, що то такоє за чоловік, що серед моря лежить, вода через рот іде, а він кричить пить. А ще і спросіть і за те, що воно такоє, що стоїть два стовпи на морі і міст стоїть золотий і на стовпах трям і висить чоловік на тому тряму. І спросіте, судариня, що отой перевозчик, що мене сюда перевозив і коли буде тому перевозчикови переміна? — Вислухала вона його, повела у комнати, дала йому їсти, сіла під окошком і дивить ця, як буде змій летіть. Тієї сударині півтора сяжені вишини, а сяжень у плечах, а голова так як голубник. Смотрить вона і видить, що вже являєть ця і здіймає колпак з голови. — Ну, скинь сапоги, одежу верхную і лїзь сюда у колпак. — Узяла вона, наділа собі на голову, увязала стрічкою, попрорізувала дірочки, щоб було йому де дихать. — Смотри оце, як він прийде, так я його нагодую, то буду його питать, а ти слухай, та понимай. — Хорошо, судариня, буду слухать.

Прилїтає, зараз у комнати і кричить: Руська кость щось воняє у двору! — То ви летіли та нахапались духу, а деж вона у нас узялась руська кость? — Дала вона йому покушать; сіла вона на кровать і каже: Кладіть голову, я буду вам ськать. — Положив він голову і доблеть ця вона йому у голові. Доблеть ця йому у голову і давай йому говорить. Ну, каже, що менї за сон сюю ноч снив ся, як вас не було. Чи єсть таке у сьвіті, чи нї? Ось купець Марко такий богатий, що не іміє свойому хозяйству щоту. Чи він є такий у царстві? — Є, каже, такий купець Марко. Його хозяйству щоту нема. — Лежить чоловік серед моря, серед Чорного, вода біжить через рот, а він кричить пить. Чи є такий, чи нї? І що воно такоє? — Єсть такий. То був такий богатир і жив він над дорогою над стовповою і колодязь у його під замком і він скільки не жив, так не дав нікому ні одного кухля води, развї продасть. І много через його люда померло. — Ну, каже, чи єсть серед моря золотий міст і на мосту стовпи, а на

стовпах трям і чоловік висить на тряму. Що то таке? — Коли би, каже, ті, що їздять, впали, що то таке, так вони би прийшли і ударили того чоловіка, так з його посиплеть ця драгоцінний камень та золото. — Ну, каже, заразом мені снилось, що чоловік на човні їздить і усе перевозить. Коли йому буде переміна? — Коли б він весло своє оддав кому у руки, то тоді і буде йому переміна. — Він заснув. Вона тоді вийшла на город, зняла колпак і каже: Чи чув? — Чув, каже. — Ну, так тепер ступай. — Він і пішов.

Приходить до перевозчика, тоді сіли і поїхали. Доїжають до моста. Як би нам до моста блище, щоб на міст нам ізлізти? — Під'їхали, ізлізли обоє і тоді як ударив він того чоловіка, так посипались золото і драгоцінний камень по коліна по усьому мосту. — Набирай собі, перевозчик, скільки тобі нужно. — Мені нічого не нада, мені піде їх діть, хиба в воду брошу. Мені переміни нема. — Той узяв собі штук пів сотні у карман, тоді позлазили, сіли на свій човен, чи на каюк і поїхали. Тепер доїжають до чоловіка, що кричить пить. — А щож, ви питали про його, що воно таке? — Каже, питав (повторене). — Ну, а про мене питали? — Каже: Питав! Як вивезеш мене на сухе, то я скажу тобі. — Привозить його до того міста, викинув на сухе, тоді він і каже: (повторене). Тоді розпращались; той собі пішов, а той поїхав у море. Став тоді нанимать підводи і так доїхав до міста. Ось і питає його Марко: Що, справив ся? — Справив ся, каже. — Є мойому хозяйству щот? — Ні, каже, вашому хозяйству нема щоту. — Ну, тепер ступай, одпихай, бо ти забарив ся. Він пішов у комнати. до жінки, ліг собі отдихать. Отдихнув, проснав ся, там зострічає конюха чи служанку і роздає їм камушки. І побачив купець Марко у одного такий камушок і питає: Де ти узяв? — Се ваш зятько мені дав. — Де він узяв? — Не знаю! каже. — Він призиває зятька до себе, у комнати, питає: Де ти узяв драгоцінний камень, що тому, да тому ти дав? — Оце, каже, як я по вашому ділу їздив, так на чорному морю бачив міст, а на тому мосту по коліна драгоцінний камень; і там я набрав. — Він випровадив зятя і загадав, щоб йому запрягли лошаді у карету. Запрягли, він поїхав. — Оце, дума собі, у мене усьо є, нема тільки драгоцінного каменя; поїду я, та наберу собі ще каменю драгоцінного. — Поїхав, приїздить до чорного моря. Зробив, як зятько казав; ходить по над морем, перевозчика смотрить, чи не явить ця. Довго не довго походив, він приближаєть ця. Здраствуйте! — Здраствуйте! Перевозчик-молодчик, ти знаєш, де на чорному морю золотий міст, а на мості драгоцінного каменя много лежить? — Знаю, ось садіть ця, я вас повезу. — Під'їжжай блище. — А перевозчик каже: Бредіть, бо нельзя підогнать каюки, тут мелко. — Він перебрив, а перевозчик каже: Нате,

подержіть весла, а я вибреду про себе! — І як дав весло, так той і поїхав собі морем, а перевозчик вибрив та і пішов собі.

Закінчене другого варіянта.

Ну, і надумав як би його кончить. — Оце, думає, різдво буде, найму я винника і робочих і нехай вони його кончуть. — Наняв винника і робочих і сказав: Прийде мій зятько на різдво, так щоб ви його хватили і кончили. Оце даю по сто рублів, а кончите, іще дам по сто. — Приходить різдво, він призиває зятя і каже: Щоб ти завтра по винницях обійшов, щоб ішла робота, щоб не балувались. — Хорошо, батюшка, слушаю, обійду. — Ліг, переночував; по утру встає, одіваєть ця, умиваєть ця і іде. Жінка питає: Куди се ви надумали іти? — Батюшка, каже, приказував, щоб я обійшов по винницям, щоб ішла робота, щоб не балувались. — Не думай іти, а убирай ся і іди до церкви. — Він послухав жінки, убрав ся і пішов до церкви. Марко лежав, лежав, виспав ся і вже сон його не бере. Устав, умив ся, убравсь, каже: Піду, доси кончили його. — Підходить до винниці, а винники забігають ізза углів, хватають, а він кричить: Я Марко, хозяїн! — А вони тащать і уперли його у казан і там він і розплив ся чисто на водку. Тоді той прийшов із церкви, питає: Де хазяїн? — Нема. — Сюди, то туди, нема, так і пропав, а зятько став на його імуществі; як Бог йому дарував Маркове купцове щастє, так він і пожив.

Паралелї: Етноґр. Збірник Т. IV. Ст. 132 – 137. Ч. 26. — Narod. Sbornik českoslovanský. Т. III. Ст. 118. Ч. 55. — Аѳанасьевъ, Народн. рус. сказки. Т. II. Ст. 238 – 246. Ч. 173. — Grimm, Kinder- u. Hausmärchen. Т. I. Ст. 140—147. Ч. 29. Т. III. Ст. 56—57. — Oesterley, Gesta Romanorum. Ст. 315 – 317. — Драгомановъ, Славянскитѣ сказания за рождение то на Константинъ Великий (Сборникъ за народ. умотворения. Т. II. Ст. 132—184. Т. III. Ст. 206—246).

29. Чудесна курка.

Чоловік був та жінка і було у їх три сини. І мелкого був состояня чоловік. Подкинули голодні годи: три годи поспіль. Нема нічого, усе попродав, сам їсть і дітей годує. Тоді каже собі: Чи не зароблю чого, якої небудь копійки? Піду у город, або що. А ви тут собі сидіть. — Узяв торбиночку та палку і пішов собі. Як узяв ходить, увійшов у ліс, у темний і по тому лїсу ходив, чи місяць, чи два; і рад би

вийти, так не вийде. Ходив, ходив і знайшов собі хатку на курячому кигті. Уходить у ту хатку, коли там бабка: Здраствуй, бабко! — Здраствуй! — А що, земляк, чи по волі ходиш, чи по неволі. — Ні, каже, ото у приказках єсть, що добрий молодець ніколи не ходить по неволі, а усе по волі, а я ходжу по неволі. — Якаж то у тебе неволя? питає баба. — Три годи поспіль нема у нас роду, так мені, жені моїй і дітям помирать з голоду; так я і пішов собі, може дасть Бог що небудь. — Ти тут довго по лісу ходиш? — Довго, каже, я уже погубив дни і не знаю, скілько я тут хожу. — Ти ходиш тут, каже бабка, два місяці. Ти їв хлібець? — Труши разния я у лісу шукаю і тим і питаюсь і живу. — Найшла бабка борщу, хлібця, поставила, він поїв. — Чогож ти, каже, շукаєш? — Да колиб Бог дав мені яке небудь щастє. — У тебе, каже бабка, земляк, доля ледача. На тобі оцей ніж, піди у ліс, найди три бичі, вирубай і привези. — Привіс, баба тоді огонь у у піч, давай топить; витопила, трубу закрила і тоді поукидала бичі у печку. Побули час міста бичі у печці. Витягай, каже, да пробуй, чи мягкі? — Вияв, попробував, так мягкі, гнуть ця, куди угодно, так як юхта. Узяла баба ті бичі до міста, угорнули у платок і йому дала: Іди, каже, я тебе виведу із ліса і покажу, куда іти з тими бичами. — Вивела його із ліса гонів за троє, там могилка маленька; звела його на ту могилку: Дивись прямо, як я дивлюсь у ту сторону, чи ти що небудь увидиш, чи ні? — Як узяв дивить ця, нічого не видать. — Дивись ще лучше. — Він упять став дивить ця. — Чи видать що? — Каже: Видать. — Щож тобі видать? — Неначе огонь горить от у той край. — От тудиж і іди, де видиш огонь, чи тиждень, чи більше, усе іди прямо. І туди дійдеш, так то не огонь горить, а то твоєї долі пятиотажні доми стоять, цегла краснaя. І там двері, хоч не скоро, а найдеш. Двері там цеглові, як стіна, так і двері, так не угадаєш, де двері? Ходити меш суток троє і найдеш такі цеглові двері, а там будуть деревяні, а там скляні. Одчиняш скляні, так одна служабка буде ложки мить, а одна куделицю прясти ме. Ти поздраствуєш ся і буде золоте ліжко і там твоя доля буде лежать у перинах: бичі розмотай, тоді бери за коси і бий, тільки не пускай, щоб не вирвалась. І будеш бить і буде вона просить ця: За що ти мене бєш? — А ти кажи: Дай мені чорну курицю, так пущу. Вона говорити ме, що не має, а ти таки бий; добивати меш третього бича, так вона оддасть. Ти кажи: Ти живеш, та роскошуєш, та забуваєш, що ти моя доля, а я горюю, голоден, холоден, ні одягтись, ні обуть ця. Так вона буде казать, що срібло-золото оддасть, а ти кажи, що не хочу я ні срібла, ні золота твого, а ти мені чорну курицю оддай. — Він пішов, ходив суток двоє, найшов двері, війшов (повторене). — Вона і каже служабці: Піймай чорну

курицю і оддай йому, щоб він мене не мучив. — Служабка полізла під її лужко, узяла чорну курицю і оддала йому. Узяв він ту курицю, увязав у платок чотирма узлами усіма, тільки пустив голову на город дихать. Тепер сказав: Прощавай, доля, піду я собі. — Ступай, каже. Тепер я буду горювать, а ти роскошувать. — Узяв він і пішов.

Ішов довго-не-довго, приходить домой. Діти тільки що живі, голі, без рубашок. Смотрять і хвалять ця матері: Іде татко і несе курицю під рукою. — Уходить у хату: Здраствуйте. Чи живі, здорові? — Слава Богу, тілько, що живі. — Що, мене много не було дома? — Оце пів года минуло, як ти пішов. — Розвязує курицю з платка, пускає її до дому. — Ну, мамо, заріжте курицю, та наваріте борщу, та наймось. — Боже вас сохрани курицю різать, каже батько: курицю треба берегти наче ока свого. Підіть, унесіть їй пшениці, дайте їсти. — Де, татку, та пшениця, що ми її не бачили; у нас — зернини нема ніякої. — Підіть, каже, у вінбар, там є пшениця. — Нема, кажуть. — Ні, є. — Побіг синок, одчиня вінбар, коли висить на жердках одежа разна, кожухи, жупани, юпки, усе. До бочок, коли пшениці повні бочки. Набрав він у жменю і біжить. — Слава Богу, каже, у нашому вінбарі усього довольно есть! — Пішли, посмотріли, а потім одчинили хижу, аж і хижа повна добра разного. — Ну, давай жить і курицю годувать. Є чим годувать. І самі поодівались, пообувались, усе є. Побули ще неділь дві міста, як курицю приніс батько, узяв хлопець його, старший синок, у котелик яєць десяток дві, чи три і чорна куриця знесла яечко. він і те яечко узяв, у котелок не клав, а у руці держить. Приніс у город, зострічає його Жид. — Що несеш? — Яечка. - Продажні? — Продажні. — Узяв, продав. А те яечко держить у руці. — А це якоє яечко ти держиш у руці? — Се, каже, яечко, так сього ти не купиш. — Чому не куплю, я куплю. А подай, я посмотрю на його. — Узяв, подивив ся на те яечко, а на тому яечку підпись: Хто з'їсть із тієї курицї головку, що те яечко знесла, той буде царем, хто пуп, той королем, а хто печінку — триста рублів денег, що не переночує, буде з під голов витягать. — Жид посмотрів, затрусив ся і думає своє, що я яечко куплю, да з'їм, та буду царем. — А що тобі за те яечко? — Пятьсот рублів, як що хоч купить. — Виняв, пятьсот одчислив: мужик пішов домой, а Жид собі пішов. Приходить мужик домой і хвалить ця батькови, що він те яечко, що чорна куриця знесла, продав за пятьсот. — Брешеш, вражий сину, каже батько, ти оце убрав ся у лавку, та украв, а хто би тобі дав за яечко пятьсот рублів? Да його за руку, та давай бить, ото не учись красти. — Ні, батьку, ви мене не бийте, я вам найду того Єврея, що мені дав. — Узяли, пішли на базар. Як узяли шукать, найшли того Єврея; він і каже: Не займай,

не бий хлопця, то я купив. — Пішов він домой, та давай жить та багатіть. Хлопці подимають ця, ходять у школу усі три. Записав ся він у купці, став купцем. І став сильно богатий і гонять у Москву воли на продаж пар там триста, чи пятьсот. Пігнали робочі, а він на другий, чи на третій день лошадей запріг, поїхав собі. І сказав: Смотри, жена, тут хозяйства, а найпаче курицї доглядай, щоб було її пить і їсти. — Поїхав у Москву і на другі сутки приходить отой Еврей, що яйце купив з тіеї курицї, прийшов не Жидом, а купцем. Давай балакать; сїли, випили по стакану вина. — Як би, каже, купчихо, ти зарізала чорну курицю, мені із її хочеть ця супу поїсти. — Вона говорить: Ніяк нельзя чорну курицю зарізать; ежели її зарізать, так мині і на сьвітї не жить. — Попили, погуляли, підманював він, підманював, так ні; приходить він на другі сутки упять. — Може він там пропаде, може ти моя будеш жена, та станем ми жить зараз у двох! — Підговорював, підговорював, вона не согласила ся. Пішов він домой, переночував, приходить на третї сутки і приніс у каламарчику своеї водки: Ми твою, каже, пєм, а ще моеі по стакану випєм. — Наливає він, випиває, випила і вона його водки з каламарчика. Попили, погуляли, лїгли у комнатї на оддих. Як випила, тодї вона того купця полюбила. Переночував, приходить на четверті сутки: Заріж, каже, чорную курицю, скажеш, що здохла. — Ну, заріжу, каже, я його обдурю. — Оляна, каже купчиха на служанку, піймай чорную курицю, та заріж, та ізділай нам супу. — Приказував же пан наш, каже, щоб чорну курицю берегла наче ока, так я не хочу її різать. Битимуть! — Я тобі говорю: ріж; спросу не буде. — Полїзла Оляна, піймала, зарізала ту курицю, опатрила, обділала як слїд, укинула у горщик і варить суп. Хлопці у школї, біжать із школи обідать до дому. Поприбігали: Чи готовий обід? — Нї, каже. — Що ти вариш? — Чорну курицю зарізала і варю суп. Там якийсь купець знадив ся, так загадали зарізать для його. — Ось прийдуть татко, так вони дадуть чорноі курицї мамцї. — Виняла вона горщик, мішає суп, а старшенький і каже: Повиннмай нам дробненьке: головку, печіночку, пуп, так ми покушаєм, тай підем. — Вона повиймала на полумисочок і поставила. Старший узяв головку, підстарший пуп, а меньший печіночку. Покушали, пішли собі у школу. Купчиха приходить: Чи суп готовий, Оляна? — Готовий! — Ну, насипай суп. — Насипала у полумисок, він попробував: Невкусний, каже, суп, давайте говядини. — Узяла вона на блюдо і понесла ту курицю. Він виделками її перемішує, шукає головки, або пупа і спрошує: Де оцієі курицї головка, де вона діла? — Ось я побіжу, да спрошу, де вона діла. — Прибігає: Де ти, Оляна, діла головку, або пуп із курицї? — Прибігали хлопці із школи обідать, та напались на мене,

щоб я виняла їм дрібненьке, так я витягла їм на полумисок, так вони поїли і пішли. — Вона приходить і розказує, що хлопці прибігали, поїли і пішли у школу. — Ну, я побивав ся, щоб менї із тієї курицї ізїсти головку. На, каже, тобі шпильок, так ти у подушечки постромляй, вони полягають і помруть; я прийду, їх поросторюю, повиймаю і ти помиїш і поїм я. Оддав шпильки і пішов. Я, каже, прийду рано поутру. — Прибігають хлопцї у вечеру до дому, повечеряли, мати їм постелила: Лягайте, оце спать. — Старший і каже: Ми не будемо на подушечках спать. Учитель нам приказував, щоб ми так не спали, а на голу землю і ложились, бо ми не беремось добре грамоти. — Так вони усї три і полягали собі у купочцї. Устали у зорам, поумивались і як сьвіт, так і пішли. Прибігає той Єврей. Де вони? — Не схотїли ложить ця на ліжку, на подушечках, а на голій долівцї положились, переночували, поуставали чуть сьвіт і пішли. — Ну, якії хитриї. Ось я побіжу, та принесу тобі шпильок другого сорту. — Побіг і приніс три шпильки і каже: Дивись у окошко, як ітиммуть із школи, стань на одвірку і устроми уському у жупанок, аби вона учепилась, як переступить через поріг у хату, так упаде і духу нема, і так усї. — Розпустив учитель учеників обідать, вони розбіглись. Біжать, а підстарший і каже: Ну, братцї, скорій бігти, бо їсти хочеть ця! — А старший і каже: Хочеть ця, да не будем їсти. — Почому, каже, не будемо? — Потому, що наша мамка нам смерть наготовила. — Не можно стать ця, каже, щоб наша мамка, да нас умертвила. — Ну, каже, когда угодно, так ідіть, а я не піду, бо знаю, що помрем, когда підемо до дому. — Е, як ти не підеш, так і ми не підем; куди ти, так і ми за тобою. — Вийшли вони за город на стовпову дорогу і пішли стовповою дорогою. І ідуть собі і той менший, що печінку іаїв, що не переночує, з під голов 300 рублїв денег витягає. Пройшли неділї дві міста, младший і думає: Я братів годую своїми деньгами, а вони мною ще й командують. — Старший то і зна і каже підстаршому: Наш брат має на нас вражду, що він нас своїми деньгами поїть і кормить. Він не довго буде і кормить; ще пройдем півтора суток і треба нам буде різнить ця. — Пройшли півтора суток, аж стоїть стовп, а на тім стовпу підпись, що тут вам, брати, різнить ця. — Сїли, покушали, оддихнули, попрощались. Старший і каже: Ну, ідїть, на котору хочте дорогу, а менї яку покинете, то моя буде; щоб ви не казали, що я старший, так вам нещасливу дорогу показав. — Ті два вибрали і пішли, а старший, яку йому покинули дорогу, він такою і пішов. — Йшли пятнайцятеро суток, аж дорога старшого да підстаршого брата зійшлась до міста, у одну. Зійшлись, поздраствувались, поцілувались. Тепер їм уже літ по вісімнай-

цять. Помер цар у тому царстві. Той каже того царем, той каже того, а той каже мене. — Синод обсудив, назначім кого; підемо до собору-церкви, і як церков сама одчинить ця і сьвічі засьвітять ця, то ти і будеш царем, а ні, то ти і не будеш у нас царем. — Назначили і пішли і його повели. Привели, стояли, молились, молились, так ні, не одчиняєть ця, не одмикаєть ця. — Ні, ви не годитесь! — У другий понеділок другого назначили і повели тим самим слідом, унять не одчиняєть ця. А там, що не понеділок, третього, а там знов, так що не водили; усе не одчиняєть ця. — Полно водить, полно і назначать, у нас нема такого, щоб царем наставить. А Бог знає, що нам треба царя, так може Бог нам пошле нахожого заря із чужої землї. А оцей брат і знає і каже: Треба пошвидше іти, може нам Бог дасть, що я буду царем, а ти королем! І махають вони у город. Прийшли у город, ось і побачили городяне, що прийшли у город люде молоді, образовані, на лицо хороші і дали синоду знать, що прийшли такі молодці, що може достойні царем поставить. Повели їх до синода, там собрались усї сенатори і питають; которий із вас старший? — Я старший! — Ну так ти будеш у нас царьом, а твій брат корольом. — Ми, каже, ще молоді, не знесу ще свою голову, як царством управять. — Аби ви достойні, а ми вас наставляєм. Поведем вас до собору-церкви, коли церква буде сама одчинять ця і сьвічі самі засьвічать ця, от ви нам і царем тогди. — Пішли, повели. Тут тисяч із десять усякого народу і господ. Як дійшли, церква сама одімкнулась і одчинилась, сьвічі самі посьвітились. Уйшли у церкву, присягли царю новому. Давай він царствувать собі, а брат корольом коло його. Тепер той брат їх третій, що виймав по 300 р. що ночи денег, війшов у таке царство, у королївство і почула королївна, що він виймає, що переночує, по 300 руб. денег. Позвала його у свій дім і сказала: Єжели ти виймаєш що ніч по 300 р., то переночуй оцюю ніч зо мною, я вийму із під твоїх голов і перещитаю і єжели вірно, то вот, коли угодно, то я твоя жена, а ти будь мій муж. — Попили, погуляли, полягали спать. Переночували, узяла вона із під голов деньги, перещитала: Вірно, 300 рублїв. Поумивались, сїли, випили по стакану чаю, чи вина. Випила стакан сама і йому налила, дала. Як випив, через мінуту міста упав із стульця на землю і встав і давай блювать усїєю силою і поки блював, повикидав із себе усьо, тільки, що дух у його зводить. Служабки перемивають отї блювоти, а вона сидить, да смотрить і найшла, як горошинку маленьку, узяла і з'їла тієї печіночки, а його із комнат узяли у повозку і завезли у проваллє, куди гній звозять, і там його і скинули. Переночував він у тому гної, прокинув ся, полапав по усюди, нема денег отих, що витягав, що ночи: Пропали мої деньги! Ото королївна удружила

мої деньги і мене! — Устав тоді з гною і пішов собі. Пішов, походив суток троє, підходить під сад, а там вишень кущ і ягоди на тих вишнях; гирвав він ягоду, укинув у рот і став конём. Тепер і думає: люде мене піймають, заїздять, пропаду я. Переходить з того куща ступнів десяток, другий кущ стоїть вишень; вириває ягодку, із'їв — став чоловіком. — Ну, слава Богу, що Господь одозволив мене од коня: став християнином. — Вернув ся до того куща, що як ізїв, то став конем і нарвав тих ягод у платочок пригорщ три. Нарвав, вернув ся у город назад, до тієї королївни. Пішов на базар, купив уздечку нову і три пліти, по рублю пліть платив. Торбиночку купив і пліти ті поукидав у торбу. Підходить тепер під дворець і гукає: По ягоди! — Услишала вона, що гука, по ягоди, і послала служабку спросить, які ягоди, чи вони із водки, чи вони сьвіжі. — Пішла служабка і спросила: Які у тебе ягоди, мужик, чи із водки, чи сьвіжі? — Ні, у мене, сьвіжі, хорошії ягоди. — Побігла вона і сказала: Ягоди сьвіжі, хороші. — Спроси, яка ціна буде за оцей полумисок? — Ти кому купуєш, чи собі, чи ні? — Я, каже, королївні купую — Так нехай вона сама і вийде, а я на чужі руки ягод не повірю. — Підходить вона з служабкою. Здраствуй мужик! — Здраствуйте! — Якії у тебе тут ягоди? — Ягоди у мене хороші, баришня. — Можна, говорить, одну попробувать на укус? — Каже: Можна. — Дає їй ягоду, вона у рот укинула, так і стала із разу кобилицею. Ухватив її за гриву, зараз на неї уздечку, зануздав і сідає. Виймає пліть, як учистить плітю, вона, як понесе його у ліси; такая думка у її там, я його убю. Носила його по лісу, сама побилась, а він не вранений, бє її плетю і каже: — Оце тобі печіночка, оце тобі печіночка! — І носила вона його по лісах і по степах, і побив він одну нагайку і другу і побив шкуру на їй, так мясо і червоніє. Підбилась, падає. Він тоді у город до ковалів: — Підкуйте, лошадь! — Підкують на усі чотири, він тоді і знов сідає і їде унять, бє її. Як уаяв їхать і сказав: Ти мене обидила, піду ж я до царя, нехай цар розсудить, що з тобою робить? — Сей і знає, що царем і каже: Е, оце наш брат їде до нас судить ця на королївні, що одібрала у його деньги. — І сказано на заставах салдатам: Буде їхать отакий молодець на лошадї, не вупиняйте його, пускайте до крильця. — Уїхав він у город, пускають його скрізь до самого крильця. Доїхав він до крильця, брати повиходили на зустріч. Він упав на колїнка: Милуйте і жалуйте, ваше царське величество; то, говорить, королївна; так вона мене обидила, одняла ті деньги, що я по триста рублїв витягав що ночи з під голов, так я її піймав. Щож з нею зробить: Чи голову знять, чи засїкти зовсїм? — Ти її і так засік, кажуть, на їй мало і шкури, саме мясо червоніє, і вона сама стала як

струна. Іскинь із її уздечку да пусти, вона згадувати ме тебе, поки і жива буде. — Ні, каже, я її не пущу. — Ні, каже, ми обсуждаємо, що пусти. — Він тоді зорвав уздечку і пустив, вона тоді і полетіла змією. — Ну тепер, брат, просимо у свої комнати. Ну що, брат, узнав нас, чи ні? — Ні, каже, я не знаю. — Мнж твої брати, отак, отак... Приняли його до себе, живуть тепер у троїх.

Тепер батько їх приїздить з Москви до дому. Верстов за сотню, зострічає його чоловік знакомий. Поздраствувались, він і спрошує: Чи у мене дома усьо благополучно? — Той і каже: Ні, у тебе не благополучно, жена дітей розігнала, курицю зарізала і розпустилось усьо твоє. — Приїздить він домой. Уходить до комнати, здраствуєть ця. — Чи живі, чи благополучно? — Живо і благополушно, тілько дітей наших не має. — А деж діти ділись? Чи їх хто потопив, чи померли, чи що? — Хто зна, де ділись; пішли у школу і не прийшли. — Може ти їх била, чи робила що? — Ні, я їх не била. Яка би я мать була, щоб я їх била, або розгонила? — Ну, а куриця моя чорна чи живе? — Е, ні, говорить, здохла. — А ту роботницю вона рощитала, Оляну. А вона як почула, що купець приїхав, вона й пришла і здраствуєть ця: Здраствуйте, господин купець! — Здраствуй, Оляна! Ну ти мені, Оляна, розкажи правду, ти знаєш. — Куриця не здохла, а я її зарізала. До її купець ходив, так вона сказала: Заріж, та звари супу, не тобі одвічать, а мені. — А про хлопців не знаєш, що вони? — Одную ніч вони переночували на доливці, та на другий день пішли у школу, та і не приходили, хто зна, куди вони ділись. — Тоді він давай її бить. Яка ти хозяйка? Чорну курицю зарізала, дітей розігнала, купця якогось підманила, та живеш з купцем! — Бив її троє суток; три рази на день бє, а раз їсти дає; допитував ся, куди дітей діла. — Я їх не розгонила, я їх не била, я не знаю, де вони ділись. — Запріг він у повозку коней, скинув її на повозку, і звязав і поїхав до царя жалувать ця. Знає старший, що царем, що батько везе матїр на суд і каже братам: Везе наш батько матїр до нас на суд! — Приказав цар по заставах, що як буде старик везти старуху, так беріть його і ведіть до комнат моїх, до крильця. — Везе, увіз у город, сейчас чоловіка два салдат узяли його і привели аж до крильця. Смотрить в окошко: Оце батько везе матїр. — Під'їхав, узяв, розвязав; устала вона із повозки. Виходять вони на город усї три і держать яблока у руцї; упустили на землю, поклонились, забрали яблока упять у руки. Здраствуй, поштенний старичок! — Здраствуйте, ваше царське величество! — Зачим старичок? — Розсудіть мене з моєю бабою. Вона дітей моїх розогнала. Куриця у мене була — щастє такоє. Хозяйство моє розпустила. Що з єю діять? Обсудіть! — Ну, ти бабо, діток його не розгонила?

— Ні, не розгонила. — Ну, ти не думала, як їх умертвить? — Ні, нічого я не думала. — Ну, нічого з тобою розговорювать. У нас єсть камень, Прожора; так ми тебе і скинем на камень і будемо тоді питать: коли ти по правді будеш говорять, так камень тебе не кине, а не по правді, так проглине. — Узяли, на камень іскинули, і питають: Говори тепер, бабо; єжели по правді будеш говорить, то камень не кине, а єжели не по правді, то проглине! А сами на кольцо камень закрутили, камень крутить ця, реве. Вона каже: Я нічого не робила, дітей не розгонила, куриці не різала. — Вони у каменя і питають: Чи правду баба говорить? — Камень зарив і її проглинув. Беруть тепер діда за руку і ведуть у комнати. Увели у комнати, цілують у руки і у уста: Ну, батюшко, чи ви пізнали? — Ні, каже, не знаю. — Миж ваші діти, що ви за нас убиваєтесь, ми ваші синови. — Ну, слава Богу, що я вас найшов! Тепер на том оснуванії остались, живуть, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелі: Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. I. Ст. 336—339. Ч. 115. — Grimm, Kinder- u. Hausmärchen. T. I. Ст. 278—299. Ч. 60. Т. III. Ст. 100—105.

30. Про Котигорошка.

Був собі чоловік та жінка і у їх вісім синів і девята дочка Оленка. До зроста літ поросли сини і помер їх батько. Вони бідного состоянія, мелкії люде, треба самим орати; і зробили плуг, арма поробили, самі запряглись і поїхали орать. І кажуть вони: Як мати поварить, так ти, сестро Оленко, щоб винесла нам обідать. — Вона каже: Як же я нести му вам обідать, як я не втраплю? — Вони кажуть: Ми будемо стружки стругать, так по стружкам ти і прийдеш аж до нас. — Наварила мати обідать, вирядила Оленку з обідом; повесла Оленка і іде по тих стружках; дивить ця, де стружки, там і іде. Змій летів і ухватив ту Оленку. І приніс змій її у свій дім. Ждали, ждали брати, Оленки нема з обідом. Орали до вечера голодні, приходють у вечері до дому. Повипрягались, уходють у хату і питають матері: Де сестра Оленка, чом нам не винесла обідать? — Я наготовила, каже мати і сестра Оленка повесла вам обідать. — А, се сукин син змій ухватив нашу сестру Оленку; печіть, мамо, буханці, та сушіть сухарці, та шийте торбинки, та складайте сухарці у торбинки, та підемо тоді ми сестри Оленки шукать! — Поробили вони кійки собі, позливали свинцем го-

лови, купили по шаблі собі, тоді забрали буханці і сухарці і пішли Оленки шукать, своєї сестри.

Пішли собі за тридевять земель, у тридесяте царство, у інше государство і ідуть тобі. Війшли у степ: пасеть ця череда така, що і очима не зоглянеш. Вони стовповою дорогою ідуть і пастухи лежать собі на дорозї; приходять: Здраствуйте! — Здраствуйте! — А чия се, господа пастухи, череда? — Кажуть: Змієва! — А се с. сина нашого зятя; ось ми, як дійдемо, то ми йому дамо. — Пастухи кажуть: Як нашого бугая-третяка убєте, спечете і з'їсьте, то подужаєте й нашого пана. — Давайте, де він? — Пригнали бугая-третяка. Оце, бийте! кажуть. — Як узяли вони кійками бить, били, били, голову одрізали шаблею, кожу з його зняли, із середки усьо вибросали, порубали, у казан склали і печуть собі. Спекли, сїли їсти, ізїли одрубок хвунт десяток, води напились і пішли. Ішли верств пять, пасеть ця ватага овець. — Чиї? — Кажуть: Змієві. — А се с. сина нашого зятя; ось як ми дійдемо, то ми йому дамо. Кажуть пастухи: Як убєте нашого барана третяка, та спечете, та з'їсьте, так подужаєте й нашого пана. — Давайте, де він? (Повторенє), води напились, пішли. Ідуть верстов з пять, пасеть ця стадо коней; здраствують ця (повторенє). Пастухи й кажуть: Як запалите жменю конопель та обіжите тричи кругом стада так, щоб жменя горіла, так подужаєте нашого пана. — Як же ми будем бігти, як і кінця не видать лошадям. — Я зжену у місто, у табун у один, каже пастух. — Зогнав у місто, запалили жменю конопель. — На́, біжи! — Узяв, побіг, не добіг ще до коней, жменя згоріла і руку спік. Тоді узяли і пішли. — Пастухи кажуть: Уже не далеко, оце його і комнати. — Ось ми йому дамо. — Ідїть, каже, дайте!

Доходять вони до двору, чистоколом двор обгороженний, дубям, дубя позагострювані і чоловічі голови на тих дубях. Підходять, ворота одмикають ця, одчиняють ця, уходять у двор, ворота зачиняють ця і замикають ця. Увиділа сестра Оленка, що вони ідуть, вибігає і здраствуєть ця: Здраствуйте, братіки! — Здраствуй, сестра Оленка! — Де ви у Бога узялись? каже. Оце змій прилетить, голови поздійма і де чоловічі голови на дубях, там і ваші будуть, а вас попече, тай поїсть. — Не бійсь, сестра Оленка, він один, а нас вісїм і у нас є струмент, кійки та шаблї, так ми його голову посадим на кілку. — Ідїть же, братчики, я вас поховаю, а як він прилетить, та сяде кушать, так я вас випущу, тоді що хочете, то з ним і робіть! — Поховала, він прилітає: Фу, руська кость воняє! — Та то ви летіли та напахали ся разних духов, а то деб вона узяла ся у нас, руська кость? — Сїв тоді кушать, а вона узяла їх, випустила: Ідїть! — Уходять вони. Здраствуй, пане, кажуть.— Здраствуйте, робята! А що господа, чи по волї,

чи по неволї ви ходите? — Нї, кажуть, добрі молодцї нікогда по неволї не ходять, а усегда по волї. — Щож, чи пришли бить ця, чи пришли мирить ця? — Нї, не того щоб мирить ця, а того щоб бить ця. — Ну, як того, щоб бить ця, полно менї кушать. — Виходить на город, ходють два бугаї; він їх побив, кожі позривав, середки повиброшував, тодї у казани поскладав, на кабицях поставляв казани і давай пекти. Попік і дві бочки води сорокових поставив. — Садїть ця же, господа мої гостї, під одним казаном і кушайте свою говядину, а я коло другого сяду. Оце вам бочка води, а се менї бочка води. — Як сїли вони їсти, з'їли пів стегна бугаєвого у восьми, напили ся, один випив кухоль, а другий може й два. Змій того бугая з'їв, бочку сорокову води випив. — Ну, тепер підем, мої любі гостї, на ток. — Зійшли на ток, на току полова пшенишна. — Ну, дміть, каже, чи зодмите полову з току? — Нї, дми ти; ми твої гостї, там ми будемо упослї, а ти дми уперед. — Як духнув змій, так став ток мідний. — Ну, дміть ви! — Дули, дули і половки не здули з току. Заходив ся він, голови їм поздіймав усїм, язики позрізував і на нитку ізнизав, а голови узяв, та поустромляв на кілках на чистоколи, а їх попік, та поїв. — Оце, каже, Оленко, я твоїх братів попік та поїв, щоб ти менї рідиїйша була!

Тепер і живуть вони; і пішла Оленка на ріку прать рубашок і мив рубашки і їсть стручки-горох і пустила цїлий стручок у воду і поплив той стручок рікою; і прала Оленчина мати на рiцї тож рубахи; через троє суток дивить ця, стручок пливе; вона узяла і з'їла той стручок і зачереватїла от того стрючка. І вивела вона сина і дала йому імя Котигорошок; і він росте не по часах, а по мінутах; як вилупив ся, став бігать, став балакать і дїтей чужих бить. Побув три годи, за три годи три обіймище стало у Котигорошка — голова як з котел у більшки — і спрошює він: Чи були у вас, мамко, чи сини, або дочки? — Нї, каже, не було. — А менї люде кажуть, що у вас було вісїм синів і девята дочка Оленка. — Нї, каже, не було! — Узяв він і рознедужав. — Дайте менї, каже, мамко, цицьки кріз стїну поссати, так я одужаю. — Як же, каже, я тобі дам через стїну цицьки? — Я, каже, зайду на город, на той бік, стїну подийму кілком, ви нахилитесь і я нахилюсь. — Пішов на город, підняв стївку, мати нахилилась, він узяв руками за цицьку, вона кричить: Не тягни! — А він каже: Я немножко! Тодї він узяв і пустив стїнку на цицьку і придавило дерево цицьку; мати кричить, а він убіг у хату, бачить мати задом крутить. — Признавайтесь, каже, чи були у вас чи сини, чи дочка? — Вона і каже: Було у мене вісїм синів і сестра твоя Оленка, девята! — Він тодї нахилив ся, руку під дерево підложив, підняв, мати вилїзла

з від дерева. — Тепер, мамко, печіть мені бухонці, та сухарці, я піду сестру Оленку виручать. — Каже: Не йди, сину; ходило вісім братів твоїх, не таких як ти, тай то побив змій, а тебе нічого й бить! — Ні, зо мною нущай попробує, чия ще сила подужає. — Пішов він на базар, купив клапоть заліза, три пуда, і поніс до ковалів, до хороших: Нате, злийте мені пулю міцну, щоб як ударить об камень, чи що, так щоб не розсипалась. Що скажете, то вам за те і заплачу. — То много денег треба, ви не заплатите. — А скілько? — Півтораста рублів, кажуть. — Ну, вот вам двіста рублів, тільки щоб міцна. — Виняв деньги і положив. — І як вилєте, каже, так пускайте, вона буде до мене летіть. — Приходить до дому і каже: Смотріть же, мамко, як буде що ревти, так збудіть мене, а я ляжу спать. — Як узяли лить, виляли і пустили: летить і реве; горшки, миски з полиці падають, хата движеться. — Ну вставай, сину Котигорошку, щось реве. — Він вибіг і наставляє коліно і каже: Бий мене у коліно! — Вона як ударила, так на три клапті і розсипалась. Узяв він три клапті і односить ізнов назад до тих ковалів і каже: Ізлийте упять, та добре, щоб вона не розсипалась, а то будемо спорить ця, я вас тими клаптями побю; узяли деньги, так робіть міцно. Зробите, пускайте упять. — Пішов домой і каже (повторенє). А ті ковалі як узяли лить і злили міцно і пустили. Вона упять реве. Мати (повторенє). Як ударила вона у коліно, так і роздвоїлась. Бере він ті клапті і упять односить: Я вам два рази прощав, а третій раз не прощу. Робите, так робіть хорошо, зливайте і пускайте упять до мене, як і ті рази. — Пішов домой (повторенє). Ковалі не раді тим і грошам, а треба робить. Узлили упять (повторенє). Як ударила у коліно, так і отскочила і покотила ся ціла. Тоді він узяв і сказав матері: Печіть бухонці, та сушіть сухарці, піду Оленки сестри шукать. — Мати каже: Було у тебе вісім братів, та змій побив і поїв, а тобі нічого і знать, як ти сам. — Я піду шукать його, нехай зо мною попробує. — Купив він міцної юхти і зробив мішок і укинув ту пулю у мішок, і її так обілив, узяв бухонці та сухарці, тай пішов Оленки шукать.

Іде довго не довго, пасеть ця череда і там пастухи. — Чия се череда? — Змієва! — А се, каже, мого зятя, ось я йому дам! — Тут земляк, вісім таких ішло із кіяками і з шаблями, так наш пан їх побив, а тебе нічого і знать! Як убєш нашого бугая третяка, та спечеш, та з'їси, так подужаєш нашого й пана. — Давайте, де він. — Пригнали, вот! — Як ухватив він ту пулю, та ударив мішком, так він і не струснувсь. Тоді зодрав кожу, середки викидав, порубав, у казан склав і пече. Іспік, заходив ся, із'їв, 20 ведер води випив і пішов: Благодарю вас, господа, що ви мене накормили! — Ну, се, кажуть, як із'їв, так

подужаєш вашого пана. — Тепер я ваш пан буду, звіть мене Котигорошком, а вашого пана я вбю! — Пішов упять, ішов день, два, аж пасеть ця ватага: Здраствуйте, господа чабани! — Здраствуй! — Чия се ватага? — Змієва. — А, се мого зятя, сукин-сина. Ось я йому дам, як дійду! — Е, земляк, тут 8 таких молодців ішло, з кійками, з шаблями, та і тих наш пан побив, а тебе нічого і знать. Як нашого барана третяка убєш, та з'їси, так і подужаєш нашого пана. — А де він? — Пригнали його; він зразу його убив, кожу зняв, середки викидав, порубав, у казан склав, пече. Спік, заходив ся їсти, узяв і з'їв, десятеро води випив і каже: Благодарю, господа чабани; не наївсь, а перекуску зробив, як би ще один, та як раз в волю би було. Я, господа чабани, вашого пана убю і буду я ваш пан, Котигорошок. — І пішов собі. Як узяв іти суток двоє, аж пасеть ця стадо коней таке, що і очима не доглянуть. — Чиє се стадо (повторенє). — Згоняйте до міста, давайте жменю конопель! — Узяв жменю, запалили, оббіг три рази і половина жмені не згоріла. Бросив. — Се молодець, кажуть! — Ось я вашого пана убю, а я буду вам пан — Котигорошок. — З тим і пішов. Доходить (повторенє). — Здраствуй, братіку, де у Бога узяв ся? — Тебе виручать прийшов. — У мене, каже, 8 братів рідних було, усіх побив і поїв, а тебе нічого й знать. Ось прилетить, так зараз і кончить! — Ну, схорони мене де небудь. — Узяла вона і схоронила його. Коли змій летить. — Фу, руськая кость воня. — Де-б вона, руськая кость, узялась у дворі? То ви летіли по сьвітах, так руської кости набрались. — Давай кушать! Сів за стіл, вона тоді випустила Котигорошка. Той уходить. — Здраствуй, каже. — Здраствуй! — Чи по волї, чи по неволї (повторенє)... Устає змій зо стола (повторенє). Сїли, поїв той, поїв і той, і випили по бочцї води, по сороковій. Шагів десяток пройшли, два токи виструганї стоять. — Як твоє імя? — Я Котигорошок. — Дми, Котигорошок! — Нї, я твій гість, ти дми, а я опісля буду! — Змій як дмухнув, став ток срібний, а Котигорошок як дмухнув, так став Котигорошків ток золотий. — Ну, бий ти попереду. — Нї, я твій гість, так ти угощай уперед, бий ти попереду! — Як ударив змій Котигорошка і увігнав його по колїна у землю. — Тому нї по чім; він вирвав ноги сейчас, узяв свою пулю, та як ударить, так і вігнав по пояс змія у землю; другий раз як ударить, третій раз, і убив на віки. Голову ізняв і на воротях, на тому чистоколї і устромив, щоб усїм богатирям та зміям видать, чия се большая голова, на кілку на первому коло воріт стремить. — Ну давай, сестро Оленко, кушать. — Подала. — Чи знаєш ти, хто я? — Нї, каже. — Я твій брат рідний. — Ну слава Богу, що тебе Бог приніс і мене визволив.

— Оддихнув суток двоє і каже: Підожди мене тут, Оленко, а я піду по матку, матку привезу сюди, тут двір хороший, порожний, скота много, овець много, а усьо то моє, я хозяїн. Через десятеро суток я буду із маткою сюда на місто! — Ішов і приказував пастухам: Я ваш пан, смотріть же, щоб ви без мойого позволеня не давали ні лошадей, ні скота, ні овець, нічого. — Пішов домой, а суток через двоє летить змій, старший брат того змія, поуз стадників. — Здраствуйте, стадники. Чи ваш пан дома? — Ні, нашого пана нема, найшов ся такий Котигорошок, що нашого старого пана убив, а тепер наш пан Котигорошок. — Ось я, каже, як до його дійду, так і кости з його ростащу. — Полетів у двор: Зраствуй, Оленко! — Здраствуй пане! — Що, пана старого нема? — Ні, каже, убив Котигорошок. — Де ж він? — Пішов за маткою, привезе сюди, думає тут і жить. — Когда він буде сюди? — Троє суток пройшло, а ще семеро суток вийде, на восьмиї буде тут на місті. — Скажеш же ти йому: оце був зміїв брат старший, оцього, що ти убив. Так пущай навиває на с..ку лубок, а як прибіжу, так я і кости його ростащу. — Сказав і полетів собі. Вийшли 7 суток, привозить він матку. Поздравствувались, порукувались, заплакали: довго не бачила Оленку. — Вот тепер буде нам жить хорошо; скота много, лошадей много, усього много. — А Оленка і каже: Прилїтав змій, старший брат того змія, що ти убив, і сказав: (повторенє). — Нехай прилїта, нехай попробує, буде його голова з того боку воріт; на менї, говорить, попасеть ця. — Доходять восьмі сутки, девяті сутки уже, коли таскаєть ця, огньом так і паше, такий він сердитий. Долетів і кричить: — А ну, виходь, Котигорошок, сюда. — Узяв Котигорошок свою пулю, виходить. — Здраствуй! — Здраствуй! — За чим ти? Чи будемо бить ця, чи мирить ця? — Ні, не того, що мирить ця, а того, що бить ця; ти мого брата побідив, так я тебе побіжу. — Попробуєм, каже. Бий ти уперед. — Ні, каже, змій, я у тебе гість, угощай уперед, бий, я увижу, як ти бєш. — Бить хорошо, каже, чи посередки? — Ні, бий хорошо, скільки є сили. Що так бить? — Узяв він тодї пулю, та як розмахнеть ця, скільки було у його сили, та як учистить його у плечі, так він і струснувсь і не крикнув. Він голову з його зняв, на другий бік воріт на чистокол надів. Тепер на тому місті живуть, другії змії вже і не спитувались. — Се старші змії були, та побив Котигорошок, а нас нічого і знать. На том і остались, а Котигорошок на тім оснуванії живе, хліб жує і постолом добро возить.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. VII. Ст. 16—17. Ч. 27. — Деякі спільні мотиви пор. також: Етноґр. Збірник. Т. IV. Ст. 33—39. Ч. 8 Т. VII. Ст 32—35. Ч. 33. — Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. I. Ст. 141—152. Ч. 74.

31. Цар і вояк.

Цар поїхав на охоту і скілько не проїхав, ніякого звіру не найде. Верст сїмдесять проїхав. І теперички їде, біжить осел. В царя кінь доорий і погнав ся за ним, а той у ход. Добігає, стоїть лїс, так дим сивіє. Він добирає ця до лїса, а той за ним у лїс ускочив і заховав ся. Убіг він лїсом верстов дві і вернув ся. Наступає вечер, хмари больші, дощ починає дрібненький. І тут хмари і зовсїм темно. А дощ припускає усе больший і больший. Виїхав із лїса гони міста, а дощ усе припуска і темно. Нема і руба сухого у його. — Вернусь у лїс, та десь притулюсь до дуба плечима, а то пропаду! — Вернув ся тай знов у лїс їде; доїздить до лїса ближе, іде солдат із лїса. Здраствуй, брат! — Здраствуй! Чого ти, брат, говорить, тут їздиш, плутаєш ся у воцьому проклятому лїсу? — Я за ослом увігнав ся у воцей лїс, каже; куди-ж на Пятенбурх дорога? — Солдат і каже: Я знаю. — Вернули ся і пішли. Довго, не довго, найшли дуб больший; постановились під дубом і стоять. Ну як тебе, брат, звуть? питає солдат того, що на кони. — Каже: Альоша. — Ну полїзь, брат Альоша, на дуба, та подивись на всї сторони, чи не увидиш де огонька, то поїдем туда, а то пропадем. — Той полїз. Лїзь, брат, аж у вершок, найвище. Ну, той полїз Альоша, а солдат під сїдло, коли там єсть пляшечка; витащив, подививсь, коли там водочка. Хильнув і випив. — Ах! хотів, говорить, і не всю, коли усю й випив, для сьмілости. І його розібрала водка. Тодї він став гукать: Харашо дивись, брат, на всї сторони. — Той обдививсь на всї сторони. — А що, брат, не видать? — Ні, видать огень у в оту сторону. — Ну смотри, брат, не забудь, у яку сторону, та вставай поскорій, то може не пропадем. — Устав: Ну сїдай, брат, на коня, то поїдем. — Той сїв. Ну брат, подергуй коня. — Той поганя коня скоро, а того водка розбіра, також машерує скоро. — Поганяй, брат, поганяй, говорить салдат. — Їхали довго не довго, коли огонь крізь дерево видать. — Ну, брат, скорій, говорить солдат, не пропадем. — Стали підбирать ця поближе, стали собаки лаять на їх. Доїхали до двора, коли ворота замкнені і високий забор. Замкнені ворота, з середини замок — Ну, як же то, брат? Ворота замкнені, нікуди і влїзти. — А собаки гавкають, аж ворота ходором ходять. І собаки як телята больші, четверо собак. — Ну станови, брат, лошадь, поз ворота, я буду становить ця на лошадь! — Лошадь поставили поз ворота, на лошадь ізлїз. — Ну і став на лошадї, потім узяв ся за ворота і подрав ся і злїз на ворота. — Ну подай, говорить, брат мині двухстволку. — А його ружжо узяв собі. А той узяв і стрибнув у двор;

як стрибнув, тай зачепив ся мундіром за гвоздок. І так і розірвав аж коміра, аж до самого краю мундір. Як ускочить у двор, а собаки до його; а він як вистрелить, убив двоє; і в друге, побив усі четверо. Ну, найшов собі кусок дубини, одбив ворота. — Ну їдь, брат! — Уїхав во двор. — Ну тепер, брат, треба сейчас найти місто коневи, а тоді й собі. — Найшли сінник, поставили коня і пішли до хати. Дійшов, стучить у двері: Одчиніть! Не чуть нікого. Гукав, гукав, не чуть: — Та одчиніть, якії ви прокляті люди, що не одчиняєте? — Гукав, гукав, нема нікого. То горів огонь, а то погасили: — Та одчиніть, не дайте пропасти! — Ні, не одчиняє;' бєть ця, бєть ця, не одчиняє. — Одчиніть; якії ви проклятії... Не одчиняєте, побю двері на дрозки, а ввійду! — Давай двері бить. Ну тепер засьвітилось, як став двері бить, і в огоньком вийшла одчинять; одчинила, увійшли в хату. — Ах, ти, говорить, проклятая відьма старая! Почому ти не одчинила, як я гукав? Ти спала, щоб ти на віки заснула, старая відьма! Та подиви ся, поки у двір увійшли, я й мундір оборвав; понабивали гвоздів. У чому я тепер на смотр поїду? Казьонний мундір порвав. Найди, старая відьмо, голку, та сший мені мундір. — Вона найшла голку. — Ну, старая відьмо, найди нам чого покушать, нам їсти хочеть ця. — Та баба, та в неї дочка німа, то у двох вони й жили. — Нема, служивий, їсти у мене нічого. Я дала б їсти вам, та нема нічого. — Брешеш, старая відьмо! Як нема у тебе нічого, у хаті жарко, у тебе єсть що небудь поїсти! — Ні, служивий, у мене нічого! А дочка німа показує рукою в піч пальцем. Служивий до печи, тай витяга кушин; полапав, аж там борщ із мясом, говядини много. — Бач, старая відьмо, казала, нема нічого, а то борщ, та ще й мяса богато і макітра вареників із мясом. — І те поставив на стіл, лає її. — Найди, каже, старая відьмо, нам водки, бо ми померали, як собаки, до вечері випємо. — Нема у мене водки. — Брешеш, старая відьмо; ти говорила, що й їсти нічого нема, а вот і єсть. — Одчиняє шкахву і витягає пляшку. Вот бачиш і єсть. Поставив на стіл; наливає, й випиває: наливає й Альоші. — Що ти, брат, такий хмурний, усе мов журиш ся! Пий водку! — Наливає стакан, той випив. Насипають борщ. — Ну, брат Альоша, і до борщу випємо. А Альоша не хоче. — Чому ти, брат не хочеш? А я випю. Альоша два стакани випив, а солдат пять, випив усю. — Ну теперь, брат, давай вечерять! Солдат їсть добре, а Альоша не їсть. — Ну, чого ти, брат Альоша, не вечеряєш? А я буду їсти, бо я голодний, як собака. — Ну, повечеряли і повийдав солдат чисто усьо. — Ну, вот тепер, каже, повечеряв добре. Ну, деб тепер, брат Альоша, нам оддихнуть? Де-б, старая відьмо, ти дала-б нам отдихнуть? — Та ложіть ця у хаті. — Ні, не хочу, говорить солдат;

у хаті жарко, а де небудь у другім місті. Бери, брат Альоша, подушку за ріжок, а я другу, та підем, я найду місто, де можна хорошо оддихнуть. — Альоша не хоче. — Ну, чого ти, брат не хочеш? Ну я возьму і для тебе. — Узяв солдат дві подушки за ріжок і поніс: — Ну підем, брат. І вийшов у сіни, аж лісниця стоїть на чердак. — Нуко, брат, полізу я. Поліз солдат і каже: — Як хорошо здісь, і сіно єсть, можна оддихнуть. Лізь, брат Альоша, сюда! — Поліз і Альоша туда. Порозривали сіно, поклали подушки і полягали спать. — А що, брат Альоша, так царську службу сповняєш? Лежиш тай лежиш, як свиня. Разві так царську службу сповнять? А на часах хто буде стоять? А то нас тут могуть і побить, ну, хто ж буде на часах? Ти, чи я? Ну давай, я буду каравулить, каже солдат. У тебе, брат Альоша, шабля добра, каже солдат, то давай свою шаблю. — Узяв і став караулить. Альоша ліг спать і захріп, як лошак, і спить. Довго не довго, їдуть розбійники, одчиняють ворота; чотири чоловіка розбійників. Позносили кражу, увіходять у хату. Баба і хвалить ця, що два москалї, каже, прийшли, побили собак і повидали, де що було. Ну, один нічого солдат, а другий проклятий; трохи й мене не з'їв. — Ну, се батько з синами; батько, та три сини, а то мати, та дочка німа. — Де-ж вони лежать? — А та каже: На чердаку. — А коняка у їх єсть? — Каже, єсть. — Ану яка, каже, коняка? — Подивив ся і каже: — Яка коняка добра, мабуть у їх денег много єсть? — Ну де вони? — Каже: на чердаку! — Ну він за шаблю, тай туда і тілько що висунув голову на чердак, а той як рубне, так голову одрубав, покотилась тоді голова: він устав, по лісници і підтяг його під лісницю, під спідню. За тим доходить очередь до підстаршого брата. Поліз і підстарший брат і той тілько висунув голову на чердак, так солдат як рубнув, так і покотилась голова. На конець поліз і старший брат і тілько голову вистромив, а солдат і тому голову одрубав. Потім старий батько ждав, ждав, нема; тай ворчить: А чого вони там гають ся коло двох чоловік? Три молодці і досі не виправились; ану я піду! — Устав і пішов; і тілько що ізліз на лисницю та просунув голову на чердак, а солдат як рубне, так голова і покотилась до долу; і він упав, так як куль, до долу по лисниці. — Ну, тепер, каже, кончив і старого. Аж тут і світать начало. — Давай він будить Альошу. — Ну, брат Альоша, вставай, вот уже сьвіт, розвиднїлось. — Альоша устав і глянув, а він увесь у крові. Альоша аж острахнув ся. — Що то, брат, такоє? — Не видиш? Смотри брат, он лежать які чотири кабани. Підем тепер до старої. — Ну, пішли до старої: Ну шукай, говорить, старая відьмо, води: бач, каже, як я в кров убрав ся, пока побив тих проклятих розбійників; годі вже їм людей бить! — Вона шука води, миє солдат руки,

помив. Ну, говорить, тепер старая відьмо, веди, де твої деньги? У вас денег много. — Узяла ключі, одімкнула льох. Ну ідіть, я вам покажу деньги наші. — Ну стій же, Альоша, на дверях, та смотри, а я піду із нею в льох. А німа вийшла з підстолетом на крильцо і дивить ця на Альошу; і як направить свій підстолет і вистрелила на Альошу. Ну Альоша не много одвихнув ся і пуля пролетіла. Не дав Бог, щоб вона попала, аж голова засмалилась от пулї. Ну, він з двухстволкою стояв і як направить на її і як стрельцув, так вона з крильця аж полетіла. — Виходить солдат з бабою із льоха і говорить: Іди, брат Альоша, та бери деньги. — Я не хочу, каже, Альоша. — Що ти, брат, такий дурак, каже солдат, що й денег не хочеш? — У мене, каже, єсть рублїв з пять, то й буде, каже, з мене. Тепер узяли коня, тай гайда домой, в Пятинбурх. Обидва з Пятинбурха. — Ти, брат, сів би на лошадь! каже Альоша на солдата. — Нї, каже солдат, я не хочу сїдать на коня, а я буду іти. — І пішли, ішли верстов десять. — Ну тепер, каже Альоша, прощай, брат. І поскакав в перед.

Приїхав в первий шинок по дорозї і заказав: Щоб от такому то солдатови, который буде проходить тою дорогою, усьо давати безплатно, наїдки і напитки і що він потребує. Усьо давайте, а денег не беріть нї копійки. — Тепер дійшов солдат до первого трахтиря і каже: Подай водки! — Шинкар дає водку. Солдат випив і говорить: На деньги! — Не треба менї денег! — говорить шинкар. — Почому то так, почому не треба денег? Вот тобі й на! Як я богат став, так і денег не треба, говорить, за водку брать. А як був я бідний, так і не говорив нїхто нїкогда, що не треба денег, а кожен брав за всьо з мене. Ну, давай, говорить, хоть і без денег, то не одкажусь. — Випив, закусив і пішов дальше. Пішов, ішов довго не довго, доходить до другого трахтиря. — Давай водки! — Шинкар дає, випив. — На деньги. — Нї, не треба, говорить шинкар. — І що то значить, що когда я був бідний, так нїхто й не говорив, що не треба денег за покупку вещей і кушаня. А когда я став богат, так сей час і денег не беруть нї за що! Ну, давай закуски! Випив і закусив. І звалив ся, лїг, тай спить. Під'їзжає царська карета і взяли і повезли його у самий царський дворець, в золоту комнату у царську, і положили на царських подушках. І часового поставили над ним сторожить. Як узяв він спать, проспав ся і смотрить: Де я? — Яж і грішний, щоб у рай попав; де я? Не знаю, чи на небі, чи на землї? — І питає часового: Де я? — А він і говорить: То ви такої почести заслужили в царя. — А цар у другій комнатї зібрав своїх бояр, сенаторів, своїх любимих, чоловік з пятьдесять і судять об тому солдату. — Вот, говорить цар, який то єсть чоловік і який вірний свойому царю, що із такої неволї мене ви-

зволив. — Тепер узивають того салдата у свою комнату. Увесь у крові і мундір у крові, всьо, і пика. Ті на його усї дивлять ця, вони вже усе знають, їм уже розказано про його все. Тепер дає йому дар, награду, назначає йому чин, первим ґенералом у свойому царстві Він і говорить: Я не учений, я нічого не знаю! — Нічого, каже цар, вичимо. — Ну, надїли апалїти. Ну тепер говорять солдатам: Звіть його первим ґенералом у царстві в своїм. — Якої ти ґубернії, питає цар? Хто ти такий? Чи ти, каже, християнин, чи козак, чи пан, чи хто ти такий? — Я, каже, отакої то ґуб-рнії, отакого уїзда. — Чи у тебе є родичі? — Каже: Є, батько й мати, брати, дядьки і сестри. — Сїмей з триста нащитав. А ті пишуть, пишуть і написали усьо. — Ну, каже цар, потребуй ти усе сродство. І одкажіть од усїх налогів і дайте їм волю й слободу і нехай вони живуть у городї вольні, ослобождають ця по заслугам отакого то салдата. — Вот тепер вони живуть і дякують тому солдатови: Хай Бог дає йому на все добре, що такий він служивий хороший чоловік. — Тепер йому дано хорошого учителя, його ґенералом поставили, а він нічого й не зна. То йому дали учителя, а цар сам ухажував за ним, щоб його добре учив учитель. Ну тепер його обучили. І тепер цар назначає сього ґенерала, дає йому солдат: чоловіка на пятьдесять відвод. І щоб він поїхав у той ліс і забрав усе то добро, що є там у тому лїсї, тих розбійників. Поїхав той ґенерал, коли на тому містї зробилась сама жужелиця. Знать та баба позносила усе добро і срібро і золото і сама лягла на те добро і запалила. І з тієї баби жужелиця. І вони возвратились до царя і розказали царю всьо. Ну, розказали царю всьо і той ґенералом остав ся, там де й був.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 191—195. Ч. 28 і 29. — Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. II. Ст. 298—300. Ч. 197. — Grimm, Kinder- und Hausmärchen. Т. II. Ст. 383—387. Ч. 199. — В. Н. Добровольскій, Смол. этногр. сборникъ. Т. I. Ст. 381—383. — E. Cosquin, Contes populaires de Lorraine. Т. II. Ст. 29—31. Ч. XXXIII. —

32. Івась та Олеся.

Був цар і в його була дочка Олеся і син Івась. Дочцї 15 лїт, а Івасеви дванайцять лїт. І помер цар і поховили. До трьох суток і мати померла, цариця; ну, поховали і матір. Олеся і каже: Як хочеш брате, я не буду тут, а я піду із сього царства; батько помер молодим, так і ми помремо молодими. Я піду. — Та кудиж ти підеш? —

Та куди піду то піду. — Е, каже Івась; когда ти підеш, так і я піду. — Ну нічого; як обіснули люди, вони узяли денег, рублів з 75 і пішли собі. Ішли вони довго не довго, проминули царство своє. Уходять у чуже царство. Увійшли в чуже царство, ішли довго не довго, пасеть ця чередка свиней. Ну, Івасю пить схотілось здорово і каже до Олесї: Ну, Олесю, менї пить схотілось здорово, та нема водички! — Пройшли довго не довго, пасеть ця чередка; проминули ту чередку, тут явилась і криничка; через верх біжить водичка. — Ну напюсь, сестро, водички. Тут єсть холодна. — Е, не пий, братику, каже сестриця, бо будеш кабаном. — Ну він не пив, вони і пішли. Пройшли міста верстов три. Пасеть ця ватага овець, явилась на дорозї криничка, упять вода через верх іде. Напюсь я, сестро, із онії кринички, бо так пить хочеть ця, що хоть помирай. — Е нї, не пий, каже Олеся, бо будеш бараном. — Ну, не пив, пішли дальше. Ідуть міста верстов три, Івасю усе пить хочеть ця. Пасеть ця череда скоту. Одкрилась криничка серед дороги. — Ну напюсь, каже Івась. — Е нї, не пий, каже Олеся, бо будеш бугаєм. — Ну, чи не пить, то й не пить. Пішли дальше. Ну як узяли іти, довго не довго, пасеть ця стадо коней, і в пять явилась криничка. — Напю ся я, каже Івась і з оцієї кринички. — Е нї, не пий, каже Олеся, бо будеш коньом. — Ну він не пив і пішли дальше. Пасуть ця кози і упять явилась криничка. — Ну, тепер напюсь, говорить Івась. - Нї не пий, каже Олеся, бо будеш козлом. — Ну, вжеж, хоч і буду й козлом, а напюсь. — Напив ся і став козлом. І пішли дальше. Ідуть, розговорюють. Ідуть довго не довго, увійшли в чужу землю, у великолїпний город і прямо війшли у князький дворець. Обявили князю, що отака то дївушка з козлом прийшла з чужої землї. — Ну той князь сказав: Позвіть її в хату! — Пішли й позвали. Позвали, й вона війшла в хату. — Здраствуйте, ваше царськоє величество. — Поздраствувалась і поцїлувала в руку князя. — Ну, садїть ця на стульчику. Сїла. Через пів часа міста явив ся молодий князь і сїв на стулї против Олесї і очей не зводить із Олесї, так на її вдивив ся. Князь старий розговорює із Олесею. Питає князь: Відкіля ви і якого царства? І хто такий то за козел? — Нї, се не козел, каже Олеся, а се мій рідний брат, та тільки він козлом став, напив ся води. Отак і отак, і стала розказувать князеви. — Ну, побула троє суток у князя в дворцї Олеся. Князь молодий і каже: Позвольте, отець, узять її за муж, за мене, бо вона така гарна, що не має такої красавицї у нашому царстві, як вона. — Ну, він не велїв, а потім поблагословив і вони обвінчались, сейчас сватьбу одгуляли і живуть.

Як оженив князь сина молодого і пожив пятнайцятиро суток і помер старий князь. Заховали старого князя і присягли молодому князеви

і живе він год і поставили годовини по старому князеви. І заслав він звать усїх бояр і князїв і сенаторів і з чужого царства князїв. Із'їхались усї, на якоє число було сказано. Із'їхали ся, пообідали і роз'їхали ся, а котрі лягли на оддих, котрі пішли у проходку, то на море купать ця, на лодки посїдали, то у сад пішли попарно гулять, а котрі на ліжко полягали. І пішла молодая княгиня із другою княгинею, другого царства. Пішли не тією дорожкою, що лежала прямо через сад, а пішли тією дорожкою, що лежала крайом сада. Та дївушка нарошне повела княгиню туди. І пішли вони до моря і та дївушка завязала її за шию шварою і причіпила камінь і пустила в море, а одежу її надїла, тай пішла до того князя в дім. І та дївушка була прежняя любовниця того князя. Посходились у той дім знов князї і сенатори, перекусили, переночували і роз'їхались по домам. Остав ся молодий князь із Олесею і живуть суток десять послї обіду, послї батькового. — Пред'являє тепер молодая жена свойому мужу: Що заріжмо, говорить, козла. — Як? говорить, тиж говорила, що то твій брат рідний, а тепер говориш різать? — Нї, говорить, то він тілько обучен, а не брат. Як би, говорить, козел міг буть моїм братом? — Князь довго не соглашав ся, а потім і говорить: Ну, чи різать, то й різать. Подав їй волю. — Узнав козел, що його хотять різать і побіг прямо до моря і говорить: Сестрице Олесю, вийди хоч попрощаймось, бо я не буду більше жить, хотять мене уже зарізать. — Почула сестриця Олеся, тай говорить: Як би я вилїзла, як я на днї в морі? Треба через сутки бить ця, щоб вилїзти. — Побіг козел на своє місто. — Береть ця Олеся помалу до беріжка. Ну переночували, попили чай у дванайцять часів і говорять: Тепер різать. — Чи різать, то й різать. — А козел упять побіг у беріжок до моря. А вони поставили котли з водою на кабиції і котли кипять на кабицях. А він упять гукає: — Сестрице Олесю, вийди попрощаймось. — І вона вийшла, обняли ся і стали цїлувать ця. А князь пішов за ним у беріг, тай сїв за кущем, тай дивить ця, що вони цїлують ця, і побіг до їх і підійшов вза плеча потихоньку і хватив її, обняв і говорить: Разві ти Олеся? — А Олеся, каже. — А тиж, говорить, велїла різать козла! — О нї, каже, то не я велїла, а то велїла твоя прежня любовниця. — Прежня, а разві ти Олеся? — А Олеся, каже, а оце братик мій, до мене ходить прощать ця, бо на його каже, котли кипять і булатні ножі гострять і хотять його зарізать. — Ну, тепер обцїлували ся усї троє, і побрали ся за руки і ідуть садом до компати. Увидїла та волошебниця, що вони ідуть, перекинулась змією і вилетїла в трубу і полетїла собі. Увійшли вони в дім, він узяв шаблю гостру і спрошує: — Де ваша княгиня? — А вони говорять: —

Отут була, отут була. — Шукали, шукали, а її й нїгде нема, і по сей день пропала. Потім живуть собі з Олесею з год і козел при їх. — Так вірно, говорить князь, то твій брат. А то ви, говорить, мене ізбили, заморочили, гуртом. — А де ви пили воду, у якому царстві, питає князь? — У твойому, говорить, царстві. — У якому, говорить, містї? — Недалеко од твого города, верстов з пять, не більше. — А ви ту криницю знаєте? — Олеся говорить: Як по тій дорозї, що ми йшли, то й знаємо. — Ну запрягай, говорить, лошадї, і сейчас поїдемо. — Запрягли лошадей, сїли всї троє, взяли бочонок і поїхали. Їхали довго не довго і найшли ту саму криничку, із котрої Івась напив ся; повна в щерть води, іде через верх. Набрали води бочонок із тієї кринички і поїхали домой; і теперички він спрашує: Ти не пила води, а він напив ся; хіба тобі не хотїлось пить? — Я, говорить, гляну в воду, то показуєть ця кабан, а в другій криницї показуєть ця баран, а в третїй кінь, тому я не пила, щоб не стать коньом, або козлом, а він напив ся, тай став козлом. — А! ти хитрая, говорить... Як би ви, каже, тодї як пили воду, тай сказали, хоч царство небесне тому князеви, або спасибі йому, тому князю, а то ви й нїчого не казали, то могли-б обоє буть козлами, як би напились. — Ну, виспай тепер з барила воду у таз. — Таз больший, виспали. — Ну скидай, говорить, з себе платя. — Вона скинула верхнї. — Нї, говорить, скидай споднї, усьо, не стидись, як мать народила. — Вона скинула тодї всьо. — Ну, каже, то брат твій рідний, то бери його за голову і становись у таз і мий його, з голови починай і мий. — Вона бере його за голову і миє. — Хорошенько,-говорить, придавлюй. — Вона миє і придавлює і шерсть обсуваєть ця. — Нїчого, говорить, не оставляй. — І вона обмила і всю шерсть обмила. Остало ся на йому тілько саме людське тіло. — Ну, тепер, говори: Вішная память тому князеви, що пропустив криничку на шляху. — Вішная память, вішная память, вішная память. — Набирай тепер, каже, у стакан води і давай йому. — Вона набрала у стакан води і дала йому, він напив ся і став чоловіком. Поцїлував князя і сестру. Тодї повдївали ся, понадївали рубашки і давай тепер пить і гулять і радуватись. Зізвав князь сенаторів і начали пить і гулять і радувать ця за те, що возвратив ся козел в чоловіка, Олесин брат, княгинї. Тепер він узяв, той князь, і наставив його первим сенатором, щоб нїякого мошеньства не було. І він покляв ся буть вірним свойому князеви і сказав: Не буду женить ця до віку і буду праведно дїла вести за те, що ти мене із козла зробив чоловіком. Ну, тепер на том оснуванії живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. II. Ст. 147—150. Ч. 146. — Grimm, Kinder, u. Hausmärchen. Т. І. Ст. 57—64. Ч. 11. Т. III. Ст. 24—25.

33. Багатир із довгими волосами.

Був собі чоловік та жінка і був у їх хлопець літ пяти і не подужає його ніхто у селї: кого не хватить, так і кипе. І дожив він до того, що став парубок, і боїть ця його усе село, як свого царя. І ходить він верстов сім у друге село до дївки, до полюбовницї. І у тому селї хотіли його бить: — „Чого він ходить до нашої дївки? Ми йому дамо!“ — Спитались, коли нічого: переломив тому руку, — тому ногу. Сказали: — „Не займайте його, бо він нам усїм голови поодриває!“ — І се село і те, за його беруть ця, щоб його як-небудь із сьвіта стребнуть, бо він і сим портить, і тим портить, так ніяк не можна.

Ішов він раз до тієї дївки і зустрів ся у полї із левом; схватили вони у ручки бить ця. І як узяли водить ця, — часів пять; той того не подужа, а той того. Він поборов того лева, узяв його і задавив. Йому було гірко і нудно, поки він його окончив, а як задавив, пішов до дївки, до полюбовницї. Побув троє суток у полюбовницї, попили, поїли; іде назад домой тим трактом. Лежить лев убитий, а у голові у лева, війшов рій і наносив меду, спільників. Узяв він спільник, одирвав і з'їв. Солодкий мед! Приходить тепер домой, на свою кватирю. Побув дома, пішов у волость і каже: „Найдіть менї десять чоловіка і пришлїть до мене, щоб мій сон одгадали“. — Його боять ця; сейчас старшина назначив десять чоловіка, щоб йому сон одгадали. Приходять до його, здравствують ця. — „Зачим ви нас, господин, требуєте?“ — „Одгадайте, господа, який сон менї снивсь. Як одгадаєте, то я вам по дорогому жупану ісправлю усїм!“ — „Говоріть, який сон?“ — „Як я йшов до моєї полюбовницї, — як ви і знаєте, що я хожу, — так менї було і важко і тяжко і нездорово і горко; а як віттіль я йшов, так було менї харашо, весело і сладко. Так одгадайте оцей сон менї!“ — Думали, гадали, так ніяк не можуть одгадать. — „Дайте нам отсрочки на троє суток, може ми й надумаєм!“ — Він дав отсрочки на троє суток і з тим вони пішли домой. Прийшли вони усї у одну хату і думають, радять ця. — „Що ми йому скажем? Підем до його полюбовницї, чи не скаже він їй і вона розкаже нам!“ — Пішли до її, здраствують ця. — „Чого ви, господа, прийшли?“ — „До вашої милости, баришня прийшли; роспитайте панича, що до вас ходить, що воно такоє, що як він до вас йшов, то йому було важко і горко і тяжко, а од вас йшов, було весело, харашо і сладко?“ — „Ідїть собі; я роспитаю, як він прийде на другий день“. — Приходить він, а вона і каже: „Що ти менї за полюбовник, як ти менї правди не одкриєш, що тобі бувало, як ти до мене йшов?“ — А він і каже: „Зустрів ся я із левом, так

хватились бороть ця; було менї важко і горко і тяжко і не весело, а я його поборов і кончив. Прийшов я до тебе, погуляв троє суток, іду тою тропою і бачу, що війшов у голову, у його, рій і наносив меду: і одорвав я сцільник і наїв ся меду і стало сладко". — Розказав, побув ще, переночував, пішов домой. Приходять на другі сутки ті чоловіки, що й були і питають: „Чи був у вас панич?" — „Був". — „Чи розказував?" — „Розказував". — „Чи можна і нам знать?" — „Можна; був він у мене (повторене). Ото його і сон такий". — Прийшли вони домой і тоді пішли усї десять до його. Війшли, здраствують ця. — „Здраствуйте, господа! Що? Надумали, що одвічать на сон?" — „Надумали". — „Ну, говоріть!" — „Як ішли ви, паничу, до баришні і зустрілись ви із левом, (повторене)". — „Так, вірно; благодарю вас, що ви мій сон одгадали. Ось вам і буде усім по жупану із доброго сукна. Після сьвят — приходьте; я вам і дам". — Після сьвят він виходить, а люде йдуть от церкви; а він став геть от церкви, на клинцу, і дивить ця: у кого добрий жупан — скидай, а у кого поганий, того не поверта. І він так зібрав у один день десять жупанів. І оддав він оцї жупани тим, що одгадали його сон.

Ось і радять ця у селї: „Що нам з їм робить? Він усе село запакує!" — І пішли троє чоловіка знов до його полюбовниці і питають: „Спитайте, чим він єсть силен, що його нїхто не може звоювать?" — „Я", каже, „узнаю". — Ось, як він до її прийшов, вона і питає: „Признай ся, чим ти єсть силен, що нїхто не зможе тебе звоювать?" — „Я", каже, „своїми волосами силен; а як менї волоса обрізать, так я не стоятиму і курки волоської". — А у його волоса були по коліна. Переночував він, пішов. Приходять ті троє і питають, чи знає вона про його силу. Вона сказала; тоді вони поблагодарили і пішли.

Підходить храмовий празник у церкві і состроїли вони коло церкви обід і позвали того панича з волосами, із довгими і пішов він. Пришанували вони його, посадили на креслах, на первих, і вином і спіртом напувають і радують; і поки він пив, і поки його напували, поки він із кресла упав. А як упав він із міста, узяли — чисто його обстригли, і коси ті спалили.

Як прокинув ся він — нема у його того здоровя, що було! Прочухав ся, прийшов у свій дім. А тимчасом усе село зібралось у волость радить ця, що робить, коли він такий-сякий син нас усїх обіжав. „Ходїм, да йому очи повнпікаєм!" — Прийшли, узяли його — побрали і повипікали обоє очи. І дали йому мальчика водить по хатах — хліба просить, тим і кормить ця. І як узяв його хлопець водить, так водив трийцять літ, а він свою голову завязує, щоб не видали, що

у його волоса ростуть. І за трийцять літ у його волоса виросли по колїна. Сила така стала, як і була; так глазами не видить.

Підішли святки і весь мир у церкві, а церка больша, каменна. І посеред церкви чотири стовпа, чоловіка у два обиймища, а на тих стовпах звод зведений. І каже він на свого поводатира: „Веди мене у церкву і постав коло стовпа!“ — Той повів його у церкву і поставив коло стовпа. Він за стовп узяв ся, став і стоїть. Служене іде, і він і всї люде у церкві. Узяв він і як рванув той стовп, так камень увесь і посипав ся, усїх людей побив, хиба сотня яка вирвалась. А він і крикнув: „Оце, як ви менї зробили зло, так і я вам зробив!“ І так його самого у місті з усїм народом побито.

Паралелї: Отсе оповідане — се відома леґенда про Самсона, в якій одначе затерли ся цїлковито імена власні, наслїдком чого став вона з леґенди казкою. Анальоґічні оповіданя диви: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 19—21. Ч. 8. — Т. XII. Ст. 34—36. Ч. 39—40.

34. Денисівський писар.

Був собі у Денисовцї писар — Малисенко, год шістьдесять уже є; і занимавсь він чортами; у його, у дому, чорти були. Жив він багато, що году строївсь, чи не те, так те. Хоч комору, хоч хату, хоч що, — а вже він строїть ця було. І понаскуповував він землї десятин з триста. Він і землю і усе покупив, що йому тільки понравить ця; як що побачить, — зараз і купує. І жив він так год пятнайцять, а на шіснайцятий год його чорти повісили. На розпутї його й заховали і не печатали і попів не було.

Осталась у того писаря баба. Я ту бабу добре бачив; увесь день ходила, бувало, платком заслонена. Покудова Малисенко був писарем, так мало знали про тих чортів, тільки догадувались, а не бачили. А як повісили вони його, та остала ся баба, та усе добро ростопилось, заячим миром розійшлось, так тодї узнали.

І були у тої баби коти, аж три, чорні як уголь, здорові. І тих котів наші люде, що у неї молотили, чи що інше робили, бачили і бачили, як вона їх по спинї усе бувало гладить. Наймички були у баби і загадує бувало вона: Наготовте сучечкам їсти! — тоб-то котам її. Наймички і наготовлять їм казан цїлий і повисипають у миски; коти усю ніч у тих мисках і льопають. Люде оце усе знали; инші казали, що то чорти, а другі, — що то коти.

Почала баба годів через скільки землю продавать по троху, а через годів десять вони і бабу повісили. Унук остався у тієї баби; до зроста літ виріс і оженивсь. Пожив унук із жінкою годів три, то й його повісили. А сестра його вийшла за муж у Золотухи (село на противнім березї р. Оржиції), пожила годів пятнайцять і як приходила у Денисовку у гості та ішла до дому, то і її повісили за панським кладовищем — де її левадки були, на ріжку. А як баба вмерла, так чортів вже не стало. Хто їх зна, де вони ділись.

І от тих писаренків і тепер осталось три чоловіка і у кождого десятин по сімдесять є. А те дворище, що він мав, по-уз царину, так того дворища люде одцурались і не хотіли покупить, а писаренки не хотіли жить там, так воно і пустувало літ сорок. У всякого такі думки, що як купить та стане жить, то і його повісять. А тепер уже люде, що місто заняли і живуть, позабували про те, про усе, чи й не знають, що таке колись було.

35. Як чоловік ішов із чортом.

Іде собі чоловік у неділю дорогою з хутора до церкви. До села доходить. Оглядав ся — нікого не бачив, у перед, по боках дивив ся, нікого не бачив. Тут огляеть ця, чоловік до його доходить. Здраствують ця. — Здраствуй, мужик. — Здраствуй! — Куди ти ідеш? — До церкви, у село. — Що у вас сьогодня за день, що ти йдеш до церкви? — У нас сьогодня неділя, я і йду до церкви. — Ідуть вони, балакають, коли в усі дзвони боу-боу-боу... давай дзвонить. Він і пита: Що то так черепки бє? — Разві се черепки? Се дзвонять до церкви. — А по вашому, каже, черепки бє. Та сказавши оце він пер...в тричи, тільки куря сфатила ся. Той чоловік перехрестивсь тай пішов. Тодї той чоловік догадав ся, що то чорт. Він такий, як і усякий чоловік; ріжків не видно було, бо вони були під шапкою, чи у волосях, чи у шерсти. Хвоста не видать, хоч він і є, невеликий; ноги не розглядав і копитів не бачив. Він не довго з їм ішов, так і не роздививсь, думав, що чоловік. А як прийшов до дому, білий був як бумага, так переляках ся. Жена його і пита: Що ти такий білий став? — А він і каже: — Бодай тобі, жінко, і не казать, я отак чорта бачив; от я і злякавсь.

36. Шашок.

Був денщик у пана і пішов домой і подарив йому пан шашка. Привів він того шашка і давай він із своєю жінкою хазяїнувать. Він

куди не йде, і шашок за ним. Їхав на поле хліба сіять, чи що і шашок біг за ним. Поуз став ідуть, а той шашок у став убрив, тільки головка видна. Тай хазяїн кличе свого шашка, а той кричить у воді, не виходить. Той давай розбувать ця, штани іскинув і побрив за шашком, коли мідний казан учипив ся за шашка, тягне він шашка, а за шашком тягне і казан. Коли він до казана, аж він повен золота. Приніс до воза, поставив на віз і вернув ся домой тоді. Вернув ся до дому, а жінка каже: Чого ти вернув ся? — А того, каже, що наш шашок щасливий, у воду убрив, та зотото знайшов. Тепер годуй його і шануй. Ми тепер будем через шашка людьми, слава Богу. — Давай вона шашка годувать. Розпустив він ті гроші, став купувать, то давать їх людям. Записав ся у купці. Десять літ покупцював і став він самий старший купець, найбогаччий. І шашка кормить самою говядиною і на подушці спать кладе шашка. І він купцював, поки живий був і сини його купцями і на том оспуванії остались і живуть, хліб жують і постолом добро возять.

37. Про сонце, мороз і вітер.

Ішли сонце, мороз і вітер стовповою дорогою усі три і зострічають чоловіка. Здраствуй! — Здраствуйте! — Поздраствувались і пішли, ті собі, а той собі; і пройшли вони з гони міста і роздумались тоді: на кого той чоловік казав здраствуйте, чи на всіх, чи може одному? Вернулись нагонять того чоловіка: Обожди, чогось іспросимось. — Той обождав, підходють вони до його: Кому, чоловіче, ти казав здраствуйте, чи одному, чи на усіх? — Ні, каже, одному я казав. — Которомуж ти казав? — Оцьому, каже, гу'атому, я казав здраствуйте. — Обернулись і ідуть собі назад і сонце каже: Я його попечу! — А мороз каже: Я його ізморожу! — А вітер каже: Ти не спечеш, а ти не зморозиш, бо як ти будеш пекти, а я буду холодний вітер віять, а як ти, морозе, будеш морозить, то я притихну і він не змерзне.

Паралелї: Отсе оповіданє в трошки зміненій формі друкують у нас по читанках для низших шкіл. Пор. також: Аѳанасьевъ. Народ. рус. сказки. Т. І. Ст. 67. Ч. 48. —

II.

ЛЕҐЕНДИ. НОВЕЛІ. АНЕКДОТИ.

А.

38. Про київську дзвінницю.

Було собі 12 братів. Договорились вони робить дзвінницю в Київі, коло Лаври. Договорювала їх пресьвята Богородиця, а вони про те не знали. Договорила вона їх за таку то суму. Ціна не назначена, а тільки що велика була. Стали вони роботать ту дзвінницю. І скільки не вроблять у сутки, а воно і війде у землю, а зостанеть ця тільки оден шарок поверх землї 1 раз і в другий, скільки не роблють, а усе в землю почю входить. Вони три рази утїкали. Скільки не тїкали, а як прокинуть ця по утру, на тім містї, де лежали, там і лежать. Присьнив ся сон підрядчикови, що совершайте верхи. — Кончили верх, наділи хрест. Ночю, як переночували, а вона вийшла із землї. Ну, тепер сказала: — Получайте, майстри, суму за вашу роботу. — Одинайцять братів сказало: Не надо нам суми, ми так за те, щоб Бог дав нам спасенїє за нашу роботу. — А дванайцятий говорить: Я того не желаю, менї давайте мою суму. — Тому отдали, він получив свою суму. Ті позлягали спать 11 братів і так їх Бог приняв в царство небесне, померли вони усї разом. А той дванайцятий-із своєю сумою ходить. Кому її не жертвував, в воду укидав, а вона усе при йому. Ходив він годів три з тою сумою, та носив. Ну теперички як узяв він просить Бога і пресьвятої Богородицї, щоб дав йому Бог смерть і йому сказано, що іди і проси своїх братів, як іскажуть вони, так помреш. — Так він пішов, та став на колїнки, та просив братів, щоб приняли його до себе. Так вони розсунули ся і він тодї лїг і помер; і не вмістила ся одна нога і стоїть одно колїно в гору.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. XII. Ст. 186. Ч. 180. —

39. Про скитника і чорта.

Сидить скитник у лісу у большім так, що як у гору глянь, так тільки небо видать. І там він у келійці, що Господь йому дав, сидить уже пятьдесять літ, Богу молить ця. І Бог посилає йому пищу: ангел приносить у троє суток просфорку маленьку і румочку водички. І вийшов він із келійки, смотрить, аж поуз дверий тропочка манісінька зроблена. Він сам собі і дивуеть ця: що воно за знак? Пятьдесять літ сижу, Богу молюсь і сього не було, а тепер є тропочка. Що воно такеє? Ну я ж його приберeжу: не буду спать і узнаю, що воно ходить?

І став він коло окошка коло свого і з самого вечера до утра не спить, смотрить. І стало сонечко сходить, а він усе не спить, смотрить. Коли біжить чорт тою же самою тропочкою. Він як побачив, так і вилетів: — Ах ти, нечистая сила! Чому ти поуз мою келійку зробив трахт? — Се, каже, я навиростець! Щоб простійше. Воно і підішло поуз твою келійку. — Кудиж ти біжиш? Хиба тобі мало ліса, що ти поуз мою келійку? — Я, каже, біжу до поміщика. Тут за лісом за оцим, живе як раз поміщик больший. — Чого ж ти бігаєш до його? — Я бігаю на поддроку; поддрочую його, щоб він бив лакеїв своїх, людей, храйлів своїх. — А скільки ти ходиш? — Пятнайцять літ я уже хожу, да поддрочую. — Я тобі не пійму віри, що ти кажеш. А як принесеш мені той таз, що умиваєть ця той пан, так тоді пійму віри. — Він зараз побіг і через який час і таскає отой таз. А скитник і каже: — Стій же тут, обожди, а я зараз тобі оддам, щоб ти і одніс, де брав. — Сказав оте і війшов у келію і на дні із середини поставив золоті слова. Виніс і каже: Однеси і постав зараз там, де брав. — Він узяв і оттаскав. Устає пан і каже: Подавайте таз. Йому і дають таз, води, рушничок. Став він умивать ця і видить слова золоті у тазу, на дні. Як увидів, так і охолов, що ж воно? Не було і де воно узялось, оттакая штука? — Умив ся, очи протер і давай тоді дивить ця на ті слова, як там написано. Написане було отак: Я не знаю, як вас звуть, а я сам скитник, у лісу живу, Богу молюсь, і знаю я, що ви больший поміщик і ходить до вас нечистий дух і поддрочує вас, щоб ви били людей своїх. Чому ви не були такі уперед, а ось уже 15 літ, як вас нечиста сила поддрочує? Позовіть ви три съвященники, осьвятіть ви свої двори і доми, так він од вас одсахнеть ця. — Подивив ся так на те і біжить у комнати і показує своїй барині і дітям: Смотріть, що то такоє? — Подивились і вони. Тоді пан гукає на прикащика. Підходить прикащик, здраствуеть ця. — Зачим, барин, требуєте? — Піди зараз

до сьвященника і зразу його і веди до мене, я його чогось хочу розпитать. — Привів прикащик сьвященника. Уходить сьвященник, здраствуеть ця. — Садіть ця, батюшка! І дає він зараз батюшці отой таз. Дивіть ця, батюшка. — Давай батюшка дивить ця і каже: Тут понисано так, що откладать нельзя; отклад нє іде у лад. Зараз треба сьвятить доми і двори. Їдьте по сьвященників, привозьте ще двох сьвященників. — Я з усею душею рад, бо я як розсержусь, то у мене серце рветь ця, так як не вискочить.

Робить він записки і посилає зараз по сьвященників, щоб сей час були до його. Він поміщик больший, так їм написав, так зразу попи до його і їдуть. Поки ті люде їздили, оцей сьвященник заходивсь хрести писать по комнатах; скільки комнат є, так він у усякої навхрест чотири хрести попаписував таких, як на Йордані, тільки що невеликі. Приїхали оті сьвященники і давай тоді осьвящать поміщику доми. Осьвятили доми усї, комнати і округи комнат, і двор пройшли навхрест з кінця і до кінця, і увесь його ще і округи пройшли і окропили і осьвятили усе. Осьвятили, сїли, випили і покушали. Пан і питає сьвященників: Що-ж вам тепер за труди? Що ви з мене возьмете, що ви менї осьвятили доми і двори? — Що ваша милость! Що дасьте, те й буде. — Виймає він по сто рублїв і дає услкому сьвященнику, благодарить. Вони благодарять за деньги. — Ну, добродїю, як привезли, так і одвезїте-ж нас до дому. — Приказав запрягать і одвозить отих двох, а сей і так пішов, сьому недалеко.

Ото й день пройшов. На другий день устає пан, умиваєть ця, Богу молить ця. І питає він у своєї жінки і своїх дітей: Ну, ось у дворі у їх знають, що ми доми сьвятили, а на слободї і не знатимуть. А ось як іздїлать: — Зараз зарізать вола хорошого на говядину, та наварить борщу хорошого, та пожарить говядини, та пирогів напекти із яблуками, медом попамазувать, та водки відер 50 узять, каші молочної наварить котлів два-три хороших. Та зозвать усїх у двор із жінками і сказать їм, щоб простили, що я їх дурно бив, так вони будуть згадувать, поки і помруть.

От і став він як раз так і робить. Наготовили усього і загадали усїм на обід до двора іти. Як заказали, так усї і увалили у двор. Дошки поклали ряд поуз ряд: чоловіки особенно, жінки особенно, дїти особенно. Посїдали усї: ось прикащики і радують їх. І хто подужав, так по три стакани випив до страв, а хто не подужав, той два випив. Пообідали, повставали, подякували пану, барині і дїткам. Приказав пан ізнов: Садіть ця упять, як сиділи. — Сїли на містах. Іде пан первою лавою, де сидять чоловіки самі. Проходить він середькою і каже до того, що найбільш шкуру здоймав: — Прости, брат Василю, що я тебе

обидив, може і понапрасно я тебе обидив! — Той схватившись і каже: — Бог простить! — Він у другий раз просить. — Бог простить! — І у третій теж. Тоді узялись за руки, поцілувались. І так він від первого і до послїднього просив прощенія і цілував ся. А тоді і каже: Ну, тепер я сам вам дам по румці, що ви мене простили. І давай сам їх рядувать. Тепер виносять мірку карбованців і він дає усякому, і великому і малому, усім чисто по рублю. Подякували пана люди і пішли собі на міста.

Пройшло двоє суток. Біжить чорт тою самою тропкою поуз ту келійку. І добігає він до того пана до двору; добіг, коли місто осьвящено; він далї до другого міста, коли і там осьвящено. Він округи оббіг, нема йому і такої скалички, щоб до комнат дійти. Бігав, бігав кругом двору і з тим вернув ся назад. Добіг до келійки та в вікно стук, стук. — За чим? — скитник одзиваеть ця. — Ти менї удружив, що менї до того поміщика не можна у двор увійти, так я тобі удружу, що ти у своїй келійцї не будеш. Я тебе во сьвятих поставлю не у таких, як ти думав. — Сказав оте і побіг. Остав ся старик, молить ця Богу. Дождав ночи скитник, аж келійка щось у углах движеть ця. І цїлую ніч аж поки пивнї стали, співає; усе келійка ходором ходила, нема спокою йому ніякого; не то на молитві нельзя йому стоять, а і так нельзя сидїть. У другую ніч ще хуже; кричить: Виходь, бо келїя тебе задавить. Пройшла і другая ніч; поступає третя, скитник боїть ця уже і у келійцї сидїть. — Ну, що не буде, а буду уже у келійцї сидїть та Богу молить ця. Бог мене заступить! — Наступила третя, бє в угли кійком, розсипаєть ця його келійка. — А, каже, ти менї удружив, так казав я тобі, що вийдеш ти з келії! — Прождав він з половину ночи, дождав сьвіта і бачить, що келійка цїла, що ночю йому тільки так здавалось, що вона розсипаєть ця, а поуз келійку як раз стовпова дорога стала. Ідуть проходящі, їде звощик, біжить пошта, нема йому спокою, треба кидать келійку. Казала-ж нечиста сила, що не всидїть в келії, ось пада і кидать, бо нельзя менї тут жить! — Просидїв троє суток, усе одно; нема йому спокою день і ніч. — Ну, брошу ту келійку, полно Богу молить ця; піду, да наймусь у якого поміщика за управляющого або-що.

Бросив келійку і пішов собі дорогою, аж на зустріч той самий чорт чоловіком іде, здраствуєть ця. — Куди йдеш? — Да йду так, де-б стать у якій небудь економії за вправляющого. — Я каже, був тут у поміщика, так хлопотав дуже за вправляющого, так ось я вас поведу. — Пожалуста, поведїть! — Проведу немного, поки доми його видні будуть, а там ти дійдеш і сам. — Ну і то харашо. — Дійшли

вони, він і каже: — Ну, оце і доми видать, а мені нікогда. — Ну благодарю, я вижу; тепер я піду і сам.

Узяв, вернув ся, обколесував і туди упять на ту доріжку, а там ставок глибокий як раз над доріжкою; так він і уліз у середину із лошадю, а він до того на лошаді сидів. Доходить скитник до того ставка, а чорт кричить: Ратуйте, потапаю! — Сей почув, що так кричить, та швидче до ставка бігом. І так нічо з себе не скидав і прямо у воду. А той сидить у воді, лошадь уже затопилась, а він по шию у воді і кричить: — Ратуйте, хто в Бога вірує! — Добрив скитник до його, узяв його, підратував, підняв йому голову, стала вода у рот не лить ця, тоді давай його виводять. Побула йому вода по шию, а то вже голова з води вийшла. — Ну, хорошо, молодець, що ти мене визволив од потопленія. Ти мене визволив, а я тебе тепер затоплю. — За що-ж ти мене затопиш? Я тебе визволив, а ти мене затопиш. — От за то я тебе затоплю, щоб ти панів не защищав. Я у того пана жив, так і так ділав, а тепер мині і у двор не можна війти до того пана. Вот ти у мої руки попав ся, оце і віку твоєму конець. Много тобі пан дав сребра і золота, що ти пана повів на такий совіт? — Давай сей просить ця: Хоч би мені із води виброститі; виведи мене із води, аби мені не в воді смерть. — Куди-ж ти йдеш, що тутечки забрив? — Я йду до сего поміщика, мені посовітовали. — А за чим? — Щоб стать за виправляющого. — А ти разві можеш за виправляющого? — Могу, каже. — Ну, пущу, каже, я тебе, бо се мій сродник, а йому дуже нужно управляющого! — Вивів його із води і каже: — Ну, іди до його, він тебе зараз і договорить. — Прийшли, доложили, що прийшов. А той, самий він старий чорт був, каже: — Уведіть його у мою комнату. — Увели його, поздраствував ся. Наняв він його і назначив йому півтори тисячі жалованя у год. Пробув він тут цілий год і за цілий год і один раз не перехрестивсь. У того самого пана баришня була больша. І давай приймать його за зятя; кажуть, що хороший управляющий, барин його полюбив, баришня полюбила, так і треба приймать його за зятя. Убрались і пішли вінчать ця. Становить ця вже на рушник, а він тоді і каже: — Господи, поможи мині. Як перехрестив ся, так і став у болоті на кучі сам, а того й нема нічого. І як став він вирачковувать ця з того болота, так троє суток ліз, поки виліз. Як виліз, так тоді і сказав: — Ах, Господи, як я оце согрішив! Піду я тепер у свою келію Богу молить ця, чи отворить ця вона мені, чи не отворить ця? І пішов у пущу і найшов він свою келію. Кинув ся, аж заперта. І нема ні дороги, нічого, як була келія, так і є. І як став він коло тієї келії Богу молить ця і молив ся 50 год і келія не отворилась. І як стане поклони бить, так у його із за шиї по мірці черва

спалось. І у 50 годів отворила ся келія і війшов він у келію і там він і помер, присьвятив ся: узяли його ангели на небеса.

40. Два брати.

Було собі два брати: один майстер, а другий простий. Той майструє, робить церкви і доми, а той не робить нічого і сидить дома, бо нічого не вміє: той годує дітей і жінку, а той не може, бо нічого не вміє робить, а годи плохі. Ось жінка і каже: Возьми, чоловіче, сокиру, та йди у город: що заробиш то й заробиш. — Що-ж я зароблю, як я не вмію робить, а там нашого брата много. — Іди, іди, каже жінка, дрова будеш рубать. Ну, узяв він сокиру і пішов.

Вийшов на стовпову дорогу і ввійшов верстов десять, коли їде пан шестеркою, лошадьми хорошими; добігає, гукає на кучера: Стій! Останови коні! — Той остановив. Одчиняє вікно пан: Здраствуй! каже. — Здраствуйте, пане! — Куди ідеш? питає пан. — Да іду, каже, у город, щоб заробить кусок хліба де, а то нема й куска хліба. — А дітей у тебе богато? питає пан. — Та дітей у мене, каже, шестеро. — Пан виймає десять рублів денег: На, іди до дому і купи на оті деньги хліб дітям, а не оставляй ні-навіщо; в послї прийдеш, так і одроботаєш. — Куди-ж іти? — Узнаєм, каже пан. — Узяв він деньги і пішов до дому.

Приходить до дому, а жінка питає: — А що? Заробив, що вже й вернувсь? — Е ні, каже, у мене є гроші. Пан мене зострів тай дав мені грошей. Дивись, ось аж десять рублів. — О, бач! і дав же Бог! Спасибі панови. — Посидів він днів два чи три. — Ну, іди-ж, каже жінка та одробляй панови. — Пішов він.

Приходить він у город, уходить у двор до пана, а його брат Федор там роботає. І каже отой Федор: Дивіть ця, братця! Ось іде мій брат Василь, а він не може і топором махнуть, а іде з сокирою! — Прийшов до комнат, вибігає лакей: Чого вам нужно? питає. — Я до пана на одроботок. — Ну, так сїдайте та поговоримо. Василь сїдає, тай говорить з паном. — Це, каже, мій брат, роботає у вас, пане. — Який твій брат? — каже пан. — Да ото мій брат, каже Василь. — Я й не знав, каже пан. Ну, так погуляй Василий; він скоро увійдеть. Майстри прийдуть снїдать, то й він з майстрами увійде снїдать. Пішов пан у свою комнату, а Василь гуляє.

Ось стучить, ідуть майстри у хату. Прийшли, сїли, поснїдали, і Василь з ними поснїдав. І пішли майстри, а Василь остався на кухни, жде пана, поки увійде. Тут пан уходить і питає? Який же ти майстер?

— Який я майстер? Дрова рубать умію, а більше нічого не знаю робить. — Вот твій брат Федор стільки нарубав дров та трісок у дворі, а ти нічого не знаєш! — Е, то так, що буде з мене на два годи рубать, каже Василь. — Ну, так іди до мене у комнати, то я тобі діло найду, каже пан. — Увійшли у комнати, пан і говорить: Ну, становись та бий поклони і молись Богу, якого знаєш за себе і за мене! — Став він, молить ця і молить ця... Повходять майстри у хату обідать або вечерять і він увійде, покушає да й піде унять на своє місто. І робив його брат Федор, як він прийшов пять день, доработував того дому. Доробив, пан тогди його розщитав. Федор розплативсь з робочими, а собі, чи остались — чи не остались деньги. І пішли вони собі.

А Василь усе продовжа своє діло, молить ця Богу. Помоливсь Василь, як пан розщитав майстрів, ще чотири дни. Зве тоді його пан у свою комнату. — Ну, Василь, уже я розщитав майстрів, то довольно вже і тобі молить ця. А йди уже ти собі до дому. Може у тебе і діти голодні. І дав він йому сто рублїв денег. Той поклонивсь і у руку поцїлував пана і паню тай пішов собі до дому.

Увійшов він верстов двінайцять од пана; по один бік дороги — жито, а по другий бік — пшениця; жито чоловікови під плечі. І наткнув він на діда, сидить під яриною, так як молоко білий. Він і говорить: — Здравствуйте, діду! — Здраствуй, Василий, каже. Що-ж ти там робив? — Богу моливсь у отакого то пана, за пана і за себе. — Богато-ж ти моливсь? — Нї, дідусю, девятеро суток, за його та за себе. — А що він тобі дав за те, що ти моливсь за його? — Сто рублїв денег. — Ану, каже, я подивлюсь, чи сто рублїв? — Він мулить ця. — Нї, каже, покажи, я оддам. — Він показав. Дід подивився. Вірно, сто рублїв. Вертайсь же, каже дід, бо не ввесь розщот він тобі дав. — Нї, діду, увесь. Менї уже совісно вертать ця... Що я тільки девятеро суток моливсь, а він менї сто рублїв дав. — Нї, говорить, не ввесь, вертайсь. І той вернувсь до пана.

Увиділа служабка і сейчас побігла і говорить: — Іде Василий Іванович. — Уходить у хату Василь, а пан і говорить: А за чим Василий Іванович? — Да йшов я оце до дому і зострів діда під житом, а дід і говорить, що не ввесь розщот тобі пан оддав за твою роботу. — Ну на тобі, Василий, ще сто рублїв. — Василь узяв сто рублїв, поклонивсь і пішов. Доходить до того міста, що й був, коли сидить той дід і питає: Де ти був, Василь Іванович? — Каже: У пана. — І деньги пан дав? — Дав. — А ну скільки? — Той мулить ця. — Е нї, каже, я подивлюсь! Подивився. Нї, каже, не усї, вертайсь знову до пана. — Він вернувсь. Приходить, здраствуєть ця. — А чого ти

вернувсь, Василий Іванович? — питає пан. — Завернув, каже, мене той дід упять, що і вчора, каже, не ввесь розщот тобі пан оддав. — Ну, каже, лягай спать, бо сьогодня пізно. Полягали, переночували, виспались, напились чаю, тоді пан сів і написав писем штук три і післав кучеря, щоб були живо сюди судові члени. Ось і поприїздили ті судові члени, чоловіка з десяток. І давай вони на синій бумазї писать. Оттакому то Василю Іванову одписую движимое і недвижимое іменіє і худобу і усе, що є у мене. А як кончили, то поклали усе під сукно. Тодї посїдали, попили чай. Потім той пан заплатив усім судовим по сто рублїв рівно усїм. Кому може і менше слїдувало, так у пана багато грошей.

Тепер пан і барпня забирають сьвічі і дають і Василеви сьвічу і ідуть усї троє у льох, пан попереду. Дойшли туди, де причілок льоху, а там сундук. Пан одмикає. Бери, Василю, золото. — Нї, не нада. — Чого? бери! Возьми одно або друге! — Не бере. — Ну, не хоч, — не хоч! Будемо виходить. Тодї ми йшли у перед, а тепер ти, Василий, іди у перед. Будеш нас проводить. Ідуть вони од Василя шагів за пять з заду, не наближають ця. Як Василь вийшов з льоха, так двері льоха зараз зачинились і землею засипались і заросли зеленою травою.

Уходить Василий у комнату і питає його служабка: Що-ж, Василий, де пани? — Еге, пана уже й не буде, бо вже й те місто заросло зеленою травою. — О, не може буть! кажуть служабки. — А ходім туди, подивимось. — Пішли, подивились, аж там тільки трава зелена, де був той льох.

Тепер давай посилать письма, де є родина панова, так щоб приїздили. Приїхали усї і давай поминать пана і папю. Одпоминали суток за три і почали радитись: Кому воно буде оце іменіє? — Той каже: менї, — а той каже: менї. Коли сидить один, на стіл руки заложив, а бумага під сукном і шелестить. Вони узяли і дивлять ця. Що оце такоє? — А той і каже: Слухайте, господа, я буду читать. Отакої-то ґубернії, отакого-то уїзду, отакої-то волости і села, Василий Іванович получає движимоє і недвижимоє імущество. — Тепер, говорить, надо письмо писать у во-таку ґубернїю, у во-такий уїзд, у во-таку волость і село, до отого чоловіка. — Нї, говорить, не нада, я тут! — А це ти, той самий, що тобі одписано? — А той самий, що менї одписано, каже. — Ну, прощай брат! Та запрягають конї, та з двору, аж не потовплять ця; так вбрались із двора.

А Василь тодї сїдає та пише письмо до жінки, щоб приїжжала і дїтей забирала, та з дїтьми і приїхала. А у його дома бачте нїчого і нема, окроми жінки та дїтей.

Приїхала жінка та діти. — Ну, тепер, говорить Василь жінці: Іскидай спідницю і вадївай платтьтя, бо тепер ти уже барипя, а не мужичка! — Живуть вони і проживають годів три і діти ростуть. І вони обід поставляють по тому панови і пані, кожен год і обід стоїть по тисячі рублів. І живуть вони на том оснуванії, хліб жують і постолом добро возять.

41. Мудра жінка.

Був собі парень, та ледачий і сирота він кругом, ні батька, ні матери, ні роду ніякого; і напімаєть ця і году нігде не вибуде. І уже йому тепер годів 25. І уйшов він у ліс і ходить собі по лісу. І вийшов він із лісу, а під лісом провальля большії. Як узяв він по провальлям ходить і найшов він сундуків дванайцять, як комори стоять у провальлї і не позамикані вони. Він подивив ся од первого до послїднього усї 12. І у усіх деньги одинакові, гривни, лобани, да пятаки. Посмотрів він на ті деньги на усї і узяв собі три пятаки, завязав собі у ганчірочку і укипув у пазуху. Виходить назад із того провальля, місто хорошее, можна і возами обертать ця. Вийшов із провальля і пішов навпростець полем і йшов міста верстов пять. І вийшов на стовпову дорогу, тут могилочка маленька; він ліг на могилцї і лежить. Лежав, лежав довго не довго, устав, посмотрів, йдуть чумаки. — Слава Богу йдуть чумаки, може везуть рибки, так я куплю собі та попоїм. — Ліг, дожидаєть ця, коли під'їзжають поблище. Він тодї встав, перестрів їх, підходить, здрастуєть ця: Здравствуйте, чумаки! — Здраствуй земляк! — Що ви везете, господа чумаки? — Ми веземо ладан. — Продайте його, господа, менї, я куплю його у вас увесь. — Вони сьміють ця. — На що тобі він, тобі жменю або дві: да у тебе денег нема, ти-ж голий! — Нї, господа, не сьмійтесь, а говоріть цїну, я куплю увесь. Хоч угодно на вагу, будемо важить, скільки пудів буде ладану, стільки і денег; чи вгодно оттак, не надо і важить, а повисипайте менї ладан, а у вози понасипаєте денег і поушнуровуйте і їдьте собі.

Вони руки прибили, не важили. — Господи поможи! і дав завдатку три пятаки. — Куди-ж, кажуть, нам ладан везти, чи далеко? — Сюди, каже, де я стою, тут і звертайте на могилочку. Заїздять, давай перевертать ладан до купи, щоб не розгортав ся далеко. — Поперевертали усї вози, лопатами у гору вже подкидають, зробили могилу в ладану большу. — Ну, запрягайте-ж, теперичка, господа, воли, поїдемо за платою. — Вони позапрягали, він попереду пішов, а вони за

ним. Привів до того міста і каже: Ну, тепер десять возів нехай за мною їдуть, а ті випряжіть, да пасіть, бо не повернемось усі, тісно буде. — Привів туди, вози позатягували: Ну, тепер набирайте, хоч коробками, хоч лопатами. Ті коробками та лопатами понабирали, у вози понакладали, поушнуровували і виїхали. Тоді унять запрягли десять возів і ті там, як і перші, понабирали, понасипали, виїхали. Із первого до послїдного понабирали і виїхали на стовпову дорогу по-уз ладан, по-уз його і забрали деньги з трех сундуків на 53 вози. — Чи є у вас, господа, огонь? — Є, кажуть. — Ну, викрешіть і підкладайте під три угла огонь із віхтями. — Вони підложили і закурив ладан тогди тихо так, що і Господи, як тихо. Розпращались і поїхали собі, а він зостав ся. Ходить кругом ладану з тією лопатою, що випросив у чумаків і підкидає у гору, що котить ся у низ. Закурив ся ладан сильно і стовпом до самих небес пішов. Господь на небесах і каже сьвятому Петрови: Петре! Хтось до нас хвалу пускає; іспустись і спитай, що він хоче із нас за хвалу свою. — Спустив ся Петро, приходить до його. — Здраствуй, говорить. — Здраствуйте. — Що, господин, каже, хвалу пускаєш з ладану? — Пускаю, каже. — Що-ж ти хочеш з Господа за свою хвалу? — Я не хочу з Господа ні денег, ні богатства, а як менї уже 60 літ, да мене воші їдять і я усе тягаюсь без пристановища, так я хочу, щоб Господь менї жену дав і щоб мене почитала за хазяїна, а її почитав за хазяйку, а больше менї нічого не нужно! — Петро вислухав, зняв ся, полетів на небеса, приходить до Господа. — А що, питає Господь, чи ти справив ся? — Справив ся, каже. — Чого-ж він з мене хоче? — Він тільки і хоче, щоб ви йому таку жену дали, щоб його за хазяїна почитала, а він її за хазяйку. — Ну, тепер, каже Господь, спускай ся упять, бери його за руку і веди у Красную Слободу; і як уведеш у слободу, так там третїй двор од краю по праву руку, там дїд і баба і дївка, дочка їх, ото йому і жена. — Спустивсь Петро, приходить до його, здравствуєть ця. Ладан уже кончаєть ця, уже перетлїв. — Підем, каже, Господь прислав мене, щоб я вас одвів і показав вам, де буде ваша жена! — Ну, підем! Уаяли і пішли. Уходять у Красну Слободу, минули два двори, у третїй ідуть прямо. Вийшли у хату, сидить дїд і баба. Здраствуйте, дїду! — Здраствуйте, господа земляки; відкіля ви? — Віттіля і віттіля. — За чим ви до мене добились? — Нам люде посовітували, що вам надо робочого, так ось ми і прийшли. — Се дуже великий, він може дорогий? — Ні, що дасьте, то він і возьме; він, каже, не дорогий. — Договорили ся за цїну, а св. Петро і каже: Ну, тепер прощавайте. Ти оставай ся і роби у дїда, а я піду домой. — Вийшов той чоловік за св. Петром за ворота, випроважає. — А що, хороша жена тобі буде, ти

видав? — Видав, каже, хороша. Так чи буде вона моєю женою? — А як уже Бог нарік, так і буде. Не больше, як місяць прослужиш і буде вона твоєю женою. — І пішов, з той оставсь і давай роботать у діда: і робить добре і влюбив його дід кріпко за його роботу: скілько не було у його робітників, а такого не було, як оцей Гриша, — йому імено Гриша. І побув неділь три. Дід і каже бабі: Приймім, бабо, Гришу за зятя; робота у його гарна, я його люблю. — І я його люблю, каже баба, а спитаймось у дочки, чи любить? — А що, Оляно, любиш ти роботника Грицька? — Про мене, як ви любите, то і я люблю. — А піди до Грицька, гукни. — Пішла вона, гукнула: А ідіть, Грицько, батько кличе. — Уходить він у хату. — А що, синок Григорий, чи любиш ти нашу дочку, бери її за жену. — Як ви любите, каже, так і я согласен. — Ну, вони зараз сьвященника договорили; неділі дождали, обвінчали і сватьбу давай гулять. Одгуляли сватьбу, живуть собі хорошо. Хазяїнують. Пішли до папа на панщину жінки, жінок сто, чи й більше. Не має над Оляною удашної і кращої женщини. Пан оставляє її собі: ті пішли домой, а її оставляє. — Що ти, согласна зо мною жить? — Як я буду з вами жить? У мене єсть муж, пане. У мене муж законний, не можу я закону ламать. А з вами я не хочу жити ніяк! — Одпустив він її домой, а післав по бабу, по волошебницю. Привезли бабу йому. Він і питає: Як би мені з такою женщиною жить? У її є муж, так вона не хоче зо мною жить. — А пошліть його за півтораста верст до моря, щоб він вам води приніс у каламарчик. Він піде за водою, а там зьвір його і з'їсть. От ви і будете жить з його женою. — Одвезли бабу назад, призиває Гришу до себе пан. — Ну, говорить, от тобі пара лошадей і кучер і от тобі каламарчик, поїжай до такого то моря і побери води і привези мені, я напюсь. — Пішов домой, узяв каламарчик. — А що пан припоручив? — Казав, щоб до Чорного моря поїхав і привіз йому води у каламарчик. — Е, се він хоче, щоб тебе зьвір із'їв. Ти не бійсь, зьвір тебе не з'їсть. Ось тобі клубочок на, не доїзди до зьвіря верстов три, зьвір там буде, як хмара; ти пусти клубочок, він котити меть ця, а ти іди, зьвір тебе не займе, не бій ся. Як я приказую, щоб ти так і ділав. Зьвір тобі доріжку пропустить і ти підеш по-уз зьвіря і руками обома торкатимеш ся, а ти іди і проминеш ти зьвір увесь оцей і буде тогди бігти лютий зьвір і огонь із рота пашіть у його, а прибіжить до тебе, поклонить ця і ти сідай на його і повезе він тебе у море і набереш ти води і вивезе він тоді тебе за зьвір за увесь, і тоді ти встань, поклонись йому, а він тобі, зьвір побіжить, а ти сідай тоді на підводу і їдь домой і оддавай йому каламарчик. — Поїхав він до моря, узяв клубочок... (повторенє) сіда на підводу і поїхав домой. Привозить до пана.

тає каламарчик. — Справив ся! Ну, благодарю, молодець. Поїхав до дому, здраствуеть ця. Ну, що тобі було? — Так як ти казала, так і було само! — Посилає пан упять по волошебницю і привозять упять до пана. Що ти, бабо, говорила, що з того моря не вертаєть ця, а він вернувсь. — Е, каже, то він такий, що його і зьвір не бере. — Ну так би другим способом, його кончить. От тобі сто рублїв, а ще дам сто рублїв, тілько би кончить! — Кончим, пане, каже баба. — Ну, яким же способом? — Приганяйте кобилиць завтра і дійте молоко і зливайте у один казан, у больший, вілер щоб 20 позливали молока; і тоді па кабицю поставимо і щоби воно загрілось у ключі і тоді його призвете; і як сам не захоче стрибать, так ви його по неволи вкиньте, так він розпливеть ця на молоко, не буде і косточки. — Поутру приказ от пана, щоб кобилиці були домой у загон і усї чоловіки і усї жінки. Доять, котора не стоїть, звязують чоловіки, лежа доять і сливають молоко у один казан. Надоїли казан повен молока, відер 20, і на кабицю поставили. Тоді кобилиць заняв пастух, погнав пасти, а волошебниця та гріє молоко. Вот скоро буде кипіть, послали по його шість чоловіка людей. Не схоче іти, возьміть його силою. — Ідуть по його, а жена і каже: — Ідуть по твою душу; оце гріють молоко для тебе, щоб ти росплився; а ти не бій ся, стрибай сам, викупай ся, і дякуй пана, що ви мене одмолодили. — Ідуть шість чоловіка, кажуть: Пан требує. — Одівсь він і пішов. Приходить до кабиці, те молоко в ключі грає вже і пан там стоїть. — Ну, що ти, Гриша, согласен стрибать сам, чи силою тебе кидать? — Благодарю, пане, а сам ускочу. — Ну розбирай ся, скакай! — Він розібравсь, ускочив у той казан. Унурне головою у молоко і руками обмиваєть ця. — Благодарю, пане, що ви мене одмолодяли вашим молоком. Се менї полезне. — І вимиваєть ця, викупуєть ця. Чи вилазить, чи ще? — Він і виліз: то був гарний, а то ще став лучший, як яблочко; подякував і пішов собі домой. Пан старий і нехороший. На завтрішний день, щоб упять були кобилиці домой; усї женщини і чоловіки. Доїть упять будем! Пригнали на другий день кобилиць і упять надоїли казан молока і поставили на ту кабицю і давай гріть ще молоко. І загріли те молоко у ключ. — Ну, дай і я одмолодію, як Гриша, і я таки буду з його женою жить. — Розібравсь пан, стрибнув у той казан і тілько бачили, як стрибав, а більше його не бачили і косточки не найшли у казанї. І оставсь той з своєю женою і живуть, хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Се оповідане пор. з дуже нерозвитим, надрукованим в Етноґр. Збірнику, т. XIII., ст. 175, ч. 353. — За те роботи, які завдає пан мужикови, далеко лїпше представлені також, ст. 161—175, ч. 347 - 352.

42. Собака вірнійша від жінки.

Іде чоловік дорогою попад стінками і бачить, що жене вовк чорта, от-от нагоняє; а чорт увидів, да до чоловіка поближе та під ноги йому; чоловік давай тюкать на вовка, вовк злякав ся і побіг. Чорт тоді і каже до чоловіка: — Спасибі тобі, що ти мене од смерти одблагав. Ось я тобі дарую мішок гроший і як прийдеш ти під оцю грушку, що під станками стоїть, я тобі і принесу мішок гроший, тілько приходь із тим, що у тебе найвірнійше. — Він прийшов до дому, думав, думав, що у мене є найвірнійшого, як жінка. Узяли вони два мішки; каже: Пересиплемось, тай будем у двох нести! — Тай пішли. Прийшли під ту грушку і посідали: Оце сюда, каже, він гроші принесе. — Сиділи вони, довго-не-довго. — Положи, каже жінка, мені голову на коліна, так я пошукаю, може вошу найду де у голові. — Він і положив, а вона давай довбать ця, поки він і заснув міцно. Коли несе чорт мішок гроший; приніс і кинув: — У, як я утомив ся, який важкий. Каже чорт на жінку: Що воно таке за чоловік? — Се, каже, мій чоловік! — Так ви бідні, голі? — Ми бідні, голі, по сусідах ходим, нема свого нічого. — Чорт приніс грошей чоловіком; жінка і не зна, що то чорт. Він і каже: Я богатий, у мене серебра, золота, усього богато. Се я приніс плату твому чоловікови, що він мене од смерти одблагав: вовк мене би з'їв. Та возьми його да заріж і будеш мені за жінку; я возьму тебе у комнати у свої і будем жить і ти не знатимеш у чім і ходить, що їсти і пить. — Чим я його заріжу, як нічим. — Він вийимає ніж, здоровий такий і дає їй у руки; вона бере за коколодку і нахилилась уже до горла до чоловікового. Чорт тоді як стукне його під бік ногою, він і кинув ся і дивить ця, що жінка ніж держить у руці. Тоді чорт і каже: — Ти мене од смерти одблагав, а я тебе одблагав, отоб жінка тебе зарізала. А як би ти прийшов із своєю собачкою, то ти спав би, а собачка гав-гав: ти би встав і гроші узяв а тепер ти мені оцей мішок віддай, я піду собі. — Сказав оце, гроші узяв і пішов собі, а той остав ся без гроший.

Паралелі: Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. II., Ст. 62—63. — Драгомановъ, Малор. нар. преданія. Ст. 59. Ч. 34. — Рудченко, Южнор. нар. сказки. Т. I. Ч. 40. — Bystroń, Historye rzymskie. Ч. 13. — Oesterley, Gesta Romanorum. Ч. 124.

43. Гріх робити проти сьвята.

Дівка одинока ткала плахти. Проти Різдва дотикала. Вже люде повечеряли, а вона дотикає, коли-б доткать. А приходить до неї не-

чистий дух дівкою, подругою. — Що ти, каже, доткай, да і виброси, щоб не стояла. Давай, я тобі переміню, я швидче, може ти утомилась, я сяду ткать. — Та встала, а дух сів ткать і випихнув човнок до долу; домашня дівка каже, я подиму; а вона каже; я; кинули ся обі туда, там за цівку, ноги в шерсті; подала їй, давай вона ткать; доткала, варстат викидали, прибрали з хати, винесли із хати. У тебе, каже, нічого і повечерять, так я тобі принесу. — Побігла вона за вечерею і приносить. Та взяла, перехрестила двері, вікно і полізла на печку в куточок, сіла і сидить. Прибігає, довго-не-довго біжить та і несе вечерю. До дверей, коли заперті. Гука: Одчини! коли не чуть. Вона до окошка, коли хрест, до другого і до всіх вікон, коли на всіх вікнах хрест, не пуска, не можна ввійти. Вона тогди на оселю потаскала. Вона притаскала на оселю того мертвого чоловіка, що вона принесла її годувать. Взяла і кинула чоловіка у трубу. І той чоловік у тій трубі завис на хресті (на паликах). Як він завис, тут і півні заспівали; він убрав ся, а дівка на печи сидить. Вже люди із церкви поприходили і пообідали, а вона все сидить у куточку. Коли почуля, що дівки співають, ходять, балакають, тогди вона встала, пішла на огород, проходила ся, холодно, в хаті треба протопить. Там топлива чи було, чи не було, чи вона принесла, чи ні, треба було трубу оттикать. Пішла у сінці, трубу оттикать, коли гляне у гору, аж там висить чоловік неживий. Як побачила, так злякалась, аж упала. Там полежала, влізла в хату, там собі і сидить. Прийшла сусїда, питає ся, чи жива, чи здорова, а вона уже така, що промовить, що ні. І вона розказала, що у версї чоловік убитий висить. Та позвала ще душ дві, три; повходили ті, витащили чоловіка з верка. Чоловіку зробили труну і поховали, а дівка троє суток пожила і померла.

Паралелї: Отсе оповіданє засноване на віруваню, що проти сьвята і в певні дні гріх робити. Найчастійше наглядають за тим, аби люди не робили: Сьв. Микола (Етноґр. Збірник. Т. XII. Ст. 162—163. Ч. 163—164.), сьв. Пятниця (Етн. Збірник. Т. XII. Ст. 179–180. Ч. 176) сьв. Неділя. Тут сповняє сю ролю чорт лише через баламутство.

44. Вовк у мішку і лисиця.

Був чоловік собі бідний і молотив на хуторі у богача верстов за десять од села. Іде він у неділю домой, аж гонять охотники вовка. Добігає вовк до чоловіка: Здраствуй, чоловіче! А заховай мене чоловіче; охотники мене убють! Я тобі, каже, у великій пригоді стану.

— „Куди-ж я тебе заховаю?“ – „У тебе мішок. А як охотники будуть питать, чи не бачив вовка, так кажи, мов оттуди побіг“. — Чоловік узяв здоровий мішок і держить; вовк уліз у мішок. Добігають охотники, кажуть: „Не бачили вовка?“ -- Чоловік каже: „Він он-туди побіг, на подол!“ — Вовк питає: – „Чоловіче, чи далеко охотники?“ — А він каже: „Почти не видно“. — Випускай же мене з мішка. — Узяв і випустив його із мішка.

Ось ідуть вони собі дорогою – вовк і чоловік. Йшов довго не довго з сим чоловіком вовк, а чоловік і каже: „У якій же ти мені пригоді станеш? — „Ти“, -- каже, — „чоловік мелкий, по богачах робиш, так я тебе розірву“. — „Чи так, — і так! Ходім дорогою, кого зустрінем, як нас розсудить, так і буде“. — Ідуть дорогою, зострічають кобилу. Здорова коняка, така коняка, — тільки шкура та кістки; здраствують ця. Чоловік і каже: — Розсуди нас з оцим вовком. Я його од смерти одблагав; він мені казав, у великій пригоді буде, а він мене хоче тепер розірвать!“ — Кобила каже: — „Я, як була у мого хазяїна молодого, давали за мене йому пять сот рублів, — він мене не продав, що я була добра. А тепер, каже, як доткну ся до його воріт, так мене вигонюють лозинньом із села. Так тобі, чоловіче, і треба, хай, каже, розірве вовк“. І є тим кобила пішла дорогою.

Вони йдуть собі. Чоловік і каже: — „Кого зустрінемо, то як розсудить, що мене рвать, так мене і рвать!“ — Ідуть. Зустрічають — біжить лисиця. Добігає, здраствуєть ця. Чоловік і каже: „Розсуди нас, лисичко, з оцим вовком. Я його од смерти одблагав, а він мене розірвать хоче!“ — „Куди ж ти його, чоловіче, ховав?“ — „У мішок“. — „Я“, каже, „не пойму, щоб він був у оцім мішку: такий він здоровий! — А вовк каже: — „Ні, був у мішку, був. — „Ні“, каже лисичка. „Я не пойму, а влізь у мішок, — я вас розсужу“. — „А держи“, — каже чоловік, — „мішок“. — Лисичка держить, а вовк ліве у мішок. Уліз у мішок. — „Возьми“, — каже — лисиця, — „зав'яжи його, чоловіче!“ — Узяв, зав'язав, а вона тоді і каже: „Що у тебе, чоловіче? Здаєть ця — ціп? А як ти молотиш свій, — молоти, чоловіче, його у мішку! — „Давай чоловік його молотить; вовк стрібає в мішку, а лисичка приказуває: „Лучче бий, чоловіче, щоб знав, як тебе рвать!“ — Вовк стрібав, а то лежить, не двигаєть ця: уколотив він його. „А як“, — каже лисичка, — „ви соломку, чоловіче, забиваєте, так і його забий!“ — Той чоловік як замахне ціп, а лисичка-сестричка не далеко стоїть, а він як замахнув ся, та лисичку по голові, тай убив її; вона й хвіст одкинула. Лисички жалко тому чоловіку: не хотя він убив її.

Паралелї: Отсе оповіданє в зміненій формі звісне під назвою — „Так сьвіт платить“, передруковуєть ся в нас часто у шкільних читанках. Походженє його давне. Пор. Oesterley, Gesta Romanorum. Ст. 572—574 і 741. Ч. 174. — Hahn, Griechische und albanesische Märchen. Т. II. Ст. 95—97. — Байки-небылицѣ. Коломия, 1888. Ст. 36—38. —

45. Бочка з червінцями.

Йшло два бурлаки на заробітки. Довго не довго вони йшли, аж стінки стоять і ровами позакопувані. Вони звернули і полягали над тим ровом. Повставали, аж один з їх і бачить — колїватина у землї і червонїє щось. Роскопали, коли бочонок мідний, червоний, а посеред бочонка дїрочка і видно — червінцї. Хотїли виколупать, так і ножиком і руками не витягнуть. Уаять того бочонка — не возьмуть: усьо равно, що камень — не зрушать із міста. Водились, водились од обіда, аж до самого вечеря; у їх рубахи аж мокрі. Обрили його харашо, так що половину вже видать, а з міста не рушать. — „Полно“, каже, „із ним водить ця! Підем у слободу“.

Пішли у слободу і упросились ночувать у вдівця, а він і нянниця ще. І стали вони у його ночувать і стали казать про те дїло: „Яку ми найду найшли, хазяїн! Да, мабуть, не нам вона судилась. Так оце вам предявляєм: може возьмемо, так буде вам і нам“. — „Я, каже, не піду за тими червінцями. Ви отой бочонок, що ви водились, побачите у моїй хатї“. Переночували, поуставали і стали Богу молить ця. І став хазяїн класти поклони і як ударив раз лобом об землю, земля провалилась, а там — бочонок. — „Оце він і є, той самий; оце ми ножем коло дїрочки пописали як, аж конець ножа позаколупили“. — „Ну, тепер, господа, одпихайте; я захожусь — обід наварю, хлїба напечу, та вам на дорогу дам, тодї і підете“. — Вони і стали ждать і вийшли із хати.

Хазяїн тодї став хлїб качать; росплестав та туди пригорщ червінцїв у той хлїб і положив, да знов із дїжі узяв, да і положив з верху китом. Тодї у печку посажав хлїб і як хлїб випік ся, вибрав хлїб і каже: — „Ну, тепер, господа, садїть ця обідать, а тодї і з Богом ідїть, куди вам нада“. — Сїли, пообідали, поблагодарили хазяїнови за обід; дає він тодї їм по хлїбу. Вони узяли, поблагодарили, положили собі у котомки і пішли собі.

Ось ідуть вони і кажуть: „Здоровий хлїб, да не випік ся; він глевкий, що не можна його і їсти“. — Виходять із слободи — шинок;

вони й зайшли у шинок. Винимають хліб і кажуть: — „Насип нам по восьмусці за той хліб“. — А трахтирщик узяв отой хліб, поламав і каже: „То такий хліб, що ніхто його не їсти ме; хиба свині його у помийниці зідять. Коли хочте, по половинчику усиплю, а більше не дам“. Вони зглянулись да й кажуть: „Сипте“, кажуть, по половинчику. Нам на-що той хліб? Ми його їсти не будем, бо він глевкий“. — Усипав; вони випили і пішли собі.

Приходить тепер той хазяїн у шинок і каже: „Насип мені восьмушку, бо утомив ся: борщ варив, — кашу, і хліб пік“. — А трахтирщик і каже: „Може ти такий хліб пік, як оце у мене. Купи, коли хочеш, у мене оці два хліба“. — Він подивив ся і бачить, що його хліб. І каже: — „По чому тобі дать за той хліб?“ — „А дай мені за його по пять копійок: він хоч і здоровий, та глевкий“. — Виняв він і дав йому по пять копійок. Там ще було пяних чоловіка з пять у шинку. Узяв він тоді і розламує хліб і каже: „Дивись, що се таке?“ — Той каже: „Давай назад!“ — „Ні“, каже, то я тебе купив; се не твоє щастє, а моє“. — І ті люде подивились: „Ось щастє! А не умів чоловік поховать, хоч і у руках були гроші“.

Отой пяниця прийшов до дому тай поховав оті гроші, та тоді й ходив годів десяток у шинок, поки кончив із барильця оті червінці. І сам він пив і людей папував; а як кончив червінці з того бочонка, то і сам помер.

Паралелї: Се оповіданє, трохи змінене, знане в нас під назвою „Бог знає, чим чоловіка карати має“, передруковуєть ся теж по шкільних читанках. Порівн. також: Етноґр. Збірник. Т. XIII. Ст. 115—117. — Вѣнокъ Русинамъ на обжинки. Т. II. Ст. 332—337. — Oesterley, Gesta Romanorum. Ст. 442—444 і 729—730. Ч. 109. —

46. Про розбійника Прокопа.

Був собі чоловік та жінка і був у їх один синок Прокоп. І вони його балували, вони їм утішались. І літ йому стало 12 і став він у силах. Став бігать по улици, то тому, то тому руку, чи і голову перебє. Другий буває поправить руку, ногу, а другий буває, що і калїкою стане. І стало йому літ уже з пятнайцять і ходить він гулять і бє усїх хлопців і дївчат і ніхто його не подужає. Давай жалувать ця на його батька у волость, що він свого Прокопа розпустив так, що він мого хлопця, чи мою дївчину обидив. Призвали старика у волость. Що ти так свого Прокопа розпустив, що скоро наших усїх дїтей покатує, калїками

поробить. — Господа, не жалуйтесь ви на мене, я за його тепер приймусь, я його так проучу, що він не буде больше ділать так. — Приходить він домой із волости: Піди бабо, да возьми оранник короткий, от там на кілочку у коморі висить, да як він прийде домой, так на крючок двері бери, так я возьму його за чуба, бо ти не вдержиш, а ти будеш його бить, а як утомиш ся, оддихнеш і уиять будеш бить. Треба його повчить, щоб він чужих дітей не бив. — Приготовили вони оранник. — Ось, каже баба, уже іде! — Війшов у хату, устала баба, на крючок двері узяла, дід узяв за чуба, баба за оранник, да давай його бить. — Ось тобі, с. син, за те, щоб ти чужих дітей не бив. Ми тобі приказували, що не займай чужих дітей, а ти нас не слухаєш, беш, та викручуєш їм руки, ноги. — Поки били, поки його дошкулили. — Хиба так бють ця, як ви бете мене! Отак бють ця! — Та як ударить батька у груди кулаком, так він так і полетів і кричить: — Рятуйте! рятуйте! — Ось я тебе, каже, порятую! — Ухватив макогін, батька добив, тоді узяв і матір убив. — А що, каже, навчились! — Тоді вийшов і стовповою дорогою пішов собі: ніхто не знає, що він убив батька та матір. І йшов він чи троє суток, чи четверо, триста верст увійшов. І найшов він вила, а од тих вил у три города дорога; і узяв він, викопав собі землянку і сів у тій землянці і зробив собі кійок дубовий добрий і свинцем голову облив і гвоздям набив в округи. Зробив ніж аршин крамарський леза длини, а колодочки другий аршин. Як узяв сидіть у тій землянці і люде ідуть з трьох городів, із города у город. І він у землянці сидить і людей бє; рідко хто виривавть ця, а то він хоч і убє, хоч заріже. І посидів він там сім год і за сім год убив сім сот душ людей. Був чоловік десь заблудящий, був він на морі, а кораб розбитий і увесь мир потопив ся, а він на деревині остав ся: і винесла його хвиля у чуже царство і він не ївши і не пивши, тілько у його що дух зводить ця; і не зна він, у якім він царстві. Як винесла його вода на сухе, являєть ця ід йому лукавий. — Здраствуй! — Здраствуй! — Де ти єсть? — Коло моря, каже. — Звісно, що коло моря, та у якому ти царстві? — Я, каже, не знаю, у якому царстві. — А я знаю. Ти од дому далеко, ти і за три годи не дійдеш і не втрапиш. А ти мені подаруй те, що ти дома не знаєш, то я тебе покріплю і за три часа до дому приставлю! Він подумав, що хоч я і давно із дому, годів 17 чи 18, так усеж я знаю, що у мене дома єсть. Сейчас бумагу найшов, перо; він грамотний, зараз і підписав, що дарую, що я не знаю дома. Розписав ся, тогди лукавий дав йому рюмку водки: — Пий, каже, не бій ся! — Він випив, закусив. — Ну, тепер садись на мене, держись; буду приставлять тебе домой: — Сів він на його і потаскав він його, тільки пил схватив ся. Приніс його у слободу: —

Оце не я тебе доніс, ступай тепер, каже. — Узяв він, пішов слободою, уходить у свій двір, здраствуєть ця — Слава Богу, прийшов, ми тебе за мертвого щитаєм! — Жінка жива, син є жонатий. Сусіди почули, приходять, здраствують ця, чоломкають ця. І найшла повна хата народа. Стоїть красивий, здоровий парень тай не чоломкаєть ця. Він і питає жінки: — Чий він, той парень, що до мене не чоломкаєть ця? — А син же ваш. Він твій! Хиба ти не знаєш? — Росказала вона йому. Він тоді почухав голову і мовчить собі. Розійшлись люде по домах, тоді той парень і сказав матері: Печи, мамо, паляницю, я од вас піду душу свою визволять, бо батько оддав мою душу нечистому. — Куди ти підеш? Чого ти підеш? Стала плакать. — Куди не піду, а піду, а тут мені не сидня. — Мати попекла, узяв у торбинку, попращав ся і пішов. Вийшов собі на стовпову дорогу і пішов стовповою дорогою; ішов суток четверо, чи пятеро і доходить до тих вил, до Прокопія. Прокопій іде на його з кійком, а він на колїнка упав і став просить ця: Прокоп Іванович, не бий мене, жалуй і милуй, бо я без душі! — Як же ти знаєш мене, що я Прокопій Іванович? — Каже: Я знаю, що ви Прокопій Іванович. — Ну як ти моє імя угадав і по батюшку, так ступай, визволяй свою душу, а як вернеш ся, віттіля іти меш, то тодї убю! — Тоді, каже, і убийте. — Він його і пропустив. Пішов той парень. Дійшов до моря. Стоять комнати коло моря. Уходить у комнати, здраствуєть ця. — А здраствуй є. син подарунчик. — Нї, каже, моя душа не винна. Бери батькову душу, а не мою. Отдай мою записку. Ти моєю душею не попользуєш ся, хоч і не оддаси записки. — Він розщитав ся, розсудив ся, що треба оддать. Іззиває він демонів: У кого записка очитана, що душу батько подарував? — У кривого, кажуть. — Позвать сюда кривого. — Позвали кривого. — У тебе записано? — У мене каже. — Оддай йому, його душа невинна. — Нї, каже, я заробив у батька, я не оддам. — Оддай, я приказую, що оддай. — Каже: Нї, не оддам. — Возьміть же його, каже, та скиньте на Прокохвіїв спокой! — Його як хватили і вкинули, да як струснули, так тільки борошно посипалось. Він і кинув записку. Записка полетїла. — Бери записку! — Той похилив ся, узяв і пішов. Як узяв іти, як узяв іти, доходить до Прокопія, його минать не можно. Прокопій переходить його з кійком. — Здраствуй, Прокопій Іванович! — А се ти той, що ходив за душею? — Се я. — Щож ти, визволив душу? — Благодарю вас, Прокопій Іванович, за ваш спокой. Колиб не ваш спокой, не визволив би я своєї душі. — Ну, роскажиж менї, який же мій спокой? — Як домовина, тільки залїзноє і глибше: і на шилах, на швайках, на бритвах, на ножах, на крючках, так що як що не вкинь, хоч камень, хоч залїзо, так посиплеть ця тирса, або борошно. Ото такий спокой на

тім сьвіті вам буде. — Ну, молодець, благодарю, що ти взнав, який спокой мені, на тім сьвіті буде. Іди тепер, куди хоч, я тебе бить не буду. — Коли хочете, бийте мене, я тепер з душею. — Ні, каже, не буду, бо ти взнав, який мій спокой. — Благодарю, сказав отой парень; взяв і пішов собі. Проконій, як держав свій кійок, так як ударить насторч, так той кійок перепавсь на три клапті. Ніж держав у руці, устромив у землю, та як вдарить ногою, так і угрузив у землю той ніж, загорнув землю і не знать і як стояв куди очима, так знявсь і пішов прямо. Як узяв іти, на другий день війшов у слободу, зострічає чоловіка одного, чи двох. Де ваш піп живе? — Дивись, де церква, там коло церкви спитаєш ся, наведуть люде. — Він і пішов до церкви прямо. Зустрів старика: Де ваш піп живе? — Ось там комнати поганенькі, ото й живе піп наш. — Уходить у комнати до попа, здраствуєть ця. — Ти піп? — Шукай мені покуту, я великий грішник. — Який ти грішник? — Я уперед убив батька і матір і сімсот душ людей убив. — Я не могу на тебе покути накинуть, ти великогрішний. — Він його за патли хватив, об землю кинув, убив зразу і пішов собі. Як узяв іти, знов прийшов у слободу (повторенє). Ходив так із слободи у слободу і таким порядком 12 попів убив. Тоді пішов собі і увійшов у ліс, у темний. І як узяв у лісу ходить, не знайде краю, щоб вийти із ліса, усе ліс, як дим; і ходив годів три. Іде, коли келійка стоїть у лісу. Уходить до келійки, не заперті двері, уходить, скитник на молитві стоїть. Молитву перечитав, обернув ся. — За чим ти? говорить. — Давай, оче, на мене покуту. — Яку на тебе покуту давать? — Я великогрішний, я убив на самий перед батька і матір і убив 700 душ людей і убив 11 попів, що не найдуть на мене покути; не найдете і ви і вас, каже, убю. — Вислухав і каже: Стій же тут, Богу я домолюсь, тоді я тобі покуту найду. — Він і став. Помолив ся той і обертаєть ця до його. Лежить там коло печки, що був колись тупор, а тепер тільки обух та з топорищем. — Бери, говорить, отой тупор, та йди за мною. — Іде той по переду, а він за ним, лісом, тропочкою. Як узяв іти, більше верстви міста. Стоїть кислиця, верх зломила буря, а цівка осталась, чоловіка у три обіймища. Довів: Оце, каже, рубай і тоді поколиш і складай як дзвінниці, що ти бачив, як попів бив, так щоби і ти так склав. І корінці повитягаєш і тоді до мене прийдеш. — Сказав і пішов у свою келію. Прокоп зачав коло тієї кислиці; як узяв, годів пять ворочив ся і склав там як дзвінниця. Приходить тепер до келії упять, до скитника: Давай, оче, мені покуту! — Чи ти ізділав, що я тобі говорив? — Іздїлав, каже. — Бериж огонь із печки у віхоть і іди за мною. — Пішов скитник по переду, а він за ним з огнем іде. Дійшли до тієї кислиці і зрубана і складена, як він сказав і звершена. —

Лізь тепер, каже, і сідай там у горі, а я підпалю і піду і щоб ти не вставав. — Узяв, підпалив і пішов, не оглядував ся на своє місто. Як узяли горіть ті дрова, погоріли чисто, і руки і ноги у його поодгоряли і поодпадали і шкура уся, тільки глаза цілі остались. Упав він і давай котить ця тією тропкою до того скитника. Як узяв котить ця, так котив ся місяців більше трьох. Докотив ся до келійки, до дверей, і тоді головою бє у двері. Сей почув, одчиняє. — Давай, оче, покуту. — Чи згоріло усе? — Згоріло, самий поціл остав ся. — Ну, котись, за мною. — Узяв він грабельки і пішов, а той за ним котить ця. Прийшов, а той докотив ся. Тоді давай грабельками перешевелювать і найшов згарочок маленький неперегорений, у середині є живий. Із ліса єсть дорожечка проїздна. — Ну, котись, за мною. Пішов, а той котить ця. Викотив ся з ліса, тут зараз могилочка малесенька. Скитник прокрутив палкою у могилї дірку і устромив той згарок і землею пригорнув і ногами притоптав і того згарочка на верх землї на корх накинув. — Дивись, оце я посадив кислицю, котись назад за мною. — Як дійшов він до моря, а той докотив ся. — Тепер, каже, набирай води у рот і поливай той згарок, і покуда він прийметь ця і вродить яблука, і тоді прийдеш до мене і скажеш. — І пішов у свою келію, а той давай качать ця, да поливать отой згарок. І як узяв носить воду ротом, да як узяв поливать, виросла яблуня і зацвила так, що нема листу, а самі яблука. І як вродили яблука, покотив ся він до його. Прикотив ся він до келії, обзиваєть ця: Оче, одчиніть! — Той почув, одчиня келію. — А, то ти Прокопій прийшов до мене. А щож, уродили яблока? — Каже: Уродили так, що і листу нема, а самі яблука. — Ну, я піду, подивлюсь. — Пішов і той котить ця. Прийшов туда, а той докотив ся. Дивить ця, рясота така, що й нема і листу; нахилились гиля, аж на землї лежать, а тільки проулочок до тієї яблунї, до кореня. — Лїзь у той проулочок і здвигни корень! — Він поліз, плечима притуливсь і здвигнув. Як здвигнув, яблука і осипались усі; він ледви вилїз віттіля, із під яблук. — А дивись, каже скитник, чи багато яблук осталось на яблунї? — Він одкотив ся, задрав собі вязи і каже: Усї долї, тільки двоє у місті і остались. — Ото твої гріхи усї осипались, а тільки за батька та за матїр остались. — Ну, оче, давай покуту за батька та за матїр; буду одвічувать. — Ну, коти ся за мною! Той іде, а той котить ця. І докотив ся до його келії. Коло його келії колодязь колись був, а тепер опустів, нема води, а він глибокий. — Стій же ти тут, а я піду у свою келію, да возьму вожжа, да тебе спущу у колодязь, набирати меш ротом грязь, вичистиш, буде вода. — Прийшов, вожжа приніс, у двоє вожжа перебгав, узяв його у поперек і обшморгнув вожжами. — Зворочуй ся тепер на цямбрини, а я тебе буду опускать. — Звернув ся

він, а той помочи піддав да так у колодязь і бросив; той із вожжами зовсім у колодязь і полетів. А колодязь із лядою; пішов скитник, узяв замочок, замкнув і ключик у море укинув. — Ну, ти мені надокучив, пощо з тобою возить ця! — Живе скитник у тій келії, Богу молить ця, годів чи пять, чи десять, як він запер його у колодязь; і схотілось тому скитникови рибки сьвіжої, як перед смертию хочеть ця, не можна жить, так хочеть ця. Узяв він торбиночку і пішов до моря, до забродчиків рибки випросить. Дійшов до моря, аж тягнуть саме невід забродчики, на сухе витягають. І витягли риби силу велику возів, мабудь пів сотні. Прийшов, поздраствував ся. — Здраствуйте, господа забродчики. — Здраствуйте, оче! — Дайте, господа забродчики, рибки: так мені схотілось, я зварю кашки. Я за вас Богу помолюсь. — Беріть, оче, яка вам любима. Скільки донесете, стільки і беріть. — Мені, господа, не множко. — Нахилив ся, узяв рибок пять собі у торбиночку і пішов. Прийшов у свою келійку, зараз за ножик і сів рибки скребти. Оскріб рибку, розчинив, коли ключик той, що він ляду замикав. — Е, се той самий ключик! Покинув рибку, побіг до колодязя, отпер ту ляду, коли він під лядою на воздусі. — Ей, отче, висповідай мене: запричасти. — Той злякав ся: Оце я согрішив, він ось який, уже на воздусї! — Побіг і приніс ту промусію, що нада, щоб висповідать і запричастить. Приніс, висповідав і запричастив. — Благодарю, оче, тебе, що ти мене у небеснов царство уніс. Слава тобі Господи, слава тобі Господи! — сказав Прокоп. — Ангели його схватили і понесли його на небеса.

Паралелї: Се оповіданє — се звісний варіянт широко розповсюдненої леґенди, в якій частїйше виступає імя розбійника — Мадей, пор. Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 121–124. Ч. 47. Т. IX. Ст. 31—35. Ч. 16. Т. XIII. Ст. 146–153. Ч. 338–341. — У звязи з сею леґендою стоїть иньша, в якій грішник спасає себе через убийство. Пор. Етноґр. Збірник, Т. XIII. Ст. 143—145. Ч. 335—336. Також: Ю. Яворскій, Очерки по исторіи русской народ. словесности. I. Легенда о панщинѣ (відбит. з „Науч. лит. Сборника“ Гал. рус. Матицы, т. I.). — Пор. надто: Archiv f. sl. Philologie. T. XIX. Ст. 241. Ч. 21. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. легенды. Ст. 90—97 і 177–178. Ч. 27—28.

47. Доля і злидні

Сїм год не родив Бог хлїба. І був собі Іван Іванович, молод чоловік, жонатий, чоловік убогий. І пішов він до хазяїна і попросив приняти у роботники, його і жінку. Хазяїн і каже: Я прийму і годувати му і з'одівати му, тільки ти мене слухай. У мене ти побудеш чи год, чи два, скільки захочеш. Тільки усе за харч, а денег я тобі не давати му

ні копійки. — Прийшов він із женою і стали у того хазяїна; і сім год поспіль не було урожаю і він побув у того хазяїна шість год. І за те время жінка його вивела два хлопчики. Наступив сьомий год; він і на сьомий год став, робить сьомий год. Із ліса возить дрова. Приїхав у ліс і дума: піду по лісу, чи не найду такої штуки, щоб зрубать, любимої. — І пішов по лісу. Шов довго-не-довго і найшов липу зеленую в листом, хоч була й зима. І він сам собі дивуєть ця, що воно такое, що зима, а липа зеленая, із листями. — Він і дума: А дай спитать, чи вона мерзла, чи мягка? Да як замахнеть ця тупором, а вона йому обзиваєть ця: Іван Іванович, не рубай мене! Що тобі надобно, то тобі і буде! — Він ізлякав ся, та не розбере що, і ще раз замахнув ся. А вона ще раз обзиваєть ця: Не рубай мене, ось клад, з правого боку біля мене, сімнайцять міліонів у казану, у мідному, тільки мене не тронь. — Він усе-ж не розбере, лякаєть ця, оглядаєть ця, нікого не видно. І третий раз замахнув ся. (Повторене). Сей раз він розібрав хорошо; розгорнув лист, став копать, там і земля не мерзла, одкопав з пів аршина крамарського, аж цокотить; він увидів, що казан мідний; він загорнув, дров набрав і поїхав собі. Приїхав він і жінції сказав: Я, каже, найшов клад, стільки міліонів серебра і золота. — Вона і каже: Проси хазяїна, щоб мене одпустив, я тобі помочи дам, так ми заберем оті гроші. — Він попросив, хазяїн і одпустив. Вони запрягли коней, узяли мішки і поїхали у ліс. Приїхали, наклали дровець по троху на санки, прийшли до тої липи, одкопали той клад, зняли з його кришку і давай тоді з того казана деньги пригорщами висипать; одно держить, а одно сипле. І насипали один клунок і другий. Узяли тоді, кришкою накрили, загорнули, деньги на віз поклали, сіли і поїхали. І нарошно вони припізнились. Уїхали у слободу, як люде уже поснули. Привезли ті гроші і як їхали дорогою по-уз свою хату, заїхали, поклали ті клунки під піч, у сьмітьтя загорнули і тоді поїхали до хазяїна. На другую ніч прийшов у свою хату, викопав яму під пічю, клунки у ту яму поклав і сьмітям загорнув. Добув сьомого году і тоді каже: — Спасибі Богу і вам, хазяїн, тепер піду у свою хату да буду жить. — Може щеб, Іван Іванович, послужив мені з жінкою. — Ні, не буду. — Коли так, ступай собі з Богом, спасибі, що послужив мені. Що-ж ти будеш дома їсти, як у тебе хліба нема? — Що Бог дасть, те і буду їсти. — Ну ось тобі за сім літ, що ти мені служив, сім пудів борошна. — Спасибі, хазяїн. І узяв він оті сім пудів борошна, пішов і давай жить у своїй хаті. До тих семи пудів купив ще собі сім пудів, сидить і їсть. Потім купив собі повозку з конякою поганенькою, давай на стовповій дорозі донів (дони, то оті кацапи, що у личаних да у вязових личаках

ходять) возить. Повозив він їх весну одну і купив у осени собі бики гарненькі за 30 рублів. Ціна тоді була плоха, дешева і виховав собі тих воликів, та що году став купувать і за три годи стало у його три пари волів добрих. Він своїми уже оре. Зійдуть ця люде, питають: де ти оце усе узяв? Голий був, а тепер, слава Богу, і волики і коняки! — Поповози і ти, каже він кожному, отих довей, так і ти забагатієш. — Годів пять пожив, так і того хазяїна покрив, що служив, нема над його вже і хазяїна у селі.

Продає пан у тому селі своє дворище і дві тисячі десятин землї. І узяв він і у того пана і купив дві тисячі десятин землї і два доми двоетажні під залізом. І давай жить. Пожив годів десять і помер. І остались у його два сини. І як помирав, то і сказав синам: Щоб виж не спорились. Розділіть ся промеж себе: тисяч десятин тому і тисяч десятин тому, дом тому і дом тому. — Вони не жонаті і як батько помер, вони його й поховали і живуть собі у двох. — Ну ти, брате, жени ся, щоб була у нас хазяйка, ти старший. — І так! каже, нада женить ця! — І засватав він у богатого чоловіка і каже: Смотри-ж, щоб ти мого брата шанувала, щоб не тільки ругать, не ругала, а щоб і не думала. А як скажуть менї люде, що ругаєш, так от тобі голова долой, зараз сокирою одрубаю. — Узяв він її, живуть вони собі. Вона з'одіває їх і слуха. І прожили вони годів пять і прижив старший брат із женою своєю двох дітей. І сьому годи уже вийшли, що пора-б йому женить ця, так не женить брат, а він не сьміє сказать. І він сильно красивий був, а то з лиця став подавать ця. — Що ти, брате, журиш ся, чи що, бо ти із лиця став блїдий. — Нї, каже, менї кажеть ця, що я однаковий. — Може, брате, і тебе пора женить? Невісти би собі шукав. — То ти знаєш, брате, я того не знаю. — А хочби у нас вівавіщо, чи що? Шукай собі. — Благослови, каже, так і буду шукать; ти старший брат, так ти як і отець. — Ну, я не братиму такої як ти, я козачки не братиму. Я возьму купечеську доч. — Ти то знаєш, брат. — Запряг у коляску коней четверку, кучеря узяв, і поїхав за сто верст, до знакомого купця. Приїхав до того купця, поздраствував ся. Купець приняв його за гостя, за хорошого. — Ну, дядя, чого я до вас приїхав? Я приїхав, щоб ви посовітували менї вибрать собі супругу. — Що вам совітовать? От у мене доч. Бери мою доч. Я тобі і десять тисяч приданого дам. — Увели ту баришню у комнату; подивились одно на одного. Батько совітує, каже, що знає його батька і його сїмю, що вони люди хороші, на усьо довольнії, на землю і на деньги, на усьо. — По батьковому благословені баришня согласна іти. Поблагословив і зараз у церкву повезли вінчать і давай сватьбу гулять. Одбули сватьбу, дає купець дочцї коляску і четверо коней при-

даного, щоб було, каже, до мене чим у гості їздить. І дає десять тисяч приданого деньгами. Розпращались і поїхали до молодого. Приїхали, живуть у місті з тим братом. Пожили годів пять і давай тепер драть ця жінки самі помеж собою. І самі деруть ця, а чоловіки і не знають. І поки дрались, поки чужі люде не стали представлять чоловікам, що ваші жінки отак і отак деруть ця. — Ну, брате, коли нам різнить ця, так різнить ця. Ти меньший, так ти бери які знаєш. А мені, які покинеш, такі я і возьму. — Ну, де живем, там і останемось. — Ну і добре! Старший брат перейшов у ті комнати, землею розділились, живуть собі, багатіють. Меньший, що узяв купечеську, що год то й продає сто десятин, та за десять літ усю тисячу і продав, а той за десять літ ще купив собі у городі дом і землю, ще тисячу десятин. І переселив ся він у той дом, у город. І сю землю продав, а там як пять літ пожив, так десять тисяч десятин землї собі прижив і став він купцем. А у меньшого тілько дом пустий остав ся, та девятеро дітей. І нічого ні їсти, ні пить і діти голі. Дожидають великодних сьвят, жінка його і посилає: — Іди до свого брата, твій брат богатий, так може на тебе оглянеть ця, та пшенички пудів два дасть нам на паску, та може коняку поганеньку подарує. — Е, ти гризлась так, як сучка із нею, а я тепер у вічі стану лїзти? — Ми хоч і гризлись, так вона вже забула, а ви не гризлись, так може він на тебе ще оглянеть ця. — Він зна у якому городі той брат живе; як прийшов туди, став питать ця. Питав ся, питав ся, допитав ся. Приходить до воріт. Везе дід бородатий, отакий як і я, гній із конюшні. Зострів ся. Здраствуєть ця. — Чи оце живе отакий Роман Іванович, мій брат? — Дід вислухав. Який же він єсть, коли він брат тобі рідний? Чи він дворянин, чи купець, чи козак? — Він козак, каже, той. — Врьош, падлець, наш хазяїн, купець! Та вилаяв його, узяв, та із двору його і вигнав. Дід гній повіз, а той вернув ся назад, та до комнат прийшов до купця. Виходить лакей, здраствуєть ця: Чи тут такий живе Роман Іванович? — А чого тобі? — Він менї брат рідний. — Ну, так іди до мене у кухню. Узяв його до себе у кухню. — Може ти хочеш їсти? — Хочу. — Нагодував його і напоїв. — Так дійствительно він тобі брат? Щоб менї, бува, чого не було од хазяїна? — Дійствительно, каже. — Пішов то лакей до хазяїна і каже: Прийшов чоловік, що тут робив, за рощотом. — Ну, веди його сюди, я рощитаюсь. — Увів його у комнати і покинув, а сам пішов собі. Той увійшов, поздраствував ся. Він тоді упав йому у ноги і каже: Брате, жалуй мене і милуй над моїми дітками, я твій брат рідний. Подари менї, що Бог тобі дав. Хоч пшенички та борошенця на паску, на сьвяту, та хоч кобилку, ще хоч поганеньку менї подарував би! — Він вислухав і каже: — Ні, у мене

брат не такий! Приказав, щоб вигнали його з двору. Потім роздумав ся і сказав, щоб його вернули. Лакей його і вернув. — Чи ти вірно мій брат? — Да, я ваш брат, так і так. — Він не йме йому віри, а всеж таки каже: Коли ти мені брат, так іди дорогою стовповою, то усе моє; там скажи, щоб тобі дали повозку запряжену і пшениці четверть. — Він пішов, коли таміська чоловіка трийцять сидить на дорозї, оддихає. Приїхав, поздраствував ся. — Хазяїн, каже, велїв, щоб ви менї дали повозку і коняку і пшеницї четверть. — Да хто-ж ти такий? — Я вашого хозяїна брат. — Не може буть, щоб у нашого хазяїна такий брат був, обідраний, паршивий. А ну, хлопцї, беріть батоги да чешіть його добре. — Хлопцї як узяли, та як стали його чесать: — Ото тобі коняка і пшениця! сьміють ця. Йшов верстов з пять, уже кончають ця подводи, аж бачить, що один чоловік дванайцятеро лошадей гонить і дванайцять боріи. І каже: — Видайте менї коняку з повозкою і четверть пшеницї, хазяїн ваш велїв. — А хто-ж ти такий? — Я, каже, його брат. — Я знаю, що ти його брат, і що він оте велїв. — А я, каже, зустрів там хлопцїв, та сказав, щоб вони менї дали, а вони батогами одчесали мене на усї боки. — Е, то дураки, а я знаю. — Чого-ж ти такий голий, а твій брат сильно богатий, без числа. — Не знаю, каже. — Е, то од того, що твоя доля ледача. — Може й так, да як же ви то знаєте? — Коли твого брата я доля, то я і твою долю знаю. — А де-ж моя доля? — От у тому саду, що сивіє. Вона там лежить під грушою і як груша упаде, що у рот улучить, та то її, а не улучить, так не похилить ця узять грушї долї. Така вона ледача. — Як же менї свою долю побачить? — Іди у тернові кущі і найди бичів три, да і привези менї. — Він пішов і приніс бичі, тодї вона огонь розложила і ті бичі попарила і звязала мотузочком. Тепер іди; попереду буде ліс, а там сад; увійдеш у сад, там побачиш кровать красную, та станеш підлазить рачки до кровати з-за голови, бо як з під ніг зайдеш, то побачить і утече. А як дійдеш, то бери її за чуб, умотуй руку і бий, аж поки не присягне тобі служить, тільки тодї пустиш. — Пішов у сад і відобрав ся як раз, як йому розказано. Попав його за чуба, стяг його з кроватї і давай потягать бичем. Той просить ця: — За що ти мене беш? — За то, що ти ледащо велике, ти-ж моя доля, а допустила, що я голий і дїти мої голї. — Так що-ж, коли я така удалась ледача? — Він збив один бич, і другий, бере третїй і бє. Просилась, просилась: Повно мене мучить, ото я тобі присягаю, що я буду служить до твого віку. Коли тобі буде треба мене, як спомниш, я коло тебе і є. Тільки я чорної роботи робить не умію, а у торговлї. Іди тепер до дому, що у тебе є, а нема, іди у який хоч город і прийдеш у город, упросиш ся у будку, до баштанника, до руського,

і тоді возьмеш, іздереш плате із жінки і іди продай на базар у город. — А коли дране? — Так що? Хоч би саме рубчя, а бери і іди. — Приходить до сеї долї, що його брата. — Ну, а що? — Отак і отак, каже, присяглась служить. — Бери тепер коняку, забирай жінку і дітей, їдь у город, у який хоч. А пшениції тобі не треба, у тебе буде. — Узяв повозку, поїхав до дому, заве́рнув коняку до порога. Ну тепер, жінко, складай ся, та будемо їхать у город. Складай усе на повозку. — Чого-ж ми поїдем у город? Тут були голодні, а у городі ще голоднійші. — Ну, як там буде, голодні не голодні, а у город треба. Складай. — Що і складать, коли нїчого! — Поставили скриночку да поклали рубашку у скриню. Стали тепер дітей сажать. Ану лїчи, чи усї? Жінка стала лїчить. — Оце Грицько, Микита, Петро, Іван, один, другий, третїй; усїх девятеро. — Ну, усї, так рушать пора! Коли чує, що у хатї кричать дїти. — Що ти кажеш, жінко, що усї дїти, а чуєш, кричать? Знова стали лїчить. — Ось Грицько, ось Микита, ось Петро, Іван.., один, двоє, троє, четверо, девять усїх. — Коли девять, так усї, а там кричить. — Уйшов у хату і питає: — Хто тут кричить? — Куди ви, хазяїн, од'їзжаєте, беріть і нас! Хто-ж ви такі? — Ми ваші злидні! — Я вас, каже, не покину. Я з вами звик і ви зо мною. Прийшов знов до повозки, узяв і повикидав із скринї, що там було, уніс скриню у хату і одчинив: Лїзьте-ж у скриню, я вас заберу. — Чи ви усї, лїчіть! Стали лїчить. — Нї, одного кривого ще нема. — Ну гукайте. — Згукнули, коли й те шкандиба. — Полїчили: Усї тепер, кажуть. — Він тодї узяв віко, зачинив і замком замкнув. — Ну, жінко, бери за причілок, винесем. — Винесли на город і перед порогом давай яму копать. Викопали яму глибоку і узяли скриню у яму і землею загорнули. Отам, каже, пропадайте злидні, бо ви менї увірились. — Узяли тодї і поїхали. Доїхали до города. Найшов земляночку на баштанї. Випрягли коняку, спутав конякў. — Ну будьте тут, а я піду на базар, принесу вам їсти. — Скидай, жінко, платя, понесу на базар. — Куди воно годить ця платя? А я як же? Як телиця буду ходить? — Скидай, скидай, як я кажу. — Вона скинула, він узяв і поніс у город. Воно колись було платя, а то саме рубя тепер стало. Увійшов у город і каже: — Де-ж то моя доля? — Я вот тут, хазяїн, коло вас. Що ото під рукою? — Та оце рубя, що я, як ти казала, і забрав із жінки. — Давай менї у руки. Узяла вона у руки, погладила долонями, згорнула і знов отдала. — За скільки-ж менї його продавать? пита. — За 70 рублїв. Так тобі і дадуть. — Увійшов він на самий серед базарю, де торговних яких небудь пять сотень сидить, і носить на руках. — Що носиш? — Платя! — Ану покажи! — Показав. Одні прибігли, другі. — Оце яке, що і в рода не видали. — А що

за його? — Сімдесять рублів. — Чи не дорого? — Е, то моя нужда продає, а то я би не взяв. — Сорок рублів. — Пятьдесять рублів. — Ні, каже, не хочу. — Іторжились і за 70 рублів оддав. А торгових тут було душ 30, та собі винима деньги, а та собі. Та що-ж ви усі деньги виймаєте? З одної брать. — Тут вони і пішли бить ця. Прийшли поліцейські, розвели їх. Тоді він узяв 70 рублів, купив хліба і до хліба, набрав на чумарочки, жінці на спідницю. Приніс. — На, ший, дітям і собі. — Попоїли діти, сам попоїв. Переночували; на другий ранок знов іде на базар. Прийшов на базар, стоїть на базарі 50 возів чумацьких льону хвунтового, пан багатий вивіз продавать. Хто продає сей лен? — Я, прикащик. — Що за його? — У тебе нема грошей, ти голий. — Шукай мені пана, я куплю. — Повів його прикащик до пана. Прийшов, поздраствував ся. Продайте льон! — Як же ти купиш, чи на пуд, чи оптом. — Мені як би оптом, не важучи. — Ну, добре, я продам і оптом. — Що за його? — Півтори тисячі. — Вот вам 50 рублів даю, од воза по рублю. — Е, як то? У мене пуд 5 рублів. — Надав ся 50 рублів і пішов собі. Одійшов і каже: — Де то моя доля? — Я тут. Ну, що-ж ви найшли собі любимоє? — Льону найшов 50 возів, вивіз який то пан богатий. — Ну, що-ж ти подавав? — Да 50 рублів, так не оддають. — Ну, больше і не давай. А я ось піду, перелапаю, так він стане попелом, так ти попіл купуй. — Прийшов він перегодом: Продасьте? — Продаю. — Так беріть, що я даю. — Да що-ж, ти сьмієш ся? — Ні, каже, я не сьміюсь, а я даю хорошо вам, то не льон, а попіл. Ось попробуйте. — Пішов пан, аж дивить ця, самий попіл. Тоді і сказав: Одвезіть йому, ребята, то буде вам хоч на порцію. — Що за знак, що льон везли, а попелом став. — Куди тобі везти? — Да оттуди, я там у міщанина сарай наняв. Узяли, одвезли, поперевертали отой попіл і поїхали. Доля тоді і каже: — Ну, ти за сей льон возьмеш пять тисяч, тільки через місяць міста. Підойде такий, що дасть. — Купив того, сего, у базарі, приходить до дітей і до жінки упять. Переночував, упять на базар іде і находить 40 возів кавунів, такі як відра кавуни. І давай ті кавуни покупать і подавав 25 рублів за ті кавуни, за 40 возів. — Що, ти дурак, чи глуповатий. Як один кавун стоїть 5 рублів серебра, а ти 25 р. даєш за 40 возів. — Хоч я дурак і глуповатий, а я у вас заберу за 25 р. — Ні, каже, не заберещ. — Він з тим і пішов. Одійшов. — Де-ж ти моя доля? — Я вдїсь, хаяїн. Що ж ти найшов любимоє? — Сорок возів кавунів. — Що ж ти подавав? — Да 25 р., так не оддають. — Ну, так і возьмеш. Через час-міста прийдеш до тих кавунів і він оддасть. — Приходить він, знов питає. — Чи продасьте? — Продамо. — Ну, так як? — Отак і так, ціна положена. — Е, то не так, се у вас гній, не

кавуни. Я, каже, обявлю городничому, так ви будете ще платить ця, що ви город завоняли! — Полупали, коли нема і одного цілого, так руки і лізуть у кавун. — Одвезіть йому, каже пан, буде вам хоч на порцію. — Одвезли, вивернули і поїхали. — Тепер доля і каже: — Через місяць міста купець под'їдеть, заразом і купить, не упускай от десять тисяч і копійки. — Вийшов місяць і надійшов купець, допитав ся і купив і дав 10 тисяч серебра. — Тепер доля і каже: Тепер іди у думу і купи оце місто, три десятини от сирот осталось і за те місто давай три тисячі. — Він пішов і давай купувать і купив за 5 тисяч і дали йому купчу. Давай тоді він строїть доми і лавки. Забрав жінку і дітей на те місто. Построїв два доми, лавки і давай торгувать. Доля йому помагає у всім; стали у його деньги і усьо. І став він купцем самим первим у тім городї, міліонами переверта. Поїдьмо, жінко, ми до свого брата у гості, як не принимав, а тепер може прийме. — Запрягли у коляску шестерку лошадей, узяли кучерів і поїхали. Приїхав прямо до комнат, знає, де він жиє. Поздраствував ся. Узнав ти мене, хто я? — Узнав і не узнав. — Я-ж твій брат. — Ну, брат так брат. І приняв його за гостя і троє суток пили, гуляли і радувались. — Прошу покорно брат і до мене, повидіть, як я живу. — Запряг і сей шестерку коней, узяв кучерів, поїхали до брата. Попили, погуляли троє суток і у того. — Ну, скажи, брат, чого ти так забагатїв, що і од мене став богаче. Ти менї признай ся! — Я сам не знаю, брате, так менї Бог дав. Оце як ти менї коняку подарував, так я твою долю зустрів. (Повторене.) — Вислухав брат, розпращали ся і поїхав той брат, а сей остав ся дома. Поїхав на те місто, на батьківське, уїхав у двор, бачить там чоловіка одного, другого; гукне, загадав їм, вони пішли, заступи забрали дома і викопали скриню і витягли із ями. — Благодарю вам, ребята, вот вам по пять рублїв. — Тодї одбиває замок і одчиня скриню, коли злиднї тільки що живі, тільки що ворушать ця. — Ви злиднї мого брата, так ідіть до його, він тепер багатий. — Спасибі, добродїю, що ви нас одкопали то ми будемо ваші. — Він сїв на коляску, да і гайда. Така думка, що: я од їх утечу. Поїхав до дому, верстов до 20, не доїздить до города, коли дивить ця, аж пожар у городї. Приїздить він домой, коли погоріло у його усьо і доми і лавки, на попіл усьо пішло. А тут закон увійшов, що та земля, що він поодбирав у людей, так тим людям і присуджено, а йому тільки шестерка коней та коляска і остались, деньги ті поки пропив, та тодї пішли із жінкою просить до брата, чи не догодує до смерти. Як війшли і поздраствувались, так брат їх і приняв, його у лавку за прикащика, а її за курішницю. Так вони і дожили у брата віку. — Ото ти, брате, хотів

на мене сільце накинуть, да на себе самого накинув. А я над тобою змилував ся. Померли вони, він їх поховав, а сам богатир і досі живе.

Паралелї: Гринченко, Этн. Матеріалы. Т. І. Ст. 109—115. Ч. 130. — Етноґр. Збірник. Т. ХІІІ. Ст. 22—31. Ч. 232—233: Щасте і нещасте. — Біда в кістці.

48. Про Розум та Щасте.

Іде чоловік мелкий на заробітки стовповою дорогою і зострічає Розума і Щастя. — Здраствуй! — Здраствуй. — Куди ти, чоловіче, ідеш? — Іду, каже, на заробітки. — Що у тебе дома, чи ти богатий, чи ні? — Ні, я чоловік мелкий, у мене дітей півдесятки та жінка, і діти і жінка голодні, так іду, щоб що небудь заробить та дітей воспитать. Не йди, ми були у тих містах, так там нема сей год роду; ми були там і ідемо віттіля і усї люде віттіля йдуть, так і ти вертай ся до дому. — Ні, люде добрі, треба менї іти, у мене дома одна тільки вода, нічого їсти! — Розум каже: Даймо йому пів сотнї денег, то завернем його домой. — А Щасте каже: Він до ума їх усе одно не доведе, хоч і дамо. — Ну, даймо. — Даймо! Виймають пів сотнї і дають: На тобі пів сотнї; ти вертай ся домой і годуй своїх дітей і сам їж із жінкою; ми тебе жаліємо, так і даємо. — Він сказав: Благодарю покорно — і пішов собі. Приходить він до дому, ввіходить у хату, нема жінки його дома. — Де, діти, мати? — Да десь пішли на час; вони прийдуть скоро. — Узяв, та деньги виняв, дививсь, та у печку у попіл і устромив і пішов тодї на огород подивить ця. Жінка прийшла до дому, а кума прибігла за багатям. — Здраствуй, чи кум дома? — Кажуть дїти, що дома, а я не бачила ще. — Де-ж він? — Кажуть дїти, що пішов у берег. — Дайте, кумо, багаття. — Я топила уже днів два; полапайте у пічці, чи є, чи не має. — Та узяла, полапала, налапала той платочок, узяла собі за пазуху і каже: Нема, кумо, багаття! — І пішла собі. Уходить чоловік до дому. — Здорова! — Здоров. — Що заробив, чоловіче, що скоро так повернув ся? — Каже: Слава Богу добрих людей найшов, так менї дали пів сотнї денег. Як я прийшов, так дививсь, дививсь, де їх діть, так у пічку, у попіл і застромив. Возьми та заховай! — Е, моя годино, кума приходила за багаттям, так вона полапала і мабуть узяла, бо нема тут. — Ну, так іди і проси, щоб оддала. — Побігла вона і каже: Ви гроші у нас узяли, пів сотнї; люде добрії чоловікови дали, а він у попіл положив, а ви як приходили за багаттям, так ви і узяли. — Ні, каже, я не брала і не бачила.

Бог з ними, з вашими деньгами. — Прийшла до дому. — А що? — Каже: Не брала і не бачила. — Дали люде, та не пішли у пользу.

Прогорювали вони зиму так-сяк; весни діждали, упять пішов чоловік на заробітки. Як узяв іти, зайшов на стовповую дорогу. Іде упять Розум та Щастя на зустріч того чоловіка. — Здраствуй! — Здраствуйте. — Куди ідеш? — Іду на заробітки. — Ми, каже, і самі були на заробітках, так нема там урожаю. Люде вертають ця і ми були і ми вернулись, вертай ся і ти. — Ні, люде добрі, мені нельзя вертать ця, бо я з голоду помру і дітки мої.. Що зароблю, то зароблю. — Розум каже: Даймо йому пів сотні, та завернім його назад. — Щастя каже: Хоч і дамо, так він не поорудує. — Так що? Усе-ж даймо. — Ну, даймо. — Виніімають пів сотні і кажуть: — На тобі пів сотні, та завертай ся до дому, та годуй своїх діток, та дивись, щоб не потеряв денег. — Він поблагодарив і пішов до дому. Приходить, аж жінки його нема дома. — Діти, де мать? — Побігла вона до тітки, чи що, на час! — Виняв ті гроші, дививсь, дививсь, де їх діть. Звісно, чоловік голий, куди положить? Аж діжа на лаві стоїть. Він у діжу положив і накрив віком і пішов собі на город. Приходить мати; діти кажуть, що батько уже прийшов. Ну ось і заробив він, будете, діти їсти! Деж він? — Пішов на город у берег. — Прибігає та кума, що і тоді. — А що, чи кум дома? — Кажуть діти, що дома. — А деж він? — Ось пішов на город у берег. — Дайте мині кіста з діжі ложечку! — Подивіть ця у діжу, коли єсть, так возьмете! — Вона подивилась, гроші узяла з платочком, каже: — Кіста нема! — і пішла собі з тим. Уходить чоловік упять у хату. — А що, чоловіче, що так скоро завернув ся, заробив? — Дали добрі люде пів сотні, я і вернув ся до дому. — Деж ти їх дів? — Ходив, ходив, деб їх діть, да нігде, так узяв, та в діжу положив. — Моя годино! Приходила кума за тістом, так мабуть вона їх і узяла. — Ну, біжи, проси, може хоч сї оддасть. — Побігла вона (повтореньє). Прийшла: хвалить ця вона чоловікови, що кума не брала. (Повтореньє).

Дожидає третьої весни, упять іде на заробітки. Йшов довго-не довго, зійшов на стовпову дорогу (повтореньє)... Ми-ж йому уже давали, на щож ще давать? — Даймо йому копійку, каже Щастя, тай завернем. Так він копійкою попользуєть ця! — Виніімають копійку: На тобі копійку, се тобі копійка дорогая буде: купиш, що ти знати меш і троє суток будете усім семейством їсти за ту копійку. — Він поблагодарив і пішов собі. Ввійшов він у свою слободу. На ставу ловлять рибу волоком. І подумав: Куплю я за ту копійку риби, скільки вони продадуть, так наїмось і дітей нагодуєм! Приходить: Здраствуйте! — Здра-

ствуйте. Ти оце був на заробітках? — Був, та вернувсь, нема ніякого уроду. Продайте мені за копійку риб; жінка зварить, або спече. — Ми би-раді тобі продать, ми і так далиб, так оце три рази забродили, так усе пусто, нема і одної риби. — Нате вам копійку і забредіть за копійку на моє щастя. — Ну, давай, забредім, на його щастя. — Одбрели шагів з десяток от берега, цуплять рибу. Стали ік берегу поблище приближать ця, риба бєть ця їм об ноги і через волок перескакує знов у став. І говорять: І щаслива та копійка і є таки риба у волоці! — Вицупили той волок на сухе і сострахнулись, що тягли стільки риби; і з роду стілько не витягли. — Ну, тепер вибирай собі, яка тобі любима і бери і неси собі до дому. Чи ти щасливий, чи твоя копійка! — Бу́ла у його за плечима торба, він укинув у торбу штук 30 рибки любимої, подякував і пішов собі. Приходить до дому. Жінка дома. Здраствує ця. — Як ти скоро повернув ся? — Завернули люде добрії, нема уроду нігде. — Що ти се у торбі несеш? — Оце я купив за копійку риби; у ставу ловили, а я йшов, так і купив. А висипай у ночви. Да і рибка гарна яка. Сідайте, дітки, давайте рибку скребти! — Понаходили ножі, давай скребти. Сіла і вона, скребе. Скребуть ту рибу і розчиняють. Розчинила вона первую рибку і найшла драгоцінний камінь, так як ягідка у більшки. Вони не знають, де його діть, положили на лутці, а рибку давай скребти і варить, а часть і пекти. Поварили і попекли, сіли і давай їсти. Покушали ту рибку і за тим і спать полягали тривкі. Повисипались, повставали, тоді давай упять кушать оту рибку. Сіли, покушали і один раз покушали, так і тривкі, знов полягали спать. Устають упять. Над вечори, на треті сутки знов покушали тої рибки, тривкі. За тим спать положились. Він і каже: Як давали мені ту копійчку, то казали, що вона тривка, що на троє суток буде що кушать, і так і справдилось, як говорили. — Полягали спать. Їде пан, проїзжий такий, що їздить по сьвітах і з кучером. Уїхав у слободу і розсмотрює ця, де-б упросить ця на ніч. Усмотрів пан із своєї карити, що дорога усіла: Поганяй до того міста. — Кучер погоня і став там. А камень лежить на лутці і дорогу і осіяв. — Піди, каже пан на кучеря, і просись на ніч. — Пішов він до того мужика і каже: Здраствуй. Одчини двері, да вийди на город. — Він одчинив і вийшов. Пустіть мого барина на ніч. — Як я пущу барина на ніч, як я чоловік голий? У мене нігде бариови і спати. Яб пустив, так я чоловік голий. У мене нічим і засьвітить. — Кучер пішов до пана. — А що каже той мужик? — Він не одказує ця, так нічим йому засьвітить, нічого постелять, нігде і спати. — Піди, хай позволить переночувать, а у мене усе своє: і постеля і сьвітло своє. Мені желає ця у його переночувать. — Прибігає кучер і каже, що у пана усе своє. — Він позволив.

Вони уїхали у двір, випрягли лошаді. Жінка найшла згарок сьвічки, засьвітила. Уходить пан у хату, здраствує ця. — Говорили нічим засьвітить, а засьвітили. -- Се, каже, згарочок сьвічечки. — Засьвітіть мою сьвічку, а свою погасіть. — Уходить кучер у хату, пан загадав наставлять самовар. — Садись, хозяїн да хозяйка, чаю пить. — Ми, каже, в роду його не пили, ми і боїмось. — Садіть ця, я вас научу чай пити. — Так що, що научите, у нас усе одно ні-за-віщо його пить. — А може буде за віщо пить, як навчитесь? — Сіли, давай він їх учить; научив їх пан немножко; а там стали розговорювать; пан пита, то се, то те, скільки дітей, що у їх є, а вони росказують. Прохожує він по хаті і смотрить на дорогоцінний камень, бере у руки і спрошує, що воно таке? Хозяїн і каже: Що ми той камень найшли у рибі, да й положили, тай не знаєм, що воно таке! — І скільки, хозяїн, я дам вам денег за отой каменок? — Я, пане, каже, не знаю. Що дасьте? Чи руб, чи два? Воно мені не нужне. — Ні, хозяїн, я тебе не буду обманювать, я дам, що стоїть. Я даю тобі за той каменок пять тисяч. А пять тисяч дарую твоїм діткам, що ти бідний чоловік. Щоб ти мене згадував. - Ну, хорошо, пане, у мене буде стільки грошей, що ні у кого у слободі нема. Так я за ті гроші у турмі вогнию, як мені скажуть, де я їх узяв, що я скажу? — Не бій ся. Ми поїдемо з тобою у город, у суд, і зділаєм там діло і ніхто до тебе за ті гроші не причепить ця. — Поїхали вони поутру у суд, пан і хозяїн. Приїхали у суд і зробили діло. Написав пан, що він за камень заплатив і що подарував; нехай він роспоряжаєть ця, як зна. Дав пан йому бумагу, привіз його назад своїми лошадьми. Роспрощались, пан поїхав на своє місто, а він остав ся, і став паном і пє той чай, що пан научив, і живе, хліб жує і постолом добро возить.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 105—198. Ч. 38— Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. II. Ст. 190—191. Ч. 131. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. II. Ст. 308—309. Ч. 202. — Archiv für slav. Philologie. T. XIX. Ст. 255. Ч. 80. — Erben, Vybr. báje a pov. národ. Ст. 73—75. — Шейнъ, Матеріалы для изуч. быта и языка рус. населенія сѣв. зап. края. Т. II. Ст. 167—168.

49. Три товариші і шматок олова.

Були собі три панки і у усякого по сину; і одвезли вони їх усїх трьох у город учить ця. І живуть вони на одній кватирі і учать ця у одній школї. І учили ся вони годів три які небудь і поздавали собі кзаменти усї. Були вони літ десяти, як оддані були, а тепер, як вони

вже дійшли, пора вже їм і женить ця. Живуть вони усякий у свого батька і батьки їх усіх трьох і пожепили. Два, що багачші були, попродали свої меня, да купили у другому селї ще більші, а третїй біднійший остав ся, де був. Померли у їх батьки, самі вони стали уже батьками, живуть, хазяйнують. А сей, що остав ся у селї, так він, так як і у нас Терешнецького, попродав усю землю, один ґрунт тільки остав ся. Ті почули товариші, що продавало ся імініє такого то поплїшнїм торгом, так вони і кажуть один другому: — Поїдьмо, брате, до товариша до нашого, що у його менє продавалось з поплїшнього торгу. — Поїдьмо, каже. — Запрягли конї, кучеря узяли і поїхали.

Приїхали до його, війшли у компату, поздраствувались. — Здраствуй, брате! — Здраствуйте! — Живі, кріпкі? — Слава Богу. — Посажав їх на стульці. — Чя правда, що ми чули, що твоє менє продано поплїшнїм торгом? — Правда, говорить, продано менє, тільки один ґрунт остав ся. — Як же тепер будеш ти, брате, жить? — Я хожу на зарібки. Піду я до того пана, а до того купця, та дрова рубаю; я більш нїчо не знаю, а дрова навчивсь рубать; так ось зароблю, так семейство своє харчую і сам харчуюсь. — Е, брат, говорить, як можно що з такого поколїня, та пішов ти в заробітки? — Вступили вони в другу компату і проміж себе балакають: Поддержім ми свого товариша; може він як небудь роскомашить ця нашими деньгами. Даймо йому у двоїх триста рублів. — Він уходить, а вони одщитали йому і дають. Він поклонив ся: Благодарю, що і мене товариші піддержали. Із тим розпращались і пішли оті два, а він остав ся.

Жінка його не бачила, що ті дали йому деньги, а він їй не хвалив ся, що дали товариші от такі деньги, а узяв да в глечик з висівками оті деньги і заховав. На другий день іде на роботу дров рубать. А щетинник їздив і гукав. Жінка почула і пішла з двору до того щетинника. Прийшла, поздраствувалась: Єсть гребенцї? — Єсть! — Надо купить, пошчісувать дітей, а то воші понападали. — Купіть, каже, вот у мене хороші єсть. — Я, каже, і купилаб, та у мене гроший нема. — Винесіть вівсика моїй коняцї, так я дам вам грибенець. — Нема, каже, а висївки у глечику у мене єсть. — Винесіть і висївки, я вам дам хоч поганенький гребінчик. — Побігла узяла той глечик, він мішок держить, а вона туди йому висипала з глечика. Він гребінчик дав, за три копійки і поїхав собі, куди йому надо. — Приходить у вечорі хазяїн, тільки війшов у хату бачить, що глечик не там стоїть, де стояв. Він і питає: На що ти глечик витягла? — Там були висївки, так виміняла за гребінчик, дітей пошчісувать. — Там було 300 рублїв гроший, що менї оті пани дали. Так ти і гроші оддала. — Я, каже, не знала. — Почухали ся: Пропали, кажуть, гроші!

І ходив він після того годів три, заробляє і харчують ця собі. Оті пани, що приїздили і кажуть: А поїдьмо до товариша, чи він нашими деньгами роспаношив ся, чи зовсім закомашив, що нема і сліду їм? — Запрягли, поїхали. Уходять, поздраствували ся. Посадив він їх. Ну і давай розговорювать: Що-ж, ти усе на одній порі, як тоді приїздили, а нашими деньгами не розпаношив ся? — Я, брати мої, я як узяв у вас оті деньги, та положив їх у глечик, у висівки, да пішов на роботу. А жінка виміняла за ті деньги гребінчик. Хоч вірте, хоч не вірте, а так ваші деньги, господа, пішли. — Пішов він із хати, а вони й кажуть: — Даймо йому ще 300 рублів, може він роскомашить ця нашими деньгами, а то усе на заробітки ходить по купцям, та по панам. — Узяли і дали. Він узяв, поклонив ся. — Тобі нікуди і грошей класти. Возьми оцю платиночку і щоб ти її не потеряв. — Він узяв, поклонивсь, у карман і вкинув. Розпрощались і поїхали вони. Узяли вони тоді з жінкою оті деньги. — Подивімось, повидимо, полюбуймо з їх. — Вийшли на город, подивились, полюбувались з їх і положили у кошелик. Тут діти крикнули не своїм гласом. Вона у хату, він кошелик на землю положив, та собі у хату. Вибігає з хати, коли шуліка спустилась, ухватила той кошелик і полетіла. Він біг, біг, за нею, коли полетіла у ліс через воду. Він на неї, а вона на його. Чого ти побігла? — А чого ти гроші покинув та і побіг? — Ходить він, як і ходив. Через три годи оті пани знов кажуть: А подивімось, чи роскомашив ся наш товариш нашими деньгами. — Запрягають, беруть кучеря, знов їдуть до його. Приїзжають до його, він обідраний, віджачок на йому драний, штани драні. — Що се ти, брат, усе на одній порі? Де ти брат, дів оті деньги, що ми тобі подарили, як оце приїзжали другий раз? — Як я вас випрядив, стали ми з жоною дивить ця на ті деньги, бо ми за год сто рублів не побачим. А тут і крикнули діти не своїм гласом, ми і побігли. А шуліка хватила і понесла. Хочь імість менї віри, хоч ні, а шуліка узяла оті деньги, що ви менї подарили. — Виступив хазяїн з хати, той і каже до того: Даймо йому ще 300 рублів. — Ні, не нада, він до ума усе одно не довів. Нехай собі живе, як знає. — Розпрощались і поїхали собі. Поїхали вони за ворота, аж бачить один, лежить кусочок свинцю. Оце, каже, понесу я своему братови кусочок свинцю. Чи не розживеть ця він з оцього свинцю? — Поніс у хату. На тобі, брат, кусок свинцю. — Підкиньте його, каже він, під кровать. — Підкинув він, покотив ся він. Тоді пішов, сів і поїхали вони. Ходить він, як і ходив, щоденно на роботу. Достало ся, що треба було забродчикови-хазяїнови, що заброд держить, свинцю. Він ходить, тай питає. Той іде на роботу, а той свинцю шукає. Зострілись; той і каже: — Я свинцю шукаю. — А у мене кусочок єсть. — Ходіть, да менї,

хочете продасьте, хочете — отдасьте, так я вам первую рибу, що піймаю, вам принесу. — Пішли вони у хату, він нахилив ся, узяв свинець, оддав. — Ну, каже, беріть, мені денег не надо. Принесете мені первую рибу, що піймаєте. — Пішов забродчик, причепив свинець до невода, закинули, витягли рівно десять кошів риби. І узяв він три риби, самих первих. Приніс і оддав хазяйці і поблагодарив і сказав: — Оце вам за свинець первая риба. — Приходить той із роботи, жінка йому й показує, яку рибу їм принесли. Він і каже: Оцю рибу ізжар на вечерю, а та буде на другий день. — І пішов собі знов на роботу. Жінка давай ту рибу скребти і розчинять. Розчинила, коли найшла камешок драгоцінний, як ягода больша завбільшки. Вийняла вона той камешок і положила на лутці на окошку. Приходить він домой у вечеру, покушали тую рибу, що вона попекла. — Дивись, чоловіче, який я камешок у тій рибі найшла, отам на лутці лежить! — Він подивив ся і каже: Бережи-ж отой камешок, щоб діти не занесли. То камешок неоціпенний, дорогий. — Переночував і пішов у роботу упять. По-уз його жив золотар, робив вещі усякі із золота, з серебра. Купували у його вещі купці, пани. Приходить того золотаря жінка, подивилась і каже: Продай мені отой камешок. — А що ви за його дасьте? Я дам за його, каже, сто рублів. — А я не знаю, що він стоїть. — Ну, як більше стоїть, так на тобі двіста рублів за його. — А може він і більше стоїть? — Ну, каже, без торгу, на тобі пятьсот рублів. — Я, говорить, без чоловіка не оддам. Чоловік прийде, то за що продасть, за те і возьмете, а я не продам без чоловіка. — Пішла ота золотарка і хвалить ця своиу чоловіку, що отакий і отакий камешок є і я, каже, купувала, так не оддає без чоловіка. Так прийдеш у вечорі, як він прийде до дому. — Прийшов той до дому, сів вечерять, куліш у мисці не солений потягає. Війшов золотар і каже: — Продайте мені той камешок. — Той каже: Купіть. — Жінка давала 500 рублів, а ось я даю 700 рублів. — А той мовчить, їсть куліш, аж за ушима ляпотить, виголодував ся. — Що ти мовчиш? — А ви знаєте, каже, що він стоїть, то же й давайте! І потягає собі куліш. — Ну, нате вам рівно тисячу. — Він одно їсть. — Що ви не обзиваєтесь? Ви знаєте, що він стоїть, те й давайте. — Золотар думав, що він знає, що він стоїть, тай каже: Ну, ось півтори тисячі. — Той тоді перехрестивсь за вечерю, тай і каже: Ну, давайте деньги, буде в мене півтора тисячі. — Ну, на тисячу, а за ті 500 р. дав розписку на десять день. Получив він і ті деньги, давай туди-сюди роскомашувать ця і у його хорошо пішло діло. Проти його ґрунта продає панок ліс і землю, він її і купив за 400 рублів. І поставив він школу і поставив учителя і принимає панських дітей, обучає.

Ті товариші, годів через три, чи через чотири, знов запрягли, кучеря узяли, поїхали подивить ця, чи він розкомашив ся, чи ні? Уїхали у двор, аж усе вже не так, як було, підчиняєть ця. Уходять у комнати, здраствують ця. Приїхали, брат, тебе одвідать. — Благодарю вас, братів, садіть ця, будете гості мої. — Тут жона зараз заказала куховарці кушать варить, самовар наставлять, уже не так, як тоді, що нічого не було, а тепер єсть вже що пить і їсть. Покушали, тоді пішли у проходку у сад і речі собі балакають. — Ну, що-ж ти, брат, роскомашив ся? — Слава Богу, каже, роскомашивсь немножко. — Ти, брат, не от свинцю роскомашивсь? — Вірно, брат, благодарю, що ти дав. От свинцю я роскомашив ся. — Дійшли, конець саду річечки, за річечкою та земля, що він купив у пана. Він і каже: Оце я купив, місто хорошоє. Я тут школу поставив, дітей принимаю. Поїдьмо, брат, подивімось, яка школа у мене. Міст ще не готовий, а ми лодочкою переїдьмо. Там і сад, що я купив і обліг тут хороший. — Поплили, подивились на школу, а тоді пішли, і учитель пішов з ними, по саду, да по лісу. Оце вони ходять і говорять, а хлопці із школи тоже по лісу ходять із дітьми його. Вони і просять: Позвольте нам гніздечко содрать, ми тут найшли на липі. — Ні, я не позволю, полізеш, убєш ся. — Ні, не убюсь, воно недалеко, позвольте. — Де воно? — Ось де. Підходять, подивились. — Ну, полізай. Поліз один, содрав те гніздечко. Ізліз і каже: Ось подивітесь, яке воно хорошеє. — Подивились, аж у гніздечку та самая платиночка, що брати колись дали. — Е, брати, ви тоді не яли мені віри, а ось оті 300 р. тут і єсть. — Ну, брат, як ми тобі дарили, так вони і твої. — Походили, прийшли. Тепер вони гостювали уже троє суток. Розпращались і поїхали. — Живи, нехай тобі Бог помога. Тепер і нам лучше, що ти розкомашив ся. — Ось він і остав ся на том оснуванії, і живе, хліб жує, постолом добро возить.

Паралелї: Отся леґенда — відміна попередньої і близша до надрукованої в Етн. Збірнику, т. III. Ст. 105—108. Ч. 38.

50. Як кум до кума вечерю носив.

Кум убогий до богатого вечерю поніс. Поздравствував ся до кума. — Нате вам, куме, вечерю. — Понеси, каже, тую вечерю демонові! — З тим він і пішов назад. Іде собі до дому. Зустрічає чоловіка. — Здорово, чоловік. Де ти, каже, був? — Носив до кума вечерю. — Що-ж він сказав? — Понеси, сказав, вечерю демонови; я так і пішов.

— Неси-ж, каже, туда, куда він тобі сказав. За греблю вийдеш, на ліву руку дім сьвітить ся; принесеш, поздоровкавш ся і скажеш: Оце-ж кум вам вечерю послав! Тебе приймуть за честь, посадять, шанувать будуть хорошо. Давать будуть тобі плату хорошу; серебра, золота, щоб ти не брав. Питать будуть, що не береш, а ти скажи: Дайте мені у полу по корцю того, що кипить у котлах. — Скажуть: Оце-ж багно кипить, на що воно тобі, а ти деньги возьми! — Оцього мені дайте, що кипить. — Ні, не дамо. — Ну, я і так піду. — Каже: Вернись, дамо. — Вернув ся він, наставив полу, кинули по корцю, пішов він. Пішов до дому; а у його був вінбарчик; він його одчинив і кинув туда; тоді взяв і зачинив. Спав не спав, звонять до утрені. — Засьвіти, жінко, ходи у вінбарчик, може нам Бог що дав. — Жінка засьвітила. Прийшли, не можно одчинить; одчинили трошечку, влізли боками, посмотріли, добра повен вінбар: там деньги, там сапоги, там одежа всяка, разна. Поубувались у чоботи хороші. сейчас взяли, понадівали добрі шуби з доброго сукна, убирають ця до церкви. Надів на себе він шапку хорошу, вона платок. Убрались, пішли до церкви. Люде дивлять ця, де-ж вони понабирали такої одежі? З ворами він мабуть краде, так вори йому підвезли. Поприходили до дому, те поскидали, а в друге оділись, ще лучше. Люде дивлять ця, де він понабирав їх. Пообідали, зібрала ся громада, давай його звать у волость. — Де ти, Іване, понабирав такі сапоги, одежу таку дорогу? Жінка тоже одежу, у платках таких, що у нас у слободі нема. Вори тобі того понавозили! — Ні, господа, мені, каже, Бог дав. — А чом нам не дає? Який ти єсть, що тобі дає, а нам не дає? — А мені Бог дав, що-ж вам не дає, я не знаю. — У мене, каже, ще денег пів сотні є, мені Бог дав. — Яким же робом, що тобі Бог дав? — Через то, каже, що я до кума вечерю носив. Так мене, каже, кум одослав з вечерю до демона. Я тому поніс, тому оддав, так мені Бог дав за те. — А підіте, кума позовіте, чи він його посилав, чи він до него носив вечерю, чи ні. — Призвали кума. — Точно правда, каже, приніс вечерю і я його отсилав. — Ну, так і поживай, що тобі Бог дав за то, що отослав тебе. — Кум богатий каже: Я повезу вечерю возом, не таку як та. — Діждав того вечера, що вечерю нести; богатий приходить до убогого: Скажи-ж мені, куди ти вечерю носив і я туда повезу! — Вийдеш, каже, за греблю, увидиш, доми сьвітять ся, туда, каже, неси вечерю. — Взяв він, запряг пару лошадей, наклав вечерю, входить у комнати. — Здраствуйте! — Здраствуйте. — Нате, каже, вам вечерю кум прислав. — Оце-ж той сукин син, що кума з вечерею прислав к нам прошлий год. Три тисячі душ, каже, вирвав у нас із пекла, сукин син. Возьміте, каже, на ко-

ліво, переломіте, та у котел. — Вони схватили, переломили і у котел. Заробив богатий вечерю.

Паралелї: Етногр. Збірник. Т. XIII. Ст. 174-179. Ч. 354—357.

51. Чи́ лїпше за молоду чи на старість бідувати?

Чоловік і жінка молоді, живуть годок і два. У ночи приходить до вікна і гукає: Олено, одчини, я щось тобі скажу. — Вийшла вона і поздоровкалась і він каже: — Порадь ся, Олено, з своїм чоловіком, як вам лутче, чи з-за молоду горювать та кістки гризти, чи на старість. І порадь ся, я прийду до вас у тую ніч. — Уходить вона у хату, чоловік і каже їй, а що воно? — Каже: Я трошки злякалась. Сказало воно: Обрадь ся з своїм чоловіком, чи лутче вам за молоду горювать та кістки гризти, чи на старість. — І вони вже досьвіта не спали; по утру повставали і радять ця: Іди ти, чоловіче, до свого хрещеного батька, а я піду до своеї рідної матери. — Пішов він до свого батька, поздоровивсь і розказує свою приповість: як ви, тату, менї посовітуєте? Що нам робить? Батько і каже: Лутше вам за молоду погорювать і кістки гризти, чим на старість. — Так посовітував і він пішов до дому. Прийшов до дому і жінка дома прийшла од матері. Жінка і каже: А що, чоловіче, тобі батько казав? — Він і каже: Батько казав, що лутше за молоду вам погорювать і кісток погризти, чим на старість. А мати твоя, що казала? — І мати так казала, на одну дорожку. - Тепер вони дожидали вечора і чи вечеряли, не вечеряли і полягали спать і дожидають, що прийде і не спить ця їм. У північи гукає: Вийди, Олено! Олено вийди! — Олена вийшла. — Здраствуйте! — Здраствуйте! — Ну, обрадились з чоловіком, чи лутше за молоду горювать, та кістки гризти, чи на старість? — Ні, лутше за молоду горювать, та кістки гризти, чим на старість. — Ну і іди-ж собі до чоловіка. — Вона обернулась і хотїла іти до чоловіка в хату, коли полымя хату хватило. І вона не встигла увійти в хату, а чоловік вийшов з хати. І погоріло у їх усе, що тілько в їх було, і коровка і телиця і все хазяйство погоріло, зостали ся з душами тілько. — Тепер як раз сказало правду, сказало, що будете горювать, та кістки гризти. — А що-ж його, жінко, робить? — Мабуть брать білєти, та іти на заробітки, бо тут пропадем. — Забрали білєти, тай пішли на заробітки. Ідуть і тиждень, ідуть другий, наступило на третїй тиждень. Їде

пан шестеркою кіньми, на зустріч добігає. — Здраствуйте! — Здраствуйте! — Куди ти, чоловіче, ідеш? — Каже: На заробітки, у вотакі то міста, за Кубаню. — Не йди, каже пан, бо я сам одтудова їду. Так там нема роду, там і земля чорна, нічо не вродилось. Вертайсь, чоловіче, домой, каже пан. — Е ні, каже, пане я не верну ся. — Чому? питає пан. — А того, що у мене не має нічого, так не вернусь до дому. — Ну, а се твоя жінка? питає пан, чи може підложниця? Не дури пана, а кажи правильно, чи жінка, чи підложниця? — Ні, пане, то моя жінка рідна, вінчана моя жінка. — Ну, продай, чоловіче, свою жінку мені! — Ні, як би я продав жінку, пане, із жінкою порадить ця чи що, а то продав би я жінку, не продам! — Я много денег дам за жінку, а ти бідний, а за деньги много жінок можна достать. — Та я, чоловіче, согласна, каже жінка, а з грошима куди вгодно іди; продай. — Вот бачиш і жінка согласна, каже пан. Ну стілько дасьте, пане. — Розперізуєть ця пан з свого каптана і виника деньги з свого гамана, сотневими бомажками і щита дві тисячі; вот бач, скільки денег я тобі даю. В тебе-ж є де діть, заховать? — Ні, каже, ніде заховать у мене денег. — Ну постой, я тобі найду, — каже пан, і пішов до воза. І виникає зелений гаман і говорить: Вложи туди. — Уложив туди деньги і сховав за пазуху. — Ну, прощай тепер, каже пан і поїхав, тілько курява схопилась. А той чоловік і думає: Куди-ж тепер іти? Чи до дому, чи на заробітки? Ні, мабуть піду на заробітки.

Іде день, іде другий. І підтомив ся, сяде собі, розстеле свитину і розвяже гроші, тай дивить ця, любує, любує. Завяже і піде упять у путь. Іде день і впять розвяже, дивить ця, любує, та в гаман усуне тай піде у путь. Ішов день, упять сів; витяг свої деньги, полюбував тай засунув в гаман; і пішов про себе, а гаман положив на свитці, тай байдуже до грошей. Коли де взяла ся лелека, спустила ся, тай вхопила гаман з грошима і полетіла. А він побачив, що горе, тай давай кричать: Ей, там гроші подай! — А лелека все вище й вище полетіла, так що й не видно. Пропали гроші і жінки не має. Ну, тепер він заплакав, повернув ся, узяв свою керийчину і пішов собі. Ішов довго не довго, увійшов в той город, що йшов на заробітки, щоб хто наняв. — Ну, каже, наймись до мене. — Наймусь, а що-ж ви дасьте? — Та, каже, хазяїн — я бачу що ти чоловік іще не старий, то вот тобі без торгу сто рублів! — Ну, добре, каже, сіли і поїхали. Привіз він його до дому і давай той у його служить, в того хазяїна. І прослужив годок один і було мясо і були кістки, первий год було мясо, не тілько кістки. А на другий год уже мало мяса бачив, а самі кістки гриз. Як узяв він у того хазяїна служить і служив він у того хазяїна вісімнайцять літ. Одслужив він вісімнайцять літ і закортіло його до

дому. І каже: Розсчитай мене, хазяїн. — Та служи ще, каже хазяїн. — Нї, не хочу, розщитай. — Ну узяв, розщитав і пішов собі; він у його горював так вісїмнайцять лїт, що мало і хлїба їв, а тільки кістки гриз, а роботу робив таку, що ледви видержав, носив на плечах камінь, та строїв каменні загони на вівцї. Ну й пішов; ішов довго не довго, чотири недїлї круглих. Іде він, стоїть дом і двер над дорогою; і рубають дуба на його ґрунтї, а на тому дубови лелече гнїздо. І начали питать його робочі: Де ти, чоловіче, був? — Каже: На заробітках. — Ну посїдали, оддихнули, і давай рубать дуба унять і дуб хитаєть ця і вже буде скоро падать; хилить ця і впав. А тут лелече гнїздо попереду бубух і впало. А той зелений гаман, іще й гнїздо поминув, та впав. А він побачив, та туди, та за гаман, а ті собі, та впіймають. — Де це ти узяв ся, се наше добро! — Е нї, се мій гаман! — Узяв він свій гаман і пригорнув до себе і держить. — Ну, що з дураком водить ця, поведїть його до пана, як пан розсудить, то так і буде. — Повели до пана, вийшов пан, питає: Почому то твій гаман? — Я, каже, жінку свою продав за дві тисячі панови, та положив у гаман, а гаман положив на керничинї, а сам пішов про себе. А лелека де взяла ся, та вхватила гаман, тай полетїла, і я не знав, де вона його дїла. А тепер я ішов і побачив, що рубають дуба; дуб впав і гаман мій впав. І тут дві тисячі денег. — А посмотріть, говорить пан, чи там вірно дві тисяч, так його деньги, а як не дві тисячі, так то будуть ваші деньги. — Ну, пан узяв гаман, посмотрів: Так, каже, дві тисячі, то його деньги. На, деньги, каже пан, то твої. А ви ідїть до дуба, вам тут нема нїчого. — Вони почухались, тай пішли. — Ну, тодї пан питає: Чи ти, говорить, узнав би свою жінку, як би тобі показав її? — Хто зна, чи узнав би, чи не узнав би. За вісїмнайцять лїт можно перемінить ця; вот я який був, а тепер і не такий став. То так може й вона. — Ну, пан вийшов і гукнув: Олено, вийди сюда. — Вона вийшла, пан і каже: А дивись, чи се твоя жінка чи не твоя? — Хто зна, каже, чи вона, чи не вона. — І дивлять ця, одно на одного і не пізнає нї те того,-нї те того. — Ну і спращує він її: Як твоє імя? — Вона й каже: Олена. — Він каже: У мене жінка Олена. А як твого, каже, батька звали? — Отак, каже. — А прозивали? — Каже: Отак. — А якого ти села? — Отакого то. — І я того села. Так значить, ти моя жінка. Поручкались; як раз прийшлось, що це ми й є. — Ну, пан тодї забрав їх у компати, посажав їх обох і дав їм по рюмцї водки і закуски. І спрашує його пан: Як же ти жив? Чи ти служив, чи так жив? Чи ти в одного хазяїна був, чи у многих? — У в одного, каже, хазяїна я був. — Добре-ж тобі було на харчі, в того хазяїна? — Добре було, каже, пане, за вісїмнайцять лїт тілько пеньки в яслах

остались од кісток та од сухарів. Сухарі, каже, такі були, що хоть на три дни у воді намочи, та тілько послизнуть. А то всьо равно, так як камінь. — Ну, каже пан, тепер ти того хазяїна згадуватимеш, поки й помреш, що добрий був! Ну полно тепер вам кістки гризти, каже пан, а будете може й мясо їсти, та чайок пить. — За щоб ми, каже, його пили? — В тебе-ж є деньги ті, що ти за жінку взяв. А ще-ж і заробив. — Та що тих, пане, денег, як треба й построїть ця і се те купить! То за що той і чайок пить? — А може ти не будеш і строїть ця, каже пан. Ну тоді пан достає карандаш, бере бомагу, сїдає і пише. Написав йому: Вручаю движимоє і недвижимоє імущество і худобу і всьо то, що є у мене, усе ховяйство. Ну, тоді позвав кучеря: Запрягай, каже, коні у бричку! — Кучер запріг, він сів, пан. І тоді розпращав ся з жінкою і з чоловіком; сів, тай поїхав і сказав: Тепер, каже, прощайте! Оставайтесь на моїм імінії і живіть! А сам сїв і поїхав. А вони остали ся, живуть і хліб жують і постолом добро возять.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 82—103. Ч. 33-36. — Т. XIII. Ст. 184—192. Ч. 362—364. — Oesterley, Gesta Romanorum. Ст. 444—451.

52. Смерть.

Був собі чоловік богатий і був він недобрий хазяїн; і не вибувають у його наймити. Підходить до його парень, здраствуєть ця і каже: Треба вам, хазяїн, роботника? Менї люде посовітували. — Треба, каже. — Ну, так найміть мене на год. — Можна, каже, що тобі за год? — Менї денег не треба, я щитать не умію; а нехай, як я год прослужу, хазяйка ваша зварить менї борщ да кашу у маленьких горшечках, тільки щоб не сердилась, як буде варить. -- Вона сказала: Я сердить ця не буду, коли ти так дешево нанимаєш ся до нас. — Він став і вибув год, служив харошо. — Тепер, каже, хазяйко, варіть борщ да кашу. — Зварила, не сердилась. — Ростиляйте платок, ставляйте борщ і кашу до міста тула, положіть паляничку, мисочки і дві ложки. — Поклала вона усе, згорнув він у платок, поблагодарив хазяїну і хазяйцї, забрав ту годовщину, що заслужив і пішов собі. Зійшов на стовпову дорогу, іде довго не довго, зострічає його смерть; женщина чорная уся, як уголь. Здраствують ця. Смерть питає: Куди ти ідеш? — А він каже: Я заслужив собі обід, так іду, щоб кого зустріть і пообідать, щоб не одному. — А я за тобою давно шукаю, — каже смерть, я тебе хочу умертвить. — Ну, каже, сядемо, покушаємо, коли я заслужив обід, так хоч не голодний буду, а коли мертвить, так

і умертвіть. Сїдаймо-ж, та покушаєм. Розіслав платочок, паляничку ножиком розрізав, у мисочку борщику насипав, кушають, подливає він з горщика. Поїли борщ, давай кашу їсти; виїли і кашу. Встали, помолились Богу, за обід поблагодарили. Тепер він і каже: Коли ваше желаніє, так і умертвіть мене, коли вже памітили мене, так нема що. — Нї, я, каже, не буду тепер тебе мертвить, бо я за 30 лїт так не кушала, як оце покушала. А іди собі і живи; ось тобі на 50 лїт отсрочка, а тодї я і тебе умертвлю, я тебе найду. — Розпращали ся і пішли собі. Смерть собі, а він собі. Уходить він у слободу, а у його нема нї отця, нї матері і сам він не зна, віткіля він. Находить він людей і питає: Чи не знаєте, може, кому треба робочого, щоб мене наняли? — Ось, кажуть, тут дїд є, що ськає робочого. — Він і іде до дїда і каже: Здраствуйте! Люде казали менї, що вам треба робочого, так мене наткнули і я прийшов. — Він поговорив, нанявсь він і служить. У того дїда є дївчинка, дочка підходяща, її замуж треба їти. Служить він місяць і другий, робить хорошо. Полюбив його дїд і баба. І питають вони у дочки: Чи согласна вона іти за муж за наймита? — Як, ви, каже, согласні, то і я согласна. — Ну, гукни його. — Вона гукнула. — Чи согласен ти узять мою дочку за себе? — Як ви согласні, да вона согласна, то і я согласен. — Ну, іди попа договорювать. — Пішли, попа договорили, обвінчав ся, сватьбу отгуляли і живуть год і другий хорошо. Стало хазяйство у їх лучше, чим було; пішли вони у гору. Пожили вони год і два, старі позанедужували і померли у один день. Поховали їх у одну яму. Остав ся він і живе з женою і дїти у їх єсть. Богатіють вони, синів поженили, дочок пооддавали заміж. Підходить 50 лїт, підходить смерть. — Оце я прийшла тебе мертвить, оце уже вийшло 50 лїт, що я тобі одсрочки давала. — Смерте, моя мати, менї добре жить, у мене усе є, куди не повернусь усе є і мене почитають і поважають. — А, може б умертвить? — Нї, променїть менї ще жить. — Ну, каже, живи, коли не хочеш умирать. — Розпращалась і пішла собі. Як узяв жить, і сини його уже померли, і унуки пожепились, а він став уже негодящий нїкуди і нїхто його не щита нї за вішо, він як головешка, качаєть ця, нїхто його не догляда, усї од його одцурались і смерть од його одцуралась. На 30 лїт просив ся, а вже 50 вийшло, а він качаєть ця. І просить він у Бога, щоб Бог послав смерть. — Оце я прийшла тебе умертвить. — Смерте, моя мати, як ти мене одцуралась! Я тебе давно виглядаю. — А як приходила, та ти одпросив ся, казав, що добре менї жити, так оце, щоб знав і худо. — Ну, умертви-ж, смерте, моя мати! — Узяла і умертвила.

53. Як померші душі суда ждуть.

Померші душі позаниравi у такії комнати, що нема вікон, а тільки одні двері, а по стінах лавочки з самого низу у округи до самого потолоку. Которі дуже грішиії, ті на низу, которі не дуже грішні, ті на найвисшій лавиці. Душа повіз душу сидить; одно повіз одного. І просять Господа: Кончай, Господи, скорійше сьвіт. Іскакують з лавки і бють долоньми двері: Кончай, Господи, сьвіт. Доки ми будем тут сидіть? Увірилось уже нам. Кончай сьвіт. А як кончиш, так куди осудиш, там ми і будемо. — І бють у двері, бють, поки і долоні у їх поболять, тоді упять на свої міста сїдають. Посидять год, два, що долоні перестануть болїть, вони знов до дверий, у двері опять бють. Кончай, Господи, сьвіт! — А Бог каже: Ждіть время! — Бють і бють і по сї пори. Як у кого єсть діти, чи хто, що із гріха скупають, нанима панахиду, медку купить попити, так тоді з низкої лавочки душа скочила на вищу, а скупив, то ще на вищу. І сидять так. А одна душа і засьміялась. Чого-ж ти засьміяла ся, друга пита? — А з того, що мене родитель мій із гріха скупить. І поки скупить, поки на верхню полицечку доскакає. До страшнього суда будуть там сидїть, а перед страшним судом випустить Бог їх і тоді зберуть ця кісточка до кісточки і шкуру Господь натягне і стануть вони людьми і усї у сорока літ. Як Спаситель ішов у 40 літ на муку, так і вони усї будуть 40-літні. Ні старшого, ні меншого не буде, а усі будуть рівниї. І усякий хоч грамотний, хоч не грамотний, бачитиме, що він тут надїлав. А тоді вже страшний суд буде. Забере Бог у правую руку праведних, а у лївую неправедних. І тоді праведні пілуть на небеса, а ті у бездну у вічню, лукавому впущать ся. Що він знатиме, то він і буде з ними робить. Ті, що на небеса пішли, ті по церковному запіли, а ті заревли по бугаєчому, заняли їх чорти мечами і пігнали у саме пекло, у огонь і смолу.

54. Ярчук.

Був собі стрілець. З ружом ходить по полю і стреля зайчика, ласичку, де що встранить ця. І він не пропустить, аби докинув, так він убє. Ходив, ходив собі, а чоловік роботав на степу; і була в того чоловіка кобилка поганенька і пропала. І узяв той чоловік, кожу зняв і поїхав до дому. Стоїть там скирта давня, а коло тої скирти шагів за 50 та коняка лежить, що чоловік обідрав. Прийшов стрілець, подивив

ся на тую коняку, поліз на скирту, зробив собі кубло посеред скирти; зарядив пулями ружжо і сидить собі і смотрить проти тієї коняки. Оце прийдуть вовки у ночи, так я буду бить. — Сидить, йому не до сну. Довго-не-довго біжить два, зараз до коняки і давай її натягать — рвуть, їдять. Стали їсти, біжить пять і стало їх сім вовків. Узяв він і направив ружжо у табун — бить. Аж руки стерпли, шапка з голови лїзе, сам стерп, узяв його острах великий. Слобода от тієї скирти верстов три і подихає на слободу вітерок. Як заходились трощить вовки ту коняку, а у сїй слободї собачня як завалувала, аж кричать на усю слободу, а один собака, як гавкне, так вони і поодскакують от коняки і давлять ця; а там знов за коняку, а як гавкне, вони зараз і поодскакують. Із'їли вони ту коняку, розбіглись, а він переночував на скирті, на другий день устав і пішов на ту слободу, де собака гавкала. І війшов у слободу і дивить ця по городах, чи не вибіжить собака з таким-то гласом. Пройшов він одну сторону улиці, зійшов на другу сторону. Заверюха больша і з дощем іде. Він доходить до того хазяїна, де той собака, а собака і гавкнув, а він і чує і пізнав зразу. Доходить до двора, коли на погребі соломи оберемок, а він лежить на голому, поуз погреба. Побачив він і іде у оцей город і іде у хату прямо. Уходить у хату, поздравствував ся. — Відкіля земляк? — Я недалеко відціля. — Чого-ж ти до мене забрив? — То була така розмова, що у вас є собака такий, що ви продаете, так я прийшов, чи не продасьте менї? — Да, каже, воно менї не нужно, на що воно менї здале? — А що ви возьмете за його? — Що дасьте. — А я дам вам дорого. — Може дасьте так, що і на чоботи. — Нї, я дам, що і на три, а то й більше. — Скільки же? — Я дам 10 карбованців. — Е, то добре, я буду дякувать, поки й умру, за твою ласку, що ти мене так піддержав. — Він виняв 10 карбованців і оддав. — Як же менї каже, так, щоб його узять? — На тобі хлїба шматок та мани його: Котись, котись. То його дїти так продражнили, то він за тобою і котитиметь ця. — Він вийшов, позвав його, собака за їм і побіг. Приходить до дому із собакою. А та собака то була ярчук*). Ще й сам не

---

*) У ярчука у ротї як дьогтьом вимазано, чорно. І їх тим нема, що як сука виплодить, то відьма зна і зараз ярчука і задавить. А такі люди є, що можуть познать, що ярчук; тодї вони його у погреб ховають і закривають осиковою бороною зубями до гори; тодї вони і виростають, бо відьма через ту борону у погреб не піде, бо як піде, то там і буде, не війде. А суки із тисяч одна вибирає ця, ярчука ісплодить первого і одного самчука. І як його вигодують, то у те село вже зьвір не йде і відьми боять ця.

їв, нагодував собаку, тоді сам поїв. Вийшов на город, два чоловіки наняв. — Копайте мені погреб отакий і отакий. — Вони узялись, а він узяв ся борону осикову робить. Ті погреб виконали, а він борону зробив і зубя набив, скільки слід. Тоді узяв ту собаку, укинув у погреб, а бороною з верху накрив. І тепер давай годувать того собаку і годує добре говядиною і годував год цілий. Год вигодував, тоді витяг. Як витяг, так собака той як ведмідь, самий старий межи ведмедями, то такий той собака став. І давай тепер на охоту із собою; той ярчук ходить за ним. Іде він, аж біжить вовк; собака йому на зустріч. Вовк не тіка і як зустрілись і схватились дибки, грудь на грудь, той того на шиворот, а той того. Ярчук, як хватив вовка за шиворот, та струснув, кинув об землю, так зразу і убив. І він так і ведмедів, лисиць і усякого, де не єсть зьвір, він побє, аби набіг. І ходить той стрілець неділь дві і узяв він рублів скриню денег за шкури і купив він коняку і їздить. Ярчук бє зьвіра, а він кожі здійма і у повозку склада. Походив він із год із тим ярчуком і став він богатий. Раз він надумав ся, сів верхи, узяв собі рушжечко і поїхав, а ярчук його за ним побіг. Виїхав у степ, проїхав верстов пять, шість, аж вовк біжить. Він побачив, зараз гонить із ярчуком переймать. Перебігли вовка, зараз ярчук з вовком дибки хватились; ярчук схопив вовка за шиворот, струснув, об землю кинув, з вовка і дух вон. З сим справив ся, аж бачить, біжить упять два тим самим слідом. Добігають; ярчук схватив ся з одним — убив; потім з другим і того убив. Розірвав ся, аж біжить дванайцять, один за одним шагів за десять. Оці три лежать задавлені. Той на коняку та за тими вовками: вони не дуже й тікають. Добіг, дігнав ярчук заднього вовка, убив; потім погоня упять, а ті не оґлядають ця, біжать, а він заднього нажене, убе, а той конякою за ними. Скрізь одинайцять вовків лежить, один од одного шагів за 20 чи за 10. Отих 11 убив, тепер догання 12-го, а той собі хилить, хилить, тікає. Добігає він до ліса. Стоїть ліс, вовк у ліс, за ним ярчук, а хазяїн і собі туда. Добігає лісом верству міста, а там посеред ліса площадка чиста, десятини три і таменька на тій площадці вовків Бог його зна скільки тисяч, тисяч 20, усю площадь заняли там як вівці, як їх зжени на стійло, то вона одна під одну товплять ця, так оті вовки густо стоять. І серед площаді стоїть на лошаді архангел Михаїл із трубою і грає у трубу і скликає вовків; оце вони де почують, то і біжать, бо він ними завідує, як який небудь ґенерал над салдатами, так він од Бога послан вовками розпоряжать ця. Він їм щот веде, знає скільки їх, а скільки раз загра у трубу, вони збіжать ця усі чисто; він ними полюбує, посмотрить, а тоді і розпустить: Ступайте собі по містам, а сам у своє місто, де йому Бог указав поїде, а вовки, хоч на-

шого язика не понимають, а що він каже, то вони понимають, як він у трубу загра, то вони розуміють і збігають ця, де він не стане, посеред ліса, чи посеред степу. Отой 12-ий вовк добіг до тії площаді, а стрілець розігнав ся і вискочив на площадь да й сострахнув ся і хотів назад утекти. А той чоловік у золоті, що аж сяє, гукнув на його: Не тікай, стрілець, а йди до мене. — Як став він іти, вовки розступились, він підходить і ярчук за ним. Доходить, поклонивсь, поздраствувавсь. — Ну, каже, стрілець ти добрий, та не так добрий, як у тебе ярчук добрий. Много ведмедів подавив, а вовків іще більше. — А посеред площаді стоїть вовк над усіма вовками вовк, такий, що страшно на його й дивить ця, такий здоровий, неначе комора. І каже архангел Михаїл вовку: Іди, борись із ярчуком. — Той не хоче, мулить ця. Тоді архангел Михаїл крикнув: Тобі я кажу, іди, борись. — Тоді підбігає він до ярчука і схватились вони дибки, той того за шиворот, а той того. Як хватив ярчук того вовка за шиворот, як струснув та кинув об землю і убив і духу у йому нема. Тоді і каже архангел Михаїл: Оцей ярчук над усіма ярчуками ярчук, так як у мене вовк оцей був над усіма вовками вовк. Тепер він каже на другого вовка, сей вже менший: А іди ти, поборись ще з ярчуком. — Прибіг, хватились вони дибки, той того і той того за шиворот бере; ярчук схопив його та як кинув, так і дух з його вискочив. Тепер архангел Михаїл каже на третього. Сей і невеличкий, а щетина на йому так і стоїть, наїжилась. Підбігає сей третій, як схватились, як стали водить ця, водились, водились... убив вовк ярчука, і духу у йому не стало. Тепер, каже, архангел Михаїл: Їдь, стрілець, до дому. Тепер ти будеш вовків побіжать. — Сей поклонив ся і з тим новів собі лошадь за ту площадь, тоді до ния підвів, сів і поїхав до дому. І як приїхав він до дому, перекусив немножко і тоді як ліг, то уже не встав. Його питають: — Чого ти, як? Він і розказує: Отак мені було, я і злякавсь того. Полежав і помер.

Паралелї: Гринченко, Изъ устъ народа. Ст. 161—162. Ч. 193.

Б.

55. Гиря.

Були собі два брати: один жив з батьком, а другий окрім. Той, що окрім — багатий, а сей, що з батьком, бідний: тільки теличка одна

і є. Вмер батько: давай убогий ховать батька. Заховали батька. Тепер багатий і каже: Давай, брате, ділить ця теличкою по полам. — Убогий і каже: За чим теличкою ділить ця? Вона тільки щиталась, що батькова, — вона моя була! — А сей напав ся — ділить ця. — Ну, підем до пана: пан як розсудить — чи ділить ця, чи ні? — Пішли до пана.

Приходять до пана, здраствують ця. За чим ви прийшли? — Розділіть нас, пане, батька ми поховали, теличка осталась; брат ділить ця хоче. — Ступайте, каже, домой, та думайте: которий угада, що я вам скажу, за тим буде і теличка. Що є у сьвіті найсиче, що наймиліше і що найпрудче? Ступайте до дому і думайте! По-утру приходьте; которий угада, за тим буде і теличка.

Пішли вони до дому. Прийшов убогий і каже: От, дочко, дядько вгадає і буде дядькова теличка, а ми не вгадаєм. — Що він казав? — А що казав? Що у сьвіті найсиче, що наймилійше і що найпрудче? — А ви, тату, разві не знаєте? — Не знаю, каже. — Сьвята земля, каже, найсичча у сьвіті: сичче нічого нема; а милійшого нічого нема як сон; а прудчого нема нічого, як у чоловіка глаза. Не бійтесь, тату, дядько не вгада; наша буде теличка!

Переночували. Приходить багатий: Підем до пана. — Прийшли, здраствують ця. Що-ж? каже, надумали? — Надумали. — Ну, говори-ж, багатий. — Нема, пане, нічого сиччого, як у мене кабан: третій год, як годую, і нема щетини — голий; а прудчого нема нічого, як у мене хортова сучка; а милійшого, каже, нема нічого, як я жінці, а жінка мені. — Розказуй ти, убогий; що ти надумав? — Підходить сей і каже: Нема, пане, у сьвіті нічого сиччого, як сьвята земля, — милійшого, як сон, а прудчого, як глаза у чоловіка. — Ну, ступай ти, багатий, домой і до телички не мішайсь, теличка — його. — Пішов багатий домой, а сей остав ся. — Хто-ж тобі сказав оцю штуку, що ти видумав? — Я, каже, сам. — Ні, се не так; ти не годящий! Хто тобі сказав? — Що-ж, пане? Моя дочка — Гиря мені сказала. — Посадив пан його на стул, насипав вина стаканчик; випив він, закусив.

Тепер загадав пан, щоб зварили трийцятеро яєць. Узяв він оті яйця, закрутив у платок і дає чоловікови. — Ступай домой, каже, та щоб Гиря вилупила із сих яєць ципльонки, та щоб мені принесла. — Приходить з яйцями він до дому. — Що ви, тату, принесли? — А се пан — сучий син — дав яєць варених і каже, щоб ти вилупила ципльонки. — Ви там кушали? — Ні, каже, румочку тільки дали. — А садіть ця, каже, тату, будем лупить ті яйця, що ви принесли. —

— Посїдали, давай ті яйця їсти. Поїли ті яйця усї. — Оттак, каже, тату, лупають ті яйця! Підіть у берег і виріжте менї три однолїтні дубцї; вона їх звязала мотузочком і кашицю варить у горщечку. — Несїть, тату, до пана кашицю і дубцї. Принесете, поздраствуйтесь і кажіть: Се вам, пане, Гиря послала дерево, щоб ви з сего дерева зробили плуг, щоб ви сїм плугом вакан виорали і сїєю кашицею, щоб ви посїяли і щоб зошло просо. Як просо вродить ця, — Гиря буде цицьонки годувать. — Посмотрів пан і каже: — Чи можна зробить плуг із такого дерева і ту кашу посїять: не родить ця просо із вареної каші. — А Гиря говорила, що з варених яєць не можна цицьонки вилупить. — Ступай домой і скажи Гирі, щоб вона у такому-то часу прибралась: я піду — посмотрю, яка вона єсть у тебе Гиря?

Приходить чоловік домой, каже: Приберись, дочко! Пан хоче приїхать посмотріть тебе. — Возьміть, тату, сапу і стукайте на поле. — Узяв він і пішов на поле. Вона сейчас рубашку з себе скинула, водою побризкала харашо, узяла — рубашку у сажі умарала, личко собі умарала і надїла рубаху; вікна повилуповала і ходить собі, посмотрює, коли пан буде іти. Прийшов пан до дверей, дивить ця, — не видать нїкого, а тут вона біжить. — Здраствуйте, пане! — То ти, Гиря, не прибрала ся, як я тобі приказував? — А як же, пане, прибрати ся, як я прибралась? — А батько дома? — Нї, на поли. — Як прийде з поля, скажеш, щоб приходив до мене. — Вона вікна повставляла, прибралась, аж приходить батько. — Пан приходив? — Приходив; казав, щоб до його приходили.

Пішов старий батько до пана. — Здраствуйте, пане! — Здраствуй, старичок! — Зачим, пане, требуєте? — Я, каже, до твоєї Гирі ходив; пускай тепер Гиря до мене у гостї прийде твоя. І щоб йшла і їхала, щоб вбута й боса, щоб у сорочцї і без сорочки, з гостинцем і без гостинця. Ступай, старик, і щоб завтрішнїй день вона до мене приїхала по-утру!

Прийшов він і каже: Оттак і так пан казав, дочко. — Підіть, тату, до дядька, да попросїть сучку білу, хортову, прудку, та ще ступайте у поле — піймайте заяця і перепелицю. — Пішов, випросив сучку і піймав заяця і перепилицю. — Підіть тепер — випросїть менї колїшню. — Пішов він, випросив. Надїла вона тодї на одну ногу постол, на другу черевик; ятерину на себе надїла, а рубаху скинула; узяла зайця і перепилицю і їде до пана на колїшнї. Ногою вдарить, а колїшня біжить, що вдарить ногою, а де-небудь і присяде: і їде і їде, як пан казав. Доїхала до воріт, до панських — одчиняють їй ворота. Пан на крильцї сидить, смотрить і дожидає, і пять собак лютих коло пана. Як перепхала ся вона через поріг, пустив пан собаки, щоб

вони її розірвали. Добігають собаки до неї, а вона й пустила заяця, собаки і побігли за зайцем. Під'їхала до крильця, — де сяде, де їде. Приїхала, здраствуєть ця. Ідуть вони з паном у компати. Як увійшли, вона й пустила перепелицю. Перепелиця вибила вікно тай полетіла. Був гостинець, так пропав! Сіла вона на стульці, посиділа. — Ось як ти, Гиря, надумала убрать ця, як я говорив. — Увяв Гирю за руку і повів у свою компату. Убрав він її у платьтя, у хорошеє. -- Смотри, Гиря: возьму тебе за жену, а як буде у мене суд, так щоб ти мойого суда не пересуждала. — Обвінчали ся вони, сватьбу одгуляли і живуть собі.

Три куми їде у ярмарок; одного — кобила, одного — віз, одного рядно. Стали ночувать на поли. Ожеребила ся кобила, привела лошонка ночю. Той, чия кобила, каже: Що моє лоша, а сей каже: Мій віз обвозивсь — моє лоша; а сей каже: Моє рядно обрядило ся — моє лоша. І заспорили до того, що хоч бить ця. — Вернемось до пана; як пан нас розсудить, так і буде. Вернулись до пана, війшли, поздраствувались. — За чим? говорить. — До вас, пане; як ночували, лошяти не було, — устали по-утру, лоша є. Той, чия кобила, каже: — Моє лоша. Той, чий віз: Моє. А чиє рядно: Моє лоша. — А де воно стояло, як ви встали? — Кажуть: коло рядна воно було. — Ну, чиє рядно, того і лоша; — то рядно обрядилось. Ступайте собі! — Вони у двері, а він пішов собі у компату, у свою. А Гиря того, чия кобила, щипнула: Підожди, я тобі щось зговорю... Ступай до пана і кажи, що як їхали поуз вашу пшеницю, так там раків тьма і виїли вони пшеницю вашу. — Завернув ся чоловік і каже: Пане, я щось забув вам сказать... — Ну, що там питає? — Каже: Я запомнив вам сказать, — раків много у вашій пшениці і виїли вашу пшеницю. — Неправда; я не йму тобі, мужик, віру, щоб раки пшеницю виїли. — Вірно, пане: як би я пана обманував. — Як можна, щоби раки пшеницю виїли? — А як же так можна, щоб безживотне привело лоша? Ви-ж говорите, що рядно привело лоша? — А пан говорить: Я нӑд вами тільки сьміюсь, штуки зиїмаю. Хто тобі сказав, що пшеницю раки виїли? То Гиря? — Ні! — Ні, каже, то Гиря. Ну, ступай, мужик, я тебе випроваджу. — Стоять ті два у крильци. — Підійдіть сюди ближе. — Підійшли ті. – Ви, говорить, бовваии, дураки: як можно, щоб безживотно привело лоша? Чия лошадь, того і лошонок. Ступайте.

Уходить пан у компати назад. — Ну, ти Гиря, говориш, що мого суда не будеш пересуджувать, почому же ти мішала ся до мого суда? — Потому, що ви не по праведному судили, так я і зговорила, що так нельзя, а оттак треба. — Убирай ся, ти Гиря, од мене; я не твій, ти

не моя. Убирай ся собі і бери, що тобі наймилійше, що найлюбійше. — Сядьмо, покушаймо хоч, — тоді я і піду. — Сіли, стали кушать; вона й дала йому капель сопливих випить. Як випив, так упав і заснув. Вона вискочила і кричить: Запрягайте перву коляску у шестерку і під'їжжайте сюди до рундука. Беріть каже і тащіть у коляску. — Сіла сама коло пана і поїхали. — Харошо поганять, чи помаленьку? — Помаленьку поганяй! — Проспав ся пан, устає. Куди ми їдемо? Гиря, що се таке? — Куди попадем, туди будем і їхать! Гиря одвічає. — Що то за знак? — А ти мені говорив: возьми собі, що наймилійше, що найлюбійше, — так я тебе узяла і їду. — Полно, Гиря, шутить! Давай вертать ця домой та жить харашо.

Вернулись назад, давай жить харошо. Узяли батька у компати і живуть собі на том оснуванії, хліб жують, постолом добро возять.

Паралелі: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 189—191. Ч. 27. — Т. VI. Ст. 154—155. Ч. 350. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. II. Ст. 262—269 і 273—278. Ч. 186 і 189. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. II. Ст. 279—289. Ч. 185—191. — Grimm, Kinder-u. Hausmärchen. T. II. Ст. 44—47. Ч. 94. Т. III. Ст. 166—167. — Oesterley, Gesta Romanorum. Ст. 473—475. і 732. Ч. 124. — Надто: Grundtvig, Dänische Volksmärchen. T. II. Ст. 161—168. — Uhlands Schriften zur Geschichte der Dichtung u. Sage. T. III. Ст. 212. — Добровольскій, Смолен. этногр. сборникъ. Т. I. Ст. 253. — Романовъ, Бѣлор. сборникъ. Вип. III. Ст. 390—396. — Шейнъ, Матеріалы для изуч. быта и языка рус. насел. сѣв. зап. края. Т. II. Ст. 197—199.

Мотив про те, як буцім то віз ожеребив ся, належить до круга „Соломонових Судів". Пор. Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 49. Ч. 15. — Добровольскій, Смол. этногр. сбор. Т. I. Ст. 246. — Романовъ. Бѣлор. сборникъ. Вип. IV. Ст. 186. — Сборникъ Матеріаловъ до оп. мѣст. и плем. Кавказа. Т. XIII. Від. 2. Ст. 81.

56. Про царя злодія.

Був собі цар, а в його син царевич, підходящий, внучений такий, що хоч і царем йому буть, так він може. От і питає цар свого сина: — Що, ти усю науку пройшов, усьо уже знаєш? — Усьо, каже, я знаю. — Ну, а воровать знаєш? — Ні, каже, сього мене не учили. — Треба, щоб ти знав воровать, та тоді царем становить ця. — Ось же я сейчас піду учить ця воровать. Прощайте! — Узяв і пішов. Салдацьку одежу узяв, щоб його ніхто не узнав і пішов собі дорогою; верстов пятьдесять він одійшов, аж доходить до слободи. Пішов слободою і смотрить на обидва боки, у котору хатку буде іти. Бачить хатку по-

ганеньку. Уходить у ту хатку, а там дїд і баба. Дїд старий чоботи шиє, гаразд він і не бачить, а баба сидить і пряде куделицю. — Війшов він, поздраствував ся. — Що, дїду, сапоги шиєте? — Точно, каже, служивий, сапоги шию. — Як же ви шиєте, що ви гаразд і не бачите? — Як я за молоду добре шив, а тепер, де бачу, а де не бачу, так я полапки шию. — Много-ж у вас шить сапогів? — Не много, одна пара. Як я тепер не гожусь, так я много не набираю, а одну возьму, пошию, тодї возьму і другу. — Ви старі, так виб забросили їх шить! — Чим же я буду, каже, жить? Я тільки і живу, що з сапогів. Я нїчо більш не умію, я з їх хлїб їм, ними одягаюсь і отопляюсь. — Послухайте, дїду, мого совіта. Я вас посовітую, щоб ви бросили тії сапоги шить. — Ну, розкажіть менї свій совіт, я послушаю. — Покинь, дїду, сапоги шить і становись за мною, будемо ми у двох ворувать. То легкий хлїб: буде вам усьо і корма і одїваня і отопляня, усьо вам буде з ворованя, а сапоги кидайте шить. — Харошо, служивий, ви молодий чоловік, ви втечете, як бува, як небудь, а мене піймають, та менї боки мужики наколотять; я старий, не втечу. — Слухайте мене, дїду: ми будемо так ворувать, що нас нїхто не буде ловить. — А як би то так, то і добре! — Вірно, каже, старичок, не буде нїхто ловить. — Як так, що ви кажете, то й согласен. — Ну, бабка, смотри, які ми будем із дїдом воробцї. Кидайте куделицю, та ідїть на базар, та принесїть нам водки хорошої, та булки, та рибки на закуску, та сахарцю, та чайку.. Чайок будем пить. На тобі 25 рублїв денег, купіть, що знаєте, а що останеть ця, то ваше. — Узяла баба кошелик і пішла собі на базар, купила водки, рибки, чайку, сахарцю, говядини, — усього набрала. Принесла бабка домой. — Ну, тепер, бабко, роздївайтесь, твою покупку складайте і давайте нам пробувать, яку ви водку принесли! — Порізала бабка рибку, булку, тодї за стакан і давай рядувать: дає служивому. — Нї, бабка, пийте ви самі, що ви купили, не пробуйте, а так по салдатськи зразу, тодї і менї давайте. — Бабка хлопнула по салдацьки, та і слова не вимовить. — Оце, каже, така водка, що я і з рода не пила. Слова не вимовлю, така та водка, що ви менї загадали купить. — Я завсегда таку пю! служивий каже. Налива тодї ще: Салдат випив, дїд випив, тодї закусують. Випили по другому і по третьому стакану, тогда уже бабка стала пісні поїть. — Що ви, бабка, так? Разві вас забрала водка? — Так точно, служивай! Забрала. Я з роду не пила, так тепер я пяная і зараз пісні граю. — Попили, погуляли, поспівали, полякували і полїгали на одпих. Оддихнули, прокинулись, та і знов за своє, давай пить і їсти. Унять післав служивий бабку на базар; унять принесла бабка провіянту, того що пить та їсти. І провели они суток пятеро, що тільки пили та гуляли. — Ну, дїду, пора нам тепер за роботу

брать ця. Ось у мене уже денежок не хватає. Думайте, чи нема у мужиків у таких, що ви знаєте, чи тисячонка, чи дві, чи три, а за сотнями нам не лазить. — Тут єсть у нас Ступа Іван, так у його у сукиного сина, є тисяч сім, що найменше, а може і усї десять тисяч: він богатий. А то ще є Кувда Олексїй; у його є тисяч пять найменше. — Полно думать, дїду, ти так надумаєш, що ми і не потащем; ми у одного тільки заберем, у двох не брати-мем. — Ну чи довольно, так і довольно! — На тобі денег та іди на базар, та купи четвертинку тої водки, що бабка брала. То вам ото здасть ця. Та ще купіть торбиночку, молоток і ломчик, да замазки. — Приніс дїд четвертинку. — Ну, чи єсть у вас дїду, кобилка поганенька? Ладнайте її і саночки, будемо їхать у вечеру ворувать. А оце у вас що за барило? Воно тече, чи не тече? — Нї, каже, воно добре, не тече. — Узяв він ту четвертину водки, висипав у те барило, повечеряли заранї, як сонїчко запустилось, так зараз він і каже: Ну, дїду, запрягай кобилку, будемо їхать. — Да, кулиж ми будемо їхать так рано, ви казали, щоб у сього брать гроші, так се не далеко! — Нї, дїду, я роздумав ся, ми не будемо у мужиків брать денег; мужик буде. плакать ця на нас, бо робив його дїд, батько і він сам, а ми поїдемо у город, до свого царя, казначейства да там і возьмемо денежок, скілько нам треба; так там твоя конївечка та моя, та того конївечка, так ми нїкого не обидили. — Запрягли коняку, сїли і поїхали у город. Приїхали, як люде обіспули харошо. Те барило на санчатах, що у йому четвертина водки. Под'їхали під казначейство, він тодї узяв барило із санок і воно узяло і покотилось собі на дорогу. Тодї ходить собі він і руки ломить: — Ах Боже, ах Боже, до якої шкоди я прийшов! — Коли біжить часовий. — Чого ти, мужик, тут? — Я, каже, не мужик, а такий же служивий, як і ти. Ось потеряв водки много хорошої, так чи не можна, щоб істащить моє барило на санчатка, бо я не могу сам. Позвіть своїх товаришів стащить менї те барило на санчата. — Вони прибігли і зразу на санчата те барило істащили. — Ех, водка уся у сніг вийшла. — Ну, за те ми не винні. — Я знаю, що не винні. Ну, благодарю, що ви постарались. Випийте, я вам дам по стакану. — Винимає стакан з кармана, зараз до коронтика, поодкручає і наливає. — Пийте. — Нї ви пийте самі, служивий. — Не могу, серце у мене руба стоїть, бо водки жалко, відер пятнайцять пропало такої, що по десять рублїв відро. — Випили вони по одному стакану, випили і по другому. — Можеб ви, робята, і по третьому випили, щоб мене згадували за мою водку, що ви менї подратували оте барило скачувать на санки. — Коли дасьте, так випємо! — Він налив вони випили і по третьому. Один туди, сюди, одійшов далї, а двоє так на тім містї і попадали. Тодї вони кобиляку одвели у куточок і самі прийшли до окош-

ка. Салдат проти вікна, як раз роззув ся, витягнув ломчик і молоток, ямочку у стінї вибиває; тодї становить ця ногою у ту ямочку і знову вибиває ямочку. Ямок, пять, шість вибив, до окошка долїз, шибку вихитав і улїз у казначейство. Тодї він засьвітив, узяв три тисячі денег, кульок, що лежав на лавцї підписаний, у окошко упять улазить, шибку замазкою умазав і тодї лїзе і ямочку от первої до послїдної замазкою замазує. — Ну, тепер, дїду, будемо тікать, уже денег попало. Іди за кобилякою. — Сїли вони і поїхали і знов до дїда. Приїхали і сказали: Ну, тепер попали ми денежок із дїдом, буде нам за що пить та гулять! — І пробули вони шестеро суток і тими деньгами погуляли харошо. — Треба їхать упять, каже служивий, бо денежок не хватає. — Як не хвата, так і їхать: Ми знаєм де брать. — Поїхали знов. Узяв четвертину водки... (повторене).. ми знаєм де брать! Ось, як у первий раз деньги узято, так казначейство царю не признавалось, а другий раз призналось: От таким робом та узяли деньги 6 тисяч за два рази: подкопу нема, замки не попозрило, окошка не вилупувало, не било, криша не зорвана, усе благополучно, а деньги узяті. — Ну, і сказав цар: То такий вор, що не вгадаєте, як він і бере деньги. Підїть ви, каже, у замок, там волошебник живе, так він вам совіт дасть, як піймать того вора. — Пішли вони у замок, найшли того волошебника, поздраствувались і кажуть: Дайте нам совіт, як нам того вора піймать? Він два рази був, шість тисяч узяв, ні замків не портив, ні криші не зривав, ні подкопів не робив, окошок не вибивав, а деньги уворував. — То новий вор, говорить; ось я був на усї царства вором, а цей пройшов і мене ще. Вот я вам дам совіт, як його піймать. Возьміть ви шаплик больший, так щоб чоловікови під плечі глибиною і насипте туди смоли шевської, карюку, вапна і переваріть і насипте у шаплик як раз у щерть і поставте проти вікна. Як він у той шаплик улїзе, то вже не вилїзе. Він скоро буде у третїй раз, так він і попаде у те сильце. — Вони прийшли і так усе іздїлали і поставили. Попили, погуляли, отой салдат та дїд, та баба, хорошо шестеро суток. (Повторене)... Одвели кобилу у куточок, а самі пішли до казначейства. Ось і каже служивий: Я два рази лазив, а се вам, дїду, черга лїзти. Я вам ямки повибиваю, а ви роззувайтесь і лїзьте. Який кульок попадете, такий і беріть. Там усе деньги, більше нїчого і нема. — Повибивав він ямки, а дїд роззув ся і полїз. Долїз до окошка, узяв, окошко вибив і лїзе прямо на лутку, а з лутки і утаскав ся у той шаплик як раз під самі підплечі. Він ворочеть ця, а воно холоне, поки і звернуть ця не можно, так воно і охололо. Підождав салдат час і другий, нема дїда. — Е, должно буть, дїд попав ся у сильцо, бо должно йому буть, а нема. Два часи підождав, а там іще не множко, тодї усе із себе поскидав і гайда до дїда, у каз-

начейство. Доліз до лутки, коли дід тут стоїть. — Що, діду, попав ся у сильцо? — Точно попав ся. — І не вирвеш ся? — Да не вирвусь, міцное сильце. — Став він на лутку, а потім на шаплик, скокнув на полки, засьвітив сьвічку, узяв кулечок у три тисячі денежок і каже тепер на діда: Вилазь! — Каже дід: Не вилїзу. — Ні? каже; і я тебе не витащу. — Узяв він тоді, шаблю виняв, дідови голову зняв, у торбинку укинув, виліз, окна не замазував, ямки бросив, на коняку сів і поїхав до баби. Приїздить, а баба й питає: — Де, служивий, дід? — Вот де дід, дід у торбинці. На тобі дідову голову! — Давай бабка плакать, а він її розважає: Дід старий, діду усьо равно помирать, а я тебе не оставлю, я тобі дам тисячок дві, а може і три. А голову із діда держи, може і тулубище до голови прийде. — Поутру кинулись у казничействі до шаплика, коли є чоловік пойманий, та без голови, голова ізнята. Вони тоді до царя, що так і так чоловік пойманий, а голови нема! Цар і каже: Ідіть ізнов до волошебника у замок і спросіть, що робить із тим толубищем. — Прийшли, поздраствувались. — Ми по вашому совіту іздїлали, що ви говорили, і піймали, так без голови, саме толубище так, що нам тепер робить із тим толубищем. — Возміть його, витащіть з того шаплика, обгортайте коло його отой карюк, обмийте і надїньте на його рубатку жіночу, білую. І вивезіть його серед базарю і прокиньте матку і простинку білую і положіть його на три дні, і поставте три чоловіка часових. І хто прийде і буде найдуще убивать ця, то і буде її батько, чи брат, чи чоловік. Ото і буде, тоді признаєть ця. — Прийшли, витащили, прибрали, як казав волошебник, положили і оставили три чоловіка часових. Іде баба на базар, а служивий і каже: Як ти хочеш за своїм плакать, так купи попереду кувшин молока, та розбий його біля толубища, та тоді і плач, а як будуть питать, чи він вам не брат, чи не батько, так кажіть, що нї, а що ви ось робили у міщанок, та заробили грошей, та купили молока за руб, та за кувшин дали 25 копійок, так ось я за чим і плачу, а за оцим я і не плачу, бо не знаю, що воно таке? Баба так саме і зробила, як служивий казав. Її і пустили, вона знов прийшла до дому. — А брали тебе? — Брали, так я казала, як ви научили мене і пустили. — Лежало те толубище троє суток на базарі і не найшов ся до його ніхто. Вони упять пішли до того волошебника і кажуть, що ніхто не находить ця до толубища, до того. Той волошебник і сказав: Одвезїть у другий город, сімдесять верст от сього, і часові щоб були; так там найдеть ця до його. — Узяли те толубище у другий город. Виїхали у степ і кажуть: — Що нам їхать у другий город на ніч, тут лошадей попасем, а раненько устанем і поїдем. — Так вони і зробили, а той служивий, запряг бабину коняку

і собі їде туди; і заїхав у город і купив рясу і шапку попівську і ціпок попівський і їде тою самою дорогою, що він зна, куди вони повезли те толубище. Приїхав, де вони стояли і здраствуеть ця: Здраствуйте, служиві! — Здраствуй, батюшка! — Позвольте мені коло вас переночувать і лошадь попасти свою. — Ночуйте, батюшка, ми йще раді сьому. — Випрягли коняку і пустили. — Що ви, господа салдати, куди ви їдете? — Кажуть: Веземо ми тулубище. Оце трое суток лежало у городі, там ніхто не найшов ся, так сказав волошебник, що у сьому городі найдеть ця. — Якое воно тулубище, покажіть я посмотрю. — Вони показали. — О, Боже мій, якое воно страшне! Я його боюсь. — Чого ви боїтесь? Воно як і палиця, воно нічого, воно без голови. — А як воно утече? — Ні, воно не утече. Без голови, як би воно утекло? Поговорили, давай салдати брать хліб вечерять. Сонце заходить. — Що ви там, робята, берете? — Будем вечерять. — А щож ви будете вечерять? — А звісно, хліб казенний; ви знаете батюшка, який казенний хліб? Чорний, як земля сьвята. — Не беріть того хліба, а ідіть до мого воза, тут есть у мене водочка, закусочка; випємо і помянемо тулубище. — Прийшли солдати, нарізав він закусочки, випили літер водки хорошої, міцної, наливае. — Пийте, робята. — Пийте ви, батюшка, уперед. — Ну, царство небесне тому тулубищови, робята. — Узяв, хлопнув, випив стакан. Наливае, подае. — Випили усі трое по стакану, закусили. Наливае по другому, випили ще. — Чи довольні, чи випете ще по третьому? — Як дасьте, то випем, батюшка, ще й по третьому. — Випили хорошо так, що батюшка і каже: — Ви, робята, коли хочете, то допивайте водку, кушайте, а я ляжу, голова у мене крутить ця, не видержу. — Узяв тай ліг собі на бік. Ліг да і захарчів. — А дивись, каже салдат, чи е ще? — Другий узяв, поколотив, каже: Е. — Узяли, допили і од повозочки батющиної й не одішли, там і полягали усі. Батюшка устае, бере кобилу свою і запрягае у повозку. Тоді взяв тулубище і на повозку свою положив і вивів коняку на дорогу, батіжком ударив, коняка пішла собі дорогою, а він вернув ся і ліг коло тих салдат, де й лежав. А баба не спить, бо він як одряжав ся, так сказав, що не спи бабо, а жди, твоя коняка привезе тулубище, а мене вже не буде. Ось тобі три тисячі, не довго тобі жить. Як коняка привезе дідове тулубище, то бери його у хату, притули йому голову, зови копачей, копай яму і хорони свого діда, як ти знаеш: у тебе денег много. — Вона так усе і зробила. Салдати сплять, уже й сонце підбилось, а вони сплять. Коли кинувсь один салдат, дивить ця, аж нема батющиної кобилки і повозочки, а батюшка лежить коло їх. Коли до хурґона, аж нема й тулубища. Нема тулубища! Линулись усі, аж нема. — Ось батюшка казав, як завязав. Батюшко! батюшко! чи ви спите! — Він проки-

дають ця. — Не має вашої повозочки й кобилки і тулубища нема. — Я-ж вам казав, що бережіть ця. — Що-ж тепер нам буде? — Ні, вам нічо не буде. — Ви-ж сказали, що воно такоє. Я за вас буду старать ця. А ось воно утекло і мою повозочку з кобилкою забрало. Як я тепер буду йти до дому? — Ну, батюшко, нас посовітуйте, куди нам їхать, чи у той город, чи назад? — Чого-ж вам у той город їхать, вертайтесь у цей город назад і предявляйте ви царю, що убрало ся ваше тулубище. — Вони запрягають. — Чи мене возьмете? — А вже-ж возьмемо, тільки ви за нас постарайтесь у царя, щоб служби нам не було вічної, чи в рештанські роти, щоб нас не задав. Поїхали вони, уїхали в город і їдуть поуз кабак. — Ну, стойте-ж, ребята, я вам по рюмці водки піднесу за царство тулубища. Випили вони і роспращались. Салдати поїхали до царя, а він попівську одежу бросив і пяницям оддав. — Чи хочете, так продайте, коли хто купить, а то кабатчикови оддайте, він вам водки всипле за моє здравіє. — Приходить тепер оцей царевич до царя і каже: Здраствуй, батюшко! — Здраствуй, царевич! — Поцілувались вони, поскучали. — Де-ж ти, синок, був так довго? — Каже: Ходив же я учить ця воровать. — Ну що-ж, научив ся? — Научив ся! — Хорошо? — Хорошо, каже. — Як би так научив ся, як у нас крало у казнийчестві деньги, так не було ні подкопу, ні замки не портило, так ото вор. — Да, може батюшка, я сам і робив те. — Не може буть, щоб ти, синок, так научив ся. — Я, каже, сам то так ділав! — Ухватив він тоді його за голову, поцілував. — Ну, молодець синок! Вот благословлю тебе на царство садить ця! — Благословив, і тут зараз заприсягли царю новому і став він царствувать і десь царствує його поколїнє і досї.

Паралелї: Отсе оповіданє належить до широко розповсюднених новель про майстерного злодїя. Пор. Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 195—214. Ч. 30—32. — Т. VIII. Ст. 25—30. Ч. 8—10. — Т. IX. Ст. 5—8. Ч. 4. Ст. 98—101. Ч. 56. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. I. Ст. 214—218. Ч. 175. — Афанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. II. Ст. 341—352. Ч. 219. — Grimm, Kinder- u. Hausmärchen. T. II. Ст. 350—358. Ч. 192.

57. Наймит, що служив за три слова.

Був собі парубок та оженив ся. Оженив ся, роздивив ся, не така жінка, не полюбив жінки. Пожив собі год із нею, узяв білет і пішов на заробітки. Як наняв ся у одного хазяїна, так сїмнайцять літ служив по сто рублів у год. І добував він 17-го году і його кортить до дому,

у свій край. Коли-б добуть году, так піду у свій край. То він і не згадував, а то кортить. — Добув, хазяїн рощитав, оддав деньги. Наймись, каже, Василий, ще у мене на год. — Ні, каже, хазяїн, кортить мене до дому. — Наймись у мене ще на год, то я тобі даю за цей год триста рублів, а не схочеш, не братимеш, то троє слів тобі скажу. — — Думав, думав, став ще на год; то вже восімнайцятий год. Одбув він і сей год, тоді хазяїн триста рублів денег положив на столї. — — Угодно, Василий, получи триста рублів, а угодно, три слова тобі скажу. Що тобі лучче? — Думав, думав він своєю головою: Гроші у мене є, тисяч немножко більше двох, бо він позичав хазяїнам, так проценти йому давали. Ну благодарю вас, хазяїн, що я у вас вибув 18 год благополучно, дві тисячі з хвостиком у мене є, а сї 300 рублів возьміть, хазяїн, заховайте, та скажіть менї три слова. — Хазяїн деньги узяв, заховав. — Ну, слухай, ось я буду говорить тобі слова. Щоб ти не забув їх, щоб ти помнив їх. — Ну, говоріть хазяїн, помнитиму. — Первоє слово: Смотри, як будеш іти домой, то глухими доріжками не йди, а щоб ти йшов стовповою дорогою. Оце слово тобі одно. Друге слово, щоб ти не ночував у шинку; що прийдеться над стовповою дорогою шинок, там щоб ти не ночував. Оце друге слово. Третє слово: замахни, та не допусти. Ну, тепер, нехай тобі, Василий, Бог помага. Прощай. — Дав йому паляницю. Узяв він і пішов собі домой.

Вийшов на стовпову дорогу і пішов стовповою дорогою. Ішов суток троє сам стовповою дорогою. На четверті сутки іде, коли чумаки стоять, варять кашу. — Здраствуйте, господа чумаки. Позвольте менї коло вас оддихнуть. Оддихай, говорять, аби чоловік добрий. Сорок їх чоловіка і по сорок пар волів у усякого. Наварили каші, посадили і його обідать: — Сїдай, земляк, із нами обідать. — Сїв і пообідали. Пообідали, худобу понапували. Позапрягали, їдуть. І той чоловік із ними їде. — Положи, земляк, на віз торбиночку. — Він положив. Приняли того чоловіка і їхали із ним три днї стовповою дорогою. Тепер вечер, уже запустить ця сонце. Вони цабе, згоняють худобу на доріжку на узьку, що тільки одним возом проїхать. — Постійте, каже, господа чумаки, я тілько возьму свою торбиночку. — На що тобі торбиночка? Ти з нами іди. — Ні, каже, менї не подобаєть ця на впростець, а я піду стовповою дорогою. — Ся доріжка вийде на сю дорогу саму, на стовпову, а дванайцять верстов покинемо кругу. — Ні, не хочу. Я і вам кажу, господа, доїзжайте стовповою. — Ні, каже, нам не перве їхать сією доріжкою. Нам ото стоїть, щоб покинуть кругу дванайцять верст. — Ну, той торбинку узяв, тай пішов стовповою дорогою, а вони поїхали отією доріжкою. Се діло робилось, як уже смеркло. Ішов довго не довго,

пройшов верству міста. Чумаки своєю доріжкою спустились у яр глибокий. І у тім яру девяносто чоловіка розбійників зійшлось і давай бить тих чумаків, одбирать у їх деньги і худобу. Забрали вони у руки війця, одбивають ця і ізділали крик; скільки сили є, стільки кричать, що ратуйте люде добрі! У такое время люде уже обіснули, так далеко чуть, бо 40 чумаків счинить крик Бог зна який. І той чоловік, що од їх одійшов, почув оцей крик і всіми силами навпростець на той крик побіг. Добігає до того яру, на гору і кричить: Іван, Хвесько, забігайте, переймайте розбійників! — Почули розбійники його глас больший і покинули чумаків і де хто стояв, куди мордою, туди і побіг. Їм показалось, що чоловіка двайцять, трийцять прибігло їх ловить. Чумаків чоловіка десять обранили оті розбійники, тому руку, тому ногу, тому бік перебили. Прибігає Василь до їх і кричить: Скидайте тих поприбиваних на вози і їдьте назад на стовпову дорогу. — Так як ти, Василий Іванович, як казав нам, так ми тебе не послухали, та поїхали своїм трибом, а тепер як би не ти, так ми би пропали усі; а спасибі тобі, що ти вернувсь, та нас од смерти одблагав. — Їхали вони усю ніч до обід, приїхали у слободу, купили сіна скирту для худоби, повипрягали і годують. Наварили каші, принесли ведро водки, давай пить і дякують Василю Івановичу, що їх од смерти одблагав. Пообідали. Ну, господа, говорить їх отаман, чим ми будем Василя Івановича дарить? Коли-б не він, так ми-б були погибли. — Чим ти, господин отаман, будеш дарить, тим і ми будем дарить. І здіймає він із шиї гаман, виймає сто рублів, кладе на стіл: Опе тобі, Василь Іванович, благодарим тебе покорно, що ти нас од смерти одблагав. — Знимають і вони гамани і витягають і дають по сто рублів усі і благодарять. Собрав він усі оті деньги і заховав у свій гаман і повісив на шию собі. Запрягли худобу і поїхали стовповою дорогою.

І куди вони їдуть, туди і йому путь. І їхали вони суток трое. Приїхали до того міста, що стоїть тільки один шинок, а у шинку Жид та Жидівка. Жидівка сильно гарна, а Жид поганий. Наняли пастівник у того Жида, пасуть і кашу варять. Наварили каші, пообідали, сказали: Ну, се пастівник хороший, нехай худоба насеть ця і одлиха, ми каші наваримо завтрашний день тай поснідаємо, та тоді поїдемо. — Пообідали, а оцей Василь Іванович, каже: Послухайте-ж мене, господа чумаки, то вам буде добре, а не послухаєте, буде вам худо. — Ну, говоріть, що ви нам будете говорить. — Не ночуйте тутечки, а будемо їхать, а почувати мете, то буде вам худо. — Пастівник тут хороший, так будемо ночувать. — А я, каже піду, я ночувать не буду. — Ти то знаєш. — Узяв і пішов, а вони остались. Війшов він за пів верстви міста і звернув з дороги під копицю і там собі ліг. Лежав довго не довго,

так і люде обіснули. Узяв торбину, покинув у тій копиці і прийшов назад до тих чумаків, до возів, до їх. А чумаки, десять чоловіка пасе воли, а 30 чоловіка пиячствують у шинку: который на городі раком упав, спить, который у шинку, который прийшов до воза, да коло воза спить. А Жидівка була така, що до її шарватан ходив: так вони узяли, Жида зарізали та і кажуть: Ходім до чумакових возів та у віз і укинем його, у порожний. — А Василь під вікном стоїть, та і слушає, чує. Пішли уперед обоє, та найшли віз порожній, та тоді узяли Жида, у рядно вкотили, тай понесли його, а той Василий Іванович під тим возом, під порожним, сидить і узяв і одрізав у Жидівки клаптик платя і укинув у карман, і у того шарватана із бурбаса одрізав клаптик і укинув собі у карман. А вони і не чують. Вони узяли, укинули Жида і пішли, а Василий Іванович пішов знов під ту копицю, де його торба і ліг під ту копицю спать. Стояли чумаки до обід, повисипались, прохмелили ся, наварили каші, понаїдались, позапрягали воли, тоді поїхали і їдуть собі дорогою, поки не приїхали проти Василя Івановича. І устає той із під копиці, іде. — Здраствуй, Василий Іванович, де ти ночував? — А ось де під копицею, мені добре було. — І нам добре було, ми ночували у шинку і пяні були і прохмелились і наїлись і їдем, а ти і досі не їв. — Я не їв і досі. — Їдуть і він іде з ними. Верстов і пять і шість їдуть. Дивлять ця назад, летять верхові за ними. Добігають їх і минають їх. Минули їх, наперед вискочили, тоді: Стой! — Чого же, каже, стой! — А хиба так чумакують? Хиба чумаки так роблють, як ви робите? — А ми-ж, як робим? — А ви ось як робите: Жида узяли — зарізали, да й їдете! — Чумаки острахнули ся: На що ваш Жид нам іздав ся, щоб ми його різали? — Ну потрусимо! Праві, праві и будете. — І од первого воза давай трусить. Возів 50 перетрусили, нема, коли таки найшли. — А це що? — Узяли їх і навернули чумаків назад усіх, у город, на суд. Вернув ся з ними і Василий. — Що вам буде, каже, за цього Жида! — Вернись брате, може ти нас визволиш! — Суток через троє прийшов їм суд, давай їх судить. Василий стоїть у хаті, коло одвірка, обпер ся плечима і стоїть, слуха. І там і Жидівка, плаче, що вони чоловіка запакували. І той самий шарватан там, що помагав різать Жида, за Жидівкою береть ця, ради адвоката. Судять і судять і осудили чумаків виновними. Чумаки зарізали, значить, — підходить Василий Іванович од одвірка, ближе до стола, до судів. — Господа, ви не по закону осудили чумаків. На що той Жид паршивий здав ся чумакам, щоб вони його різали? Може вона його не злюбила і сама його зарізала, а чумакам у віз укинула! — Жидівка підойма у гору руки, кричить, плаче: — На щоб я свого мужа зарізала? — На то ти його зарізала, каже Василий Іванович, що ти його

ненавидиш. Шукайте, господа судї, у її платї, чи є де кусок одрізаний. — Схватились до платя і кажуть: Ось є вирізаний кусочок. Винима з кармана і каже: А притулїть, господа; чи прийдеть ця оцей кусочок до її платя, чи таке, чи не таке? — Притулили, воно саме, як раз. — Шукайте і у того, що за нею береть ця, і з його бурнуса вирізано. — Він виняв з кармана, притулили, як раз і вросло. — Оце-ж вони зарізали, а чумакам на що огой Жид паршивий їздав ся? А як вони принесли Жида у віз, а я під возом сидїв, да і одрізав у неї з платя клаптик, а у його із бурнуса клаптик. — Ну, господа чумаки, із Богом! Звинїть, що ми вас потревожили. Ідїть собі, ви невинні. Оце вас визволив сей чоловік оцими значками! — Позапрягали і поїхали собі з того города. На стовпову дорогу виїхали, і поїхали собі стовповою дорогою. Уїхали верстов двайцять, уїхали у слободу, купили волам сїна, стали воли кормить ця; стали вони кашицю варить. Принесли ведро водки, випили і пообідали. Тодї отаман і каже: Чим ми, господа, будем Василія Івановича благодарить? Як би він нас не визволив, ми були би пропали і засудили би нас. — Чим ти, господин атаман, будеш Василія Івановича дарить, тим і ми будем. — Отаман і каже: Вибирай собі пару волів з сорока пар, яка тобі любима, з возом, з наладом, з усім. — Ну, вибирай, Василь Іванович, і у нас, у усїх, по парі волів любимих і став у особенну лаву. — Він і вибрав 40 пар і поставив їх із заду. Принесли ведро водки ще і пють і гуляють і дякують Василеви Івановичу, що визволив їх. — Ну, тепер, ми будем тебе слухать, бо вже навчило нас. — Постояли ще сутки, попили, погуляли, позапрягали тодї і поїхали.

І їдуть вони цїлий тиждень і усе слухають Василія Івановича. Тепер дійшло, що Василій Іванович повертає цабе, до дому. — Оце-ж каже, менї повертать. — А далеко тобі до дому? — Каже: 170 верст менї до дому ось з цього міста. Прошу покорно вас, братя, до мене, щоб ви знали, де я живу. — Стали думать, радить ця і врадили раду, що надо брата послухать. Тодї звернули і поїхали за ним. Проїхали вони суток троє міста. І приїхав він на свій степ і він каже: Тепер випрягайте, і пускайте худобу, нехай пасеть ця, де хоче, тільки у шкоду не пускайте. — Далеко, тобі брате, до дому з вашого степу? — Нї, каже, не далеко, девять верст. — Наварили кашї, наїли ся, пасуть худобу і балакають собі, речі усякі розмовляють собі. — Якого ти, брате, роду, чи жінка у тебе дома, дїти? розпитують. — Я, каже, мелкого состоянія, у мене тільки городець, та хатка поганенька, та жінка нелюбима. Я оженив ся, год пожив з нею, та бросив, так ось на 19-ий год іду до дому. — Становить ця вечер: — Ну, братія, пасїть ви отут худобу, свою і мою, а я піду до дому і приготовлю, щоб було

що їсти і пить і вам і ваші худобі. А завтрашний день у такому часу, коли настигнете, щоб були ви у слободу. — Узяв він, їх покинув і пішов до дому у село. І прийшов він до своєї хатни. — Кинув ся до дверей, заперті двері, а уже люде обіснули. Пішов у погреб, найшов драбинку і витяг, поставив на причілку і поліз через хату; тоді потяг драбинку за собою, та поставив у сіни із гори вітти, тоді зліз до дверей і війшов у хату. Узяв, засьвітив і дивить ця, де вона лежить. Коли бачить, що вона на полу лежить, а коло неї чоловік лежить, сплять. — Ну, хорошо, що я її не будив; ось я обох кончу, думає він своє головою, і тоді піду собі до худоби! І дивить ця, щоб йому узять, ходить по хаті, присьвічує, аж бачить, сокира больша, з топорищем із большим. І нахилив ся він і узяв ту сокиру за топорище, притулив тоді сьвічечку до столу і тоді у обидві руки топорище узяв і веде у гору, щоб зараз голову одрубать, попереду йому, що з краю він лежить. Тоді спомнив: Що замахни, да не допусти! — так він сокиру покинув до долу, і минає чоловіка, а будить її. — Вона устала з просоня, сидить на полу, дивить ця: злякалась. Він і пита: А що, пізнала, чи не пізнала? — Ні, каже, не пізнала. Я злякалась сильно, так я і не знаю, що таке? — А у тебе був чоловік? — Був, каже, так покинув. — Ну, так не пізнала, каже. — Ні. — Ну, я і єсть твій чоловік, що тебе покинув. — А той спить і не чує. — Ну, слава Богу, що Бог приніс тебе до дому. — Хорошо, каже, що я прийшов до дому, а признавайсь, хто спить з тобою, що се за пішлинник? — А вона і каже: А ти мій чоловік? — Твій! — Ну, так оце твій син спить. — Як же мій син, як я не знаю? — А як ти зо мною жив та покинув мене такою, ну, так я того года і вивела. — Він тоді перехрестив ся. — Буди сина! — Розбудила, поздраствувались, поцілувались. — Ну, каже, чи є у вас борошно, сало? — Що у мене є? Коли є пів пуда борошна, а то може і пів пуда нема. — Ну, тепер іди, жінко, ти на один бік, а ти, сину, на другий бік і звіть жінок і чоловіків, нехай ідуть до нас, я буду їм щось говорить. — Вони пішли і созвали душ 20, чоловіка душ 10 і жінок душ 10 прийшло. Війшли, поздраствувались. — Ну, господа, посовітуйте мені, чи є у селі борошно, хоч питлівка, хоч простоє, якоє-б не було. На первий час не вередувать, бо у мене люде будуть. — І сказали: Руський лавку у селі держить, так усяке борошно є: крупичисте і питлівка і простоє. — Ну, пожалуйста, господа, у кого коняка є, запряжіть і поїдьте і возьміть 30 пудів питлівки і везіть сюда. — Зараз запрягли, поїхали, узяли і привезли. Пожалуста, розбірайте ту муку, учиняйте діжи і печіть. — Забрали жінки по пуду борошна учиняють, місять і печуть. — Ну, пожалуста, ви знаєте, у кого є кабани годовані, так щоб купить. — Той каже: У мене

є; а той каже: У мене. — А ціни які? — Отакі! — Ну, так коліть зараз і смаліть. Покололи, посмалили, поготовили усьо, жарять, печуть, варять. — Ну, пожалуста, поїдьте, господа, привезіть мені у 50 відер бочку водки. — Поїхали, привезли. Покликали людей з пів сотні. Зійшлись вони ік сніданю. — Ось скоро будуть гості. Виглядай. — А сам він купив стирту сїна, наняв десять чоловіка худобу доглядать. Довго не довго, приїздять чумаки. Він виходить, зустрічає, бере своїх 40 пар, веде на город і каже: На городї у мене тїсно; так ви, господа, становіть свою худобу на толоцї, по чумацьки у ряди. — Вони так і постановили. Тодї він забрав чумаків у свій дім, а сторожі коло худоби доглядають і возів і худоби, годують і напувають. Чумаки пють, гуляють, радують ця. Брата дякують, а брат їм дякує. І пили, гуляли, троє суток не вихміляли ся; на четверті сутки стали вже чумаки худобу свою запрягать, виряжать ця і дякують брата. Плачуть за братом, а брат за їми. І брат вивів їх 70 верст аж до стовпової дороги. Тепер сказав: Господа братія, поганяйте, а як будете когда-небудь тут, то не забудьте, зайдїте до мене, не забувайте. — Нї, не забудем тебе, брат, поки й помрем, а живі будем, зайдем. — Поїхали собі, а він зараз вернув ся і довго не довго узяв і сина оженив сейчас. Тодї стали вони жить і живуть і хлїб жують, постолом добро возять, а син чумакує і досї.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 163—170. Ч. 15—16. — Národ. Sborník česko-slovanský. T. III. Cт. 112. — Tuti-Nameh. Das Papageienbuch. T. II. Ст. 96—102: Geschichte der treulosen Heme-Náz. — Oesterley, Gesta Romanorum. Ст. 431—434. — Bož. Němcová. Nár. bachorký a pověsti. T. II. Ст. 323—326. — Аѳанасьевъ, Народн. русскія сказки. Т. II. Ст. 289—292. Ч. 192.

58. Про мужика, жінку і попа.

Був собі чоловік та жінка і ходив піп до тої жінки. Чоловік узнав, що ходить піп, давай жінку бить: На що ти його пускаєш бородатого? Ти не хазяйка, так хазяйка не робить. — Вона каже: Я йому не рада, він мене обдурив. — Він тодї і сказав: Коли ти не рада попу, так я його піймаю; я сильце на його зроблю. Витягай із скринї усьо, що не єсть! — Випунила вона усьо, остала ся скриня гола: він позамазував смолою, скрізь де сьвітить ця, по углах дїрочки поробив, щоб він куди, мордою не наверне ця, так щоб було йому дихать, щоб не пропав. Води туди посипав відер вісім, дьогтю вовового

відро, з під комина сажі усипав і попелу коробок дві, розколотив лопатою і зробив як квашу нів скрині. І поставив скриню долї і сказав їй, що як він прибіжить, а він верneть ця, а він не буде знать куди тікать і стане просить ця заховать, так нехай скаже йому, що у скриню, він і потаскаєть ця у скриню. — Запріг коняку і поїхав у вечері. Він і дивить ця, тодї він шморг до її і пита: Куди він поїхав? Чи буде до дому? — Ні, він не буде до дому. — Так приходить? — Приходь, каже. — Він перегодом і приходить. Жінка його одводить: Підожди, ніколи, дїло є, се, те. — Він дожидає, гуляє. Вона довбеть ця, се, те доробляє. Коли чоловік гука під вікном. — Де-ж я дїнусь! Се чоловік твій! Де-б ти мене заховала? — Вона одчинила скриню і каже: Ото він чогось забув, так се вернувсь, возьме і піде, а ти лїзь у скриню, отут і заховаєш ся! — Він поліз, а вона ще за ножку, да туда, а він вбовтнув у квашу у ту, а вона віком ляп, защепнула і замкнула. Коли чоловік у хату уходить. Війшов і каже: А що піймала вовка? — Каже: Піймала. — А як піймала, нехай сидить там. — Лягли, переночували, поутру встають; завозять віз свій кінський до порога. — Ну берись, жінко, добре, се чорт важкий! — Узялись обоє, той за той причілок, а вона за той, тай витаскали скриню і поставили на віз. Запріг коняку і поїхав. Виїхав за слободу на стовпову дорогу і їде прямо стовповою дорогою. Од'їхав верстов за десять із слободи, коли на зустріч біжить пан каритою, шестїркою кіньми. Добігає, смотрить, що мужик везе сундук на возї. Сказав на кучеря, щоб спинив конї, вискакує, здраствуєть ця і питає: Ти куди, мужик, сундук оце везеш? — Оце пане, я чортів везу у сундуцї. — Много-ж їх у сундуцї? — Один! — Я з роду не видїв, як би менї його повидїть? — Я вам, пане, коли покажу, він утече, не вдержим. Дайте сто рублїв, то покажу. — Аби я побачив! — Виймає сто рублїв і дає. Він одчиняє сундук, вилазить з сундука чорт, зальопаний, вонючий, страшний, пархотьтя на йому довге, так і тягнеть ця по землї. Він і не підбіжить, а тільки льопає: льоп-льоп, а мужик тюка; а він подав ся собі у степ. – О, який чорт, здоровий, да вонючий, волоса які больші у його; я не видав од рода. Да й здоровий! — Ого-ж, пане, дивітесь, ото такі, каже, чорти. — Як ти його піймав, мужик? — Ходив, каже, до моєї жінки, так я його і піймав. — Тодї пан і сказав: Ну, спасибі, тепер я знаю які чорти, а то я й не бачив! — Мужик квашу висипав із скринї, та і подавсь собі до дому.

Паралелї: Отсе оповіданє се лиш епізод із широко розповсюдненої новелї про невірність жінки. Пор. Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 151—155. Ч. 11. — Т. VI. Ст. 36—37. Ч. 119. — Т. IX. Ст. 8–10

і 35—37. Ч. 5 і 17. Сумцовъ, Пѣсни и сказки о гостѣ Терентьищѣ. (Этногр. Обозр. 1892, кн. XII і 1993, кн XVIII). — Дашкевичъ, Вопросъ о лит. источникѣ укр. опер. И. П. Котляренскаго „Москаль Чаривникъ“ (Кіев. Старина. 1893, кн. XII; пор. теж додатки Переца, 1894, кн. III. і Боцяновського, 1894, кн. X). — Аѳанасьевъ, Нар. рус. сказки. Т. II. Ст. 401—402 і 403—404. Ч. 240 і 242. — В. И. Добровольскій, Смол. этн. сбор. Т. I Ст. 696—700. Ч. 12. — Materyaly antropol. archeolog. i etnogr. T. II. 2. Ст. 36—38 і 50—51. — Grimm, Kinder-u. Hausmärchen. T. II. Ст. 47—51. T. III. Ст. 167—169.

59. Хверщал і його товариш.

Іде мужик дорогою з ломакою, обкутаний, коли днів через скільки іде хверщал. Здраствуйте, каже. — Здраствуй. — Що ти єсть таке? хверщал пита. — Я, каже, мужик — Та що ти умієш робити? — Каже: Усе умію. — Хверщал, каже: А больного оздоровиш? — Оздоровлю, каже. — Ну, і я такий же. — Я, каже, був хверщалом та не шанував ся, водку пив, так мені білет дали і прогнали мене. Ну, тепер, побратаймось, каже, та підем по городах, будем міщан та панів поправлять і деньги собі наживать. — І пішли собі на город, увійшли, ходять день і два. Тут біжить городом парою кіньми якопом; пагнав їх: Здраствуйте! каже. — Здраствуй, пане. — Відкіля ви? — Одвітіль, одвітіль. — Що ви за робочі? — Ми не можем нічого робить, а можем тільки больних оздоровлять. — Так ось я іду у оптику, мій пан больний, так сідайте на коляску, я вас повезу, і як ви його оздоровите, то він вам тисячі дві денег, або три. — Забрав їх на колясочку і повіз їх до пана. Увійшли, поздраствувались. Оце, каже, я вам привів таких людей, що можуть вас ізвести. — Я, каже, пан, вас награжду, коли ви мені здоровля дасьте. — І тоді давай хверщал ухожувать коло пана. Поухожав днів пять, пан оздоровів уже немного, ще пятеро побув, пан одужав, як і не болів. Дав він їм дві тисячі пятьдесять рублів денег і поодягав їх хорошо і пообував у сапоги. — Куди вам іти? — Нам от на такий город іти. — Ну, запряжіть коляску і везіть їх, каже пан. — Запрягли у коляску, посідали вони і повіз кучер у той город, куда їм надо, там їх і бросив. Увійшли вони на гостиницю і давай там пить, гулять. Балачка при їх шла, що пан є больний, вже з год, лічили, лічили, так ніяк не вилічать, не умира і не одужа. А хверщал і каже: — А яб того пана ізвів, поставив би на ногах так, як і був. — Тут був такий, що зараз пішов до того пана і обявив, що є такі хверщали захожі, що сказали, що ми на ногах пана вашого поставим. Приказала барвня зараз у коляску коней запрягать і поїхала сама з кучером у

гостинницю. — Ну, піди, каже, виведи його сюди, я його спрошу. — Він його вивів, вона й пита: Чи можете мого пана поправить? — Можем, кажуть, як не смерть, то можем ізвести на ногах, як і був. — Вона узяла їх, привезла, увела до пана і каже: Оце я вам привезла людей, що можуть вас на ногах поставить. — Ну, добре, каже пан, я награжду, єжели ви мене поправите. господа. я даром не хочу. — Барння їх напоїла, нагодувала. Вони попились, наїлись і заходились коло пана, хвершал і той у місті; той дивить ця і коли що, то й він помочи дає. За пятеро суток немножко пана поправили, став він прохожувать ця; іще пятеро, став ще луче, та не зовсім, а після тих пять, ще пять, уже пятнайцятеро суток, поставили пана на ногах, що він як і не болів. Дав пан їм дві з половиною тисячі денег і по шубі. Розпращали ся і тоді пішли. Пішли і вийшли вони у степ. Узяли, полюбували на деньги, полічили. Чотири з половиною тисячі денег, а ту пів-сотню розходили. І пішов той хвершал до вітру, за бурян, а той деньги забрав собі усі у торбу. Прийшов назад, вони і пішли, а хвершал і байдуже, що денег нема. Підійшли до гостинниці, хвершал хватився до торбочки, розшморгнув, коли денег нема. — Чи ти не брав, пита. — Ні, каже, я не брав. — Так хтож узяв? Там не було нікого? — То що, каже? А я не брав. — Чухаєть ця, от би поїсть і попить, та ні за що, деньги були, та уворували. А тут пияниці і ділові люде сидять, вони і питають: Що ви за люде? — Ми хвершали, що людей поправляєм. — Тут, кажуть, є больна барння! Чи не поправите ви? — Ми, каже, поправим. — Тут один міщан зараз побіг до барині, обявив, що є тут нахожі хвершалї, що можуть вас поправить. — Барння загадала, запріг кучер, лошаді, поїхав з тим міщаном у гостинницю і привіз їх у комнати. Уходять. Здраствуй, барння! — Здраствуй! Що ви, господа, можете мене поправить? барння пита. — Можемо, кажуть. — За скільки суток ви можете мене поправить? — Не більше, як за пятнайцятеро суток станете на ногах, як із роду і не боліли. — Єжели ви мене за 15 суток поставите на ногах. то я вам дам три тисячі денег. і трійку коней з оцією коляскою, а єжели за пятнацятеро суток не поставите, то дам вам сто плітей на конюшні і виряжу вас. — Загадала служабкам, дали їм їсти і пити. Наїлись, напились, заходились коло барині. Ось хвершал і каже: — Захожуй ся ти коло барині, ти половину грошей береш, а я уже двох оздоровив, а ти бариню оздоровляй. — Як узяв він бариню лічить, так за 15 суток барині стало хуже, чим було. Наготовили різок і ведуть у конюшню драть тих хвершалів. — Бач, черев тебе і мене бити-муть; я двох панів оздоровив, так гроші по полам поділили, так не били, а тепер, черев тебе і мене будуть драть. — Побіг хвершал до барині. став на колїна, давай просить, щоб не били. — Я, каже, за

пятеро суток оздоровлю, а тільки не бийте мене, я не виноват. — Барпня дала отсрочку на пятеро суток. — Що я вам обіщала, то я вам і дам, а не оздоровите, получите по сто плітей і я вас виряжу. — Як заходив ся він, так поставив за пятеро суток, так як і з рода і не боліла. Як оздоровив, так вона дала три тисячі грошей, коляску і коней, поблагодарила вона їх, а вони барпню, попрощались і поїхали. Їхали довго-не довго, виїхали у степ, повипрягали лошадей, стали їх пасти, а самі полягали під коляскою оддихать. Оддихнули устають: Хвершал і каже: Розділімось, брате, деньгами. — Розкладає він гроші на три купи, по тисячку у купу. — На що ти, брате порозкладав на три купи, ажже нас два, так на дві купи, а ти на три? — Запрягли вони лошадей, узяли по тисячі, а третя тисяча лежить на землї. — На щож ти, брате, деньги кидаєш? — Той каже: Се, брат, я кидаю тому, хто украв у мене дві тисячі; він прийде і возьме. — Так тож, каже, я украв. — А тиж казав, що не брав, тиж божись. — Я, каже, украв. — Ну, так возьми і оцю тисячу, коли ти украв. Той узяв. — Ну, каже, бериж і коні і коляску і їдь собі, щоб я тебе більше не видїв. Ти вор. — Він поїхав у город, до гостинниці приїхав, там пє і гуля. Його питають: Хто ти такий? — Я є хвершал. — Можеш больних людей поправить? — Можу. — У нас є купець богатий, так чи можеш ти його поправить? — Він каже: Могу, я поправлю! — Обявили, приїхав тут син того купця і узяв його у дім. Приїхав він, поздраствував ся. Купець його й пита: Чи можна мене поправить? — Могу, каже. — А у скільки суток ти мене поправиш? — У десятеро суток, каже, поправлю. — Ну, дивись же; як поправиш, то дам тобі пять тисяч рублїв, а як не поправиш, так півторасто плетей дам тобі у жопу і виряжу тебе із города в три-шиї. — Давай він ухожувать коло купця, а коляску у конюшню у купця замкнули, а лакеї одимкнули і пять тисяч украли. А йому й байдуже, що денег у його вже нема. Лічить він десятеро суток, а поправки ніякої нема, ще хуже стало. — Ну, що-ж, ти так мене поправляєш? каже купець. Пройшло ще двоє суток, тодї купець приказав наготовити плїтей, видрали його на конюшнї і вирядили з города, а коляску і коней оставили, бо такий договор був. Іде він тепер і плаче. Зустрічає свого товариша хвершала. Здраствують ся. Де твої, брат, лошадї і коляска, що барппя дала, а я тобі подарував? — Отак і так, каже, купець вибив мене, і усе забрав. — Отак тобі і треба. — Возьми мене, каже, у тебе буду служить за третю копійку. — Я тебе і за десяту не хочу, бо ти вор. — Так вони і розійшли ся.

Паралєї: На сїм оповіданю, так само як на поданім повисше під ч. 33 (Богатир із довгим волосем) можна переконати ся найлїпше, як

із затратою певних характеристичних цїх зміняють ся підстави причислюваня оповіданя до сеї або тої категорії творів устної словесности (перше з леґенд зачислене до казок, друге до новель). Анальоґічні оповіданя диви: Етноґр. Збірник. Т. III. Ст. 59—62. Ч. 24. Т. XII. Ст. 101 113. Ч. 122—127. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. легенды. Ст. 15—23 і 118—122. Ч. 4 5. - Grimm, Kinder-u. Hausmärchen. T. I Ст. 353 -363. Ч. 81. Т. III. Ст. 125—126.

60. Мужик, свиня і грахвиня.

Був собі мужик і була у його доч. І прийшли її сватать. І приговорили так, що согласні і старий і молодий. Підиж ти, дочко, вийми гирців і капустку на закуску. — Побігла вона, улізла у погреб, набрала капустки, гирців. — Щож, говорить, піду за його за муж, та у мене буде дитина, — я виведу, да й помре! Тай стала плакать, плаче і плаче, що нічого й не вдіє. Ждали, ждали часа два, нема молодої. Післав старий старуху до погреба: Подивись, чи не зломалась драбина, може щаблї поломались. — Пішла мать, подивилась, коли ціла драбина, а вона плаче. Тоді вона і сама до неї. Каже: Чого ти, дочко, плачеш? Може ти не хочеш за цього молодця, так ми і силувать не будем. — Нї, не то, що не хочу, а то, що як я піду за муж, та виведу ребенка, а він помре, так менї жалко буде. — Стала вона плакать, стала і мать плакать; обидві сидять у погребі, тай плачуть. — Ждали, ждали, старости, молодий і старий. Покинув старіст, пішов до погребу, нахиливсь, коли вони плачуть. Чого ви плачете? — Як же нам не плакать? Ось як вийде вона за муж, за того молодця, та виведе дитинку, а вона помре, так жалко її буде нам. — Виcлухав він, що вони сказали, та і каже: Дурні обидві, і мати і дочка; коли то ще буде, а може й не буде, а ви плачете. Узяв, драбину витяг, зачинив ляду, замкнув, ключик, укинув у карман, прийшов да й каже: — Ідїть, люде добрі, до дому, похворіли у погребі обидві, а як виздоровіють, так я вам скажу. — Пішли люде до дому, а він сам собі і дума: Як не найду дурнїйших од їх, так нехай там і пропадуть, не буду одчинять. — І побули вони у погребі троє суток. Не дає він їм нї їсти, нї пить. Запряг коляску, узяв і поїхав. Як узяв їхать, довго не довго, да й каже: Зайду я до своєї грахвинї. А то був собі грахв заслужений, та помер, а вона, грахвиня, зосталась і людьми орудує і імінієм усім командує. Той мужик до двору доїхав, війшов у двір. По двору ходить свиня, так як корова здорова і троє поросенків за нею ходить. Іскинув він шапочку і ходить за тією свинею. Свиня ходить, та хре-хре, у землю рило держить та риеть ця, а він усе ходить, та кланяеть ця. Увиділа от то

грахвиня з пятиотажного дому, що ходить мужик за свинею і кланяеть ця. І післала вона служабку: Піди, говорить, попроси того мужика, чого він ходить за свинею і кланяеть ця. — Служабка побігла. Чого ти, мужик, кланяв ся свині? — Я, каже, прошу вашу свиню на сватьбу. — Та служабка засьміяла ся, побігла. Прибігла і каже: Той мужик вашу свиню на сватьбу до себе просить. — Піди ти йому зговори: Звеліла барвня — хай возьме і свиню і поросенки, хай і поросенки подивлять ця на сватьбу. — Прибігає служабка, каже: Звеліли, щоб ви свиню узяли і поросенки щоб забрали. — По двору ходять рубачі, він давай їх просить, що поможіть мені на віз положити і свиню і поросенки. — Узяли ту свиню, піймали, на віз положили, половили і поросенки, повязали, на віз положили, виняв він 30 копійок з кармана: Нате вам, господа, на пів кварти, що ви мені помогли. — Сів і поїхав домой. Приїхав домой, тоді людей попросив, порозвязували і в саж покимдали усіх. Тоді узяв ключик і випустив жінку і дочку: Вилазьте, та не плачте у перед, а як збудеть ця, тоді і плачте. — Узяв, переказав тому молодому, що був і тогди, щоб йшов сватать. — Прийшли ті свати у пять. Ладом діло, посватали. Рушники забрали, давай сватаня гулять. І ті поросенки покололи, попекли і поїли, а свиня осталась. Тепер зговор у ту неділю вінчать ця і сватьба. Обвінчали і гуляють сватьбу. І закололи ту свиню большую, печуть і варють. Сватьбу отбули, і свиню убрали. Теперички жде та грахвиня один тиждень і другий, не гонить мужик свині. Післала старика: Піди ти до такого мужика, чому він не пригоня свині і поросенків: у його сватьба вже отбула! — Той приходить: Почому ви свині не приганяєте грахвині, ви сватьбу вже отбули. — Не будем і приганять. Яж просив, щоб вона мені подарувала свиню на сватьбу. Так ми і поїли: поросенків на сватане, а свиню — на сватьбу покололи, та і з'їли. — Приходить той старик назад до грахвині і кланяеть ця: Той мужик, каже, ваше сіятельство, поколов і свиню і поросенків, та поїв. — Вот я його научу, як свиню мою їсти. Я давала тільки на сватьбу, а він поїв. — Записала жалобу сей-час на мировий з'їзд, що через тиждень требуеть ця того мужика. Приїхав мужик у той суд, приїхала і грахвиня. Сидять, судють. Уходить мужик: Оце той, що вашу свиню із'їв? — Оце той самий, каже. — Ну, роскажуй, як тобі давала грахвиня свиню на сватьбу? — Давай він росказувать судям, як було (повторене)... От і судіть мене як хочете! — Тоді один на одного з'оглянулись, плечима здвигнули і кажуть: Вот мужик, а яку грахвиню обішов. І кажуть: Ваша жалоба без послідств останеть ця, ви йому подарили, він у вас випросив. — Так яж йому дарувала на сватьбу. — Так на сватьбу-ж вона і пішла. Свинь же не просять на весіле, щоб гулять, вони не уміють гулять, як оце ми гу-

ляєм. Ви ізволили, а тепер позиваєте? — Ну, мужик оцей мене обішов. Я тої свині і за пять сот рублів не оддала б. Та свиня у мене заводська. Пять раз у год вона по 15 поросенків водить. — На тому діло і осталось. Поїхала грахвиня до дому і поїхав до дому і мужик.

Паралелї: Отсе оповіданє належить до циклю оповідань про дурнів. Лїтература до них подана в працї М. Сумцова: Разысканія въ области анекдотической литературы („Сборникъ" харьків. істор. фільольоґ. тов-а і окремо).

61. Невістки.

Жили собі два брати у містї у одній хатї. І хорошо собі жили, друг друга слухають, не лають ця, не спорять ця і самі вони і ятровки. Вивела одна дитину, а на другий тиждень і друга роспалась і привела хлопчика-ж. Живуть вони і ще тим хлопчикам і году нема. Одна лягла собі спать да і узяла під бік дитину, а тої другої хлопчик у колисцї. Спала довго не довго, устає, коли дитина не жива, а та спить. Вона тодї потихеньку узяла та положила свою дитину у колиску, а тії хлопчика собі на подушки положила, та і легла коло його. Проспались, встають. — Сьвіт. Та годує дитину, а ся байдуже: думає, що спить дитина. — Що ти уже другий раз годуєш, а я свою ще й раз не годувала; моя спить, як міцно. — Узяла, кинулась до його, тодї в плач: Ой лишенько, дитина вмерла! Роздивилась та і каже: Се не моя дитина. Ти ось як, свою дитину приспала, та мою вкняла, узяла, а менї положила своє мертве. — А чоловік тієї жінки і каже: Може та дитина і наша, ти роздивляй ся. — Е, якаб я мати була, колиб своєї дитини не пізнала? — І заходить вона драть ця; та хоче свою брать, а оця не дає. — Оця каже моє, а та каже, що моє, а ти своє приспала. — Узяли оту задавлену дитину, заховали. Давай у волость жалувать ця, через що вона мою дитину узяла і менї не оддає? Судї сьміють ця і кажуть: Якаб то мати була, щоб свою дитину тобі оддала? Ти свою довжно приспала, а на сю нападаєш. — Нї, каже, се вона приспала. — Судили, судили, нїчого не розсудять волосні. Давай вона у город, у уїзд, до чиновника жалувать ця. Виїздить чиновник дней через пять у слободу з города. — А підіть, позвіть менї тих ятрівок, що за дитину спорять ця! — Пішов староста, позвав їх у волость. Уникаєть у хату попереду ту, що з дитиною. — Що ви за дитину споритесь? То твій хлопчик? — То мій хлопчик, ваше високоблагородіє. — А вона своє приспала? — Вона своє приспала, а на моє нападаєть ця. — А ти

согласна на то, як осужу, щоб ти узяла за одну половину, а та за другу, та щоб його перервать? — Я, каже, согласна. — Ну ступай. — Зовуть ту у хату. Війшла, кланяєть ця. — То твій хлопчик? — Мій, ваше высокоблагородіє. Вона своє приспала, а моє узяла, да не дає, а я готова на евангелїю заприсягать, що ось дитина моя. — Вона каже, що моє, а та каже, що моє. Як вас і судить? А согласна ти, чи твій чи її, перервать його на двоє? — Нї, я не согласна свою дитину рвать; коли так, нехай вона його й годує, а я жалїю своєї дитини рвать. — Підїть, зовіть ту із дитиною. — Приходить вона упять, кланяєть ця. — Так ти согласна дитину перервать? — Я согласна, говорить, а я не дам їй. — То, говорить, як воно не твоє, так ти согласна рвать його на двоє, а мать рідна не согласна рвать свою дитину. Бери ти дитину свою! — Та узяла, поклонилась. — Господин старшина, сейчас бери і таскай її у турму, у город, на півтора года за то, що вона ребьонка приспала! — Сейчас її узяли, закували і повели у турму прямо — А ти ступай домой, та корми, щоб ти достала ще й помочи. Ото такий пан хороший, що так розсудив.

Паралелї: Отсе оповіданє взяте з круга так званих „Судів Соломонових". Пор. Др. І. Франко, Апокріфи старозавітні. Ст. 285--288 (наше оповіданє надруковане на ст. 287). Пор. те-ж: Тихонравовъ, Памятн. отречен. рус. литературы. Т. I. Ст. 259—272.

62. Батько, дочка і розбійники.

Чоловік оддав сина в салдати. Прослужив він пять літ на службі і подає до батька письмо: Подай, батьку, менї денег двісті рублїв, я вам опослї возврачу, а менї тепер треба денег. — Побалакав він із старою, зібрав двісті рублїв і собираєть ця їхать у город після покрови за три днї. А дївчина і каже: Поїду і я з вами! — А тій дівчинї було лїт 12. Він і каже: Куди ти будеш їхать? Тепер холодно і дорога далека, ти мала. — А жінка каже: Та нехай їде, тай тобі охвотнїйше буде і вона побачить сьвіта. — Та про мене, каже чоловік, хоч нехай і їде. — Зібрали ся, запрігли пару добрих коней, сїли і поїхали. І оддав він іще дома гроші дочцї, і вона заховала у пазуху і завязала; ну і поїхали. В город було верст сїмдесять од їх, а вони одїхали верстов трийцять і заїхав на постоянний двор і розпріг конї і давай кормить лошадї. Розпитує трахтирщик: Куди ти їдеш, земляк? — У город, каже, подавать синови письмо. — І денег везеш? — Та які

там деньги, як рублів три. — А дочки розпрашували другі; так вона сказала, що рублів двісті веземо. — Лошаді викормив, запріг і поїхав він. Через пять часів приїхали розбійники до того шинкаря і він і каже: Прозівали ви, братця, когда-б були раньше настигли, то тут був чоловік, що їхав у город і віз двісті рублів з собою синови падавать. — Ну і давно він їхав? питають розбійники. — Та недавно, говорить шинкар, може іще верстов і шість не вїхав. — Ну, то деньги наші, говорять розбійники. Він од наших рук не в'їде! Наливай водки, поскорій; говорять розбійники. — Упіс шинкар, налив стаканів по три, випили і закусили добре. Сіли і поїхали, і давай гнать ця, давай гнать ця. І чує він, що хтось із заду женеть ця і каже своїй дочці: Ой, дочко, то женеть ця хтось по наші душі; і оце поки ми й жили, тепер нас поріжуть або побють. — І як займе лошадей, так що аж колеса до землї не доторкають ця; і дівчинка випала з воза, а він не перестає гнать коней, та поганя, поганя. Дівчинка, як випала, так не знає, де діть ця. Встала і біжить; але не попала на той слід, що батько поїхав, а побігла назад А тут біжать розбійники її на встрічу і питають: А куди ти біжиш? — Та говорить: Я з батьком їхала в город. а за нами стали розбійники гнать ця, так батько затяв коней, що й колеса до землї не доторкають ця, а я й випала з воза і біжу за батьком. — Біжи, кажуть розбійники, доганяй батька, батько ще не далеко і тебе ніхто тут не вбє. — Прибігла до шинкаря в хату, там піймали її і говорять: Лізь на чердак спать; там наша дочка спить, тай ти будеш там спать. — Ну, полїзла вона і лягла спать. Тут часів через три вертають ця розбійники ті, що її батька вбили і кажуть тому шинкарю: Напрасно ти нас посовітував, напрасно убили чоловіка, а вона тут у нас і ночує. — Да нічого іще й лошаді ми забрали, лошаді самі стоять рублів двісти. — Ну, гроші наші, як у дівчинки, говорять розбійники. Посїдали за стіл і пють водку. А дівчинка як полїзла на чердак, так та засьвітила шинкарева дочка сьвічку. І в теї дівчинки, що вернула ся, була така одежа: спідничка червона і керсетка червона. Тепер і каже шинкарева дочка: Давай мінять ця одежою. Ти мою надінь спідничку і корсет. — Чи давай. то й давай мінять ця, каже ся дівчина, що полїзла на чердак ночувать. — Узяли і поміняли ся, та надїла шинкаревої дочки спідничку та корсет, а шинкарева дочка надїла її спідничку та корсет. Вот і полягали вони спать, а ті пють, пють, поки півні начали часто співать. А старий кричить на бабів: Чого ви лежите, пора пічку гріть, а ви лежите. — Повставали і начали у пічку дрова кидать. Ну накидали у пічку дров і напалили пічку добре. Стало свитать. Напалили, засьвітили сьвічку і полїзли на чердак. І зараз узяли ту дївчину за руку і тягнуть із чердака, а вона

і кричить: О! не тягніть мене, не ріжте, я ваша, я ваша! — А вони її стягли, та одслонили піч, та в піч укинули, тай заслонили піч. Заслонили, тут через час розвиднілось, стало свитать. Уходить два чоловіки у хату. — Здраствуйте! — Здраствуйте! — Чи дома хазяїн? — На що вам хазяїн? — Та в волость требують. А та дівчина, що на чердаку, цілу ніч не спала, та як почула, що чужий чоловік балака у сінях, та так і впала у сіни, та до їх: Дядечки, голубчики, ратуйте! Мого батька тут зарізали і мене хотіли зарізать, та мене не попали, а свою узяли, та он у печи печеть ця. — Тоді пішли у волость і та дівчина із ними і не одриваеть ця од їх. У волость прийшли, сейчас обявили, добрали ся люде і пішли, забрали заліза і забрали того хазяїна і розбійників. Позаковували і допросили і вони призвали ся, де вже там діть ця. Призвали ся, що 43 душі спекли за сім літ. Сім літ розбойничаємо, а побили без щоту, то тих не знаємо, а тілько знаємо, що на 43 душі піймались. — Ну, так ти, кажуть, дівчино, пізнаєш свої коні? — Чому, каже, не пізнаю своїх коней, я пізнаю. Оце, каже, мої коні і наш віз. — Ти до дому утрапиш? — Утраплю, тілько бою ся, бо я переляканa. — Ну, хто з охотників одвезете оцю дівчину до дому? питають начальники. — Ну там хтось найшов ся: — я, каже, одвезу. — Ну, що-ж, каже, даси? Той запрошує сім рублів і згодивсь за пять. Ну согласив ся, і поїхав проводить. — Кажуть начальники: Щоб ти її благополушно довіз і як іздаси, то нехай тобі дадуть подписку із відтіля, що ти її одвіз благополушно. — Так він одвіз; уїзжають у город, коли виходить із хати стара мати, а вона зараз у крик, плаче і каже: Батька зарізали, а мене хотіли спекти у печі, та спекли не мене, а свою дівчину, не пізнали, що я поміняла ся корсетом, та спідницею. — Питає мати: Та се чоловік де на дорозі узяв ся, чи відтіля прислали? — Ні, мамо, відтіля прислали, із міста. І я йому заплатила пять рублів за те, що він мене приставив до дому. — І дала йому і мати ще пять рублів, бо вона була богатенька, її мати. І дала йому подписку, поблагодарила і поїхав. І він рад, що ще пять рублів дали. І прийшов у волость, оддав ту подписку, що одвіз благополушно, іздав.

63. Догадлива дївчина.

Виїхав купець з дому, а дочку покинув саму. Як поч обняла, вона й почує. Засьвітила сьвічу, аж видить ноги під піччю. Вона ізлякалась, з хати не вискочила, а полізла на піч. Злізла на піч, тай стала гладить котика і проговорює: Ой котику, як я піду замуж,

а чоловік стане мене бить, то ти мене, котику-ворвотику і не обороиш... Я і буду кричать: Ой ратуйте, ой ратуйте! Так люде будуть їхать по-уз, то мене і оборопять. А я і буду кричать: ой ратуйте! Та кричить, та усе підийма вище, коли чує, грухотять; — вопа тоді ще дуще. А дорога по-уз хату йде. Чумаки почули і прийшли: Чого кричиш? — А того, що злодії у мене під нічю. — А вилізайте, сукині сини! — Вони вилїзли, тоді їх звязали і у волость повели.

Паралелї: Отсе оповіданє нїщо иньше, як епізод відомої казки про дївчину і розбійників. Пор. Етноґр. Збірник. Т. І. Ст. 49—51 Ч. 14. — Т. VII. Ст. 159—161. Ч. 74. Ст. 166—168. Ч. 77. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. І. Ст. 199—202. Ч. 170. — Аѳанасьевъ, Народ. рус. сказки. Т. ІІ. Ст. 301—305. Ч. 199—200. Grimm, Kinder- u. Hausmärchen. T. І. Ст. 190—194. Ч. 40.

64. Як богач крав пчоли.

Був богатий мужик і було в його шість плитових комор і три доми, особливо хороші, двохетажні і прості. І тоді він осїню запріг воли у гарбу, накладе сїна і поїде туди, де пасїка єсть, і не доїжжа до пасїки і кричить: Ратуйте! — скілько сили є. І кричить, кричить і не чуть і духа потому, що тоді людей мало було. То він кричить, нема нікого. От він начне тоді брать пнї у пасїцї, де єсть найлутші. І набере пнїв десять і приїде до дому і роспорядить ця. То хлопцї дома побють бжіл і в липівки патоку переганяють. А він з сього краю, та на другий поїде, да упять перевезе. І так возив до 50-ти пнїв, а хлопцї все бють і продають патоку по ярмарках. І хлопцї, його сини, не знають того, що він краде, а думають, що він купує бжоли. І потім у одного чоловіка на степу пасїка. І він узяв торік десять пнїв і позаторік десять, а на сей год уже той чоловік засїв днїв за десять до того дня, що беруть ця бжоли. На сїкновенія усе бере і ту ніч протів сїкновенія. От сїв той, сидить, жде вора. І сидить не далеко коло пасїки. Коли іде, як раз проти сїкновенія. І став протяв пасїки і кричить: Ратуйте, хто в Бога вірує! Кричав, кричав і нїкого не чути; і під'їхав до пасїки і почав брати пнї. А той хазяїн тілько сидить, та дивить ця од далеки і нїчого й не каже. Навибирав де лутчі, наклав на віз, ушнурував і поїхав. А той хазяїн, чиї бжоли, іде назирцї з заду. Ну, і з'їхав на дорогу і їде; од'їхав за гони міста і їде, байдуже собі, а той іде з заду, і не наближаєть ця. Ну в'їхав верстов трийцять і став під вербами і випріг воли і спочива. А той хазяїн собі сїв і дивить ця, а потім і каже: А піду до його! Устав і пішов. —

Здраствуйте, діду! — Здраствуй, земляк! — А що, дідусю, бжоленята везете? — Да, каже, бжоленята. — Чи на степу де були, чи де на поправці на гречках? — Да, каже, на гречках, у вотакому то селі; а то у нас гречки не вродили, а там много гречок і хороші. — Бжоли ситенькі? — Да, говорить, ситенькі. — Чи усі ж забрали, діду, чи ще є? — Да, говорить, ще є пнів з пятьдесять. — Оддихнули, той хазяїн і питає, що везе бжоли: А ти-ж, земляк, откудова? Чи ти до дому ідеш, чи куда по ділам? — Та іду ік становому. — Чого, питає дід? — Я там держу оранду одної барині, двісті десятин, та требує за землю поземельне, так я іду до його розсчитувать ця. Становий же у вашому селі живе? — Да, говорить, у нашому. — Так вот ти мені будеш за товариша, — ото й добре. Ну, запрягли і поїхали. А дід унять питає: Чого ж ти, говорить, пішки ідеш? Говориш такий богатий, що оранду двісті десятин держиш, а пішком ідеш? Разві у тебе нема коней? — Да, говорить, діду, чого я пішки іду, а не їду; оті прокляті вори покрали коні у мене, троє коней було тай покрали. Вот прокляті вори! і що з ними робить? — А, говорить дід той, що бжоли везе; їх проклятих ворів, як би половив, та голови поодрубував кожному, то вони б не крали коней! — Да як би-ж поймав, говорить той, що іде, то те-б і зробив тим проклятим ворам. — І приїжають у село смерком. — Ну і говорить: Де-б мені переночувать? Людей знакомих нема. — О, говорить дід, до мене поїдем, тай переночуєм. Так як їхали у двох усю дорогу знакомі, то у мене і переночуєш. — Отой і добре говорить. Вот і пішли в хату, повечеряли добре і випили водки і полягали спать. Виспались, повставали, повмивались, поснідали і випили водки і дали йому патоки. — На, каже, патоки поїж, а то у тебе може чи є? — Да, говорить, де-б вона у мене взялась. — А в нас, говорить, є слава Богу довольно і буде, бжоленята таки ведуть ця. — Ну, той і говорить: Прощайте, піду я собі. — Счасливо, говорять. — А куди-ж дорога ік становому? — А оттуди, говорить, прямо ідіть, а там вам і скажуть. — Ну, спасибі, говорить і пішов. Ішов довго не довго. Стоїть волость; він і думає: ну що-ж ік становому іти. Воно усьо равно і в волости роблять порядок. А зайду у волость. — Зайшов. Здраствуйте! — Здраствуй! — Що, господа старшина у волості? — Ні, говорять, нема. — А як би, говорить його, призвать? — На що тобі старшина? — Та мені, говорить, треба. — Водкудова-ж ти? — Да я здалека, говорить. Ну, призвіть, пожалуста, старшину. — Пішли і призвали старшину. — А чого до мене? питає старшина. — Оце, я до вашої милости; ходім, пожалуста, до отакого богача, та потрусимо, він у вас вор. — А, що ти говориш, він у нас такий чоловік, що нельзя й говорить, він у нас не вор, а хорош чоловік. Він тебе

у Сибір оддасть, як ти скажеш, що він вор. — Е, ні, господин старшина. Він у мене бжоли покрав і я виелїдив, у його і почував. — Ну зібрались і пішли. — Здраствуйте, Іван Кирилович. — Здраствуйте, господа. А що ти, говорить, ідеш? — Да я іду у гості. — А, не знав я, говорить, що то ти, а я тебе не пустив би з своеї хати. Ну підем, говорить, господа, у хату. — Увійшли у хату. — Ну садїть ця за стіл. Посідали. Він їм налив по три стакани спірту, випили, аж потуманіли, і старшина і соцькі і той чоловік, що покрадені бжоли у його. Ну, тоді той дід (вор) уносить триста рублів. — За то, що я украв 30 ульлів. А що, довольно? — Де, каже, мало. — Ну, то підіть, говорить, хлопції, да запряжіть йому кобилу, ту що я їжу. Кобила така, що рублів сїмдесять сїм стоїть, да упріж, з возом і всьо стоїть сто рублів. — Ну, говорить, на кобилу з возом, чи довольно з тебе? — Да, довольно, говорить; і сїв дай поїхав. Поїхав, да не до дому, а ік становому. А той приказав і попросив старшини і соцьких, щоб вони і пари з рота не пускали нїгде, що оце тут таке було. І дав їм усім по триста рублів денег і вони мовчали. А той приїхав до станового, да й говорить: Ваше високе благородіє, до вашої милости. — За чим? питає становий. — Отут у вас, говорить, єсть такий то богатий чоловік. — Да, говорить, єсть. — Отой, що залїзом доми покриті. — Знаю, каже становий; ну чого тобі до його? — Да, говорить, він у мене бжоли покрав, трийцять пнів і я витрусив у його і він менї дав триста рублів і кобилу за трийцять пнів. Так я з ним помирив ся, а ви як знаєте, із ним робіть. — Е, говорить становий, нам нельзя простить, помирить ця; хоть ти і помирив ся, а нам нельзя ворам пращать. Нам законом строго воспрещаєть ця прощать ворам. - Ну, становий зараз сїв і написав бумагу в суд. І тут через місяць требують на суд того дїда, що бжоли покрав і того хазяїна, що помирив ся з ним. І начали судить. Судили, судили і осудили так: Смертною карою наказать. І тодї такі права були, що смертною казнею казнили такою, що вимотували кишки із живого чоловіка. Вот осудили і вимотали кишки і він помер. І призвали синів і говорять: І ви з батьком крали бжоли? — А вони божать ця і кленуть ця, що ми, говорять і не знаємо про батька нїчого, ми думали, що батько купував бжоли і він нам говорив, що купував, а ми не знаєм, де він брав. — І одказали ся сини. І він сказав, що сини не винні. А я сам, говорить, крав сїмнайцять лїт. По пятьдесять пнів кажнеє лїто. — Так його повісили і кишки вимотали, а сини остались і тепер живуть і хлїб жують.

65. Невинно засуджений.

Був собі купець. І снив ся йому сон, що: як поїдеш у ярмарок, так чоловіка заріжеш, а як не поїдеш у ярмарок, а будеш дома, так помреш. — Проснув ся купець поутру і встав і говорить жені своїй: Вот, жена, який менї снив ся сон, що: як поїдеш у ярмарок, так чоловіка заріжеш, а як будеш дома, так помреш. — І радять ця: Щож, говорять, нам ділать, мабуть лутше поїдемо в ярмарок. То ми спасемось, чоловіка я різать не буду, а дома помру. Хиба ми такі, що людей ріжем, хай Бог милує. — Порадились; на кучера гукає: Ану, запрягай, та поїдемо, у ярмарок. — Кучер запріг, сїли і поїхали. І в'їхали вони верстов сїмдесять чи вісїмдесять і заїхали вони на постоянний двор ночувать. І одвели купцеви комнатку ночувать, а кучер на конюшнї коло лошадей лїг спать. А в другій комнатї ночував пан богатющий. У вечері пізненько убрав ся розбійник у ту комнату, де ночував богатющий пан. І лїг під ліжко, тай лежить, покудова пан кріпко заснув. Тогда він узяв, зарізав того пана, деньги забрав і втік. Втік і прийшов проти окна теї комнати, де ночував той купець, окно вилупив і влїз потихеньку і взяв, уложив у чемодан ніж тому купцеви і потихоньку вилїз і пішов. Купець виспав ся і гука на кучеря: Іванька! — Чого? говорить кучер. — Лошадї уже викормлені? — Уже, говорить кучер. — Ну так запрягай, та будемо їхать. — Кучер запріг, сїли і поїхали. А досьвіта іще було, часів три. Поїхали і в'їхали вони верстов 30 і заїхали унять на постоянний двор і попили чай і закусили. Потім купець узяв ґітару, сїв собі, вийшов на крильцо і грає на ґітару. А той пан спить, а кучер його добиваєть ця до хозяїна, щоб одомкнуть комнату. Чого мій пан так довго спить, що він так довго нікогда не спав? Ну тай хозяїн одімкнув ту комнатку, а той пан уже зарізаний лежить серед комнатки. Хозяїн посмотрів, потім пішов у поліцию да й говорить: Вот у мене ночував пан і наутро повставали і одімкнув я комнатку, коли лежить той пан зарізаний. А в сю ніч у мене ночував купець і заранї вбрав ся і поїхав, то мабудь чи не він і зарізав. — Ну як ночував та заранї поїхав, то значить він і зарізав того пана. Сей час назначить поліцію і догнать його. — Ну назначили поліцію і посїдали на конї, тай у догон. Пішли в догон і догнали; сидить на крильцї і в ґітару грає. — А! каже, виграєш, поминаєш пана того, що зарізав. — О, хай Бог милує, развї я той, що людей ріжу? — Вони до чемодана і начали шукать, коли найшли ніж больший. — А, кажуть, то що такоє? Не ти зарізав, як у тебе і ніж найшли, та ще який і в крові. — Ну взяли його, завернули на той двор, де той пан зарізаний і закували в заліза.

І виїхало слідствіє і допросили і заховали того пана. А купця начали судить; судили, судили і осудили в Сибір. — То, каже, не я зарізав. — Як не ти! Ні, ти зарізав, а тілько ти не вмів як і спастись. Ти уже навірно не одного зарізав, а тілько на тому поймав ся. Тепер же ти согласен і до дому піти, попращать ця із жінкою та з дітьми? — Ні, говорить, не піду, а тілько написав письмо до жінки. Писав жінці, що вот, говорить, як сон справдив. Зарізало щось чоловіка, а ніж мені у чемодан уложило. І взяли мене і осудили в Сибір; тепер живи, жена, як знаєш! — У його жена була і два сини, літ по пятнайцять. І живе він на Сибірі сім год і одбув своє наказаніє, которе було наложене судом. І живе вольним у Сибірі. І піймав ся той розбійник, що того пана убив і осудили і повели в Сибір. Він сознав ся, що він уже душ двісті зарізав. Побув він у Сибірі довго не довго і зійшов ся з тим купцем. І начали розпитувать один другого. Відкіль, говорить, ти? — Отакого, говорить, села, отакого уїзда і такої то ґубернії. — За щож ти, говорить, сидів? питає того купця той розбійник. — Я, каже, дурно сижу у Сибірі, я, говорить, їхав у ярмарок і заїхав почувать на постоялий двор. А там почував богатий пан і того пана хтось зарізав, а мені ніж уложив у чемодан. І тогди мене, говорить, засудили, як найшли у мене ніж у чемодані. — То, каже, я зарізав того пана, а тобі ніж уложив у чемодан. Коли ти желаєш, говорить розбійник, у свою сторону, то предявлю начальству, то тебе пустять до дому. — Спасибі, говорить, тобі, що ти мене так увідомив, я тепер уже чоловік стар і мене уже жінка забула і діти забули; отут я привик, так не желаю до дому. — Так він узяв та написав письмо до дому, до жінки: Що отакого то города міщанин, который зарізав того пана і мені ніж у чемодан уложив. І його тепер піймали і прислали в Сибір і він сознав ся і розказав усьо і хотів, щоб я пішов до дому, так я не желаю до дому, так як я стар і не здужаю. А тілько увідомляю тебе, жена, що пана не я зарізав, а найшов ся той, що зарізав. Живи, жена, хай тобі Бог помага, я не прийду, а буду тут.

B.

66. Баба і чорт.

Жила собі баба — удова стара — сама собі у хаті, годів десяток, чи й більше. І тій бабі уже годів сто. Чорт дізнав ся, що вона так живе сама собі, так він і підходить до неї дідом і каже: Ти сама собі живеш, прийми і мене до себе, щоб не так скушно було, бо і я самий,

такий як і ти. — Аби добрий старичок, так і приставай, і будемо жить у-двох. — І приняла вона його до себе.

Пожили год собі у-двох, дождали весни; баба і каже: Ну, діду, нада нам старать ця, щоб нам було, що їсти. — Подумай, каже дід, своєю головою, що тобі лучче, то й будемо садить. — У мене города чималенько, так наймемо чоловіка, нехай виоре, та посадим картоплї, то нам те і буде пища.

Наняли чоловіка, виорав чоловік; заходилась баба садить картоплю тай каже: Ось, хоч ми і у містї живемо, їмо різно, так картопля як уродить, так моє те, що у землї, а твоє — що з верху. Він і согласив ся на те.

Картопля росте, вони полють. Уродила картопля, стали копать. Баба собі у яму картоплю сипле, а йому у купи бандиля складають. Стали їсти. Баба картоплю їсть, а він їсть бандиля і каже на бабу: Дай менї покоштувать, чи твоє добрійше, чи моє? — Не звикай, бо тебе трошки не нагодує, а ти їш, яке тобі вродило, а я буду їсти, яке менї вродило.

Поїли цїлу зиму, унять весна підходить. — А що будем сїять? — каже чорт. — Менї картопля уже увірилась; я картоплї не хочу, а ось я видумаю що. — А що ти видумаєш? — Насїймо, — каже — маку. Менї те, що у горі, увірилось, так нехай моє буде те, що у землї, а що у горі — твоє. — Нехай моє буде те, що на самих верхах, каже баба, а твоє усе, що і у землї і з верху.

Уродив мак; голови такі, як кулаки. Посвів мак. Давай баба ізривать головки із верху. Зірвала головки, подавила, мак повиточувала; наточила маку пудів сїм. — Зривай тепер усе, що твоє, складай у купи і їж. А він їсть цурпалки із маку. — Дай менї, бабо, покоштувать, чи добрійше твоє, чи моє? — Не видумуй, — каже, — а їж оті цурпалки. Як я тобі дам, коли мачина маленька, а у тебе рот здоровий? Перезимували унять. Він їсть цурпалки, а баба — мак.

На третю весну баба й каже: Чи ще будемо сїять, чи годї сїять? — Хай би ти, проклята баба, сказила ся! Ти так мене захарчувала, що я й ногами не могу ходить. — Так ти у мене вже й не хочеш жить? — Нї, не хочу. — А як же ми розпращаєм ся? Вивчи — каже — мене пісеньки хоч одної. — Став він тепер співать: Був собі чорт, та не до тієї стїни не притулить ця, не до тієї, та притулив ся до баби. Так баба його як нагодувала одну зиму бандилями з картоплї, а другу — маковими цурпалками, так він захляв, не може й ногами ходить. — Оттак його баба ушанувала. — Будь ти, бабо, проклята от нинї і до віку. Тепер я вже не пристану до баби, бо ти хитрійша од

мене. Поняла ти, що я тобі і пісню співав і що і так росказав? — Поняла, каже. — Ну, заспівай же і ти мені хоч однієї — поганенької, так тоді і розпрощаймось. — Я, каже, так не заспіваю, а перекидай ся чортом, — я сяду на тебе, ти й неси мене, куди знаєш, а я буду співать, а ти учись! — Перекинув ся він чортом; вона сіла на його, узялась за шерсть, поніс він її у ліси, у кусти, де терни, глоди... Хоче й кончить, а вона держить ця і усе співа: Трайда-райда, трайда-райда... Як узяв він носить, так на йому уже і шерсти мало, а баба ціла, та усе співа. — Чи ти, проклята баба, переспіваєш їх усіх? — Та — каже — ще й половини не переспівала. — Пожалуста, бабо, годі мені тебе носить. Пусти мене! — Ні — каже — носи, поки переспіваю. — Та, проклята бабо, буде. Ось тобі мішок карбованців, тільки мене одпусти. Не хочу я твоїх і пісень. — Бери ти оті гроші і одвези мене до дому із грішми, так я тоді і тебе одпущу. — Забіг він у пекло, у болотяну, де чорти самі живуть, узяв мішок грошей і потаскав бабу до дому. — Ну, вставай, проклята бабо, оце твій дім, оце твої гроші. Пусти мене тільки. — Неси мене у мою хату, так я взнаю по маку: я ще маку не доїла, а се я й не знаю, чи моя хата, чи не моя. — Він і уніс її у хату. Як скинув гроші, тоді баба і встала із його. — Ну, будь ти, бабо, проклята от нині і до віку. Я вже не буду приставать до бабів. — Прощай! — Щасливо, бабо! — А він, як обвернеть ця, та як пер..е, так баба і оглухла, і одвірками як ударить, так двері і випали. — Ну, тепер — каже баба — гроші є, то й нічого: поставлю нові.

Паралелї: Етногр. Збірник. Т. VI. Ст. 71—72. Ч. 206. — Zbiór wiadomości do antrop. kraj. T. IX. 3. Ст. 130. Ч. 21. — Гринченко, Этногр. Матеріалы. Т. II. Ст. 85—87. Ч. 73. — Рудченко, Южнорус. нар. сказки. Т. І. Ст. 52—54. Ч. 29.

67. Про жінку, мужика і теля.

Жили чоловік і жінка, а жили вони не у совіті; вона із другим мужем жила. У вечеру вона і каже: Як тії злодії крадуть як по ночи? — Ось, каже мужик, дарма, що ніч, а я вийду за двері, аж за угол! — Ні, каже, не вийдеш. — А той, що до неї ходить, вже у віконце стукотів, так вона і догадалась. Вийшли, а вона і каже: А іди, а я дивити мусь, як ти іти меш? — А той по під стіною, та у двері, у сіни; а вона вернула ся, двері зачинила і заперла. Її чоловік вернув ся, до дверей, коли заперті. — Чому ти, жінко, двері заперла, одчини? — Щож ти таке? — Я твій чоловік. — Я тебе не знаю, що ти таке;

мій чоловік під боком у мене лежить! — Клопотав ся, клопотав ся, не одчинила. — Ступай, собі, каже, ось я возьму макогін, так я і голову тобі пробю! — Він узяв і пішов собі тодї. У його бугай і коровка в загородцї, він зігнув ся і під бугаєм і переночував. Уходить він поутру до дому, до жінки. — Що, жінко, не пустила мене, як я казав тобі? — Я, каже, бігала усю ніч, шукала і людей питала, чи не бачив хто тебе; а ти у мене не просивсь; то ти мабуть, просивсь, да не під свою хату. — Здаєть ся, що під свою. — Та нї, чоловіче, не під свою! Ну деж ти, чоловіче, ночував? — Я, каже, ночував під своїм бугайцем. — А ну, чоловіче, полапаю за живіт, мабуть ти тільний. Полапала: У тебе, чоловіче, живіт великий, так ти тільний. Ідиж собі тепер, да не приходь до дому і у слободу свою, поки теля не приведеш. А як приведеш, тодї прийдеш до дому! — Він узяв собі і пішов. Коли йти, так іти, бо я бачу, що живіт у мене повен. — Зимою се дїло ведеть ця; він ходить із слободи у слободу, там день поробить, а там попросить, хлїба дасть хто шматок; так собі і живе. І найшов він чоловіка — вовки із'їли, а ноги остались у чоботах, а чоботи нові, хороші. Став він витягать ноги з чоботів, так не витягне: примерзли. Забрав він під руки ті чоботи і пішов собі. Уходить у слободу, пізно, де які люде полягали уже і сплять. Просить ця до чоловіка на ніч. — Ти відкіля? — Віттіля і віттіля, з такої то слободи. — Треба пустить. Засьвітїть да дайте йому повечерять то-що. — Хозяйка засьвітила, а він як увійшов, положив під піч ті чоботи і соломою притрусив, щоб не бачили ті хозяїни, що пустили його на ніч. Повечеряв. — Деж ти ляжеш? — Я оптут на соломі і ляжу. — Погасили; він прорив солому і лїг собі коло печі, а чоботи замерзлї підсунув під піч по ночи. Лїг, поснув і усе посімейство поснуло. А їх два брати жонатих. Один і каже: Хоч ти лягай спать, хоч я ляжу: треба корову берегти; як отелить ця вона, то теля змерзне, бо мороз більший. — Лїг один брат, а другий пішов до корови; коли корова отелилась. Він іде до брата, каже: Сьвітїть, брате, корова отелилась, треба телятко у хату брать, а то замерзне. — Засьвітили, унесли теля у хату, розгорнули солому коло печі, коло того чоловіка. — Ну, тепер лягать безпешно спать; слава Богу, доберегли телятко. — Погасили і полягали і поснули добре. А той чоловік, що під печою спав, той нічого не чув. Прокидаєть ця він тепер, полапав, полапав, коли теля мокре; він злякав ся. — Оце, каже, я теля привів, менї жінка і казала, коли як раз і правда. — Устає собі помаленьку, одягаєть ця, одчиня собі двері і утїка, а ті чоботи, що приніс, остались і юпочка була поганенька верхня і та остала ся. Устають люде поутру, як розвиднїлось, дивлять ця, нема того чоловіка, де спав. — Деж той чоловік? Чи не пішов він на двір, що його не має? Підождали ще. А

пошукайте під печею, чи не заліз він туди? — Стали шукать, коли найшли чоботи, а чоловіка не має. Ноги у чоботах поодставали і іде кров, і теля мордою совало, лежало коло чобіт як раз, так морду і убрало у кров. — Вони і говорять: Се не теля, а се сатана; такого чоловіка із'їло! А як ніхто не бачив, що ми чоловіка упускали, так ніхто і не знатиме, а ми будемо хоч вольні, нас не буде ніхто тягать. А теля треба убить. — Узяли, теля убили, собакам оддали, собаки із'їли, ноги з чоботами закопали у землю і сидять собі нишком і нікому не хвалять ця. Приходить той чоловік до дому, до жінки. — Здраствуй, жінко. — Здраствуй, чоловік. А чи тобі усе благополучно було? — Благополучно, каже. — А теляти не було? — Ні, каже, я привів телятко. — А деж воно? — Я, каже ночував, так як привів, покинув телятко, та втік. — Е, дурний ти, чоловіче, привів телятко та і втік, то нам паросточка буде. Яж як приведу дитину, то годую, чи овечка як приведе ягня, то годує. А ти привів, та покинув. Іди ж зараз за телятком, да годуй, коли привів. — Він узяв і пішов за тим телятком. Приходить у слободу, уходить до тих людей, здраствуеть ця. — А що, каже, люде добрі, де теє телятко, що я привів? — Ага, се, каже, ти у нас ночував? — Я, каже. — А так ми через тебе і телятко убили. Ми думали, що теля тебе з'їло. Хиба, сукиний сине, чоловіки водять телята? А ідіть жінки, повносьте нам оралники, що в коморі висять, ми йому дамо телята! — Побігли, принесли оралники. тоді узяли, роздягли його, положили і давай сікти оралником: Оце тобі теля! оце тобі теля. — Він кричить та просить, а вони бють. Пообворочували його на усі боки, мало у його осталось і шкури цілої. Устав, тоді його одягли, а він і пішов до дому. Оце, щоб ти знав теля! — Приходить, а жінка каже: Деж, чоловіче, теля? — А така, сяка дочко, послала мене за телятем! То їх корова привела теля. — Ото люде тобі збаламутили розум! Телятко привів, тай покинув! А тоб, як привів, то устав би та ніс. Ось як приведеш друге телятко, то не кидай, а неси до дому.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. VI. Ст. 351. Ч. 690. — Zbiór wiadom. do antropol. kraj. T. VII. 3. Ст. 30. Ч. 80. — Сумцовъ, Разысканія въ области анекдот. лит. Ст. 100—103. Ч. 34.

68. Як чоловік був архієреєм.

Був чоловік на заробітках і тому чоловікови уже було літ пятьдесять. Ото він ішов до дому, бо зарібки були плохі, і доходить він до того города, що його там настановили архієреєм. У його було усього

два рублі денег і він ішов у кобиняці і в постолах; на лицю був він красивий, борода білая і до паса доставала. І ввійшов у город, іде городом: увидів його купець з трехетажного дома і послав мальчика: Піди, каже, заверни отого старичка. — Мальчик побіг і завернув: Ідіть, каже, до нас у дом, купець зове вас. — Увійшов він до купця в хату: Здраствуйте! — Здраствуй! — На що ви мене звете? — Сідайте! говорить купець. — Сів, нагодували і напоїли. — Де ти був? питає купець. — На заробітках. — А много денег несеш? — Два рублі, каже. — У! мало, каже купець. А далеко ще до дому? — Каже: верстов із сім. — О далеко, так мабуть що й до дому нічого не принесеш? — Та рубля може і принесу одного. — Так каже пан: Вот ти на зарібках був два місяці, а несеш до дому усього два рублї. А вот я тобі що скажу: Наряжу я тебе архієреєм і поїдьмо в народ і вот я тобі дам денег пятьсот рублів, в одні сутки. — Е, каже той чоловік, я не могу буть архієреєм потому, що я не учивсь на архієрея. — Нічого, говорить купець, там тобі не треба нічого учить ця. А тілько як їхати меш, та тебе будуть чого небудь спрашувать, так нічого не одвічай, тілько отак трьома пальцями благослови. — Ну чи так, той так, поїдемо. — Запрягли шестерку лошадей, сіли і поїхали у другий город за трийцять верст. Убігли у город, а в тім городі був архієрей похожий на його. Його два служителі побігли в лавку і взяли два сувої доброго сукна: Він посмотрів і махнув рукою: Не треба! — А той лавошник гукає: Я найду лутшого. — А він маха рукою: Не треба. Оддали те сукно, поїхали під другу лавку. — Ну тут будемо брать. Подав знак, архієрей махнув рукою. Потім увійшли у лавку і посадили архієрея на стульчику, а самі начали носить сувої в хвоїтон. Носили, носили і мабуть сувоїв пятьдесять наносили. Чи уже довольно класти? Він поблагословив і вони одчепили дзвонок і повели потихоньку лошадей по дорозї. І не стало їх так, як у воду попадали. А той архієрей сидить на стульчику. Вони вибігли із лавки сюди, туди; нема, ніхто й не скаже, де й ділись. А вони тоді до архієрея: давайте розчот. Він сидить, тілько дивить ця. Придивились на його, а він простий дід, а не архієрей. Із його стали здіймать ризу, коли він у кобеняці; і стягли калоші, а він у постолах. Стали його тримать, а він мовчить, а потім начав говорить. Часів через три стали його питать: Як ти сюда попав ся архієрейом? — Я, каже, ішов із заробітків і проходив через город і вибіг мальчик і говорить: Ідіть до нас у комнату, вас купець зве. І я пішов, увійшов у комнату, вони мене нагодували і напоїли чайом і стали казать. Вот ти будь у нас архієреєм. Ми тобі дамо пятьсот рублів денег, а не то, так ми тебе живого не оставим. Я думав, думав і порішив буть архієрейом. І кажу їм: Я не вмію буть архієреєм. А вони кажуть: Аби ти

рукою благословив. Потім вони мене убрали і я не знаю, куди мене й повезли, і що зо мною робило ся не знаю і не чувствував і досї. — Так начав розказувать, кинулись до його, а в його тілько два рублї грошей. — Оце, каже, тілько ті два рублї грошей, що я нїс із заробіток, що я заробив. — Ну ти, кажуть, знаєш ті комнати у тому городї, де тебе назначили архієреєм? — Знаю, говорить. — Ну, садись, та поїдем у той город. — Приїхали у той город і питають, де ті доми, що тебе наряжали архієреєм? — Кажеть ця оце. — І пішли в той дом, а їх вигнали; і в другий пішли і там вигнали. Ходили, ходили і їх усе вигоняли. Так вони й поїхали до дому, повезли того архієрея. Привезли і оддали його під суд. І судили, судили, водились, водились і осудили так: Нехай він іде до дому дїтей годувать, а то він не винуват чоловік. — Ну, що-ж ти, архієрей, питають його купцї, чи ти одежу понесеш до дому, чи продаси нам? — Що ж, каже, на що вона менї здалась дома. Я продам. — Ну, що-ж тобі за неї? питають купцї. Ряса шовкова і калоші і ціпок. Я не знаю, що воно стоїть? Що дасьте, то дасьте за одежу, а тілько дайте менї таку бумагу, що я був архієреєм і возили мене на колясцї і я благословеня давав. — І дали йому таку бумагу і підписались і удостовірили, що він був архієреєм. І продав він одежу архієрейську за пятьдесять рублів; рясу, калоші і ціпок і шапку. Ну прийшов до дому, а його питають: Чого ти так довго був на заробітках? — Е, говорить; чого довго був, не вам кажучи, я був архієрейом. — Е, неправда твоя. — Нї, говорить, був у такому-то городї, та тілько скоро скинули, а був. — Ну тепер на рiздво одійшло у церкві служеніє, пішов поп з хрестом по панах і по богатих людях, а до архієрея і не зайшов. На другий день упять одійшло у церкві служеніє, а він і говорить попови: Почому ти, батюшка, не прийшов до архієрея на різдво? — А він і говорить: До якого, архієрея, я не знаю. — А я архієрей! — Він так і скипів: Який ти архієрей? — Який би не був, а архієрей; а ти не архієрей.

69. Як салдат купував ризи.

Вийшов салдат на ярмарок і ходить по ярмарку. Уїздить чоловік у ярмарок і веде дві парі волів; уїхав, перехрестив ся і став у ярмарку. Підійшов купець і давай воли купувать у того чоловіка; часів з три водив ся купець із чоловіком. І купив ті воли за триста рублів.Історгували, руки прибили. Ну, давай тепер гроші, каже чоловік. — Поведім, говорить, на кошару, то там батько тай дасть тобі гроші. —

Пригнав до кошари і старий купець оддав гроші і пішов собі той мужик. А далї іздумав: А де гроші дїть? Та взяв, у шапку положив, тай надів шапку на голову. А москаль дивить ця тай іде за ним і прийшов против лавок як раз. Тодї того мужика узяв москаль за плечі: Здраствуй, дядьку! — Здраствуй, служивий! — Якого ви, дядьку, села? — — З отакого. — Да вот у вашому селї менї сьвященик знаком, він у мене скілька раз був, їв хліб і я хочу йому гостинчик передать. Він, кажеть ця, дядьку, ростом такий як ви? — Та так пошти із мене буде. — Підем, дядьку, в лавку так куплю ризи, то ви возьмете та йому передасьте, вашому батюшцї. — А той не опираєть ця. Да підем, підем, пожалуста. — Уходять у лавку. Подай ризи хороші! — говорить салдат купцеви. Подає. — Ні, не такі, первого сорту, говорить, подай. — Подав, той розгортає і смотрить: — Вот, вот, то такі, говорить салдат. — Ну, дядьку, пожалуста, надіньте оті ризи, а ми з купцем подивимось чи прийдуть ця, тай на його прийдуть ця, бо він такий, як ви! — Той не хоче; да надіньте, надіньте; що ви боїте ся, щоб ніхто денег не взяв? Тут ніхто не возьме. Нї купець, нї я, потому, що у мене своїх денег є тисячі! — Отут, отут, лапа себе за груди москаль. Показує, де його гроші. — Ну той положив шапку з грішми, і узяв ризи, начинив на голову і став надівать. І надів; той кругом його ходить, салдат і усьміхає ся і говорить: Вот, кажеть ця, хороші будуть. То так, як раз вони на його і прийдуть ця. — Ходить і усьміхає ся. — А поверніть ся сюди! — І поверта його то на той, то на другий бік. — І поправляє, поки той задивив ся. А салдат за шапку з деньгами та драп з лавки. А той чоловік оглянув ся і побачив, що узяв гроші, та за ним у ризах, та кричить: Ратуйте! гроші вкрав! — А купець за ним біжить, що ризи взяв, та кричить: Ризи вкрав! Ловіть ворів. — А салдат біжить та собі кричить: Ратуйте! ратуйте! — Люде позбігали ся, тай піймали того, що в ризах і повели, а салдат утік. Йде той тай плаче, що пропали гроші. А купець говорить: То мошенники, хотіли в мене ризи украсти! — Зібрали ся люде, знакомі тому чоловікови, земляки його, і начали визволять. Кажуть: Пусти його, пожалуста, він і так обижений. — Нї, його треба наказать, каже купець. Вони мошенники, вони хотїли у мене ризи украсти! — Та пустїть, пустїть, пожалуста! Стали купця просить, знакомі тому чоловікови, він і так обижений, він і не винуват, його обдурив салдат. А салдат стоїть із боку, да і говорить: Вот ти, мужик, звязав ся з тими мошенниками москалями і вони тебе обдурили, не звязуй ся більше з ними. — Пустили його і він пішов до дому без копійки, тільки почухав ся.

Паралелї: Етноґр. Збірник. Т. VI. Ст. 196—197. Ч. 442.

70. Як салдат купував патоку.

Ходить два салдати в ярмарку і радять ця: Як би, говорять, нам уворювать патоки, щоб наїстись? — Ну, другий і каже: А я знаю, брат, як наїстись. — А як же, брат? — Вот, говорить другий салдат, підем на базар, та купимо житний хліб больший і виберемо із середини усьо, щоби він був порожний і зділаєм як миску. — Ну і пішли, купили хліб больший і вибрали с середини усьо, і зділали як миска глибока. — Ну, тепер, брат, бери у вобі руки, та держи кріпко: я тебе пхну, а ти упадеш на миску, та туди руками тай набереш меду повний хліб. Вот тогда й наїмось. Підладнали, ідуть повіз липівку, де мужик продавав патоку і той держить хліб у руках міцно. А другий як пхне, а він як упаде на липівку, та туди руками дай топить, топить туди хліб, щоб більше топув. І набрав повен хліб меду, аж через верх біжить, а той мужик і кричить: О! чого ти впав? — А салдат тупає ногами та кричить: Вот, ти мужик дурак! На що ти на дорозї поставив свою липівку? Вот я тебе заберу у часть, щоб ти на дорозї не становив липівки. А то я свою шинель помарав, обпачкав, а то казьонна вещ. — А другий говорить: Да підеш, що ти будеш з мужиком тут возить ця! — І пішли за ярмарок, і ще прийшло чоловік два салдатів і купили іще паляниць дві, та так наїлись меду, що й досї не хочеть ця їсти.

71. Хвесько, піп і біла кобила.

Хвесько був панський, що як прежде було. І у його була кобила біла. Пішов він раз у шинок і пє водку та ще сьпіває. Підходить другий. Що ти, каже, Хвесько розгуляв ся? Ми, каже, панові представим, що ти водку пєш. — Я, каже, свого пана не бою ся, а Богови, каже, не вірю. А піп у нас, каже, дурнійший от моєї білої кобили. — Другі із шинку пішли к пану і панови представляють, що Хвесько водку у шинку пє і каже, що пана не боїть ця, Богові не вірує і піп, каже, у нас дурнійший от його білої кобили. — Представте його до мене. — Сейчас приходять. Іди, Хвесько, до пана, пан требує. — Надо, каже, іти, нічого, каже, бить будуть, да я його не бою ся, надо іти, коли требують. — Підходить в комнату Хвесько із шинку. — Здраствуйте, пане! — Здраствуй, Хвесько. Через що ти говориш, що ти мене не боїш ся? пан пита. — А чого же пана боять ця, чи він, каже, вовк? Я вам, пане, каже, оброк отдав, три дні отбув, так це мої три дні, так

це я вілен, я вас і не боюсь. — Хорошо, точно, молодець Хвесько, ти оброк отдав і три дні одбув. А через що ти говориш, що Богу не віриш? — В четвер була година добра і я поїхав білою кобилою на степ і не взяв я собі ні юбки й нічого. Була година добра, тепло дуже; де хмарка узяла ся, хватила ся буря, пішов дощ большиї і я приїхав тілько живий кобилою до дому. Суток троє, каже, мене парила молодиця моя на печи, трохи не пропав. Так, я каже, коли не поїду, година не година, буду брать одежу. — Ну, хорошо, каже, Хвесько. А через що же говориш, що піп дурнійший от твоєї білої кобили? — Він дурнійший от моєї білої кобили, каже, пане наш. Оце віз я білою кобилою до млина мішки і в заду ішов, а кобила шла попереду і влізла в бурчак з возом і мішками; так я людей попросив і витягли віз з бурчака. Взяв дугу і взяв бить кобилу дугою, щоб не лізла туди, куди не треба. От тих пор, як не їду, голову в віз ховає, до бурчака не наверпеть ця. А піп, каже, ходить до моєї жінки, так я, каже, його бив і коликом і ломакою і мялом, так не одучу. Я взяв дугу і дугою дугував попа; білу кобилу як подугував, так до бурчака не доверпеть ця, а попа як подугував, так до жінки ходить. — Молодець, каже, Хвесько, що попа так поправив, я думав, наш піп розумний, а він, каже, дурак. — На тобі, Хвесько, 10 рублів, водку пий і я тобі свої три дні дарую. Молодець, Хвесько!

72. Як дід бабу продавав.

Прожили собі дід і баба літ пятьдесять, а то і більше. Баба непроворна стала, дід і надумав, повезти на ярмарок та і продать бабу. Повіз на ярмарок і обявив бабу продавать, кому угодно купить. Підходить купець, купує бабу. Баба подумала, що як продасть дід, не плохо буде, у діда усе-ж лучче було-б. — Ей, дідусю сивий, голубоньку мій, карії у тебе очи, а шовковая у тебе борода! Да чом ти мене не продав, як я була у тебе молода? — Ей, бабусю, сивая моя голубко! Тим я тебе не продав, що бігала ти прудко! — Продажу остановив: Полно продавать тебе, я тебе ожалів, станем жить, як жили. — Поярмаркували і поїхали собі і живуть, як і жили.

Покажчик мотивів.

Ч. 1. Про дванайцять розбійників. Парубок дізнаєть ся припадково про місце побуту дванайцятьох розбійників і про їх богацтва. Бажаючи те добро дістати для себе, служить цілий рік у ґазди за те, щоби той в заміну послужив йому три дни. В тих трьох днях їде до розбійників разом зі своїм ґаздою і застає їх при вечері. Мерцем, якого привіз із собою і вдавав, буцім то хоче його варити, так налякав розбійників, що вони повтікали, а він набрав гроший і поїхав, нагородовши й свого помічника доволї.

Ч. 2. Незнайко. Молодий хлопець Іван наймаєть ся на рік до незнайомого пана, щоб навчити його синів грати на скрипці. Замість того приказує йому пан чистити дванайцять кобил; він не може того виконати, тому дірвавшись до чудесного коня і випустивши його з під замку, втїкав на ньому. Змій (пан) гонить за ним, але Іван кидає поза себе щітку, гребінь, хусточку, з чого роблять ся ліси і море, змій розсїдаєть ся пючи море, а Іван утїкає щасливо і наймаєть ся в царя зразу за садівника, потім за конюха під іменем Незнайка. За пильну службу дістає від царя поле і розводить на ньому чудесний сад. Царь їде оглядати його, коштує яблок і йому виростають роги. Незнайко здіймає їх із царя. Їде оглядати сад і царівна і відчитує напись, що її муж у тім садї. Вона шукає за ним, познайомлюєть ся з Незнайком, запрошує до себе, а опісля виходить за нього заміж. Попередній її амант розпочинає за те з її батьком війну, але Незнайко сам побиває його три рази при помочи свойого чудесного коня, не даючи нікому пізнати себе. Пізнїйше виходить се одначе на яв і король-тесть тїшить ся незмірно з такого зятя.

Ч. 3. Орел. Чоловік знаходить на дорозї раненого орла і годує його в себе три роки. По третїм роцї заносить його орел на собі до своїх сестер і наймолодша дає йому чудесний золотий корець із умовою, щоб він по дорозї не заглядав до нього аж дома. Чоловік заглянув, корець розсипав ся і він мусїв оставати там, аж доки чорт не позбирав йому розсипаного добра до кірця, за що він записав чортови те, про що не знав дома, себ то сина, що вродив ся в його неприсутности. Чоловік приходить домів із кірцем, висипає з нього богацтва і заживає спокійно, а син вибирає ся відбирати запись свою у чорта. По дорозї здибає три качки, що йдуть купати ся, перекинувшись паннами. Він забирає однїй одїж і вона стає його жінкою, заявивши, що його запись в її батька. Він приходить до тестя і жадає звороту записї. Тесть задає йому вперед виконати три важкі роботи, які він сповняє при помочи своєї жінки і відібравши записку вертає домів. Чорт гонить за ним, але при помочи жінчиних чарів він таки втїкає. Прийшовши коло свойого села, лишає жінку на разї і йде сам до родини. Витаючись, поцїлував тїтку і через те забув за жінку. І вже з иньшою мав ставати до шлюбу, коли нараз пригадав собі жінку, вернув по неї, оженив ся з нею і зажив щасливо.

Ч. 4. Сто сїмдесять і один богатир. Неправий син доньки купця, названий Бух Копитович, дістає таку силу, що в семім роцї житя борить ся з сїмома богатирями і поконує їх. Опісля йде над синє море і в зачарованій палатї находить чудесну Лебедку, що сповняє всякі його забаганки. Відходячи звідти здибає стовп зі зміями і 170 богатирів. Він розбиває стовп, убиває змїїв і примушує 170 богатирів служити йому і сповняти його прикази. Вкінци задумує женити ся, тому й розсилає богатирів на всї сторони сьвіта, щоби шукали йому жінки відповідної до його сили. Богатирі знаходять, Бух Копитович вінчає ся з нею. Вона починає орудувати царством, але швидко завважує, що її давня сила що раз більше спадає. Не маючи спромоги визволитись від чоловіка, напуває його отрутою в надії, що по його смерти верне до давнього способу житя. Бух Копитович умирає, але вперед видає її перед богатирями як отруйницю. Богатирі ховають Бух Копитовича, його жівцї стинають голову, його царство, що дістав за жінкою, дїлять між сусїдів, а самі розходять ся по сьвіту.

Ч. 5. Про Оха. Батько веде сина до міста з наміром віддати його до ремесла. Сїдаючи відпочивати скрикує: ох. На се являєть ся чорт Ох і бере його сина до себе в науку — з умовою, що як батько прийде по сина і не пізнає його, то син лишить ся все в нього. Батько не пізнає два рази сина, але третїй пізнає і бере з собою. По дорозї син перекидаєть ся в соловія, хорта і коня, а батько продає його кождий

за великі гроші. Яко кінь дістаєть ся він назад у руки Оха, який його хоче заїздити, але він утїкає від нього перекидаючись у кібця, качура і ин. в кінци опиняєть ся у царівни, яка й виходить за нього замуж, а Ох пропадає.

Ч. 6. Козак Мамариґа. Козак Мамариґа служить довго не заслуживши нїчого, потім пускаєть ся у сьвіт; сходить ся і розходить ся з трьома товаришами. Далї здибає трьох людий, що бились за батьківщину, не можучи подїлити ся. Він буцім то дїлить їх і забирає собі чудесного коня Гивера, торбу волосяику, що дає їсти, і чоботи, що поверх води ходять. При їх помочи зрубує величезне дерево, ночує з медведем без шкоди для себе, а в кінцї женить ся з царівною. Тому що царь відписує йому лише половину царства, він вибираєть ся в сьвіт із жінкою. Але вона підчас сну забирає коня Гивера і торбу волосяику та втїкає до батька. Мамариґа йде за нею перебраний, продає їй ягід, від яких вона дістає роги, опісля привертає їй назад давну постать, дістає в нагороду цїле царство, дає себе пізнати і царює далї спокійно.

Ч. 7. Золота гора. Купець вибираєть ся зі своїм братанком у далеку дорогу з товарами. Попродавши їх швидко, відпустив братанка в місто купити собі що на памятку, а сам став збирати ся з поворотом. Братанок загуляв ся у містї з дївчатами, а купець не дочекавшись його від'їхав. Братанок стає тодї на службу у місцевого купця і з кінцем року їде з ним на золоту гору по золото, срібло і дорогі каміня, звідки купець що року вертав із богацтвами, але наймити пропадали на золотій горі. Нашому наймитови повело ся інакше. Він видобув ся щасливо на безпечне місце, вернув назад до того самого купця змінивши вигляд і став у нього другий рік служити. З кінцем року їдуть знов на золоту гору, але наймит веде так справу, що купець лишаєть ся на золотій горі, а він з безчисленними скарбами вибираєть ся до иньшого міста. Щоб лекше перевезти свої скарби до другої держави, він наймає вислуженого вояка, що робить йому цегли і вкладає дорогоцінности в них до середини. Опісля забирає він цегли на кораблї і від'їздить до дому. На дорозї здибаєть ся зі своїм стрийом, що знов вертав із торгу зі своїми кораблями і пливе разом із ним. Тимчасом зриваєть ся буря. Щоб втихомирити її, Іван вкидає за себе дві цеглини в море і дві за стрия, але з тим, що стрий заплатить йому за них. Коли-ж опісля рахмістри вирахували, що стрий мусить віддати Іванови за дві цеглини свою землю, доми і кораблї, стрий в очи згодив ся, але опісля напав зі своїми матрозами на Іванових, повязав їх, Іванови відрубав руки й ноги і викинув на пустім острові, а сам із його доброк поплив до дому. Тимчасом надлїтають три ворони і розмовляють, як

один із них запер воду, другий осліпив ціле царство, а третій вказує на росу, якою можна вилічити кождого, кому бракує ніг, рук, очий. Іван вилічує ся сам, опісля пускає воду, вилічує сліпих і за те дістає без числа гроший і царівну за жінку тай сам стає царем.

Ч. 8. Про Свиріпу. Чоловік, на імя Свиріпа, позбуває ся двох жінок, одної по другій, і йде в сьвіт. По дорозї робить прислуги мурашкам, комарям, щупакови, за що вони віддячують ся йому в часі його служби в Баби Яги і допомагають йому допильнувати її коний, за що дістає він чудесного коня. При помочи мурашок виконує він іще опісля в царя важку роботу і дістає за те царівну за жінку враз із царством.

Ч. 9. Розбійники і дївчина. Купець із жінкою виїздить із дому і передає свою доньку в опіку місцевому попови. Піп хоче її знаспилувати, але вона тікає в ліс і заходить у хату розбійників. Вони находять її, приймають її за сестру і поводять ся з нею як із сестрою. Тимчасом піп довідує ся про її сховок і посилає їй через післанця зачаровану сукню. Вона вбирає ся і завмирає. Розбійники мимо заходів не годні її привернути до житя. На щасте виїздить на лови царевич, знаходить її, забирає з собою, а коли баба-знахорка оживила її, женить ся з нею. По весїлю їдуть обоє відвідати її родичів. По дорозї вона вступає до розбійників, обдаровує їх і відтягає тим чином від розбійництва. За те попа, приїхавши до свойого села, віддає під суд, а сей засуджує його на розстріл. Опісля забирає родичів і вертає з чоловіком до свойого царства.

Ч. 10. Дванайцять богатирів. Царевич женить ся з дївчиною, що обіцяла привести йому 12 синів у золотї і сріблї, зі звіздою на потилицї, з місяцем на чолї. Вона родить дїйсно таких синів по чотири на раз у неприсутности чоловіка, що виїздить на війну, але її супірниця, що обіцяла одним почииком одягнути все військо цареви, забирає від неї хлопців, підкидає песят, фальшує письма цареві і доводить до того, що царівну забивають у бочку з одним хлопчиком, якого царівна вспіла сховати, і пускають на море, а вона віддає ся за царя. По роцї плавання хлопець розбиває бочку, виходить із мамою, будує дім на острові, звертає на себе увагу купців чудесними річами (будує дім без робітників; годує печеного вола і кота, що говорить казки і співає; має млин на чудеснім стовпі, з якого чути крики, коли його хоче хто рубати), а сї переказують про нього цареви. Цар їде дивити ся на чуда, тимчасом хлопець знаходить своїх братів, вони пізнають ся всї при цареви і цар забирає їх до себе, а підступну другу жінку карає.

Ч. 11. Про царівну жабу. Один із трьох царевичів женить ся з жабою, в яку була заклята царівна. Царівна жаба доставляє тестеви

(старому цареви) найгарнійший ковер, пече найкрасший хліб, а на його іменини перекидаєть ся в найкрасшу жінку. Її муж палить тоді тоді жабячу шкіру, бо хоче, щоб вона все лишила ся такою красною, але вона втікає від нього наслідком того і муж аж по довгих заходах віднаходить її, по чім вона вже остаеть ся при ньому на все в жіночій постати.

Ч. 12. Царевичі лебеді. Дванайцять царевичів утікають до ліса, боячись, щоб батько не вбив їх, коли вродить ся йому донька. По кількох літах донька дізнаєть ся, що мала братів і йде їх шукати. Вона пізнає їх при помочи сорочок, які дістала від матери. Якийсь час живе разом із ними, але коли збрукали ся сорочки, а вона пішла їх прати і втопила, брати переміняли ся в лебедів і полетіли, а вона лишила ся сама. Щоб їх на ново найти і привернути їм людську постать, мусить вона з кропиви обдирати лико і плести з нього нові сорочки для братів не озиваючись при тім до нікого. В часі сеї роботи застає її царенко, бере з собою і женить ся, хоч вона не говорить. Підбурений матірю засуджує її одначе опісля на смерть. Стоячи на кострі вона докінчує сорочок, убирає в них лебедів, що як раз надлітають, а лебеді стають богатирями. Вона зачинає говорити, все вясняєть ся, свекруха втікає, а вона з мужом і братами живе щасливо.

Ч. 13. Про двох братів Єґорів і про залізну бабу. Два брати Єґорі йдуть у сьвіт, добувають собі охоту (вовка, медведя, льва) і розходять ся під великим дубом, на якім завішують плахту на знак, чи живий, чи вмер хто з них. Один із братів іде до сусїдного царства, де змій поїдав людий, визволює від нього царівну і його вбиває, а з царівною женить ся. Опісля йде воювати з Бабою Ягою, але вона його перемагає і він гине з охотою. Тимчасом другий брат приходить під дуба, спостерігає, що брат не жиє і йде його спасати. Він замагає Бабу Ягу, оживляє брата і його охоту живущою і цїлющою водою і вертає з ним до його тестя-царя. Царівна не знає зразу, котрий її чоловік і аж підступом дізнаєть ся про се. Від тоді живуть усї разом щасливо.

Ч. 14. Притупей-прапорщик. Царівну одиначку порвиває і увозить із собою Немал-чоловік. Зажурений цар обіцює велику нагороду тому, хто віднайде його доньку. Зголошуєть ся до сього рекрут, притупей-прапорщик, дістає багато грошей і корабель із капітаном та матрозами і пускає ся на море шукати царівни. При однім острові задержує корабель і висїдає з кількома товаришами. Там убиває він Немал-чоловіка, здіймає йому з руки перстень і вертає. Тимчасом капітан від'їздить із царівною і примушує її признати його своїм освободителем і вийти за нього замуж. Притупей-прапорщик не заставши корабля вертає назад на остров, заходить

до якогось ґенерала і стає в нього на службу. Ґенерал забороняє йому заходити до одної кімнати, але він не слухає. Тоді ґенерал відправив його, але дав йому при тім чудесного коня, чудесну шаблю і чудесну мошонку та приказав, щоб не казав ніколи царівні правди, коли її віднайде, бо не вийде на тім добре. Притупей-прапорщик сїв на свого коня і прилетів скорше до столиці від капітана; він зайшов на його весїлє, царівна пізнала його і вийшла за нього. На весїлю закохала ся одначе царівна в князю Дадоні і змовила ся з ним, щоб позбути ся притупей-прапорщика. Вона довідуєть ся про мужову силу, підмінює його шаблю і передає Дадонови. Дадон поконує його, вкидає до вязниці, а сам женить ся з царівною. Опісля привязує його коневи до хвоста і пускає. Кінь заносить його назад на остров до ґенерала. Ґенерал зразу вибив його за непослух, але опісля змилосердив ся і дав йому зїля, при якого помочи він міг прибирати ріжні постати. Він перекидаєть ся в коня, якого купує Дадон і за порадою жінки розстрілює. Служниця закопує одначе з нього зуб, з чого виростає яблінка. Яблінку рубають і палять, але служниця кидає тріску на воду, а з тріски робить ся селезень. Дадон лїзе в воду, щоб його зловити, але селезень стає чоловіком, хапає чудесну шаблю і відрубує голову Дадонови, а опісля й невірній жінцї і хоче женити ся зі служницею, що спасла його. Служниця находить одначе для нього царівну, яку він і бере за жінку.

Ч. 15. Камнянка-Голова. Камнянка-Голова вратовує від смерти Бабу-Ягу, знаходить перо жар-птиці і стає на службу у короля за конюха. Инші конюхи бажають його позбути ся, тому підмовляють короля, щоб приказав йому добути жар-птицю, прекрасну Настасю і довідати ся, чому перед королївською палатою не сьвітить місяць. Камнянка-Голова сповняє все і женить ся з королївною. В коротці королївна вмирає, а Настася посилає його по своє добро до моря, яке він дістає при помочи щуки. Опісля скаче він на приказ Настасї враз із тестем у горяче молоко: тесть розварюєть ся, а він женить ся з Настасею.

Ч. 16. Чарівний перстень. Гриша відкупує від смерти кота, пса і гадюку, в яку була заклята панна. Він відводить гадюку до її батьків і дістає в нагороду чарівний перстень, що сповняє всі його забаганки. Він посилає тепер свою маму сватати за нього царівну. Цар каже йому пригнати стадо заяців, вовків, лисиць будувати палати, міст від його палат до царських, а вздовж нього розцвилі яблуні, які мають зродити, коли буде по шлюбі, щоб до шлюбу їхав каритою без коний і візника, щоб у церкві позапалювали ся сьвічки самі та щоб попи давали шлюб так, аби їх не було видно. Він сповняє все і женить ся з царів-

ною. Вона дізнаєть одначе про силу перстеня,' викрадає його і робить так, що він стає живим стовпом аж за морем. У біді приходять йому в поміч кіт і пес. Вони відкрадають перстень і приносять йому. Тоді він жінку засуджує на шибеницю, а сам женить ся з иньшою.

Ч. 17. Про Гришу і змію. Гриша виратовує з ями гадюку-царівну, спорідиюють ся з нею через посестрицтво, а вона дає йому в нагороду богатирського коня і сорочку, від якої має він силу. Переїздачи через одно царство вбиває він людоїда, виратовує від нього другу царівну і женить ся з нею. Не маючи дітий, беруть собі приймака. Царівна закохуєть ся в приймаку, викрадає в купелї мужову сорочку і відсилає на нього приймака, який рубає його на куснї, скидає до міха, привязує до коня і пускає. Кінь прибігає до посестри, вона оживляє його і дає йому силу прибирати ріжні постати. Він перекидаєть ся в коня (далї як у ч. 14), а в кінци женить ся зі служницею, що спасла його.

Ч. 18. Дїдова дочка і бабина дочка. Дїд і баба мають по дочцї: дїдова робуча, слухняна, бабина лїнива. З за того в хатї все сварки, які кінчать ся тим, що дїд вивозить на приказ баби свою доньку в лїс і покидає її там. Вона ночує в знайденій хатчинї і сповняє всї бажаня вовка, медведя і кінської голови, що приходять туди. Вони стають опісля паничами і той, що був вовком, женить ся з нею. По вінчаню відвідують дїда і бабу. Баба побачивши таку паню з дїдової доньки, каже й свою завезти до лїса, але що вона не сповняє бажань дивних жителїв хатчини, то гине там.

Ч. 19. Царевичі Васильки. Чарівниця усуває правдиву жінку царя, а сама панує в її постати. Права царівна, перекинена в качку, приводить чоловікови двох синів і підкидає їх цареви. Чарівниця отрює їх, але дяк читає над ними три ночи псалтир, а тимчасом мати оживляє їх. Дяк затримує її при дїтях насильно і віддає з синами цареви. Чарівниця дізнавшись про се, отроюєть ся сама.

Ч. 20. Килиминка, баранець і кій. Чоловік іде позивати Бога, здибаєть ся з ним на дорозї і дістає від нього чудесний килим, а опісля чудесного баранця, що приносить йому багато гроший. Через пяньство тратить він сї дарунки. Тодї Бог дає йому чудесний кій; при його помочи відзискує він килим і баранця і розживаєть ся на богача.

Ч: 21. Три брати Кондрати. Три брати йдуть у поле орати, забувши дома огонь. На полї хотять його позичити, але людоїд, до якого звертають ся з просьбою, вирізує двом братам пояс із плечий тому, що не вміють казки. Аж третїй говорить йому небилицю, а коли людоїд перервав йому, вбиває його і бере собі огню. Після сього вмирає

батько братів і поручає кождому переночувати раз на гробі. Найменьший, буцім дурень, почує за себе й за братів та дістає від батька три волосинки: коли припече їх, до нього прилітають чудесні коні і возять його, куди захоче. При їх помочи дістає він царівну за жінку, але вдає й далї дурня. Цар хоче його виключити через те від наслїдства, тому обіцює царство тому зятеви, котрий дістане йому дикого барана, свинку золотощітинку і жар-птицю. Дурень дістає, ще й насьміваєть ся при тім над своїми шуринами, а цар відписує йому царство.

Ч. 22. Царство, що за тьмою. Московський цар висилає за себе в гостину до царя за тьмою підофіцира. Сей іде з товаришами, справляєть ся добре і вертає назад, набравши ще багато дорогоцїнних каменїв. Цар іменує його в нагороду ґенералом і обдаровує його товаришів та відпускає їх домів.

Ч. 23. Сніжниця. Дїд і баба викачала собі зимою зі снїгу дитинку, що ожила, і назвали її Снїжницею. Дївчина росла по годинах. На Купала взяли її дївчата з собою на купальні ігри, але вона скакаючи через огонь розтопила ся, і дїд із бабою остали далї бездїтні.

Ч. 24. Цариця-вівчарка. Царевич женить ся з вівчаркою, а коли вона приводить йому сина, опісля доньку, він відсилає їх на виховане до своєї сестри, а жінцї каже, що їх убив. По часї проганяє і жінку від себе, кажучи, що хоче оженити ся з иньшою. Жінка зносить усе покірно, вертає навіть назад до овець. Тодї цар спроваджує до себе дїти, посилає по жінку, заявляє їй, що він хотїв лише випробувати її, і від тодї живуть щасливо.

Ч. 25. Жінка-безручка. Жінка не любить так сильно мужової сестри, що отроює пса, лошака, навіть власну дитину і спихає все на неї, бажаючи її так позбути ся. Брат завірює в кінцї жінцї, вивозить сестру в лїс, відтинає їй руки і лишає так. Її знаходить царевич, що був на ловах, забирає з собою, вигоює її рани і женить ся з нею. В часї його неприсутности вона родить двох синів і повідомляє про се його листовно. Але її братова перелапує лист і фальшує, наслїдком чого царівну вивозять із дїтьми в лїс і покидають. Вона здибує в лїсї чудесну криницю, замочує в ній рамена, від чого відростають їй руки, дістаєть ся до міста, де жив її брат, наймає собі хатинку і живе нікому невідома. Цар вертає тимчасом до дому, починає за нею шукати і приходить до того міста, де вона живе. Там оповідають йому його сини пригоди своєї матери, він пізнає їх і жінку і забирає до себе, а злого брата з жінкою карає.

Ч. 26. Лихо. Жив батько з трьома синами, що не знали лиха. Вони вибрали ся тому́ глядати його. По дорозї натрафили на людоїда, що двох братів з'їв, а третього лишив, бо той біцяв вставити йому око. Та той вибив йому й здорове око, опісля зарізав цапа, вбрав ся в його шкіру і так викрав ся від людоїда та прийшов до дому. Його батько бажаючи також пізнати лихо, вибирає ся з ним до того самого людоїда. Син приходить до нього і просить на христини, за що людоїд обдаровує його щедро. При відходї признає ся одначе, хто він, людоїд біжить за ним і за батьком, кидає за ними золотим топором, батько хапає топір, але йому приростають руки до нього. Син відтинає тодї батькови руки і так уратовує йому житє. Так і батько зазнає лиха.

Ч. 27. Про салдата, медведя і сокола. Вояк ідучи на відпустку братає ся з вовком, медведем і соколом, наслїдком чого вміє перекидати ся в їх постати. Нараз вибухає війна, його покликають до полку і тут довідує ся він, що хто цареви принесе в однім дни забуту дома золоту стрілу, за того віддасть він доньку і відпише йому царство. Вояк підіймає ся принести, але при повороті його вбивають инші вояки і передають стрілу ґенералови, а той цареви. Ґенерал хоче зараз женити ся з царівною, але побратими оживляють вояка, він приходить на весїлє, дораджує гостям, як їсти довгими ложками, царівна пізнає його і віддає ся за нього, а ґенерала зарубують на смерть.

Ч. 28. Про Марка Богатого. У бідака вродив ся син, якому Бог призначує щастє Марка Богатого. Марко дізнає ся про се, старає ся зігнати хлопця зі сьвіта. Він купує його і каже розбити до дуба, опісля вкидає його сам до глубокої студнї, але хлопець спасає ся оба рази. Третїй раз посилає він його до своєї жінки з листом, у якому приказує стяти йому голову. В дорозї перемінює йому старець лист і Маркова жінка віддає за нього свою доньку. Марко вертає об дому і застає його вже своїм зятем, але про те настає далї на його житє. Він виправляє його за море до змія довідати, чи є число його майну. Зять довідує ся, по дорозї здибає ся з вічним перевізником, з чоловіком із вічною спрагою і з золотом переміненим у чоловіка. Він забирає з собою золото і привозить до дому. Марко довідавшись про все, вибирає ся й собі за море, але не вертає вже до дому, бо стає вічним перевізником на місце попереднього.

Ч. 29. Чудесна курка. Чоловік находить свою долю і бє її доти, доки вона не дала йому чорної курки, через яку він розбогатів. Коли він вибрав ся раз у дорогу, жінка знюхала ся з любасом-Жидом і не лише зарізала для нього чудесну курку, але й синів своїх хотіла потроїти. Але сини з'їли з курки голову, пупець і печінку та пішли

в сьвіт. Один із них став у короткім часї царем, другий королем. Третій, що з'їв печінку, оженив ся з царівною і що дня випльовував по 300 рублїв. Царівна дізнала ся про його тайну, видобула з нього печінку і з'їла сама, а його викинула. Він находить тодї чудесні ягоди, продає їх непізнаний своїй жінцї, вона їсть їх і стає кобилою. Він сїдає на неї і приїздить до своїх братів. Незабаром вертає їх батько з дороги, дізнаєть ся про все і йде жалувати ся на свою жінку до царя. Царь засуджує свою матїр і її проглитує камінь прожора, а батько лишаєть ся при синах.

Ч. 30. Про Котигорошка. У чоловіка, що мав 8 синів і одну доньку, порвиває змій ту доньку. Брати йдуть її визволяти, але змій вбиває їх. Тимчасом мати з'їдає стручок гороху і родить іще одного сина, Котигорошка. Він росте по годинам, дізнаєть ся про братів і сестру і йде за ними до змія. По дорозї вбиває бика третяка і барана третяка та з'їдає і оббігає стадо коний три рази з горсткою клоча запаленого в руцї. Опісля приходить до сестри, вбиває змія і його брата, привозить до себе матїр і жиє далї спокійно.

Ч. 31. Царь і вояк. Цар загнав ся на ловах далеко в лїс і заблудив. На щастє здибав вояка, з яким іде ночувати до розбійницької хати. Вояк здобуває там силою їду і йде з царем спати. Цар спить, а він сторожить коло нього і вбиває розбійників, що хотїли їх повбивати. Рано виходять із відти на дорогу і дістають ся до столицї. В нагороду за те, що зробив вояк, цар іменує його ґенералом.

Ч. 32. Івась та Олеся. Старий цар умирає і полишає двоє дїтий, сина й доньку. Вони вибирають ся обоє до другого царства. По дорозї напив ся брат води з криницї і став козлом. Сестра приходить із ним на царський двір і молодий царевич женить ся з нею. По вінчаню справляє він поминки по своїм батьку. Давна його коханка йде з його жінкою проходжувати ся над море і вкидає її в море, а сама вбираєть ся в її суки́ї і стає на її місци царівною. Вона видає зараз приказ убити козла. Козел біжить над море, викликає з моря сестру і жалуєть ся їй. Цар підслухує се, бере їх обох із собою, привертає козлови чоловічу постать і жиє спокійно з ними, а любаска пізнавши, що їй грозить, утїкає від них.

Ч. 33. Багатир із довгими волосами. В однім селї був такий силач, що нїхто не міг собі з ним дати ради. Через дївку, до якої він ходив, довідали ся люди про загадку, яку він їм приказав відгадати, а далї й про силу його, що була в його довгім волосю. Вони впоїли його, обстригли, а опісля осліпили і зробили з нього жебрака. Та коли

волосє відросло йому, він дістав знову силу, потряс у церкві стовпом, розвалив її і повбивав усіх людий, хоч і сам при тім згинув.

Ч. 34. Денисівський писар. Писар у Денисівці тримав чортів, через що був незмірно богатий, та за те богацтво вони повісили не лиш його, але й жінку і двоє дорослих дітий.

Ч. 35. Як чоловік ішов із чортом. Один чоловік ідучи до церкви, здибав на дорозї чорта і товаришував із ним, доки дзвін не задзвонив і він не перехрестив ся. Тоді чорт зник, а чоловік догадав ся, хто був його товариш.

Ч. 36. Шашок. Бідному наймитови подарував пан шашка. Шашок відкрив котел із золотом, наймит забрав його, розбогатів, а шашка з вдячности шанував до смерти.

Ч. 37. Про сонце, мороз і вітер. Чоловік здибавши на дорозї сонце, мороза і вітра, поздоровив лиш останнього, за що оба перші хотіли пімстити ся на чоловікови, але вітер не допустив до того.

Ч. 38. Про київську дзвінницю. Лаврську дзвінницю в Київі будувало 12 братів; що в день вибудували, входило нічю в землю, поки не зробили даху. В нагороду за працю 11 жадало спасеня, дванацятий гроший. Перші померли і спасли ся, а дванацятий блукав по сьвіті не маючи спокою, доки брати не згодили ся взяти й його між себе.

Ч. 39. Про скитника і чорта. Одного пана підбурював чорт 15 літ до злих діл, бажаючи по смерти дістати його душу. Довідав ся про се пустельник і порадив панови, що зробити, аби чорта позбув ся. За те чорт мстить ся так на пустельникови, що він покидає келію, стає в чорта на службу і починає грішити. Пізнає одначе завчасу ще свої гріхи і вертає до давнього житя, хоч у перед мусить покутувати цілих 50 літ.

Ч. 40. Два брати. Старший брат, майстер, заробляє багато і через те заможний. Молодший не вміє нічого робити, через те бідний. За порадою старця молить ся він за богатого пана і стає за те в кінци його спадкоємцем.

Ч. 41. Мудра жінка. Парубок знаходить багато гроший, купує за них у чумаків кілька фір ладану і запалює його. Бог приймає жертву і в нагороду дає йому розумну жінку. Місцевий дідич бажає її дістати одначе для себе, тому приказує принести для нього з за моря води і викупати ся в горячім молоці. Чоловік сповняє все слухаючи ради жінки, а пан розварюєть ся в молоці.

Ч. 42. Собака вірнійша від жінки. Чоловік визволив чорта від смерти, за що той прибіцяв йому мішок гроший, але під умовою, аби

він прийшов по них із тим, хто йому найвірнійший. Чоловік прийшов із жінкою, але чорт переконув його, що пес вірнійший і гроший не дає.

Ч. 43. **Гріх робити проти сьвята.** Злий дух приходить до дївки, що робила проти сьвята, але вона його пізнає і скоро, він вийшов по вечерю, хрестить усе так, що він назад не може ввійти до хати. Перестрашуєть одначе при тім так, що вмирає.

Ч. 44. **Вовк у мішку і лисиця.** Чоловік спасає від смерти вовка, за що той хоче його з'їсти. На поміч чоловікови приходить лисиця і він за її порадою вбиває вовка, але потому й її.

Ч. 45. **Бочка з червінцями.** Два бурлаки найшли бочівку з червінцями, але не могли її добути з землї, тому сказали про неї пяниці, в якаго ночували. Пяниця дістає її легко і вкладає їм із неї трохи гроший до хлїба. Бурлаки продають хлїб арендареви, а пяниця відкуповує його назад і гроші пропиває.

Ч. 46. **Про розбійника Прокопа.** Один парубок, Прокоп на імя, убив батька й матір, а опісля й чужих людий почав розбивати так, що вбив їх 700 душ. Коли довідав ся одначе від одного хлопця, що був записаний чортам і ходив по запис до пекла, як виглядає там його ложе, постановив покаяти ся. Найшов ся такий пустельник, що завдав йому покуту: обпалив його на кострі, казав йому з патика виховувати яблінку, а в кінци продержав його замкненого у студнї кілька лїт — і Прокіп спас ся.

Ч. 47. **Доля і злиднї.** Чоловік умираючи розділив своє майно між двох синів. Молодшому одначе так не вело ся, що він стратив усе і мусів у старшого просити милостинї. Нарешті довідав ся він про свою долю, де вона пробуває, примусив її, щоб привернула ся до нього, розбогатїв і виїздячи до міста, куда перенїс ся, закопав злиднї в землю, що збирали ся з ним їхати. Старший брат позавидував йому тепер, а довідавшись про все, відкопав злиднї і випустив, щоби брат знов збіднїв, але вони вчіпили ся його і він стратив так усе, що мусів іти до молодшого брата на службу.

Ч. 48. **Про Розум та Щастє.** Розум і Щастє здибають три рази на дорозї бідного чоловіка і обдаровують. Дарунки Розуму не приносять бідному користи, з дарунку Щастя бідак богатїє і продавши дорогоцїнний камінь, вийнятий з купленої риби, живе по панськи.

Ч. 49. **Три товариші і шматок олова.** Два товариші підпомагають третього бідного і дають йому гроші два рази, але вони пропадають безслїдно. За третїм разом дають йому кусник олова. Він за нього ді-

стає від рибаків рибу, знаходить у ній дорогоцінний камінь, продає і стає заможним чоловіком.

Ч. 50. Як кум до кума вечерю носив. Бідний поніс богатому вечерю на сьвятий вечер, але той відправив його до чорта, дістав від нього дарунок і розбогатів. Богач дізнавшись про се, поніс і собі чортови вечерю, але чорти розірвали його.

Ч. 51. Чи ліпше за молоду, чи на старість бідувати. Одного чоловіка запитувало щось вічю, чи він волить за молоду чи на старість бідувати. Він сказав, що за молоду і зараз згорів його маєток, він мусів продати свою жінку, але й гроші здобуті за неї стратив так, що в кінци мусів іти на службу, де перебув 18 літ. По тім часї щастє привернуло ся назад до нього. Він знайшов страчені гроші і жінку, а надто пан, що жив із його жінкою, відписав йому на власність своє майно.

Ч. 52. Смерть. Парубок заслужив собі обід і поділив ся ним зі смертю, за що вона продовжила йому 50 літ житя. Він оженив ся і жив так щасливо, що коли смерть прийшла у визначенім часї, він просив її ще не брати його. Смерть згодила ся, але коли опісля за довго не показувала ся, він сам просив, щоби взяла його як найскорше, так остогидло йому жити старцем.

Ч, 53. Як померші душі суда ждуть. Померші душі сидять усї в кімнатї і просять Бога, щоби кінчав сьвіт. Вони дістануть при кінци сьвіта тїло і так з'являть ся на суд, по чім одні підуть до неба, другі до пекла.

Ч. 54. Ярчук. Один чоловік купив собі ярчука і ходив із ним на лови на вовків і медведів, яких він побивав. Раз загнав ся з ним чоловік на одну поляну в лїсї, де архангел Михаїл видавав вовкам прикази і приказав також вовкам бороти ся з ярчуком. Один вовк переміг ярчука і убив. Чоловік вийшов цїло з тої пригоди, але так перелякав ся, що швидко вмер.

Ч. 55. Гиря. Два брати посперечали ся за ялівку і пішли до пана, аби розсудив, кому вона належить ся. Пан присудив тому, хто розгадає загадку. Молодшого донька розгадує, а пан дізнавшись про се, задає їй кілька задач виконати, які вона сповняє. Пан женить ся тодї з нею, але вимавляє собі, щоб до його судів не мішала ся. Вона не витримала і пан казав їй забирати ся, але вона впоїла пана і забрала з собою як те, що їй найдорожше, пан погодив ся з нею і більше не проганяв її.

Ч. 56. Про царя злодія. Молодий царевич внучив ся всего, лише не пробував іще красти, тому й вибрав ся на практику. Він обкрадає

лише царський скарб і так зручно, що ніхто не може його зловити, поки він сам не вертає домів і не признаєть ся, що то він крав. По сьому цар відписує йому царство.

Ч. 57. Наймит, що служив за три слова. Один парубок служив у господаря за три слова: не ходити глухими дорогами; не почувати у шинку; замахнути та не допустити. Тямлячи сї слова він виратовує чумаків, а опісля від кари за вбийство, якого вони не сповнили, але шинкарка, дістає від них велику нагороду, вертає до дому, а побачивши, що його жінка спить із кимось, уже замахнув ся на неї, та пригадавши слова, здержав ся. Опісля переконав ся, що був би зробив дурницю, бо се був його син.

Ч. 58. Про мужика, жінку і попа. Один піп ходив до молодиції. Чоловік довідав ся про се і в порозумінию з жінкою зловив попа до скрині, де було багато розпущеної саджі і попелу, а опісля вивіз на поле. На дорозї здибав ся з паном і сказав, що везе чорта. Пан заплатив йому, аби показав чорта. Чоловік отворив скриню, а чорт утїк, аж закурило ся за ним.

Ч. 59. Хвершал і його товариш. Один лїкар здибав на дорозї мужика і взяв його з собою. Коли він лїчив, мужик придивляв ся і за те жадав, щоб лїкар дїлив ся з ним заробленими грішми. Та коли він іще й украв гроші у лїкаря, той прогнав його від себе. Мужик пробував і сам лїчити, але не втяв і ще набрав буків від своїх пацієнтів.

Ч. 60. Мужик, свиня і грахвиня. Донька, до якої прийшли старости, плаче, що як віддасть ся і вродить дитину, дитина умре. До неї прилучуєть ся й мати. Батько побачивши се, відправляє старостів, а сам іде шукати більших дурнів. Заходить на подвірє ґрафинї, а побачивши льоху з пацятами, здоймив капелюх і стоїть. Ґрафинї на запит відковідає, що просить свиню на весїлє. Ґрафиня пускає свиню, мужик робить весїлє, ріже свиню, а коли опісля ґрафиня за нею впоминає ся, він доказує, що графиня дарувала свиню і виграє навіть справу в судї.

Ч. 61. Невістки. Дві невістки посварили ся за дитину; кожда казала, що її жива, а другої мертва. З тим звернули ся до суду. Судія ужив підступу, вдаючи, що хоче дитину роздерти і так дізнав ся, котра правдива мати, а фальшиву покарав.

Ч. 62. Батько, дочка і розбійники. На батька з донькою напали в дорозї розбійники і вбили його, а донька втїкла. В часї нічлїгу догонили її розбійники в коршмі і хотїли вбити, але через помилку вбили доньку арендаря. Ранком дївчина наробила крику, люди збігли ся, зловили розбійників, а дївчину відправили домів.

Ч. 63. Догадлива дївчина. До одної хати залїзли злодії під постїль і чекали на догідну для себе пору. Дївчина побачила їх, почала грати ся з котом і буцїм жартом кричати. Чумаки вчули крик, увійшли до хати, зловили злодіїв і передали власти.

Ч. 64. Як богач крав пчоли. Один богач крав що року пчоли, а ніхто не міг його спіймати. Аж трафив на такого, що підглянув його, зайшов із ним як подорожний до його хати, переночував, а рано розповів у громадськім урядї про все. Богач заплатив йому і радним, аби справи не рушали далї. Ґазда одначе переказав справу судови і богача засудили по тодїшнїм законам на смерть.

Ч. 65. Невинно засуджений. Купець підозрений, що вбив богатого пана, йде на Сибір, хоч запевняє, що невинний. По відбутю кари здибаеть ся з убийником, який хоче виявити тайну власти, але купець не допускає до того, бо не хоче на старість домів і лишаеть ся на Сибірі до смерти, а родину повідомляє лише про свою невинність та про те, що убийник найшов ся.

Ч. 66. Баба і чорт. Чорт увійшов із бабою в спілку до господарства. Коли одначе посіяли раз картофлю і йому дістало ся те, що над землею, а другий раз мак і йому дістало ся те, що в землї; коли опісля баба підійшла його так, що мусів її возити на собі, приніс бабі цїлий мішок гроший і так спекав ся її.

Ч. 67. Про мужика, жінку і теля. Жінка вмовила в чоловіка, що він уродить теля. Чоловік іде в сьвіт, ночує в однїй хатї, де корова привела теля, і вповнї переконаний, що теля його, вертає до дому, не беручи одначе теляти з собою. Жінка висилає його по теля, але ґазда зловивши його, вибив добре і викинув із хати.

Ч. 68. Як чоловік був архієреєм. Злодії перебрали бідного зарібника за архієрея і при його помочи обдурили на поважну суму купця. Купець передав зарібника перед суд, але суд увільнив його тому, що він не був у змові зі злодіями. Повернувши до дому зарібник уважав собі все за честь, що хоч коротко, та був архієреєм.

Ч. 69. Як салдат купував ризи. Салдат зайшов із мужиком до склепу, убрав його в ризи, буцїм то бажаючи їх купити і примірюючи до нього, вхопив мужикові гроші і втік. Мужик кинув ся за ним, але купець зловив і тримає. Ще хотів його до суду віддати, але люди випросили і скінчило ся тим, що мужик стратив свої гроші.

Ч. 70. Як салдат купував патоку. Салдати змовились украсти меду в мужика. Один вибрав мякушку з хлїба, а другий трутив його на бочку з медом так, що він набрав повну мірку меду та ще й насварив на мужика, чому тримає бочку на дорозї.

Ч. 71. Хвесько, піп і біла кобила. Піп доніс до пана на мужика, що він говорить, що пана не боїть ся, Богови не вірить, а попа вважає дурнійшим від своєї кобили. Пан візвав мужика, щоб оправдав ся. Мужик вивязав ся так добре зі своєї задачі, що пан подарував йому ще 10 рублів.

Ч. 72. Як дід бабу продавав. Дід хотів продати бабу, але коли вона пригадала йому свої молоді літа, йому зробило ся жаль і взяв її назад до дому.

ЗМІСТ.

II. Леґенди. Новелї. Анекдоти.

А) Леґенди.

Б) Новелї.

В) Анекдоти.